

M. TULLII CICERONIS

SCRIPTA QUAE MANSERUNT OMNIA.

RECOGNOVIT

REINHOLDUS KLOTZ.

PARTIS II. VOL. I.

CONTINENS

ORATIONES PRO P. QUINCTIO, PRO SEX. ROSCIO AMERINO, PRO Q. ROSCIO  
COMOEDO, DIVINATIONEM IN Q. CAECILIUM, ACTIONEM IN C. VERREM  
PRIMAM, ACTIONIS IN C. VERREM SECUNDAE SIVE ACCUSATIONIS  
LIBROS QUINQUE.

EDITIO ALTERA EMENDATIO.

EG



LIPSIAE

IN AEDIVS B. G. TEUBNERI

MDCCLXIII.

## PROOEMIUM EDITORIS.

In hoc primo volumine orationum M. Tullii Ciceronis adornando hoc sequendum putavi consilii, ut quum recensionem meam earum orationum, quae in hoc volumine continentur, proditam illam litteris in amplioris editionis meae vol. I. et II. Lipsiae anno MDCCCXXXV et anno MDCCCXXXVII editis, omnino pro fundamento posuissem, in hac tamen nihil intactum relinquerem, quod ullam dubitationem habere videretur. Qua in recognitione orationum Tullianarum quum egregiis copiis atque adiumentis quae a Friderico Ludovico Keller, antecessore illustri olim Turicensi, nunc Berolinensi, in Semestrium ad M. Tullium Ciceronem libris sex, quorum tres libri editi sunt Turici annis MDCCCXLII. MDCCCXLIII. MDCCCLI., tum a Sebaldio Ian. Ever. Rau, antecessore Lugdunensi, in Variarum lectionum libro ad M. Ciceronis orationes pertinenti, Lugduni Batavorum anno MDCCCXXXIV emissio et altero ibidem anno MDCCCXLII edito, magno studio summaque industria ad quasdam huius voluminis orationes parata et usui publico proposita sunt, nunc demum uti possem ac praeterea multum ac saepe etiam eorum hominum adnotationibus, qui in aliis libris opportunitate data de singulis harum orationum locis scripserunt, adiuvarer, a me effectum esse existimo, ut plurimis locis iam paene de integro lectio constituta videri possit. Id ipsum rectene an secus in singulis locis a me factum sit, aliorum erit iudicium: illud adfirmare possum, me mihi videri in hac editione praecipue opinionis ad oratoris verba constituenda nihil attulisse, ut potius putem fore qui me reprehendant quod nimis saepe a meo ipse iudicio recesserim quam qui nimium tenaciter ea, quae olim probavi, me retinuisse dicant.

Et ex oratione quidem *Quinctiana*, in qua praeter ea subsidia, quae a Kellero in Semestrium libro primo capite secundo p. 199—272 proposita sunt, mihi praesto erant collationes duorum librorum, I. codicis Helmstadiensis, quam mecum superiore tempore summa benevolentia, F. G. Schneidevinus, quem, ut eius summa de litteris merita postulant, honoris causa nomino, communicaverat, II. codicis Dresdensis, quam ipse confeceram, operae pretium erit hos locos hoc loco commemorare. C. 1. §. 1. in verbis his: *eloquentia Q. Hortensii ne me dicendo impediatur*, quae vulgo ante *dicendo* posita erat in praepositio, omissa autem est in plerisque libris Kellero et nostris duobus, eam sustuli, quod dici vix potest quam saepe huius modi adminicula ab librariis apposita sint, cf. modo c. 2. §. 9., omissa autem praepositione oppositio illa, quae hoc loco intercedit inter Q. Hortensii eloquentiam, quae dicendo et verbis impediatur, et inter gratiam Sex. Naevii, quae per se noceat, magis exstat. Paulo post §. 2. miror non esse a Kellero ex ullo librorum suorum scripturam, quae est in cod. Helmst. Dresd. cuius te-

a\*

*nues opes — exiguae amicorum copiae sunt pro vulgata: cui tenues etc. enotata, quae multum habet quo se commendat, vide Cic. pro A. Caecina c. 27. §. 78. cuius tantum est ingenium, ita prompta fides, ut etc. Facile autem cui et cui' confundi potuerunt in libris. Tum §. 3. de coniectura mea posui: qui hanc causam, C. Aquili, aliquotiens apud te egit, pro vulgato causam, Aquili, quum praenomine C. carere hoc loco vix possimus — semper enim sic ille appellatur —, verba autem causam, Aquili nescio quo modo libri plurimi et optimi omittant, ut iam maior mutandi licentia sit. §. 5. iam revocavi communem ante me scripturam: ubi consistat. Nam quod in multis libris interponitur res mihi iam ex διτρογυαφία resistat natum videtur. C. 2. §. 7. scripsi de coniectura mea: homines disertissimos, fortissimos, florentissimos nostrae civitatis, ita ut pro vulgato ornatissimos extremo loco reponerem florentissimos. In libris enim perpaucis est ornatissimos, in aliis honoratissimos vel honorandissimos, in plurimis et optimis horrentissimos, quo potissimum nititur coniectura mea. Vide Cic. pro Sex. Rosc. Amerin. c. 9. §. 24. mors hominis florentissimi, Sex. Roscii, crudelissima. C. 3. §. 12. praeter nostros libros plerique etiam Kellerei libri pro quod habent quidem, ut scribendum possit videri: Quare quid socium tibi eum velles adiungere nihil erat. Maiore enim irrisione dicitur hoc loco quid quam quod. Hoc enim factum tantum modo spectaret, illud commodum, quod quis in adiungendo socio sequeretur. C. 4. §. 16. paene necessario edendum erat: eum non ita commode posse eo tempore quo proscriptisset vendere, ex libris tantum non omnibus. Nam tempus in illo loco simpliciter spectatur, non tempus una et res auctionis. Vide infra c. 5. §. 20. C. 6. §. 22. edideram ego olim: Obsecro, C. Aquili vosque, qui adestis in consilio, ut diligenter attendatis etc. quia ex librorum testimonio apparet te, quod vulgo post obsecro adiectum legitur, non esse nisi ex interpolatione natum. Id miror F. L. Kellerum, quum idem in libris suis invenisset, non comprobasse. Haec enim forma orationis, quae in libris habetur, hoc loco eodem iure defenditur, quo infra sine ulla dubitatione legitur c. 10. §. 36. Quaeso, C. Aquili vosque, qui estis in consilio, ut quid pollicitus sim diligenter memoriae mandetis, aut hoc ipso capite §. 24. Quaeso, ut eum diem memoriae mandetis, omissa omni appellatione. C. 6. §. 24. retinui quidem vulgatam scripturam: Quod nisi ex Publicio narratum Naevio esset etc., sed mihi quoque, ut olim Seb. Ian. Ever. Ran in disputatione iuridica ad M. Tullii Ciceronis orationem pro P. Quinctio, Lugduni Batavorum anno MDCCCXXV edita, visum est, quum considero quum meorum tum Kellerei librorum indicia, videntur multa hoc loco turbata esse, quae enucleare non est huius loci. C. 8. §. 30. iam ante plures annos in schedis meis adnotaveram unice veram esse hanc omnium librorum scripturam: **SI BONA EX EDICTO P. BURRIENI PRAETORIS DIES IXX POSSESSA NON ESSENT.** Itaque maximopere gavisus sum, quod F. L. Kellerus in Semestrium libro I. c. 1. §. 1. p. 26 sqq. eam scripturam, quae etiam in ipsius libris praeter unum Parisiensem inter-*

polatum habetur, ita defendit, ut de lectionis veritate amplius dubitari plane non possit. Eodem capite §. 31. scripsi ego ex libris paene omnibus: aut satis daret aut sponsonem iubet facere, pro eo, quod vulgo legitur satis dare. Praetor enim dixisse videtur: Aut satis dei P. Quinctius aut sponsonem iubeo facere. Vide etiam Kellerum l. c. p. 271. adn. C. 9. §. 33. quum in codicibus quod legitur consideramus, potest scribendum videri: quod esset tuum ius et officium tempusque docuisses, cum extremo loco non sit partesque in libris antiquis scriptum, ut vulgo legitur, verum testesque. Sed tamen incerta haec omnia. C. 10. §. 34. qui tum dixit est ex libris paene omnibus pro eo, quod vulgo legebatur: qui ante dixit. §. 36. legitur pro eo, quod vulgo editur: In eo sponso facta est, in libris quibusdam in eo responsio etc., ut scribendum videri possit: In ea re sponso facta est. Vide Cic. pro Q. Rosc. comoed. c. 4. §. 10. in qua (pecunia) legitimae partis sponso facta est. Sed res tamen propter reliquorum librorum auctoritatem dubia est. C. 11. §. 37. retinui id, quod ego edideram: in hanc rem te, te, inquam, testem, Naevi, citabo, quamquam libri fere omnes, qui nuper collati sunt, in hac re obtinent. Nam et leve est discrimen inter hanc rem et hac re in libris et Ciceronis loquendi consuetudo paene flagitat alterum. Vide Cic. pro Q. Rosc. comoed. c. 4. §. 12. Quis in hanc rem fuit arbiter, et, qui magis etiam huc facit, locum Ciceronis ex Accusationis lib. II. c. 59. §. 146. primum igitur in hanc rem testem totam Siciliam citabo. Eodem capite §. 38. retinui etiam nunc omnium librorum scripturam: Itane est? quod viri optimi faciunt, si qui suos propinquos ac necessarios caros et honestos esse atque haberi volunt, pro eo, quod vulgo de Manutii coniectura editum est: Itane? quod viri optimi faciunt, qui suos etc. Et de priore loco dubitari mihi posse non videtur, vide Cic. pro Sex. Rosc. Amer. c. 39. §. 113. Itane est? in minimis rebus qui mandatum neglexerit etc. et hoc mihi prope adsensus est etiam Kellerus l. c. p. 225. Sed etiam alter locus, de quo magis dubitat vir doctissimus, incertus non est. Saepe numero enim si qui a Latinis, ut a Graecis εἰ τινας, sic ponitur, ut rei veritas non tollatur, sed tantum modo genus aliquod generatim comprehendatur, ut tamen, si vere rem existimamus, non tam ad genus, verum ad condicionem res revocetur. Vide Cic. Accusationis lib. II. c. 54. §. 136. neque solum numos, si qui isti exciderant, tollere solebat, ex quibus pecuniam maximam fecit. tum eiusdem Accusationis lib. III. c. 69. §. 162. non enim me inimicitiae commovent, si quae mihi cum isto futurae sunt. dein eiusdem libri c. 95. §. 221. Non est satis. Sunt alii quoque complures, qui idem fecerint. Absolvite etiam illos, si qui sunt, ut uno iudicio quam plurimos improbos liberetis. denique eiusdem Accusationis lib. V. c. 11. §. 28. Itaque nonnullae ex eo numero in convivium adhibebantur palam: si quae castiores erant, ad tempus veniebant, lucem conventumque vitabant. quibus in locis omnibus quum simplex pronomen relativum poni posset, tamen recte atque ordine condicionalis particula posita est et pronomen indefinitum. Deinde eadem §. scripsi nunc: qui usque eo

*feruet ferturque avaritia*, quamquam id, quod in paucis libris est *feruit*, quod dictum est ex Lucilii praecepto apud *Quinctilianum inst. orat.* lib. I. c. 6. §. 8. *Feruit aqua et fervet: feruit nunc, fervet in annum.*, quum posteriore fere *feruet* praesenti tempore diceretur, facile poterat obliterari. In extrema denique §. scripsi nunc id de coniectura mea, quo omnes ducunt libri: *ut de suis commodis aliquam partem nolit committere, ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamentum relinquat.* pro eo, quod olim edebatur: *velit amittere etc.* Nam id neque a sententia commendatur neque certa librorum auctoritate nititur. Apud Kellerum enim liber Bernensis, Parisienses a, b, c, d, f, g, h, i, u. habent *committere* pro *amittere*, Parisienses k, l, m et Paris. f. inter versus *omittere*, de meis Helmst. habet *committere*, Dresdensis *obittere*, tum Parisienses a, k, l, m. habent *nolit* idemque liber Dresdensis, quod ipsum in margine Paris. f. ut melius commendatur. De *nolit* et *velit* librorum auctoritas ponderanda non est: facile enim haec confundebantur inter se: sed tamen *committere* plurimi et optimi libri commendant. Sententia autem paene clamat, ut reponamus: *ut de suis commodis aliquam partem nolit committere*, quod acerbius etiam est in Sex. Naevium, qui non solum nihil amittere de suis commodis voluerit, verum ne committere quidem quidquam, ut id in periculo esset (*auf's Spiel setzen*). C. eodem §. 39. *Id erat profecto.* recte illud quidem dicitur, sed tamen, quum librorum auctoritatem ponderamus: *Id erit profecto*, magis commendatur. Utrumque autem fert sententia. C. 12. §. 40. pro vulgato: *Si debuisset, Sexte, petisses statim: si non statim etc.* in libris prope omnibus est: *Sexte, petisses, sed petisses statim etc.*, quod mihi olim ex *διππογραφία* ortum esse visum est: poterat tamen id antiquitus etiam fuisse: *Si debuisset, Sexte, petisses, et petisses statim: si non statim, paulo quidem post etc.* C. 13. §. 44. ego ex omnibus libris reposueram: *Ut quid praeterea?* pro eo, quod ante vulgabatur: *Numquid praeterea?* Invenit etiam in libris suis omnibus nuper F. L. Kellerus *Ut quid*, sed tamen de scriptura a me recepta dubitat. Iniuria. Orator enim hic familiariter loquitur et utitur illa formula dicendi cotidiana, quae plane Graecorum formulae: *ἔνα τί;* respondet. De Latinis vide *Cic. ep. ad Att.* lib. VII. ep. 7. §. 7. *Depugna, inquit, potius, quam servias. Ut quid? Si victus eris, proscribare? si viceris, tamen servias?* De Graecis autem lege ea, quae ego ad Matth. Devarii librum de *Graecae linguae particulis* disputavi vol. II. p. 631 sq. In hac igitur re posthac, spero, consentientem mecum virum summum habebō, qui in meam sententiam iam nunc concessit, qua ego iam olim c. 14. §. 46. cum libris tantum non omnibus edidi: *qui postea vadimonium quoque missum fecerit, hunc per insidias de agro communi vi deiecerit*, pro eo, quod edebatur: *qui postea quam vadimonium [quoque] missum fecerit, hunc etc.* Asyndeton hoc loco idem est, quod infra in verbis: *qui quum revocetur ad id iudicium, unde nata haec sunt omnia, condicionem aequissimam repudiet, fateatur se non pecuniam, sed vitam et sanguinem petere, is non hoc palam dicit etc.* Dein §. 47. scripsi: *tam advoca-*

*copiosa* ex libris plurimis et optimis pro vulgato: *tam copiosa advoca-*  
*tionem.* Vide *Cic. Accusationis* lib. V. c. 48. §. 127. *quam Athenas, Pergamum, Cyzicum — Siciliam tam in paucis villis inclusas videatis.* et eundem pro *Archia poeta* c. 8. §. 17. *Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit etc.* et quae R. Stürenburgius ad l. c. commentatus est editione altera p. 140. Eadem §. scripsi ego de coniectura mea auctentius: *ut iis rebus aliquando victus et perterritus ipse se dedat*, pro eo, quod vulgo legitur: *ipse cedat*. Nam, ut taceamus de sententia, in libris, ut ego existimo, omnibus non legitur: *ipse cedat*, sed *ipse se deat*, quod quam facile ex *ipse se dedat* oriri potuerit apparet, praesertim si, ut vulgo factum est, *se deat* in libris scriptum esset. Semper autem oratoribus in rebus forensibus pugnae imago ante oculos est. In verbis iis, quae statim sequuntur: *Quae mehercule omnia — adesse atque impendere videntur neque vitari ullo modo posse*, quum libri Parisienses plerique ad pro *atque* habeant, nonnulli autem libri *atque* prorsus omittant, mihi videtur iam delenda esse conjunctiva particula, atque scribendum: *quae mehercule omnia — adesse impendere videntur etc.* Saepe numero enim asyndeton ita nascitur in sermone Latino, si duo verba, quae idem fere significant, sic ponuntur, ut, quam prius verbum sententiam ponit, eandem posterius gravius efferat, ut hoc loco fit. C. 15. §. 49. scripsi auctore Madvigio ad *Cic. libros de finibus* p. 229. *sub praecone cum dedecore — subiectus est.* pro vulgato *sub praecone*, quod mirum est in omnibus libris, etiam in illis, qui nuper summa diligentia collati sunt, inveniri. Mox editi: *infra etiam mortuos mandatur* pro communi editionum scriptura: *amandatur*. Verbum simplex legitur in libris Helmst. Dresdensi, in omnibus Kelleri, Oxoniensibus quinque, in Palatinis libris et Gruteri omnibus, ut vix ulla sit verbi compositi auctoritas. De verbo simpliciter *mandare* vide quae diximus ad *Cic. disput. Tuscul.* lib. II. c. 16. §. 38. p. 225. et rursus ad lib. IV. c. 36. §. 77. p. 476. Saepe autem verba simpliciter cum compositis ab librariis commutata sunt falso. Sic in *Cic. Accusationis* lib. V. c. 22. §. 58. optimi libri Regius, Leidensis, Guelferbytani habent: *ut populo Romano nihil darent, Verri nihil negarent, deteriores autem denegarent*, ad quem locum de ipsa re secus existimat Orellius. In verbis iis, quae sequuntur, *non ante turpem etiam libri, qui nuper collati sunt, omnes omittunt*, ego tamen coniecturam meam, quam ante recepi, etiam nunc unice veram esse existimo: *Et enim mors honesta saepe vitam quoque non turpem exornat: vita turpis ne morti quidem honestae locum relinquit.* Eandem gradationem habes in *Cic. oratione Ligariana* c. 2. §. 4. *nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam honestam.* Nam nullo pacto illud concedere possum, quod Kellerus l. c. p. 232. statuere videtur, coll. *Gell. noct. Att.* lib. XI. c. 13., M. Tullium ipsum perverse locutum esse. Illud autem gratissimum mihi accidit, quod vir summus positus multis aliorum coniecturis denique hoc dicit: „*Klotzii (coniectura est): vitam quoque non turpem exornat: quam ego, si tamen sit emendandum, facile omnibus praetulero. Exempla particulae non perperam*

in codd. omissae haud rara sunt in hac oratione, veluti c. 16. §. 53. c. 23. §. 73. c. 29. §. 90. etc." Spero enim ab omnibus meam rationem aliquando comprobaturum iri. C. 17. §. 54. credo ego Radium l. c. p. 60., cui obloquitur Kellerus, hoc, quod est in libris pro vulgato hos, recte tutatum esse. Mendum autem in Rufiniani libris pro Sextio pro Profecto, quod detexit Ravius l. c., ego quoque mihi adnotaveram. §. 55. summa non est nisi in libris perpaucis, ut prorsus inducendum esse videatur in verbis his: cum ista [summa] sanctimonia ac diligentia. Deinde interpunxi nunc: de me autem ita considerent, non quid habeam, sed quibus rebus invenerim: quaerant et quem ad modum natus et quo pacto educatus sim., in quibus verbis ita ea, quae sequuntur, praeparat, qua de re vide quae dixit R. Stürenburgius ad Cic. orat. pro Archia poeta p. 80 sq. ed. pr., verba autem, quae sequuntur: quaerant — educatus sim, ut a me interpuncta sunt, defenduntur similibus locis multis, qualis est locus Cic. de imp. Cn. Pompeii c. 1. §. 2. facile intellexisti, Quirites, et quid de me iudicaretis et quid aliis praescriberetis. Mox interpunctionem meam: Memini: veritas est: De scurra multo facilius divitem quam patrem familias fieri posse, comprobavit iudicio suo Kellerus l. c. p. 237. adn. 93. C. 19. §. 60. totum locum: Recita edictum: QUI FRAUDATIONIS CAUSA LATITARIT. Non est is Quinctius etc. constitui nunc de F. L. Kelleri sententia, cuius lege disputationem l. c. c. 1. §. 2. p. 60 sqq. C. 20. §. 63. comprobavit nunc iudicio suo gravissimo etiam Kellerus eam explicationem verborum, quae in libris omnibus habentur, quam ego auctore Garatonio in commentario meo p. 533 sq. posueram, vide Semestrium lib. I. c. 1. §. 7. p. 127 sqq. Quod autem vir doctissimus in illo loco, qui iam sequitur, in quo ego librorum tantum non omnium scripturam: non est istud pati neque iudicio defendere, defenderam, a me prorsus dissensit, de ea re alio loco dicendi locus erit. Neque enim quod summa fiducia Kellerus posuit, id unice verum esse videtur. Paulo post in verbis his: ita tamen, more et instituto, per eum, qui auxilii causa constitutus est., Kellerus eo modo, quo ego interpunctione locum intelligendum significaveram, explicavit verba, quae in libris sunt. Tacui ego ante, quod rem facilem esse videbam. Nunc adiungo, si tanti est, similem locum ex Cic. or. pro A. Caecina c. 18. §. 53. qui heres institutus esset ita, mortuo postumo filio. §. 64. apparet ex libris paene omnibus olim verbum ex hoc loco excidisse. Legitur enim in cunctis fere libris, de quibus constat: cuius procurator non omnia iudicia quae quisque in verba postularit. Et praeter librum aperte interpolatum Parisiensem k. nullus recusavit, quod vulgo ante omnia iudicia legitur, liber habet. Est autem ista interpolatio, quum sententiam consideras, falsissima. Nam adversarii negaverant Alfenum iudicio P. Quinctium defendere paratum fuisse, Ciceronis igitur iam erat ostendere istud, quod adversarii contenderent, verum non esse, sed unum illud iudicium cum satisfactione iudicatum solvi Sex. Alfenum recusasse, caetera omnia accipere paratum fuisse. Hinc apparet hoc

oco dici nullo modo potuisse: cuius procurator non omnia iudicia recusavit quae quisque in verba postularit, verum illud potius: cuius procurator non omnia iudicia acceperit quaecumque alter voluerit. Vide infra c. 22. §. 73. Quare — doceas oportet Alfenum — iudicium accipere notuisse. Melius igitur illi librarii loci sententiam perspexisse videntur, qui acceperit, unus hoc, alter illo loco, reposuerunt. Id ipsum eo loco, quo in codice Dresdensi a recentiori quidem manu adicitur, id est post recusavit, recipiendum putavi. Nam de libro Palatino VII et Oxoniensi S, qui libri id verbum post iudicia habere dicuntur, non satis constat. C. 21. §. 69. iam non dubito quin verum sit quod legitur in codice Taurinensi palimpsesto et ab altera manu etiam in codice Helmstadiensis: quem tu a puero sic instituisse, ut nobili ne gladiatori quidem faveret. Eodem enim ducunt etiam illae corruptelae, quae sunt in caeteris libris, ac nescio quo modo saepe in libris antiquis favere ab librariis corruptum est, vide Cic. ep. ad fam. lib. I. ep. 7. §. 8. Pertinet autem hoc loco hoc favere non tam ad plausum, qui dabatur gladiatori, quum vicit, quam ad studium et gratiam, qua pugnantes spectabant et favore quasi prosequerantur. Vide Forcellini Lexicon s. h. v. vol. II. p. 273. ed. German. Paulo post libri: qui iniuriam decernebat, fere omnes exceptis paucis, qui contra ante iniuriam illud quidem ex glossemate natum interponunt. Iam dudum Manutius iniuriam pro iniuriam scribendum esse coniecerat et nuper idem proposuit S. I. E. Rau in Var. lect. lib. I. p. 35. Improbabat Kellerus l. c. p. 248. adn. 122. Eodem capite §. 72. ut eorum pro vulgato quorum libri, qui quidem accuratius collati sunt, paene omnes habent, quapropter quum utrumque locum habere posset, illud ego reposui. Deinde §. 73. permirum est velitabaris in eorum librorum, qui accuratius collati sunt, nullo inveniri, sed pro eo haberi in omnibus libris equitabas, ut illud ex antiqua correctione editiones obessisse videatur. Quod quum ita sit, mihi vix videtur dubitari posse quin equitabas revocandum sit: quod verbum eodem iure quo velitari ab oratore in illa similitudine adhiberi potuit, ac, si usum ipsum spectamus, eandem quam alterum verbum auctoritatem habet, id est, nullam praeter rei similitudinem atque analogiam. C. 24. §. 76. primum ex tot creditoribus aliis cum maxima parte librorum, etiam eorum, qui nuper collati sunt, nunc revocavi pro eo, quod ex paucis libris ante erat a me editum aliis. Tum paene necessario omittendum erat, quia in plurimis libris non legitur, in aliis alio loco legitur, pronomen eorum vulgo post neque positum in verbis his: ut necessario confiteare neque tam temerarium quemquam fuisse neque te ipsum id, quod turpissime suscepisses, perseverare et transigere potuisse. Nam si id facimus, quod hoc loco facile fieri potest, ut verba: ex tot creditoribus aliis — nemo, ita ut par est, retineamus animo et ad hanc sententiam adsumamus, illo complemento orationis opus non esse apparebit, eoque minus opus esse, quod non simplex pronomen te sequitur, sed te ipsam, quod indicat alio modo ad personam secundam iam transiri. Mox in iis bonis pro communi editionum scriptura in huius bonis ex

auctoritate plurimorum et optimorum librorum recepi, qui aut in iis aut in hiis habent. Paulo post §. 77. iam de plurimorum librorum testimonio scripsi id, quod eleganti Garatonii iudicio iam dudum commendatum erat: *et quum me esset attente auditurus Philippus*. Etenim pronomen *me*, quo non iniuria hoc loco is, qui loquitur, personam suam praedicat, inter *quum* et *esset* facile obliterari potuit. C. 25. §. 78. credo ego me oratoris verba sine idonea causa diu male habita iam ita restituisse, ut amplius dubitandi locus non sit. Ea enim verba, quae vulgo hic leguntur: *Tum mihi Roscius et alia multa confirmandi mei causa dixit: et mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio et studio — quemvis commoveret. Etenim — qui eo non accedat. Verum tamen, quid, si, inquit, habes etc.*, nullo pacto cohaerent. Quo iure enim verba: *et alia multa confirmandi mei causa dixit et mehercule — commoveret*, inter se respondeant, non facile quis dicat. Itaque sic de hoc loco existimo: Quum M. Tullius haec verba poneret: *Tum mihi Roscius et alia multa confirmandi mei causa dixit*, videtur deinde ita pergere voluisse: *et illud: Quid, si, inquit, habes etc.* Sed ab hoc instituto suo videtur ita revocatus esse, quod quum confirmandorum hominum vim ac potestatem, quae esset in Roscio, amplius describere vellet, haec interposuit verba: *ut mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio et studio — quemvis commoveret*. Quo in loco et in libris omnibus, praeter Paris. k. turpiter interpolatum, *ut mehercule etc. non et mehercule etc.* invenitur et ad sententiam solum hoc aptum est. Dicitur enim hoc: *wie er in der That ja, auch wenn u. s. w.* vel Graece: *ὡς ἂν εἴη, εἰ καὶ μὴ λέγῃ κτλ.* Vide Cic. orat. Pisonianam c. 25. §. 59. Dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus e schola: *Quid est, Caesar, etc.* De particulis autem verum tamen, quibus ἀνεκλόγητα orationis saepe numero sarcitur, vide Cic. Accusationis lib. III. c. 2. §. 4. atque ego hoc plus oneris habeo quam qui caeteros accusarunt, si onus est id appellandum, quod cum laetitia feras ac voluptate, verum tamen ego hoc amplius suscepi etc. Eundem ep. ad Att. lib. I. ep. 10. §. 1. Quum essem in Tusculano: erit hoc tibi pro illo tuo: Quum essem in Ceramico — verum tamen quum ibi essem etc. Sic spero me in hoc loco quamvis fastidioso iudici satis fecisse. C. 26. §. 81. scripsi: *misisti qui curaret*, ut in plerisque libris est, non curarent, ut vulgo editur. Recte iam Kellerus l. c. p. 257. adn. 143. comparavit §. 83. *revocares eum etc.* Dein §. 82. Praetor scilicet iussisset scripsi de coniectura mea. Libri enim paene omnes habent: *praetor si iussisset* aut, quod idem est: *si iussisset.*, ut antiquitus scriptum fuisse videatur: *praetor .s. vel sc. iussisset*, non simpliciter *praetor iussisset*. Illud .s. vel sc. legendum esse scilicet et ratio docet et librariorum scribendi consuetudo. Sic paullo post §. 83. pro *corrigeres haec scilicet tu postea* cod. Dresdensis habet: *corrigeres haec .s. tu postea*, Helmstadiensis: *corrigeres haec tu si postea*. Quod autem iam ante restitueram in verbis iis, quae sequuntur: *si nemo recusaret qui pro vulgato quin*, id nuper comprobavit iudicio suo Kellerus, qui hoc adnotavit, istam interpolationem

quin iam esse in libro Paris. k. „*Ecce, inquit, quam sit vetusta haec Lambini, quae dicitur, coniectura, nullo dubio ineptissima, a Klotzio tandem abiecta.*“ Eodem modo comprobavit vir doctissimus quod edidi: *satis daret pro satis dare* et quod *et vellet et voluisset* in eodem enunciato retinui. C. 27. §. 84. quod edideram ex libris Oxoniensibus CHS1.: *Id quidem quem ad modum possidere iussit?* id comprobant non solum libri Paris. e. k. m., verum etiam codd. Dresd. Helmst. Bern. Paris. a. b. c. d. f. g. h. i. l. n., in quibus legitur: *id quid est quemadmodum etc.*, quod erat olim *quidē*, quod quum deberet esse pro *quidem*, librarii pro *quid ē*, i. e. *quid est*, habuerunt. Sed gravius etiam mendum sustuli ex hac §. extrema, ubi vulgo leguntur haec verba: *Eum ipsum, qui fraudandi causa latitet, eum ipsum, quem iudicio nemo defendat, eum ipsum, qui cum creditoribus suis male agat, invitum de praedio detrudi vetat.* Hoc in loco recte dicitur tempore praesenti *latitet et male agat*, quoniam ea agendi ratio ad continuum tempus pertinet, sed minus recte *defendat*, quia id ad temporis momentum pertinet, ubi denuntiatum erat, ut adesset in iudicio. Quamobrem semper in eiusmodi locis dicitur, *qui iudicio defensus non sit aut quem iudicio nemo defenderit*. Id ipsum hoc loco reposui de coniectura mea. In libris enim omnibus non legitur *defendat*, sed *defendit*, id fuit olim *defendit*, i. e. *defenderit*. C. 28. §. 86. quod iam ante reposueram *latitasset* pro *latitasse* ex libris omnibus, id confirmatum est libris iis, qui nuper collati sunt, et comprobatum a Kellero l. c., quem vide pag. 264. adnot. 155. Cur autem §. 87. *iudicio pati*, non *iudicium pati* scripserim, de ea re a me dicitur alio loco. C. 29. §. 89. per mihi mirum videtur, quod Kellerus vir intelligentissimus non intellexit quem ad modum ego scripturam omnium librorum: *Omnia autem bona possessa non esse constitui etc.*, defendi voluerim. Neque enim mihi umquam in mentem venit *omnia* esse idem quod *omnino*. Sed argumentatio mea haec fuit: Ex iure civili bonorum possessio ex parte non spectatur. Quum igitur Sex. Naevius P. Quinctii bona tantum modo ex parte possederit, non universa, orator hoc dicit, ex parte bonorum possessa colligi non posse hoc, caetera quoque bona P. Quinctii in Sex. Naevii possessione fuisse, potius illud inde concludendum sibi videri, ad omnia vel dicam ad universa bona P. Quinctii, etiam ea, quae revera possederit, Sex. Naevii possessionem non pertinuisse, id est, nihil plane bonorum P. Quinctii Sex. Naevium possedissee, quia partem tantum modo possederit. Quod quum ita sit, etiam nunc illud, quod in omnibus libris constanter legitur, *omnia* per se falsum esse non credo, sed concessi tamen doctorum hominum convicio dicam an auctoritati in re non gravissima, quoniam, si scribimus *omnino*, perspicuitati quidem certe orationis consulitur. Paulo post §. 90. scripsi ego: *omnes eiectos non esse*, pro vulgato: *non omnes eiectos esse*. In libris enim negatio, quae facile, quum esset scripta compendio *n̄*, excidere poterat, vide quae diximus ad c. 15. §. 49., omnino non est, ut optio detur quo velis loco reponere. C. 31. §. 95. nunc quidem revocata a me est quae ante me fuit communis omnium fere

editionum scriptura: cuius vox in praeconio quaestu prostitit, sed mihi etiam nunc omnis de veritate illius scripturae dubitatio exempta non est. Nam et libri plurimi habent *quaestum praestitit* pro *quaestu prostitit* et *praeconium* semper substantive dicitur. *Quaestum* autem *praestare* legitur in epitome Trogi Pompeii apud Justin. lib. V. c. 4. *quam (pacem) ne acciperent operâ eorum effectum est, quibus ea res quaestum praestabat.* Haec fere habui quae hoc loco de oratione *Quinctiana*, quam mihi iam non paucis locis emendatiorem exhibuisse videor, dicerem. In reliquis orationibus iam brevior esse potero.

Et in oratione quidem ea, quae est pro *Sex. Roscio Amerino*, et si tantum auxilii ex libris manuscriptis peti non poterat, quam in oratione superiore, tamen multorum hominum industria post priorem editionem meam ita in hac oratione emendanda versata est, ut inde ego multum iam proficerem. Nam et separatim edita erat haec oratio primum a G. Büchnero (Lipsiae anno MDCCCXXXV.), tum ab Io. Casp. Orellio (Turici anno MDCCCXXXVII) et egregie emendata ab Io. Nicol. Madvigio, qui non solum cum caeteris orationibus M. Ciceronis selectis hanc orationem edidit iterum Hauniae anno MDCCCXLI, tertium ibidem anno MDCCCXLVIII., de qua editione conferas quae retulit C. Halmius in *Actis litterariis Monacensibus* (Münchner Gelehrte Anzeigen) anni MDCCCXLIV. p. 665 sqq., verum etiam in aliis scriptis suis multis locis de singulis huius orationis locis ita commentatus est, ut sine dubio plurimum ad emendandam eam orationem contulisse videatur. Sed de singulis tamen locis hic eo minus dicendum videtur, quod illi libri merito in omnium doctorum manibus versantur. Itaque de paucis huius orationis locis, si quid aut explicatione egere aut etiam nunc dubitationem habere videatur, dicam. Ac primum quidem c. 4. §. 11. scripsi ego auctore potissimum C. Halmio l. c. p. 668. ex libris paucis et Arusiani Messi testimonio p. 237., id quod iam Gartonio probatum erat: *talem te et nobis et rei publicae hoc tempore impertias*, pro eo, quod vulgo legebatur: *talem te et nobis et populo Romano hoc tempore impertias*. Eadem §. c. 5. Madvigii coniectura, quam ipse iam in verborum ordinem recepit: *Omnes hanc quaestionem te praetore e manifestis maleficiis cotidianoque sanguine dimissui sperant futuram.* mihi non satis facit. Itaque ego ausus sum scribere de coniectura mea: *omnes hanc quaestionem te praetore, manifestis maleficiis cotidianoque sanguine dimissam, sperant futuram*, ut haec sententia sit: *omnes expectant hanc quaestionem te praetore futuram esse, quae, quam manifesta essent maleficia et cotidie sanguis caesorum-flueret, tamen dimissa, id est, omissa erat.* Vide quae Scholiasta Gronovianus vol. V. part. II. p. 427. de hoc verbo habet. Et *dimittere quaestionem*, etiam si magis proprie, simili tamen modo dicitur in *Cic. Accusationis* lib. II. c. 30. §. 74. *Si dimisisset eo tempore quaestionem etc.* Sed tamen non diffiteor magis perspicue hanc sententiam atque etiam rectius declarari, si reponamus id, quod tamen longius a librorum scriptura recedere videtur: *Omnes hanc quaestionem —, in manifestis maleficiis cotidianoque sanguine diu omissam, sperant futuram.* Vide cap. 10. §. 28.

*quod iudicia tam diu facta non essent.* Cum haec conscripsissem, in Seb. Ian. Ever. Ravi *Variarum lectionum ad Ciceronis orationes* libro altero, quem serius nactus eram, quam priorem, haec scripta inveni p. 14 sq.: „Scholiastes Gronovianus habet *dimisso*, solita depravatione in fine verbi, quam saepius in Asconio notavimus: addito scholio: *id est prae contempto, relicto habitorum.* Quibus iudiciis ductus lego: *Omnes hanc quaestionem, te praetore, in manifestis maleficiis cotidianoque sanguine dimissam, ut . . . . . sperant futuram.* Excidisse videntur verba *res publica aliquando recuperet*, vel similia. *Dimittere* dicimur quod e iure nostro emitimus impotentia retinendi, ut pro Caec. 26, 75. Scholium ita fortasse corrigendum: *Id est prae contempto relicta.* Verbum *haborum* videtur pertinere ad lemma sequentis loci, et natum esse ex compendiis verborum, *ante tribunal tuum.* Sic ille. Equidem ut in caeteris non adsentior viro doctissimo, ita tamen spero eius auctoritate meam rationem, qua *in manifestis maleficiis cotidianoque sanguine dimissam* vel *diu omissam*, quod posterius tamen necesse non est, scribendum putavi, adiuvari admodum atque sustentari. Illud quasi praeteriens commemoro, Ravi l. c. p. 16. c. 8. §. 22. Zeugmate offensum scribendum putavisse: *quam eodem tempore curet quae praeterita sunt, et ea quae videntur instare praecaveat.* Quam ego coniecturam non probo. Omissis aliis locis pluribus, in quibus ego iam ab iis lectionibus, quas antea probaveram, aliorum criticorum argumentis permotus recessi, venio ad c. 11. §. 30. et 31., in quibus ego etiam nunc a me impetrare non potui, ut in verbis repetitis: *quoniam quidem suscepti et quoniam quidem semel suscepti*, mutarem quidquam. Nam quum alio modo priore loco, alio posteriore haec verba dicantur, ea repetitio nullam offensionem meo arbitratu poterit habere, vide etiam quae G. Büchnerus ad hunc ipsum locum p. 197 sq. disputavit. Nec placet mihi §. 32. omissio nominis *Sex. Roscium* in verbis his: *Quid multis amplius? etiamne ad subsellia cum ferro atque telis venistis, ut hic aut iuguletis aut condemnetis Sex. Roscium?* Nam etsi communis sententia, si loqueretur orator, non ipse reus, aliquam rationem haberet, tamen videtur in rei persona universa oratio locum minus habere, itaque concedo in eorum criticorum sententiam, qui figuram in verbis extremis agnoverunt concedendam illam hoc loco vivo orationis color. De c. 12. §. 33. Ravi l. c. p. 120 sqq. uberius ita disputat, ut denique plura excidisse verba dicat ac totum locum sic constituendum: *quae (mors Q. Scaevolae) tantum potuit, ut omnes perdidit et adflixerit, quos quia servare volebat, ipse ab [hostibus patriae nefar]iis interemptus est.* C. 13. §. 38. scripsi de Madvigii coniectura, quam is fecit in *Opusc. Acad. post.* p. 327. *quibus tandem tu, C. Eruci, argumentis accusatorem censes uti oportere, tu pro te reponens.* Sed paulo post non impetravi a me, ut *et* ante denique dele-rem. Quamquam non solet, si *denique* ultimum orationis membrum introducit conjunctiva particula adiungi, tamen hic locus propterea aliam rationem habet, quod per *et* particulam ad unum quodque nomen positam aptius concluditur oratio in verbis: *Nonne et audaciam*

eius — singularem ostendere et mores feros immanemque naturam et vitam vitis flagitiisque omnibus deditam et denique omnia ad perniciem profligata atque perdita? ut denique totum ad omnia pertineat, et particulae sua vis relinquatur, eodem modo, quo in repetitis particulis aut — aut extremo loco aut denique coniuncte dicitur. C. 17. §. 48. scripsi: *Ac non modo etc.* pro vulgato *At non modo etc.* Vide etiam Halm. in *Actis litter. Monac.* l. c. p. 668. C. 20. §. 57. quod nuper Ravius l. c. p. 124. in verbis his: *Sin autem sic agetis, ut arguatis aliquem, patrem occidisse — ac tantum modo sine suspicione latrabitis etc.* verba sine suspicione ex glossemate nata esse pronuntiavit, in eo vehementer fallitur. Quum enim haec verba opposita sint superioribus: *Deinde, si voletis, etiam tum, quum veri simile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote*, apparet in suspicione et sine suspicione inter se respondere, ut illa verba abesse vix possint. Nam quod vir doctissimus commemoravit Lysiae locum *de olea sacra* p. 141. Taylor. οὐδ' ἐχρῆν τούτων παρασχεῖσθαι μάρτυρας καὶ μόνον οὕτω τολμηρᾶς κατηγορίας ποιεῖσθαι, ubi aequè putidum esset ἀνευ μαρτύρων vel τεκμηρίων post μόνον, potius implicavit se quam expedit. Ibi enim idem, quod ἀνευ μαρτύρων significaret, significat οὕτω, ut ne in illo quidem loco oppositionis ratio suo verbo careat. Cur c. 22. §. 62. retinuerim quum etiam altero loco in verbis his: *Quum multa antea commissa maleficia, quum vita hominis perditissima, tum singulis etc.*, ubi Madvigius nuper tum revocavit, facile intelligi potest. Vide etiam Halmium l. c. p. 684 sq. C. 25. §. 70. quod edidi a maleficio summoventur, id sic legitur plane in codice Salisburgensi. Vide Halmium l. c. p. 668. C. 26. §. 72. cur iam: *ut numquam adluantur pro abluantur* scripserim, explicavi in prooemio Part. I. vol. I. praemisso p. XIV sq. C. 28. §. 76. unice veram etiam nunc esse existimo, spretis iis, quae molitus est Ravius l. c. p. 122., quam olim Garatonius ex testimonio Prisciani lib. X. p. 902. commendavit lectionem: *Arcessivit aliquem: quem aut quando?* Eadem qua ego ratione ductus sic scripserat etiam G. Büchnerus, quem vide ad h. l. p. 245. Mox §. 77. necessario nunc scribendum erat: *Meministisne T. Roscium recusare?* Vide quae post Garatonium G. Büchnerus ad h. l. p. 246 sq. tum C. Halmius l. c. p. 668. disputaverunt. C. 29. §. 81. scripsi auctore Madvigio, cuius vide *Opusc. Acad.* p. 182. adn. et adnotationem ad Cic. *de fin.* p. 249., nescivit pro vulgato nesciret, quam modi varietatem nuper defendit Ravius l. c. p. 193 sq. quod contra Halmius l. c. p. 673. Madvigii rationem ita nuper probavit, ut tamen potius nescius erat, quod olim fuisset nesci erat, scribendum esse existimaret. §. 82. verborum collocationem hanc: *ibi quoque nos etc.* ex codd. Salisburgensi et Helmstadiensi confirmavit Halmius l. c. p. 668. C. 30. §. 83. non credo iam quemquam dubitaturum esse de ea scriptura, quam et ego iam antea e librorum vestigiis erueram et G. Büchnerus suo Marte invenerat: *quaeramus ibi maleficium, ubi et est et inveniri potest*, nisi quod Büchnerus nescio qua ratione ductus sic interpunctam habet orationem: *quaeramus ibi, maleficium ubi et est et inveniri potest*, quam rationem ego repudio. C.

35. §. 77. scripsi de Madvigii ratione: *Etiamne in tam perspicuis rebus argumentatio quaerenda aut coniectura capienda est. capienda sit, quod legitur in libris, nuper defendit Ravius l. c. p. 194. C. 37. §. 105. in verbis his: Hoc nihil est quod suspicionem hanc putetis, ubi in libris potius hoc quam hanc legitur, inesse aliquid mendum recte sensit iam Madvigius, quem vide etiam in Opusc. Acad. post. p. 328. et Halmius l. c. p. 673., quorum Madvigius coniecit nuper scribendum esse: hic nihil est quod suspicione occupetis, Halmius, recte ille quidem arbitratus nimis quaesitam esse Madvigii coniecturam, proposuit: Hic nihil est quod suspicioni esse locum putetis., quod ex scriptura: suspicione hoc facile oriri potuisse dixit. Miror neutrum horum criticorum, quos magni facio, vidisse suspicione hoc natum potius esse leniore mutatione ex his litteris: suspiciosū hoc. Scripsi igitur: Hic nihil est quod suspiciosum hoc putetis., et spero me in hac re mihi hos criticos adsensuros esse. Confer, si tanti est, huius orationis c. 7. §. 18. *Verum id, quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuam res fecerit, hunc adfines culpaē indicatote.* tum c. 20. §. 56. *Significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint, et, quia id est suspiciosum, tametsi bestiae sunt, tamen in eam partem potius peccant, quae est cautior.* C. 41. §. 120. *quod a vobis hoc pugnari video, ne in quaestionem dentur, suspiciosum est.* Quod c. 38. §. 110. reposui de coniectura Manutii: *hisce aliqua facta mora semper omnes aditus ad Sullam intercludere pro eo, quod in omnibus fere libris est: aliqua fretus mora, id non feci, quasi existimarem sic omnem de hoc loco dubitationem esse sublata, sed quod ea scriptura sententiae maxime satis facere videretur.* Paulo post mihi videtur Ravius l. c. p. 123. orationem per gradus eleganter surgentem agnovisse in verbis his: *isto hortatore, auctore, intercessore, quum Madvigius postrema verba: auctore, intercessore, delenda pronuntiasset.* Eodem c. §. 112. scripsi de coniectura Zumptii, quam proposuit ad Cic. *Verrin. orat.* p. 11. *Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse, quod maxime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt.* Nam quod vulgo legitur in libris: *quod minime videtur grave iis etc.* mihi quoque ferri posse non videtur. C. 39. §. 113. quum Halmius docuisset l. c. p. 668. nomen mandati post negligentia legi in codice Salisburgensi, totum locum nunc ita conformavi: *In minimis privatisque rebus etiam negligentia mandati in crimen iudiciumque infamiae vocatur.* Nam in verbis infamia revocatur latere nihil aliud nisi infamiae vocatur iam alii viderant. C. 41. §. 120. locum admodum dubium sic constitui voluit Ravius l. c. p. 17. — *In dominos quaeri de servis iniquum est. — An nunc quaeritur? Sex. enim Roscius reus est: neque quam de hoc quaeritur vos IN DOMINOS esse dicitis.* Ego Madvigium in re prorsus incerta secutus sum. C. 47. §. 136. locum: *Quis enim erat qui non videret humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere,* in quo Madvigius verba dignitate de suppositicia esse putavit, ita nuper defendit Ravius l. c. p. 194 sq., ut a codicum auctoritate recedendum esse negaret. Non minus c. 49. §. 142. idem vir doctus l. c. p. 195 sq. Madvigii ratio-*



nem, quam nos quoque secuti sumus: *Quodsi quis est qui et se et causam laedi putet, quam Chrysogonus vituperetur, is causam ignorat, se ipsum probe novit. improbat, librorumque scripturam sequitur: is causam ignorat, se ipsum prope non novit.* In extrema denique oratione Ravius l. c. p. 12. magnam perorationis partem amissam esse statuit, quum recentiores plerique editores nihil sibi excidisse videri pronuntiassent. Sed haec de hac oratione haecenus.

In oratione, quae est pro *Q. Roscio Comoedo*, vel potius in fragmento eius orationis, quamquam nunc uti poteram iis, quae Car. Ad. Schmidt in editione sua (Lipsiae anno MDCCCXXXIX) disputavit, ad ipsa tamen oratoris verba mutanda quae ille vir attulerat non multum valebant, sed potius ad explicationem totius argumenti aut singulorum locorum pertinebant, ut paucis tantum modo locis a priore recensione mea recesserim. Ac primum quidem c. 1. §. 3. de Ravius sententia, quam is posuit in *Variarum lectionum* lib. I. p. 8 sq., edidi: *Paullo ante, M. Perperna, P. Saturii tabulas posebamus: nunc tuas, C. Fanni Chaerea, solius flagitamus etc.* pro vulgato: *Paulo ante M. Perpernae, P. Saturii tabulas posebamus etc.* Tum c. 2. §. 5. in *codicem* reposui, quod etiam si *habere relatum* dicitur, manet tamen eadem referendi verbi vis, quae in reliquis locis, ut c. 1. §. 1. et §. 3. et saepe alias, eodemque modo etiam infra c. 3. §. 9. dicitur: *utrum caetera nomina in codicem accepti et expensi digesta habes an non?* C. 5. §. 15. scripsi ego nunc: *Quid ergo est? Quod et reus is est, cui res et pecunia et existimatio sanctissima fuit semper etc.* pro eo, quod ante edideram: *Quod et res eius est, cui etc.* Nam quum sequatur *iudex* atque *advocatio* mihi videtur *reus* eodem modo appellandus fuisse. Quod autem deinde: *cui res et pecunia etc.* scripsi pro eo, quod vulgo legitur: *cui et pecunia etc.*, id sumpsit, quoniam Schmidius nuper nescire se dixit unde ego acceperim, ex libris Oxoniensibus, quorum qui litteris C H S notati sunt legunt: *Quod et rei eius est, cui res et pecunia*, is, qui littera  $\chi$ , habet: *Quod et res eius est, cuius et pecunia*, ut scriptura a me recepta satis testata esse videatur, nisi ortam esse ex *διτρογαπλα* dicas. C. 6. §. 18. Ravius *Variar. lect.* lib. II. p. 189. sic interpunctam vult orationem: *Quid? tu, Saturi, qui contra hunc venis, existimas aliter?* Quod ego propterea non accipio, quoniam orator Pisonem iudicem modo appellaverat, ut illa appellatio Saturii maiorem quamdam vim habere debeat. C. 9. §. 25. ego de Madvigii sententia, cuius vide *Opusc. Acad. alt.* p. 231 sq., sic orationem constituere volui: *nihil hunc in societatem fraudis fecisse iudicasti . . . . . Tabulas habet an non?* Sed in quibusdam exemplis errore mansit: *Num tabulas etc.* Vulgo sine ulla librorum auctoritate satis certa legebatur: *fecisse ostendisti. — Fecit pactionem. — Num tabulas habet an non?*

Venio iam ad *M. Tullii orationes Verrinas*, in quibus recognoscendis multum operae temporisque consumpsi omninoque ita mihi videor esse versatus, ut sperem fore, ut, si quis non inique rem existimet, me neque temere a iudicio meo superioris temporis recesserim.

sisse neque in eo pertinaciter mansisse concedat, si quid aut ab aliis adlatum esset melius aut ipse mihi veriora invenisse visus essem. Sed tamen longum est persequi hic singula. Quamobrem me continebo in iis locis, in quibus aut aliquid dubitationis relictum est aut utile erit meum iudicium argumentis aut testimoniis confirmare. Illud generatim et universe praedico me in emendandis his orationibus saepe Madvigii adnotationibus, non raro etiam Ravius disputatione, cuius vide potissimum *Var. lect.* lib. I. p. 165 sqq., adiutum esse. Et in *divinatione* quidem in *Q. Caecilium* c. 3. §. 7. scripseram ego ex libris Guelf., quibus accedit etiam Leidensis: *Populatae vexataeque, funditus eversae provinciae.* Nunc *que* post *vexatae* rursus delevi, auctoreque eius scripturae non gravissimum, sed tamen non prorsus contemnendum commemoro Pompeium gramm. p. 308. ed. Lindem. C. 5. §. 19. scripsi nunc cum libris non paucis: *Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, aedibus, delubris, quod in una quaque re beneficio senatus populi que Romani iuris habui etc.*, ut verbum substantivum post *delubris* inducerem, sed iniuria ex Zumptii editione irrepsit *aedibus* pro *sedibus*, quod et ego ipse ante probaram et nuper recte defendit Ravius in *Variar. lection.* lib. II. p. 135. C. 11. §. 35. scripseram ego auctore Zumptio: *Ac vide quantum interfuturum sit inter meam et tuam accusationem* ex libro Guelf. primo, sed nunc illud recipiendum putavi, quod est in reliquis libris bonis: *inter meam tuamque accusationem.* Nam quod Zumptius ait sibi prorsus hanc rationem displicere, eiusque rei hanc rationem reddidit, *que* adiungere, non dum opponit adiungere, falsus est, vide *Accusat.* lib. III. c. 6. §. 12. *Inter Siciliam caeterasque provincias, iudices, in agrorum vegetalium ratione hoc interest, quod etc.* eiusdem libri c. 16. §. 42. *Vide inter importunitatem tuam senatusque bonitatem quid intersit.* lib. V. c. 32. §. 85. *Vide quid intersit inter tuam libidinem maiorumque auctoritatem, inter amorem furoremque tuum et illorum consilium atque prudentiam, ubi utraque ratio in uno loco coniuncta est.* C. 14. §. 47. scripsit Madvigius in *Opusc. Acad. alt.* p. 41 sq. *quem te in ipsa pugna cum acerrimo adversario fore putamus?* In libris et vulgo legitur *putemus.* C. 17. §. 55. scripsi ego in hac editione de eiusdem Madvigii sententia (vide *Opusc. Acad. pr.* p. 341.), *ut praefecto illi religionem Veneris nomine obiceret*, quod in libris plurimis et optimis est. Defendit nuper vulgatam scripturam Ravius *Var. lect.* lib. II. p. 140. eo, quod comparavit lib. IV. c. 34. §. 75. *opponebant illi (Segestani) nomen Africani.* Poterat praeterea adferri lib. III. c. 57. §. 131. *quum decumani aratoribus ad pactiones faciendas non suam vim, sed tuum scelus ac nomen opponerent.* et lib. V. c. 1. §. 2. *ad omnes enim meos impetus, quasi murus quidam, boni nomen imperatoris opponitur.* Sed tamen me receptae scripturae non poenitet. In *actione* in *C. Verrem prima* c. 2. §. 5. auctore Pseudoasconio indicativum est pro coniunctivo *sit* reposui, quo tempus definitur, non causa continetur. Nec satis recte *factus sit* diceretur oratione obliqua pro *factus* esset. Pauls post iam in *Achaia* malim scribi quam in *Achaia*,

quamquam ferri posse videatur in *Achaia*, si inquirendi verbum ex antecedentibus adsumas. C. 4. §. 11. scribe: *nudatum, inquam, a quaestore et proditum consulens*. Quod autem hoc loco Diomedis testimonium lib. II. p. 463. Putsch. omnium librorum auctoritati anteponendum putavi, nemo reprehendet, qui consideraverit illum grammaticum de compositione structuraque orationis diserte dicere. Vide quae Garatonius ad h. l. disputavit. C. 5. §. 13. a me impetrare non potui, ut a scriptura, quam iam in prior editione reposueram de coniectura mea, recederem in verbis his: *nulla res tam patrita cuiusquam atque avita fuit quae non ab eo imperio istius abiudicaretur*. Nam *patria* mihi vix videtur ferri posse, propterea quod haec verba aptissime coniuncta sunt et propter adiectivum *avita* etiam prius maiorem vim postulat. Neque quod reposui omni auctoritate caret. Nam in archetypo Scholiastae Gronoviani videtur fuisse *parva*, ut edidit ipse Gronovius, in codice autem Leidensi est *paterna*, quod credo neminem scripturam fuisse, si esset *patria* scriptum. Eadem adiectiva coniuncta invenies apud Cic. *Tuscul. disput.* lib. I. c. 19. §. 45. *Haec enim pulcritudo etiam in terris patritam illam et avitam, ut ait Theophrastus, philosophiam cognitionis cupiditate incensam excitavit*. Ita enim ex auctoritate Nonii p. 161, 8. scribendam esse nunc fere omnes agnoverunt. Nonius autem l. c. praeterea adfert Varronem Manio: *Funere familiari commoto avito ac patrito more precabamur*, et eiusdem Varronis rei publicae lib. XX.: *secundum leges habitasset patritas (avitas et patritas?)*. Quod autem Zumptius dicit Ciceronem in oratione *Caeliana* c. 14. *bona paterna atque avita* composuisse, id ne fraudi sit nostrae scripturae, commemoro ibi c. 14. §. 34. haec haberi verba: *Cur te fraterna vitia potius quam bona paterna et avita et usque a nobis quam in viris tum etiam in feminis repetita moverunt*. quibus in verbis *avita* tantam vim non habet, ut *patrita* scribendum sit, praesertim quum praecedat *fraterna*, cui melius forma *paterna* quam *patrita* opponitur. C. 6. §. 16. secundum Ciceronis libros *ea* ante mansit omisi, quod sane abesse potest. Sed quum Pseudoasconius in lemmate illud pro nomen habeat itemque Scholiasta Gronovianus poterat sane propter antecedens *pecunia* excidisse. C. 14. §. 41. recte nunc editum est: *se avarissimi hominis cupiditati satis facere posse, nocentissimi victoriae non posse*, sed tamen non e coniectura, ut putant, hoc natum est, sed nititur auctoritate Scholiastae Gronoviani, quem vide p. 397, 22. Bait. C. 17. §. 52. fateor mihi semper molesta fuisse haec verba: *si Glabronis patris — si avi Scaevolae — si soceri Scauri* etc. propterea, quod nomina patris, avi, soceri abesse commode possunt, sed quum neque in libris neque apud Scholiastas quidquam inveniatur, quo ea suppositicia esse significetur, nihil ausus sum mutare. Denique ad c. 18. §. 55. hoc adnoto, me de industria haec verba: *ut ubi id interrogando argumentis atque oratione firmavero*, ita interpunxisse, ut appareret M. Tullium hoc dicere, se velle in producendis testibus interrogando efficere, ut argumentis a testibus atque oratione crimen firmetur. Itaque hoc loco non tres ablativi coniuncti sunt pariter, sed duo tantum

modo: *argumentis atque oratione*, ablativus autem *interrogando* alio quodam modo positus est, ut significetur istud per interrogationem testium, quam actor causae instituet, effectum iri. De eius modi interrogatione testium vide *Quintiliani inst. or.* lib. V. c. 7. §. 3. et quae diximus ipsi ad Cic. *interrog. in P. Vatinius testem* in Cic. *oration.* Vol. III. p. 358 sq. De cumulatis autem ablativis non est quod dicam, v. quae posui ad Cic. *de oratore* lib. III. c. 44. §. 174. in *Quaest. Tullian.* lib. I. p. 38 sqq.

Sequitur ut dicam de *Accusationis* libris quinque, in quibus recognoscendis iam ita versatus sum ut libro Vaticano non tantum tribuerem, quantum antea illi libro concedendum putavi, id quod maxime ad librum quartum et quintum pertinet, in quibus libris codex Regius etiam mihi illi libro multum praestare videtur. Verum tamen non opus erit ne hic quidem singulos commemorare locos, sed paucis poterimus defungi. *Accusationis* igitur lib. I. c. 6. §. 15. quod Zumptius: *quo e numero e vobis complures fuerunt*, e libris sane bonis edidit pro vulgato: *quo in numero etc.*, id neque antea neque nunc probare potui, ac ne quis propter librorum auctoritatem dubitet, commemoro ad libros reliquos accedere etiam Pseudoasconii testimonium, qui p. 160, 5. Bait. aperte *quo in numero* scriptum habet. Paulo post §. 17. quod in editione mea legitur: *quum comites istius atque amici* pro vulgato: *quum iste atque istius amici*, est a Nonio, qui p. 337, 23. diserte ex hoc loco adfert: *comites istius atque amici*, desumptum. Fateor tamen defendi posse eam, quae vulgo in Ciceronis libris est, scripturam. C. 8. §. 21. iam scripsi de Madvigii sententia in *Opusc. Acad. pr.* p. 346 sq. exposita: *rei publicae consulere: quid tam e re publica fuit, quam in tanta etc.* Nam quod vulgo in libris habetur: *quid tam rei publicae honestius, quam etc.*, neque ita plane est in libris — habent enim aut *tam* aut *tamen* pro *iam* — neque sententiae satis facit. Sed tamen *honestius*, quod prorsus sustulit Madvigius, in omnibus libris habetur, ut nondum omnis dubitatio sublata esse videatur. C. 9. §. 24. *non quo iam hoc necesse sit* est de Madvigii coniectura. Zumptius retinuit librorum scripturam: *non quoniam hoc necesse sit*. Eodem c. §. 26. non potui ne nunc quidem a me impetrare ut Zumptio auctore *meliozem* pro *molliozem* reponerem in verbis his: *Utram igitur putas legem molliozem?* Nam quod libros Guelferbytanos commemorat, in quibus *meliozem* aperte scriptum sit, tum Lagomarsinianum 29., in quo *molliozem* legatur, ex hoc ipso apparet qui *meliozem* ex *molliozem* natum sit. Recte autem *mollis* lex legi durae opponi potuit. Neque enim *mollis*, *mollitudo* etc. semper in malam partem dicuntur. C. 15. §. 41. scripsi ego: *[Ille] miser quum esset Cn. Dolabella quam proditione istius nefaria tum improbo ac falso eiusdem testimonio, tum multo — conflagravit*. Quia scriptura hoc volui indicare, mihi non nomen *Cn. Dolabella*, sed potius ille suppositicium videri, cuius rei tamen aliud indicium nisi id, quod Pseudoasconius p. 169, 13. Bait. habet: *Miser quum esset: Miserum pro innocente etc.*, adferre non possum. Sententia autem haec erit, *Cn. Dolabellam miserum fuisse quum proditione quaestoris sui nefaria tum*

improbo ac falso e.usdem testimonio, multo autem ex maxima parte laborasse ex invidia eorum furtorum, quae iste in praetura sua fecisset. Madvigius contra in *Opusc. Acad. pr.* p. 343. nomen Cn. Dolabellae delendum putavit. C. 17. §. 44. scripsi: *Nam ut est iste profectus, quacumque etc.* propterea, quod libri partim *Ut iste profectus, quacumque etc.* partim *ut est profectus quacumque etc.* scriptum exhibent. Facile autem est ante iste, iste post est excidere potuit. Nam ut auctore Zumptio pronomine deleto scriberem: *Nam ut est profectus etc.* non potui induci propterea, quod sic unde iste natum sit non apparet. Vulgo autem: *Nam ut iste profectus est, quacumque etc.* sine idonea librorum auctoritate legitur. In verbis autem, quae sequuntur videtur Zumptius nimio opere auctoritatem codicis Taurinensis palimpsesti, quae incipit a verbis §. 44. . . . *que iter fecit eiusmodi et desinit in verbis §. 45. non participem,* neglexisse. Inde ego recepi cum Orellio id in verbis §. 44. *nisi id, quod si etc.* ante omissum, retinui autem *poposcit,* pro quo Zumptius ex libris suis recepit *poscit.* Vide infra c. 34. §. 86. Deinde scripsi ex eodem libro: *est mihi alius locus ad hanc eius cupiditatem demonstrandam separatus,* pro vulgato: *est alius mihi locus ad hanc istius cupiditatem demonstrandam servatus.* Et in extremis quidem verbis quum suis libris tum sententiae loci iam concessit Zumptius. Verum etiam in collocazione verborum *est mihi alius locus* debebat contra libros suos Zumptius concedere Taurinensis libri auctoritati, quoniam sic etiam Pseudoasconius verba posita habet p. 170, 11. Bait. Locus autem, quem dicit separatum, est liber *Accusationis* quartus, qui est de signis, non pecculatus iudicium, in qua opinione isti fuisse videntur, qui *servatus* pro *separatus* scripserunt. Denique ex eiusdem libri auctoritate scripsi: *dictum est hoc in Dolabellae iudicio,* pro vulgato: *dictum hoc est in Cn. Dolabellae iudicio.* Sic enim *dictum* videtur magis exstare, cui deinceps opponitur *aestimatum,* Dolabellae autem nomen etiam §. 46. caret praenomine. Postremo edidi ex eodem libro *non participem* pro *non modo participem:* ita enim quod opponitur *principem* maiore vi infertur. C. 19. §. 51. quod scripsi: *quos in horum locum sortitus es-*ses, restituit Zumptius ex libris suis, qui habent: *sortitus es,* idque rectissime fecit. Nam quod vulgo edunt *subsortiturus eras* atque id ab Pseudoasconio se adsumpsisse dicunt, id et abhorret ab ipsa loci sententia neque sic est apud scholiastam illum scriptum. Ille enim hoc adnotat: *quos in horum locum — subsortiturum se Verres credebat,* ut coniunctivus esset ab hoc ipso auctore magis commendetur quam indicativus erat. C. 20. §. 52. in verbis his: *ut etiam illum ipsum [suo] artificio superasse videatur,* mihi pronomem suo de glassemate suspectum est, in qua opinione iam ante me Wolfium fuisse video, propterea quod in libris partim *suo artificio* partim *artificio suo* legitur, nec Pseudoasconius p. 173, 10. neque Scholiasta Gronovianus p. 404, 13. eam vocem agnoscere videntur. C. 21. §. 55. rectissime Zumptius edidit ex libris melioribus omnibus: *at vero urbem totam templaque deorum omnesque Italiae partes illorum donis ac monumentis*

*exornatas videmus.* Sed non libris tantum modo parendum Zumptio, sed etiam agnoscendum oratoris studium amplificandi fuit, quo ille quasi maiorem rerum gestarum illorum hominum copiam ostendere studet. Sic modo de L. Mummio: *qui urbem pulcherrimam atque ornatissimam Corinthum — sustulit urbesque Achaiae Boeotiaeque multas sub imperium populi Romani dicionemque subiunxit?* quo genere dictionis maxime floruit Vergilius, cuius vide verbi causa *Georgicon* lib. I. v. 153. 445. C. 27. §. 69. retinui etiam nunc optimorum librorum, Cuiaciani, Stephaniani, Guelferbytanorum, scripturam hanc: *caedere januam saxis, instare ferro, ligna et sarmenta circumdare ignemque circum subicere coeperunt,* quibus in verbis vulgo *circum* altero loco non legitur. Nam tantum abest ut molesta sit praepositionis repetitio hoc loco, ut egregie studium describat, quo Lampsaceni C. Verri perniciem adferre omni modo conati sint. C. 28. §. 71. recte revocavit ex libris optimis Zumptius hunc ordinem verborum: *qui tum in Asia militum tribunus fuit,* ubi ante legebatur *tribunus militum.* Recte sensit Zumptius quamdam oppositionis rationem intercedere *accensum* inter et *tribunum militum* hoc loco, itaque usitatam verborum collocationem immutatam esse. Sed quod sine exemplo id factum esse censuit, in eo erravit. Simili enim modo Cicero in oratione *Planciana* locutus est c. 25. §. 61. in alia oppositionis causa: *Rogas quae castra viderit, qui et miles in Creta hoc imperatore et tribunus in Macedonia militum fuerit et quaestor tantum ex re militari detraxerit temporis quantum etc.* Illo enim in loco *militum* magis effertur eo, quod disiunctum est a nomine suo, in hoc autem tribunatus, quippe altior gradus militaris, eo effertur, quod *tribunus* postpositum est. C. 34. §. 86. e cod. Lambini, Leidensi, Guelferb. sec., Leidensi scripsi: *Magnum hoc Lampsacenum crimen est libidinis atque improbissimae cupiditatis: accipite vero avaritiae prope modum in suo genere non levius,* pro eo, quod ante me legebatur: *accipite nunc etc.* Saepe enim *vero* post imperativos oblitteratum est, vide Cic. *de amicitia* c. 10. §. 33. ubi ex optimorum et plurimorum librorum auctoritate scripsi: *Audite vero, optimi viri, ea, quae etc.* cl. Cic. *de oratore* lib. II. c. 7. §. 28. *Audite vero, audite, inquit.* De usu ipso dixi ad *Matth. Devarii librum de Graecis particulis* vol. II. p. 670. Tum §. 86. ut iam in priore editione mea, sic etiam nunc scripsi: *hoc illi navigio — usque a Dianio ad Sinopen navigaverunt,* ut quae vulgo adiecta post *Dianio* leguntur: *quod in Hispania est* et post *Sinopen* rursus: *quae in Ponto est,* plane ommitterem. Recte enim Hotomanus, Lambinus, Schützius, Madvigius (eius vide disput. *de Q. Asconio Pediano* et *Opusc. Acad. pr.* p. 342.) hoc viderunt, Pseudoasconium, qui haec habet de hoc loco p. 183, 12. *Usque a Dianio ad Sinopen: Dianium Hispaniae maritima civitas, Sinope Ponti est, ubi rex Mithridates erat.* in codice suo illa additamenta non invenisse. C. 36. §. 91. quod iam in priore editione posui, id etiam nunc obtinendum existimo: *vina caeteraque quae in Asia facile comparantur.* Nam superlativus, qui vulgo legitur et est apud *Cledonium*

p. 1898. ed. Putsch., mihi videtur minus ad rem accommodatus esse, quod ne nominata quidem illa erant, quae facillime dicuntur comparari. Aduvat autem libri Lagomarsiniani 29., qui solus habet *facile*, auctoritatem etiam *Servius ad Virg. Eclog. V. v. 36.*, qui accurate hunc locum ita adfert: *Ciceronis exemplo, qui ait in praetura: vina caeteraque quae in Asia facile comparantur.* Quod contra *Cledonius l. c.* multo levius haec et mutata citat: *Vina apud Tullium in Verrinis: Vina Graeca caeteraque quae ex Asia facillime comportantur*, ut is et addidisse et commutasse verba negligentia videatur. Postea §. 93. vulgo legebatur: *Homines, postea quam reus factus est, alii redditi, alii etiam retinentur.*, quibus in verbis offendit id, quod verbum *redditi* verbo substantivo caret. Quamobrem quum in libris melioribus ne prius quidem *alii* legeretur, sed tantummodo haec verba haberentur: *redditi, alii etiam nunc retinentur*, scripsi ego: *redditi alii sunt, alii etiam nunc retinentur*, ut librarii oculus ab priori *alii* ad sequens aberrasse et *sunt*, quod in medio fuit, una omisisse videatur. *alii* autem in libris deterioribus reprehensum est, sed nec suo loco repositum neque quod una restituendum erat verbum substantivum sunt revocatum est. C. 37. §. 93. scripsi e plurimis et optimis libris: *En cui tuos liberos committas: en memoriam mortui sodalis, en metum vivorum existimationis.* Nam *en* cum Accusativo iunctum esse a Latinis testatur *Virg. Ecl. V. v. 65. En quattuor aras: ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phoebos.* Quod autem Ciceronem putat Zumptius, aliosque consentientes habet, non dixisse *en* nisi cum Nominativo falsissimum est. Cicero enim omnino paucis locis *en* aptius cum reliquis verbis coniunctum habet. Et *Accusationis* quidem lib. V. c. 21. §. 55. *En foederum interpretes, societatis pactores, religionis auctores*, propter similitudinem formarum res prorsus incerta est, ut si quis dicat esse istos Accusativos, refragari vix possis. in *Philippic. orat. V. c. 6. §. 15.* editur nunc ex libro Vaticano: *En causam, cur lex tam egregia tamque praeclara maximo imbri — ferretur.* ut is locus potius pro Accusativo quam pro Nominativo esse videatur. Hoc autem ipso loco, unde profecta nostra disputatio est, liber Stephani, Cuiacianus, Guelferb. primus habent aperte scriptum: *en memoriam — en metum etc.*, non *en memoria — en metus etc.* eamque scripturam etiam Guelferb. sec. et Lagomarsinianus 29. adjuvant, qui habent: *en memoria — en metum etc.* Nam quod ei libri *metum*, non *metus*, habent, inde facile hoc potest concludi, in illo libro, unde transcripti illi sunt, olim scriptum fuisse non *en memoria mortui*, sed *en memoriamortui*, i. e. *en memoriam mortui*. Hoc autem loco Coniunctivus *committas* satis verbalem vim vocis *en* demonstrat, ut etiam eo adjuvari Accusativus videatur. Quid igitur adferunt isti, qui negant Accusativum a Cicerone unquam a vocabulo *en* suspensum esse, semper Nominativum accessisse? Praeter locum *Cic. pro rege Deiot. c. 6. §. 17. En crimen, en causa, cur — servus accuset.*, ubi alio quodam modo recte Nominativus ponitur, ut sit fere idem quod: *Hoc est — haec est etc.* nihil prorsus. Nam quod

dixerunt *Servium ad Virg. Aen. lib. IV. v. 497.* generatim et univarse docuisse *en* Nominativo melius iungi, id falsissimum est. Ille enim de Virgilii versu loquitur et adfert in hanc rem etiam verba Virgilii ex *Aen. lib. I. v. 461. En Priamus.* Quod quum ita esset, sine ulla dubitatione reposui id, quo libri ducunt meliores omnes: *en memoriam —, en metum etc.* C. 41. §. 107. quamquam mihi quod ex libri Vaticani turbata scriptio: *quae neque post edictum provideri potuit reprehendi neque ante edictum, reposui: quae neque post edictum [reprehendi] neque ante edictum provideri potuit*, non satis certum videtur, tamen zeugma, quod vulgo habetur in his verbis: *quae neque post edictum neque ante edictum provideri potuit*, admodum durum habeo. *reprehendere* paulo post c. 42. §. 108. in eadem re dicitur. Et saepe talia exciderunt ex libris, vide mox c. 43. §. 110. ubi non iure ex libro Vaticano reprehensum est auctore etiam Zumptio. C. 43. §. 110. scripsi: *QUI HEREDEM FECIT FECERIT*, ex libro Vaticano pro vulgato: *SI QUIS ETC.* Sic plane c. 41. §. 106. dicitur: *QUI AB A POSTUMIO — FECIT FECERIT.* C. 44. §. 114. ex eodem libro edidi: *Si is intestatus mortuus esset*, pro vulgato: *si is intestato mortuus esset*, quoniam sic plane etiam Pseudoasconius verba habet p. 191, 1. Vide lib. II. c. 23. §. 53. *ea etiam si intestata esset mortua.* C. 50. §. 132. falsum est quod dicit Zumptius *intertrimentum* alias apud Ciceronem non legi. Legitur in *Fragm. orationis pro Fonteio a Niebuhrio* reperto c. 2. §. 3. C. 52. §. 137. *Respondit illa — non inhumaniter.* scripsi pro *inhumane* ex libro Vaticano, cui hoc loco accedit praeter *Priscianum* lib. XV. p. 1010. etiam *Pompeius Gramm.* p. 335. ed. Lindem. C. 54. §. 141. edidi de Madvigii coniectura: *nihil ab isto vafrum, nihil veteratorum expectaveris.*, quod pro vulgato *tectum* in multis libris Huydecop. Lagomars. S. 27. 29. 42. verum habetur, apud Pseudoasconium autem p. 196, 1. haec leguntur: *vafrum, acutum, callidum.* Dissensit nuper cum Madvigio Ravius de hoc loco, qui in *Variar. lection. ad Cic. orat. lib. II. p. 124 sq. tectum*, quod sane est in libris Guelferb., non mutatum voluit, cui opponerentur in sequentibus verbis haec: *omnia aperta, omnia perspicua reperientur etc.*, illa autem verba, quae haberet Asconius ad verbum *veteratorum* omnia apposita esse dixit. Cui quo minus accedam multa me impediunt. Primum *vafrum* verbum eius modi est, quod solitum est explicari potius a grammaticis, quam in glossemate explicandi causa poni, vide Nonium p. 19, 30. *Vafrum est callidum et quasi valde afrum et urbanum.* Deinde Cicero etiam alias *vafrum* et veteratorem composuit, vide *Cic. de re publ. lib. III. c. 16. cl. Non. p. 19, 33. Non sunt in disputando vafri, non veteratores, non malitiosum* quod in simili sententia posuit idem in *Accusationis* lib. II. c. 53. §. 132. *nihil sane vafre nec malitiose facere conatus est.* Denique quod dixit Ravius *tectum* recte opponi ei, quod sequitur *aperta etc.*, id prorsus inane est, nam etiam *vafro* i. e. callido homini, recte *aperitus* ac simplex opponetur. Quod quum ita sit, credo vere Madvigium *vafrum* pro *tectum* reposuisse. Facile enim verbum *VAFRUM*, quippe

minus usitatum, in *VAERUM* corrumpi potuit, et inde scribi *verum*, quod de coniectura in *tectum* deinceps mutatum est. Eodem c. §. 142. in *bonis, praedibus praediisque vendendis* scripsi de Graevii sententia, quam etiam Madvigius in *Addend. ad disp. de Q. Ascon. Ped. p. 57.* comprobavit. *bona* enim ipsius redemptoris intelliguntur, praedes autem praediaque venduntur, si illa bona non satis faciunt. Paullo post edidi: *ut optima condicione sit is, cui res, cuium periculum?* e libro Vaticano, ubi vulgo legitur: *cui res sit, cuium periculum?* Elipsis enim utrobique multo aptior est. Nec quisquam spero me reprehendet, quod *solum* eodem auctore delevi in verbis his: *Excludit eum, cui prope dicam soli potestatem factam esse oportebat*, ubi vulgo: *Excludit eum solum, cui etc.* Satis enim est semel soli dici. In sequentibus vulgo legebatur: *Quid enim quisquam ad meam pecuniam me invito aspirat? quid accedit?* quibus in verbis fateor extremum membrum mihi semper languidum visum esse. Nunc liber Vaticanus pro *quid accedit* habet *quisquam accedit*, itaque non dubito quin aliquid hoc loco exciderit. Indicavi igitur lacunam sic: *Quid enim quisquam — aspirat, quid quisquam . . . . . accedit?* Postremo in verbis huius §. extremis statuit Madvigius in *Opusc. Acad. pr. p. 349 sq.* quaedam excidisse verba: *et si non putas cautum.* Ea verba mihi rectius iam explicasse videtur Ravius l. c. p. 18 sq., nisi quod interrogationis signum posuit, ubi ego ironiam sine interrogatione statuo. C. 58. §. 153. scripsi de Lachmanni emendatione ad *Lucretium* vol. II. p. 66.: *communi praesidio talis improbitas tamquam aliquod incendium restinguendum est.* Libri enim vulgo habent: *restinguenda est*, Vaticanus autem *restinguendum sit*, quod sine dubio fuit: *restinguendumst.* Neutrum genus anteponendum hoc loco esse ipse quoque in editione prioris existimaveram. Eadem §. scripsi de Madvigii sententia: *Tutoresne defenderent?* pro vulgato: *Tutoresne defenderent?* Sed fortasse satis est solum: *Tutoresne?* ut verbum ex interpolatione falso tempore ac modo appositum sit. Extremam denique partem huius libri ita reliqui, quem ad modum in editione prioris, cuius vide vol. II. p. X sq., constitueram. Nihil enim corrupti neque lacunosi in illo loco est, si sequimur auctoritatem libri Vaticani, quocum ex parte etiam Pseudo-asconius facit. Quod commemoro maxime propter Ravium, qui nuper l. c. p. 25 sqq. existimavit, perorationem et huic libro et quarto libro, qui est *de signis*, deesse. Non ille id consideravit, quod facile intelligitur, unam et continuam esse accusationem horum librorum omnium aptissimeque omnes inter se cohaerere et communi peroratione libro denique quinto hos libros omnes concludi. — Sed quum videam meam orationem iam ulterius esse progressam, finem huic disputationi imponam. Facile enim, etiam tacente me, quo consilio in reliquis libris recognoscendis usus sim, qui hac editione utetur ipse intelliget.

Scripsi Lipsiae mense Februario MDCCCLII.

Reinholdus Klotz.

## PROOEMIUM EDITIONIS SECUNDAE.

Qui mei consilii causam rationemque, qua superiore tempore in M. Tullii Ciceronis orationibus recognoscendis usus sum, cognitam atque perspectam habet, eum credo miraturum non esse, quod ego nunc, quum decem fere annis interiectis easdem orationes relegi, universam illam rationem, quam tum in Ciceronis verbis constituendis atque emendandis adhibueram, mutandam non putavi, ut nihil quod antiquorum librorum auctoritate niteretur, nisi id aut aliis certioribus testimoniis infirmatum aut re et sententia vel ipsa Latinae consuetudinis lege convictum atque damnatum esset, commutandum esse existimarem, illud autem omne, quod aut in unius hominis opinione positum videretur aut a sensu eorum, qui nunc de elegantia veterum scriptorum indicant, suspensum esset, non magno opere ad rem pertinere arbitrarer. Hoc tamen non ita dictum existimari volo, quasi non multa in his orationibus iam mutanda censuerim, postquam aliquo interposito temporis spatio quum multorum hominum opera atque diligentia, qui aut singulas orationes emendandas aut singulos horum orationum locos corrigendos susceperunt, tum L. G. Baiteri et Caroli Halmii coniunctis studiis atque laboribus et C. L. Kayseri sollertia id effectum est, ut de multis locis iam rectius, quam illo tempore, quo primum ad has orationes emendandas accessimus, statui atque indicari posset. Eorum autem, quae iam in hac secunda editione a me mutata sunt, graviora in singulis orationibus fere haec sunt.

Ac prima quidem oratione, quae est *pro P. Quinctio*, in qua eo brevior esse possum, quod nuper copiosius de ea ipsa oratione disputavi in *Adnotationibus ad M. Tullii Ciceronis orationem Quinctianam* Lipsiae a. MDCCCLXII. editis, C. I. §. 4. scripsi: *Nam quo minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparavi: quae quanta sit, nisi tempus et spatium datum est, intelligi non potest*, quibus in verbis neque *subsidio* in *subsidium* mutandum et *datum est* pro *datum sit* scribendum fuisse satis docuisse mihi videor in illo libello, quem modo commemoravi, p. 3 sqq. C. 3. §. 12. *Qua re quidem socium tibi eum velles adiungere etc.* scripsi Baiterum et Kayserum sequutus pro *Quare quod socium etc.* C. 5. §. 19. *Tun iste vir pro quam iste vir restitui.* C. 8. §. 31. *aut satis dare* scripsi pro *aut satis daret.* C. 9. §. 33. *educerent* reposui pro *adduce-*

rent et paulo post potestasque pro tempusque, quanquam id ipsum falsum non esse videtur. C. 10. §. 34. scripsi quam antea demonstrata est pro quam antea demonstrata sit, conf. Adnotationes supra laudatas p. 4. C. 11. §. 38. non dubia librorum auctoritate commotus servit pro servet scripsi, qua de re dixi in Adnotationibus p. 13., et paulo post flagitante etiam sententia velit pro nolit restitui. C. 15. §. 50. de C. Halmii coniectura habendum est pro habendum sit reposui. C. 16. §. 51. commemorari auctore Madvigio scripsi pro commemorare. §. 53. admonitu Baiteri in verbis aut ad L. Lucilium rettulisti praepositionem ad delevi. C. 17. §. 55. virorum bonorum pro bonorum virorum restitui, c. autem 19. §. 60. Recita edictum retinendum putavi, quanquam eo loco in libris omnibus scriptum est tractat, unde nuper Baiterus et Kayserus scripserunt Tracta edictum. Etenim quum in eius modi locis plerumque compendia scripturae in libris habeantur, id quod ex multis locis tribuendum Verrinarum apparet, non multum librorum auctoritati hic tribuendum est, praesertim quum Cicero ipse infra c. 29. §. 89. hunc locum respiciens scribat: Postea recitavi edictum, quod aperte dominum de praedio detrudi vetaret etc. C. 20. §. 63. scripsi de coniectura mea: Non est istud [iudicio] pati etc. pro eo, quod ante legebatur: Non est istud pati etc. De formulis iudicio pati conferas ea, quae et ego olim disputavi in I. C. Orellii et I. G. Baiteri Onomastico Tulliano part. III. p. 393 sq. et illa, quae nuper disseruit de re eadem fere mecum consentiens Theod. Mommsenius apud C. Halmium ad Ciceronis orationes Part. I. p. 454. C. 22. §. 70. vetustate nunc scripsi pro vetustate de Turnebi et Mureti coniectura, §. autem 71. de Madvigii ratione: Dicendum necessario est. Praestituentur horae etc. pro eo, quod antea vulgabat: Dicendum necessario est, praestituendae horae etc. Nam coerceretur, quod idem postea suasit Madvigius, ego iam in superiore editione mea scripseram. Paulo post §. 72 pro ut eorum revocavi quorum, et deinceps qui extra periculum est pro qui extra periculum sit de coniectura mea scripsi, qua de re dixi in Adnotationibus p. 4. Denique §. 73. equitabas e libris restitui pro veli-tabare. Deinde c. 25. §. 79. Bene ais pro Bene agis de Garatonii coniectura et paulo post: De saltu deiicitur Quinctius quo die? de Kayseri ratione scripsi, §. autem 80. Segusianos auctore Baitero pro Segusianos. C. 27. §. 84. librorum scripturam NON SUNT pro NON SINT restitui. C. 30. §. 92. post verbum addicatur signa, quibus indicatam erat deesse aliquid, delevi. §. 94. me defendente pro te defendente auctore Madvigio recepi. Denique c. 31. §. 95. de coniectura mea ex librorum vestigiis ducta edidi: ab eo, cui vox in praeconio quaestum praestitit, pro vulgata scriptura: ab eo, cuius vox in praeconio quaestu prostitit, quae neque ab librorum auctoritate satis tuta est et re et sententia atque linguae Latinae consuetudine vincitur et condemnatur. Vide quae nuper dixi in Adnotationibus ad Ciceronis or. Quinctianam p. 13 sqq.

In oratione pro Sex. Roscio Amerino praeter ea, quae leviora esse videntur, operae pretium visum est haec adnotare. C. 1. §. 2. edidi At tanto officiosior quam caeteri? auctore Scholiasta Gronoviano pro vulgato At tanto officiosior etc. In Ciceronis libris est At tanto etc. C. 2. §. 6. nunc scripsi de viro clarissimo et fortissimo, ubi erat de viro for-

tissimo et clarissimo, c. 3. §. 8. consueverant pro consuerunt. consuerant iam Io. Aug. Ernesti scribendum esse coniecerat. C. 5. §. 11. mutata etiam interpunctione locum nunc sic constitui: Longo intervallo iudicium inter sicarios hoc primum committitur, quum interea caedes indignissimae maximaeque factae sunt: omnes hanc quaestionem te praetore, manifestis maleficiis cotidianoque sanguine dimisso, sperant futuram pro eo, quod superiore tempore edideram: Longo intervallo — committitur: quam interea — factae sint, omnes hanc — dimissam, sperant futuram. Et factae sunt legitur in libris melioribus, dimisso autem est apud scholiastam Gronovianum p. 427. ed. Bait. C. 6. §. 16. frequens atque in foro restitui pro vulgato frequens, in foro librorum optimorum auctoritati obsequutus. C. 7. §. 18. ad balneas Pallacine rediens scripsi pro ad balneas Palatinas rediens. De vico Pallacine enim non solum in argumento p. 424, 13. testatur scholiasta Gronovianus, verum etiam p. 436, 13., ubi legitur: in vico Pallacine: Locus, ubi cenaverat Roscius. Non mirum est autem in re prorsus ignota nomen Pallacine et in Ciceronis libris et in aliquot grammaticorum notationibus ad nomen, quod praecedit, adsimulatum esse. C. 9. §. 24. ardere illa omnia auctore Rufiniano cum novissimis editoribus rescripsi pro ardere omnia, quod in Ciceronis libris est. §. 25. de Lambini coniectura auctore etiam C. L. Kaysero scripsi adlegat, ab iis qui peterent pro vulgato adlegat iis, qui peterent. C. 11. §. 31., ubi ego olim edideram: omnes in me terrores periculaque impendant omnia, succurram atque subibo, Halmius autem nuper scripsit: omnes mihi minae, terrores periculaque impendant omnia, succurram atque subibo, quem Kayserus ita sequutus est, ut minae et terrores reponeret, nunc ausus sum scribere, quod et librorum auctoritas et loci ratio et Ciceronis consuetudo loquendi requirere videntur: licet hercules undique omnes in me terrores periculaque intenduntur, omnia succurram atque subibo. Et in libris quidem mihi non legitur, legitur autem deinceps vel minae vel mine vel in me, quod in libris manu scriptis mine, id est, minae, et in me, id est, in me, vix differunt inter se, ut in me ab librorum auctoritate vix discrepet, idque eo magis obtinendum hoc loco erat, quod minas impendere neque unquam dictum est neque dici recte potuit. Postea impendant non est nisi in quibusdam editionibus veteribus scriptum, libri autem aut impendant aut impediunt scriptum habent, ut mihi intendunt, id est, intenduntur in cod. archetypo fuisse videatur. Pericula enim potius intendi solebant quam impendere, qua de re conferas orationem Quinctianam c. 14. §. 47. minae iacentur, pericula intenduntur, formidines opponantur, et orationis de har. resp. c. 1. §. 1. simul ac periculum iudicii intendi, et huius ipsius orationis c. 3. §. 7. ut in causa Sex. Roscii periculum, quod in omnes intenditur, propulsetis., ubi eadem plane constructio habetur. Quod autem omnia ad apodosin reieci, is non improbabat, qui reputaverit neque satis commode post omnes in eodem membro repeti omnia et accusativum omnia per zeugma non tam ad succurram quam ad subibo referendum videri; quod si quis non ferat atque illud omnia elegantius ad protasin referri existimet, is per me licet suam rationem sequatur, dummodo reliqua verba, quem ad modum ego feci,

constituenda putet. C. 16. §. 48. ex libris tantum non omnibus recepi nunc a patribus familiis pro a patribus familiis, quod qui in Accus. III. 78, 183. patribus familiis ex librorum optimorum et Prisciani testimonio lib. 17. p. 199. ed. Keil. ediderunt, certe hoc quoque loco recipere debent. C. 19. §. 54. de Pluygersii sententia auctore etiam Kaysero scripsi: *Illud quidem, voluisse exheredare, certe tu planum facere debes pro eo, quod est in libris: Illum quidem voluisse etc.*, §. autem 55. huic inimicus pro hac inimicus edidi, id quod praeantibus Cratandro, Lambino, Orellio recte nuper reposuit Kayserus. C. 20. §. 56. de Halmii coniectura, quem recte in addendis vol. II. p. 1432., scripsi si accusatus est pro si accusatus sit. C. 21. §. 58. libris obsequutus scripsi nunc auferet hoc tempore pro hoc tempore auferet. C. 22. §. 61 ex emendatione Hotomani probata Lambino auctore etiam Halmio nunc scripsi: aut confitere te pro vulgato confitere, §. autem 62. id, quod legitur in libris ante maxime, in et mutandum censui. C. 24. §. 67. *Haec sunt impiis adsidue domesticaeque Furiae* pro vulgato *Haec sunt etc.* ex libris recipiendum duxi, qua de re etiam Ciceronis libros spectans exposuit A. Fleckeisenus in Museo Rhenano novo vol. VII. p. 271 sqq., §. deinceps 68. recte Kayserus ex libro Lagomarsiniano 26. reposuit praerupta pro prorupta, quem ego sequutus sum. C. 25. §. 70. *Quanto nostri maiores sapientius?* recte nuper Halmius et Kayserus auctoritate librorum diligentius collatorum et ipsa sententia loci freti scripserunt, quos sequutus sum. Olim maiores nostri legebatur. C. 28. §. 77. *M. Metelle* nunc scripsi, quod suaserat H. Krause (Archiv für Philol. und Paedagogik vol. XIII. p. 307.), receperunt Halmius et Kayserus. Vulgo praenomen omissum est. C. 29. §. 81. in verbis *et in sanguine*, quia haec scriptura revera in libro Lagomarsiniano 26. inventa est, iam uncus a praepositione in re-movi. C. 30. §. 83. scripsi *unum quidque tangam* auctore Wesenbergio ad or. Sest. p. 12. adn. pro eo, quod olim legebatur *unum quodque tangam*. C. 31. §. 86. iam Halmio auctore et Kaysero ex libris diligentius collatis scripsi: *num quaerenda causa, quae te ad tantum facinus adduxerit?* Olim *omissa causa voce adduxerint* legebatur. §. eadem scripsi de Heumanni coniectura: *Tenuitas hominis eius modi est, ut dissimulari non queat, atque eo magis elucet, quo magis occultatur*, quibus in verbis *omissa post queat* interpunctione vulgo legebatur *eluceat*. Vide Baite-rum in addendis vol. II. p. 1432., qui recte comparavit ea, quae infra c. 41. §. 121. leguntur: *est quiddam, quod occultatur; quod quo studio-sius ab istis opprimitur et absconditur, eo magis eminet et apparet*. C. 32. §. 89. ex libris diligentius collatis nunc tantum mihi pro mihi tantum cum caeteris criticis scripsi, et c. 33. §. 92. *T. Rosci* ex cod. Helm-stadiensis recepi pro vulgato *Rosci*. C. 34. §. 95. recte C. Halmius vidit *facta sint* pro *facta sunt* scribendum esse, quem cum Kaysero sequutus sum. Ibid. §. 96. recte Halmius *quis primus* pro *qui primus* scripsit, id quod ego quoque reposui. C. 35. §. 100. certatim nunc critici scripserunt: *quae Roma ei deferatur* pro eo, quod in libris est *quae Romae deferatur*, quos ipse quoque sequendos putavi. C. 37. §. 105. malui nunc librorum scripturam quamvis corruptam relinquere quam temere mutare locum. Paulo post §. 107. *num quisnam* reposui pro *num quisquam*.

C. 38. §. 112. revocavi nunc librorum scripturam: *quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt*, quibus in verbis Zumptio auctore olim scripseram: *quod maxime videtur grave etc.*, quanquam de sententia loci etiam nunc potest dubitari. Kayserus in verbis, quae praecedunt, *sustinere non posse* scripsit de coniectura sua. C. 39. §. 113. laenam auctore Halmio nunc ita explevi: *ignominia mortuum, inopia vivum adfecerit etc.* Paulo post ex librorum diligentius nunc collatorum fide recte pro *ratione* reposui in verbis his: *si recte fiat*. C. 40. §. 118. auctore Scholiasta Gronoviano aut hic discipulus praeunte Halmio scripsi pro *aut iste discipulus*. C. 41. §. 120. cum C. Halmio iam oppugnari pro *hoc pugnari* restitui, §. autem 121. *Non ita est* pro *Non est ita*, denique §. 123. *facta est* pro *facta sit*. C. 43. §. 126. eodem auctore recessum est pro *recesserunt* nunc edidi. C. 44. §. 127. *his de rebus* cum Halmio scripsi pro *hisce de rebus*, et paulo post §. 128. [nimirum] *KALENDAS IUNIAS* pro *nimirum AD KALENDAS IUNIAS*. C. 45. §. 130. ante *partim* nunc lacunae signa posui. C. 46. §. 133. ego quoque verbum *relaxandi*, quod in multis libris deest, ex glossemate natum esse existimo itaque uncis circumclusi, idemque iudico de verbis *et una videtis* §. 135. Contra c. 47. §. 136. iam verba *dignitate de* auctore potissimum Halmio uncis liberavi, eodemque auctore in ante verba *isto bello*, quod deest in cod. Helmstadiensis, delevi. C. 48. §. 140. *si qui* pro *si quis* e libris accuratius collatis reposui. Paulo post e vestigiis librorum nunc scripsi: *quam viam munitet et quo iter adfectet*, pro eo, quod superiore tempore reposueram: *quam viam munitet, quod iter adfectet*. Conf. orationem *de lege agr.* I. 2, 5. et quae posui in *Lexico Latino* vol. I. p. 221. a. C. 49. §. 142. nunc librorum auctoritate: *se ipsum prope non novit*, reposui pro eo, quod ante scripseram: *se ipsum probe cognovit*. Adsentior enim S. I. E. Ravio, qui codicum scripturam recte explicavit vol. II. p. 195 sq. C. 50. §. 145. nunc tu ante *uteris* cum caeteris ex libris recepi. Paulo autem post *si metus* pro *sin metus* et *ab se* pro *ab sese* reposui. §. 146. *clam* cum Garatonio ex *διπροραφία* ortum esse existimo. §. autem 147. *iam habere* pro *habere iam* et c. 51. §. 148. *huius hospitis* pro *eius hospitis* ex libris diligentius collatis cum Halmio recepi. §. 149. *M. Messala* pro *Messala* Garatonio auctore a me scriptum est. C. 52. §. 152. *Dubiumne est* suadente Halmio ex cod. Helmstadiensis cum Kaysero recepi pro vulgato *Dubium est*. C. 53. §. 153. *et ad eam rem* auctore Halmio e librorum vestigiis rescripsi pro vulgato *et eam in rem*. Paulo post est post comparatum uncis circumdedi idemque feci in praepositione *per*.

In oratione pro *Q. Roscio comoedo* c. 1. §. 1. ex libris scripsi *suis tabulis* pro *tabulis suis*, dein *hominis* pro *homines*, quod in libris est, cum caeteris criticis nunc edidi, itemque verba *plenam perfidiae* uncis circumclusi. §. 3. *Perpennae* ex libris reposui, et §. 4. *nolit* pro *noluit* cum Kaysero ex margine Lamb. recepi. C. 2. §. 5. nunc *adrogantia est* et *non amentia est* pro eo, quod olim edideram: *adrogantiae est et non amentiae est*, scripsi. §. 7. e libris illae sunt in ordinem confectae pro illae in ordinem confectae edidi. C. 4. §. 11. *MELIUS SIT DARI* pro *MELIUS, ID DARI*, quod nunc rescripsi, a Manutio profectum

est. Paulo post nunc *arbitro* pro *arbitrio* reposui et §. 12. de auctore Baitero uncis circumclusi, eandemque praepositionem §. 13. ante *tabularum fide* librorum auctoritate eodem auctore delevi. C. 6. §. 16. *cui se in negotio coniunxit* de mea coniectura scripsi pro vulgato: *qui se in negotio coniunxit*. C. 7. §. 19. *omnium* pro *hominum* a Th. Mommsenio est, quod cum Baitero et Kaysero recepi, dein iisdem auctoribus *Nonne ex libris diligentius nunc collatis*. Paulo post *mirum mihi videtur* auctore Madvigio cum Kaysero scripsi pro *mihi nihil videtur*. §. 21. *per bonitatem* de Manutii coniectura cum novissimis editoribus scripsi pro *bonitate*. C. 8. §. 22. *Perpenna restitui* pro *Perperna* et cum ceteris *fuisset — fuerint* de Turnehi coniectura scripsi pro *fuisset — fuerit*. C. 9. §. 25. [*pac*]tionem. *Tabulas* auctore Baitero e librorum vestigiis reposui pro: *num tabulas*. C. 10. §. 27. *Is fit ei* de Passowii coniectura nunc cum caeteris criticis scripsi pro *Is fuit ei*. §. 28 sq. *ter Hs IIII* e librorum vestigiis auctore Baitero restitui. §. 29. *spem* pro *rem* coniecit Boëmoreaus, quem cum reliquis criticis sequutus sum. §. 30. *a pessimo* pro *ex pessimo* e margine Lamb. nunc eisdem auctoribus recepi. C. 11. §. 32. *pro tota re* scripsi. Baiterus et Kayserus *pro tota societate* scripserunt auctore Nangerio. In libris nomen substantivum nullum est. Paulo post distinxi nunc *licitum est iure: fecerunt multi* pro *licitum est: iure fecerunt multi*. C. 12. §. 35. *A SE auctore* Garatonio uncis circumdedi. §. 37. *firmissimum et gravissimum* e libris nunc reposuerunt Baiterus et Kayserus pro *gravissimum et firmissimum*, quos sequutus sum. C. 13. §. 38. *veteri pro veteri* et *iam* pro *tam* cum Baitero et Kaysero edidi et paulo post *scriptor, testis arbiterque?* scripsi pro *scriptor? testis? arbiter? quis?* et §. 39. *Q. Roscii uncis circumclusi*. C. 14. §. 41. *numquid causare* pro *numquid causae* est auctore Kaysero ex libris recepi et §. 42. *iudex* uncis circumdedi. C. 15. §. 44. *severissime* auctore Th. Mommsenio suppositicium esse existimo itaque uncis circumdedi. §. 45. *comparavit* auctore Halmio pro *comparabat* scripsi. C. 16. §. 48. *iniicit* ab I. A. Ernesti est, quem recte Baiterus et Kayserus sequuti sunt. In libris est *iniecit*. C. 17. §. 53. *non quod tum* Renatus Marchalus coniecit, quem auctore Baitero sequutus sum. In libris est *numquid cum*. C. 18. §. eadem nunc est *datus* scripsi pro *datus*.

In *divinatione in Q. Caeciliam*, ut pauca, quae aut ad verborum collocationem aut ad res leviores pertinent, praeteream, nunc haec mutavi. C. 4. §. 14. scripsi auctore Pluygersio: *Sed quid ego hic testibus utor* etc. pro *Sed quid ego his testibus utor* etc. C. 5. §. 19. *sedibus* pro *aedibus* ex libris reposui et *senati* scripsi pro *senatus* e Charistii testimonio p. 143, 14. ed. Keil., nisi forte ad unum locum e. 10. §. 32. id spectat. C. 7. §. 22. *Q.*, quod deest in libris plurimis, uncis circumdedi. C. 8. §. 26. nunc *omnino improbitas* pro *omnis improbitas* reposui. C. 10. §. 32. *senati consulto* scripsi pro *senatus consulto*, vide quae modo dixi ad e. 5. §. 19. C. 12. §. 37. pro *susceperis* in libris multis est *susciperes*, in aliis etiam *res post tot* omissum. Hac re ductus nunc rescripsi: *suscipis, res tot, tam graves* etc. pro vulgato: *susceperis, tot res, tam*

*graves* etc. C. 14. §. 46. nunc ipse quoque *sortis religione* pro *sortis religionem* recepi et e. 15. §. 48. *Ac ne is* pro *At ne is*, itemque e. 16. §. 50. *ad columnam Maeniam* pro *a columna Maenia*. C. 17. §. 56. scripsi *Illam dum* et *Agonis* uncis circumclusi, Pluygersius *Ita illa* scribendum coniecit et *Agonis delendum*. Denique e. 22. §. 73. ex libris tantum non omnibus rescribendum erat *ordini nostro*, quod a doctis adhuc praetermissum esse miror.

Ab eadem re initium capiendum est in *actione in C. Verrem prima*, in qua e. 1. §. 1. *nostri ordinis* pro *vestri ordinis* et §. 2. *nostrorum* pro *vestrorum* rescribendum fuit non sine certa librorum auctoritate. Deinceps in eadem oratione e. 2. §. 6. *in Siciliam et in Achaiam* reposui pro *in Sicilia et in Achaia*. C. 4. §. 10. *aut copia* e libris auctore etiam Kaysero recepi pro *et copia*. Ibidem §. 11. *quid habet aliud in sese* rescripsi pro *quidnam habet aliud in se*, et paulo post: *nudatum, inquam, a quaestore* et pro *nudatum, inquam, et*, denique et ante *legatus* adieci. C. 5. §. 13. scripsi nunc *nulla res cuiusquam tam patrita atque avita fuit* pro eo, quod olim scripseram: *nulla res tam patrita cuiusquam atque avita fuit*. Eodem e. §. 14. *depeculatus est* ex libris auctore Kaysero restitui pro *depopulatus est*, eodemque auctore §. 15. e cod. Lagomarsiniano 29. *ab hominibus* pro *ab omnibus* et *arbitror esse* pro *esse arbitror* rescripsi. C. 8. §. 22. ex librorum vestigiis cum Kaysero *neque [tamen] tanto opere quid scripsi* pro *neque tanto opere quid*. §. 23. edidi, ut Iordanus voluit: *et iam antea — et proximis — comitiis* pro eo, quod falso vulgabatur: *etiam antea — et proximis — comitiis*. Kayserus etiam tolli voluit. C. Stephanus et Lambinus *iam antea* scripserant. C. 9. §. 26. *eam reddidisset* cum Kaysero ex libris restitui pro *iam reddidisset*. C. 10. §. 28. *ignoret* pro *ignorat* e libris melioribus cum Iordano et Kaysero recepi. C. 11. §. 32. scripsi et *mea accusatione perficiam* etc. In libris fere est *et ex accusatione perficiam* nisi quod Guelferb. 2. et omittit. I. A. Ernestius scribendum coniecerat *et ea accusatione perficiam*. C. 12. §. 35. *periculosissimum* cum Kaysero ex cod. Lagomarsiniano 29. recepi pro *periculosum*. §. 36. *Hoc mihi sumo iam* pro *Hoc sumo* reposui. Deinde Halmio auctore cum Kaysero e cod. Lagomars. 29. *accipere aut recipere* pro *recipere aut accipere* et e. 13. §. 37. *tamen huius modi haec res est* pro *tamen haec huius modi res est* edidi. Ibidem §. 38. verba *equite Romano iudicante* uncis circumdedi. §. 39. auctore Schützio *factum sit et inventi sint* et de Wesenbergii coniectura *inventus sit* cum Kaysero reposui pro *factum est et inventi sunt et inventus est*. Paulo post librorum optimorum auctoritate scripsi in *eodem iudicio ab reo pecuniam reciperet* pro *in eodem iudicio et ab reo pecuniam reciperet*, vide Halmium in *Addendis* p. 445. C. 15. §. 44. ex cod. Lagomars. 29. reposui *viro clarissimo et fortissimo* pro *viro fortissimo et clarissimo*. C. 16. §. 47. *aliquo* pro *alio* nunc ex libris recepi. §. 48. Fritzsche auctore *populi Romani* uncis circumclusi. C. 18. §. 54. cum Iordano et Kaysero de Lambini coniectura scripsi *respondere* pro *respondere*.

In *Accusationis libris* quinque ingenue profiteor me potissimum C. Halmii opera, quam is in supplementis ad has orationes p. 446—461.



adhibuit, adiutum esse. Graviora autem eorum, quae nunc secus atque in priore editione factum erat constitui, fere haec sunt.

Libro primo c. 3. §. 7. scripsi nunc et e complexu pro e complexu. c. 4. §. 10. convictus pro victus. §. 11. et uncis circumclusi. c. 5. §. 14. quum eum scripsi pro quum. c. 6. §. 15. comprobaverunt pro probaverunt. §. 17. eiusmodi pro huiusmodi. c. 7. §. 17. ipsa in accusatione pro in ipsa accusatione. c. 8. §. 23. Verum ut vobis pro Verum vobis. c. 9. §. 25. dedit pro det. §. 26. dicere est pro est dicere, deinde commune utriusque pro utriusque commune. c. 10. §. 28. eo numos pro eos numos. c. 12. §. 32. dictu turpia pro turpia dictu. c. 13. §. 35. adensionisque pro [dissensionisque]. c. 17. §. 44. iste inclusi uncis. §. 45. Cn. Dolabellae scripsi pro Dolabellae. c. 19. §. 51. in omnibus pro omnibus et tuis post horis uncis separavi. c. 20. §. 53. auctore Pluygersio inspectantibus scripsi pro spectantibus. c. 21. §. 56. scripsi virtute, consilio pro consilio, virtute. c. 22. §. 58. iudiciorum se pro se iudiciorum. §. 59. fanis suis pro suis fanis. c. 23. §. 60. accepti uncis circumdedi. c. 25. §. 65. scripsi adseculas pro adseculas. c. 26. §. 66. obstupuit pro obstupuit. §. 67. tota domo, pugna inter servos pro tota domo inter servos. c. 27. §. 69. uncis circumclusi circum et Tum pro Tunc edidi. §. 70. idque ita illi scripsi pro idque illi itemque c. 28. §. 71. tribunus militum pro militum tribunus. §. 72. multa pro multum. c. 29. §. 74. reperire neminem pro neminem reperire. c. 30. §. 77. elui pro lui et fuerat pro fuit. c. 31. §. 78. ab liberis pro a liberis. c. 32. §. 81. metu legationis pro legationis metu. c. 33. §. 83. docebo pro doceo. c. 34. §. 86. pro dignitate potest scripsi pro potest pro dignitate. c. 38. §. 95. tunc scripsi pro tum. §. 96. pestem tempestatemque pro tempestatem pestemque. c. 39. §. 99. proinde pro perinde. §. 102. nomen ullum pro ullum nomen. c. 40. §. 103. commissa sint pro commissa sunt. c. 41. §. 106. scripsit pro fecit. §. 107. reprehendi iam uncis liberavi. c. 43. §. 110. scripsi Atque pro Atqui, in discrimen pro in dubium. §. 111. inventus est pro est inventus, deinde in isdem causis fuerunt pro testamenta eodem modo fecerunt, et Annia pro Annaea, tum delevi C. ante Verres et scripsi satis non fuerit pro non satis fuerit. c. 45. §. 115. faceret et ita scripsi pro faceret, ita, et §. 116. amplecteris pro complecteris et §. 117. Valde hoc est pro Valde sit. c. 46. §. 118. esse post homines adieci et habitant scripsi pro habitabant. §. 121. verba et iniquitatem tum uncis separavi. c. 47. §. 122. scripsi recognoscendae pro cognoscendae. §. 123. A. ante Trebonium delevi et vetaret pro vetat reposui. §. 124. tum uncis circumdedi. §. 125. in quibus, ut ego scripsi pro in quibus ego et deinceps didicistis pro cognovistis. c. 48. §. 126. et ante auctoritate delevi. §. 127. Verres uncis circumclusi et dubitavit scripsi pro dubitavit. c. 49. §. 128. dicenti uncis separavi et honestorum pro honestissimorum reposui. c. 52. §. 137. Ut omittam scripsi pro Ut mittam. et §. 138. facturam et cum isto se pro esse facturam et se cum isto. c. 54. §. 140. Defert scripsi pro Refert. c. 55. §. 143. legem ipsam scripsi pro ipsam legem. Deinde hereditate. Recita. LEX pro hereditate: LEX. et QUAE PUPILLI IUNII pro Quae? PUPILLI IUNII. Deinde post L. METELLUS addidi CENSORES ADDIDERUNT. §. 144. HS IOLX scripsi pro HS CLX et

HS cclxx pro HS clxxx. §. 145. HS IOLX mil. pro HS cLxxcLxx et deiectum pro delitum. c. 56. §. 146. ACCEPIT pro ACCEPERIT. et Cuius de bonis Pluygersio auctore pro Quibus de bonis et HS IOLX mil. pro HS cLxxcLxx. et rursus Cuius de bonis pro Quibus de bonis. Verum tamen nunc non diffiteor Quibus de bonis utroque loco defendi posse. Deinceps Tu tutoribus pro Tutoribus reposui. §. 147. scripsi: Lapis aliqui caedendus et apportandus fuit machina sua pro Lapis aliqui caedendus et apportandus fuit? Machina sua. c. 57. §. 150. scripsi Recita. NOMINA pro RECITA NOMINA. c. 58. §. 151. clamavit pro clamitavit et §. 153. enim est pro est enim. c. 59. §. 154. Expectamus pro Expectemus. c. 60. §. 156. istum ipsum pro ipsum. c. 61. §. 158. largissime pro largissimam.

Libro secundo c. 1. §. 2. adeo post Atque delevi. c. 3. §. 7. non ad hanc scripsi pro non hanc. c. 4. §. 11. ulla unquam pro unquam ulla. c. 6. §. 15. qui negotiantur in Sicilia pro qui in Sicilia negotiantur et §. 16. sum persecutus pro sim persecutus. §. 17. in re unquam ulla pro ulla in re unquam. c. 7. §. 19. attingit pro tetigit et conscripsisse pro scripsisse. c. 8. §. 21. tamen putabat scripsi pro putabat tamen et §. 22. hereditatem illam pro illam hereditatem. Deinde de mea coniectura reposui posset: nunc pro librorum scriptura: posset. Hunc. §. 23. L. Caecilii, L. Ligurii scripsi pro L. Vecilii Ligurii. c. 10. §. 26. obtinebant causas scripsi pro causas obtinebant, et ii Volcatio pro Volcatio. Paulo post verba ob edicta uncis circumdedi, itemque §. 27. tua, ibidemque dedit Siciliae scripsi pro Siciliae dedit et reus uncis separavi, itemque §. 28. abstinentes. c. 11. §. 29. hoc a me pro a me hoc scripsi et §. 30. illud ante infinitum interposui. c. 12. §. 31. accedit scripsi pro accedet et SI PATITUR pro SI PETITUR. c. 13. §. 34. aut propositi ex negotiatoribus restitui pro aut ex propositis negotiatoribus. Deinceps si quando est datus de Halmii coniectura recepi pro si quando sit datus. c. 14. §. 35. pecuniam Heraclio scripsi pro Heraclio pecuniam et §. 36. leviore pro leviore. Paulo post et ante eum delevi et iure suo scripsi pro suo iure. c. 15. §. 38. uti pro ut, Postquam pro Posteaquam, ex lege pro e lege restitui. c. 16. §. 39. demonstrum pro commonstrem et se iudices lege pro se lege et §. 40. consulto pro consultu. c. 17. §. 41. Syracusis illa nocte scripsi pro illa nocte Syracusis. §. autem 42. fore uncis circumdedi. c. 18. §. 44. scripsi negari non potest pro negare non potest et dicis pro dices et postulat pro postulare. §. 45. se nunc pro nunc se et tum pro tunc. c. 19. §. 47. praefuerant pro praefuerunt scripsi et auctoritate librorum optimorum verba, quae sequuntur, ita constituenda putavi: hydrias argenteas pretiosas, vestem stragulam multam, mancipia pretiosa pro eo, quod vulgo editum nunc est: hydrias argenteas, pretiosam vestem stragulam, multa mancipia pretiosa, conf. c. 14. §. 35. plena domus argenti caelati optimi multaeque stragulae vestis pretiosorumque mancipiorum. c. 20. §. 48. scripsi manifesto furto pro furto manifesto. c. 21. §. 50. edidi [quem locum illi βολετηριον nomine appellant] pro quem locum illi huleterion, et paulo post qui eum Syracusanis locum, quem pro qui eum, quem et est ex aere facta pro ex aere facta est. §. 52. se pro sese. c. 22. §. 53. Syracusana uncis inclusi.

§. 54. quam Heraclius pro quo Heraclius scripsi et quod praesens esset pro quod praesensisset. c. 23. §. 55. Regium pro Rhegium restitui et sic deinceps semper in hoc nomine feci. §. 57. animadvertisset scripsi pro animadvertisse et verba ob tuum decretum uncis circumclusi idemque feci c. 24. §. 58. in verbis quoquo animo est. Deinceps post tecum delevi tum. §. 59. post venerat interposui [dedit]. Eadem §. paulo post se auditurum pro auditurum scripsi, tum autem qui ante petunt sustuli. Denique exitus nullus reperiebatur pro nullus reperiebatur exitus et iubeat pro liceat restitui. c. 25. §. 60. Epicraten scripsi ut §. 61. pro Epicratem et neve pro ne qua. §. 61. In milia scripsi pro In milia. §. 62. biennium pro biennio. c. 27. §. 66. post Iste interposui verba [ad praesens] et iudicio falsum pro iudicem falso scripsi. c. 28. §. 69. verba de ea re uncis separavi idemque c. 29. §. 70. feci in verbis quid sibi esset faciendum et in pronomine vobis. c. 30. §. 75. restitui exsilit pro exsilit. c. 33. §. 80. pecuniam ab accusatoribus scripsi pro ab accusatoribus pecuniam et §. 81. te pecuniam accepisse pro pecuniam accepisse. c. 34. §. 83. non solum scripsi pro non modo. c. 36. §. 89. et renuntiat pro renuntiat et paulo post emigrarat pro migrarat et extrema §. liniamenta pro lineamenta. c. 37. §. 91. omni uncis circumdedi et c. 39. §. 96. post filium adieci suam. §. 97. e libris Lagomarsiniani omnibus nunc ab incepto furore pro ab illo furore recepi et auctore Bakio post ea causa pro postea causa scripsi. c. 40. §. 98. respondit scripsi pro respondet. c. 42. §. 102. expediet scripsi pro expediret et paulo post [item] pro idem, denique auctore Kaysero quum haec acta res est pro quum haec acta res esset. §. 105. scripsi potuit se non in ipsius pro potuerit se non ex ipsius. c. 43. §. 107. Forasse pro Fortassis scripsi et nemo Sthenio pro Sthenio nemo. c. 44. §. 109. atque acerbissima pro et acerbissima. c. 45. §. 111. huius modi pro eiusmodi et c. 46. §. 112. de eius pro de huius. c. 47. §. 115. furtorum post tuorum adieci. c. 48. §. 120. Ecquae restitui pro Ecquae. c. 49. §. 121. voluerat pro voluerit et idoneus esset, ut vinceret scripsi pro idoneos vinceret et §. 122. natus pro natu. c. 50. §. 123. ex veterum rescripsi pro ex vetere. c. 51. §. 127. potuerat pro poterat. c. 52. §. 130. bis scripsi XXV pro XLV. c. 53. §. 132. solerent pro si hoc pro hoc si et absterre pro abstinere, et §. 143. ccLxx pro C milia. c. 59. §. 144. in manifestissimo pro manifesto edidi. §. 145. est scripsi pro magnum et videantur pro videntur et probare potes pro probari potest. c. 64. §. 155. fecerant pro fecerunt reposui et §. 156. tibi necessario pro necessario tibi. c. 65. Netini pro Netinenses. c. 66. §. 160. illuc scripsi pro illic. c. 69. §. 166. possum pro possis, nobis pro vobis restitui. §. 167. verba aut quo modo existiment uncis circumdedi. §. 168. negotiatorum, Siculorum edidi pro negotiatorum Siculorumque. c. 73. §. 180. via aut pro vi aut et §. 181. abdita pro abdite. c. 74. §. 182. fuissent et apud pro fuissent, apud et §. 183. haec ex eo pro ex eo haec et tantum Melitensium pro tantumne Melitensium. c. 76. §. 187. scripsi Halmio auctore et Kaysero Quum ma-

nifesta res flagitiosa litura tabulae, in quibus verbis flagitiosa litura ablativus est, scripsi pro Quum manifesta res, quum flagitiosa tabularum. c. 67. §. 189. et expressae restitui pro expressae. c. 78. §. 191. demersam esse pro demersam et §. 192. patronus uncis circumclusi cum Kaysero.

Libro tertio, c. 1. §. 2. quod non solum scripsi pro qui non solum et §. 3. dicere pro iudicare et c. 2. §. 4. omnibus pro hominibus. c. 3. §. 6. et voluntatum pro ac voluntatum. c. 5. §. 10. et re uncis circumclusi. c. 7. §. 18. dicerent scripsi pro edicerent et c. 8. §. 21. verteret pro everteret. c. 10. §. 24. ac repudiata pro et repudiata. §. 25. tantundem dabo restitui pro tantum dem. §. 26. atque iniquum: ex agro homines traducis in forum scripsi pro atque iniquum ex agro homines traduci in forum. c. 13. §. 33. scripsi re quidem vera pro re vera quidem. c. 15. §. 38. usque ad ante. c. 17. potuerat pro poterat. c. 18. §. 45. restitui Quod quidem, iudices, nullo pro Quod quidem iudicium nullo. c. 19. §. 48. tu uncis seclusi et quoque post fructu adieci. c. 20. §. 50. rem totam, fortunas omnes scripsi pro rem totam fortunasque omnes. c. 22. §. 55. id quod satum erat pro id quod satis erat. c. 23. §. 56. Ei quum pro Is, quum. c. 24. §. 60. amplius a me pro a me amplius et agendum est pro agendum et a Q. Apronio pro a quo Apronio. c. 26. §. 64. scripsi in nostra pro in vestra et furta antea pro antea furta et in ante tanta uncis inclusi. §. 66. pulsari autem alios pro pulsari alios autem scripsi, postea autem e vestigiis, quae sunt in libris, restitui: praetoris imperium, praetoris leges, iudicia in socios fideles in provincia suburbana? pro eo, quod olim edideram: populi Romani imperium? populi Romani leges? iudicia? fidelis provincia suburbana? c. 27. §. 67. eo et scripsi pro hoc est. c. 28. §. 68. se addidi post recuperatores. c. 29. §. 70. Halmio auctore cum Kaysero edidi: Etiam, quando magistratus ex istius edicto exigere debebant, pro Etiam? Quo modo? Magistratus ex istius edicto exigere debebant. Deinceps Poterat vero scripsi pro Verum. c. 31. §. 74. iniuriis et addidi ante incommotis. c. 32. §. 75. p. 264, 8. Dccc pro cIccc. et quum iam privatim pro quum privatim. c. 33. §. 77. adeo magis scripsi pro et eo magis. c. 34. §. 78. tamen illi pro illi tamen. et §. 80. genitum, iudices pro iudices, genitum. c. 34. §. 81. se totam pro totam se et §. 82. tuam tibi pro tibi tuam. c. 36. §. 83. Sed si eripuerit pro Si eripuerit et §. 84. totum integrum pro integrum totum. c. 37. ad loco uncis circumsaepsi. c. 38. §. 86. accedunt scripsi pro accedant. c. 41. §. 96. Quid? quum scripsi pro Qui quum et nomen senatorium pro nomen senatorum. c. 42. §. 99. inciderent pro incidere. c. 43. §. 102. seiciens tanto pro seiciens tantum edidi et de coniectura Halmii natum est pro natum sit scripsi. In cod. Lagomarsiniano 42. sit plane omissum est. §. 103. Cetarinos pro Citarinos restitui. c. 44. §. 105. eius uncis circumdedi. c. 45. §. 108. certiores graviioresque pro graviiores certioresque scripsi et c. 46. §. 109. etiam ante incredibile adieci et §. 111. propter improbitatem tuam magnos pro propter improbitatem tam magnos revocavi. c. 49. §. 117. venierant scripsi pro venierunt. c. 50. §. 119. de coniectura mea

scripsi arationes et agros vectigales vexasse atque exinanisse, quibus in verbis quod in cod. Lagomarsiniano 42. scriptum est vectivasse mihi ex διτρογοαρία natum esse videtur. Conf. infra c. 52. §. 122. *Eiectos aratores esse dico, agros vectigales vexatos atque exinanitos a Verre, populatam vastatamque provinciam.* c. 51. §. 120. *ut ei pro uti ei et LXXXVI. pro LXXXVII. restitui, et nostra uncis inclusi.* c. 53. §. 123. *docebo, quid pro doceo? quid restitui et §. 124. in nulla re Verri similem pro non ulla in re Verri similem scripsi.* c. 54. §. 126. *eius modi reposui pro huius modi et c. 55. §. 127. desertas esse pro esse desertas et copia pro copiae, tum §. 128. colligit pro collegit.* c. 56. §. 129. *pervagatum pro pervulgatum edidi et de Halmii coniectura quo die est pro quo die sit, deinceps ille gemitus — pertinebat pro illi gemitus — pertinebant.* c. 60. §. 138. *Is postulat scripsi pro Hic postulat et §. 139. cohortem tuam pro cohortem et §. 140. utrique pro utrisque et reiticiundi pro reiticiendi.* c. 61. *HS Ioo pro HS V scripsi et post praemii adieci nomine.* c. 62. §. 143. *habeam scripsi pro haberem et §. 145. res manifesta erit ita pro ita res manifesta erit et de Halmii coniectura appellatus est pro appellatus sit.* c. 63. §. 148. *nunc scripsi magno te decumas vendidisse, atque aliorum quidem agrorum pro portione magno decumas vendidisse, agri vero Leontini pro magno te decumas vendidisse, agri vero Leontini, ceteris omissis, cum reliquis criticis verba quae propter repetitum verbum vendidisse excidisse videntur, e satis certa librorum auctoritate reprehendens.* c. 64. *nec duo nec tria milia scripsi pro non duo, non tria milia.* §. 149. *procuratorem esse pro procuratorem.* c. 66. §. 154. *bis scripsi Timarchidi pro Timarchidis, tum verba APRONIO SALUTEM DICIT uncis circumsaepsi et hoc sibi scribae soli sumant scripsi pro sibi hoc scribae soli adsumant.* §. 155. *si quid redundarit scripsi pro quod redundarit.* c. 68. §. 158. *scripsi sermone incauto ex cod. Lagomarsiniano 29., in quo est incauto, aliisque libris pro sermone impuro, incesto proposuerat I. A. Ernesti.* §. 159. *bonus ac pudens scripsi pro pudens ac bonus et c. 69. §. 162. nocenti deesse pro deesse nocenti.* c. 70. §. 163. *Verba in annos singulos uncis circumclusi.* §. 164. *auctore C. Stephano, lucri factam pro laceratum scripsi.* Conf. infra c. 75. §. 174. c. 72. §. 169. *fenore acceptam edidi pro fenore accepto.* c. 73. §. 170. *ut scripsi pro uti et §. 171. Demonstravit pro Demonstrat, tum extrema ea §., quod in cod. Vaticano pro auferre scriptum est auferet, scripsi id a civitatibus auferre et quod a populo Romano accepisset tenere pro id a civitatibus auferre, quod a populo etc.* c. 74. §. 173. *ei ante civitati adieci et c. 75. te emere voluerit scripsi pro emi voluerit et §. 174. est enim pro enim est.* §. 175. *pro verbis: in quibus nihil fictum, quod in cod. Vaticano a te fictum scriptum est, olim scripseram esse fictum, Halmius suspicatus est esse scribendum adfictum, ego nunc a me fictum leniore, ut opinor, mutatione scripturae cod. Vaticani effeci.* c. 76. §. 176. *nunc scripsi: defensio ac potius perdita pro ac potius perdita defensio et deinceps a civitatibus numerata est e cod. Vaticano reposui pro a civitate numerata est. In cod. archetypo eorum librorum, in quibus est a civitate, fuisse videtur A CIVITATIB.* c. 77. §. 179. *id ante frumentum uncis saepsi.* c. 78. §. 182. *in tantis pro tantis scripsi.*

c. 79. §. 183. e cod. Vaticano reposui: *Iam omnibus intelligetis novam rem totam* pro *Iam omnes intelligetis rem novam totam.* §. 184. *ego olim e cod. Vaticano scripseram: Tametsi, quum in eo ordine videamus esse multos non idoneos, qui ordo industriae propositus est et dignitati, quid mirabimur turpes esse aliquos, quo cuius pretio licet pervenire?* in eaque re adsidentes habui C. Halmium et C. L. Kayserum. Sed oppositionis ratio videtur tamen requirere, ut etiam in altero membro aliquid sit, quod voci huic in priore membro in eo ordine respondeat. Itaque quum in cod. Lagomarsiniano 42. et Fabriciano scriptum sit: *aliquos ibi esse*, in aliis autem libris multis: *aliquos in eo esse*, suspicatus sum fuisse in codice archetypo: *ibi mirabimur turpes esse aliquos, quo cuius pretio licet pervenire.* Nisi forte quis mavult fuisse *IBID.* i. e. *ibidem* in illo libro, c. 80. *HS VIII scripsi pro HS IIII.* §. 187. *anulo aureo pro anulum aureum et TU QUIDEM pro TU QUID et TE, QUONIAM pro QUONIAM TE* edidi, c. 81. §. 188. *hordei auctore Pflugersio cum Kaysero addidi, sed quum in cod. Lagomarsiniano 42. etiam iste omissum sit, credo ego olim scriptum fuisse iste hordei numerus, non, uti illi fecerunt: hordei iste numerus.* §. 189. *denarios ternos ab aratoribus pro ternos ab aratoribus denarios restitui.* c. 82. §. 191. *Philomeliensibus pro Philomelensibus scripsi et tantum ante dare potius delevi.* §. 192. *admetiantur scripsi pro metiantur et eo die pro eodem die et tanti frumentum pro tantidem frumentum.* c. 84. §. 193. *denique in iis locis, in quibus versaris pro denique quum in iis locis, in quibus es, versaris.* c. 85. §. 197. *denarios a te dari pro dari denarios a te* edidi et §. 198. *datum saepsi uncis.* c. 86. §. 199. *in rem publicam scripsi pro in re publica, quum dubia esset auctoritas cod. Vaticani.* §. 200. *scripsi e cod. Vaticano magistratibus nostris pro magistratibus vestris et Atque pro Atqui.* c. 87. *recepti nunc audietis pro audistis et §. 202. iam refertius pro tum refertius et §. 203. negant se pro negant.* c. 88. §. 205. *dicti scripsi pro dicet.* c. 89. §. 207. *luctum pro luctus et §. 208. audaciam pro audacias.* c. 90. §. 210. *verba et iudicia severa fiebant uncis saepsi et §. 211. fecisse se scripsi pro se fecisse.* c. 91. §. 213. *senatus, populus, iudices comprobant pro senatus populusque Romanus comprobant.* c. 92. §. 215. *praetor uncis circumdedi, Deinceps de coniectura mea restitui: Caritas enim annonae facit, ut istud, quod re parvum videtur, tempore magnum videatur* pro vulgato: *Caritas enim annonae faciebat, ut istuc, quod re parvum videbatur, tempore magnum videretur.* Et facit ut istud aperte in cod. Lagomarsiniano 42. scriptum est in eodemque libro postea pro videbatur habetur videtur, verba autem tempore magnum videretur prorsus omissa sunt, ut oculus librarii a videtur, quod antecessit, ad videatur, quod sequebatur, aberrasse videatur. Et videtur habent etiam alii libri pro videbatur. C. 93. §. 216. *mutavi interpunctionem sic, ut post oblinuit pleniorum interpunctionem ponerem, ea autem verba, quae sequuntur, referrem ad enuntiationem posteriorem.* c. 94. §. 220. *scripsi istis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturis sitis pro sitis hominibus licentiam pec. erip. daturi.* c. 95. §. 221. *scripsi Absolve eum pro Absolvite illum.* Paulo post olim edideram: *Permittite ut liceat quanti quisque velit tanti aestimet. Aestimabit.* Sed quum in cod. Lagomarsiniano 42. pro verbis tanti aestimet. Ae-

stimabit legatur: *tanti agere permissum est stultissimus quisque pro ac nummo extimant* (*extimavit* corr.), in cod. autem Vaticano: *TANTI AESTIMARE PERMISS.* || ..... *QUIS* || *Q* .....  
 ... *MINIMO AESTUMA* || *VIT*, id, quod olim editum erat, verum esse non potest. Halmius coniecit scribendum: *Permittite ut liceat quanti quisque velit tanti aestimare: permissum esto: iam stultissimus quisque posthac minino aestimabit, quem ego ita sequutus sum, ut Permissum si id erit, stultissimus pro permissum esto: iam stultissimus scriberem.*  
 c. 96. §. 223. *id ante socios unciis saepsi et §. 224. iudicavit scripsi pro iudicaret.* c. 97. *pro usum? vos si id credidissetis nunc restitui: usum, vos id credidissetis.* c. 98. §. 228. *et fidelissimi e cod. Vaticano recepi et Siculi unciis liberavi.*

Libro quarto c. 2. §. 3. *ornata est auctore Baitero et Kaysero restitui pro ornata sit.* c. 3. §. 7. scripsi *Bonam Fortunam pro Bonae Fortunae.* c. 4. *viserit Baitero auctore et Kaysero pro viderit.* §. 8. *Di immortales edidi pro O di immortales et c. 6. §. 11. quaerendum, credo, est pro quaerendum est, credo.* et §. 12. *SEX MILIBUS IO VERRI VENDITA.* Sic rettulit pro *SEX MILIBUS ET IO VERRI VENDITA ESSE.*  
 Rettulit. c. 9. §. 21. *ex foedere debuisti pro debuisti ex foedere.* c. 10. §. 22. *HS VIII pro HS III.* c. 12. §. 27. *peripetasmata unciis circum-* scripsi et *fuisse se edidi pro fuisse.* c. 14. §. 32. *a maioribus pro maiori-* bus. c. 15. §. 33. *veniret pro venisset et essent dicta pro dicta essent.* c. 16. §. 35. *ut opinor, litterae pro litterae, ut opinor.* Paulo post *argenti unciis saepsi.* §. 36. *hos iudices scripsi pro hoc iudices.* c. 19. §. 40. post *primum addidi [ut].* c. 20. §. 44. *compluribus confirmasses scripsi pro confirmasses compluribus et amissa pro omissa.* c. 21. §. 46. edidi: *[Erant] autem haec pro Haec autem.* 2. 25. §. 56. *cognorint scripsi pro cogno-* runt, tum et *palam pro et ei palam.* c. 26. §. 58. *litteras ad quos solebat scripsi pro ad quos solebat litteras.* c. 27. §. 60. *ad eius modi facinus pro eius modi facinus.* §. 61. *Hi pro Hi ipsi.* c. 28. §. 64. *pervagatum pro per-* vulgatum et *id celatum pro celatum et praeciperent pro perciperent et §. 65. iam inanes pro tum inanes.* c. 29. §. 67. scribendum necessario erat atque *ad fingere aliquid suspicioni hominum arbitretur, quod est in cod. Erfurtensi pro suspicione.* Nam quod appellant *Disput.* Tusc. 3, 33, 80 qui nihil opinione *ad fingat adsumatque ad aegritudinem, recte dicitur; adfin-* gimus opinione (*nostra*), sed dici non item potest: *suspicione hominum aliquid ad fingimus, pro homines ad fingunt aliquid suspicione (sua).* Paulo post *id ab se scripsi pro id sibi.* c. 31. §. 70. in libris scriptum est aut *audies omni e conventu aut audies omnes e* (om. Guelfeb. pr. sec.) *con-* ventu. Auctore Cobeto nuper Kayserus *audies homines e conventu scri-* psit. Ego scribendum putavi: *audies cives e conventu.* Mox ab rege scripsi pro *a rege.* c. 33. §. 73. *antea scripsi pro ante.* c. 34. §. 75. *ab illis pro ab eis.* c. 36. §. 79. *ut ea ne pro ut ne.* §. 80. *relinquis — deseris — pateris — defendis* c. 37. §. 81. *familia sint pro familia sunt, et Deinde ista pro Aliquando ista, et amplam, illustrem claranque pro claram, amplam illustremque.* c. 41. §. 88. scripsi *imperii gloriae, rerum gestarum pro imperii gloriae rerumque gestarum et §. 90. id quod accidit pro quod accidit.* c. 44. §. 97.

*transposui mihi non modo breviter pro non modo breviter mihi et §. 98. liniamenta pro lineamenta scripsi.* c. 45. §. 102. *est mirum pro mirum.* c. 46. §. 103. post *REPORTANDOS* addidi [*REPONENDOSQUE*]. c. 47. §. 104. *violavit antea scripsi pro violaverit ante.* c. 51. §. 113. *ut ad Verrem pro ut Verrem et §. 114. esset in agris pro in agris esset.* c. 52. §. 117. *disiuncta scripsi pro diiuncta itemque §. 118. disiunctus pro diiunctus.* c. 53. §. 118. *portibus scripsi pro portibus.* c. 55. §. 122. *religionem pro religionum et retineret pro contineret et §. 123. Viginti et septem pro Septem et viginti et sustulerit pro sustulit et c. 56. §. 124. viderunt pro viderint et in ullo pro ullo et §. 125. erant pro erat.* c. 57. §. 127. *certe una sustulisset edidi pro certe non tulisset.* §. 128. nunc reliqui *parinum, quod corruptum est, pro parvum.* c. 60. §. 134. *si qui scripsi pro siguis.* et §. 135. *visenda sint pro visenda sunt.* c. 61. §. 136. *transposui praeturam per triennium pro per triennium praeturam.* et §. 137. *L. unciis circumscripsi.* c. 63. §. 141. *plus illi scripsi pro plus illa et c. 64. §. 142. refertur pro referatur.* §. 144. post *praeturam lacunae signa posui.* c. 65. §. 145. *L. FRATRE pro FRATRE L. scripsi et §. 146. Magistratus aliqui? pro Magistratus aliquis? c. 66. §. 147. iuvare scripsi pro iuvare et §. 149. impetravit pro impetravisset et alius pro illis.* c. 67. §. 150. *dederint scripsi pro dederunt et §. 151. reliquerat pro reliquerit et paulo post Ac videte pro At videte.*

Libro quinto c. 1. §. 2. scripsi *eripi, ne pro eripi neve et §. 4. imperator ac felix pro imperator, ac felix.* c. 2. §. 5. *sed illud audivimus pro et illud audivimus.* c. 6. §. 12. scripsi nunc: *rem publicam: haec ubi eveniunt pro rem publicam, haec ubi eveniant.* c. 10. §. 25. *ab ipso pro ab illo et §. 26. continebatur pro conterebatur et §. 27. tum pro tunc.* c. 11. §. 28. *transposui non mihi pro mihi non.* Ibidem me iam superiore editione scripsisse commemoro: *Itaque erant exitus eius modi, ut alius inter manus e convivio tamquam e proelio auferretur, alius tamquam occisus relinqueretur, plerique effusi sine mente ac sine ullo sensu iacerent, quibus in verbis fusi legitur in ceteris libris, ut fusi est in Codd. melioribus omnibus, quod non satis recte nunc fere receperunt critici. Nam ut particula ut in illo loco repeteretur, nulla idonea causa fuisse videtur, illud autem ut fusi ex ecfusi natum est eodemque modo, ut hic Cicero loquutus est, scripsit Laetius III. 112. sq. Praeterea molli cum somno dedita membra Effusumque iacet sine sensu corpus honestum. fusi autem vix potuit sic dici.* c. 13. §. 31. restitui scripturam hanc, quae non solum in libris M. Ciceronis habetur omnibus, verum etiam apud Nonium est p. 358, 29.: *quum iste cum pallio purpureo parique tunica versaretur in conviviis muliebribus.* Nam quod qui Hotomano auctore scripserunt *talarique tunica, appellaverunt huius libri c. 33. §. 86. Stetit soleatus praetor populi Romani cum pallio purpureo tunicaque talari, muliercula nixus, in littore, hinc minime efficitur hoc quoque loco talarique necessario scribendum fuisse. Immo huius libri c. 52. §. 137. similiter dicitur: Tu praetor in provincia cum tunica pallioque purpureo visus es, ut illo loco parique tunica nihil aliud sit nisi tunica pari filo et colore atque pallium fuit.* Paulo post scripsi *abesse a foro pro abesse foro.* c. 14. §. 37. scripsi *omnibus rebus pro rebus omnibus et etiam*

si pro ut, etiamsi, c. 15. §. 38. tuam post praeturam unciis saepsi, itemque c. 16. §. 40. verba imperium ac. c. 17. §. 42. post diligentiam addidi [adhūbit] et post ab isto omisi praetore et §. 44. per magistratumque Manertinum edidi pro per magistratum senatumque Mamertinum. c. 18. §. 47. ab ipsis istis transposui pro ab istis ipsis et verba princeps civitatis unciis circumsaepsi. c. 19. §. 48. scripsi *Iam* pro *Nam* et *gratis stare* pro *stare gratis*. c. 20. §. 51. *novo unciis circumsaepsi*. c. 21. §. 52. transposui *juvare populum Romanum* pro *populum Romanum juvare*. §. 53. praetores unciis circumdedi. c. 22. §. 58. *legati et principes scripsi* pro *legati principes* et *de re publica nostra* pro *rei publicae nostrae*. c. 23. §. 89. transposui *provinciae spolia* pro *spolia provinciae*. c. 24. §. 61. *circumscripsi*. c. 25. §. 62. *tantoque periculo* pro *in tanto periculo*. c. 27. §. 69. *amandat* pro *amandat e* libris bonis, Regio et Lagomarsiniano 29., recepi eandemque scripturam tuentur etiam in quibus est *commendat*, quodam modo. Etiam in *epist. ad Attii* libri, in quibus est *commendat*, quodam modo. Etiam in *epist. ad Attii* libri, VII. 13, 3. *de nat. deor.* II. 56, 141. apud Gellium XII. 1. eadē scripturae discrepantia est. c. 28. §. 71. verba *removerat atque unciis circumdedi*. c. 29. §. 74. *hic quum scripsi* pro *quum*. §. 75. *tum adieci* ante *ad ignotos*. c. 30. §. 77. *contra rem publicam scripsi* pro *contra populum Romanum*. c. 31. §. 81. *populi Romani praetor scripsi* pro *praetor populi Romani* et paulo post *erat Pipa* pro *Pipa* et §. 82. *vir Cleomenes* pro *Cleomenes vir*, et *dum navigaret* pro *tum, quum navigaret*, et *animo tanen* pro *tamen animo* et *at tanquam* pro *sed tanquam*. c. 32. §. 83. scripsi *Quid primum, iudices, aut accuserem aut querar?* In libris *primum autem aut habetur*, ut compendia scripturae confusa esse videntur. §. 84. scripsi *Atque ego haec* pro *Atque haec ego*. c. 35. §. 91. *Cleomenes iam transposui* pro *iam Cleomenes*. §. 93. scripsi: *sicut erat antea semper consuetudo*. In libris deterioribus est: *sicut antea consuetudo erat*, in melioribus *sicut erat nuper consuetudo*, ita tamen ut in cod. Regio a prima manu sit: *sicut erat anper cons.* in quo semper latere suspicatus Halmius est. c. 36. §. 94. *ex isto scripsi* pro *ex ipso* et *etiam hac* pro *hac etiam*. c. 37. §. 98. verba *portusque unciis circumscripsi*. c. 39. §. 101. *toto die* pro *tota die* edidi et §. 102. *de se sermones* pro *sermones de se*, tum verba *id facere desistant* et unciis saepsi et *navi* pro *nave*, *ex illis* pro *ex iis*, *Respondet* pro *Respondit*. §. 103. *in litteras civitatum [tolli et] referri* edidi pro *in litteris civitatum et tolli et referri*. c. 41. §. 106. *ipsius scripsi* pro *istius* et *[iure] putaretur* pro *arbitraretur*. Sic enim quae sunt in diversa codicum familia lectiones conciliari posse videntur. c. 42. §. 109. *indicta causa scripsi* pro *causa indicta* et *liberum* pro *liberorum* et §. 110. *appellari* pro *appellare*. c. 43. §. 112. *facere se scripsi* pro *se facere*. §. autem 113. quae est in codicibus corrupta scriptura: *Non posse Verrem testes interficiendo nos (vel vos) extinguere*, omissis ceteris coniecturis omnibus lenissima verborum mutatione sic emendavi: *Non posse Verrem testes interficiendo totos extinguere*, quae cum iis, quae sequuntur, non solum egregie concordant, sed illa ipsa etiam accommodatissime praeparant. De ipsa formula conf. Ciceronis *Disput. Tusc.* I. 21, 49. *Praeclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt se, quum tempus mortis venisset, totos esse perituros*. Senecae *Troad.* 381 sqq. *An tot*

*morimur nullaque pars manet Nostri, cum profugo spiritus halitu Immixtus nebulis cessit in aëra* etc. Horatii *carm.* III. 30, 6, sq. *Non omnis moriar multaque pars mei Vitabit Libitinam*. Paulo post scripsi *Poenas sceleris tui atque Furias* pro *Poenas scelerumque Furias*. In libris enim melioribus quod est *scelere quamquae* vel *quamque* mihi ex *seleris tui atque* natum esse videtur. c. 44. §. 115. *in tantam crudelitatem scripsi* pro *tantam in crudelitatem* et §. 116. *sed secum ipse* pro *secum ipse* et §. 117. *sunt haec* pro *haec sunt*. c. 45. §. 118. scripsi *ex hominum gemitu*, in codice Vaticano *ex omni gemitu* est, in codicibus caeteris melioribus *ex omnium gemitu*. Deinde *licitori dabatur* scripsi pro *dabatur*, et §. 119. *cum Sextio* pro *cum Sextio suo* et §. 120. scripsi: *numerasse, ne hoc posses dicere*, pro *numerasse. Hoc ne possis dicere*. c. 46. §. 121. nanc verba *durus et prorsus delevi* ante *ferreus*, et *neque illis neque tibi* scripsi pro *neque tibi neque illis* et §. 123. *auditis* pro *audistis*. c. 47. §. 125. de coniectura mea scripsi: *at nunc, per hunc spoliata navi a praedonibus abducta, ipsi in hostium loco numeroque ducemini*, quae scriptura in cod. Vaticano paene tota habetur, nisi quod participium, sive quod librario non satis perito supervacaneum esse visum erat sive quod casu oblitteratum est, ex eo libro excidit. In caeteris fere libris illa participia, quae offensionem fuerant, sic remota sunt, ut scriberetur: *at nunc per me spoliata navi a praedonibus abducta ipsi in hostium loco numeroque ducemini*. Rectissime autem dicitur: *at nunc, per hunc spoliata navi a praedonibus abducta, ipsi in hostium loco numeroque ducemini*. C. Verres enim navem illius populi sic spoliavit, ut nullo negotio a praedonibus abduci posset, ita ut altero participio *abducta* res, quae facta esset, significaretur, altero *per hunc spoliata* causa contineretur, qua re illud facile fieri potuisset. Paulo post *ex sinu patriae* et cod. Vaticano rescripsi pro *ex sinu patriae* et postea auctore etiam Kaysero ex eodem codice post *adolescens verba et ex complexu matris ereptus innocens filius adieci*. c. 48. §. 126. *pervenisse* scripsi pro *pervenire* et §. 127. *totam Asiam denique* pro *totam denique Asiam*. c. 49. §. 128. *domu sua* scripsi pro *domo sua* et *iisdem* pro *iis* et §. 130. *veritatem* pro *severitatem*. c. 50. §. 132. *obiici tibi* scripsi pro *tibi obiici* et §. 133. *et in invidiam* pro *et invidiam* et *nego securi* pro *securi nego* et *oportere* pro *debere*. c. 51. *hoc Hennenses* additum est post *hoc Herbitenses* et c. 52. §. 136. *tu ante in iudicium*. c. 53. §. 139. *iam non recepta* scripsi pro *non iam recepta*. c. 54. §. 141. *duorum unciis circumdedi* et §. 142. *tunderent* scripsi pro *tunderetur* et *illim* pro *illine*. c. 55. §. 143. *enim unciis circumscripsi* et de Halmii coniectura edidi *Romanorum est* pro *Romanorum sit*. c. 56. §. 145. *revocavi nunc quae ante ex Syria* et §. 146. *obsidebat* scripsi pro *obtinebat*. c. 57. §. 147. *illa ante imploratio unciis saepsi*. c. 58. §. 151. *tibi id facere* scripsi pro *tibi facere* et §. 152. *seu amentiae* pro *sive amentiae*. c. 59. §. 155. edidi *L. Herennius* pro *T. Herennius* itemque §. 156. *L. Herennio* pro *T. Herennio*. c. 60. §. 156. *piratarum captivorum* pro *piratarum captivorumque*. c. 61. §. 159. *requiratur* scripsi pro *requirantur* et §. 160. *esse coniectum* pro *coniectum*. c. 62. *istum* pro *ipsum* et *antea* pro *ante* et *ab se* pro *a se*. §. 161. *Raecio* scripsi pro *Precio* itemque postea hoc nomen mutavi §. 168. c. 63. §. 163. *haec*

ante omnia adieci et ardentisque pro candentesque scripsi et transposui illius acerba pro acerba illius. c. 64. §. 165. aliquam crucis edidi pro aliquam et c. 65. §. 167. futuram pro futurum. c. 67. §. 171. inanima correxi pro inanimata et §. 173. fieri posse pro posse fieri, et c. 68. §. 174. ne sinas pro non sinas. c. 71. §. 182. scripsi ac voluntate pro et voluntate. c. 72. §. 184. iste ante duobus uncis circumscripti et §. 186. in ante templo adieci.

Haec fere fuerunt quae ego in orationum Verrinarum libris, postquam Car. Ad. Iordanus, C. Halmius, C. L. Kayserus aliique summa diligentia has orationes pertractaverunt, plerumque illorum virorum clarissimorum auctoritate fretus, aliquotiens etiam mea coniectura ductus in editione mea mutanda putavi. Nam illos locos, ubi res non satis certa mihi esse visa est, intactos relinquere quam temere mutare malui.

Scripsi Lipsiae mense Martio MDCCCLXIII.

Reinholdus Klotz.

## M. TULLII CICERONIS

### PRO P. QUINCTIO ORATIO.

#### ARGUMENTUM.

M. Tullio Decula Cn. Cornelio Dolabella coss. anno post urbem conditam DCLXXIII. M. Tullius Cicero, quum ipse annum vicesimum sextum ageret, qua de re A. Gellius *Noct. Attic.* lib. XV. cap. 28. curiosus disputat, hanc P. Quinctii causam, quam aliquotiens antea M. Iunius orator apud C. Aquilium Gallum iudicem egerat, apud eundem iudicem contra Q. Hortensium, qui pro Sex. Naevio P. Quinctii adversario sedente L. Marcio Philippo dicebat, solus peroravit. Quo iudicio etsi litteris proditum non est utrum P. Quinctius condemnatus an absolutus fuerit, tamen videtur M. Tullius clienti suo, illi quidem non sine iusta causa in ius adducto, sed iniqua tamen ratione iuris oppresso, praesidio fuisse, quod orationem postea conscripsit, conscriptam foras dedit.

I. 1. Quae res in civitate duae plurimum possunt, eae contra nos ambae faciunt in hoc tempore, summa gratia et eloquentia: quarum alteram, C. Aquili, vereor, alteram metuo. Eloquentia Q. Hortensii ne me dicendo impediatur nonnihil commoveor: gratia Sex. Naevii ne P. Quinctio noceat, id vero non mediocriter pertimesco. 2. Neque hoc tanto opere querendum videretur, haec summa in illis esse, si in nobis essent saltem mediocria. Verum ita res se habet, ut ego, qui neque usu satis et ingenio parum possum, cum patrono disertissimo comparer: P. Quinctius, cuius tenues opes, nullae facultates, exiguae amicorum copiae sunt, cum adversario gratiosissimo contendat. 3. Illud quoque nobis accedit incommodum, quod M. Iunius, qui hanc causam, C.

Aquili, aliquotiens apud te egit, homo et in aliis causis exercitatus et in hac multum ac saepe versatus hoc tempore abest nova legatione impeditus, et ad me ventum est, qui ut summa haberem caetera, temporis quidem certe vix satis habui, ut rem tantam, tot controversiis implicatam, possem cognoscere. 4. Ita quod mihi consuevit in caeteris causis esse adiumento, id quoque in hac causa deficit. Nam quo minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparavi: quae quanta sit, nisi tempus et spatium datum est, intelligi non potest. Quae quo plura sunt, C. Aquili, eo te et eos, qui tibi in consilio sunt, meliore mente nostra verba audire oportebit, ut multis incommodis veritas debilitata tandem aequitate talium virorum recreetur. 5. Quodsi tu iudex nullo praesidio fuisse videbere contra vim et gratiam solitudini atque inopiae, si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate causa pendetur, profecto nihil est iam sanctum atque sincerum in civitate, nihil quod humilitatem cuiusquam gravitas et virtus iudicis consoletur. Certe aut apud te et eos, qui tibi adsunt, veritas valebit aut ex hoc loco repulsa vi et gratia locum ubi consistat reperire non poterit. II. Non eo dico, C. Aquili, quo mihi veniat in dubium tua fides et constantia aut quo non in iis, quos tibi advocasti, viris electissimis civitatis spem summam habere P. Quinctius debeat. 6. Quid ergo est? Primum magnitudo periculi summo timore hominem adficit, quod uno iudicio de fortunis omnibus decernit, idque quum cogitat, non minus saepe ei venit in mentem potestatis quam aequitatis tuae, propterea quod omnes, quorum in alterius manu vita posita est, saepius illud cogitant, quid possit is, cuius in ditione ac potestate sunt, quam quid debeat facere. 7. Deinde habet adversarium P. Quinctius verbo Sex. Naevium, re vera huius aetatis homines disertissimos, fortissimos, florentissimos nostrae civitatis, qui communi studio summis opibus Sex. Naevium defendunt, si id est defendere, cupiditati alterius obtemperare, quo is facilius quem velit iniquo iudicio opprimere possit. 8. Nam quid hoc iniquius aut indignius, C. Aquili, dici aut commemorari potest, quam me, qui caput alterius, famam fortunasque defendam, priore loco causam dicere:

quum praesertim Q. Hortensius, qui hoc iudicio partes accusatoris obtinet, contra me sit dicturus, cui summam copiam facultatemque dicendi natura largita est? Ita fit ut ego, qui tela depellere et vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, quum etiam telum adversarius nullum iecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, quum et vitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit et, si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen quasi venenatum aliquod telum iecerint, medicinae faciendae locus non erit. 9. Id accidit praetoris iniquitate et iniuria: primum quod contra omnium consuetudinem iudicium prius de probro quam de re maluit fieri: deinde quod ita constituit id ipsum iudicium, ut reus antequam verbum accusatoris audisset, causam dicere cogatur. Quod eorum gratia et potentia factum est, qui quasi sua res aut honos agatur, ita diligenter Sex. Naevii studio et cupiditati morem gerunt, et in eius modi rebus opes suas experiuntur, in quibus, quo plus propter virtutem nobilitatemque possunt, eo minus quid possint debent ostendere. 10. Quum tot tantisque difficultatibus adfectus atque afflictus in tuam, C. Aquili, fidem, veritatem, misericordiam P. Quinctius confugerit, quum adhuc ei propter vim adversariorum non ius par, non agendi potestas eadem, non magistratus aequus reperiri potuerit: quum ei summam per iniuriam omnia inimica atque infesta fuerint, te, C. Aquili, vosque, qui in consilio adestis, orat atque obsecrat, ut multis iniuriis iactatam atque agitatam aequitatem in hoc tandem loco consistere et confirmari patiamini. III. 11. Id quo facilius facere possitis, dabo operam ut a principio res quemadmodum gesta et contracta sit cognoscatis.

C. Quinctius fuit P. Quinctii huius frater, sane caeterarum rerum pater familias et prudens et attentus, una in re paullo minus consideratus, qui societatem cum Sex. Naevio fecerit, viro bono, verum tamen non ita instituto, ut iura societatis et officia certi patris familias nosse posset, non quo ei deesset ingenium: nam neque parum facetus scurra Sex. Naevius neque inhumanus praeco unquam est existimatus. Quid ergo est? Quum ei natura nihil melius quam vocem dedisset, pater nihil praeter libertatem reliquisset, vocem in

quaestum contulit, libertate usus est, quo impunitus dicax esset. 12. Qua re quidem socium tibi eum velles adiungere nihil erat, nisi ut in tua pecunia condisceret qui pecuniae fructus esset: tamen inductus consuetudine ac familiaritate Quinctius fecit, ut dixi, societatem earum rerum, quae in Gallia comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla et rustica sane bene culta et fructuosa. Tollitur ab atriis Liciniis atque a praeconum consessu in Galliam Naevius et trans Alpes usque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenii. Nam qui ab adolescentulo quaestum sibi instituisset sine impendio postea quam nescio quid impendit et in commune contulit, mediocri quaestu contentus esse non poterat. 13. Nec mirum, si is, qui vocem venalem habuerat, ea, quae voce quaesierat, magno sibi quaestui fore putabat. Itaque hercule haud mediocriter de communi quidquid poterat ad se in privatam domum sevocabat. Qua in re ita diligens erat, quasi ii, qui magna fide societatem gererent, arbitrium pro socio condemnari solerent. Verum his de rebus non necesse habeo dicere ea, quae me P. Quinctius cupit commemorare: tametsi causa postulat, tamen quia postulat, non flagitat, praeteribo.

IV. 14. Quum annos iam complures societas esset et quum saepe suspectus Quinctio Naevius fuisset, neque ita commode posset rationem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione gesserat, moritur in Gallia Quinctius, quum adesset Naevius, et moritur repentino. Heredem testamento reliquit hunc P. Quinctium, ut, ad quem summus maeror morte sua veniebat, ad eundem summus honos quoque perveniret. 15. Quo mortuo nec ita multo post in Galliam proficiscitur Quinctius. Ibi cum isto Naevio familiariter vivit. Annum fere una sunt, quum et de societate multa inter se communicarent et de tota illa ratione atque re Gallicana: neque interea verbum ullum interposuit Naevius, aut societatem sibi quidpiam debere aut privatim Quinctium debuisse. Quum aeris alieni aliquantum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romae curari oporteret, auctionem in Gallia P. hic Quinctius Narbone se facturum esse proseribit earum rerum, quae ipsius erant privatae. 16. Ibi tum vir optimus

Sex. Naevius hominem multis verbis deterret ne auctionetur: eum non ita commode posse eo tempore quo proseripsisset vendere: Romae sibi numorum facultatem esse, quam, si saperet, communem existimaret pro fraterna illa necessitudine et pro ipsius adfinitate. Nam P. Quinctii consobrinam habet in matrimonio Naevius et ex ea liberos. Quia quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Naevius, credit Quinctius eum, qui orationem honorum imitaretur, facta quoque imitaturum: auctionem velle facere desistit: Romam proficiscitur: decedit ex Gallia Romam simul Naevius. 17. Quum pecuniam C. Quinctius P. Scapulae debuisset, per te, C. Aquili, decedit P. Quinctius, quod liberis eius dissolveret. Hoc eo per te agebatur, quod propter aerariam rationem non satis erat in tabulis inspexisse quantum deberetur, nisi ad Castoris quaesisses quantum solveretur. Decidis stautisque tu propter necessitudinem, quae tibi cum Scapulis est, quid iis ad denarium solveretur.

V. 18. Haec omnia Quinctius agebat auctore et consuasore Naevio. Nec mirum, si eius utebatur consilio, cuius auxilium sibi paratum putabat. Non modo enim pollicitus erat in Gallia, sed Romae cotidie, simul atque sibi hic adnuisset, numeraturum se dicebat. Quinctius porro istum posse facere videbat: debere intelligebat: mentiri, quia causa cur mentiretur non erat, non putabat. Quasi domi numos haberet, ita constituit Scapulis se daturum: Naevium certiorrem facit, rogat ut curet quod dixisset. 19. Tum iste vir optimus — vereor ne se derideri putet, quod iterum iam dico: optimus — qui hunc in summas angustias adductum putaret, ut eum suis condicionibus in ipso articulo temporis astringeret, assem sese negat daturum, nisi prius de rebus rationibusque societatis omnibus decidisset et scisset sibi cum Quinctio controversiae nihil futurum. Posterius, inquit, ista videbimus, Quinctius: nunc hoc velim cures, si tibi videtur, quod dixisti. Negat se alia ratione facturum, quod promisisset; non plus sua referre, quam si, quum auctionem venderet, domini iussu quidpiam promisisset. 20. Destitutione illa percussus Quinctius a Scapulis paucos dies aufert: in Galliam mittit, ut ea, quae proseripserat, venirent:



deteriore tempore absens auctionatur: Scapulis difficiliore condicione dissolvit. Tunc appellat ultro Naevium, ut quoniam suspicaretur aliqua de re fore controversiam, videret ut quam primum et quam minima cum molestia tota res transigeretur. 21. Dat iste amicum M. Trebellium, nos communem necessarium, qui istius domi erat educatus et quo utebatur iste plurimum, propinquum nostrum, Sex. Alfenum. Res convenire nullo modo poterat, propterea quod hic mediocrem iacturam facere cupiebat, iste mediocri praeda contentus non erat. 22. Itaque ex eo tempore res esse in vadimonium coepit. Quum vadimonia saepe dilata essent et quum aliquantum temporis in ea re esset consumptum neque quidquam profectum esset, venit ad vadimonium Naevius. VI. Obsecro, C. Aquili vosque, qui adestis in consilio, ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis et novam rationem insidiarum cognoscere possitis. 23. Ait se auctionatum esse in Gallia: quod sibi videretur se vendidisse: curasse ne quid sibi societas deberet: se iam neque vadari amplius neque vadimonium promittere: si quid agere velit secum Quinctius, non recusare. Hic quum rem Gallicanam cuperet revisere, hominem in praesentia non vadatur: ita sine vadimonio disceditur. Deinde Romae dies xxx fere Quinctius commoratur. Cum caeteris quae habebat vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficisci posset. Proficiscitur. 24. Roma egreditur ante diem ii Kalend. Februarias Quinctius Scipione et Norbano coss. Quaeso, ut eum diem memoriae mandetis. L. Albius Sex. filius Quirina vir bonus et cum primis honestus una profectus est. Quum venissent ad Vada Volaterrana quae nominantur, vident perfamiliarem Naevii, qui ex Gallia pueros venales isti adducebat, L. Publicium, qui, ut Romam venit, narrat Naevio quo in loco viderit Quinctium. Quod nisi ex Publicio [narratum Naevio esset, non tam cito res in contentionem venisset. 25. Tum Naevius] pueros circum amicos dimittit: ipse suos necessarios ab atriis Liciniis et a faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam sibi adsint hora secunda postridie. Veniunt frequentes. Testificatur iste P. QUINCTIUM NON STITISSE ET SE STITISSE. Ta-

bulae maximae signis hominum nobilium consignantur. Disceditur. Postulat a Burrieno praetore Naevius, ut ex edicto bona possidere liceat. Iussit bona proscribi eius, quicum familiaritas fuerat, societas erat, adfinitas liberis istius vivis divelli nullo modo poterat. 26. Qua ex re intelligi facile potuit nullum esse officium tam sanctum atque sollemne, quod non avaritia comminuere ac violare soleat. Etenim si veritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur, necesse est iste, qui amicum, socium, adfinem fama atque fortunis spoliare conatus est, vanum se et perfidiosum et impium esse fateatur. 27. Libellos Sex. Alfenus, procurator P. Quinctii, familiaris et propinquus Sex. Naevii, deiecit: servulum unum, quem iste prehenderat, abducit: denuntiat sese procuratorem esse: istum aequum esse famae fortunisque P. Quinctii consulere et adventum eius exspectare. Quod si facere nolit atque imbiberit eius modi rationibus illum ad suas condiciones perducere, sese nihil precari et, si quid agere velit, iudicio defendere. 28. Haec dum Romae geruntur, Quinctius interea contra ius, consuetudinem, edicta praetorum de saltu agroque communi a servis communibus vi detruditur. VII. Existima, C. Aquili, modo et ratione omnia Romae Naevium fecisse, si hoc, quod per litteras istius in Gallia gestum est, recte atque ordine factum videtur. Expulsus atque eiectus e praedio Quinctius accepta insigni iniuria confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tunc erat in provincia: quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomino. Is eam rem quam vehementer vindicandam putarit ex decretis eius poterit cognoscere. 29. Alfenus interea Romae cum isto gladiatore vetulo cotidie pugnabat: utebatur populo sane suo, propterea quod iste caput petere non desinebat. Iste postulat, ut procurator iudicatum solvi satisfacere: negat Alfenus aequum esse procuratorem satis dare, quod reus satis dare non deberet, si ipse adesset. Appellantur tribuni: a quibus quum esset certum auxilium petitum, ita tum disceditur, ut idibus Septembribus P. Quinctium sisti Sex. Alfenus promitteret.

VIII. Venit Romam Quinctius: vadimonium sistit. 30. Iste, homo acerrimus, bonorum possessor, expulsor, ereptor,

annum et sex menses nihil petit: quiescit: condicionibus hunc quoad potest producit: a Cn. Dolabella denique praetore postulat, ut sibi Quinctius iudicatum solvi satis det, ex formula: QUOD AB EO PETAT, QUIUS EX EDICTO PRAETORIS BONA DIES XXX POSSESSA SINT. Non recusabat Quinctius quin ita satis dare iuberet, si bona possessa essent ex edicto. Decernit: quam aequum nihil dico, unum hoc dico: novum et hoc ipsum tacuisse mallet, quoniam utrumque quivis intelligere potuisset: iubet P. Quinctium sponsionem cum Sex. Naevio facere: SI BONA SUA EX EDICTO P. BURRIENI PRAETORIS DIES XXX POSSESSA NON ESSENT. Recusabant qui aderant tum Quinctio: demonstrabant de re iudicium fieri oportere, ut aut uterque inter se aut neuter satis daret: non necesse esse famam alterius in iudicium venire. 31. Clamabat porro ipse Quinctius sese idcirco nolle satis dare, ne videretur iudicasse bona sua ex edicto possessa esse: sponsionem porro si istius modi faceret, se, id quod nunc evenit, de capite suo priore loco causam esse dicturum. Dolabella, quemadmodum solent homines nobiles, seu recte seu perperam facere coeperunt, ita in utroque excellent, ut nemo nostro loco natus adsequi possit, iniuriam facere fortissime perseverat: aut satis dare aut sponsionem iubet facere et interea recusantes nostros advocatos acerrime submoveri.

IX. 32. Conturbatus sane discedit Quinctius: neque mirum, cui haec optio tam misera tamque iniqua daretur, ut aut ipse se capitis damnaret, si satis dedisset, aut causam capitis, si sponsionem fecisset, priore loco diceret. Quum in altera re causa nihil esset quin secus iudicaret ipse de se, quod iudicium gravissimum est, in altera spes esset ad talem tamen virum iudicem veniendi, unde eo plus opis auferret, quo minus attulisset gratiae, sponsionem facere maluit: fecit. Te iudicem, C. Aquili, sumpsit: ex sponso egit. In hoc summa iudicii causaque tota consistit.

33. Iudicium esse, C. Aquili, non de re pecuniaria, sed de fama fortunisque P. Quinctii vides. Quum maiores ita constituerint, ut qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret, nos inaudita criminatione accusatorum priore loco causam dicere intelligis. Eos porro, qui defendere consue-

runt, vides accusare et ea ingenia converti ad perniciem, quae antea versabantur in salute atque auxilio ferendo. Illud etiam restiterat, quod hesterno die fecerunt, ut te in ius educerent, ut nobis tempus quam diu diceremus praestituères: quam rem facile a praetore impetrassent, nisi tu quod esset tuum ius et officium potestasque docuisses. 34. Neque nobis adhuc praeter te quisquam fuit, ubi nostrum ius contra illos obtineremus, neque illis umquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset. Ita sine iniuria potentiam levem atque inopem esse arbitrantur.

X. Verum quoniam tibi instat Hortensius ut eas in consilium, a me postulat ne dicendo tempus absumam, queritur priore patrono causam defendente numquam perorari potuisse, non patiar istam manere suspicionem, nos rem iudicari nolle, neque illud mihi adrogabo, me posse causam commodius demonstrare quam antea demonstrata sit: neque tamen tam multa verba faciam, propterea quod et ab illo, qui tum dixit, iam informata causa est et a me, qui neque excogitare neque pronuntiare multa possum, brevitatis postulatur, quae mihi met ipsi amicissima est: 35. faciam, quod te saepe animadverti facere, Hortensi: totam causae meae dictionem certas in partes dividam. Tu id semper facis, quia semper potes: ego in hac causa faciam, propterea quod in hac videor posse facere. Quod tibi natura dat ut semper possis, id mihi causa concedit ut hodie possim. Certos mihi fines terminosque constituam, extra quos egredi non possim, si maxime velim, ut et mihi sit propositum de quo dicam et Hortensius habeat exposita ad quae respondeat et tu, C. Aquili, iam ante animo prospicere possis quibus de rebus auditurus sis.

36. Negamus te bona P. Quinctii, Sex. Naevi, possedisse ex edicto praetoris. In eo sponsio facta est. Ostendam primum causam non fuisse cur a praetore postulares, ut bona P. Quinctii possideres: deinde ex edicto te possidere non potuisse: postremo non possedisse. Quaeso, C. Aquili vosque, qui estis in consilio, ut quid pollicitus sim diligenter memoriae mandetis. Etenim rem facilius totam accipietis, si haec memineritis, et me facile vestra existima-

tione revocabitis, si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipse circumdedi. Nego fuisse causam cur postuleret: nego ex edicto possidere potuisse: nego possedissee. Haec tria quum docuero, perorabo.

XI. 37. Non fuit causa cur postulares. Qui hoc intelligi potest? Quia Sex. Naevio neque ex societatis ratione neque privatim quidquam debuit Quinctius. Quis huic rei testis est? Idem qui acerrimus adversarius. In hanc rem te, te inquam, testem, Naevi, citabo. Annum et eo diutius post mortem C. Quinctii fuit in Gallia tecum simul Quinctius. Doce te petisse ab eo istam nescio quam innumerabilem pecuniam: doce aliquando mentionem fecisse, dixisse deberi: debuisse concedam. 38. Moritur C. Quinctius, qui tibi, ut ais, certis nominibus grandam pecuniam debuit. Heres eius P. Quinctius in Galliam ad te ipsum venit in agrum communem: eo denique, ubi non modo res erat, sed ratio quoque omnis et omnes litterae. Quis tam dissolutus in re familiari fuisset, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, dissimilis, qui quum res ab eo, quicum contraxisset, recessisset et ad heredem pervenisset, non heredem, quum primum vidisset, certiorerem faceret, appellaret, rationem adferret; si quid in controversiam veniret, aut intra parietes aut summo iure experiretur? Itane est? quod viri optimi faciunt, si qui suos propinquos ac necessarios caros et honestos esse atque haberi volunt, id Sex. Naevius non faceret, qui usque eo fervit ferturque avaritia, ut de suis commodis aliquam partem velit committere, ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamenti relinquat? 39. Et is pecuniam, si qua deberetur, non peteret, qui, quia quod debitum numquam est id datum non est, non pecuniam modo, verum etiam hominis propinqui sanguinem vitamque eripere conatur? Huic tu molestus esse videlicet noluisti, quem nunc respirare libere non sinis? quem nunc interficere nefarie cupis, eum tum pudenter appellare nolebas? Ita credo: hominem propinquum, tui observantem, virum bonum, pudentem, maiorem natu, nolebas aut non audebas appellare: saepe, ut fit, quum ipse te confirmasses, quum statuisses mentionem de pecunia facere, quum paratus meditatusque venisses, homo ti-

midus, virginali verecundia, subito ipse te retinebas: excidebat repente oratio: quum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret. Id erit profecto. XII. 40. Credamus hoc, Sex. Naevium, cuius caput oppugnet, eius auribus pepercisse. — Si debuisset, Sexte, petisses et petisses statim; si non statim, paullo quidem post; si non paullo, at aliquanto; sex quidem illis mensibus profecto; anno vertente sine controversia. Anno et sex mensibus vero, quum tibi cotidie potestas hominis fuisset admonendi, verbum nullum facis: biennio iam confecto fere appellas. Quis tam perditus ac profusus nepos non adesa iam, sed abundantiam etiam pecunia sic dissolutus fuisset, ut fuit Sex. Naevius? Quum hominem nomino, satis mihi videor dicere. 41. Debuit tibi C. Quinctius: numquam petisti. Mortuus est ille: res ad heredem venit. Quum eum cotidie videres, post biennium denique appellas. Dubitabitur utrum sit probabilius Sex. Naevium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse, an ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? At tecum plus annum vixit. In Gallia agi non potuit? At et in provincia ius dicebatur et Romae iudicia fiebant. Restat, ut aut summa negligentia tibi obstiterit aut unica liberalitas. Si negligentiam dices, mirabimur: si bonitatem, ridebimus. Neque praeterea quid possis dicere invenio. Satis est argumenti nihil esse debitum Naevio, quod tam diu nihil petivit.

XIII. 42. Quid, si hoc ipsum, quod nunc facit, ostendo testimonio esse nihil deberi? Quid enim nunc agit Sex. Naevius? Qua de re controversia est? Quod est hoc iudicium, in quo iam biennium versamur? quid negotii geritur, in quo ille tot et tales viros defatigat? Pecuniam petit. Nunc denique? Verum tamen petat: audiamus. 43. De rationibus et controversiis societatis vult diiudicari. Sero. Verum aliquando tamen: concedamus. Non, inquit, id ago, C. Aquili, neque in eo nunc laboro. Pecunia mea tot annos utitur P. Quinctius. Utatur sane. Non peto. Quid igitur pugnas? an quod saepe multis in locis dixisti, ne in civitate sit? ne locum suum, quem adhuc honestissime defendit, oblineat? ne numeretur inter vivos: decernat de vita et ornamentis suis omnibus: apud iudicem causam priore loco di-

cat, et eam quum orarit, tum denique vocem accusatoris audiat? Quid, hoc quo pertinet? ut ocius ad tuum pervenias? At si id velles, iam pridem actum esse poterat. 44. Ut honestiore iudicio conflictere? — At sine summo scelere P. Quinctium propinquum tuum iugulare non potes. — Ut facilius iudicium sit? — At neque C. Aquilius de capite alterius libenter iudicat et Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid a nobis autem, C. Aquili, refertur? Pecuniam petit: negamus deberi. Iudicium fiat statim: non recusamus. Ut quid praeterea? Si veretur ut res iudicio facto parata sit, iudicatum solvi satis accipiat: quibus a me verbis satis accipiet, isdem ipse, quod peto, satis det. Actum iam potest esse, C. Aquili: iam tu potes liberatus discedere molestia prope dicam non minore quam Quinctius. 45. Quid agimus, Hortensi? quid de hac condicione dicimus? Possumus aliquando depositis armis sine periculo fortunarum de re pecuniaria disceptare? possumus ita rem nostram persequi, ut hominis propinqui caput incolume esse patiamur? possumus petitoris personam capere, accusatoris deponere? Immo, inquit, abs te satis accipiam: ego autem tibi satis non dabo. XIV. Quis tandem nobis ista iura tam aequa describit? quis hoc statuit, quod aequum sit in Quinctium, id iniustum esse in Naevium? — Quinctii bona, inquit, ex edicto praetoris possessa sunt. — Ergo id ut confitear postulas, ut, quod numquam factum esse iudicio defendimus, id proinde quasi factum sit nostro iudicio confirmemus. 46. Inveniri ratio, C. Aquili, non potest, ut ad suum quisque quam primum sine cuiusquam dedecore, infamia pernicieque perveniat? Profecto si quid deberetur, peteret: non omnia iudicia fieri mallet, quam unum illud, unde haec omnia [iudicia] nascuntur. Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quinctium, quum potestas esset agendi cotidie: qui quo tempore primum male agere coepit, in vadimoniis differendis tempus omne consumpserit: qui postea vadimonium quoque missum fecerit, hunc per insidias vi de agro communi deiecerit: qui quam de re agendi nullo recusante potestas fuisset, sponsionem de probro facere maluerit: qui quum revocetur ad id iudicium, unde nata haec sunt omnia,

condicionem aequissimam repudiet, fateatur se non pecuniam, sed vitam et sanguinem petere, is non hoc palam dicit: Mihi si quid deberetur, peterem, atque adeo iam pridem abstulisset: 47. nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioso iudicio, nihil tam advocacione copiosa uterer, si petendum esset: extorquendum est invito atque ingratis: quod non debet eripiendum atque exprimendum est: de fortunis omnibus P. Quinctius deturbandus est: potentes, disertis, nobiles omnes advocandi sunt: adhibenda vis est veritati: minae iactentur, pericula intendantur, formidines opponantur, ut iis rebus aliquando victus et perterritus ipse se dedat? Quae mehercule omnia, quum qui contra pugnent video, et quum illum consessum considero, adesse atque impendere videntur neque vitari ullo modo posse. Quum autem ad te, C. Aquili, oculos animumque rettuli, quo maiore conatu studioque aguntur, eo leviora infirmioraque existimo. Nihil igitur debuit, ut tu ipse praedicas.

48. Quid, si debuisset, continuone causa fuisset cur a praetore postulares ut bona possideres? Non opinor id quidem neque ius esse neque cuiquam expedire. Quid igitur demonstrat? Vadimonium sibi ait esse desertum. XV. Ante quam doceo id factum non esse, libet mihi, C. Aquili, ex officii ratione atque ex omnium consuetudine rem ipsam et factum simul Sex. Naevii considerare. Ad vadimonium non venerat, ut ais, is, quicum tibi adfinitas, societas, omnes denique causae et necessitudines veteres intercedebant: illicone ad praetorem ire convenit? continuone verum fuit postulare ut ex edicto bona possidere liceret? ad haec extrema et inimicissima iura tam cupide decurrebas, ut tibi nihil in posterum quod gravius aut crudelius facere posses reservares? 49. Nam quid homini potest turpius, quid viro miserius aut acerbius usu venire? quod tantum evenire dedecus, quae tanta calamitas inveniri potest? Pecuniam cuipiam si fortuna ademit aut si alicuius eripuit iniuria, tamen, dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem. At non nemo aut ignominia adfectus aut iudicio turpi convictus bonis quidem suis utitur, alterius opes, id quod miserimum est, non exspectat, hoc tamen in miseris adiumento

et solacio sublevatur. Cuius vero bona venierunt, cuius non modo illae amplissimae fortunae, sed etiam victus vestitusque necessarius sub praeconem cum dedecore subiectus est, is non modo ex numero vivorum exturbatur, sed, si fieri potest, infra etiam mortuos mandatur. Etenim mors honesta saepe vitam quoque non turpem exornat: vita turpis ne morti quidem honestae locum relinquit. 50. Ergo hercule, cuius bona ex edicto possidentur, huius omnis fama et existimatio cum bonis simul possidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem tacite obscureque conceditur: cui magistri fiunt et domini constituuntur, qui qua lege et qua condicione pereat pronuntiant: de quo homine praeconis vox praedicat et pretium conficit, huic acerbissimum vivo videntique funus ducitur, si funus id habendum est, quo non amici conveniunt ad exsequias cohonestandas, sed bonorum emptores ut carnifices ad reliquias vitae lacerandas et distrahendas.

XVI. 51. Itaque maiores nostri raro id accidere voluerunt, praetores ut considerate fieret comparaverunt. Viri boni quum palam fraudantur, quum experiundi potestas non est, timide tamen et pedetemptim istuc descendunt, vi ac necessitate coacti, inviti, multis vadimoniis desertis saepe illusi ac desituti. Considerant enim quid et quantum sit alterius bona proscribere. Iugulare civem ne iure quidem quisquam bonus vult: mavult [enim] commemorari se quum posset perdere pepercisse quam quum parcere potuerit perdidisse. Haec in homines alienissimos, denique inimicissimos viri boni faciunt et hominum existimationis et communis humanitatis causa: ut, quum ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipsis iure incommodi cadere possit. 52. Ad vadimonium non venit. Quis? Propinquus. Si res ista gravissima sua sponte videretur, tamen eius atrocitas necessitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit. Quis? Socius. Etiam gravius aliquid ei deberes concedere, quicum te aut voluntas congregasset aut fortuna coniunxisset. Ad vadimonium non venit. Quis? Is, qui tibi praesto semper fuit. Ergo in eum, qui semel hoc commisit, ut tibi praesto non esset, omnia tela coniecisti, quae parata

sunt in eos, qui permulta male agendi causa fraudandique fecerunt? 53. Si dupondius tuus ageretur, Sex. Naevi, si in parvula re captionis aliquid vererere, non statim ad C. Aquilium aut ad eorum aliquem, qui consuluntur, concurrisses? Quum ius amicitiae, societatis, adfinitatis ageretur, quum officii rationem atque existimationis duci conveniret, eo tempore tu non modo non ad C. Aquilium aut L. Lucilium rettulisti, sed ne ipse quidem te consuluisti: ne hoc quidem tecum locutus es: Horae duae fuerunt: Quinctius ad vadimonium non venit. Quid ago? Si mehercule haec tecum duo verba fecisses: Quid ago? respirasset cupiditas atque avaritia paullulum, aliquid loci rationi et consilio dedisses, tu te collegisses, non in eam turpitudinem venisses, ut hoc tibi esset apud tales viros confitendum, qua tibi vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse hominis propinqui fortunas funditus evertere. XVII. 54. Ego pro te nunc hos consulo, post tempus et in aliena re, quoniam tu in tua re, quum tempus erat, consulere oblitus es. Quaero abs te, C. Aquili, L. Lucili, P. Quinctili, M. Marcelle: vadimonium mihi non obiit quidam socius et adfinis meus, quicum mihi necessitudo velus, controversia de re pecuniaria recens intercedit: postulone a praetore, ut eius bona mihi possidere liceat? an quum Romae domus eius, uxor, liberi sint, domum potius denuntiem? Quid est quod hac tandem de re vobis possit videri? Profecto si recte vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primum exspectare: deinde si latitare ac diutius ludificare videatur, amicos convenire: quaerere quis procurator sit: domum denuntiare. Dici vix potest quam multa sint quae respondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem extremam necessariam devenire. 55. Quid ad haec Naevius? Ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officii desideremus et instituta virorum bonorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum ista [summa] sanctimonia ac diligentia? Viderint, inquit, ista officia viri boni: de me autem ita considerent: non quid habeam, sed quibus rebus invenerim quaerant et quemadmodum natus et quo pacto educatus sim. Memini:

vetus est: *de scurra multo facilius divitem quam patrem familias feri posse.* 56. Haec ille, si verbis non audeat, re quidem vera palam loquitur. Etenim si vult virorum bonorum instituto vivere, multa oportet discat atque dediscat: quorum illi aetati utrumque difficile est. XVIII. Non dubitavi, inquit, quum vadimonium desertum esset, bona proscribere. Improbe: verum quoniam tu id tibi adrogas et concedi postulas, concedamus. Quid, si numquam deseruit, si ista causa abs te tota per summam fraudem et malitiam ficta est, si vadimonium omnino tibi cum P. Quinctio nullum fuit, quo te nomine appellemus? Improbum? At etiam si desertum vadimonium esset, tamen in ista postulatione et proscriptione bonorum improbissimus reperiebare. Malitiosum? non negas. Fraudulentum? iam id quidem adrogas tibi et praeclarum putas. Audacem? cupidum? perfidiosum? vulgaria et obsoleta sunt; res autem nova atque inaudita. 57. Quid ergo est? Vereor mehercule ne aut gravioribus utar verbis, quam natura fert, aut levioribus, quam causa postulat. Ais esse vadimonium desertum. Quaesivit a te statim, ut Romam rediit, Quinctius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres. Respondisti statim: Nonis Februariis. Discedens in memoriam rediit Quinctius, quo die Roma in Galliam profectus sit. — Ad ephemeridem revertitur: invenitur dies profectionis, pridie Kal. Februarias. Nonis Februariis si Romae fuit, causae nihil dicimus quin tibi vadimonium promiserit. 58. Quid? hoc inveniri qui potest? Profectus est una L. Albius, homo cum primis honestus. Dicet testimonium. Prosecuti sunt familiares et Albius et Quinctium. Dicent hi quoque testimonium. Litterae P. Quinctii, testes tot, quibus omnibus causa iustissima est cur scire potuerint, nulla cur mentiantur, cum astipulatore tuo comparabuntur. 59. Et in hac eius modi causa P. Quinctius laborabit et diutius in tanto metu miser periculoque versabitur et vehementius eum gratia adversarii perterrebit, quam fides iudicis consolabitur? Vixit enim semper inculte atque horride: natura tristi ac recondita fuit: non ad solarium, non in campo, non in conviviis versatus est: id egit, ut amicos observantia, rem parcimonia retineret. Antiquam officii ra-

tionem dilexit, cuius splendor omnis his moribus obsolevit. At si in causa pari discedere inferior videretur, tamen esset non mediocriter conquerendum, nunc in causa superiore ne ut par quidem sit postulat, inferiorem esse [se] patitur, dumtaxat usque eo, ne cum bonis, fama fortunisque omnibus Sex. Naevii cupiditati crudelitique dedatur.

XIX. 60. Docui, quod primum pollicitus sum, C. Aquili, causam omnino cur postularet non fuisse, quod neque pecunia debebatur, et si maxime deberetur, commissum nihil esset, qua re ad istam rationem perveniretur. Attende nunc, ex edicto praetoris bona P. Quinctii possideri nullo modo potuisse. Recita edictum: QUI FRAUDATIONIS CAUSA LATITARIT. Non est is Quinctius, nisi si latitant, qui ad negotium suum relicto procuratore proficiscuntur. CUI HERES NON EXSTABIT. Ne is quidem. QUI EXSILII CAUSA SOLUM VERTERIT. Dici id non potest. QUI ABSENS IUDICIO DEFENSUS NON FUERIT. Quo tempore existimas oportuisse, Naevi, absentem Quinctium defendi aut quomodo? Tum, quum postulabas, ut bona possideres, nemo adfuit. Neque enim quisquam divinare poterat te postulaturum neque quemquam atinebat id recusare, quod praetor non fieri, sed ex edicto suo fieri iubebat. 61. Qui locus igitur absentis defendendi procuratori primus datus est? Quum proscribebas. Ergo adfuit: non passus est: libellos deiecit Sex. Alfenus. Qui primus erat officii gradus, servatus est a procuratore summa cum diligentia. Videamus quae deinde sint consecuta. Hominem P. Quinctii deprehendis in publico: conaris abducere. Non patitur Alfenus: vi tibi adimit: curat ut domum reducatur ad Quinctium. Hic quoque summe constat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quinctium: procurator negat. Vadari vis: promittit. In ius vocas: sequitur. Iudicium postulas: non recusat. Quid aliud sit absentem defendi ego non intelligo. 62. At quis erat procurator? Credo aliquem eiectum hominem, egentem, litigiosum, improbum, qui posset scurrae divitis cotidianum convicium sustinere. Nihil minus. Eques Romanus locuples, sui negotii bene gerens, denique is, quem, quotiens Naevius in Galliam profectus est, procuratorem Romae reliquit. XX. Et

audes, Sex. Naevi, negare absentem defensum esse Quinctium, quum eum defenderit idem, qui te solebat? et, quum is iudicium acciperet pro Quinctio, cui tu et rem et famam tuam commendare proficiscens et concredere solebas: conaris hoc dicere, neminem exstitisse qui Quinctium iudicio defenderet? 63. Postulabam, inquit, ut satis daret. Iniuria postulabas: ita videbare: recusabat Alfenus. Ita, verum praetor decernebat: tribuni igitur appellabantur. Hic te, inquit, teneo. Non est istud [iudicio] pati neque iudicio defendere, quum auxilium a tribunis petas. Hoc ego, quum attendo qua prudentia sit Hortensius, dicturum esse eum non arbitror. Quum autem antea dixisse audio et causam ipsam considero, quid aliud dicere possit non reperio. Fatetur enim libellos Alfenum deiecisse, vadimonium promisisse, iudicium quin acciperet in ea ipsa verba, quae Naevius edebat, non recusasse, ita tamen, more et instituto, per eum magistratum, qui auxilii causa constitutus est. 64. Aut haec facta non sint necesse est aut C. Aquilius talis vir iuratus hoc ius in civitate constituat: cuius procurator non omnia iudicia quae quisque in verba postularit acceperit: cuius procurator a praetore tribunos appellare ausus sit, eum non defendi, eius bona recte possideri posse, ei misero, absentem, ignaro fortunarum suarum, omnia vitae ornamenta per summum dedecus et ignominiam deripi convenire. 65. Quod si probari nemini potest, illud certe probari omnibus necesse est, defensum esse iudicio absentem Quinctium. Quod quum ita est, ex edicto bona possessa non sunt. At enim tribuni plebis ne audierunt quidem. Fateor, si ita est, procuratorem decreto praetoris oportuisse parere. Quid, si M. Brutus intercessurum se dixit palam, nisi quid inter ipsum Alfenum et Naevium conveniret, videtur intercessisse appellatio tribunorum non morae, sed auxilii causa? XXI. 66. Quid deinde fit? Alfenus, ut omnes intelligere possent iudicio defendi Quinctium, ne qua subesse posset aliena aut ipsius officio aut huius existimatione suspicio, viros bonos complures advocat: testatur isto audiente se pro communi necessitudine id primum petere, ne quid atrocius in P. Quinctium absentem sine causa facere conetur: sin au-

tem inimicissime atque infestissime contendere perseveret, se paratum esse omni recta atque honesta ratione defendere quod petat non debere: se iudicium id, quod edat, accipere. 67. Eius rei condicionisque tabellas obsignaverunt viri boni complures. Res in dubium venire non potest. Fit rebus omnibus integris neque proscriptis neque possessis bonis, ut Alfenus promittat Naevio sisti Quinctium. Venit ad vadimonium Quinctius. Iacet res in controversiis isto calumniantem biennium, usque dum inveniretur, qua ratione res ab usitata consuetudine recederet et in hoc singulare iudicium causa omnis concluderetur. 68. Quod officium, C. Aquili, commemorari procuratoris potest quod ab Alfeno praeteritum esse videatur? Quid adfertur quare P. Quinctius negetur absens esse defensus? An vero id, quod Hortensium, quia nuper iniecit et quia Naevius semper id clamat, dicturum arbitror, non fuisse Naevio parem certationem cum Alfeno illo tempore, illis dominantibus? Quod si velim confiteri, illud, opinor, concedent, non procuratorem P. Quinctii neminem fuisse, sed gratiosum fuisse. Mihi autem ad vincendum satis est fuisse procuratorem, quicum experiri posset. Qualis is fuerit, si modo absentem defendebat per ius et per magistratum, nihil ad rem arbitror pertinere. 69. Erat enim, inquit, illarum partium. Quidni? qui apud te esset educatus: quem tu a puero sic instituisses, ut nobili ne gladiatorum quidem faveret: si quod tu semper summe concupisti, idem volebat Alfenus, ea re tibi cum eo par contentio non erat? Bruti, inquit, erat familiaris: itaque is intercedebat. Tu contra Burrieni, qui iniuriam decernebat, omnium denique illorum, qui tum et poterant per vim et scelus plurimum et, quod poterant, id audebant. An omnes tu istos vincere volebas, qui nunc tu ut vincas tanto opere laborant? Aude id dicere, non palam, sed iis ipsis, quos advocasti. 70. Tametsi nolo eam rem commemorando renovare, cuius omnino rei memoriam omnem tolli funditus ac deleri arbitror oportere. XXII. Unum illud dico: si propter partium studium potens erat Alfenus, potentissimus Naevius: si fretus gratia postulabat aliquid iniquius Alfenus, multo iniquiora Naevius impetrabat. Neque enim inter studium

vestrum quidquam, ut opinor, interfuit. Ingenio, venustate, artificio tu facile vicisti. Ut alia omittam, hoc satis est: Alfenus cum iis et propter eos periit, quos diligebat: tu, postquam qui tibi erant amici, non poterant vincere, ut amici tibi essent qui vincebant effecisti. 71. Quodsi tum par tibi ius cum Alfeno fuisse non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat, quia magistratus aliqui reperiebatur apud quem Alfeni causa consisteret, quid hoc tempore Quinctio statuendum est? cui neque magistratus adhuc aequus inventus est neque iudicium redditum est usitatum: non condicio, non sponsio, non denique ulla umquam intercessit postulatio, mitto aequa, verum ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere. Non licet. At ea controversia est. Nihil ad me attinet: causam capitis dicas oportet. Accusa, ubi ita necesse est. Non, inquit, nisi tu ante novo modo priore loco dixeris. Dicendum necessario est. Praestituentur horae ad arbitrium nostrum, iudex ipse coercetur. 72. Quid tum? Tu aliquem patronum invenies hominem antiqui officii qui splendorem nostrum et gratiam negligat? Pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis, dicit Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione, aderunt autem homines nobilissimi ac potentissimi, quorum frequentiam et consessum non modo P. Quinctius, qui de capite decernit, sed quisvis qui extra periculum est perhorrescat. 73. Haec est iniqua certatio, non illa, qua tu contra Alfenum equitabas: huic ne ubi consisteret quidem contra te locum reliquisti. Quare aut doceas oportet Alfenum negasse se procuratorem esse, non deiecisisse libellos, iudicium accipere noluisse, aut, quum haec ita facta sint, ex edicto te bona P. Quinctii non possedisce concedas.

XXIII. Etenim si ex edicto possedisti, quaero cur bona non venierint, cur caeteri sponsores et creditores non convenerint. Nemone fuit cui deberet Quinctius? Fuerunt et complures fuerunt, propterea quod C. frater aliquantum aeris alieni reliquerat. Quid ergo est? Homines erant ab hoc omnes alienissimi, et iis debebatur: neque tamen quisquam inventus est tam insignite improbus qui violare P. Quinctii

existimationem absentis auderet. 74. Unus fuit, adfinis, socius, necessarius, Sex. Naevius, qui, quum ipse ultro deberet, quasi eximio praemio seeleris exposito cupidissime contenderet, ut per se adflictum atque eversum propinquum suum non modo honeste partis bonis, verum etiam communi luce privaret. Ubi erant caeteri creditores? denique hoc tempore ubi sunt? quis est qui fraudationis causa latuisse dicat? quis qui absentem defensum neget esse Quinctium? Nemo invenitur. 75. At contra omnes, quibuscum ratio huic aut est aut fuit, adsunt, defendunt: fides huius multis locis cognita ne perfidia Sex. Naevii derogetur laborant. In huius modi sponsonem testes dare oportebat ex eo numero qui haec dicerent: Vadimonium mihi deseruit: me fraudavit: a me nominis eius, quod infitatus esset, diem petivit: ego experiri non potui: latitavit: procuratorem nullum reliquit. Horum nihil dicitur. Parantur testes qui hoc dicant. Verum, opinor, viderimus, quum dixerint. Unum tamen hoc cogitent, ita se graves esse, ut, si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere: si eam neglexerint, ita leves sint, ut omnes intelligant non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum auctoritatem adjuvare. XXIV. 76. Ego haec duo quaero: primum qua ratione Naevius susceptum negotium non transegerit, hoc est, cur bona, quae ex edicto possidebat, non vendiderit: deinde cur ex tot creditoribus aliis ad istam rationem nemo accesserit, ut necessario confiteare neque tam temerarium quemquam fuisse neque te ipsum id, quod turpissime suscepisses, perseverare et transigere potuisses. Quid, si tu ipse, Sex. Naevi, statuisti bona P. Quinctii ex edicto possessa non esse? Opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id in tua, quoniam contra te est, gravissimum debet esse. Emisti bona Sex. Alfeni L. Sulla dictatore vendente: socium tibi in iis bonis edidisti Quinctium. Plura non dico. Cum eo tu voluntariam societatem coibas, qui te in hereditaria societate fraudarat, et eum iudicio tuo comprobabas, quem spoliatum fama fortunisque omnibus arbitrabare?

77. Diffidebam mehercule, C. Aquili, satis animo certo et confirmato me posse in hac causa consistere. Sic cogi-



tabam: quum contra dicturus esset Hortensius et quum me esset attente auditorus Philippus, fore uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roscio, cuius soror est cum P. Quinctio, quum a me peteret et summe contenderet, ut propinquum suum defenderem, mihi perdifficile esse contra tales oratores non modo tantam causam perorare, sed omnino verbum facere conari. Quum cupidius instaret, homini pro amicitia familiaris dixi, mihi videri ore durissimo esse, qui praesente eo gestum agere conaretur: qui vero cum ipso contenderent, eos, etiam si quid antea recti aut venusti habere visi sunt, id amittere: ne quid mihi eius modi accideret, quum contra talem artificem dicturus essem, me vereri. XXV. 78. Tum mihi Roscius et alia multa confirmandi mei causa dixit, ut mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio et studio, quod habebat erga propinquum suum, quemvis commoveret: etenim quum artifex eius modi sit, ut solus dignus videatur esse qui in scaena spectetur, tum vir eius modi est, ut solus dignus videatur qui eo non accedat —, verumtamen: Quid, si, inquit, habes eius modi causam, ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse qui possit biduo aut summum triduo septingenta milia passuum ambulare, tamenne vereris ut possis hoc contra Hortensium contendere? Minime, inquam. 79. Sed quid id ad rem? Nimirum, inquit, in eo causa consistit. Quomodo? Docet me eius modi rem et factum simul Sex. Naevii, quod si solum proferretur, satis esse deberet. Quod abs te, C. Aquili, et a vobis, qui estis in consilio, quaeso ut diligenter attendatis. Profecto intelligetis illinc ab initio cupiditatem pugnasse et audaciam, hinc veritatem et pudorem quoad potuerit restitisse. Bona postulas, ut ex edicto possidere liceat. Quo die? Te ipsum, Naevi, volo audire: volo inauditum facinus ipsius, qui id commisit, voce convinci. Dic, Naevi, diem. Ante diem V. kalend. intercalares. Bene ais. Quam longe est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Naevi, te rogo. dcc milia passuum. Optime. De saltu deiicitur Quinctius quo die? possumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? dic, inquam, diem. Pudet dicere. Intelligo: verum et sero et nequidquam pudet. Deiicitur de saltu, C. Aquili,

pridie kalend. intercalares. Biduo post aut, ut statim de iure aliquis cucurrerit, non toto triduo dcc milia passuum conficiuntur. 80. O rem incredibilem! o cupiditatem inconsideratam! o nuntium volucrem! Administri et satellites Sex. Naevii Roma trans Alpes in Segusiavos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui eius modi nuntios seu potius Pegasos habeat. XXVI. Hic ego, si Crassi omnes cum Antoniis existant, si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc causam voles cum Hortensio dicere, tamen superior sim necesse est. Non enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in eloquentia: est quaedam tamen ita perspicua veritas, ut eam infirmare nulla res possit. 81. An ante quam postulasti ut bona possideres, misisti qui curaret, ut dominus de suo fundo a sua familia vi deiiceretur? Utrumlibet elige: alterum incredibile est, alterum nefarium, et ante hoc tempus utrumque inauditum. Septingenta milia passuum vis esse decursa biduo? Dic. Negas? Ante igitur misisti. Malo. Si enim illud diceres, improbe mentiri viderere: quum hoc confiteris, id te admisisse concedis, quod ne mendacio quidem tegere possis. Hoc consilium Aquilio et talibus viris tam cupidum, tam audax, tam temerarium probabitur? 82. Quid haec amentia, quid haec festinatio, quid haec immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non latrocinium? non denique omnia potius, quam ius, quam officium, quam pudorem? Mittis iniussu praetoris. Quo consilio? Iussurum sciebas? Quid, quum iussisset, tum mittere nonne poteras? Postulaturus eras. Quando? Post dies xxx. Nempe, si te nihil impediret, si voluntas eadem maneret, si valeres, denique si viveres. Praetor scilicet iussisset. Opinor, si vellet, si valeret, si ius diceret, si nemo recusaret, qui ex ipsius decreto et satis daret et iudicium accipere vellet. 83. Nam, per deos immortales, si Alfenus procurator P. Quinctii tibi tum satis daret et iudicium accipere vellet, denique omnia, quae postulares, facere voluisset, quid ageres? Revocares eum, quem in Galliam miseras? At hic quidem iam de fundo expulsus, iam a suis dis penatibus praeceps eiectus, iam — quod indignissimum est — suorum servorum manibus nuntio atque imperio tuo violatus esset. Corrigeres haec scili-

cet tu postea. De cuiusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te caecum cupiditate et avaritia fuisse, ut, quum postea quid futurum esset ignorares, accidere autem multa possent, spem maleficii praesentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? Atque haec perinde loquor, quasi ipso illo tempore, quum te praetor iussisset ex edicto possidere, si in possessionem misisses, debueris aut potueris P. Quinctium de possessione deturbare.

XXVII. 84. Omnia sunt, C. Aquili, eiusmodi, quivis ut perspicere possit, in hac causa improbitatem et gratiam cum inopia et veritate contendere. Praetor te quemadmodum possidere iussit? Opinor, ex edicto. Sponsio quae in verba facta est? SI EX EDICTO PRAETORIS BONA P. QUINCTII POSSESSA NON SUNT. Redeamus ad edictum. Id quidem quemadmodum iubet possidere? Numquid est causae, C. Aquili, quin, si longe aliter possedit, quam praetor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? Nihil, opinor. Cognoscamus edictum. QUI EX EDICTO MEO IN POSSESSIONEM VENERINT. De te loquitur, Naevi, quemadmodum tu putas. Ais enim te ex edicto venisse: tibi quid facias definit, te instituit, tibi praecepta dat. EOS ITA VIDETUR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. Quomodo? QUOD IBIDEM RECTE CUSTODIRE POTERUNT, ID IBIDEM CUSTODIANT. QUOD NON POTERUNT, ID AUFERRE ET ABDUCERE LICEBIT. Quid tum? DOMINUM, inquit, INVITUM DETRUDERE NON PLACET. Eum ipsum, qui fraudandi causa latitet, eum ipsum, quem iudicio nemo defenderit, eum ipsum, qui cum omnibus creditoribus suis male agat, invitum de praedio detrudi vetat. 85. Proficiscenti tibi in possessionem praetor ipse, Sex. Naevi, palam dicit: ita possideto, ut tecum simul possideat Quinctius: ita possideto, ut Quinctio vis ne adferatur. Quid? tu id quemadmodum observas? Mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Romae domus, uxor, liberi, procurator esset: eum, qui tibi vadimonium non deseruisset: haec omnia mitto: illud dico, dominum expulsus esse de praedio, domino a familia sua manus adlatas esse ante suos Lares familiares: hoc dico [iure nuper huc relata sunt fragmenta, quae Part. IV. vol. III. p. 199 leguntur. Cf. infra p. 28.] XXVIII. Naevium ne appellasse quidem

Quinctium, quum simul esset, experiri posset cotidie: deinde quod omnia iudicia difficillima cum summa sua invidia maximoque periculo P. Quinctii fieri mallet, quam illud pecuniarium iudicium, quod uno die transigi posset: ex quo uno haec omnia nata et profecta esse concedit. Quo in loco condicionem tuli, si vellet pecuniam petere, P. Quinctium iudicatum solvi satis daturum, dum ipse, si quid peteret, pari condicione uteretur.

86. Ostendi quam multa ante fieri convenerit, quam hominis propinqui bona possideri postularentur, praesertim quum Romae domus eius, uxor, liberi essent et procurator aequae utriusque necessarius. Docui, quum desertum esse dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuisse: quo die hunc sibi promississe dicat, eo die ne Romae quidem eum fuisse: id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui et scire deberent et causam cur mentirentur non haberent. Ex edicto autem non potuisse bona possideri demonstravi, quod neque fraudandi causa latitasset neque exsillii causa solum vertisse diceretur. 87. Reliquum est ut eum nemo iudicio defenderit. Quod contra copiosissime defensum esse contendit, non ab homine alieno neque ab aliquo calumniatore atque improbo, sed ab equite Romano, propinquo ac necessario suo, quem ipse Sex. Naevius procuratorem relinquere antea consuesset: neque eum, si tribunos appellarit, idcirco minus iudicio pati paratum fuisse: neque potentia procuratoris Naevio ius ereptum: contra istum potentia sua tum tantum modo superiorem fuisse, nunc nobis vix respirandi potestatem dare. XXIX. 88. Quaesivi quae causa fuisset cur bona non venissent, quum ex edicto possiderentur. Deinde illud quoque requisivi qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit neque nunc contra dicat, omnesque pro P. Quinctio pugnent, praesertim quum in tali iudicio testimonia creditorum existimentur ad rem maxime pertinere. Postea sum usus adversarii testimonio, qui sibi eum nuper edidit socium, quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonstrat fuisse. Tum illam incredibilem celeritatem seu potius audaciam protuli: confirmavi necesse esse aut biduo dcc milia passuum esse

decurra aut Sex. Naevium diebus compluribus ante in possessionem misisse, quam postulare ut ei liceret bona possidere. 89. Postea recitavi edictum, quod aperte dominum de praedio detrudi vetaret: in quo constitit Naevium ex edicto non possedissee, quum confiteretur ex praedio vi detrusum esse Quinctium. Omnino autem bona possessa non esse constitui, quod bonorum possessio spectetur non in aliqua parte, sed in universis, quae teneri et possideri possint. Dixi domum Romae fuisse, quo iste ne aspirarit quidem, servos complures, ex quibus iste possederit neminem, ne attigerit quidem: unum fuisse quem attingere conatus sit: prohibitum fuisse: quievisse. 90. In ipsa Gallia cognostis in praedia privata Quinctii Sex. Naevium non venisse: denique ex hoc ipso saltu, quem per vim expulso socio possedit, servos privatos Quinctii omnes eiectos non esse. Ex quo et ex caeteris dictis, factis cogitatisque Sex. Naevii quis potest intelligere, istum nihil aliud egisse neque nunc agere nisi uti per vim, per iniuriam, per iniquitatem iudicii totum agrum, qui communis est, suum facere possit.

XXX. 91. Nunc causa perorata res ipsa et periculi magnitudo, C. Aquili, cogere videtur, ut te atque eos, qui tibi in consilio sunt, obsecret obtesteturque P. Quinctius per senectutem ac solitudinem suam nihil aliud nisi ut vestrae naturae bonitatisque obsequamini: ut quum veritas cum hoc faciat, plus huius inopia possit ad misericordiam quam illius opes ad crudelitatem. 92. Quo die ad te iudicem venimus, eodem die illorum minas, quas ante horrebamus, negligere coepimus. Si causa cum causa contenderet, nos nostram perfacile cuius probaturos statuebamus. Quod vitae ratio cum ratione vitae decerneret, idcirco nobis etiam te iudice magis opus esse arbitrati sumus. Ea res enim nunc in discrimine versatur, utrum possint se contra luxuriam ac licentiam rusticana illa atque inculta parcimonia defendere, an deformata atque ornamentis omnibus spoliata, nuda cupiditati petulantiaeque addicatur. 93. Non comparat se tecum gratia P. Quinctius, Sex. Naevi, non opibus, non facultate contendit. Omnes tuas artes, quibus tu magnus es,

tibi concedit. Fatetur se non belle dicere, non ad voluntatem loqui posse: non ab afflictis amicitia transfugere atque ad florentem aliam devolare: non profusis sumptibus vivere: non ornare magnifice splendideque convivium: non habere domum clausam pudori et sanctimoniae, patentem atque adeo expositam cupiditati et voluptatibus: contra sibi ait officium, fidem, diligentiam, vitam omnino semper horridam atque aridam cordi fuisse. Ista superiora esse ac plurimum posse his moribus sentit. 94. Quid ergo est? non usque eo tamen, ut in capite fortunisque hominum honestissimorum dominantur ii, qui relicta virorum bonorum disciplina et quaestum et sumptum Gallonii sequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia perfidiaque vixerunt. Si licet vivere eum, quem Sex. Naevius non vult, si est homini honesto locus in civitate invito Naevio, si fas est respirare P. Quinctium contra nutum dicionemque Naevii, si, quae pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam defendente obtinere, spes est etiam, hunc miserum atque infelicem aliquando tandem posse consistere. Sin et poterit Naevius id, quod libet, et ei libebit id, quod non licet, quid agendum est? qui deus appellandus est? cuius hominis fides imploranda est? qui denique questus, qui maeror dignus inveniri in calamitate tanta potest?

XXXI. 95. Miserum est exturbari fortunis omnibus, miserius est iniuria. Acerbum est ab aliquo circumveniri, acerbius a propinquo. Calamitosum est bonis everti, calamitosius cum dedecore. Funestum est a forti atque honesto viro iugulari, funestius ab eo, cui vox in praeconio quaestum praestitit. Indignum est a pari vinci aut superiore, indignius ab inferiore atque humiliore. Luctuosum est tradi alteri cum bonis, luctuosius inimico. Horribile est causam capitis dicere, horribilius priore loco dicere. 96. Omnia circumspexit Quinctius, omnia periclitatus est, C. Aquili: non praetorem modo a quo ius impetraret invenire potuit atque adeo ne unde arbitrato quidem suo postulare, sed ne amicos quidem Sex. Naevii, quorum saepe et diu ad pedes iacuit stratus, obsecrans per deos immortales, ut aut secum iure contenderent aut iniuriam sine ignominia sibi impone-

rent. 97. Denique ipsius inimici vultum superbissimum subiit: ipsius Sex. Naevii lacrimans manumprehendit in propinquorum bonis proscibendis exercitatum: obsecravit per fratris sui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius coniugem et liberos, quibus propior P. Quinctio nemo est, ut aliquando misericordiam caperet, aliquam si non propinquitatis, at aetatis suae, si non hominis, at humanitatis rationem haberet: ut secum aliquid, integra sua fama, qualibet, dummodo tolerabili, condicione transigeret. 98. Ab ipso repudiatus, ab amicis eius non sublevatus, ab omni magistratu agitatus atque perterritus quem praeter te appellet habet neminem: tibi se, tibi suas omnes opes fortunisque commendat: tibi committit existimationem ac spem reliquae vitae. Multis vexatus contumeliis, plurimis iactatus iniuriis, non turpis ad te, sed miser confugit: e fundo ornatisimo deiectus, ignominis omnibus appetitus, quum illum in suis paternis bonis dominari videret, ipse filiae nubili dotem conficere non posset, nihil alienum tamen vita superiore commisit. 99. Itaque hoc te obsecrat, C. Aquili, ut, quam existimationem, quam honestatem in iudicium tuum prope acta iam aetate decursaque attulit, eam liceat ei secum ex hoc loco efferre, ne is, de cuius officio nemo unquam dubitavit, sexagesimo denique anno dedecore, macula turpissimae ignominia notetur, ne ornamentis eius omnibus Sex. Naevius pro spoliis abutatur, ne per te ferat quo minus, quae existimatio P. Quinctium usque ad senectutem produxit, eadem usque ad rogum prosequatur.

Inter c. 27 et 28 §. 85 auctore Garatonio nuper haec a Iulio Severiano p. 340 ed. Capp. servata fragmenta relata sunt:

Si quis unum aliquem fundum quavis ratione possideat, ipsum autem dominum patiatu caetera praedia tenere, is, ut opinor, praedium, non bona videatur alterius possidere . . .

Quid est possidere? nimirum in possessione esse earum rerum, quae possunt eo tempore possideri . . . . .

Domus erat Romae, servi, in ipsa Gallia privata P. Quinctii praedia, quae numquam ausus es possidere . . . .

Quod si bona P. Quinctii possideres, possidere omnia eo iure deberes . . . . .

M. TULLII CICERONIS  
PRO SEX. ROSCIO AMERINO  
ORATIO.

ARGUMENTUM.

Quum Sex. Roscius, municeps Amerinus ex Umbria, homo dives et splendidus, finita iam proscriptione Sullana, Romae occisus esset, nomen eius in tabulas proscriptionis relatum est, bona venierunt; filium, Sex. Roscium, Erucius quidam, subornatus a L. Chrysogono, Sullae liberto, qui bona emerat, et Titus Roscius Capitone et Magno, Amerinis, inimicis Roscii occisi, qui praedae participes erant, parricidii accusavit. Eum Cicero, qui tum annum vigesimum septimum agebat, apud M. Fannium praetorem, qui quaestioni inter sicarios praerat, hac oratione ita defendit, ut crimen in Chrysogonum et Titos Roscios reiiceret. Causa acta est L. Cornelio Sulla II, Caecilio Metello Pio Coss., L. Sulla dictatore, anno p. u. c. DCLXXIV Varr., a. Chr. n. LXXX. Hanc primam in iudicio publico orationem Cicero habuit. [Vide Ciceronis *Brut.* c. 90, §. 312. eiusdem lib. *de officiis* II. c. 14 §. 51. Plutarchi *vit. Cic.* c. 3. Gellii *Noct. Att.* lib. XV. c. 28.]

I. 1. Credo ego vos, iudices, mirari quid sit quod, quum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque aetate neque ingenio neque auctoritate sim cum his, qui sedeant, comparandus. Omnes hi, quos videtis adesse, in hac causa iniuriam novo scelere conflata putant oportere defendi, defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. Ita fit ut adsint propterea, quod officium sequuntur, taceant autem idcirco, quia periculum vitant. 2. Quid ergo? Audacissimus ego ex omnibus? Minime. An tanto officiosior quam caeteri? Ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut aliis eam praereptam velim. Quae me igitur res praeter caeteros impulit ut causam Sex. Roscii reciperem? Quia, si quis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus summa aucto-

ritas est atque amplitudo, si verbum de re publica fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est, multo plura dixisse quam dixisset putaretur: 3. ego etiamsi omnia, quae dicenda sunt, libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire atque in vulgus emanare poterit: deinde quod caeterorum neque dictum obscurum potest esse propter nobilitatem et amplitudinem neque temere dicto concedi propter aetatem et prudentiam: ego si quid liberius dixero, vel occultum esse, propterea quod nondum ad rem publicam accessi, vel ignosci adolescentiae meae poterit: tametsi non modo ignoscendi ratio, verum etiam cognoscendi consuetudo iam de civitate sublata est. 4. Accedit illa quoque causa, quod a caeteris forsitan ita petatum sit ut dicerent, ut utrumvis salvo officio facere se posse arbitrarentur: a me autem hi contenderunt, qui apud me et amicitia et beneficiis et dignitate plurimum possunt, quorum ego nec benevolentiam erga me ignorare nec auctoritatem aspernari nec voluntatem negligere debeam. II. 5. His de causis ego huic causae patronus exstili, non electus unus qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus qui minimo periculo posse dicere, neque uti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan quaeratis qui iste terror sit et quae tanta formido, quae tot ac tales viros impediatur quo minus pro capite et fortunis alterius, quem admodum consueverunt, causam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto ab accusatoribus eius rei, quae conflagavit hoc iudicium, mentio facta non est. 6. Quae res ea est? Bona patris huiusce Sex. Roscii, quae sunt sexagens, quae de viro clarissimo et fortissimo, L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus milibus numum sese dicit emisse adolescens vel potentissimus hoc tempore nostrae civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis, iudices, hoc postulat, ut quoniam in alienam pecuniam tam plenam atque praeclaram nullo iure invasit quoniamque ei pecuniae vita Sex. Roscii obstare atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem metumque tollatis: sese hoc incolumi non arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplum et copiosum

posse obtinere, damnato et eiecto sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere. Hunc sibi ex animo serupulum, qui se dies noctesque stimulat ac pungit, ut evellatis, postulat, ut ad hanc suam praedam tam nefariam adiutores vos profiteamini. 7. Si vobis aequa et honesta postulatio videtur, iudices, ego contra brevem postulationem adfero et, quomodo mihi persuadeo, aliquanto aequiorem. III. Primum a Chrysogono peto ut pecunia fortunisque nostris contentus sit, sanguinem et vitam ne petat: deinde a vobis, iudices, ut audacium scelere resistatis, innocentium calamitatem levatis et in causa Sex. Roscii periculum, quod in omnes intenditur, propulsetis. 8. Quodsi aut causa criminis aut facti suspicio aut quaelibet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi nonnihil tamen in deferendo nomine secuti, postremo si praeter eam praedam, quam dixi, quidquam aliud causae inveneritis, non recusamus quin illorum libidini Sex. Roscii vita dedatur. Sin aliud agitur nihil nisi ut iis ne quid desit, quibus satis nihil est; si hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam praeclaramque praedam damnatio Sex. Roscii velut cumulus accedat, nonne quum multa indigna tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias iusque iurandum id adsequantur, quod antea ipsi scelere et ferro adsequi consueverant? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quae a vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent, verum etiam ut spoliis ex hoc iudicio ornati auctique discedant? IV. 9. His de rebus tantis tamque atrocibus neque satis me commode dicere neque satis graviter conqueri neque satis libere vociferari posse intelligo. Nam commoditati ingenium, gravitati aetas, libertati tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor, quem mihi natura pudorque meus attribuit et vestra dignitas et vis adversariorum et Sex. Roscii pericula. Quapropter vos oro atque obsecro, iudices, ut attente bonaque cum venia verba mea audialis.

10. Fide sapientiaque vestra fretus plus oneris sustuli quam ferre me posse intelligo. Hoc onus si vos aliqua ex parte adlevabitis, feram ut potero studio et industria, iudices: sin a vobis, id quod non spero, deserar, tamen animo non deficiam et id, quod suscepi, quoad potero perferam. Quod si perferre non potero, opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi cum fide semel impositum est, aut propter perfidiam abiicere aut propter infirmitatem animi deponere.

11. Te quoque magno opere, M. Fanni, quaeso, ut, qualem te iam antea populo Romano praeuisti, quum huic eidem quaestioni iudex praeesses, talem te et nobis et rei publicae hoc tempore impertias. V. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc iudicium vides: quae sit omnium mortalium exspectatio, quae cupiditas ut acria ac severa iudicia fiant intelligis. Longo intervallo iudicium inter sicarios hoc primum committitur, quum interea caedes indignissimae maximaeque factae sunt: omnes hanc quaestionem te praetore, manifestis maleficiis cotidianoque sanguine dimisso, sperant futuram. 12. Qua vociferatione in caeteris iudiciis accusatores uti consueverunt, ea nos hoc tempore utimur qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, iudices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causa qui vester animus sit ostenderitis, eo prorumpere hominum cupiditatem et scelus et audaciam, ut non modo clam, verum etiam hic in foro ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, iudices, inter ipsa subsellia caedes futurae sint. 13. Etenim quid aliud hoc iudicio temptatur, nisi ut id fieri liceat? Accusant ii, qui in fortunas huius invaserunt: causam dicit is, cui praeter calamitatem nihil reliquerunt: accusant ii, quibus occidi patrem Sex. Roscii bono fuit: causam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem: accusant ii, qui hunc [ipsum] iugulare summe cupierunt: causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum praesidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur: denique accusant ii, quos populus poscit: causam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria caede restat. 14. Atque

ut facilius intelligere possitis, iudices, ea, quae facta sunt, indigniora esse, quam haec sunt, quae dicimus, ab initio res quemadmodum gesta sit vobis exponemus, quo facilius et huius hominis innocentissimi miserias et illorum audaciam cognoscere possitis et rei publicae calamitatem.

VI. 15. Sex. Roscius, pater huiusce, municeps Amerinus fuit quum genere et nobilitate et pecunia non modo sui municipii, verum etiam eius vicinitatis facile primus tum gratia atque hospitii florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium, verum etiam domesticus usus et consuetudo: quas, ut aequum est, familias honestatis amplitudinisque gratia nomino. Itaque ex suis omnibus commodis hoc solum filio reliquit: nam patrimonium domestici praedones vi ereptum possident, fama et vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur. 16. Hic quum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, quum omnium nobilium dignitas et salus in discrimen veniret, praeter caeteros in ea vicinitate eam partem causamque opera, studio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est ab armisque recessimus, quum prosciberentur homines atque ex omni regione caperentur ii, qui adversarii fuisse putabantur, erat ille Romae frequens atque in foro et in ore omnium cotidie versabatur, magis ut exsultare victoria nobilitatis videretur quam timere ne quid ex ea calamitatis sibi accideret. 17. Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria huiusce praedia possidere audio: quas inimicitias si tam cavere potuisset, quam metuere solebat, viveret. Neque enim, iudices, iniuria metuebat. Nam duo isti sunt T. Roscii, quorum alteri Capitoni cognomen est, iste, qui adest, Magnus vocatur, homines eius modi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur, hic autem nuper se ad eum lanistam contulit: qui quum ante hanc pugnam tiro esset, quod sciam, facile ipsum magistrum scelere audaciaque superavit. VII. 18. Nam quum hic Sex. Ro-

scius esset Ameriae, T. autem iste Roscius Romae: quum hic filius adsiduus in praediis esset quumque se voluntate patris rei familiari vitaeque rusticae dedisset, iste autem frequens Romae esset, occiditur ad balneas Pallacinae rediens a cena Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum ad quem suspicio maleficii pertineat: verum id, quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc ad finem culpae iudicatote. 19. Occiso Sex Roscio primus Ameriam nuntiat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens et familiaris istius T. Roscii, et nuntiat domum non filii, sed T. Capitonis inimici: et quum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuntius hic Ameriam venit: decem horis nocturnis sex et quinquaginta milia passuum cisiis pervolavit, non modo ut exoptatum inimico nuntium primus adferret, sed etiam cruorem inimici quam recentissimum telumque paullo ante e corpore extractum ostenderet. 20. Quadriduo, quo haec gesta sunt, res ad Chrysogonum in castra L. Sullae Volaterras defertur: magnitudo pecuniae demonstratur: bonitas praediorum — nam fundos decem et tres reliquit, qui Tiberim fere omnes tangunt —, huius inopia et solitudo commemoratur: demonstrant, quum pater huiusce Sex. Roscius homo tam splendidus et graciosus nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem incautum et rusticum et Romae ignotum de medio tolli posse: ad eam rem operam suam pollicentur. Ne diutius teneam, iudices, societas coitur. VIII. 21. Quum iam proscriptionis mentio nulla fieret, quum etiam qui antea metuerant redirent ac iam defunctos sese periculis arbitrarentur, nomen refertur in tabulas Sexti Roscii, hominis studiosissimi nobilitatis: maniceps fit Chrysogonus: tria praedia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quae hodie possidet: in reliquis omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. Haec bona emuntur duobus milibus numum. Haec omnia, iudices, imprudente L. Sulla facta esse certo scio. 22. Neque enim mirum, quum eodem tempore et ea quae praeterita sunt et ea quae videntur instare praeparet, quum et pacis constituendae rationem et belli gerendi po-

testatem solus habeat, quum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet, quum tot tantisque negotiis distentus sit, ut respirare libere non possit, si aliquid non animadvertat, quum praesertim tam multi occupationem eius observent tempusque aucupentur, ut, simul atque ille despexerit, aliquid huiusce modi moliantur. Huc accedit, quod quamvis ille felix sit, sicut est, tamen [in] tanta felicitate nemo potest esse in magna familia qui neminem neque servum neque libertum improbum habeat. 23. Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit: in praedia huius invadit: hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno funeri iusta solvisset, nudum eiicit domo atque focis patriis disque penatibus praecipitem, iudices, exturbat: ipse amplissimae pecuniae fit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena. Multa palam domum suam auferbat, plura clam de medio removebat: non pauca suis adiutoribus large effu-seque donabat: reliqua constituta auctione vendebat. IX. 24. Quod Amerinis usque eo visum est indignum, ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi Sex. Roscii crudelissima, filii autem eius egestas indignissima, cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrium reliquisset, bonorum emptio flagitiosa, possessio, tur-ta, rapinae, donationes. Nemo erat qui non ardere illa omnia mallet quam videre in Sex. Roscii viri optimi atque honestissimi bonis iactantem se ac dominantem T. Roscium. 25. Itaque decurionum decretum statim fit, ut decem primi proficiscantur ad L. Sullam doceantque eum qui vir Sex. Roscius fuerit: conquerantur de istorum scelere et iniuriis: orent ut et illius mortui famam et filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quaeso, cognoscite. DECRETUM DECURIONUM. Legati in castra veniunt. Intelligitur, iudices, id quod iam ante dixi, imprudente L. Sulla scelera haec et flagitia fieri. Nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit et homines nobiles adlegat, ab his qui peterent ne ad Sullam adirent et omnia Chrysogonum quae vellent esse facturum pollicerentur. 26. Usque adeo autem

ille pertimuerat, ut mori mallet quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui, qui ex sua natura caeteros fingent, quum ille confirmaret sese nomen Sex. Roscii de tabulis exempturum, praedia vacua filio traditurum, quumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in decem legatis erat, appromitteret, crediderunt: Ameriam re inorata reverterunt. Ac primo rem differre cotidie ac procrastinare isti coeperunt: deinde aliquanto lentius, nihil agere atque deludere: postremo — id quod facile intellectum est — insidias vitae huiusce Sex. Roscii parare, neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam domino incolumi obtinere. X. 27. Quod hic simul atque sensit, de amicorum cognatorumque sententia Romam confugit et sese ad Caeciliam [Nepotis filiam], quam honoris causa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum: in qua muliere, iudices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, eiectum domo atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela et minas recepit domum hospitique oppresso iam desperatoque ab omnibus opitulata est. Eius virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos quam occisus in proscriptos referretur. 28. Nam postquam isti intellexerunt summa diligentia vitam Sex. Roscii custodiri neque sibi ullam caedis faciundae potestatem dari, consilium ceperunt plenum sceleris et audaciae, ut nomen huius de parricidio deferrent, ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio, denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. Ita loqui homines: *quod iudicia tam diu facta non essent, condemnari eum oportere, qui primus in iudicium adductus esset*: huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos: de bonorum venditione et de ista societate verbum esse facturum neminem: ipso nomine parricidii et atrocitate criminis fore, ut hic nullo negotio tolleretur, quum ab nullo defensus esset. 29. Hoc consilio atque adeo hac amentia impulsus, quem ipsi quum cuperent non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt.

XI. Quid primum querar? aut unde potissimum, iudices, ordiar? aut quod aut a quibus auxilium petam? Deorumne immortalium, populine Romani, vestramne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem? 30. Pater occisus nefarie, domus obsessa ab inimicis, bona adempta, possessa, direpta, filii vita infesta, saepe ferro atque insidiis appetita. Quid ab his tot maleficiis scele-  
ris abesse videtur? Tamen haec aliis nefariis cumulant atque adaugent, crimen incredibile confingunt, testes in hunc et accusatores huiusce pecunia comparant: hanc condicionem misero ferunt, ut optet, utrum malit cervices Roscio dare an insutus in culeum per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt: desunt: qui libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac causa est satis, quoniam quidem suscepi, non deest profecto, iudices. 31. Et forsitan in suscipienda causa temere impulsus adolescentia fecerim: quoniam quidem semel suscepi, licet hercules undique omnes in me terrores periculaque intendantur, omnia succurram atque subibo. Certum est deliberatumque, quae ad causam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter libereque dicere. Nulla res tanta existet, iudices, ut possit vim mihi maiorem adhibere metus quam fides. 32. Etenim quis tam dissoluto animo est, qui haec quum videat, tacere ac negligere possit? Patrem meum, quum proscriptus non esset, iugulastis: occisum in proscriptorum numerum rettulistis: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meum possidetis. Quid vultis amplius? etiamne ad subsellia cum ferro atque telis venistis, ut hic aut iuguletis aut condemnetis Sex. Roscium? XII. 33. Hominem longe audacissimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam et, quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum. Is quum curasset in funere C. Marii, ut Q. Scaevola vulneraretur, vir sanctissimus atque ornatissimus nostrae civitatis, de cuius laude neque hic locus est ut multa dicantur neque plura tamen dici possunt, quam populus Romanus memoria retinet, diem Scaevolae dixit, posteaquam comperit eum posse vivere. Quum ab eo quaereretur, quid tan-



dem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis commode posset, aiunt hominem, ut erat furiosus, respondisse, quod non totum telum corpore recepisset. Quo populus Romanus nihil vidit indignius, nisi eiusdem viri mortem, quae tantum potuit, ut omnes cives perdiderit et adflixerit, quos quia servare per compositionem volebat, ipse ab iis interemptus est. 34. Estne hoc illi dicto atque facto Fimbriano simillimum? Accusatis Sex. Roscium. Quid ita? quia de manibus vestris effugit: quia se occidi passus non est. Illud quia in Scaevola factum est, magis indignum videtur: hoc, quia fit a Chrysogono, num est ferendum? Nam per deos immortales, quid est in hac causa quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit aut oratoris eloquentiam magno opere desiderat? Totam causam, iudices, explicemus atque ante oculos expositam consideremus: ita facillime, quae res totum iudicium contineat et quibus de rebus nos dicere oporteat et quid vos sequi conveniat intelligetis. XIII. 35. Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quae obstant hoc tempore Sex. Roscio: erimen adversariorum et audacia et potentia. Criminis confictionem accusator Erucius suscepit: audaciae partes Roscii sibi poposcerunt: Chrysogonus autem, is qui plurimum potest, potentia pugnat. De hisce omnibus rebus me dicere oportere intelligo. 36. Quid igitur est? Non eodem modo de omnibus: ideo quod prima illa res ad meum officium pertinet, duas autem reliquas vobis populus Romanus imposuit. Ego crimen oportet diluam: vos et audaciae resistere et hominum eius modi perniciosam atque intolerandam potentiam primo quoque tempore extinguere atque opprimere debetis.

37. Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. Scelestum, di immortales, ac nefarium facinus atque eius modi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. Et enim si, id quod praeclare a sapientibus dicitur, vultu saepe laeditur pietas, quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipsum, si res postularet, iura divina atque humana cogebant? 38. In hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita raro ex-

stitit, ut si quando auditum sit, portenti ac prodigii simile numeretur, quibus tandem [tu], C. Eruci, argumentis accusatorem censes uti oportere? Nonne et audaciam eius, qui in crimen vocetur, singularem ostendere et mores feros immanemque naturam et vitam vitiis flagitiisque omnibus deditam et denique omnia ad perniciem profligata atque perditam? Quorum tu nihil in Sex. Roscium ne obiciendi quidem causa contulisti.

XIV. 39. Patrem occidit Sex. Roscius. Qui homo? Adolescentulus corruptus et ab hominibus nequam inductus? annos natus maior quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax et saepe in caede versatus? At hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum et aeris alieni magnitudo et indomitae animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt? De luxuria purgavit Erucius, quum dixit hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse. Nihil autem umquam debuit. Cupiditates porro quae possunt esse in eo, qui, ut ipse accusator obiecit, ruri semper habitavit et in agro colendo vixerit, quae vita maxime disiuncta a cupiditate est et cum officio coniuncta? 40. Quae res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio obiecit? Patri, inquit, non placebat. [Patri non placebat?] Quam ob causam? Necessae enim eam quoque iustam et magnam et perspicuam fuisse. Nam ut illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis et maximis causis, sic hoc veri simile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis et magnis et necessariis. 41. Rursus igitur eodem revertamur et quaeramus quae tanta vitia fuerint in unico filio quare is patri displiceret. At perspicuum est nullum fuisse. Pater igitur amens qui odisset eum sine causa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud iam perspicuum profecto est, si neque amens pater neque perditus filius fuerit, neque odii causam patri neque sceleris filio fuisse. XV. 42. Nescio, inquit, quae causa odii fuerit: fuisse odium intelligo, quia antea, quum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse, hunc in praedia rustica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accusatione,

idem mihi usu venit in causa optima. Ille quomodo crimen commenticium confirmaret non inveniebat: ego res tam leves qua ratione infirmem ac diluam reperire non possum. 43. Quid ais, Eruci? Tot praedia, tam pulcra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo relegationis ac supplicii gratia colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patres familias, qui liberos habent, praesertim homines illius ordinis ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse filios suos rei familiari maxime servire et in praediis colendis operae plurimum studiique consumere? 44. An amandarat hunc sic, ut esset in agro ac tantum modo aleretur ad villam? ut commodis omnibus careret? Quid? si constat hunc non modo colendis praediis praefuisse, sed certis fundis patre vivo frui solitum esse? tamenne haec attenta vita et rusticana relegatio atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa atque a veritate. Quod consuetudine patres faciunt, id quasi novum reprehendis: quod benevolentia fit, id odio factum criminaris: quod honoris causa pater filio suo concessit, id eum supplicii causa fecisse dicis. 45. Neque haec tu non intelligis, sed usque eo quid arguas non habes, ut non modo tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra rerum naturam contraque consuetudinem hominum contraque opiniones omnium. XVI. At enim quum duos filios haberet, alterum a se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quaeso, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias: non enim improbandi causa, sed commonendi gratia dicam. 46. Si tibi fortuna non dedit ut patre certo nascere, ex quo intelligere posses qui animus patrius in liberos esset, at natura certe dedit ut humanitatis non parum haberes: eo accessit studium doctrinae, ut ne a litteris quidem alienus esses. Ecquid tandem tibi videtur, ut ad fabulas veniamus, senex ille Caecilianus minoris facere Eutychem filium rusticum quam illum alterum Chaerestratum? — nam, ut opinor, hoc nomine est —: alterum in urbe secum honoris causa habere, alterum rus supplicii causa relegasse? 47. Quid ad istas ineptias abis? inquires. Quasi vero mihi difficile sit quamvis multos nominatim proferre, ne longius abeam, vel tribules

vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas adsiduos esse cupiunt. Verum homines notos sumere odiosum est, quum et illud incertum sit, velintne hi sese nominari et nemo vobis magis notus futurus sit quam est hic Eutyclus, et certe ad rem nihil intersit, utrum hunc ego comicum adolescentem an aliquem ex agro Veiente nominem. Etenim haec conficta arbitror a poetis esse, ut effectos nostros mores in alienis personis expressamque imaginem [nostram] vitae cotidianae videremus. 48. Age nunc, refer animum sis ad veritatem et considera, non modo in Umbria atque in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis quae studia a patribus familiis maxime laudentur: iam profecto te intelliges inopia criminum summam laudem Sex. Roscio vitio et culpae dedisse. XVII. Ac non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt, sed permultos et ego novi et, nisi me fallit animus, unus quisque vestrum, qui et ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colendum attinet, vitamque hanc rusticam, quam tu probro et crimini putas esse oportere, et honestissimam et suavissimam esse arbitrantur. 49. Quid censes hunc ipsum Sex. Roscium, quo studio et qua intelligentia esse in rusticis rebus? Ut ex his propinquis eius, hominibus honestissimis, audio, non tu in isto artificio accusatorio callidior es quam hic in suo. Verum, ut opinor, quoniam ita Chrysogono videtur, qui huic nullum praedium reliquit, et artificium obliviscatur et studium deponat licebit. Quod tametsi miserum et indignum est, feret tamen aequo animo, iudices, si per vos vitam et famam potest obtinere: hoc vero est, quod ferri non potest, si et in hanc calamitatem venit propter praediorum bonitatem et multitudinem et, quod ea studiose coluit, id erit ei maxime fraudi, ut parum miseriae sit, quod aliis coluit, non sibi, nisi etiam quod omnino coluit crimini fuerit. XVIII. 50. Ne tu, Eruci, accusator esses ridiculus, si illis temporibus natus esses, quum ab aratro arcessebantur qui consules fierent. Etenim qui praesesse agro colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem sua manu spargentem semen qui missi erant convenerunt, hominem turpissimum atque inhonestissimum iudicares. At hercule maiores nostri longe aliter et de illo

et de caeteris talibus viris existimabant. Itaque ex minima tenuissimaque re publica maximam et florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiose colebant, non alienos cupide appetebant: quibus rebus et agris et urbibus et nationibus rem publicam atque hoc imperium et populi Romani nomen auxerunt. 51. Neque ego haec eo profero, quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quaerimus, sed ut illud intelligas, quum apud maiores nostros summi viri clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula rei publicae sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operae temporisque consumpserint, ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, quum ruri adsiduus semper vixerit: quum praesertim nihil esset quod aut patri gratius aut sibi iucundius aut re vera honestius facere posset. 52. Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quod hunc ruri esse patiebatur. Numquid est aliud? Immo vero, inquit, est; nam istum exheredare in animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid quod ad rem pertineat. Nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse atque inepta. — Convivia cum patre non inibat. — Quippe; qui ne in oppidum quidem nisi per raro veniret. — Domum suam istum non fere quisquam vocabat. — Nec mirum, qui neque in urbe viveret neque revocaturus esset. XIX. Verum haec tu quoque intelligis esse nugatoria. Illud, quod coepimus, videamus, quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest. 53. Exheredare pater filium cogitabat. Mitto quaerere qua de causa: quaero qui scias: tametsi te dicere atque enumerare causas omnes oportebat, et id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus insitum eiiceret ex animo, ut denique patrem esse sese oblivisceretur: quae sine magnis huiusce peccatis accidere potuisse non arbitror. 54. Verum concedo tibi ut ea praetereas, quae quum taces, nulla esse concedis. Illud quidem, voluisse exheredare, certe tu planum facere debes. Quid ergo adfers quare id factum putemus? Vere nihil potes dicere.

Finge aliquid saltem commode, ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, huius miseri fortunis et horum virorum talium dignitati illudere. — Exheredare filium voluit. — Quam ob causam? — Nescio. — Exheredavitne? — Non. — Quis prohibuit? — Cogitabat. — [Cogitabat?] Cui dixit? — Nemini. — Quid est aliud iudicio ac legibus ac maiestate vestra abuti ad quaestum atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare atque id obiicere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem? 55. Nemo nostrum est, Eruci, quin sciat tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse: vident omnes qua de causa huic inimicus venias: sciunt huiusce pecunia te adductum esse. Quid ergo est? ita tamen quaestus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem et legem Remmiam putares aliquid valere oportere. XX. Accusatores multos esse in civitate utile est, ut metu contineatur audacia: verum tamen hoc ita est utile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam, verum tamen, quamquam abest a culpa, suspicione tamen non caret. Tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere. Quum enim aliquid habeat quod possit criminosae ac suspiciosa dicere, aperte ludificari et calumniari sciens non videatur. 56. Quare facile omnes patimur esse quam plurimos accusatores, quod innocens, si accusatus est, absolvi potest, nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest: utilius est autem absolvi innocentem quam nocentem causam non dicere. Anseribus cibaria publice locantur et canes aluntur in Capitolio, ut significant si fures venerint. At fures internoscere non possunt: significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint, et quia id est suspiciosum, tametsi bestiae sunt, tamen in eam partem potius peccant, quae est cautior. Quod si luce quoque canes latrent, quum deos salutatum aliqui venerint, opinor, iis crura suffringantur, quod acres sint etiam tum, quum suspicio nulla sit. 57. Simillima est accusatorum ratio. Alii vestrum anseres sunt, qui tantum modo clamant, nocere non possunt, alii canes, qui et latrare et morderere possunt. Cibaria vobis praebere videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur. Hoc

populo gratissimum est. Deinde, si voletis, etiam tum, quum veri simile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote. Id quoque concedi potest. Sin autem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse neque dicere possitis aut quare aut quo modo ac tantum modo sine suspicione latrabitis, crura quidem vobis nemo suffringet, sed si ego hos bene novi, litteram illam, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam Kal. omnes oderitis, ita vehementer ad caput adfigent, ut postea neminem alium nisi fortunas vestras accusare possitis. XXI. 58. Quid mihi ad defendendum dedisti, bone accusator? quid hisce autem ad suspicandum? — Ne exheredaretur veritus est. — Audio, sed qua de causa vereri debuerit nemo dicit. — Habebat pater in animo. — Planum fac. Nihil est: non, quicum deliberarit, quem certiore fecerit, unde istud vobis suspicari in mentem venerit. Quum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis: Ego quid acceperim scio, quid dicam nescio: unum illud spectavi, quod Chrysogonus aiebat, neminem isti patronum futurum: de honorum emptione deque ea societate neminem esse qui verbum facere auderet hoc tempore? Haec te opinio falsa in istam fraudem impulit: non mehercules verbum fecisses, si tibi quemquam responsurum putasses. 59. Operae pretium erat, si animadvertistis, iudices, negligentiam eius in accusando considerare. Credo, quum vidisset qui homines in hisce subselliis sederent, quaesisse num ille aut ille defensus esset: de me ne suspicatum quidem esse, quod antea causam publicam nullam dixerim. Posteaquam invenit neminem eorum, qui possunt et solent, ita negligens esse coepit, ut quum in mentem veniret ei, resideret, deinde spatia retur, nonnumquam etiam puerum vocaret, credo, cui cenam imperaret, prorsus ut vestro consessu et hoc conventu pro summa solitudine abuteretur. XXII. 60. Peroravit aliquando: adsedit: surrexi ego. Respirare visus est, quod non alius potius diceret. Coepi dicere. Usque eo animadverti, iudices, eum iocari atque alias res agere, ante quam Chrysogonum nominavi: quem simul atque attingi, statim homo se erexit: mirari visus est. Intellexi quid eum pupigisset. Iterum ac tertio nominavi. Postea homines cur-

sare ultro et citro non destiterunt, credo, qui Chrysogono nuntiarent esse aliquem in civitate qui contra voluntatem eius dicere auderet: aliter causam agi atque ille existimaret: aperiri honorum emptionem: vexari pessime societatem: gratiam potentiamque eius negligi: iudices diligenter attendere: populo rem indignam videri. 61. Quae quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides versa esse omnia, causam pro Sex. Roscio, si non commode, at libere dici, quem dedi putabas, defendi intelligis, quos tradituros sperabas, vides iudicare, restituere nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem atque prudentiam aut confitere te huc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non iudicium futurum. De parricidio causa dicitur: ratio ab accusatore reddita non est quam ob causam patrem filius occiderit. 62. Quod in minimis noxiis et in his levioribus peccatis, quae magis crebra et iam prope cotidiana sunt, et maxime et primum quaeritur, quae causa maleficii fuerit, id Erucius in parricidio quaeri non putat oportere: in quo scelere, iudices, etiam quum multae causae convenisse unum in locum atque inter se congruere videntur, tamen non temere creditur neque levi coniectura res penditur neque testis incertus auditur neque accusatoris ingenio res iudicatur. Quum multa antea commissa maleficia, quum vita hominis perditissima, tum singularis audacia ostendatur necesse est, neque audacia solum, sed summus furor atque amentia. Haec quum sint omnia, tamen exstent oportet expressa sceleris vestigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficio sit admissum. Quae nisi multa et manifesta sunt, profecto res tam scelestas, tam atrox, tam nefaria credi non potest. 63. Magna est enim vis humanitatis: multum valet communitio sanguinis: reclamat istius modi suspicionibus ipsa natura: portentum atque monstrum certissimum est esse aliquem humana specie et figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut propter quos hanc suavissimam lucem aspexerit, eos indignissime luce privarit; quum etiam feras inter sese partus atque educatio et natura ipsa conciliet. XXIII. 64. Non ita multis ante annis aiunt T. Cloelium quemdam Tarracinensem, hominem non obscurum, quum cenatus cubitum in idem conclave cum

duobus adolescentibus filiis isset, inventum esse mane iugulatum. Quum neque servus quisquam reperiretur neque liber ad quem ea suspicio pertineret, id aetatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent, nomina filiorum de parricidio delata sunt. Quid poterat tam esse suspiciosum? Neutrumne sensisse? Ausum autem esse quemquam, se in id conclave committere, eo potissimum tempore, quum ibidem essent duo adolescentes filii, qui et sentire et defendere facile possent? 65. Erat porro nemo in quem ea suspicio conveniret. Tamen quum planum iudicibus esset factum aperto ostio dormientes eos repertos esse, iudicio absoluti adolescentes et suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat quemquam esse qui, quum omnia divina atque humana iura scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset, propterea quod, qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt.

XXIV. 66. Videtisne quos nobis poëtae tradiderunt patris ulciscendi causa supplicium de matre sumpsisse, quum praesertim deorum immortalium iussis atque oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitent Furiae neque consistere usquam patiantur, quod ne pii quidem sine scelere esse potuerunt? Sic se res habet, iudices. Magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus maternusque sanguis: ex quo si qua macula concepta est, non modo elui non potest, verum usque eo permanat ad animum, ut summus furor atque amentia consequatur. 67. Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis saepe numero videtis, eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari et perterreri Furiarum taedis ardentibus. Sua quemque fraus et suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agitat amentiaque adficit: suae malae cogitationes conscientiaeque animi terrent. Haec sunt impiis adsiduae domesticaeque Furiae, quae dies noctesque parentum poenas a consceleratissimis filiis repetant. 68. Haec magnitudo maleficii facit, ut, nisi paene manifestum parricidium proferatur, credibile non sit; nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi sumptus effusi cum probro

atque dedecore, nisi praerupta audacia, nisi tanta temeritas ut non procul abhorreat ab insania. Accedat huc oportet odium parentis, animadversionis paternae metus, amici improbi, servi conscii, tempus idoneum, locus opportune captus ad eam rem: paene dicam, respersas manus sanguine paterno iudices videant oportet, si tantum facinus, tam immane, tam acerbum credituri sunt. 69. Quare hoc quo minus est credibile, nisi ostenditur, eo magis est, si convincitur, vindicandum. XXV. Itaque quum multis ex rebus intelligi potest maiores nostros non modo armis plus quam caeteras nationes, veram etiam consilio sapientiaque potuisse, tum ex hac re vel maxime, quod in impios singulare supplicium invenerunt. Qua in re quantum prudentia praestiterint iis, qui apud caeteros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. 70. Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur. Eius porro civitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse, eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, scripserit. Is quum interrogaretur cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset, respondit se id neminem facturum putasse. Sapienter fecisse dicitur, quum de eo nihil sanxerit, quod antea commissum non erat, ne non tam prohibere quam admonere videretur. Quanto nostri maiores sapientius? qui quum intelligerent nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitaverunt, ut, quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, magnitudine poenae a maleficio summoventur. Insui voluerunt in culeum vivos atque in flumen deiici. XXVI. 71. O singularem sapientiam, iudices! Nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse et eripuisse, cui repente caelum, solem, aquam terramque ademerint, ut, qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt feris corpus obiicere, ne bestiis quoque, quae tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur: non sic nudos in flumen deiicere, ne, quum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo caetera, quae violata sunt, expiari putantur: denique nihil tam vile neque tam vulgare est cuius partem ullam re-

liquerint. 72. Etenim quid tam est commune quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de caelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, ut numquam adjuvantur: ita postremo eiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censes posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emptores ipsos accusares eique iudicio Chrysogonus praeesset, tamen diligentius paratiusque venisses. 73. Utrum quid agatur non vides an apud quos agatur? Agitur de parricidio, quod sine multis causis suscipi non potest: apud homines autem prudentissimos agitur, qui intelligunt neminem ne minimum quidem maleficium sine causa admittere.

XXVII. Esto: causam proferre non potes. Tametsi statim vicisse debeo, tamen de meo iure decedam et tibi, quod in alia causa non concederem, in hac concedam fretus huius innocentia. Non quaero abs te quare patrem Sex. Roscius occiderit: quaero quo modo occiderit. Ita quaero abs te, C. Eruci, quo modo, et sic tecum agam, ut meo loco vel respondendi vel interpellandi tibi potestatem faciam, vel etiam, si quid voles, interrogandi. 74. Quo modo occidit? Ipse percussit an aliis occidendum dedit? Si ipsum arguis, Romae non fuit: si per alios fecisse dicis, quaero servosne an liberos? [si liberos], quos homines? Indidemne Ameria an hosce ex urbe sicarios? si Ameria, qui sunt ii? cur non nominantur? si Roma, unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit neque umquam plus triduo fuit? ubi eos convenit? quicum locutus est? quo modo persuasit? Pretium dedit. Cui dedit? per quem dedit? unde aut quantum dedit? nonne his vestigiis ad caput maleficii perveniri solet? Et simul tibi in mentem veniat facito quemadmodum vitam huiusce depinxeris: hunc hominem ferum atque agrestem fuisse: numquam cum homine quoquam collocutum esse: numquam in oppido constitisse. 75. Qua in re praetereo illud, quod mihi maximo argumento ad huius

innocentiam poterat esse, in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita istius modi maleficia gigni non solere. Ut non omnem frugem neque arborem in omni agro reperire possis, sic non omne facinus in omni vita nascitur. In urbe luxuries creatur; ex luxuria existat avaritia necesse est, ex avaritia erumpat audacia; inde omnia scelera ac maleficia gignuntur. Vita autem haec rustica, quam tu agrestem vocas, parcimoniae, diligentiae, iustitiae magistra est. XXVIII. 76. Verum haec missa facio. Illud quaero, is homo, qui, ut tute dicis, numquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, absens praesertim, conficere potuerit. Multa sunt falsa, iudices, quae tamen argui suspiciose possunt; in his rebus si suspicio reperiata erit, culpam inesse concedam. Romae Sex. Roscius occiditur, quum in agro Amerino esset filius. Litteras, credo, misit alicui sicario: qui Romae noverat neminem. Arcessivit aliquem: quem aut quando? Nuntium misit: quem aut ad quem? Pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem. Nihil horum ne confingi quidem potest, et tamen causa de parricidio dicitur. Reliquum est ut per servos id admiserit. 77. O di immortales! rem miseram et calamitosam, quod in tali crimine quod innocenti saluti solet esse ut servos in quaestionem polliceatur, id Sex. Roscio facere non licet. Vos, qui hunc accusatis, omnes eius servos habetis; unus puer, victus cotidiani administer, ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio, te, M. Metelle: vobis advocatis, vobis agentibus aliquotiens duos servos paternos in quaestionem ab adversariis Sex. Roscius postulavit. Meministisne T. Roscium recusare? Quid? ii servi ubi sunt? Chrysogonum, iudices, sectantur: apud eum sunt in honore et in pretio. Etiam nunc ut ex iis quaeratur ego postulo, hic orat atque obsecrat. 78. Quid facitis? cur recusatis? Dubitate etiam nunc, iudices, si potestis, a quo sit Sex. Roscius occisus, ab eone, qui propter illius mortem in egestate et insidiis versatur, cui ne quaerendi quidem de morte patris potestas permittitur, an ab iis, qui quaestionem fugitant, bona possident, in caede atque ex caede vivunt. Omnia, iudices, in hac causa sunt misera atque in-

digna, tamen hoc nihil neque acerbius neque iniquius proferri potest: mortis paternae de servis paternis quaestionem habere filio non licet. Ne tam diu quidem dominus erit in suos, dum ex iis de patris morte quaeratur? Veniam, neque ita multo post, ad hunc locum: nam hoc totum ad Roscios pertinet, de quorum audacia tum me dicturum pollicitus sum, quum Erucii crimina diluissem. XXIX. 79. Nunc, Eruci, ad te venio. Conveniat mihi tecum necesse est, si ad hunc maleficio istud pertinet, aut ipsum sua manu fecisse, id quod negas, aut per aliquos liberos aut servos. Liberosne? quos neque ut convenire potuerit neque qua ratione inducere neque ubi neque per quos neque qua spe aut quo pretio potes ostendere. Ego contra ostendo non modo nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere, quod neque Romae multis annis fuerit neque de praediis umquam temere discesserit. Restare tibi videbatur servorum nomen, quo quasi in portum reiectus a caeteris suspicionibus confugere posses, ubi scopulum offendis eius modi, ut non modo ab hoc crimen resilire videas, verum omnem suspicionem in vosmet ipsos recidere intelligas. 80. Quid ergo est quo tandem accusator inopia argumentorum confugerit? Eius modi tempus erat, inquit, ut homines vulgo impune occiderentur, quare tu hoc propter multitudinem sicariorum nullo negotio facere potuisti. Interim mihi videris, Eruci, una mercede duas res adsequi velle, nos iudicio perfundere, accusare autem eos ipsos, a quibus mercedem accepisti. Quid ais? Vulgo occidebantur? Per quos et a quibus? Nonne cogitas te a sectoribus huc adductum esse? Quid postea? Nescimus per ista tempora eosdem fere sectores fuisse collorum et bonorum? 81. Ii denique, qui tum armati dies noctesque concursabant, qui Romae erant adsidui, qui omni tempore in praeda et in sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbiter iniquitatemque obiicient? et illam sicariorum multitudinem, in qua ipsi duces ac principes erant, huic crimini putabunt fore, qui non modo Romae non fuit, sed omnino quid Romae ageretur nescivit, propterea quod ruri adsiduus, quemadmodum tute confiteris, fuit? 82. Vereor ne aut mole-

stus sim vobis, iudices, aut ne ingeniis vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius disseram. Erucii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est; nisi forte exspectatis ut illa diluam, quae de peculatu ac de eius modi rebus commenticiis inaudita nobis ante hoc tempus ac nova obiecit; quae mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur; ita neque ad crimen parricidii neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant: de quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare. Si quid est quod ad testes reservet, ibi quoque nos, ut in ipsa causa, paratiores reperiet quam putabat. XXX. 83. Venio nunc eo, quo me non cupiditas ducit, sed fides. Nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dum utrumvis licebit. Is enim mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiore locum pervenit, non qui ascendit per alterius incommodum et calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quae sunt inania: quaeramus ibi maleficio, ubi et est et inveniri potest. Iam intelliges, Eruci, certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur. Tametsi neque omnia dicam et leviter unum quidque tangam. Neque enim id facerem, nisi necesse esset, et id erit signi me invitum facere, quod non persequar longius, quam salus huius et mea fides postulat. 84. Causam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio: at ego in T. Roscio reperio. Tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes ac te palam adversarium esse profiteris. De Capitone post viderimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit: tum alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille, quem populus Romanus verissimum et sapientissimum iudicem putabat, identidem in causis quaerere solebat, *cui bono fuisset*. Sic vita hominum est, ut ad maleficio nemo conetur sine spe atque emolumento accedere. 85. Hunc quaesitorem ac iudicem fugiebant atque horrebant ii, quibus periculum creabatur, ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam quam implicatus ad severitatem videbatur. Ego, quamquam praeest huic quaestioni vir et contra audaciam fortissimus et

ab innocentia elementissimus, tamen facile me paterer vel illo ipso acerrimo iudice quaerente vel apud Cassianos iudices, quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sex. Roscio dicere. XXXI. 86. In hac enim causa quum viderent illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse, illud quidem non quaerent, cui bono fuisset, sed, eo perspicuo, crimen et suspicionem potius ad praedam adiungerent quam ad egestatem. Quid, si accedit eodem ut tenuis antea fueris? quid, si ut avarus? quid, si ut audax? quid, si ut illius, qui occisus est, inimicissimus? num quaerenda causa, quae te ad tantum facinus adduxerit? Quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis eius modi est, ut dissimulari non queat, atque eo magis elucet, quo magis occultatur. 87. Avaritiam praefers, qui societatem coieris de municipis cognatique fortunis cum alienissimo. Quam sis audax, ut alia obliviscar, hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota societate, hoc est, ex tot sicariis, solus tu inventus es, qui cum accusatoribus sederes atque os tuum non modo ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio et magnas rei familiaris controversias concedas necesse est. 88. Restat, iudices, ut hoc dubitemus, uter potius Sex. Roscium occiderit, is, ad quem morte eius divitiae venerint, an is, ad quem mendicitas, is, qui antea tenuis fuerit, an is, qui postea factus sit egentissimus, is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos, an is, qui semper ita vixerit, ut quaestum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset, is, qui omnium sectorum audacissimus sit, an is, qui propter fori iudiciorumque insolentiam non modo subsellia, verum etiam urbem ipsam reformidet, postremo, iudices, id quod ad rem mea sententia maxime pertinet, utrum inimicus potius an filius. XXXII. 89. Haec tu, Eruci, tot et tanta si nactus esses in reo, quam diu diceres! quo te modo iactares! Tempus hercule te citius quam oratio deficeret. Etenim in singulis rebus eius modi materies est, ut dies singulos possis consumere. Neque ego non possum; non enim tantum mihi derogo, tametsi nihil adrogo, ut te copiosius quam me putem posse dicere.

Verum ego forsitan propter multitudinem patronorum in grege adnumerer: te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit. Multos caesos non ad Trasumenum lacum, sed ad Servilium vidimus. 90. *Quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio?* Non necesse est omnes commemorare Curtios, Marios, denique † Mammeos, quos iam aetas a proeliis avocabat, postremo Priamum ipsum senem, Antistium, quem non modo aetas, sed etiam leges pugnare prohibebant. Iam quos nemo propter ignobilitatem nominat sescenti sunt, qui inter sicarios et de veneficiis accusabant: qui omnes, quod ad me attinet, vellem viverent. Nihil enim mali est canes ibi quam plurimos esse, ubi permulti observandi multaque servanda sunt. 91. Verum, ut fit, multa saepe imprudentibus imperatoribus vis belli ac turba molitur. Dum is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat, erant interea qui suis vulneribus mederentur; qui, tamquam si offusa rei publicae sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris omniaque miscebant. A quibus miror, ne quod iudiciorum esset vestigium, non subsellia quoque esse combusta: nam et accusatores et iudices sustulerunt. Hoc commodi est, quod ita vixerunt, ut testes omnes, si cuperent, interficere non possent: nam dum hominum genus erit, qui accuset eos non deerit: dum civitas erit, iudicia fient. Verum, ut coepi dicere, et Erucius, haec si haberet in causa, quae commemoravi, posset ea quamvis diu dicere, et ego, iudices, possum. Sed in animo est, quemadmodum ante dixi, leviter transire ac tantummodo perstringere unam quamque rem, ut omnes intelligant me non studio accusare, sed officio defendere. XXXIII. 92. Videamus nunc ecquae facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romae. Quid tu, T. Rosci, ubi tunc eras? Romae. Verum quid ad rem? et alii multi. Quasi nunc id agatur quis ex tanta multitudine occiderit ac non hoc quaeratur, eum, qui Romae sit occisus, utrum veri similis sit ab eo esse occisum, qui adsiduus eo tempore Romae fuerit, an ab eo, qui multis annis Romam omnino non accesserit. 93. Age, nunc caeteras quoque facultates considere-



mus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erucius, et homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo quae erat? Opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati, aut eorum, qui ab iis conducebantur ut aliquem occiderent. Si eos putas, qui alienum appetebant, tu es in eo numero; qui nostra pecunia dives es; sin eos, quos qui leviori nomine appellant percussores vocant, quaere in cuius fide sint et clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies; et, quidquid tu contra dixeris, id cum defensione nostra contendito: ita facillime causa Sex. Roscii cum tua conferetur. 94. Dices: Quid postea, si Romae adsiduus fui? Respondebo: At ego omnino non fui. Fateor me sectorem esse, verum et alii multi. At ego, ut tute arguis, agricola et rusticus. Non continuo, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius. At ego profecto, qui ne novi quidem quemquam sicarium, longe absum ab eius modi crimine. Permulta sunt, quae dici possunt quare intelligatur summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi, quae non modo idcirco praetereo, quod te ipsum non libenter accuso, verum eo magis etiam, quod, si de illis caedibus velim commemorare, quae tum factae sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

XXXIV. 95. Videamus nunc strictim, sicut caetera, quae post mortem Sex. Roscii abs te, T. Rosci, facta sunt; quae ita aperta et manifesta sunt, ut me dius fidius, iudices, invitus ea dicam. Vereor enim, cuiusmodi es, T. Rosci, ne ita hunc videar voluisse servare, ut tibi omnino non pepercerim. Quum hoc vereor et cupio tibi aliqua ex parte, quod salva fide possim, parcere, rursus immuto voluntatem meam. Venit enim mihi in mentem oris tui. Tene, quum caeteri socii tui fugerent ac se occultarent, ut hoc iudicium non de illorum praeda, sed de huius maleficio fieri videretur, potissimum tibi partes istas depoposcisse, ut in iudicio versare et sederes cum accusatore? Qua in re nihil aliud adsequeris, nisi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur et impudentia. 96. Occiso Sex. Roscio, quis primus Ameriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem iam antea nomi-

navi, tuus cliens et familiaris. Quid attinuit eum potissimum nuntiare, quod, si nullum iam ante consilium de morte ac de bonis eius inieras nullamque societatem neque sceleris neque praemii cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat? Sua sponte Mallius nuntiat. Quid, quaeso, eius intererat? An, quum Ameriam non huiusce rei causa venisset, casu accidit ut id, quod Romae audierat, primus nuntiaret? Cuius rei causa venerat Ameriam? Non possum, inquit, divinare. Eo rem iam adducam, ut nihil divinatione opus sit. Qua ratione Roscio Capitoni primum nuntiavit? Quum Ameriae Sex. Roscii domus, uxor liberi-que essent, quum tot propinqui cognatique optime convenientes, qua ratione factum est ut iste tuus cliens, sceleris tui nuntius, T. Roscio Capitoni potissimum nuntiaret. 97. Occisus est a cena rediens. Nondum lucebat, quum Ameriae scitum est. Quid hic incredibilis cursus, quid haec tanta celeritas festinatioque significat? Non quaero quis percusserit. Nihil est, Glaucia, quod metuas: non executio te, si quid forte ferri habuisti, non scrutor, nihil ad me arbitror pertinere. Quoniam cuius consilio occisus sit invenio, cuius manu sit percussus non laboro. Unum hoc sumo, quod mihi apertum tuum scelus resque manifesta dat. Ubi aut unde audivit Glaucia? Qui tam cito scivit? Fac audisse statim. Quae res eum nocte una tantum itineris contendere coegit? quae necessitas eum tanta premebat, ut, si sua sponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisceretur, nullam partem noctis requiesceret? XXXV. Etiamne in tam perspicuis rebus argumentatio quaerenda aut coniectura capienda est? 98. Nonne vobis haec, quae audistis, cernere oculis videmini, iudices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem a cena videtis? non positas insidias? non impetum repentinum? non versatur ante oculos vobis in caede Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi nefariaeque victoriae nuntium? non orat ut eam noctem pervigilet? ut honoris sui causa laboret? ut Capitoni quam primum nuntiet? 99. Quid erat quod Capitonem primum scire voluerit? Nescio: nisi hoc video, Capitonem in

his bonis esse socium: de tribus et decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere. 100. Audio praeterea non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri: multas esse infames eius palmas: hanc primam esse tamen lemniscatam, quae Roma ei deferatur: nullum modum esse hominis occidendi quo ille non aliquot occiderit, multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere quem contra morem maiorum minorem annis LX de ponte in Tiberim deiecerit. Quae, si prodierit atque adeo quum prodierit — scio enim proditurum esse —, audiet. 101. Veniat modo: explicet suum volumen illud, quod ei planum facere possum Erucium conscripsisse: quod aiunt illum Sex. Roscio intemptasse et minitatum esse se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O praeclarum testem, iudices! o gravitatem dignam expectatione! o vitam honestam atque eius modi, ut libentibus animis ad eius testimonium vestrum ius iurandum accommodetis! Profecto non tam perspicue nos istorum maleficia videremus, nisi ipsos caecos redderet cupiditas et avaritia et audacia. XXXVI. 102. Alter ex ipsa caede voluerem nuntium Ameriam ad socium atque ad magistrum suum misit, ut, si dissimulare omnes cuperent se scire ad quem maleficium pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter, si dis immortalibus placet, testimonia etiam in Sex. Roscium dicturus est. Quasi vero non id nunc agatur, utrum is quod dixerit credendum an quod fecerit vindicandum sit. Itaque more maiorum comparatum est, ut in minimis rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicerent. 103. Africanus, qui suo cognomine declarat tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret. Nam illud in talem virum non audeo dicere: si diceret, non crederetur. Videte nunc quam versa et mutata in peiorem partem sint omnia. Quum de bonis et de caede agatur, testimonium dicturus est is, qui et sector est et sicarius, hoc est, qui et illorum ipsorum bonorum, de quibus agitur, emptor atque possessor est et eum hominem occidendum curavit, de cuius morte quaeritur. 104. Quid tu, vir optime? eequid habes quod dicas? mihi ausculta: vide ne tibi desis; tua quoque

res permagna agitur. Multa scelerate, multa audaciter, multa improbe fecisti: unum stullissime, profecto tua sponte, non de Erucii sententia: nihil opus fuit te istic sedere; neque enim accusatore mulo neque teste quisquam utitur eo, qui de accusatoris subsellio surgit. Huc accedit, quod paullo tamen occultior atque tectior vestra ista cupiditas esset. Nunc quid est quod quisquam ex vobis audire desideret, quum quae facitis eius modi sint, ut ea dedita opera a nobis contra vosmet ipsos facere videamini? 105. Age nunc illa videamus, iudices, quae statim consecuta sunt. Ad Volaterras in castra L. Sullae mors Sex. Roscii quadriduo, quo is occisus est, Chrysogono nuntiatur. XXXVII. Quaeritur etiam nunc quis eum nuntium miserit? Nonne perspicuum est eundem qui Ameriam? Curat Chrysogonus ut eius bona veneant statim, qui non norat hominem aut rem. At qui ei venit in mentem praedia concupiscere hominis ignoti, quem omnino numquam viderat? Soletis, quum aliquid huiusce modi auditis, iudices, continuo dicere: Necessesse est aliquem dixisse municipem aut vicinum: ii plerumque indicant: per eos plerique produntur. Hic nihil est quod suspicione + hoc putetis. 106. Non enim ego ita disputabo: Veri simile est Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse; erat enim eis cum Chrysogono iam antea amicitia; nam quum multos veteres a maioribus Roscii patronos hospitesque haberent, omnes eos colere atque observare destiterunt ac se in Chrysogoni fidem et clientelam contulerunt. 107. Haec possum omnia vere dicere, sed in hac causa coniectura nihil opus est. Ipsos certo scio non negare ad haec bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis, poteritisne dubitare, iudices, quis indicarit? Qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrysogonus dederit? Duo Roscii. Num quisnam praeterea? Nemo est, iudices. Num ergo dubium est quin ii obtulerint hanc praedam Chrysogono, qui ab eo partem praedae tulerunt? 108. Age nunc ex ipsius Chrysogoni iudicio Rosciorum factum consideremus. Si nihil in ista pugna Roscii quod operae pretium esset fecerant, quam ob causam a Chrysogono tantis praemiis donabantur? Si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne satis fuit iis gra-

tias agi? denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? Cur tria praedia tantae pecuniae statim Capitoni dantur? Cur quae reliqua sunt iste Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet? Nonne perspicuum est, iudices, has manubias Roscii Chrysogonum re cognita concessisse? XXXVIII. 109. Venit in decem primis legatus in castra Capito. Totam vitam, naturam moresque hominis ex ipsa legatione cognoscite. Nisi intellexeritis, iudices, nullum esse officium, nullum ius tam sanctum atque integrum, quod non eius scelus atque perfidia violarit et imminuerit, virum optimum esse eum iudicatote. 110. Impedimento est quo minus de his rebus Sulla doceatur: caeterorum legatorum consilia et voluntatem Chrysogono enuntiat: monet ut provideat ne palam res agatur: ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum aditurum: illum acuere, hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidem monere ut caveret, hisce insidiose spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia, horum consilia illi enuntiare: cum illo partem suam depecisci, hisce aliqua facta mora semper omnes aditus ad Sullam intercludere: postremo isto hortatore, auctore, intercessore ad Sullam legati non adierunt: istius fide ac potius perfidia decepti, id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denuntiare, pro re certa spem falsam domum rettulerunt. 111. In privatis rebus si qui rem mandata non modo malitiosius gessisset sui quaestus aut commodi causa, verum etiam negligentius, eum maiores summum admisisse dedecus existimabant. Itaque mandati constitutum est iudicium non minus turpe quam furti, credo, propterea quod quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in iis operae nostrae vicaria fides amicorum supponitur, quam qui laedit, oppugnat omnium commune praesidium et quantum in ipso est disturbat vitae societatem. Non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia est re magis utilis: idcirco amicitiae comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. 112. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus aut ad tuum commodum conversurus es? cur mihi te offers ac meis commodis officio simulato officiis et

obstas? Recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse, quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt. XXXIX. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam et fidem. Nam neque mandat quisquam fere nisi amico neque credit nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis simul et amicitiam dissolvere et fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset. 113. Itane est? In minimis rebus qui mandatum neglexerit, turpissimo iudicio condemnetur necesse est, in re tanta quum is, cui fama mortui, fortunae vivi commendatae sunt atque concredita, ignominia mortuum, *inopia vivum* adfecerit, is inter honestos homines atque adeo inter vivos numerabitur? In minimis privatisque rebus etiam negligentia mandati in crimen iudiciumque infamiae vocatur, propterea quod, si recte fiat, illum negligere oporteat qui mandarit, non illum qui mandatum receperit: in re tanta, quae publice gesta atque commissa sit, qui non negligentia privatum aliquod commodum laeserit, sed perfidia legationis ipsius caerimoniam polluerit maculaque adfecerit, qua is tandem poena adficietur aut quo iudicio damnabitur? 114. Si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum Chrysogono transigeret atque decideret, inque eam rem fidem suam, si quid opus esse putaret, interponeret, ille, qui sese facturum recepisset, nonne, si ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum et rem restitueret et honestatem omnem amitteret? 115. Nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandavit, sed, id quod multo gravius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita bonisque omnibus a decurionibus publice [Roscio] mandatus est: et ex eo T. Roscius non paululum nescio quid in rem suam convertit, sed hunc funditus evertit bonis, ipse tria praedia sibi depectus est, voluntatem decurionum ac municipum omnium tantidem quanti fidem suam fecit.

XL. 116. Videte iam porro caetera, iudices, ut intelligatis fingi maleficium nullum posse quo iste sese non contaminarit. In rebus minoribus socium fallere turpissimum est aequaeque turpe atque illud, de quo ante dixi; neque in-

iuria, propterea quod auxilium sibi se putat adiunxisse, qui cum altero rem communicavit. Ad cuius igitur fidem confugiet, quum per eius fidem laeditur cui se commiserit? At qui ea sunt animadvertenda peccata maxime, quae difficilissime praecaventur. Tecti esse ad alienos possumus: intimi multa apertiora videant necesse est: socium cavere qui possumus? quem etiam si metuimus, ius officii laedimus. Recte igitur maiores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere. 117. At vero T. Roscius non unum rei pecuniariae socium fefellit, quod, tametsi grave est, tamen aliquo modo posse ferri videtur, verum novem homines fortissimos, eiusdem muneris, legationis, officii mandatorumque socios induxit, decepit, destituit, adversariis tradidit, omni fraude et perfidia fefellit: qui de eius scelere suspicari nihil potuerunt, socium officii metuere non debuerunt, eius malitiam non viderunt, orationi vanae crediderunt. Itaque nunc illi homines honestissimi propter istius insidias parum putantur cauti providique fuisse; iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga, qui primo sociorum consilia adversariis enuntiavit, deinde societatem cum ipsis adversariis coit, terret etiam nos ac minatur, tribus praediis, hoc est praemiis sceleris, ornatus. In eius modi vita, iudices, in his tot tantisque flagitiis hoc quoque maleficcium, de quo iudicium est, reperietis. 118. Etenim quaerere ita debetis: ubi multa avare, multa audacter, multa improbe, multa perfidiose facta videbitis, ibi scelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote. Tametsi hoc quidem minime latet, quod ita promptum et propositum est, ut non ex illis maleficiis, quae in illo constat esse, hoc intelligatur, verum ex hoc etiam, si quod illorum forte dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quaeso, iudices? num aut ille lanista omnino iam a gladio recessisse videtur aut hic discipulus magistro tantulum de arte concedere? Par est avaritia, similis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia. XLI. 119. Etenim, quoniam fidem magistri cognostis, cognoscite nunc discipuli aequitatem. Dixi iam antea saepe numero postulos esse ab istis duos servos in quaestionem. Tu semper, T. Rosci, recusasti. Quaero abs te, iine qui po-

stulabant indigni erant qui impetrarent? an is te non commovebat, pro quo postulabant? an res ipsa tibi iniqua videbatur? Postulabant homines nobilissimi atque integerrimi nostrae civitatis, quos iam antea nominavi; qui ita vixerunt talesque a populo Romano putantur, ut quidquid dicerent nemo esset qui non aequum putaret. Postulabant autem pro homine miserrimo atque infelicissimo, qui vel ipse sese in cruciatum dari euperet, dum de patris morte quaereretur. 120. Res porro abs te eius modi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem recusares an de maleficcio confiterere. Quae quum ita sint, quaero abs te quam ob causam recusaris. Quum occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt. Servos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo neque purgo: quod a vobis oppugnari video ne in quaestionem dentur, suspiciosum est: quod vero apud vos ipsos in honore tanto sunt, profecto necesse est sciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. — In dominos quaeri de servis iniquum est. — At ne[que in vos] quaeritur: Sex. enim Roscius reus est: neque est iniquum de hoc quaeri: vos enim dominos esse dicitis. — Cum Chrysogono sunt. — Ita credo: litteris eorum et urbanitate Chrysogonus ducitur, ut inter suos omnium deliciarum atque omnium artium puerulos ex tot elegantissimis familiis lectos velit hos versari, homines paene operarios, ex Amerina disciplina patris familiae rusticani. 121. Non ita est profecto, iudices: non est veri simile ut Chrysogonus horum litteras adamarit aut humanitatem, non ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum et fidem. Est quiddam, quod occultatur, quod quo studiosius ab ipsis opprimitur et absconditur, eo magis eminet et apparet. XLII. 122. Quid igitur? Chrysogonus suine maleficii occultandi causa quaestionem de his haberi non vult? Minime, iudices: non in omnes arbitror omnia convenire. Ego in Chrysogono, quod ad me attinet, nihil eius modi suspicor: neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere. Meministis me ita distribuisse initio causam, in crimen, cuius tota argumentatio permissa Erucio est, et in audaciam, cuius partes Rosciis impositae sunt. Quidquid maleficii, sceleris, caedis erit, proprium id Roscorum esse debet. Nimiam gratiam

potentiamque Chrysogoni dicimus et nobis obstare et perferri nullo modo posse et a vobis, quoniam potestas data est, non modo infirmari, verum etiam vindicari oportere. 123. Ego sic existimo: qui quaeri velit ex iis, quos constat, quum caedes facta est, adfuisse, eum cupere verum invenire: qui recuset, eum profecto, tametsi verbo non audeat, tamen re ipsa de maleficio suo confiteri. Dixi initio, iudices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quam causa postularet ac necessitas ipsa cogeret. Nam et multae res adferri possunt et una quaeque earum multis cum argumentis dici potest. Verum ego, quod invitus ac necessario facio, neque diu neque diligenter facere possum: quae praeteriri nullo modo poterant, ea leviter, iudices, attingi: quae posita sunt in suspicionibus, de quibus si coepero dicere, pluribus verbis sit disserendum, ea vestris ingeniis coniecturaeque committo.

XLIII. 124. Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni, sub quo nomine tota societas latuit: de quo, iudices, neque quo modo dicam neque quo modo taceam reperire possum. Si enim taceo, vel maximam partem relinquo: sin autem dico, vereor ne non ille solus, id quod ad me nihil attinet, sed alii quoque plures laesos se esse putent. Tametsi ita se res habet, ut mihi in communem causam sectorum dicendum nihil magno opere videatur. Haec enim causa nova profecto et singularis est. 125. Bonorum Sex. Roscii emptor est Chrysogonus. Primum hoc videamus: eius hominis bona qua ratione venierunt aut quo modo venire potuerunt? Atque hoc non ita quaeram, iudices, ut id dicam esse indignum, hominis innocentis bona venisse. Si enim haec audientur ac libere dicentur, non fuit tantus homo Sex. Roscius in civitate, ut de eo potissimum conqueramur. Verum ego hoc quaero: qui potuerunt ista ipsa lege, quae de proscriptione est, sive Valeria est sive Cornelia — non enim novi nec scio —, verum ista ipsa lege bona Sex. Roscii venire qui potuerunt? 126. Scriptum enim ita dicunt esse: UT EORUM BONA VENEANT, QUI PROSCRIPTI SUNT: quo in numero Sex. Roscius non est: AUT EORUM, QUI IN ADVERSARIORUM PRAESIDIIS OCCISI SUNT: dum praesidia ulla fuerunt, in Sullae praesidiis fuit. Postea quam ab armis recessum est, in summo

otio rediens a cena Romae occisus est. Si lege, bona quoque lege venisse fateor; sin autem constat contra omnes non modo veteres leges, verum etiam novas occisum esse, bona quo iure aut quo modo aut qua lege venierint quaero. XLIV. 127. In quem hoc dicam quaeris, Eruci? Non in eum, quem vis et putas. Nam Sullam et oratio mea ab initio et ipsius eximia virtus omni tempore purgavit. Ego haec omnia Chrysogonum fecisse dico, ut ementiretur, ut malum civem Roscium fuisse fingeret, ut eum apud adversarios occisum esse diceret, ut his de rebus a legatis Amerinorum doceri L. Sullam passus non sit. Denique etiam illud suspicor, omnino haec bona non venisse: id quod postea, si per vos, iudices, licitum erit, aperietur. 128. Opinor enim esse in lege, quam ad diem proscriptiones venditionesque fiant: [nimirum] KALENDAS IUNIAS. Aliquot post menses et homo occisus est et bona venisse dicuntur. Profecto aut haec bona in tabulas publicas nulla redierunt nosque ab isto nebulone facilius eludimur quam putamus, aut, si redierunt, tabulae publicae corruptae aliqua ratione sunt. Nam lege quidem bona venire non potuisse constat. Intellego me ante tempus, iudices, haec scrutari et propemodum errare, qui, quum capiti Sex. Roscii mederi debeam, reduviam curem. Non enim laborat de pecunia: non ullius rationem sui commodi ducit: facile egestatem suam se laturum putat, si hac indigna suspicione et ficto crimine liberatus sit. 129. Verum quaeso a vobis, iudices, ut haec pauca, quae restant, ita audiatis, ut partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro Sex. Roscio. Quae enim mihi ipsi indigna et intolerabilia videntur quaeque ad omnes, nisi providemus, arbitrari pertinere, ea pro me ipso ex animi mei sensu ac dolore pronuntio: quae ad huius vitae casum causamque pertineant et quid hic pro se dici velit et qua condicione contentus sit iam in extrema oratione nostra, iudices, audietis. XLV. 130. Ego haec a Chrysogono, mea sponte, remoto Sex. Roscio, quaero: primum quare civis optimi bona venierint, deinde quare hominis eius, qui *neque proscriptus* neque apud adversarios occisus est, bona venierint, quum in eos solos lex scripta sit, deinde quare aliquanto post eam diem venie-

rint, quae dies in lege praefinita est, deinde cur tantulo venierint. Quae omnia si, quemadmodum solent liberti nequam et improbi facere, in patronum suum voluerit conferre, nihil egerit. Nemo est enim qui nesciat propter magnitudinem rerum multa multos, \*\*\* partim imprudente L. Sulla, commisisse. 131. Placet igitur in his rebus aliquid imprudentia praeteriri? Non placet, iudices, sed necesse est. Et enim si Iuppiter optimus maximus, cuius nutu et arbitrio caelum, terra mariaque reguntur, saepe ventis vehementioribus aut immoderatis tempestatibus aut nimio calore aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit: quorum nihil pernicii causa divino consilio, sed vi ipsa et magnitudine rerum factum putamus, at contra commoda quibus utimur lucemque qua fruimur spiritumque quem ducimus ab eo nobis dari atque impertiri videmus, quid miramur L. Sullam, quum solus rem publicam regeret orbemque terrarum gubernaret imperiique maiestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis divina adsequi non possit, si id mens humana adepta non sit. 132. Verum ut haec missa faciam, quae iam facta sunt, ex iis, quae nunc quum maxime fiunt, nonne quis potest intelligere omnium architectum et machinatorem unum esse Chrysogonum, qui Sex. Roscii nomen deferendum curavit [hoc iudicium,] cuius honoris causa accusare se dixit Erucius?

*Desunt non pauca.*

\*\* in vico Pallacine \*\* maxime metuit \*\* in Veientanam \*\* manu praedia praediis \*\* hic ego audire istos cupio \*\* XLVI. aptam et ratione dispositam se habere existimant, qui in Salentinis aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno audire nuntium possunt.

133. Alter tibi descendit de palatio et aedibus suis: habet animi ~~relaxandi~~ causa rus amoenum et suburbanum, plura praeterea praedia neque tamen ullum nisi praeclarum et propinquum: domus referta vasis Corinthiis et Deliacis, in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, ut qui praetereuntes quid praeco enumeraret audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid praeterea cae-

lati argenti, quid stragulae vestis, quid pictarum tabularum, quid signorum, quid marmoris apud illum putatis esse? Tantum scilicet, quantum e multis splendidisque familiis in turba et rapinis coacervari una in domo potuit. Familiam vero quantam et quam variis cum artificibus habeat quid ego dicam? 134. Mitto hasce artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios: animi et aurium causa tot homines habet, ut cotidiano cantu vocum et nervorum et tiliarum nocturnisque conviviis tota vicinitas personet. In hac vita, iudices, quos sumptus cotidianos, quas effusiones fieri putatis? quae vero convivia? honesta, credo, in eius modi domo, si domus haec habenda est potius quam officina nequitiae et deversorium flagitiorum omnium. 135. Ipse vero quemadmodum composito et delibuto capillo passim per forum volitet cum magna caterva togatorum videtis, iudices, [et una videtis] ut omnes despiciat, ut hominem prae se neminem putet, ut se solum beatum, solum potentem putet. Quae vero efficiat et quae conetur, si velim commemorare, vereor, iudices, ne quis imperitior existimet me causam nobilitatis victoriamque voluisse laedere. Tametsi meo iure possum, si quid in hac parte mihi non placeat vituperare. Non enim vereor ne quis alienum me animum habuisse a causa nobilitatis existimet. XLVII. 136. Sciunt ii, qui me norunt, me pro illa tenui infirmaque parte, postea quam id quod maxime volui fieri non potuit ut componeretur, id maxime defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perdit civis erat non se ad eos iungere, quibus incolumibus et domi dignitas et foris auctoritas retineretur. Quae perfecta esse et suum cuique honorem et gradum redditum gaudeo, iudices, vehementerque laetor, eaque omnia deorum voluntate, studio populi Romani, consilio et imperio et felicitate L. Sullae gesta esse intelligo. 137. Quod animadversum est in eos, qui contra omni ratione pugnant, non debeo reprehendere: quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis existit, honos habitus est, laudo. Quae ut fierent, ideo pugnatum esse arbitror meque in eo studio partium fuisse confiteor. Sin autem id

actum est et ideo arma sumpta sunt, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur et in fortunas unius cuiusque impetum facerent, et id non modo re prohibere non licet, sed ne verbis quidem vituperare, tum vero isto bello non recreatus neque restitutus, sed subactus oppressusque populus Romanus est. 138. Verum longe aliter est. Nihil horum est, iudices. Non modo non laedetur causa nobilitatis, si istis hominibus resistetis, verum etiam ornabitur. XLVIII. Etenim qui haec vituperare volunt, Chrysogonum tantum posse queruntur: qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant. Ac iam nihil est quod quisquam aut tam stultus aut tam improbus sit qui dicat: *Vellem quidem liceret: hoc dixissem.* Dicas licet. *Hoc fecissem.* Facias licet: nemo prohibet. *Hoc decrevissem.* Decerne, modo recte: omnes approbabit. *Hoc iudicasset.* Laudabunt omnes, si recte et ordine iudicaris. 139. Dum necesse erat resque ipsa cogebat, unus omnia poterat: qui postea quam magistratus creavit legesque constituit, sua cuique procuratio auctoritasque est restituta. Quam si retinere volunt ii, qui reciperarunt, in perpetuum poterunt obtinere: sin has caedes et rapinas et hos tantos tamque profusos sumptus aut facient aut approbabit, nolo in eos gravius quidquam ne ominis quidem causa dicere, unum hoc dico: nostri isti nobiles, nisi vigilantes et boni et fortes et misericordes erunt, iis hominibus, in quibus haec erunt, ornamenta sua concedant necesse est. 140. Quapropter desinant aliquando dicere male aliquem locutum esse, si qui vere ac libere locutus sit, desinant suam causam cum Chrysogono communicare, desinant, si ille laesus sit, de se aliquid detractum arbitrari, videant ne turpe miserumque sit eos, qui equestrem splendorem pati non potuerunt, servi nequissimi dominationem ferre posse. Quae quidem dominatio, iudices, in aliis rebus antea versabatur, nunc vero quam viam munitet et quo iter adfectet videtis: ad fidem, ad ius iurandum, ad iudicia vestra, ad id, quod solum prope in civitate sincerum sanctumque restat. 141. Hicne etiam sese putat aliquid posse Chrysogonus? hic etiam potens esse vult? O rem miseram atque acerbam! Neque meherecules

hoc indigne fero, quod verear ne quid possit, verum quod ausus est, quod speravit sese apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocentis, id ipsum queror. XLIX. Idcircone experrecta nobilitas armis atque ferro rem publicam recipiavit, ut ad libidinem suam liberti servulique nobilium bona, fortunas vestras atque nostras vexare possent? 142. Si id actum est, fateor me errasse qui hoc maluerim, fateor insanisse qui cum illis senserim: tametsi inermis, iudices, sensi. Sin autem victoria nobilium ornamento atque emolumento rei publicae populoque Romano debet esse, tum vero optimo et nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quodsi quis est qui et se et causam laedi putet, quum Chrysogonus vituperetur, is causam ignorat, se ipsum prope nonnovit. Causa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur: ille improbissimus Chrysogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, laeditur, quum ab hoc splendore causae separatur.

143. Verum haec omnis oratio, ut iam ante dixi, mea est, qua me uti res publica et dolor meus et istorum iniuria coëgit: Sex. Roscius horum nihil indignum putat, neminem accusat, nihil de suo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola et rusticus, ista omnia, quae vos per Sullam gesta esse dicitis, more, lege, iure gentium facta: culpa liberatus et crimine nefario solutus cupit a vobis discedere: 144. si hac indigna suspicione careat, animo aequo se carere suis omnibus commodis dicit: rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit, si nulla in re te fraudavit, si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit, si vestitum, quo ipse tectus erat, anulumque de digito suum tibi tradidit, si ex omnibus rebus se ipsum nudum neque praeterea quidquam excepit, ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere. L. 145. Praedia mea tu possides, ego aliena misericordia vivo: concedo, et quod animus aequus est et quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero. Familia mea maxima tu uteris, ego servum habeo nullum: patior et ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re

tuam voluntatem laedi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? Si spoliolum causa vis hominem occidere, quid quaeris amplius? si inimicitiarum, quae sunt tibi inimicitiae cum eo, cuius ante praedia possedisti quam ipsum cognosti? si metus, ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum ab se tam atrocem iniuriam propulsare non posse? sin, quod bona, quae Roscii fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere, nonne ostendis id te vereri, quod praeter caeteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona patria reddantur? 146. Facis iniuriam, Chrysogone, si maiorem spem emptionis tuae in huius exitio ponis quam in iis rebus, quas L. Sulla gessit. Quodsi tibi causa nulla est cur hunc miserum tanta calamitate adfici velis, si tibi omnia sua praeter animam tradidit nec sibi quidquam paternum ne monumenti quidem causa [clam] reservavit, per deos immortales, quae ista tanta crudelitas est? quae tam fera immanisque natura? Quis unquam praedo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus, ut, quum integram praedam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? 147. Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil unquam contra rem tuam cogitasse, et tamen oppugnans eum, quem neque metuere potes neque odisse debes nec quidquam iam habere reliqui vides quod ei detrahere possis: nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in iudicio vides, quem tu e patrimonio tamquam e naufragio nudum expulisti. Quasi vero nescias hunc et ali et vestiri a Caecilia [Baliarici filia, Nepotis sorore,] spectatissima femina, quae quum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet, tamen, quum esset mulier, virtute perfecit, ut quanto honore ipsa ex illorum dignitate adficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet. LI. 148. An quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, si pro patris huius hospitii et gratia vellent omnes huius hospites adesse et auderent libere defendere, satis copiose defenderetur: sin autem pro magnitudine iniuriae proque eo, quod summa res publica in huius periculo temptatur, haec omnes vindicarent, consistere mehercule vobis isto in loco non

liceret. Nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant, neque ut se potentia superari putent. 149. Quae domi gerenda sunt, ea per Caeciliam transiguntur: fori iudicii que rationem M. Messala, ut videtis, iudices, suscepit: qui si iam satis aetatis ac roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret: quoniam ad dicendum impedimento est aetas et pudor, qui ornat aetatem, causam mihi tradidit, quem sua causa cupere ac debere intelligebat, ipse adsiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit, ut Sex. Roscii vita erepta de manibus sectorum sententiis iudicum permitteretur. Nimirum, iudices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit: haec acta res est, ut ii nobiles restituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Messalam videtis, qui caput innocentis defenderent, qui iniuriae resisterent, qui quantum possent in salute alterius quam in exitio mallent ostendere: quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent, et res publica ex illis et ipsi ex invidia minus laborarent.

LII. 150. Verum si a Chrysogono, iudices, non impetramus, ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat: si ille adduci non potest, ut, quum ademerit nobis omnia, quae nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quae communis est, eripere cupiat: si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitati sanguis praebitus sit, unum perfugium, iudices, una spes reliqua est Sex. Roscio, eadem quae rei publicae, vestra pristina bonitas et misericordia, quae si manet, salvi etiam nunc esse possumus: sin ea crudelitas, quae hoc tempore in re publica versata est, vestros quoque animos — id quod fieri profecto non potest — duriores acerbioresque reddidit, actum est, iudices: inter feras satius est aetatem degere quam in hac tanta immanitate versari. 151. Ad eamne rem vos reservati estis? ad eamne rem delecti, ut eos condemnareis, quos sectores ac sicarii iugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere, quum proelium committunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrentur, milites collocent, in quos, si qui ex acie fugerint, de improvise incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emptores vos hic, tales vi-



ros, sedere, qui excipiatis eos, qui de suis manibus effugerint. Di prohibeant, iudices, ut hoc, quod maiores consilium publicum vocari voluerunt, praesidium sectorum existimetur. 152. An vero, iudices, vos non intelligitis nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur, et eius rei initium in vestro iure iurando atque in Sex. Roscii periculo quaeri? Dubiumne est ad quem maleficium pertineat, quum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium eundemque accusatorem hoc tempore, ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid hic aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona venierunt?

LIII. 153. Quodsi id vos suscipitis et ad eam rem operam vestram profitemini, si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt, cavete, per deos immortales, iudices, ne nova et multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem, quae facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more maiorum comparatum [est], publico consilio factum videretur, hanc vero, quae ad eorum liberos atque ad infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc iudicio a vobis reiicitis et aspernabimini, videte, per deos immortales, quem in locum rem publicam [per]venturam putetis.

154. Homines sapientes et ista auctoritate et potestate praeditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime res publica laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est quin intelligat populum Romanum, qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, iudices, hanc pati nolite diutius in hac re publica versari: quae non modo id habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam quum omnibus floribus aliquid atrociter fieri videmus aut audimus, etiam qui natura mitissimi sumus, adsiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

## M. TULLII CICERONIS

PRO Q. ROSCIO COMOEDO  
ORATIO.

## ARGUMENTUM.

C. Fannius Chaerea Q. Roscio comoedo Panurgum servum suum tradiderat hac lege, ut, si illum arte histrionica erudivisset, quaestus communis esset. Aliquanto post Q. Flavius Tarquiniensis quidam servum communem iam eruditum ac perfectum occidit. Q. Flavium Q. Roscius iudicio persequi quum vellet, cognitorem in eam rem C. Fannium dedit. Lite contestata, iudicio damni iniuria a Flavio dati constituto, decidit cum Flavio Roscius, ut ipse aiebat, pro sua parte, ut Fannius, pro tota societate: fundum accepit, non pecuniam. Aliquot annis post Fannius Roscium adegit arbitrum, qui, quantum aequius melius, Roscium petitori Fannio dare inberet. Arbitrarius fuit idem, qui in hac causa iudex est, C. Calpurnius Piso. Is de re sententiam non tulit, sed Roscium rogavit, ut Fannio pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obisset, HS CCCC daret, ita tamen, ut Fannius restipularetur, si quid exegisset a Flavio, partem eius dimidiam se Roscio daturum. Spondit ita se facturum Fannius. Deinde Flavio litem intendit. Iudex fuit C. Cluvius. De eius sententia Flavium HS CCCC Panurgi nomine Fannio dissolvisse Q. Roscius contendit. Cuius pecuniae pars dimidia quum ex restipulatione Roscio deberetur, tamen tantum affuit ut ei quidquam Fannius daret, ut eum in iudicium vocaret, tamquam sua parte in vetere illa decisione fraudatus. Aestimabat enim fundum, quem a Flavio Roscius acceperat, HS CCCC: inde petebat HS CCCC, quasi Roscius pro societate, non pro se tantum decidisset. In quo omnis causa versatur. Magna autem orationis pars amissa est.

*Multa desunt.*

I. I. \*\* malitiam naturae, crederetur. Is scilicet vir optimus et singulari fide praeditus in suo iudicio suis tabulis testibus uti conatur. Solent fere dicere, qui per tabulas hominis .... citi pecuniam expensam tulerunt: Egone talem virum corrumpere potui, ut mea causa falsum in codicem

referret? Exspecto quam mox Chaerea hac oratione utatur: Egone hanc manum [plenam perfidiae] et hos digitos meos impellere potui, ut falsum perscriberent nomen? Quodsi ille suas proferet tabulas, proferet suas quoque Roscius. Erit in illius tabulis hoc nomen, at in huius non erit. 2. Cur potius illius quam huius credetur? Scripsisset ille, si non iussu huius expensum tulisset? Non scripsisset hic, quod sibi expensum ferri iussisset? Nam quemadmodum turpe est scribere quod non debeatur, sic improbum est non referre quod debeas. Aequae enim tabulae condemnantur eius, qui verum non rettulit, et eius, qui falsum perscripsit. Sed ego copia et facultate causae confisus vide quo progrediar. Si tabulas C. Fannius accepti et expensi profert suas, in suam rem suo arbitrato scriptas quo minus secundum illum iudicetis non recuso. 3. Quis hoc frater fratri, quis parens filio tribuit, ut, quodcumque rettulisset, id ratum haberet? Ratum habebit Roscius. Profer. Quod tibi fuerit persuasum, huic erit persuasum: quod tibi fuerit probatum, huic erit probatum. Paulo ante M. Perpennae, P. Saturii tabulas posebamus: nunc tuas, C. Fanni Chaerea, solius flagitamus et quo minus secundum eas lis detur non recusamus. 4. Quid ita non proferes? — Non conficit tabulas. — Immo diligentissime. — Non refert parva nomina in codices. — Immo omnes summas. — Leve et tenue hoc nomen. — HS cccccc sunt. Quo modo tibi tanta pecunia extraordinaria iacet? quo modo HS cccccc in codice accepti et expensi non sunt? Pro di immortales, essene quemquam tanta audacia praeditum, qui, quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat? quod in codicem iniuratus referre nolit, id iurare in litem non dubitet? quod sibi probare non possit, id persuadere alteri conetur?

II. 5. Nimum cito ait me indignari de tabulis: non habere se hoc nomen in codicem accepti et expensi relatum confitetur, sed in adversariis patere contendit. Usque eone te diligis et magnifice circumspicis, ut pecuniam non ex tuis tabulis, sed ex adversariis petas? Suum codicem testis loco recitare adrogantia est: suarum perscriptionum et litararum adversaria proferre non amentia est? 6. Quodsi eandem

vim, diligentiam auctoritatemque habent adversaria quam tabulae, quid attinet codicem instituere, conscribere, ordinem conservare, memoriae tradere litterarum vetustatem? Sed si quod adversariis nihil credimus, ideo codicem scribere instituimus, quod etiam apud omnes leve et infirmum est, id apud iudicem grave et sanctum esse ducetur? 7. Quid est quod negligenter scribamus adversaria? quid est quod diligenter conficiamus tabulas? qua de causa? Quia haec sunt menstrua, illae sunt aeternae: haec delentur statim, illae servantur sancte: haec parvi temporis memoriam, illae perpetuae existimationis fidem et religionem amplectuntur: haec sunt deiecta, illae sunt in ordinem confectae. Itaque adversaria in iudicium protulit nemo: codicem protulit, tabulas recitavit. III. Tu, C. Piso, tali fide, virtute, gravitate, auctoritate ornatus ex adversariis pecuniam petere non aures. 8. Ego, quae clara sunt consuetudine, diutius dicere non debeo: illud vero, quod ad rem vehementer pertinet, quaero: quam pridem hoc nomen, Fanni, in adversaria rettulisti? — Erubescit, quid respondeat nescit, quid fingat extemplo non habet. — Sunt duo menses, iam dices. — Tamen in codicem acceptum et expensum referri debuit. Amplius sunt sex menses. Cur tam diu iacet hoc nomen in adversariis? Quid si tandem amplius triennium est? quo modo, quum omnes, qui tabulas conficiant, menstruas paene rationes in tabulas transferant, tu hoc nomen triennium amplius in adversariis iacere pateris? 9. Utrum caetera nomina in codicem accepti et expensi digesta habes an non? Si non, quo modo tabulas conficis? si etiam, quamobrem, quum caetera nomina in ordinem referebas, hoc nomen triennio amplius, quod erat in primis magnum, in adversariis relinquebas? — Nolebas sciri debere tibi Roscium: cur scribebas? — Rogatus eras, ne referres: cur in adversariis scriptum habebas?

Sed haec quamquam firma esse video, tamen ipse mihi satis facere non possum, nisi a C. Fannio ipso testimonium sumo, hanc pecuniam ei non deberi. Magnum est quod conor, difficile est quod polliceor. Nisi eundem et adversarium et testem habuerit Roscius, nolo vincat. IV. 10. Pe-

cunia tibi debeatur certa, quae nunc petitur per iudicem, in qua legitimae partis sponsio facta est. Hic tu si amplius HS numo petisti, quam tibi debitum est, causam perdidisti, propterea quod aliud est iudicium, aliud est arbitrium. Iudicium est pecuniae certae, arbitrium incertae. Ad iudicium hoc modo venimus, ut totam litem aut obtineamus aut amittamus: ad arbitrium hoc animo adimus, ut neque nihil neque tantum, quantum postulavimus, consequamur. 11. Eius rei ipsa verba formulae testimonio sunt. Quid est in iudicio? directum, asperum, simplex: SI PARET HS 1000 DARI . . . . . Hic, nisi planum facit, HS 1000 ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est in arbitrio? mite, moderatum: QUANTUM AEQUIUS MELIUS SIT DARI. Ille tamen confitetur plus se petere quam debeat, sed satis superque habere dicit quod sibi ab arbitro tribuatur. Itaque alter causae confidit, alter diffidit. 12. Quae quum ita sint, quaero abs te quid ita de hac pecunia, de his ipsis HS 1000, [de] tuarum tabularum fide compromissum feceris, arbitrum sumpseris, quantum aequius et melius sit dari repromittive, si pareret? Quis in hanc rem fuit arbiter? Utinam is quidem Romae esset! Romae est. Utinam adesset in iudicio! Adest. Utinam sederet in consilio C. Pisonis! Ipse C. Piso est. Eumdem tu arbitrum et iudicem sumebas? eidem et infinitam largitionem remittebas et eumdem in angustissimam formulam sponsionis concludebas? Quis unquam ad arbitrum quantum petiit tantum abstulit? Nemo. Quantum enim aequius esset sibi dari, petiit. De quo nomine ad arbitrum adisti, de eo ad iudicem venisti. 13. Caeteri quum ad iudicem causam labefactari animadvertunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad iudicem venire est ausus: qui quum de hac pecunia tabularum fide arbitrum sumpsit, iudicavit sibi pecuniam non deberi. Iam duae partes causae sunt confectae: adnumerasse sese negat: expensum tulisse non dicit, quum tabulas non recitat. Reliquum est ut stipulatum se esse dicat: praeterea enim quemadmodum certam pecuniam petere possit non reperio. V. Stipulatus es? ubi? quo die? quo tempore? quo praesente? quis spondisse me dicit? Nemo. 14. Hic ego si finem faciam dicendi, satis fidei

et diligentiae meae, satis causae et controversiae, satis formulae et sponsioni, satis etiam iudici fecisse videar cur secundum Roscium iudicari debeat. Pecunia petita est certa: cum tertia parte sponsio facta est. Haec pecunia necesse est aut data aut expensa lata aut stipulata sit. Datam non esse Fannius confitetur: expensam latam non esse codices Fannii confirmant: stipulatum non esse taciturnitas testium concedit. 15. Quid ergo est? Quod et reus is est, cui res et pecunia levissima et existimatio sanctissima fuit semper, et iudex est is, quem nos non minus bene de nobis existimare quam secundum nos iudicare velimus, et advocatio ea est, quam propter eximium splendorem ut iudicem unum vereri debeamus: perinde ac si in hanc formulam omnia iudicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica conclusa et comprehensa sint, perinde dicemus. Illa superior fuit oratio necessaria, haec erit voluntaria: illa ad iudicem, haec ad C. Pisonem: illa pro reo, haec pro Roscio, illa victoriae, haec bonae existimationis causa comparata.

VI. 16. Pecuniam petis, Fanni, a Roscio. Quam? Dic audacter et aperte. Utrum quae tibi ex societate debeatur an quae ex liberalitate huius promissa sit et ostentata? Quorum alterum est gravius et odiosius, alterum levius et facilius. Quae ex societate debeatur? Quid ais? Hoc iam neque leviter ferendum est neque negligenter defendendum. Si quae enim sunt privata iudicia summae existimationis et paene dicam capitulis, tria haec sunt, fiduciae, tutelae, societatis. Aequum enim perfidiosum et nefarium est fidem frangere, quae continet vitam, et pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit, et socium fallere, cui se in negotio coniunxit. 17. Quae quum ita sint, quis sit qui socium fraudavit et fefellerit consideremus. Dabit enim nobis iam tacite vita acta in alteram partem firmum et grave testimonium. Q. Roscius? Quid ais? Nonne ut ignis in aquam coniectus continuo restinguitur et refrigeratur, sic refervens falsum crimen in purissimam et castissimam vitam collatum statim concidit et exstinguitur? Roscius socium fraudavit? Potest hoc homini huic haerere peccatum? qui medius fidius — audacter dico — plus fidei quam artis, plus veritatis quam disciplinae



te in societate Roscius. Sunt iura, sunt formulae de omnibus rebus constitutae, ne quis aut in genere iniuriae aut ratione actionis errare possit. Expressae sunt enim ex unius cuiusque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria publicae a praetore formulae, ad quas privata lis accommodatur.

IX. 25. Quae quum ita sint, cur non arbitrum pro socio adegeris Q. Roscium quaero. — Formulam non noras. — Notissima erat. — Iudicio gravi experiri volebas. — Quid ita? — Propter familiaritatem veterem. — Cur ergo laedis? — Propter integritatem hominis. — Cur igitur insimulas? — Propter magnitudinem criminis. — Itane vero, quem per arbitrum circumvenire non posses, cuius de ea re proprium erat iudicium, hunc per iudicem condemnabis, cuius de ea re nullum est arbitrium? Quin tu hoc crimen aut obice ubi licet agere aut iacere noli ubi non oportet. Tametsi iam hoc tuo testimonio crimen sublatum est. Nam, quo tu tempore illa formula uti noluisti, nihil hunc in societatem fraudis fecisse iudicasti... [pactionem. Tabulas habet an non? Si non habet, quemadmodum pactionem? si habet, cur non nominas? 26. Dic nunc Roscium abs te petisse ut familiarem suum sumeres arbitrum. — Non petiit. — Dic pactionem fecisse ut absolveretur. — Non pepigit. — Quaere quare sit absolutus? Quod erat summa innocentia et integritate. Quid enim factum est? Venisti domum ultro Roscii: satis fecisti: quod temere commisisti in iudicium ut denuntiaret, rogasti ut ignosceret: te adfuturum negasti: debere tibi ex societate nihil clamitasti. Iudici hic denuntiavit: absolutus est. Tam enim fraudis ac furti mentionem facere audes? Perstat in impudentia. Pactionem enim, inquit, mecum fecerat. Idcirco videlicet, ne condemnaretur. — Quid erat causae cur mitteret ne condemnaretur? — Res erat manifesta: furtum erat apertum.

27. Cuius rei furtum factum erat? Exorditur magna cum expectatione veteris histrionis exponere societatem. — X. Panurgus, inquit, fuit Fannii. Is fit ei cum Roscio communis. — Hic primum questus est non leviter Saturius communem factum esse gratis cum Roscio, qui pretio pro-

prius fuisset Fannii. Largitus est scilicet homo liberalis et dissolutus et bonitate adfluens Fannius Roscio? Sic puto. 28. Quoniam ille hic constitit paullisper, mihi quoque necesse est paullum commorari. Panurgum tu, Saturi, proprium Fannii dicis fuisse. At ego totum Roscii fuisse contendo. Quid erat enim Fannii? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat HS IIIII: ex qua parte erat Roscii, amplius erat HS CCCIII. Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico aestimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim aeris: disciplina, quae erat ab hoc tradita, locabat se non minus HS CCCIII. 29. O societatem captiosam et indignam, ubi alter HS IIIII, alter CCCIII quod sit in societatem adfert: nisi idcirco moleste pateris, quod HS IIIII tu ex arca proferebas, HS CCCIII ex disciplina et artificio Roscius promebat. Quam enim spem et expectationem, quod studium et quem favorem secum in scaenam attulit Panurgus, quod Roscii fuit discipulus! Qui diligebant hunc, illi favebant: qui admirabantur hunc, illum probabant: qui denique huius nomen audierant, illum eruditum et perfectum existimabant. Sic est vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa aestimat. 30. Quid sciret ille perpauci animadvertent: ubi didicisset omnes quaerebant. Nihil ab hoc pravum et perversum produci posse arbitrabantur. Si veniret ab Statilio, tametsi artificio Roscium superaret, aspicere nemo posset. Nemo enim, sicut ex improbo patre probum filium nasci, sic a pessimo histrione bonum comoedum fieri posse existimaret. Quia veniebat a Roscio, plus etiam scire quam sciebat videbatur. XI. Quod item nuper in Erote comoedo usu venit: qui postea quam e scaena non modo sibilis, sed etiam convicio explodebatur, sicut in aram confugit in huius domum, disciplinam, patrocinium, nomen. Itaque perbrevis tempore, qui ne in novissimis quidem erat histrionibus, ad primos pervenit comoedos. 31. Quae res extulit eum? Una commendatio huius: qui tamen Panurgum illum, non solum ut Roscii discipulus fuisse diceretur, domum recepit, sed etiam summo cum labore, stomacho miseriaque erudiit. Nam quo quisque est sollertior

et ingeniosior, hoc docet iracundius et laboriosius. Quod enim ipse celeriter adripuit, id quum tarde percipi videt, discruciat. Paulo longius oratio mea provecata est hac de causa, ut condicionem societatis diligenter cognosceretis. 32. Quae deinde sunt consecuta? Panurgum, inquit, hunc servum communem Q. Flavius Tarquiniensis quidam interfecit. In hanc rem, inquit, me cognitorem dedisti. Lite contestata, iudicio damni iniuria constituto, tu sine me cum Flavio decidisti. — Utrum pro dimidia parte an pro tota re? Planius dicam, utrum pro me an pro me et pro te? Pro me? potui exemplo multorum: licitum est iure: fecerunt multi: nihil in ea re tibi iniuriae feci: pete tu tuum, exige et aufer quod debetur: suam quisque partem iuris possideat et persequatur. — At enim tu tuum negotium gessisti bene. — Gere et tu tuum bene. — Magno tu tuam dimidiam partem decidisti. — Magno et tu tuam partem decide. — HS cccccc tu abstulisti. Si fit hoc vero, HS cccccc tu quoque aufer. XII. 33. Sed hanc decisionem Roscii oratione et opinione augere licet: re et veritate medioerem et tenuem esse invenietis. Accepit enim agrum temporibus iis, quum iacerent praedia praediorum: qui ager neque villam habuit neque ex ulla parte fuit cultus: qui nunc multo pluris est quam tunc fuit. Neque id est mirum. Tum enim propter rei publicae calamitates omnium possessiones erant incertae, nunc deum immortalium benignitate omnium fortunae sunt certae: tum erat ager incultus sine tecto, nunc est cultissimus cum optima villa. 34. Verum tamen, quoniam natura tam malevolus es, numquam ista te molestia et cura liberabo. Praeclare suum negotium gessit Roscius: fundum fructuosissimum abstulit: quid ad te? Tuam partem dimidiam, quemadmodum vis, decide. Vertit hic rationem et id, quod probare non potest, fingere conatur. — De tota re, inquit, decidisti. —

Ergo huc universa causa deducitur, utrum Roscius cum Flavio de sua parte an de tota societate fecerit pactionem. 35. Nam ego Roscium, si quid communi nomine tetigit, confiteor praestare debere societati. — Societatis, non suas lites redemit, quum fundum a Flavio accepit. — Quid ita satis non dedit, AMPLIUS[A SE]NEMINEM PETITURUM? Qui de sua

parte decidit, reliquis integram relinquit actionem: qui pro sociis transigit, satis dat neminem eorum postea petiturum. Quid ita Flavio sibi cavere non venit in mentem? Nesciebat videlicet Panurgum fuisse in societate. — Sciebat. — Nesciebat Fannium Roscio esse socium? — Praeclare. Nam iste cum eo litem contestatam habebat. 36. Cur igitur decidit et non restipulatur neminem amplius petiturum? cur de fundo decedit et iudicio non absolvitur? cur tam imperite facit, ut nec Roscium stipulatione adliget neque a Fannio iudicio se absolvat? 37. Est hoc primum et ex condicione iuris et ex consuetudine cautionis firmissimum et gravissimum argumentum, quod ego pluribus verbis amplecterer, si non alia certiora et clariora testimonia in causa haberem. XIII. Et ne forte me hoc frustra pollicitum esse praedices, te, te, inquam, Fanni, ab tuis subselliis contra te testem suscitabo. Criminatio tua quae est? Roscium cum Flavio pro societate decidisse. Quo tempore? Abhinc annis xv. Defensio mea quae est? Roscium pro sua parte cum Flavio transegisse. Repromittis tu abhinc triennium Roscio. Quid? recita istam restipulationem clarius. Attende, quaeso, Piso. Fannium invitum et huc atque illuc tergiversantem testimonium contra se dicere cogo. Quid enim restipulatio clamat? QUOD A FLAVIO ABSTULERO, PARTEM DIMIDIAM INDE ROSCIO ME SOLUTURUM SPONDEO. Tua vox est, Fanni. 38. Quid tu auferre potes a Flavio, si Flavius nihil debet? Quid hic porro nunc restipulatur, quod iam pridem ipse exegit? quid vero Flavius tibi daturus est, qui Roscio omne, quod debuit, dissolvit? Cur in re tam vetere, in negotio iam confecto, in societate dissoluta nova haec restipulatio interponitur? Quis est huius restipulationis scriptor, testis arbiterque? Tu, Piso. Tu enim Q. Roscium pro opera, pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obisset, rogasti ut Fannio daret HS cccccc hac condicione, ut, si quid ille exegisset a Flavio, partem eius dimidiam Roscio dissolveret. Satisne ista restipulatio dicere tibi videtur aperte Roscium pro se decidisse? 39. At enim forsitan hoc tibi veniat in mentem, repromisisse Fannium Roscio, si quid a Flavio exegisset, eius partem dimidiam, sed omnino exegisse nihil. Quid? tu non exitum excic. II. 1.

actionis, sed initium repromissionis spectare debes? neque, si ille persequi noluit, non quod in se fuit iudicavit Roscium suas, non societatis lites redemisse. Quid, si tandem planum facio, post decisionem veterem Roscii, post repromissionem recentem hanc Fannii HS cccccc Fannium a Q. Flavio Panurgi nomine, abstulisse: tamen diutius illudere viri optimi existimationi [Q. Roscii] audebit?

XIV. 40. Paulo ante quaerebam, id quod vehementer ad rem pertinebat, qua de causa Flavius, quum de tota lite faceret pactionem, neque satis acciperet a Roscio neque iudicio absolveretur a Fannio. Nunc vero id, quod mirum et incredibile est, requiro, quamobrem, quum de tota re decidisset cum Roscio, HS cccccc separatim Fannio dissolverit? Hoc loco, Saturi, quid pares respondere scire cupio: utrum omnino Fannium a Flavio HS cccccc non abstulisse, an alio nomine et alia de causa abstulisse? 41. Si alia de causa, quae ratio tibi cum eo intercesserat? Nulla. Ad dictus erat tibi? Non. Frustra tempus contero. Omnino, inquit, HS cccccc a Flavio non abstulit, neque Panurgi nomine neque cuiusquam. Si planum facio post hanc recentem stipulationem Roscii HS cccccc a Flavio te abstulisse, numquid causare quin ab iudicio abeas turpissime victus? 42. Quo teste igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opinor, haec res in iudicium. Certe. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis iudex? Cluvius. Ex his unus mihi testis est producendus qui pecuniam datam dicat. Quis est ex his gravissimus? Sine controversia qui omnium iudicio comprobatus est [iudex]. Quem igitur ex his tribus a me testem exspectabis? Petitorem? Fannius est: contra se numquam testimonium dicet. Reum? Flavius est. Is iam pridem est mortuus. Si viveret, verba eius audiretis. Iudicem? Cluvius est. Quid is dicit? HS cccccc Panurgi nomine Flavium Fannio dissolvit: quem tu si ex censu spectas, eques Romanus est: si ex vita, homo clarissimus est: si ex te, iudicem sumpsisti: si ex veritate, id, quod scire potuit et debuit, dixit. 43. Nega, nega nunc equiti Romano, homini honesto, iudici tuo credi oportere. Circumspicit, aestuat: negat nos Cluvii testimonium recituros. Recitabimus. Erras: inani

et tenui spe te consolaris. Recita testimonium T. Manilii et C. Lusci Ocreae, duorum senatorum, hominum ornatissimorum, qui ex Cluvio audierunt. [TESTIMONIUM T. MANILII ET C. LUSCII OCREAE.] Utrum dicis Luscio et Manilio an et Cluvio non esse credendum? Planius atque apertius dicam. XV. Utrum Luscius et Manilius nihil de HS cccccc ex Cluvio audierunt, an Cluvius falsum Luscio et Manilio dixit? Hoc ego loco soluto et quieto sum animo et quorsum recidat responsum tuum non magno opere laboro. Firmissimis enim et sanctissimis testimoniis virorum optimorum causa Roscii communita est. 44. Si iam tibi deliberatum est, quibus abroges fidem iuris iurandi responde. Manilio et Luscio negas esse credendum? Dic, aude. Est tuae contumaciae, adrogantiae vitaeque universae vox. Quid exspectas quam mox ego Luscium et Manilium dicam ordine esse senatores, aetate grandes natu, natura sanctos et religiosos, copiis rei familiaris locupletes et pecuniosos? Non faciam: nihil mihi detraham, quum illis exactae aetatis [severissime] fructum, quem meruerunt, retribuam. Magis mea adolescentia indiget illorum bona existimatione quam illorum severissima senectus desiderat meam laudem. 45. Tibi vero, Piso, diu deliberandum et concoquendum est, utrum potius Chaereae iniurato in sua lite an Manilio et Luscio iuratis in alieno iudicio credas? Reliquum est ut Cluvium falsum dixisse Luscio et Manilio contendat: quod si facit, qua impudentia est, eumne testem improbat, quem iudicem probat? ei negabit credi oportere, cui ipse crediderit? eius testis ad iudicem fidem infirmabit, cuius propter fidem et religionem iudicis testes comparavit? quem ego si ferrem iudicem, refugere non deberet: quum testem producam, reprehendere audebit? XVI. 46. Dicit enim, inquit, iniuratus Luscio et Manilio. — Si diceret iuratus, crederes? — At quid interest inter periurum et mendacem? Qui mentiri solet, peierare consuevit. Quem ego ut mentiatur inducere possum, ut peieret exorare facile potero. Nam qui semel a veritate deflexit, hic non maiore religione ad periurium quam ad mendacium perducere consuevit. Quis enim deprecatione deorum, non conscientiae fide commovetur? Propterea quae poena ab dis immor-

talibus periuro, haec eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactione verborum, quibus ius iurandum comprehenditur, sed ex perfidia et malitia, per quam insidiae tenduntur alicui, di immortales hominibus irasci et suscitare consuerunt. 47. At ego hoc ex contrario contendo. Levior esset auctoritas Cluvii, si diceret iuratus, quam nunc est, quum dicit iniuratus. Tum enim forsitan improbis nimis cupidus videretur, qui qua de re iudex fuisset testis esset: nunc omnibus inimicis necesse est castissimus et constantissimus esse videatur, qui id, quod scit, familiaribus suis dicit. 48. Die nunc, si potes, si res, si causa patitur, Cluvium esse mentitum. Mentitus est Cluvius? Ipsa mihi veritas manum iniicit et paullisper consistere et commorari cogit. Unde hoc totum ductum et conflatum mendacium est? Roscius est videlicet homo callidus et versutus. Hoc initio cogitare coepit: quoniam Fannius a me petit HS 1000, petam a C. Cluvio, equite Romano, ornatissimo homine, ut mea causa mentiatur: dicat decisionem factam esse, quae facta non est: HS 10000 a Flavio data esse Fannio, quae data non sunt. Est hoc principium improbi animi, miseri ingenii, nulli consilii. 49. Quid deinde? Postea quam se praecclare confirmavit, venit ad Cluvium. Quem hominem? Levem? immo gravissimum. Mobilem? immo constantissimum. Familiarem? immo alienissimum. Hunc postea quam salutavit, rogare coepit blande et concinne scilicet: Mentire mea causa, viris optimis tuis familiaribus praesentibus die Flavium cum Fannio de Panurgo decidisse, qui nihil transegit: die HS 10000 dedisse, qui assem nullum dedit. Quid ille respondit? Ego vero cupide et libenter mentiar tua causa, et, si quando me vis peierare, ut paullulum tu compendii facias, paratum fore scito: non fuit causa cur tantum laborem caperes et ad me venires: per nuntium hoc, quod erat tam leve, transigere potuisti. XVII. 50. Pro deum hominumque fidem! hoc aut Roscius umquam a Cluvio petisset, si HS miliens in iudicium haberet? aut Cluvius Roscio petenti concessisset, si universae praedae particeps esset? Vix mediis fidius tu, Fanni, a Ballione aut aliquo eius simili hoc et postulare auderes et impetrare posses, quod quum est

veritate falsum tum ratione quoque est incredibile. Obliviscor enim Roscium et Cluvium viros esse primarios: improbos temporis causa esse fingo. 51. Falsum subornavit testem Roscius Cluvium. Cur tam sero? cur quum altera pensio solvenda esset, non tum quum prima? Nam iam antea HS 10000 dissolverat. Deinde, si iam persuasum erat Cluvio ut mentiretur, cur potius HS 100000, quam 100000 100000 100000 data dixit Fannio a Flavio, quum ex restipulatione pars eius dimidia Roscii esset? Iam intelligis, C. Piso, sibi soli, societati nihil Roscium petisse. Hoc quum sentit Saturius esse apertum, resistere et repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis et insidiarum in eodem vestigio deverticulum repperit.

52. Petisse, inquit, suam partem Roscium a Flavio confiteor: vacuam et integram reliquisse Fannii concedo: sed quod sibi exegit, id commune societatis factum esse contendo. — Quo nihil captiosius neque indignius potest dici. Quaero enim potueritne Roscius ex societate suam partem petere necne? Si non potuit, quemadmodum abstulit? si potuit, quemadmodum non sibi exegit? Nam quod sibi petitur, certe alteri non exigitur. 53. An ita est? si quod universae societatis fuisset petisset, quod tum redactum esset aequaliter omnes partirentur: nunc quum petierit quod suae partis esset, non quod tum abstulit soli sibi exegit? XVIII. Quid interest inter eum qui per se ligat et qui cognitor est datus? Qui per se litem contestatur, sibi soli petit: alteri nemo potest, nisi qui cognitor est factus. Itane vero? Cognitor si fuisset tuus, quod vicisset iudicio ferres tuum. Suo nomine petiit: quod abstulit sibi, non tibi exegit. 54. Quod si quisquam petere potest alteri, qui cognitor non est factus, quaero quid ita, quum Panurgus esset interfectus et lis contestata cum Flavio damni iniuria esset, tu in eam litem cognitor Roscii sis factus: quum praesertim ex tua oratione quodcumque tibi peteres huic peteres, quodcumque tibi exigeres, id in societatem recideret. Quodsi ad Roscium nihil perveniret, quod tu a Flavio abstulisses, nisi te in suam litem dedisset cognitorum, ad te pervenire nihil debet, quod Roscius pro sua parte exegit, quoniam tuus cognitor non est factus. 55. Quid enim huic rei respondere poteris, Fanni? Quum de sua parte Ro-



scius transegit cum Flavio, actionem tibi tuam reliquit an non? Si non reliquit, quemadmodum HS cccccc ab eo postea exegisti? si reliquit, quid ab hoc petis quod per te persequi et petere debes? Simillima enim et maxime gemina societas hereditatis est. Quemadmodum socius in societate habet partem, sic heres in hereditate habet partem. Ut heres sibi soli, non coheredibus petit, sic socius sibi soli, non sociis petit: et quemadmodum uterque pro sua parte petit, sic pro sua parte dissolvit: heres ex sua parte qua hereditatem adiit, socius ex ea qua societatem coit. 56. Quemadmodum suam partem Roscius suo nomine condonare potuit Flavio, ut eam tu non peteres, sic quum exegit suam partem et tibi integram petitionem reliquit, tecum partiri non debet, nisi forte tu perverso more quod huius est ab alio extorquere non potes, huic eripere potes. Perstat in sententia Saturius, quodcumque sibi petat socius, id societatis fieri. Quod si ita est: qua, malum, stultitia fuit Roscius, qui ex iuris peritorum consilio et auctoritate restipularetur a Fannio diligenter, ut, quod is exegisset a Flavio, dimidiam partem sibi dissolveret, siquidem sine cautione et repromissione nihilo minus id Fannius societati, hoc est Roscio, debebat?

*Amisssa sunt non pauca.*

M. TULLII CICERONIS  
IN Q. CAECILIUM  
ORATIO,  
QUAE DIVINATIO DICITUR.

ARGUMENTUM VETERIS ENARRATORIS.

Cn. Pompeio primum et M. Crasso coss. C. Verres, perfunctus quaestura, legatione, praetura urbana, patre C. Verre et praetextato filio et filia nupta, uxorem habens, quum successisset in Sicilia C. Sacerdoti praetori eamque non sibi succedente Arrio per triennium tenuisset, atque in ea fuisset libidinose, avarae crudeliterque versatus, succedente tandem in eadem provincia Metello, repetundarum reus ab Siculis postulatus est: qui omnes praeter Syracusanos et Mamertinos M. Tullium, illo tempore florentem defensionibus amicorum, ad accusandum descendere compulerunt, iam pridem illis necessitudine copulatum, quod quaestor in Sicilia fuisset praetore Sex. Peducaeo, et quod, quum decederet, in illa oratione, quam Lilybaei habuit, multa iis benigne promisisset. Accessit his non ignobilis futura ideo de Verre victoria, quia a Metellis, Scipionibus et multis aliis nobilibus viris et praecipue ab Hortensio ipso defenderetur, facile et principe in senatu propter nobilitatem et in foro ob eloquentiam rege causarum et eodem consule designato cum Q. Metello fratre Metellorum, alterius praetoris Siculi, alterius praetoris urbani. His ita constitutis exstitit Q. Caecilius Niger, domo Siculus, et quaestor Verris et eiusdem, ut ipse dicebat, inimicus, qui se potius accusatorem contenderet constitui oportere, has adferens causas: unam, quod ab eo laesus et ob hoc iure illi sit inimicus, quare praevaricator esse non possit; alteram, quod, quum quaestor ei tum fuerit, etiam ipse in quaestura crimina noverit Verris; tertiam, quod Siculus pro Siculis agat. Huiusce modi propositionibus Cicero designatus aedilis his capitibus respondet: accusatorem eum esse oportere, qui invitatus cogitur religione officii, rogatus ab omnibus Siculis, qui pro re publica agit, quem volunt qui accusant, quem metuit qui accusatur, qui idoneus est facundia innocentiaque, qui hoc facit imitatione maiorum. Divisio principalis: una de se ipso, altera de contentione sui et Caecilii.

Divinatio dicitur haec oratio, quia non de facto quaeritur — haec coniectura —, sed de futuro, quae est divinatio, uter debeat accusare.

Alii ideo putant divinationem dici, quod iniurati iudices in hac causa sedeant, et, quod velint, praesentire de utroque possint; alii, quod res agatur sine testibus et sine tabulis, et his remotis argumenta sola sequantur iudices et quasi divinent.

Agitur autem causa senatoriis iudiciis in invidia apud populum constitutis corruptione multorum, vexatis provinciis omnibus ac sociis populi Romani fessis toto orbe terrarum, accusatoribus praevaricatione infamibus, flagitante plebe iudicia equestris ordinis, quae fere ante annos X. victor Sulla sustulerat, cognoscente de pecuniis repetundis M'. Glabrione praetore et amplissimis quibusque senatorii ordinis iudicantibus, summa expectatione cunctorum.

Genus causae honestum, status qualitas negotialis comparativa de constituendo accusatore, qui potissimum de duobus aut qui solus accuset: dicit enim Caecilius aut a se accusandum esse Verrem aut a se quoque.

I. 1. Si quis vestrum, iudices, aut eorum, qui adsunt, forte miratur me, qui tot annos in causis iudiciisque publicis ita sim versatus, ut defenderim multos, laeserim neminem, subito nunc mutata voluntate ad accusandum descendere, is si mei consilii causam rationemque cognoverit, una et id, quod facio, probabit et in hac causa profecto neminem praeponendum mihi esse actorem putabit.

2. Quum quaestor in Sicilia fuisset, itaque ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus iucundam diuturnamque memoriam quaesturae nominisque mei relinquere, factum est uti quum summum in veteribus patronis multis tum non nullum etiam in me praesidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Qui nunc populati atque vexati cuncti ad me publice saepe venerunt, ut suarum fortunarum omnium causam defensionemque susciperem: me saepe esse pollicitum, saepe ostendisse dicebant, si quod tempus accidisset, quo tempore aliquid a me requirerent, commodis eorum me non defuturum. 3. Venisse tempus aiebant, non iam ut commoda sua, sed ut vitam salutemque totius provinciae defenderem: sese iam ne deos quidem in suis urbibus ad quos confugerent habere, quod eorum simulaera sanctissima C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset: quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno praetore per triennium pertulisse:

rogare et orare, ne illos supplices aspernarer, quos me incolumi nemini supplices esse oporteret.

II. 4. Tuli graviter et acerbe, iudices, in eum me locum adduci, ut aut eos homines spes falleret, qui opem a me atque auxilium petissent, aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore atque officio coactus ad accusandum traducerer. Dicebam eos habere actorem Q. Caecilium, qui praesertim quaestor in sua provincia fuisset. Quo ego adiumento sperabam hanc a me posse molestiam demoveri, id mihi erat adversarium maxime. Nam illi multo mihi hoc facilius remisissent, si istum non nossent aut si iste apud eos quaestor non fuisset. 5. Adductus sum, iudices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine institutoque maiorum, ut onus huius laboris atque officii non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem.

Quo in negotio tamen illa res me, iudices, consolatur, quod haec quae videtur esse accusatio mea non potius accusatio quam defensio est existimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem quia mihi unus est accusandus, prope modum manere in instituto meo videor et non omnino a defendendis hominibus sublevandisque discedere. 6. Quodsi hanc causam tam idoneam, tam illustrem, tam gravem non haberem, si aut hoc a me Siculi non petissent aut mihi cum Siculis causa tantae necessitudinis non intercederet et hoc, quod facio, me rei publicae causa facere profiterer, ut homo singulari cupiditate, audacia, scelere praeditus, cuius furta atque flagitia non in Sicilia solum, sed in Achaia, Asia, Cilicia, Pamphylia, Romae denique ante oculos omnium maxima turpissimaque nossemus, me agente in iudicium vocaretur, quis tandem esset qui meum factum aut consilium posset reprehendere? III. 7. Quid est, pro deum hominumque fidem! in quo ego rei publicae plus hoc tempore prodesse possim? Quid est quod aut populo Romano gratius esse debeat aut sociis exterisque nationibus optatius esse possit aut saluti fortunisque omnium magis accommodatum sit? Populatae, vexatae, funditus eversae provinciae: socii

stipendiarii que populi Romani adflicti, miseri iam non salutis spem, sed solacium exitii quaerunt. 8. Qui iudicia manere apud ordinem senatorium volunt, queruntur accusatores se idoneos non habere: qui accusare possunt, iudiciorum severitatem desiderant. Populus Romanus interea, tametsi multis incommodis difficultatibusque adfectus est, tamen nihil aequè in re publica atque illam veterem iudiciorum vim gravitatemque requirit. Iudiciorum desiderio tribunicia potestas efflagitata est: iudiciorum levitate ordo quoque alius ad res iudicandas postulatur: iudicium culpa atque dedecore etiam censorium nomen, quod asperius antea populo videri solebat, id nunc poscitur, id iam populare et plausibile factum est. 9. In hac libidine hominum nocentissimorum, in populi Romani cotidiana querimonia, iudiciorum infamia, totius ordinis offensione quum hoc unum his tot incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines idonei atque integri causam rei publicae legumque susceperent, fateor me salutis omnium causa ad eam partem accessisse rei publicae sublevandae, quae maxime laboraret.

10. Nunc quoniam quibus rebus adductus ad causam accesserim demonstravi, dicendum necessario est de contentione nostra, ut in constituendo accusatore quid sequi possitis habeatis. Ego sic intelligo, iudices: quum de pecuniis repetundis nomen cuiuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit cui potissimum delatio detur, haec duo in primis spectari oportere: quem maxime velint actorem esse ii, quibus factae esse dicantur iniuriae, et quem minime velit is, qui eas iniurias fecisse arguatur.

IV. 11. In hac causa, iudices, tametsi utrumque esse arbitror perspicuum, tamen de utroque dicam et de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere, hoc est, de voluntate eorum, quibus iniuriae factae sunt: quorum causa iudicium de pecuniis repetundis est constitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum civitates vastasse, domos exinanisse, fana spoliasset dicitur. Adsunt, queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam habent spectatam iam et cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me a vobis atque a populi Romani legibus pe-

tunt: me defensorem calamitatum suarum, me ultorem iniuriarum, me cognitorem iuris sui, me actorem causae totius esse voluerunt. 12. Utrum, Q. Caecili, hoc dicis, me non Siculorum rogatu ad causam accedere an optimorum fidelissimorumque sociorum voluntatem apud hos gravem esse non oportere? Si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum esse simulas, maxime existimari vult, Siculos hoc a me non petisse, primum causam inimici tui sublevabis, de quo non praeiudicium, sed plane iudicium iam factum putatur, quod ita percrebruit, Siculos omnes actorem suae causae contra illius iniurias quaesisse. 13. Hoc si tu inimicus eius factum negabis, quod ipse cui maxime haec res obstat negare non audet, videto ne nimium familiariter inimicitias exercere videare. Deinde sunt testes viri clarissimi nostrae civitatis, quos omnes a me nominari non est necesse: eos, qui adsunt, appellabo: quos, si mentirer, testes esse impudentiae meae minime vellem. Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus: scit is, quem adessee video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide atque praesidio Siculi maxime nituntur, quod omnino Marcellorum nomine tota illa provincia adiuncta est. 14. Hi sciunt hoc non modo a me petitum esse, sed ita saepe et ita vehementer esse petitum, ut aut causa mihi suscipienda fuerit aut officium necessitudinis repudiandum.

Sed quid ego hic testibus utor quasi res dubia aut obscura sit? Adsunt homines ex tota provincia nobilissimi, qui praesentes vos orant atque obsecrant, iudices, ut in actore causae suae deligendo vestrum iudicium ab suo iudicio ne discrepet. Omnium civitatum totius Siciliae legationes adsunt praeter duas civitates, quarum duarum si adessent, duo crimina vel maxima minuerentur, quae cum iis civitatibus C. Verri communicata sunt. 15. At enim cur a me potissimum hoc praesidium petiverunt? Si esset dubium petissent necne, dicerem cur petissent. Nunc vero quum id ita perspicuum sit, ut oculis iudicare possitis, nescio cur hoc mihi detrimento esse debeat, si id mihi obiiciatur, me potissimum esse delectum. 16. Verum id mihi non sumo, iudices, et hoc non modo in oratione mea non pono, sed ne in opinione quidem cuiusquam relinquo, me omnibus patro-

nis esse praepositum. Non ita est: sed unius cuiusque temporis, valetudinis, facultatis ad agendum ducta ratio est. Mea fuit semper haec in hac re voluntas et sententia, quemvis ut hoc mallem de iis, qui essent idonei, suscipere quam me, me ut mallem quam neminem.

V. 17. Reliquum est iam ut illud quaeramus, quum hoc constet, Siculos a me petisse, eequid hanc rem apud vos animosque vestros valere oporteat, eequid auctoritatis apud vos in suo iure repetendo socii populi Romani, supplices vestri, habere debeant. De quo quid ego plura commemorem? quasi vero dubium sit quin tota lex de pecuniis repetundis sociorum causa constituta sit. 18. Nam civibus quum sunt ereptae pecuniae, civili fere actione et privato iure repetuntur: haec lex socialis est, hoc ius nationum exterarum est, hanc habent arcem minus aliquanto nunc quidem munitam quam antea, verum tamen, si qua reliqua spes est, quae sociorum animos consolari possit, ea tota in hac lege posita est: cuius legis non modo a populo Romano, sed etiam ab ultimis nationibus iam pridem severi custodes requiruntur. 19. Quis ergo est qui neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum causa lex sit constituta? Sicilia tota si una voce loqueretur, hoc diceret: Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus, delubris, quod in una quaque re beneficio senati populi que Romani iuris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti atque abstulisti: quo nomine abs te sestertium miliens ex lege repeto. Si universa, ut dixi, provincia loqui posset, hac voce uteretur: quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum esse arbitrata est, ipsa delegit. 20. In eius modi re quisquam tam impudens reperietur qui ad alienam causam invitis iis, quorum negotium est, accedere aut aspirare audeat? VI. Si tibi, Q. Caecili, hoc Siculi dicerent: Te non novimus, nescimus qui sis, numquam te antea vidimus, sine nos per eum nostras fortunas defendere, cuius fides est nobis cognita, nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent? Nunc hoc dicunt, utrumque se nosse: alterum se cupere defensorem esse fortunarum suarum, alterum plane nolle. 21. Cur nolint, etiamsi taceant, satis dicunt.

Verum non tacent. Tamen iis invitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius quam abs te defensos esse malunt? tamen iis operam tuam pollicebere, qui te neque velle sua causa nec, si cupias, posse arbitrantur? Cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis et in iudicii severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponis invitissimis iis, quibus maxime lex consultum esse vult? cur de quibus in provincia non optime es meritus, eos nunc plane fortunis omnibus conaris evertere? cur iis non modo persequendi iuris sui, sed etiam deplorandae calamitatis adimis potestatem? 22. Nam te actore quem eorum adfuturum putas, quos intelligis non ut per te alium, sed ut per alium aliquem te ipsum ulciscantur laborare?

VII. At enim solum id est, ut me Siculi maxime velint: alterum illud, credo, obscurum est a quo Verres minime se accusari velit. Equis umquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit quam ille atque illius amici, ne haec mihi delatio detur? Sunt multa, quae Verres in me esse arbitratur, quae scit in te, [Q.] Caecili, non esse: quae cuius modi in utroque nostrum sint paullo post commemorabo. 23. Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi adsentiare: nullam rem in me esse quam ille contemnat, nullam in te quam pertimescat. Itaque magnus ille defensor et amicus eius tibi suffragatur, me oppugnat, aperte ab iudicibus petit ut tu mihi antepone, et ait hoc se honeste, sine ulla invidia ac sine ulla offensione contendere. Non enim, inquit, illud peto, quod soleo, quum vehementius contendere, impetrare, reus ut absolvatur, non peto: sed ut potius ab hoc quam ab illo accusetur, id peto. Da mihi hoc: concede, quod facile est, quod honestum, quod non invidiosum: quod quum dederis, sine ullo tuo periculo, sine infamia illud dederis, ut is absolvatur, cuius ego causa laboro. 24. Et ait idem, ut aliquis metus adiunctus sit ad gratiam, certos esse in consilio quibus ostendi tabellas velit: id esse perfacile: non enim singulos ferre sententiam, sed universos constituere: ceratam uni cuique tabellam dari cera legitima, non illa infami ac nefaria. At-

que is non tam propter Verrem laborat, quam quod eum minime res tota delectat. Videt enim, si a pueris nobilibus, quos adhuc elusit, si a quadruplatoribus, quos non sine causa contempsit semper ac pro nihilo putavit, accusandi voluntas ad viros fortes spectatosque homines translata sit, sese in iudiciis diutius dominari non posse. VIII. 25. Huic ego homini iam ante denuntio, si a me causam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam esse mutandam et ita tamen mutandam, ut, meliore et honestiore condicione quam qua ipse vult, imitetur homines eos, quos ipse vidit amplissimos, L. Crassum et M. Antonium, qui nihil se arbitrabantur ad iudicia causasque amicorum praeter fidem et ingenium adferre oportere. Nihil erit quod me agente arbitretur iudicium sine magno multorum periculo posse corrumpi. 26. Ego in hoc iudicio mihi Siculorum causam receptam, populi Romani susceptam esse arbitror, ut mihi non unus homo improbus opprimendus sit, id quod Siculi petiverunt, sed omnino improbitas, id quod populus Romanus iam diu flagitat, extinguenda atque delenda sit. In quo quid eniti aut quid efficere possim malo in aliorum spe relinquere quam in oratione mea ponere.

27. Tu vero, Caecili, quid potes? quo tempore aut qua in re non modo caeteris specimen aliquod dedisti, sed tute tui periculum fecisti? In mentem tibi non venit quid negotii sit causam publicam sustinere, vitam alterius totam explicare atque eam non modo in animis iudicium, sed etiam in oculis conspectuque omnium exponere, sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem iudiciorum defendere? IX. Cognosce ex me, quoniam hoc primum tempus discendi nactus es, quam multa esse oporteat in eo, qui alterum accuset: ex quibus si unum aliquod in te cognoveris, ego iam tibi ipse istuc, quod expetis, mea voluntate concedam. Primum integritatem atque innocentiam singularem. Nihil est enim quod minus ferendum sit quam rationem ab altero vitae repossere eum, qui non possit suae reddere. 28. Hic ego de te plura non dicam: unum illud credo omnes animadvertere, te adhuc a nullis nisi ab Siculis potuisse cognosci: Siculos hoc dicere, quum eidem sint irati, cui tu

te inimicum esse dicis, sese tamen te actore ad iudicium non adfuturos. Quare negent ex me non audies, hos patere id suspicari, quod necesse est. Illi quidem, ut est hominum genus nimis acutum et suspiciosum, non te ex Sicilia litteras in Verrem deportare velle arbitrantur, sed, quod iisdem litteris illius praetura et tua quaestura consignata sit, asportare te velle ex Sicilia litteras suspicantur.

29. Deinde accusatorem firmum verumque esse oportet. Eum ego si te putem cupere esse, facile intelligo esse non posse. Nec ea dico, quae si dicam, tamen infirmare non possis: te, ante quam de Sicilia decesseris, in gratiam redisse cum Verre: Potamonem scribam et familiarem tuum retentum esse a Verre in provincia, quum tu decederes: M. Caecilium, fratrem tuum, lectissimum atque ornatissimum adolescentem, non modo non adesse neque tecum tuas iniurias persequi, sed esse cum Verre et cum illo familiarissime atque amicissime vivere. Sunt et haec et alia in te falsi accusatoris signa permulta, quibus ego nunc non utor: hoc dico, te, si maxime cupias, tamen verum accusatorem non esse posse. 30. Video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas cum Verre eius modi est, ut ea in accusando attingere non audeas. X. Queritur Sicilia tota C. Verrem ab aratoribus, quum frumentum sibi in cellam imperavisset et quum esset tritici modius sestertiis duobus, pro frumento in modios singulos duodenos sestertios exegisse. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, iniuria non ferenda. Ego hoc uno crimine illum condemnem necesse est: tu, Caecili, quid facies? 31. Utrum hoc tantum crimen praetermites an obiicies? Si obiicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore in eadem provincia tu ipse fecisti? audebis ita accusare alterum, ut quo minus tute condemnere recusare non possis? Sin praetermites, qualis erit tua ista accusatio, quae domestici periculi metu certissimi et maximi criminis non modo suspicionem, verum etiam mentionem ipsam pertimescat? 32. Emptum est ex senati consulto frumentum ab Siculis praetore Verre, pro quo frumento pecunia omnis soluta non est. Grave est hoc crimen in Verrem, grave me agente: te accusante nullum. Eras enim tu quae-

stor: pecuniam publicam tu tractabas: ex qua, etiam si euperet praetor, tamen ne qua deductio fieret magna ex parte tua potestas erat. Huius quoque igitur criminis te accusante mentio nulla fiet. Silebitur toto iudicio de maximis et notissimis illius furtis et iniuriis. Mihi crede, Caecili, non potest in accusando socios vere defendere is, qui cum reo criminum societate coniunctus est. 33. Mancipes a civitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. Quid? hoc Verre praetore factum est solum? Non, sed etiam quaestore Caecilio. Quid igitur? daturus es huic crimini quod et potuisti prohibere ne fieret et debuisti an totum id relinques? Ergo id omnino Verres in iudicio suo non audiet, quod quum faciebat, quemadmodum defensurus esset non reperiebat. XI. Atque ego haec, quae in medio posita sunt, commemoro. Sunt alia magis occulta furta: quae ille, ut istius, credo, animos atque impetus retardaret, benignissime cum quaestore suo communicavit. 34. Haec tu scis ad me esse delata: quae si velim proferre, facile omnes intelligent vobis inter vos non modo voluntatem fuisse coniunctam, sed ne praedam quidem adhuc esse divisam. Quapropter si tibi indicium postulas dari, quod tecum una fecerit, concedo, si id lege permittitur: sin autem de accusatione dicimus, concedas oportet iis, qui nullo suo peccato impediuntur quo minus alterius peccata demonstrare possint. 35. Ac vide quantum interfuturum sit inter meam tuamque accusationem. Ego etiam quae tu sine Verre commisisti Verri crimini daturus sum, quod te non prohibuerit, quum summam ipse haberet potestatem: tu contra ne quae ille quidem fecit obiicies, ne qua ex parte coniunctus cum eo reperiare.

Quid, illa, Caecili, contemnendane tibi videntur esse, sine quibus causa sustineri, praesertim tanta, nullo modo potest? aliqua facultas agendi, aliqua dicendi consuetudo, aliqua in foro, iudiciis, legibus aut ratio aut exercitatio? Intelligo quam scopuloso difficillique in loco verser. 36. Nam quum omnis adrogantia odiosa est tum illa ingenii atque eloquentiae multo molestissima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio: neque est quod possim dicere, neque, si esset, dicerem. Aut enim id mihi satis est, quod est de me opi-

nionis, quidquid est, aut, si id parum est, ego maius id commemorando facere non possum. XII. 37. De te, Caecili, iam mehercule hoc extra hanc contentionem certamenque nostrum familiariter tecum loquar, tu ipse quemadmodum existimes vide etiam atque etiam et tu te collige et quis sis et quid facere possis considera. Putasne te posse de maximis acerbissimisque rebus, quum causam sociorum fortunasque provinciae, ius populi Romani gravitatemque iudicii legumque suscipis, res tot, tam graves, tam varias voce, memoria, consilio, ingenio sustinere? 38. Putasne te posse, quae C. Verres in quaestura, quae in legatione, quae in praetura, quae Romae, quae in Italia, quae in Achaia, Asia Pamphyliaque peccarit, ea, quemadmodum locis temporibusque divisa sint, sic criminibus et oratione distinguere? Putasne posse, id quod in huius modi reo maxime necessarium est, facere, ut quae ille libidinese, quae nefarie, quae crudeliter fecerit, ea aequae acerba et indigna videantur esse his qui audient atque illis visa sunt qui senserunt? 39. Magna sunt ea, quae dico, mihi crede: noli haec contemnere. Dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia: causa non solum exponenda, sed etiam graviter copioseque agenda est: perficiendum est, si quid agere aut proficere vis, ut homines te non solum audiant, verum etiam libenter studioseque audiant. In quo si te multum natura adjuvaret, si optimis a pueritia disciplinis atque artibus studuisses et in his elaborasses, si litteras Graecas Athenis, non Lilybaei, Latinas Romae, non in Sicilia didicisses, tamen esset magnum. tantam causam, tam expectatam et diligentia consequi et memoria complecti et oratione expromere et voce ac viribus sustinere. 40. Fortasse dices: Quid ergo? haec in te sunt omnia? Utinam quidem essent! Verum tamen ut esse possent, magno studio mihi a pueritia est elaboratum. Quodsi ego haec propter magnitudinem rerum ac difficultatem adsequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi, quam longe tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas non modo antea numquam cogitasti, sed ne nunc quidem, quum in eas ingrederis, quae et quanta sint suspicari potes? XIII. 41. Ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro iudiciisque ita verser, ut

eiusdem aetatis aut nemo aut pauci plures causas defende-  
rint, et qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis  
datur, in his studiis laboribusque consumam, quo paratior  
ad usum forensem promptiorque esse possim: tamen, ita  
mihi deos velim propitios, ut quum illius temporis mihi venit  
in mentem, quo die citato reo mihi dicendum sit, non solum  
commoveor animo, sed etiam toto corpore perhorresco.  
42. Iam nunc mente et cogitatione prospicio, quae tum stu-  
dia hominum, qui concursus futuri sint, quantam expecta-  
tionem magnitudo iudicii sit adlatura, quantam auditorum mul-  
titudinem infamia C. Verris concitatura, quantam denique  
audientiam orationi meae improbitas illius factura sit. Quae  
quum cogito, iam nunc timeo quidnam pro offensione homi-  
num, qui illi inimici infensique sunt, et expectatione omnium  
et magnitudine rerum dignum eloqui possim. 43. Tu horum  
nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras: si quid ex vetere  
aliqua oratione: IOVEM EGO OPTIMUM MAXIMUM, aut: VELLEM, SI  
FIERI POTUISSET, IUDICES, aut aliquid eius modi ediscere potue-  
ris, praeclare te paratum in iudicium venturum arbitraris?  
Ac si tibi nemo responsurus esset, tamen ipsam cau-  
sam, ut ego arbitror, demonstrare non posses. 44. Nunc ne  
illud quidem cogitas, tibi cum homine disertissimo et ad di-  
cendum paratissimo futurum esse certamen, quicum modo  
disserendum, modo omni ratione pugnandum certandumque  
sit? Cuius ego ingenium ita laudo, ut non pertimescam, ita  
probo, ut me ab eo delectari facilius quam decipi putem  
posse. XIV. Numquam ille me opprimet consilio: numquam  
ullo artificio pervertet: numquam ingenio me suo labefactare  
atque infirmare conabitur: novi omnes hominis petitiones  
rationesque dicendi: saepe in iisdem, saepe in contrariis  
causis versati sumus. Ita contra me ille dicet, quamvis sit  
ingeniosus, ut non nullum etiam de suo ingenio iudicium  
fieri arbitretur. 45. Te vero, Caecili, quemadmodum sit elu-  
surus, quam omni ratione iactaturus, videre iam videor:  
quotiens ille tibi potestatem optionemque facturus sit, ut eli-  
gas utrum velis, factum esse necne, verum esse an falsum,  
utrum dixeris, id contra te futurum. Qui tibi aestus, qui er-  
ror, quae tenebrae, di immortales! erunt, homini minime

malo? Quid? quum accusationis tuae membra dividere coe-  
perit et in digitis suis singulas partes causae constituere?  
Quid? quum unum quidque transigere, expedire, absolvere?  
Ipse profecto metuere incipies, ne innocenti periculum fa-  
cesseris. 46. Quid? quum commiserari, conqueri et ex illius  
invidia deonerare aliquid et in te traicere coeperit? com-  
memorare quaestoris cum praetore necessitudinem consti-  
tutam more maiorum, sortis religione? Poterisne eius ora-  
tioni subire? Invidiam vide modo, etiam atque etiam consi-  
dera. Mihi enim videtur periculum fore ne ille non modo  
verbis te obruat, sed gestu ipso ac motu corporis praestrin-  
gat aciem ingenii tui teque ab institutis tuis cogitationibus-  
que abducat. 47. Atque huiusce rei iudicium iam continuo  
video futurum. Si enim mihi hodie respondere ad haec, quae  
dico, potueris, si ab isto libro, quem tibi magister ludi ne-  
scio qui ex alienis orationibus compositum dedit, verbo uno  
discesseris, posse te et illi quoque iudicio non deesse et  
causae atque officio tuo satis facere arbitrabor: sin mecum  
in hac prolusione nihil fueris, quem te in ipsa pugna cum  
acerrimo adversario fore putemus?

XV. Esto: ipse nihil est, nihil potest: at venit paratus  
cum subscriptoribus exercitatis et disertis. Est tamen hoc  
aliquid, tametsi non est satis. Omnibus enim rebus is, qui  
princeps in agendo est, ornatissimus et paratissimus esse  
debet. Verum tamen L. Appuleium esse video proximum  
subscriptorem, hominem non aetate, sed usu forensi atque  
exercitatione tironem. 48. Deinde, ut opinor, habet Alie-  
num, hunc tamen ab subselliis, qui quid in dicendo posset  
numquam satis attendi, in clamando quidem video eum  
esse bene robustum atque exercitatum. In hoc spes tuae  
sunt omnes: hic, si tu eris actor constitutus, totum iudicium  
sustinebit. Ac ne is quidem tantum contendet in dicendo  
quantum potest, sed consulat laudi et existimationi tuae,  
et ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet,  
ut tu tamen aliquid esse videare. Ut in actoribus Graecis  
fieri videmus, saepe illum, qui est secundarum aut tertia-  
rum partium, quum possit aliquanto clarius dicere quam  
ipse primarum, multum summittere, ut ille princeps quam

maxime excellat, sic faciet Alienus: tibi serviet, tibi lenocinabitur, minus aliquanto contendet quam potest. 49. Iam hoc considerate, cuius modi accusatores in tanto iudicio simus habituri, quum et ipse Alienus ex ea facultate, si quam habet, aliquantum detractus sit et Caecilius tum denique se aliquid futurum putet, si Alienus minus vehemens fuerit et sibi primas in dicendo partes concesserit. Quartum quem sit habiturus non video, nisi quem forte ex illo grege moratorum, qui subscriptionem sibi postularunt, cuicumque vos delationem dedissetis. 50. Ex quibus alienissimis hominibus ita paratus venis ut tibi hospes aliquis sit recipiendus. Quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut ad ea, quae dixerint, certo loco aut singillatim uni cuique respondeam: sic breviter, quoniam non consulto, sed casu in eorum mentionem incidi, quasi praeteriens satis faciam universis. XVI. Tantane vobis inopia videor esse amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim, sed de populo subscriptor addatur? vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi causam praeripere conemini potius quam aliquos ad columnam Maeniam vestri ordinis reos reperiatis? 51. Custodem, inquit, Tullio me apponite. Quid? mihi quam multis custodibus opus erit, si te semel ad meas capsas admisero? qui non solum ne quid enunties, sed etiam ne quid auferas custodiendus sis. Sed de isto custode toto sic vobis brevissime respondebo: non esse hos tales viros commissuros, ut ad causam tantam, a me susceptam, mihi creditam, quisquam subscriptor me invito aspirare possit. Etenim fides mea custodem repudiat, diligentia speculatorem reformidat.

52. Verum ut ad te, Caecili, redeam, quam multa te deficiant vides: quam multa sint in te quae reus nocens in accusatore suo cupiat esse profecto iam intelligis. Quid ad haec dici potest? non enim quaero quid tu dicturus sis: video mihi non te, sed hunc librum esse responsurum, quem monitor tuus hic tenet: qui si te recte monere volet, suadebit tibi ut hinc discedas neque mihi verbum ullum respondeas. Quid enim dices? an id quod dictitas, iniuriam tibi fecisse Verrem? Arbitror. — Neque enim esset veri simile,

quum omnibus Siculis faceret iniurias, te illi unum eximium cui consuleret fuisse. 53. Sed caeteri Siculi ultorem suarum iniuriarum invenerunt: tu, dum tuas iniurias per te, id quod non potes, persequi conaris, id agis ut caeterorum quoque iniuriae sint impunitae atque inultae: et hoc te praeterit, non id solum spectari solere qui debeat, sed etiam illud qui possit ulcisci: in quo utrumque sit, eum superiorem esse, in quo alterutrum, in eo non quid is velit, sed quid facere possit quaeri solere. 54. Quodsi ei potissimum censes permitti oportere accusandi potestatem, cui maximam C. Verres iniuriam fecerit, utrum tandem censes hos iudices gravius ferre oportere, te ab illo laesum an provinciam Siciliam esse vexatam ac perditam? Opinor, concedes multo hoc et esse gravius et ab omnibus ferri gravius oportere. Concede igitur ut tibi anteponatur in accusando provincia. Nam provincia accusat, quum is agit causam, quem sibi illa defensorem sui iuris, ultorem iniuriarum, actorem causae totius adoptavit.

XVII. 55. At eam tibi C. Verres fecit iniuriam, quae caeterorum quoque animos posset alieno incommodo commovere. Minime. Nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis iniuria dicatur, quae causa inimicitarum proferatur. Cognoscite ex me. Nam iste eam profecto, nisi plane nihil sapit, numquam proferet. Agonis quaedam est Lilybaetana, liberta Veneris Erycinae, quae mulier ante hunc quaestorem copiosa plane et locuples fuit. Ab hac praefectus Antonii quidam symphonicos servos abducebat per iniuriam, quibus se in classe uti velle dicebat. Tum illa, ut mos in Sicilia est omnium Veneriorum et eorum, qui a Venere se liberaverunt, ut praefecto illi religionem Veneris nomine obiceret, dixit et se et sua Veneris esse. 56. Ubi hoc quaestori Caecilio, viro optimo et homini aequissimo, nuntiatum est, vocari ad se Agonidem iubet: iudicium dat statim: SI PARET EAM SE ET SUA VENERIS ESSE DIXISSE. Iudicant recuperatores id, quod necesse erat: neque enim erat cuiquam dubium quin illa dixisset. Iste in possessionem bonorum mulieris intrat: ipsam Veneri in servitute adiudicat: deinde bona vendit: pecuniam redigit. Illa dum pauca mancipia Ve-



neris nomine [Agonis] ac religione retinere vult, fortunas omnes libertatemque suam istius iniuria perdidit. Lilybaeum Verres venit postea: rem cognoscit: factum improbat: cogit quaestorem suum pecuniam, quam ex Agonidis bonis redigisset, eam mulieri omnem adnumerare et reddere. 57. Est adhuc, id quod vos omnes admirari video, non Verres, sed Q. Mucius. Quid enim facere potuit elegantius ad hominum existimationem, aequius ad levandam mulieris calamitatem, vehementius ad quaestoris libidinem coercendam? Summe haec omnia mihi videntur esse laudanda. Sed repente e vestigio ex homine tamquam aliquo Circaeο poculo factus est Verres: redit ad se atque ad mores suos. Nam ex illa pecunia magnam partem ad se vertit, mulieri reddidit quantum visum est.

XVIII. 58. Hic tu si laesum te a Verre esse dicis, patiar et concedam: si iniuriam tibi factam quereris, defendam et negabo. Denique de iniuria quae tibi facta sit neminem nostrum graviorem iudicem esse oportet quam te ipsum cui facta dicitur. Si tu cum illo postea in gratiam redisti, si domi illius aliquotiens fuisti, si ille apud te postea cenavit, utrum te perfidiosum an praevaricatorem existimari mavis? Video esse necesse alterutrum, sed ego tecum in eo non pugnabo quo minus utrum velis eligas. 59. Quodsi ne iniuriae quidem quae tibi ab illo facta sit causa remanet, quid habes quod possis dicere quamobrem non modo mihi, sed cuiquam antepone? nisi forte illud, quod te dicturum esse audio, quaestorem illius fuisse. Quae causa gravis esset, si certares mecum uter nostrum illi amicior esse deberet: in contentione suscipiendarum inimicitiarum ridiculum est putare causam necessitudinis ad inferendum periculum iustam videri oportere. 60. Etenim si plurimas a tuo praetore iniurias accepisses, tamen eas ferendo maiorem laudem quam ulciscendo mererere: quum vero nullum illius in vita rectius factum sit quam id, quod tu iniuriam appellas, hi statuent hanc causam, quam ne in alio quidem probarent, in te iustam ad necessitudinem violandam videri? qui si summam iniuriam ab illo accepisti, tamen quoniam quaestor eius fuisti, non potes eum sine ulla vituperatione accusare: si

vero non ulla tibi facta est iniuria, sine scelere eum accusare non potes. Quare quum incertum sit de iniuria, quemquam horum esse putas qui non malit te sine vituperatione quam cum scelere discedere?

XIX. 61. Ac vide quid differat inter meam opinionem ac tuam. Tu quum omnibus rebus inferior sis, hac una in re te mihi anteferri putas oportere, quod quaestor illius fueris. ego si superior caeteris rebus esses, hanc unam ob causam te accusatorem repudiari putarem oportere. Sic enim a maioribus nostris accepimus, praetorem quaestori suo parentis loco esse oportere: nullam neque iustiore neque graviore causam necessitudinis posse reperiri quam coniunctionem sortis, quam provinciae, quam officii, quam publici muneris societatem. 62. Quamobrem si iure posses eum accusare, tamen, quum is tibi parentis numero fuisset, id pie facere non posses: quum vero neque iniuriam acceperis et praetori tuo periculum crees, fatearis necesse est te illi iniustum impiumque bellum inferre conari. Etenim ista quaestura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit quamobrem cui quaestor fueris accuses, non ut ob eam ipsam causam postulandum sit ut tibi potissimum accusatio detur. Neque fere umquam venit in contentionem de accusando qui quaestor fuisset quin repudiaretur. 63. Itaque neque L. Philoni in C. Servilium nominis deferendi potestas est data neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum neque Cn. Pompeio in T. Albucium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus est, sed ne libido violandae necessitudinis auctoritate iudicium comprobaretur. Atque ille Cn. Pompeius ita cum C. Iulio contendit, ut tu mecum. Quaestor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Iulius hoc secum auctoritatis ad accusandum adferebat, quod, ut hoc tempore nos ab Sicilia, sic tum ille ab Sardis rogatus ad causam accesserat. Semper haec causa plurimum valuit, semper haec ratio accusandi fuit honestissima, pro sociis, pro salute provinciae, pro exterarum nationum commodis inimicitias suscipere, ad periculum accedere, operam, studium, laborem interponere.

XX. 64. Etenim si probabiliis est eorum causa, qui in-

iurias suas persequi volunt, qua in re dolori suo, non rei publicae commodis serviunt, quanto illa honestior causa est, quae non solum probabilis videri, sed etiam grata esse debet, nulla privatim accepta iniuria sociorum atque amicorum populi Romani dolore atque iniuriis commoveri? Nuper quum in P. Gabinium vir fortissimus et innocentissimus L. Piso delationem nominis postularet et contra Q. Caecilius peteret, isque se veteres inimicitias iam diu susceptas persequi dice- ret, quum auctoritas et dignitas Pisonis valebat plurimum tum illa erat causa iustissima, quod eum sibi Achaei patronum ad- optarant. 65. Etenim quum lex ipsa de pecuniis repetundis sociorum atque amicorum populi Romani patrona sit, iniquum est non eum legis iudiciiue actorem idoneum maxime putari, quem actorem causae suae socii defensoremque fortunarum suarum potissimum esse voluerunt. An quod ad commemorandum est honestius, id ad probandum non multo videri debet aequius? Ultra igitur est splendidior, ultra illustrior commemoratio? Accusavi eum, cui quaestor fueram, quicum me sors consuetudoque maiorum, quicum me deorum hominumque iudicium coniunxerat, an: Accusavi rogatu sociorum atque amicorum, delectus sum ab universa provin- cia qui eius iura fortunasque defenderem? Dubitare quisquam potest quin honestius sit eorum causa, apud quos quaestor fueris, quam eum, cuius quaestor fueris, accusare? 66. Cla- rissimi viri nostrae civitatis temporibus optimis hoc sibi am- plissimum pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus clien- tibusque suis, ab exteris nationibus, quae in amicitiam populi Romani dicionemque essent, iniurias propulsare eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum Sapientem, clarissimum virum et prudentissimum, cum multis graves inimicitias gessisse accepimus propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, iniurias. 67. Nuper Cn. Domitium scimus M. Silano diem dixisse propter unius hominis Aegritomari paterni amici atque hospitis iniurias. XXI. Neque enim magis animos hominum nocen- tium res umquam ulla commovit quam haec maiorum con- suetudo longo intervallo repetita ac relata, sociorum que- rimoniae delatae ad hominem non inertissimum, susceptae ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide diligentiaque sua posse

defendere. 68. Hoc timent homines, hoc laborant, hoc in- stitui atque adeo institutum referri ac renovari moleste fe- runt: putant fore ut, si paullatim haec consuetudo serpere ac prodire coeperit, per homines honestissimos virosque fortissimos, non imperitos adolescentulos aut illius modi quadruplatores leges iudiciaque administrentur. 69. Cuius consuetudinis atque instituti patres maioresque nostros non poenitebat tum, quum P. Lentulus, is qui princeps senatus fuit, accusabat M. Aquilium subscriptore C. Rutilio Rufo, aut quum P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplissimus, postea quam bis consul et censor fuerat, L. Cottam in iudicium vocabat. Iure tum florebat populi Ro- mani nomen: iure auctoritas huius imperii civitatisque ma- iestas gravis habebatur. Nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus ac facultatibus prae- dito, simulant sese mirari, quum moleste ferunt. 70. Quid sibi iste vult? accusatoremne se existimari, qui antea defen- dere consuevit, nunc praesertim, ea iam aetate, quum aedi- litatem petat? Ego vero et aetatis non modo meae, sed multo etiam superioris et honoris amplissimi puto esse et accu- sare improbos et miseros calamitososque defendere. Et pro- fecto aut hoc remedium est aegrotanti ac prope desperatae rei publicae iudiciisque corruptis et contaminatis paucorum vitio ac turpitudine, homines ad legum defensionem iudi- ciorumque auctoritatem quam honestissimos et integerrimos diligentissimosque accedere, aut si ne hoc quidem prodesse poterit, profecto nulla umquam medicina his tot incom- modis reperietur. 71. Nulla salus rei publicae maior est quam eos, qui alterum accusant, non minus de laude, de honore, de fama sua quam illos, qui accusantur, de capite ac fortu- nis suis pertimescere. Itaque semper ii diligentissime labo- riosissimeque accusarunt, qui se ipsos in discrimen existi- mationis venire arbitrati sunt.

XXII. Quamobrem hoc statuere, iudices, debetis, Q. Caecilium, de quo nulla umquam opinio fuerit nullaque in hoc ipso iudicio exspectatio futura sit, qui neque ut ante collectam fa- mam conservet neque uti reliqui temporis spem confirmet labo- rat, non nimis hanc causam severe, non nimis accurate, non

nimis diligenter acturum. Habet enim nihil quod in offensione deperdat: ut turpissime flagitiosissimeque discedat, nihil de suis veteribus ornamentis requiret. 72. A nobis multos ob- sides habet populus Romanus, quos ut incolumes conser- vare, tueri, confirmare ac recuperare possimus, omni ratione erit simicandum. Habet honorem quem pelimus, habet spem quam propositam nobis habemus, habet existimationem multo sudore, labore vigiliisque collectam: ut si in hac causa no- strum officium ac diligentiam probaverimus, haec, quae di- xi, retinere per populum Romanum incolumia ac salva pos- simus: si tantulum offensum titubatumque sit, ut ea, quae singillatim ac diu collecta sunt, uno tempore universa perda- mus. 73. Quapropter, iudices, vestrum est deligere quem existimetis facillime posse magnitudinem causae ac iudicii sustinere fide, diligentia, consilio, auctoritate. Vos si mihi Q. Caecilium anteposueritis, ego me dignitate superatum non arbitrabor: populus Romanus ne tam honestam, tam se- veram diligentemque accusationem neque vobis placuisse neque ordini nostro placere arbitretur providete.

**M. TULLII CICERONIS  
IN C. VERREREM  
ACTIO PRIMA.**

**ARGUMENTUM VETERIS ENARRATORIS.**

Victo Caecilio et accusatione ad se delata Cicero quum inquisi- tionis tempus in Siciliam postulasset dies CX, et cum filio patris sui Tullio totam provinciam colligendis litteris in Verrem et denuntiandis testimoniis peragrasset diebus L, quia pedestre iter ex Sicilia et pro- pter fugitivos et propter Verris insidias devitabat, a Vibone transiit. Tam repente adveniens quum videret id agi, ut a M. Glabrione prae- tore et ab iis iudicibus, qui tunc erant, ad alium annum aliumque prae- torem res tota transiret eripereturque sibi reus patrocini Hortensii ac Metelli, qui tunc consules futuri erant — per hos enim Verres elu- dendum iudicii fiduciam sumpserat —, hoc commentus est rationis, ut orationem longam praetermitteret neque in criminibus declamatione

cumulandis tempus absumeret, sed tantummodo citaret testes ad unum quodque crimen expositum et eos Hortensio interrogandos daret: qua arte ita est fatigatus Hortensius, ut nihil contra quod diceret inveni- ret, ipse etiam Verres desperato patrocini sua sponte discederet in exsilium.

Hoc igitur laborat in oratione hac tota Tullius ut ostendat non dolo nec astutia, sed necessitate facere id, quod fecit, et magis ad- versariorum fraudibus occurrat, quam ut ipse sit captiosus. Vult enim, ut diximus, omne hoc tempus, quod est ante Kalend. Ianuar., dispen- sare in totius causae actionem, ne ad alium praetorem aliosque iu- dices novis consulibus veniendum sit. Toto igitur hoc libro exhorta- tio iudicum continetur ad vere iudicandum, minae in adversarios di- riguntur omnia temptantes ad corrumpendum iudicium, et expositiones Ciceronis consilii sui iudicibus exhibentur, quasi inter eos tractentur communiter, brevitatesque obiciendorum criminum mira arte conficitur.

Status: Quantum ad crimina causae repetundarum pertinet, con- iectura multiplex inest omnibus libris: quantum ad specialem inten- tionem libri huius refertur, qualitas negotialis extra scriptum in par- ticula iuris est constituta: inducitur enim postulatio de agendi novo genere, si quidem petit permitti sibi non uti oratione perpetua, sed breviter crimina proponere et ad singula testes dare.

Sunt autem capita orationis haec: An talis reus, cuius damnatio prosit rei publicae? an talia eius consilia ad corrumpendum iudicium? an talia et tam manifesta crimina ad patrocini desperandum? an huius modi ab eo et ab eius suffragatoribus et dicta et facta ad elu- dendam accusationem, ut novo genere sit agendum Tullio? Quarum rerum quasi per narrationem facit demonstrationem expositio consilii sui, et cum iudicibus deliberatio videtur inducta: in qua ostenditur eertandum cum Hortensio astutia, non utendo horis omnibus ad di- cendum: tollendam, si fieri possit, comperendinationem, per testes crimina comprobanda. Facit hoc Cicero, ut haec res non solum com- pendio moram ac brevitatem temporis tollat, sed etiam circa artificium dicendi breviter, etiam in hac parte, vim oratoris ostendat.

I. 1. Quod erat optandum maxime, iudices, et quod unum ad invidiam nostri ordinis infamiamque iudiciorum se- dandam maxime pertinebat, id non humano consilio, sed prope divinitus datum atque oblatum vobis summo rei publi- cae tempore videtur. Inveteravit enim iam opinio pernicio- sa rei publicae nobisque periculosa, quae non modo [Romae, sed etiam] apud exteras nationes omnium sermone percre- bruit, his iudiciis, quae nunc sunt, pecuniosum hominem, quamvis sit nocens, neminem posse damnari. 2. Nunc in ipso discrimine ordinis iudiciorumque nostrorum quum sint

parati qui contionibus et legibus hanc invidiam senatus inflammare conentur, reus in iudicium adductus est C. Verres, homo vita atque factis omnium iam opinione damnatus, pecuniae magnitudine sua spe et praedicatione absolutus. Huic ego causae, iudices, cum summa voluntate et expectatione populi Romani actor accessi, non ut auferem invidiam ordinis, sed ut infamiae communi succurrerem. Adduxi enim hominem in quo reconciliare existimationem iudiciorum amissam, redire in gratiam cum populo Romano, satis facere exteris nationibus possetis, depeculatorem aerrarii, vexatorem Asiae atque Pamphylicae, praedonem iuris urbani, labem atque perniciem provinciae Siciliae. 3. De quo si vos severe ac religiose iudicaveritis, auctoritas ea, quae in vobis remanere debet, haerebit: sin istius ingentes divitiae iudiciorum religionem veritatemque perfrerint, ego hoc tamen adsequar, ut iudicium potius rei publicae quam aut reus iudicibus aut accusator reo defuisse videatur.

II. Equidem ut de me confitear, iudices, quum multae mihi a C. Verre insidiae terra marique factae sint, quas partim mea diligentia devitarim, partim amicorum studio officioque reppulerim, numquam tamen neque tantum periculum mihi adire visus sum neque tanto opere pertimui, ut nunc in ipso iudicio. 4. Neque tantum me expectatio accusationis meae concursusque tantae multitudinis, quibus ego rebus vehementissime perturbor, commovet quantum istius insidiae nefariae, quas uno tempore mihi, vobis, M. Glabrioni praetori, sociis, exteris nationibus, ordini, nomini denique senatorio facere conatur: qui ita dicitur, iis esse metuendum, qui quod ipsis solis satis esset surripissent, se tantum eripuisse, ut id multis satis esse possit: nihil esse tam sanctum quod non violari, nihil tam munitum quod non expugnari pecunia possit. 5. Quodsi quam audax est ad conandum, tam esset obscurus in agendo, fortasse aliqua in re nos aliquando fefellisset. Verum hoc adhuc percommode cadit, quod cum incredibili eius audacia singularis stultitia coniuncta est. Nam ut apertus in corripiendis pecuniis fuit, sic in spe corrumpendi iudicii perspicua sua consilia conatusque omnibus fecit. Semel ait se in vita pertimuisse, tum quum

primum a me reus factus est, quod quum e provincia recens esset invidiae et infamia non recenti, sed veteri ac diuturna flagraret, tum ad iudicium corrumpendum tempus alienum offenderet. 6. Itaque quum ego diem inquirendi in Siciliam perexiguam postulavisset, invenit iste qui sibi in Achaiam biduo brevioris diem postularet, non ut is idem conficeret diligentia et industria sua, quod ego meo labore et vigiliis consecutus sum. Etenim ille Achaicus inquisitor ne Brundisium quidem pervenit: ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum privatorumque litteras iniuriasque cognoscerem: ut perspicuum cuivis esse posset hominem ab isto quaesitum esse non qui reum suum adduceret, sed qui meum tempus obsideret. III. 7. Nunc homo audacissimus atque amentissimus hoc cogitat. Intelligit me ita paratum atque instructum in iudicium venire, ut non modo in auribus vestris, sed in oculis omnium sua furta atque flagitia defixurus sim. Videt senatores multos esse testes audaciae suae, videt multos equites Romanos, frequentes praeterea cives atque socios, quibus ipse insignes iniurias fecerit, videt etiam tot, tam graves ab amicissimis civitatibus legationes cum publicis auctoritatibus convenisse. 8. Quae quum ita sint, usque eo de omnibus bonis male existimat, usque eo senatoria iudicia perditam profligataque esse arbitratur, ut hoc palam dicitur, non sine causa se cupidum pecuniae fuisse, quoniam in pecunia tantum praesidium experiatur esse: sese, id quod difficillimum fuerit, tempus ipsum emisse iudicii sui, quo caetera facilius emere postea posset: ut, quoniam criminum vim subterfugere nullo modo poterat, procellam temporis devitaret. 9. Quodsi non modo in causa, verum in aliquo honesto praesidio aut in alicuius aut eloquentia aut gratia spem aliquam collocasset, profecto non haec omnia colligeret atque aucuparetur, non usque eo despiceret contemneretque ordinem senatorium, ut arbitratu eius deligeretur ex senatu qui reus fieret: qui, dum hic quae opus essent compararet, causam interea ante eum diceret.

10. Quibus ego rebus quid iste speret et quo animum intendat facile perspicio: quamobrem vero se confidat aliquid proficere posse hoc praetore et hoc consilio intelligere

non possum. Unum illud intelligo, quod populus Romanus in reiectione iudicium iudicavit, ea spe istum fuisse praeditum, ut omnem rationem salutis in pecunia constitueret: hoc erepto praesidio, ut nullam sibi rem adiumento fore arbitraretur. IV. Etenim quod est ingenium tantum, quae tanta facultas dicendi aut copia, quae istius vitam tot vitiis flagitiisque convictam, iam pridem omnium voluntate iudicioque damnatam aliqua ex parte possit defendere? 11. cuius ut adolescentiae maculas ignominiasque praeteream, quaestura primus gradus honoris quid habet aliud in sese nisi Cn. Carbonem spoliatum a quaestore suo pecunia publica, nudatum, inquam, a quaestore et proditum consulem, desertum exercitum, relictam provinciam, sortis necessitudinem religionemque violatam? cuius legatio exitium fuit Asiae totius et Pamphyliae: quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia fana depopulatus est, tum quum in Cn. Dolabellam scelus suum illud pristinum renovavit et instauravit quaestorium: quum eum, cui et legatus et pro quaestore fuisset, et in invidiam suis maleficiis adduxit et in ipsis periculis non solum deseruit, sed etiam oppugnavit ac prodidit: 12. cuius praetura urbana aedium sacrarum fuit publicorumque operum depopulatio, simul in iure dicendo bonorum possessionumque contra omnium instituta addictio et condonatio. Iam vero omnium vitiorum suorum plurima et maxima constituit monumenta et indicia in provincia Sicilia, quam iste per triennium ita vexavit ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit, vix autem per multos annos innocentesque praetores aliqua ex parte recreari aliquando posse videatur. 13. Hoc praetore Siculi neque suas leges neque nostra senatus consulta neque communia iura tenuerunt: tantum quisque habet in Sicilia, quantum hominis avarissimi et libidinosissimi aut imprudentiam subterfugit aut satietati superfuit. V. Nulla res per triennium nisi ad nutum istius iudicata est, nulla res cuiusquam tam patriataque avita fuit quae non ab eo imperio istius ab iudicaretur. Innumerabiles pecuniae ex aratorum bonis novo nefarioque instituto coactae, socii fidelissimi in hostium numero existimati, cives Romani servilem in modum cruciati

et necati, homines nocentissimi propter pecunias iudicio liberati, honestissimi atque integerrimi absentes rei facti indicta causa damnati et electi, portus munitissimi, maximae tutissimaeque urbes piratis praedonibusque patefactae, nauatae militesque Siculorum socii nostri atque amici fame necati, classes optimae atque opportunissimae cum magna ignominia populi Romani amissae et perditae. 14. Idem iste praetor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum, quae illi ornamento urbibus esse voluerunt, partim etiam nostrorum imperatorum, quae victores civitatibus Siculis aut dederunt aut reddiderunt, spoliavit nudavitque omnia. Neque hoc solum in statuis ornamentisque publicis fecit, sed etiam delubra omnia sanctissimis religionibus consecrata depeculatus est, deum denique nullum Siculis qui ei paullo magis adfabre atque antiquo artificio factus videretur reliquit. In stupris vero et flagitiis nefarias eius libidines commemorare pudore deterreor: simul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus liberos coniugesque suas integras ab istius petulantia conservare non licitum est. 15. At enim haec ita commissa sunt ab isto, ut non cognita sint ab hominibus. Hominem arbitror esse neminem qui nomen istius audierit quin facta quoque eius nefaria commemorare possit, ut mihi magis timendum sit ne multa crimina praetermittere quam ne qua in istum fingere existimer. Neque enim mihi videtur haec multitudo, quae ad audiendum convenit, cognoscere ex me causam voluisse, sed ea, quae scit, mecum recognoscere.

VI. Quae quum ita sint, iste homo amens ac perditus alia mecum ratione pugnat: non id agit ut alicuius eloquentiam mihi opponat, non gratia, non auctoritate cuiusquam, non potentia nititur. Simulat his se rebus confidere, sed video quid agat — neque enim agit occultissime —: proponit inania mihi nobilitatis, hoc est, hominum adrogantium nomina, qui non tam me impediunt, quod nobiles sunt, quam adjuvant, quod noti sunt. Simulat se eorum praesidio confidere, quum interea aliud quiddam iam diu machinetur. 16. Quam spem nunc habeat in manibus et quid moliat breviter iam, iudices, vobis exponam: sed prius ut ab initio

res constituta sit ab eo, quaeso, cognoscite. Ut primum e provincia rediit, redemptio est huius iudicii facta grandi pecunia. Mansit in condicione atque pacto usque ad eum finem, dum iudices reiecti sunt. Postea quam reiectio iudicum facta est, quod et in sortitione istius spem fortuna populi Romani et in reiiciendis iudicibus mea diligentia istorum impudentiam vicerat, renuntiata est tota condicio. 17. Praeclare se res habebat. Libelli nominum vestrorum consiliique huius in manibus erant omnium, nulla nota, nullus color, nullae sordes videbantur his sententiis adlini posse, quum iste repente ex alacri atque laeto sic erat humilis atque demissus, ut non modo populo Romano, sed etiam sibi ipse condemnatus videretur.

Ecce autem repente, his diebus paucis, comitiis consularibus factis, eadem illa vetera consilia pecunia maiore repetuntur eaedemque vestrae famae fortunisque omnium insidiae per eosdem homines comparantur. Quae res primo, iudices, pertenui nobis argumento indicioque patefacta est: post aperto suspicionis introitu ad omnia intima istorum consilia sine ullo errore pervenimus. VII. 18. Nam ut Hortensius consul designatus domum reducebatur e campo cum maxima frequentia ac multitudine, fit obviam casu ei multitudini C. Curio, quem ego hominem honoris potius quam contumeliae causa nominatum volo: etenim ea dicam, quae ille si commemorari noluisset, non tanto in conventu tam aperte palamque dixisset, quae tamen a me pedetemptim cauteque dicentur, ut et amicitiae nostrae et dignitatis illius habita ratio esse intelligatur. 19. Videt ad ipsum fornicem Fabianum in turba Verrem: appellat hominem et ei voce maxima gratulatur: ipsi Hortensio, qui consul erat factus, propinquis necessariisque eius, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc consistit, hunc amplexatur, hunc iubet sine cura esse. *Renuntio*, inquit, *tibi te hodiernis comitiis esse absolutum*. Quod quum tam multi homines honestissimi audissent, statim ad me defertur: immo vero, ut quisque me viderat, narrabat. Aliis illud indignum, aliis ridiculum videbatur: ridiculum iis, qui istius causam in testium fide, in criminum ratione, in iudicum potestate, non in comitiis consularibus po-

sitam arbitrabantur: indignum iis, qui alius perspiciebant et hanc gratulationem ad iudicium corrumpendum spectare videbant. 20. Etenim sic racionabantur, sic honestissimi homines inter se et mecum loquebantur: aperte iam ac perspicue nulla esse iudicia: qui reus pridie iam ipse se condemnatum putabat, is, postea quam defensor eius consul est factus, absolvitur. Quid igitur? quod tota Sicilia, quod omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicae privataeque litterae Romae sunt, nihilne id valebit? Nihil invito consule designato. Quid, iudices non crimina, non testes, non existimationem populi Romani sequentur? Non: omnia in unius potestate ac moderatione vertentur. VIII. Vere loquar, iudices. Vehementer me haec res commovebat. Optimus enim quisque ita loquebatur: Iste quidem tibi eripietur, sed nos non tenebimus iudicia diutius. Etenim quis poterit Verre absoluto de transferendis iudiciis recusare? 21. Erat omnibus molestum: neque eos tam istius hominis perditam subita laetitia quam hominis amplissimi nova gratulatio commovebat. Cupiebam dissimulare me id moleste ferre: cupiebam animi dolorem vultu tegere et taciturnitate celare.

Ecce autem illis ipsis diebus, quum praetores designati sortirentur et M. Metello obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quaereret, nuntiatur mihi tantam isti gratulationem esse factam, ut is domum quoque pueros mitteret qui uxori suae nuntiarent. 22. Sane ne haec quidem mihi res placebat: neque [tamen] tanto opere quid in hac sorte metuendum mihi esset intelligebam. Unum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiēbam: fiscos complures cum pecunia Siciliensi a quodam senatore ad equitem Romanum esse translatos: ex his quasi decem fiscos ad senatorem illum relictos esse comitorum meorum nomine: divisores omnium tribuum noctu ad istum vocatos. 23. Ex quibus quidam, qui se omnia mea causa debere arbitrabatur, eadem illa nocte ad me venit: demonstrat qua iste oratione usus esset: commemorasse istum quam liberaliter eos tractasset et iam antea, quum ipse praeturam petisset, et proximis consularibus praetoriisque comitiis: deinde continuo esse pollicitum quantam vellent pecuniam, si me aedilitate deiecissent.

Hic alios negasse audere, alios respondisse non putare id perfici posse: inventum tamen esse fortem amicum ex eadem familia, Q. Verrem, Romilia, ex optima divisorum disciplina, patris istius discipulum atque amicum, qui HS quingentis milibus depositis id se perfecturum polliceretur, et fuisse tamen non nullos qui se una facturos esse dicerent. Quae quum ita essent, sane benevolo animo me ut magno opere caverem praemonebat.

IX. 24. Sollicitabar rebus maximis uno atque eo per exiguo tempore. Urgebant comitia: et in his ipsis oppugnabar grandi pecunia. Instabat iudicium: ei quoque negotio fisci Sicilienses minabantur. Agere quae ad iudicium pertinebant libere comitorum metu deterrebar: petitioni toto animo servire [propter iudicium] non licebat: minari denique divisoribus ratio non erat, propterea quod eos intelligere videbam me hoc iudicio districtum atque obligatum futurum. 25. Atque hoc ipso tempore Siculis denuntiatum esse audio, primum ab Hortensio, domum ad illum ut venirent: Siculos in eo sane liberos fuisse, qui quamobrem accesserentur quum intelligerent, non venisse. Interea comitia nostra, quorum iste se, ut caeterorum hoc anno comitorum, dominum esse arbitrabatur, haberi coepta sunt. Cur sare iste homo potens cum filio blando et gratioso circum tribus: paternos amicos, hoc est, divisores appellare omnes et convenire. Quod quum esset intellectum et animadversum, fecit animo libentissimo populus Romanus, ut cuius divitiae me de fide deducere non potuissent, ne eiusdem pecunia de honore deiiceret. 26. Postea quam illa petitionis magna cura liberatus sum, animo coepi multo magis vacuo ac soluto nihil aliud nisi de iudicio agere et cogitare. Reperio, iudices, haec ab istis consilia inita et constituta, ut, quacumque opus esset ratione, res ita duceretur, ut apud M. Metellum praetorem causa diceretur. In eo esse haec commoda: primum M. Metellum amicissimum, deinde Hortensium consulem non solum, sed etiam Q. Metellum, qui quam isti sit amicus attendite. Dedit enim praerogativam suae voluntatis eius modi, ut isti pro praerogativis eam reddidisse videatur. 27. An me taciturnum tantis de rebus existimavistis et me in

tanto rei publicae existimationisque meae periculo cuiquam consulturum potius quam officio et dignitati meae? Arcesit alter consul designatus Siculos: veniunt non nulli, propterea quod L. Metellus esset praetor in Sicilia. Cum iis ita loquitur: se consulem esse: fratrem suum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum esse quaesiturum de pecuniis repetundis: Verri ne noceri possit multis rationibus esse provisum. X. 28. Quid est, quaeso, Metelle, iudicium corrumpere, si hoc non est? testes, praesertim Siculos, timidos homines et adflictos, non solum auctoritate deterrere, sed etiam consulari metu et duorum praetorum potestate? Quid faceres pro innocente homine et propinquo, quum propter hominem perditissimum atque alienissimum de officio ac dignitate decedis et committis, ut, quod ille dicitur, alicui, qui te ignoret, verum esse videatur? 29. Nam hoc Verrem dicere aiebant, te non fato, ut caeteros ex vestra familia, sed opera sua consulem factum. Duo igitur consules et quaesitor erunt ex illius voluntate. Non solum effugiemus, inquit, hominem in quaerendo nimium diligentem, nimium servientem populi existimationi, M. Glabronem: accedet etiam nobis illud. Iudex est M. Caesonius, collega nostri accusatoris, homo in rebus iudicandis spectatus et cognitus: quem minime expediat esse in eo consilio, quod conemur aliqua ratione corrumpere, propterea quod iam antea, quum iudex in Iuniano consilio fuisset, turpissimum illud facinus non solum graviter tulit, sed etiam in medium protulit. Hunc iudicem ex Kal. Ianuariis non habebimus. 30. Q. Manlium et Q. Cornificium, duos severissimos atque integerrimos iudices, quod tribuni plebis tum erunt, iudices non habebimus. P. Sulpicius, iudex tristis et integer, magistratum ineat oportet Nonis Decembribus, M. Crepereius ex acerrima illa equestri familia et disciplina, L. Cassius ex familia quum ad caeteras res tum ad iudicandum severissima, Cn. Tremellius, homo summa religione et diligentia, tres hi homines veteres tribuni militares sunt designati: ex Kal. Ianuariis non iudicabunt. Subsortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi quaestioni praefuturus est. Ita secundum Kalendas Ianuarias et praetore et prope toto consilio com-

mutato, magnas accusatoris minas magnamque expectationem iudicii ad nostrum arbitrium libidinemque eludemus. 31. Nonae sunt hodie Sextiles: hora VIII convenire coepistis. Hunc diem iam ne numerant quidem. Decem dies sunt ante ludos votivos, quos Cn. Pompeius facturum est: hi ludi dies quindecim auferent: deinde continuo Romani consequentur. Ita prope XL diebus interpositis, tum denique se ad ea, quae a nobis dicta erunt, responsuros esse arbitrantur: deinde se ducturos et dicendo et excusando facile ad ludos Victoriae. Cum his plebeios esse coniunctos: secundum quos aut nulli aut perpauci dies ad agendum futuri sunt. Ita defessa ac refrigerata accusatione rem integram ad M. Metellum praetorem esse venturam. Quem ego hominem, si eius fidei diffisus essem, iudicem non retinuissem. 32. Nunc tamen hoc animo sum, ut eo iudice quam praetore hanc rem transigi malim. Malo enim iurato suam quam iniurato aliorum tabellas committere.

XI. Nunc ego, iudices, iam vos consulo quid mihi faciendum putetis. Id enim consilii mihi profecto taciti dabit, quod egomet mihi necessario capiendum intelligo. Si utar ad dicendum meo legitimo tempore, mei laboris, industriae diligentiaeque capiam fructum et mea accusatione perficiam ut nemo unquam post hominum memoriam paratior, vigilantior, compositior ad iudicium venisse videatur. Sed in hac laude industriae meae reus ne elabatur summum periculum est. Quid est igitur quod fieri possit? Non obscurum, opinor, neque absconditum. 33. Fructum istum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reservemus: nunc hominem tabulis, testibus, privatis publicisque litteris auctoritatibusque accusemus. Res omnis mihi tecum erit, Hortensi. Dicam aperte. Si te mecum dicendo ac diluendis criminibus in hac causa contendere putarem, ego quoque in accusando atque in explicandis criminibus operam consumerem. Nunc quoniam pugnare contra me instituisti, non tam ex tua natura quam ex istius tempore et causa malitiose, necesse est istius modi rationi aliquo consilio obsistere. 34. Tua ratio est ut secundum binos ludos mihi respondere incipias, mea ut ante primos ludos comperdinem. Ita fiet

ut tua ista ratio existimetur astuta, meum hoc consilium necessarium. XII. Verum illud, quod institueram dicere, mihi rem tecum esse, huius modi est. Ego quum hanc causam Siculorum rogatu recepissem idque mihi amplum et praeclarum existimassem, eos velle meae fidei diligentiaeque periculum facere, qui innocentiae abstinentiaeque fecissent, tum suscepto negotio maius quiddam mihi proposui, in quo meam in rem publicam voluntatem populus Romanus perspicere posset. 35. Nam illud mihi nequaquam dignum industria conatuque meo videbatur, istum a me in iudicium iam omnium iudicio condemnatum vocari, nisi ista tua intolerabilis potentia et ea cupiditas, qua per hosce annos in quibusdam iudiciis usus es, etiam in istius hominis desperati causa interponeretur. Nunc vero, quoniam haec te omnis dominatio regnumque iudiciorum tanto opere delectat et sunt homines, quos libidinis infamiaeque suae neque pudeat neque taedeat, qui quasi de industria in odium offensionemque populi Romani irruere videantur, hoc me profiteor suscepisse magnum fortasse onus et mihi periculosissimum, verum tamen dignum in quo omnes nervos aetatis industriaeque meae contenderem. 36. Quoniam totus ordo paucorum improbitate et audacia premitur et urgetur infamia iudiciorum, profiteor huic generi hominum me inimicum accusatorem, odiosum, adsiduum, acerbum adversarium. Hoc mihi sumo, hoc mihi depono, quod agam in magistratu, quod agam ex eo loco, ex quo me populus Romanus ex Kal. Ianuariis secum agere de re publica ac de hominibus improbis voluit: hoc munus aedilitatis meae populo Romano amplissimum pulcherrimumque polliceor. Moneo, praedico, ante denuntio: qui aut deponere aut accipere aut recipere aut polliceri aut sequestres aut interpretes corrumpendi iudicii solent esse quique ad hanc rem aut potentiam aut impudentiam suam professi sunt, abstineant in hoc iudicio manus animosque ab hoc scelere nefario. XIII. 37. Erit tum consul Hortensius cum summo imperio et potestate, ego autem aedilis, hoc est, paullo amplius quam privatus, tamen huius modi haec res est, quam me acturum esse polliceor, ita populo Romano grata atque iucunda, ut ipse consul in hac causa



prae me minus etiam, si fieri possit, quam privatus esse videatur.

Omnia non modo commemorabuntur, sed etiam expositis certis rebus agentur, quae inter decem annos, postea quam iudicia ad senatum translata sunt, in rebus iudicandis nefarie flagitioseque facta sunt. 38. Cognoscet ex me populus Romanus quid sit quamobrem quum equester ordo iudicaret, annos prope quinquaginta continuos, in nullo iudice, [equite Romano iudicante,] ne tenuissima quidem suspicio acceptae pecuniae ob rem iudicandam constituta sit, quid sit quod iudiciis ad senatorium ordinem translatis sublataque populi Romani in unum quemque vestrum potestate Q. Calidius damnatus dixerit minoris HS triciens praetorium hominem honeste non posse damnari, quid sit quod P. Septimio senatore damnato, Q. Hortensio praetore, de pecuniis repetundis lis aestimata sit eo nomine, quod ille ob rem iudicandam pecuniam accepisset, 39. quod in C. Herennio, quod in C. Popilio, senatoribus, qui ambo peculatus damnati sunt, quod in M. Atilio, qui de maiestate damnatus est, hoc planum factum sit, eos pecuniam ob rem iudicandam accepisse, quod inventi sint senatores, qui C. Verre praetore urbano sortiente exirent in eum reum, quem incognita causa condemnarent, quod inventus sit senator, qui quum iudex esset, in eodem iudicio ab reo pecuniam reciperet quam iudicibus divideret et ab accusatore ut reum condemnaret. 40. Iam vero quo modo ego illam labem, ignominiam calamitatemque totius ordinis conquerar, hoc factum esse in hac civitate, quum senatorius ordo iudicaret, ut discoloribus signis iuratorum hominum sententiae notarentur? Haec omnia me diligenter severeque acturum esse polliceor.

XIV. Quo me tandem animo fore putatis, si quid in hoc ipso iudicio intellexero simili aliqua ratione esse violatum atque commissum? quum planum facere nullis testibus possim C. Verrem in Sicilia multis audientibus saepe dixisse, *se habere hominem potentem, cuius fiducia provinciam spoliaret: neque sibi soli pecuniam quaerere, sed ita triennium illud praeturae Siciliensis distributum habere, ut secum prae-*

*clare agi diceret, si unius anni quaestum in rem suam converteret, alterum patronis et defensoribus traderet, tertium illum uberrimum quaestuosissimumque annum totum iudicibus reservaret.* 41. Ex quo mihi venit in mentem illud dicere, quod apud M. Glabronem nuper quum in reiiciendis iudicibus commemorassem, intellexi vehementer populum Romanum commoveri, me arbitrari fore uti nationes exterae legatos ad populum Romanum mitterent, ut lex de pecuniis repetundis iudiciumque tolleretur: si enim iudicia nulla sint, tantum unum quemque ablaturum putant, quantum sibi ac liberis suis satis esse arbitretur: nunc, quod eius modi iudicia sint, tantum unum quemque auferre, quantum sibi, patronis, advocatis, praetori, iudicibus satis futurum sit: hoc profecto infinitum esse: se avarissimi hominis cupiditati satis facere posse, nocentissimi victoriae non posse. 42. O commemoranda iudicia praeclaramque existimationem nostri ordinis, quum socii populi Romani iudicia de pecuniis repetundis fieri nolunt, quae a maioribus nostris sociorum causa comparata sunt! An iste umquam de se bonam spem habuisset, nisi de vobis malam opinionem animo imbibisset? Quo maiore etiam, si fieri potest, apud vos odio esse debet, quam est apud populum Romanum, quum in avaritia, scelere, periurio vos sui similes esse arbitretur.

XV. 43. Cui loco, per deos immortales, iudices, consulite ac providete. Moneo praedicoque id, quod intelligo, tempus hoc vobis divinitus datum esse, ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis. Nulla in iudiciis severitas, nulla religio, nulla denique iam existimantur esse iudicia. Itaque a populo Romano contemnimur, despiciamur: gravi diuturnaue iam flagramus infamia. 44. Neque enim ullam aliam ob causam populus Romanus tribuniciam potestatem tanto studio requisivit: quam quum poscebat, verbo illam poscere videbatur, re vera iudicia poscebat. Neque hoc Q. Catulum hominem sapientissimum atque amplissimum fugit, qui Cn. Pompeio viro clarissimo et fortissimo de tribunicia potestate referente quum esset sententiam rogatus, hoc initio est summa cum auctoritate usus: *Patres conscriptos iudicia male et flagitiose tueri: quodsi in rebus iu-*

dicandis populi Romani existimationi satis facere voluissent, non tanto opere homines fuisse tribuniciam potestatem desideraturos. 45. Ipse denique Cn. Pompeius, quum primum contionem ad urbem consul designatus habuit, ubi, id quod maxime exspectari videbatur, ostendit se tribuniciam potestatem restitutum, factus est in eo strepitus et grata contionis admurmuratio. Idem in eadem contione quum dixisset: *populatas vexatasque esse provincias, iudicia autem turpia ac flagitiosa fieri: ei rei se providere ac consulere velle*: tum vero non strepitu, sed maximo clamore suam populus Romanus significavit voluntatem. XVI. 46. Nunc autem homines in speculis sunt, observant quemadmodum sese unus quisque nostrum gerat in retinenda religione conservandisque legibus. Vident adhuc post legem tribuniciam unum senatorem vel tenuissimum esse damnatum: quod tamen non reprehendunt, tamen magno opere quod laudent non habent. Nulla est enim laus ibi esse integrum, ubi nemo est qui aut possit aut conetur corrumpere. 47. Hoc est iudicium, in quo vos de reo, populus Romanus de vobis iudicabit: in hoc homine statuatur, possitne senatoribus iudicantibus homo nocentissimus pecuniosissimusque damnari. Deinde est eius modi reus in quo homine nihil sit praeter summa peccata maximamque pecuniam, ut, si liberatus sit, nulla alia suspicio nisi ea quae turpissima est residere possit. Non gratia, non cognatione, non aliis recte factis, non denique aliquo mediocri vitio tot tantaque eius vitia sublevata esse videbuntur. 48. Postremo ego causam sic agam, iudices, eius modi res, ita notas, ita testatas, ita magnas, ita manifestas proferam, ut nemo a vobis ut istum absolvatis per gratiam conetur contendere. Habeo autem certam viam atque rationem, qua omnes illorum conatus investigare et consequi possim. Ita res a me agetur, ut in eorum consiliis omnibus non modo aures hominum, sed etiam oculi [populi Romani] interesse videantur. 49. Vos aliquot iam per annos conceptam huic ordini turpitudinem atque infamiam delere ac tollere potestis. Constat inter omnes post haec constituta iudicia, quibus nunc utimur, nullum hoc splendore atque hac dignitate consilium fuisse. Hic si quid erit offensum,

omnes homines non iam ex eodem ordine alios magis idoneos, quod fieri non potest, sed alium omnino ordinem ad res iudicandas quaerendum arbitrabuntur. XVII. 50. Quapropter primum ab dis immortalibus, quod sperare mihi videor, hoc idem, iudices, opto, ut in hoc iudicio nemo improbus praeter eum, qui iam pridem inventus est, reperiat, deinde si plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo Romano, iudices, confirmo, vitam mehercule mihi prius quam vim perseverantiamque ad illorum improbitatem persequendam defuturam.

51. Verum quod ego laboribus, periculis inimicitiisque meis tum, quum admissum erit, dedecus severe me persecuturum esse polliceor, id ne accidat, tu tua auctoritate, sapientia, diligentia, M'. Glabrio, potes providere. Suscipe causam iudiciorum, suscipe causam severitatis, integritatis, fidei, religionis, suscipe causam senatus, ut is hoc iudicio probatus cum populo Romano et in laude et in gratia esse possit. Cogita, qui sis, quo loco sis, quid dare populo Romano, quid reddere maioribus tuis debeas: fac tibi paternae legis Aciliae veniat in mentem, qua lege populus Romanus de pecuniis repetundis optimis iudiciis severissimisque iudicibus usus est. 52. Circumstant te summae auctoritates, quae te oblivisci laudis domesticae non sinant, quae te noctes diesque commoneant fortissimum tibi patrem, sapientissimum avum, gravissimum socerum fuisse. Quare si Glabronis patris vim et acrimoniam ceperis ad resistendum hominibus audacissimis, si avi Scaevolae prudentiam ad prospiciendas insidias, quae tuae atque horum famae comparantur, si soceri Scauri constantiam, ut ne quis te de vera et certa possit sententia demovere, intelliget populus Romanus integerrimo atque honestissimo praetore delectoque consilio nocenti reo magnitudinem pecuniae plus habuisse momenti ad suspicionem criminis quam ad rationem salutis.

XVIII. 53. Mihi certum est non committere, ut in hac causa praetor nobis consiliumque mutetur. Non patiar rem in id tempus adduci, ut [Siculi], quos adhuc servi designatorum consulum non moverunt, quum eos novo exemplo

universos arcesserent, eos tum lictores consulum vocent: ut homines miseri, antea socii atque amici populi Romani, nunc servi ac supplices, non modo ius suum fortunasque omnes eorum imperio amittant, verum etiam deplorandi iuris sui potestatem non habeant. 54. Non sinam profecto, causa a me perorata, quadraginta diebus interpositis, tum nobis denique responderi, quum accusatio nostra in oblivionem diuturnitatis adducta sit: non committam ut tum haec res iudicetur, quum haec frequentia totius Italiae Roma discesserit, quae convenit uno tempore undique comitorum, ludorum censendique causa. Huius iudicii et laudis fructum et offensionis periculum vestrum, laborem sollicitudinemque nostram, scientiam quid agatur memoriamque quid a quoque dictum sit omnium puto esse oportere. 55. Faciam hoc non novum, sed ab iis, qui nunc principes nostrae civitatis sunt, ante factum, ut testibus utar statim: illud a me novum, iudices, cognoscetis, quod ita testes constituam, ut crimen totum explicem, ut ubi id interrogando argumentis atque oratione firmavero, tum testes ad crimen accommodem, ut nihil inter illam usitatam accusationem atque hanc novam intersit, nisi quod in illa tunc, quum omnia dicta sunt, testes dantur, hic in singulas res dabuntur, ut illis quoque eadem interrogandi facultas argumentandi dicendique sit. Si quis erit qui perpetuam orationem accusationemque desideret, altera actione audiet: nunc id, quod facimus — ea ratione facimus, ut malitiae illorum consilio nostro occurramus — necessario fieri intelligat. 56. Haec primae actionis erit accusatio. Dicimus C. Verrem, quum multa libidine, multa crudeliter in cives Romanos atque socios, multa in deos hominesque nefarie fecerit, tum praeterea quadringentiens sestertium ex Sicilia contra leges abstulisse. Hoc testibus, hoc tabulis privatis publicisque auctoritatibus ita vobis planum faciemus, ut hoc statuatis, etiam si spatium ad dicendum nostro commodo vacuosque dies habuissemus, tamen oratione longa nihil opus fuisse. Dixi.

## M. TULLII CICERONIS

## ACTIONIS IN C. VERREM SECUNDAE

SIVE

## ACCUSATIONIS LIBER PRIMUS

QUI INSCRIBITUR

DE PRAETURA URBANA.

## ARGUMENTUM VETERIS ENARRATORIS.

Deinceps haec omnia non dicta, sed scripta sunt contra eum, quod ita factum est: Fugit Cicero adesse in iudicio Verrem comprehendendum, respondere citatum et defendi. In caeteris enim orationibus defensor futurus accusationis officium his libris, qui Verrinarum nomine nuncupantur, compensare decrevit, et, quoniam accusare multos indecorum Tullio videbatur, in una causa vim huius artis et eloquentiae demonstrare. Nam et bene intelligentes omnem virtutem oratoriam, quaecumque in criminationibus constituta est, hic expressam vident, et contra ex hoc defensionum vim in caeteris orationibus et nervos eius ex hac virtute cognoscunt, quae in opprimendo exprimitur reo. Igitur rerum scaena sic facta est, ut dicit Tullius, non autem acta res est. *Adest, inquit, Verres, respondet, defenditur.* Ergo quum prima actione accusatus sit ac defensus Verres, nunc, velut defensus iterum — sic enim mos erat —, in altera actione accusatur ad ultimum rursus oratione perpetua. Crimina repetundarum et alia pleraque ante acta vita saepe firmantur. Sumitur etiam hinc saepe defensio. Omnis enim confirmatio ab attributis [personae et] negotio sumi solet. Ergo attributa personae maxime in ante acta vita quaeri solent, negotio in ipso crimine. Libros igitur pro qualitate criminum Tullius dividens ante actis unum dedit, hunc scilicet solum, crimini ipsi repetundarum quattuor: unum de iure dicendo, alterum de re frumentaria, tertium de signis, quartum de suppliciis. Ad hanc enim similitudinem poeta Vergilius Minoem, iudicem apud inferos, tamquam si praetor sit rerum capitalium, *quaesitorem* appellat: dat ibi sortitionem, ubi *urnam* nominat, dat electionem iudicum. quum dicit: *consilium vocat*; dat cognitionem facinorum, quum dicit: *vitaeque et crimina discit.* Ergo hic liber, qui de ante acta vita est, statum necesse est

coniecturalem habeat. Capita autem, quae ipse Tullius fecit dividendo totam hanc accusationem, sunt haec: primum in quaesturam, deinde in legationem et vicem quaesturae, tertio in praeturam urbanam, quarto in praeturam Siciliensem. Nam quum omnes eius actus quaesturae nomine, legationis, praeturae urbanae, Siciliensis praeturae quadripartita librorum divisione cognoscantur: ante acta eius omnia hoc libro comprehensa sunt ad eorum fidem, quae post dicentur. Prooemia sane huius libri in simulatione constituta sunt, quasi verae accusationis in Verrem audentem adesse atque defensum, in exhortatione iudicum ad recte iudicandum, tum in minis contra adversarios, et in exhibenda ratione officii sui, cur ita maluerit accusare, ut prima actione tantum testibus uteretur: quae omnia eius modi sunt, ut non tam nova dicere quam dicta libri superioris instaurare videatur. Post haec omnia ipsius Ciceronis per honores Verris cum criminibus iunctos divisio per ordinem temporum currit.

I. 1. Neminem vestrum ignorare arbitror, iudices, hunc per hosce dies sermonem vulgi atque hanc opinionem populi Romani fuisse, C. Verrem altera actione responsurum non esse neque ad iudicium adfuturum. Quae fama non idecirco solum emanarat, quod iste certe statuerat ac deliberaverat non adesse, verum etiam, quod nemo quemquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefariis criminibus, tam multis testibus convictus ora iudicum aspiciere aut os suum populo Romano ostendere auderet. 2. Est idem Verres, qui fuit semper, ut ad audendum proiectus sic paratus ad audiendum: praesto est, respondet, defenditur: ne hoc quidem sibi reliqui facit, ut in rebus turpissimis quum manifesto teneatur, si reticeat et absit, tamen impudentiae suae pudentem exitum quaesisse videatur. Patior, iudices, et non moleste fero me laboris mei, vos virtutis vestrae fructum esse laturos. Nam si iste id fecisset, quod prius statuerat, ut non adesset, minus aliquanto quam mihi opus esset cognosceretur quid ego in hac accusatione comparanda constituendaque elaborassem, vestra vero laus tenuis plane atque obscura, iudices, esset. 3. Neque hoc a vobis populus Romanus exspectat neque eo potest esse contentus, si condemnatus sit is, qui adesse noluerit, et si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere. Immo vero adsit, respondeat: summis opibus, summo studio potentissimorum hominum defendatur, certet

mea diligentia cum illorum omnium cupiditate, vestra integritas cum illius pecunia, testium constantia cum illius patronorum minis atque potentia: tum demum illa omnia victa videbuntur, quum in contentionem certamenque venerint. 4. Absens si esset iste damnatus, non tam sibi consuluisse quam invidisse vestrae laudi videretur. II. Neque enim salus ulla rei publicae maior hoc tempore reperiri potest quam populum Romanum intelligere diligenter reiectis ab accusatore iudicibus socios, leges, rem publicam senatorio consilio maxime posse defendi, neque tanta fortunis omnium pernicies [ulla] potest accidere quam opinione populi Romani rationem veritatis, integritatis, fidei, religionis ab hoc ordine abiudicari. 5. Itaque mihi videor, iudices, magnam et maxime aegram et prope depositam rei publicae partem suscepisse, neque in eo magis meae quam vestrae laudi existimationique servisse. Accessi enim ad invidiam iudiciorum levandam vituperationemque tollendam, ut, quum haec res pro voluntate populi Romani esset iudicata, aliqua ex parte mea diligentia constituta auctoritas iudiciorum videretur, postremo ut esset hoc iudicatum, ut finis aliquando iudiciariae controversiae constitueretur. 6. Etenim sine dubio, iudices, in hac causa ea res in discrimen adducitur. Reus est enim nocentissimus, qui si condemnatur, desinent homines dicere his iudiciis pecuniam plurimam posse, sin absolvitur, desinemus nos de iudiciis transferendis recusare.

Tametsi de absoluteione istius neque ipse iam sperat nec populus Romanus metuit, de impudentia singulari, quod adest, quod respondet, sunt qui mirentur: mihi pro caetera eius audacia atque amentia ne hoc quidem mirandum videtur. Multa enim et in deos et in homines impie nefarieque commisit, quorum scelorum poenis agitur et a mente consilioque deducitur. III. 7. Agunt eum praecipitem poenae civium Romanorum, quos partim securi percussit, partim in vinculis necavit, partim implorantes iura libertatis et civitatis in crucem sustulit. Rapiunt eam ad supplicium di patrii, quod iste unus inventus est, qui et e complexu parentum abreptos filios ad necem duceret et parentes pretium pro sepultura liberum posceret. Religiones vero caerimoniaeque

omnium sacrorum fanorumque violatae simulacraque deorum, quae non modo ex suis templis ablata sunt, sed etiam iacent in tenebris ab isto retrusa atque abdita, consistere eius animum sine furore atque amentia non sinunt. 8. Neque iste mihi videtur se ad damnationem solum offerre neque hoc avaritiae supplicio communi, qui se tot sceleribus obstrinxerit, contentus esse: singularem quamdam poenam istius immanis atque importuna natura desiderat. Non id solum quaeritur, ut isto damnato bona restituantur iis, quibus erepta sunt, sed et religiones deorum immortalium expiandae et civium Romanorum cruciatus multorumque innocentium sanguis istius supplicio luendus est. 9. Non enim furem, sed ereptorem, non adulterum, sed expugnatorem pudicitiae, non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque, non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium sociorumque in vestrum iudicium adduximus, ut ego hunc unum eius modi reum post hominum memoriam fuisse arbitrer cui damnari expediret.

IV. Nam quis hoc non intelligit, istum absolutum dis hominibusque invitis tamen ex manibus populi Romani eripi nullo modo posse? Quis hoc non perspicit, praeclare nobiscum actum iri, si populus Romanus istius unius supplicio contentus fuerit ac non sic statuerit, non istum maius in sese scelus concepisse, quum fana spoliavit, quum tot homines innocentes necavit, quum cives Romanos morte, cruciatu, cruce adfecerit, quum praedonum duces accepta pecunia dimiserit, quam eos, si qui istum tot, tantis, tam nefariis sceleribus coopertum iurati sententia sua liberarint? 10. Non est, non est in hoc homine cuiquam peccandi locus, iudices: non is est reus, non id tempus, non id consilium, — metuo ne quid adrogantius apud tales viros videar dicere — ne actor quidem est is, cui reus tam nocens, tam perditus, tam convictus aut occulte surripi aut impune eripi possit. His ego iudicibus non probabo C. Verrem contra leges pecuniam cepisse? sustinebunt tales viri se tot senatoribus, tot equitibus Romanis, tot civitatibus, tot hominibus honestissimis ex tam illustri provincia, tot populorum privatorumque litteris non credidisse? tantae populi Romani voluntati resti-

tisse? 11. Sustineant. Reperiemus, si istum vivum ad aliud iudicium perducere poterimus, quibus probemus istum in quaestura pecuniam publicam Cn. Carboni consuli datam avertisse, quibus persuadeamus istum alieno nomine a quaestoribus urbanis, quod priore actione didicistis, pecuniam abstulisse. Erunt qui in eo quoque audaciam eius reprehendant, quod aliquot nominibus de capite quantum commodum fuerit frumenti decumani detraxerit. Erunt etiam fortasse, iudices, qui illum eius peculatum vel acerrime vindicandum putent, quod iste M. Marcelli et P. Africani monumenta, quae nomine illorum, re vera populi Romani et erant et habebantur, ex fanis religiosissimis et ex urbibus sociorum atque amicorum non dubitarit auferre. V. 12. Emerserit ex peculatus etiam iudicio, meditetur de ducibus hostium, quos accepta pecunia liberavit, videat quid de illis respondeat, quos in eorum locum subditos domi suae reservavit, quaerat non solum quemadmodum nostro crimini, verum etiam quo pacto suae confessioni possit mederi, meminerit se priore actione clamore populi Romani infesto atque inimico excitatum confessum esse duces praedonum a se securi non esse percussos, se iam tum esse veritum ne sibi crimini daretur eos ab se pecunia liberatos, fateatur id, quod negari non potest, se privatam hominem praedonum duces vivos atque incolumes domi suae, postea quam Romam redierit, usque dum per me licuerit, retinuisse. Hoc in illo maiestatis iudicio si licuisse sibi ostenderit, ego oportuisse concedam. Ex hoc quoque evaserit: proficiscar eo, quo me iam pridem vocat populus Romanus. 13. De iure enim libertatis et civitatis suum putat esse iudicium et recte putat. Confringat iste sane vi sua consilia senatoria, quaestiones omnium perumpat, evolet ex vestra severitate: mihi credite, artioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur. Credet iis equilibus Romanis populus Romanus, qui ad vos ante producti testes ipsis inspectantibus ab isto civem Romanum, qui cognitores homines honestos daret, sublatum esse in crucem dixerunt. 14. Credent omnes quinque et triginta tribus homini gravissimo atque ornatissimo M. Annio, qui se praesente civem Romanum securi percus-

sum esse dixit. Audietur a populo Romano vir primarius, eques Romanus, L. Flavius, qui suum familiarem Herennium, negotiatorem ex Africa, quum eum Syracusis amplius centum cives Romani cognoscerent lacrimantesque defenderent, pro testimonio dixit securi esse percussum: probabit fidem et auctoritatem et religionem suam L. Suetius, homo omnibus ornamentis praeditus, qui iuratus apud vos dixit multos cives Romanos in lautumiis istius imperio crudelissime per vim morte esse multatos. Hanc ego causam quum agam beneficio populi Romani de loco superiore, non vereor ne aut istum vis ulla ex populi Romani suffragiis eripere aut a me ullum munus aedilitatis amplius aut gratius populo Romano esse possit.

VI. 15. Quapropter omnes in hoc iudicio conentur omnia: nihil est iam quod in hac causa peccare quisquam, iudices, nisi vestro periculo possit. Mea quidem ratio quum in praeteritis rebus est cognita tum in reliquis explorata atque provisa est. Ego meum studium in rem publicam iam illo tempore ostendi, quum longo intervallo veterem consuetudinem rettuli et rogatu sociorum atque amicorum populi Romani, meorum autem necessariorum, nomen hominis audacissimi detuli. Quod meum factum lectissimi viri atque ornatissimi, quo in numero e vobis complures fuerunt, ita comprobaverunt, ut ei, qui istius quaestor fuisset et ab isto laesus inimicitias iustas persequeretur, non modo defendendi nominis, sed ne subscribendi quidem, quum id postularet, facerent potestatem. 16. In Siciliam sum inquirendi causa profectus: quo in negotio industriam meam celeritas reditionis, diligentiam multitudo litterarum et testium declaravit, pudorem vero ac religionem, quod quum venissem senator ad socios populi Romani, qui in ea provincia quaestor fuisset, ad hospites meos ac necessarios causae communis defensor deverti potius quam ad eos, qui a me auxilium petivissent. Nemini meus adventus labori aut sumptui neque publice neque privatim fuit. Vim in inquirendo tantam habui quantam mihi lex dabat, non quantam habere poteram illorum studio, quos iste vexarat. 17. Romam ut ex Sicilia redii, quum comites istius atque amici, homines lauti et

urbani, sermones eius modi dissipassent, quo animos testium retardarent, me magna pecunia a vera accusatione esse deductum, tametsi probabatur nemini, quod et ex Sicilia testes erant ii, qui quaestorem me in provincia cognoverant, et hinc homines maxime illustres, qui, ut ipsi noti sunt, sic nostrum unum quemque optime norunt, tamen usque eo timui ne quis de mea fide atque integritate dubitaret, donec ad reiiciendos iudices venimus.

VII. Sciebam in reiiciendis iudicibus non nullos memoria nostra pactionis suspicionem non vitasse, quum ipsa in accusatione eorum industria ac diligentia probaretur. 18. Ita reieci iudices, ut hoc constet, post hunc statum rei publicae, quo nunc utimur, simili splendore et dignitate consilium nullum fuisse. Quam iste laudem communem sibi ait esse mecum: qui quum P. Galbam iudicem reiicisset, M. Lucretium retinuit, et quum eius patronus ex eo quaereret cur suos familiarissimos, Sex. Peducaeam, Q. Considium, Q. Iunium reiici passus esset, respondit, quod eos in iudicando nimium sui iuris sententiaeque cognosset. 19. Itaque iudicibus reiectis sperabam iam onus meum vobiscum esse commune: putabam non solum notis, sed etiam ignotis probatam meam fidem esse et diligentiam. Quod me non fefellit. Nam comitiis meis, quum iste infinita largitione contra me uteretur, populus Romanus iudicavit istius pecuniam, quae apud me contra fidem meam nihil potuisset, apud se contra honorem meum nihil posse debere. Quo quidem die primum, iudices, citati in hunc reum consedistis, quis tam iniquus huic ordini fuit, quis tam novarum rerum, iudiciorum iudiciumque cupidus qui non aspectu consessuque vestro commoveretur? 20. Quum in eo vestra dignitas mihi fructum diligentiae referret, id sum adsecutus, ut una hora, qua coepi dicere, reo audaci, pecunioso, profuso, perditio spem iudicii corrumpendi praeciderem, ut primo die testium tanto numero citato populus Romanus iudicaret isto absoluto rem publicam stare non posse, ut alter dies amicis istius ac defensoribus non modo spem victoriae, sed etiam voluntatem defensionis auferret, ut tertius dies sic hominem prosterneret, ut morbo simulato non quid responderet, sed

quemadmodum non responderet deliberaret. Deinde reliquis diebus his criminibus, his testibus et urbanis et provincialibus sic obrutus atque oppressus est, ut his ludorum diebus interpositis nemo istum comperendinatum, sed condemnatum iudicaret.

VIII. 21. Quapropter ego, quod ad me attinet, iudices, vici: non enim spolia C. Verris, sed existimationem populi Romani concupivi. Meum fuit cum causa accedere ad accusandum: quae causa fuit honestior, quam a tam illustri provincia defensorem constitui et deligi? rei publicae consulere: quid tam e re publica fuit quam in tanta invidia iudiciorum adducere hominem cuius damnatione totus ordo cum populo Romano et in laude et in gratia posset esse? ostendere ac persuadere hominem nocentem adductum esse: quis est in populo Romano qui hoc non ex priore actione abstulerit, omnium ante damnatorum scelera, furta, flagitia, si unum in locum conferantur, vix cum huius parva parte aequari conferrique posse? 22. Vos, quod ad vestram famam, existimationem salutemque communem pertinet, iudices, prospicite atque consulite. Splendor vester facit ut peccare sine summo rei publicae detrimento ac periculo non possitis. Non enim potest sperare populus Romanus esse alios in senatu, qui recte possint iudicare, vos si non potueritis. Necesse est, quum de toto ordine desperarit, aliud genus hominum atque aliam rationem iudiciorum requirat. Hoc si vobis ideo levius videtur, quod putatis onus esse grave et incommodum iudicare, intelligere debetis, primum interesse utrum id onus vosmet ipsi reieceritis an, quod probare populo Romano fidem vestram et religionem non potueritis, eo vobis iudicandi potestas erepta sit: deinde etiam illud cogitate, quanto periculo venturi simus ad eos iudices, quos propter odium nostri populus Romanus de nobis voluerit iudicare. 23. Verum ut vobis dicam id, quod intellexi, iudices, homines scitote esse quosdam quos tantum odium nostri ordinis teneat, ut hoc palam iam dicitent, se istum, quem sciant esse hominem improbissimum, hoc uno nomine absolvi velle, ut ab senatu iudicia per ignominiam turpitudinemque auferantur. Haec me pluribus verbis, iudi-

ces, vobiscum agere coegit non timor meus de vestra fide, sed spes illorum nova, quae quum Verrem a porta subito ad iudicium retraxisset, non nulli suspicati sunt non sine causa illius consilium tam repente esse mutatum.

IX. 24. Nunc ne novo querimoniae genere uti possit Hortensius et ea dicere, *opprimi reum, de quo nihil dicat accusator: nihil esse tam periculosum fortunis innocentium quam tacere adversarios*, et ne aliter quam ego velim, meum laudet ingenium, quum dicat, *me, si multa dixissem, sublevatum fuisse eum, quem contra dicerem: quia non dixerim, perdidisse*: morem illi geram, utar oratione perpetua, non quo iam hoc sit necesse, verum ut experiar utrum ille ferat molestius me tunc tacuisse an nunc dicere. 25. Hic tu fortasse eris diligens, ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam: nisi omni tempore, quod mihi lege concessum est, abusus ero, querere, deum atque hominum fidem implorabis, circumveniri C. Verrem, quod accusator nolit tam diu quam diu liceat dicere. Quod mihi lex mea causa dedit, eo mihi non uti non licebit? Nam accusandi mihi tempus mea causa datum est, ut possem oratione mea crimina causamque explicare. Hoc si non utor, non tibi iniuriam facio, sed de meo iure aliquid et commodo detraho. *Causam enim, inquit, cognosci oportet*. Ea re quidem, quod aliter condemnari reus, quamvis sit nocens, non potest. Id igitur tu molestie tulisti, a me aliquid factum esse quo minus iste condemnari posset? Nam causa cognita possunt multi absolvi: incognita quidem condemnari nemo potest. 26. Adimo enim comperendinatum: quod habet lex in se molestissimum his ut causa dicatur, quod aut mea causa potius est constitutum quam tua aut nihilo tua potius quam mea. Nam si bis dicere est commodum, certe commune utriusque est: si eum, qui posterius dixerit, opus est redargui, accusatoris causa ut bis ageretur constitutum est. Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus: antea vel iudicari primo poterat vel amplius pronuntiari. Utram igitur putas legem molliorem? opinor illam veterem, qua vel cito absolvi vel tarde condemnari licebat. Ego tibi illam Acilium legem restituo, qua lege multi semel accusati, semel dicta causa,

semel auditis testibus condemnati sunt, nequaquam tam manifestis neque tantis criminibus quantis tu convinceris: puta te non hac tam atroci, sed illa lege mitissima causam dicere. Accusabo: respondebis. Testibus editis ita mittam in consilium, ut etiam si lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment non primo iudicare.

X. 27. Verum si causam cognosci opus est, parumne cognita est? Dissimulamus, Hortensi, quod saepe experti in dicendo sumus. Quis nos magno opere attendit umquam, in hoc quidem genere causarum, ubi aliquid ereptum aut ablatum a quopiam dicitur? nonne aut in tabulis aut in testibus omnis expectatio iudicium est? Dixi prima actione me planum esse facturum C. Verrem HS quadringentiens contra leges abstulisse. Quid? hoc planius egissem, si ita narrassem: Dio quidam fuit Halaesinus, qui, quum eius filio praetore C. Sacerdote hereditas a propinquo permagna venisset, nihil habuit tum neque negotii neque controversiae. Verres simul ac tetigit provinciam, statim Messana litteras dedit: Dionem evocavit, calumniatores ex sinu suo apposuit qui illam hereditatem Veneri Erycinae commissam esse dicerent: haec de re ostendit se ipsum cogniturum. 28. Possum deinceps totam rem explicare, deinde ad extremum id, quod accidit, dicere: Dionem HS deciens centena milia numerasse, ut causam certissimam obtineret, praeterea greges equarum eius istum abigendos curasse, argenti, vestis stragulae quod fuerit curasse auferendum. Haec neque quum ego dicerem neque quum tu negares, magni momenti nostra esset oratio. Quo tempore igitur aures iudex erigeret animumque attenderet? Quum Dio ipse prodiret, quum caeteri, qui tum in Sicilia negotiis Dionis interfuissent, quum per eos ipsos dies, per quos causam Dio diceret, reperiretur pecunias sumpsisse mutuas, nomina sua exegisse, praedia vendidisse, quum tabulae virorum bonorum proferrentur, quum, qui pecuniam Dioni dederunt, dicerent se iam tum audisse eo numos sumi, ut Verri darentur, quum amici, hospites, patroni Dionis homines honestissimi haec eadem se audisse dicerent: 29. opinor quum haec fierent, tum vos audiretis sicut audistis, tum causa agi vere videretur. Sic a me

sunt acta omnia priore actione, ut in criminibus omnibus nulum esset in quo quisquam vestrum perpetuam accusationem requireret. Nego esse quidquam a testibus dictum quod aut vestrum cuiquam esset obscurum aut cuiusquam oratoris eloquentiam quaereret. XI. Etenim sic me ipsum egisse memoria tenetis, ut in testibus interrogandis omnia crimina proponerem et explicarem, ut quum rem totam in medio posuissem, tum denique testem interrogarem. Itaque non modo vos, quibus est iudicandum, nostra crimina tenetis, sed etiam populus Romanus totam accusationem causamque cognovit.

Tametsi ita de meo facto loquor, quasi ego illud mea voluntate potius quam vestra iniuria adductus fecerim. 30. Interposuistis accusatorem, qui, quum ego mihi c et x dies solos in Siciliam postulassem, c et viii sibi in Achaiam postulare. Menses mihi tres quum eripuissetis ad agendum maxime appositos, reliquum omne tempus huius anni me vobis remissurum putastis, ut, quum horis nostris nos essemus usi, tu binis iudis interpositis quadragesimo post die responderes, deinde ita tempus duceretur, ut a M. Glabrione praetore et a magna parte horum iudicum ad praetorem alium iudicesque alios veniremus. 31. Hoc si ego non vidissem, si me non omnes noti ignotique monuissent, id agi, id cogitari, in eo elaborari, ut res in illud tempus reiiceretur, credo, si meis horis in accusando uti voluissem, vererem ne mihi crimina non suppeterent, ne oratio deesset, ne vox viresque deficerent, ne quem nemo prima actione defendere ausus esset, eum ego bis accusare non possem. Ego meum consilium quum iudicibus tum populo Romano probavi: nemo est qui alia ratione istorum iniuriae atque impudentiae potuisse obsisti arbitretur. Etenim qua stultitia fuissem, si quam diem qui istum eripiendum redemerunt in cautione viderunt, quum ita caverent, si post Kalendas Ianuarias in consilium iretur, in eam diem ego, quum potuissem vitare, incidissem? 32. Nunc mihi temporis eius, quod mihi ad dicendum datur, quoniam in animo est causam omnem exponere, habenda ratio est diligenter. XII. Itaque primum illum actum istius vitae turpissimum et flagitiosissimum



praetermittam. Nihil a me de pueritiae suae flagitiis audiet, nihil ex illa impura adolescentia sua, quae qualis fuerit aut meministis aut ex eo, quem sui simillimum produxit, recognoscere potestis. Omnia praeteribo, quae mihi dictu turpia videbuntur, neque solum quid istum audire, verum etiam quid me deceat dicere considerabo. Vos, quaeso, date hoc et concedite pudori meo, ut aliquam partem de istius impudentia reticere possim. 33. Omne illud tempus, quod fuit, ante quam iste ad magistratus remque publicam accessit, habeat per me solutum ac liberum. Sileatur de nocturnis eius bacchationibus ac vigiliis, lenonum, aleatorum, perductorum nulla mentio fiat, damna, dedecora, quae res patris eius, aetas ipsius pertulit, praetereantur, lucretur indicia veteris infamiae, patiatur eius vita reliqua me hanc tantam iacturam criminum facere. 34. Quaestor Cn. Papirio consule fuisti abhinc annos quattuordecim: ex ea die ad hanc diem quae fecisti, in iudicium voco. Hora nulla vacua a furto, scelere, crudelitate, flagitio reperietur. Hi sunt anni consumpti in quaestura et legatione Asiatica et praetura urbana et praetura Siciliensi. Quare haec eadem erit quadripartita distributio totius accusationis meae.

XIII. Quaestor ex senatus consulto provinciam sortitus es. Obligit tibi consularis, ut cum consule Cn. Carbone esses eamque provinciam obtineres. Erat tum dissensio civium, de qua nihil sum dicturus quid sentire debueris: unum hoc dico in eius modi tempore ac sorte statuere te debuisse, utrum malles sentire atque defendere. Carbo graviter ferebat sibi quaestorem obtigisse hominem singulari luxuria atque inertia: verum tamen ornabat eum beneficiis officisque omnibus. Ne diutius teneam, pecunia attributa, numerata est. Profectus est quaestor in provinciam. Venit exspectatus in Galliam ad exercitum consularem cum pecunia. Simul ac primum ei occasio visa est — cognoscite hominis principium magistratum gerendorum et rei publicae administrandae — aversa pecunia publica quaestor consulem, exercitum, sortem provinciamque deseruit. 35. Video quid egerim: erigit se: sperat sibi auram posse aliquam adflari in hoc crimine voluntatis adsessionisque eorum, quibus

Cn. Carbonis mortui nomen odio sit, quibus illam relictionem proditionemque consulis sui gratam sperat fore. Quasi vero id cupiditate defendendae nobilitatis aut studio partium fecerit ac non apertissime consulem, exercitum provinciamque compilarit et propter impudentissimum furtum aufugerit. Est enim obscurum et eius modi factum eius, ut possit aliquis suspicari C. Verrem, quod ferre novos homines non potuerit, ad nobilitatem, hoc est ad suos, transisse, nihil fecisse propter pecuniam. 36. Videamus rationes quem ad modum rettulerit. Iam ipse ostendet quamobrem Cn. Carbonem reliquerit: iam se ipse indicabit. XIV. Primum brevitatem cognoscite. ACEPI, INQUIT, VICIENS DUCENTA TRIGINTA QUINQUE MILIA QUADRINGENTOS DECEM ET SEPTEM NUMOS. DEDI STIPENDIO, FRUMENTO, LEGATIS, PRO QUAESTORE, COHORTI PRAETORIAE HS MILLE SESCENTA TRIGINTA QUINQUE MILIA QUADRINGENTOS DECEM ET SEPTEM NUMOS. RELIQUI ARIMINI HS SESCENTA MILIA. Hoc est rationes referre? hoc modo aut ego aut tu, Hortensi, aut quisquam omnium rettulit? Quid hoc est? quae impudentia? quae audacia? quod exemplum ex tot hominum rationibus relatis huiusce modi est? Illa tamen HS sescenta milia, quae ne falso quidem potuit quibus data essent describere, quae se Arimini scribit reliquisse, quae ipsa HS sescenta milia reliqua facta sunt, neque Carbo attigit neque Sulla vidit neque in aerarium relata sunt. Oppidum sibi elegit Ariminum, quod tum, quum iste rationes referebat, oppressum direptumque erat. Non suspicabatur, id quod nunc sentiet, satis multos ex illa calamitate Ariminensium testes nobis in hanc rem reliquos esse. 37. Recita denuo. P. LENTULO, L. TRIARIO QUAESTORIBUS URBANIS RES RATIONUM RELATARUM. Recita. EX SENATUS CONSULTO. Ut hoc pacto rationem referre liceret, eo Sullanus repente factus est, non ut honos et dignitas nobilitati restitueretur.

Quodsi illine inanis profugisses, tamen ista tua fuga nefaria, proditio consulis tui conscelerata iudicaretur. Malus civis, improbus consul, seditiosus homo Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis: tibi quando esse coepit? Postea quam tibi pecuniam, rem frumentariam, rationes omnes suas exercitumque commisit. Nam si tibi antea displicuisset, idem fecis-

ses quod anno post M. Piso. Quaestor quum L. Scipioni consuli obtigisset, non attigit pecuniam, non ad exercitum profectus est: quod de re publica sensit, ita sensit, ut nec fidem suam nec morem maiorum nec necessitudinem sortis laederet. XV. 38. Etenim si haec perturbare omnia ac permiscere volumus, totam vitam periculosam, insidiosam infestamque reddemus; si nullam religionem sors habebit, nullam societatem coniunctio secundae dubiaeque fortunae, nullam auctoritatem mores atque instituta maiorum. Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum. Nemo unquam sapiens proditori credendum putavit. Ipse Sulla, cui adventus istius gratissimus esse debuit, ab se hominem atque ab exercitu suo removit: Beneventi esse iussit apud eos, quos suis partibus amicissimos esse intelligebat, ubi iste summae rei causaeque nocere nihil posset. Ei postea praemia tamen liberaliter tribuit: bona quaedam proscriptorum in agro Beneventano diripienda concessit: habuit honorem ut proditori, non ut amico fidem. 39. Nunc quamvis sint homines qui mortuum Cn. Carbonem oderint, tamen hi debent non quid illi accidere voluerint, sed quid ipsis in tali re metuendum sit cogitare. Commune est hoc malum, communis metus, commune periculum. Nullae sunt occultiores insidiae, quam eae, quae latent in simulatione officii aut in aliquo necessitudinis nomine. Nam eum, qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis: hoc vero occultum intestinum ac domesticum malum non modo existit, verum etiam opprimit ante quam prospicere atque explorare potueris. 40. Itane vero? tum, quum quaestor ad exercitum missus sis, custos non solum pecuniae, sed etiam consulis, particeps omnium rerum consiliorumque fueris, habitus sis in liberum loco, sicut mos maiorum ferebat, repente relinquas, deseras, ad adversarios transeas? O scelus! o portentum in ultimas terras exportandum! Non enim potest ea natura, quae tantum facinus commiserit, hoc uno scelere esse contenta: necesse est semper aliquid eius modi molitur, necesse est in simili audacia perfidiaque versetur.

41. Itaque idem iste, quem Cn. Dolabella postea, C. Malleolo occiso, pro quaestore habuit — haud scio an ma-

ior etiam haec necessitudo fuerit quam illa Carbonis ac plus iudicium voluntatis valere quam sortis debeat —, idem in Cn. Dolabellam qui in Cn. Carbonem fuit. Nam quae in ipsum valebant crimina contulit in illum causamque illius omnem ad inimicos accusatoresque detulit: ipse in eum, cui legatus, cui pro quaestore fuerat, inimicissimum atque improbissimum testimonium dixit. [Ille] miser quum esset Cn. Dolabella quum prodicione istius nefaria tum improbo ac falso eiusdem testimonio, tum multo ex maxima parte istius furtorum ac flagitiorum invidia conflagravit. XVI. 42. Quid hoc homine faciatis aut ad quam spem tam perfidiosum, tam importunum animal reservetis? qui in Cn. Carbone sortem, in Cn. Dolabella voluntatem neglexerit ac violarit eosque ambo non modo deseruerit, sed etiam prodiderit atque oppugnarit. Nolite, quaeso, iudices, brevitate orationis meae potius quam rerum ipsarum magnitudine crimina ponderare. Mihi enim properandum necessario est, ut omnia vobis, quae mihi constituta sunt, possim exponere. 43. Quamobrem quaestura istius demonstrata primique magistratus et furto et scelere perspecto reliqua attendite. In quibus illud tempus Sullanarum proscriptionum ac rapinarum praetermittam: neque ego istum sibi ex communi calamitate defensionem ullam sinam sumere: suis eum certis propriisque criminibus accusabo. Quamobrem hoc omni tempore Sullano ex accusatione circumscripto legationem eius praeclaram cognoscite.

XVII. 44. Postea quam Cn. Dolabellae provincia Cilicia constituta est, o di immortales! quanta iste cupiditate, quibus adlegationibus illam sibi legationem expugnavit! id quod Cn. Dolabellae principium maximae calamitatis fuit. Nam ut est [iste] profectus, quacumque iter fecit, eius modi fuit, non ut legatus populi Romani, sed ut quaedam calamitas pervadere videretur. In Achaia — praetermittam minora omnia, quorum simile forsitan alius quoque aliquid aliquando fecerit: nihil dicam nisi singulare, nisi id, quod si in alium reum diceretur, incredibile videretur — magistratum Sicyonium numos poposcit: ne sit hoc crimen in Verrem: fecerunt alii: quum ille non daret, animadvertit. Improbum, sed non inauditum. 45. Genus animadversionis videte: quaeritis ex

quo genere hominem istum iudicetis. Ignem ex lignis viridibus atque humidis in loco angusto fieri iussit: ibi hominem ingenuum, domi nobilem, populi Romani socium atque amicum, fumo exeruciatum, semivivum reliquit. Iam quae iste signa, quas tabulas pictas ex Achaia sustulerit non dicam hoc loco: est mihi alius locus ad hanc eius cupiditatem demonstrandam separatus. Athenis audistis ex aede Minervae grande auri pondus ablatum: dictum est hoc in Cn. Dolabellae iudicio: dictum? etiam aestimatum. Huius consilii non participem C. Verrem, sed principem fuisse reperietis.

46. Delum venit. Ibi ex fano Apollinis religiosissimo noctu clam sustulit signa pulcherrima atque antiquissima eaque in onerariam navem suam coniicienda curavit. Postridie quum fanum spoliatum viderent ii, qui Delum incolebant, graviter ferebant. Est enim tanta apud eos eius fani religio atque antiquitas, ut in eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrentur. Verbum tamen facere non audebant, ne forte ea res ad Dolabellam ipsum pertineret. XVIII. Tum subito tempestates coortae sunt maximae, iudices, ut non modo proficisci quum cuperet Dolabella non posset, sed vix in oppido consisteret: ita magni fluctus eiciebantur. Hic navis illa praedonis istius, onusta signis religiosis, expulsa atque eiecta fluctu, frangitur. In littore signa [illa] Apollinis reperiantur: iussu Dolabellae reponuntur: tempestas sedatur: Dolabella Delo proficiscitur.

47. Non dubito quin tametsi nullus in te sensus humanitatis, nulla ratio umquam fuit religionis, nunc tamen in metu periculoque tuo tuorum tibi scelerum veniat in mentem. Potestne tibi ulla spes salutis commoda ostendi, quum recordaris in deos immortales quam impius, quam sceleratus, quam nefarius fueris? Apollinemne tu Delium spoliare ausus es? illine tu templo, tam antiquo, tam sancto, tam religioso manus impias ac sacrilegas adferre conatus es? Si in pueritia non iis artibus ac disciplinis institutus eras, ut ea, quae litteris mandata sunt, disceres atque cognosceres: ne postea quidem, quum in ea ipsa loca venisti, potuisti accipere id, quod est proditum memoria ac litteris? 48. Latonam ex longo errore et fuga gravidam et iam ad pariendum

temporibus exactis confugisse Delum atque ibi Apollinem Dianamque peperisse: qua ex opinione hominum illa insula eorum deorum sacra putatur: tantaque eius auctoritas religionis et est et semper fuit, ut ne Persae quidem, quum bellum toti Graeciae, dis hominibusque indixissent et mille numero navium classem ad Delum appulissent, quidquam conarentur aut violare aut attingere. Hoc tu fanum depopulari, homo improbissime atque amentissime, audebas? fuit illa cupiditas tanta, quae tantam exstingeret religionem? et si tum haec non cogitabas, ne nunc quidem recordaris nullum esse tantum malum quod non tibi pro sceleribus tuis iam diu debeatur? XIX. 49. In Asiam vero postquam venit, quid ego adventus istius, prandia, cenas, equos muneraque commemorem? Nihil cum Verre de cotidianis criminibus acturus sum. Chio per vim signa pulcherrima dico abstulisse: item Erythris et Halicarnasso. Tenedo — praetereo pecuniam quam eripuit — Tennem ipsum, qui apud Tenedios sanctissimus deus habetur, qui urbem illam dicitur condidisse, cuius ex nomine Tenedus nominatur: hunc ipsum, inquam, Tennem pulcherrime factum, quem quondam in comitio vidistis, abstulit magno cum gemitu civitatis. 50. Illa vero expugnatio fani antiquissimi et nobilissimi Iunonis Samiae quam luctuosa Samiis fuit! quam acerba toti Asiae! quam clara apud omnes! quam nemini vestrum inaudita! De qua expugnatione quum legati ad C. Neronem in Asiam Samo venissent, responsum tulerunt: eius modi querimonias, quae ad legatum populi Romani pertinerent, non ad praetorem, sed Romam deferri oportere. Quas iste tabulas illinc, quae signa sustulit! quae cognovi egomet apud istum in aedibus nuper, quum obsignandi gratia venissem. 51. Quae signa nunc, Verres, ubi sunt? illa quaero, quae apud te nuper ad omnes columnas, [in] omnibus etiam intercolumniis, in silva denique disposita sub divo vidimus: Cur ea, quam diu alium praetorem cum iis iudicibus, quos in horum locum sortitus esses, de te in consilium iturum putasti, tam diu domi fuerunt? postea quam nostris testibus nos quam horis [tuis] uti malle vidisti, nullum signum domi reliquisti praeter duo, quae in mediis aedibus sunt: quae

ipsa Samo sublata sunt? Non putasti me tuis familiarissimis in hanc rem testimonia denuntiaturum, qui tuae domi semper fuissent: ex quibus quaererem, signa scirentne fuisse, quae non essent? XX. 52. Quid tum hos de te iudicatos arbitratus es, quum viderent te iam non contra accusatorem tuum, sed contra quaestorem sectoremque pugnare? Quae de re Charidemum Chium testimonium priore actione dicere audistis: sese, quum esset trierarchus et Verrem ex Asia decedentem prosequeretur, iussu Dolabellae fuisse una cum isto Sami, seseque tum scire spoliatum esse fanum Iunonis et oppidum Samum: posteaque se causam apud Chios cives suos Samiis accusantibus publice dixisse: eoque se esse absolutum, quod planum fecisset ea, quae legati Samiorum dicerent, ad Verrem, non ad se pertinere.

53. Aspendum vetus oppidum et nobile in Pamphylia scitis esse, plenissimum signorum optimorum. Non dicam illinc hoc signum ablatum esse et illud: hoc dico, nullum te Aspendi signum, Verres, reliquisse: omnia ex fanis, ex locis publicis, palam, inspectantibus omnibus, plaustris evecta exportataque esse. Atque etiam illum Aspendium citharistam, de quo saepe audistis id, quod est Graecis hominibus in proverbio, quem omnia intus canere dicebant, sustulit et in intimis suis aedibus posuit, ut etiam illum ipsum [suo] artificio superasse videatur. 54. Pergae fanum antiquissimum et sanctissimum Dianae scimus esse: id quoque a te nudatum ac spoliatum esse, ex ipsa Diana quod habebat auri detractum atque ablatum esse dico.

Quae, malum, est ista tanta audacia atque amentia? quas enim sociorum atque amicorum urbes adisti legationis iure et nomine, quum in eas vi cum exercitu imperioque invasisses, tamen, opinor, quae signa atque ornamenta ex his urbibus sustulisses, haec non in tuam domum neque in suburbana amicorum, sed Romam in publicum deportasses. XXI. 55. Quid ego de M. Marcello loquar, qui Syracusas urbem ornatissimam cepit? quid de L. Scipione, qui bellum in Asia gessit Antiochumque regem potentissimum vicit? quid de Flaminio, qui regem Philippum et Macedoniam subegit? quid de L. Paulo, qui regem Persen vi ac virtute

superavit? quid de L. Mummio, qui urbem pulcherrimam atque ornatissimam Corinthum plenissimam rerum omnium sustulit urbesque Achaiae Boeotiaeque multas sub imperium populi Romani dicionemque subiunxit? quorum domus quum honore ac virtute florerent, signis et tabulis pictis erant vacuae at vero urbem totam templaque deorum omnesque Italiae partes illorum donis ac monumentis exornatas videmus. 56. Vereor ne haec forte cuiquam nimis antiqua et iam obsoleta videantur: ita enim tum aequabiliter omnes erant eius modi, ut haec laus eximiae virtutis et innocentiae non solum hominum, verum etiam temporum illorum esse videatur. P. Servilius, vir clarissimus, maximis rebus gestis, adest de te sententiam laturus: Olympum vi, copiis, virtute, consilio cepit, urbem antiquam et omnibus rebus auctam et ornatam. Recens exemplum fortissimi viri profero. Nam postea Servilius imperator populi Romani Olympum urbem hostium cepit, quam tu in iisdem illis locis legatus quaestorius oppida pacata sociorum atque amicorum diripienda ac vexanda curasti. 57. Tu, quae ex fanis religiosissimis per scelus et latrocinium abstulisti, ea nos videre nisi in tuis amicorumque tuorum tectis non possumus: P. Servilius, quae signa atque ornamenta ex urbe hostium vi et virtute capta belli lege atque imperatorio iure sustulit, ea populo Romano apportavit, per triumphum vexit, in tabulas publicas ad aerarium perscribenda curavit. Cognoscite ex litteris publicis hominis amplissimi diligentiam. Recita. RATIONES RELATAE P. SERVILII. Non solum numerum signorum, sed etiam unius cuiusque magnitudinem, figuram, statum litteris definiri vides. Certe maior est virtutis victoriaeque iucunditas quam ista voluptas, quae percipitur ex libidine et cupiditate. Multo diligentius habere dico Servilium praedam populi Romani quam te tua furta notata atque perscripta.

XXII. 58. Dices tua quoque signa et tabulas pictas ornameto urbi foroque populi Romani fuisse. Memini: vidi simul cum populo Romano forum comitiumque adornatum, ad speciem magnifico ornatu, ad sensum cogitationemque acerbo et lugubri. Vidi collucere omnia furtis tuis, praeda provinciarum, spoliis sociorum atque amicorum. Quo qui-

dem tempore, iudices, iste spem maximam reliquorum quoque peccatorum nactus est. Vidit enim eos, qui iudiciorum se dominos dici volebant, harum cupiditatum esse servos.

59. Socii vero nationesque exterae spem omnium tum primum abiecerunt rerum ac fortunarum suarum, propterea quod casu legati ex Asia atque Achaia plurimi Romae tunc fuerunt, qui deorum simulacra ex fanis suis sublata in foro venerabantur, itemque caetera signa et ornamenta quum cognoscerent, alia alio in loco lacrimantes intuebantur. Quorum omnium hunc sermonem tum esse audiebamus: *Nihil esse quod quisquam dubitaret de exitio sociorum atque amicorum: quum quidem viderent in foro populi Romani, quo in loco antea, qui sociis iniurias fecerant, accusari et condemnari solebant, ibi esse palam posita ea, quae ab sociis per scelus ablata ereptaque essent.*

60. Hic ego non arbitror illum negaturum signa se plurima, tabulas pictas innumerabiles habere, sed, ut opinor, solet haec, quae rapuit et furatus est, non numquam dicere se emisse: quoniam quidem in Achaia, Asiam, Pamphyliam sumptu publico et legationis nomine mercator signorum tabularumque pictarum missus est. XXIII. Habeo et istius et patris eius[accepti]tabulas omnes, quas diligentissime legi atque digessi, patris quoad vixit, tuas quoad ais te confecisse. Nam in isto, iudices, hoc novum reperietis. Audimus aliquem numquam tabulas confecisse: quae est opinio hominum de M. Antonio, falsa: nam fecit diligentissime: verum sit hoc genus aliquod minime probandum. Audimus alium non ab initio fecisse, sed ex tempore aliquo confecisse: est aliqua etiam huiusce rei ratio. Hoc vero novum et ridiculum est, quod hic nobis respondit, quum ab eo tabulas postularem, usque ad M. Terentium C. Cassium consules confecisse, postea destitisse. 61. Alio loco hoc cuius modi sit considerabimus: nunc nihil ad me attinet: horum enim temporum, in quibus nunc versor, habeo tabulas et tuas et patris. Plurima signa pulcherrima, plurimas tabulas optimas deportasse te negare non potes: atque utinam neges! unum ostende in tabulis aut tuis aut patris tui emptum esse: vicisti. Ne haec quidem duo signa pulcherrima, quae nunc ad

impluvium tuum stant, quae multos annos ante valvas Iunonis Samiae steterunt, habes quo modo emeris, haec, inquam, duo, quae in aedibus tuis sola iam sunt, quae sectorem expectant, relicta ac destituta a caeteris signis. XXIV. 62. At, credo, in hisce solis rebus indomitas cupiditates atque effrenatas habebat: caeterae libidines eius ratione aliqua aut modo continebantur. Quam multis istum ingenuis, quam multis matribus familias in illa taetra atque impura legatione vim attulisse existimatis? Ecquo in oppido pedem posuit ubi non plura stuprorum flagitiorumque suorum quam adventus sui vestigia reliquerit? Sed ego omnia, quae negari poterunt, praeterrittam: etiam haec, quae certissima sunt et clarissima, ego relinquam: unum aliquod de nefariis istius factis eligam, quo facilius ad Siciliam possim aliquando, quae mihi hoc oneris negotiique imposuit, pervenire. 63. Oppidum est in Hellesponto Lampsacum, iudices, in primis Asiae provinciae clarum et nobile: homines autem ipsi Lampsaceni quum summe in omnes cives Romanos officiosum praeterea maxime sedati et quieti, prope praeter caeteros ad summum Graecorum otium potius quam ad ullam vim aut tumultum accommodati. Accidit, quum iste a Cn. Dolabella eflagitasset, ut se ad regem Nicomedem regemque Sadalam mitteret, quumque iter hoc sibi magis ad quaestum suum quam ad rei publicae tempus accommodatum deposcisset, ut illo itinere veniret Lampsacum cum magna calamitate et prope pernicie civitatis. Deducitur iste ad lanitorem quemdam hospitem comitesque eius item apud caeteros hospites collocantur. Ut mos erat istius atque ut eum suae libidines flagitiosae facere admonebant statim negotium dat illis suis comitibus, nequissimis turpissimisque hominibus, uti videant et investigent, ecqua virgo sit aut mulier digna quamobrem ipse Lampsaci diutius commoretur. XXV. 64. Erat comes eius Rubrius quidam, homo factus ad istius libidines, qui miro artificio quocumque venerat haec investigare omnia solebat. Is ad eum rem istam defert: Philodamum esse quemdam, genere, honore, copiis, existimatione facile principem Lampsacenorum: eius esse filiam, quae cum patre habitaret, propterea quod virum non habe-

ret, mulierem eximia pulcritudine, sed eam summa integritate pudicitiaque existimari. Homo, ut haec audivit, sic exarsit ad id, quod non modo ipse numquam viderat, sed ne audierat quidem ab eo, qui ipse vidisset, ut statim ad Philodamum migrare se diceret velle. Hospes Ianitor, qui nihil suspicaretur, veritus ne quid in ipso se offenderetur, hominem summa vi retinere coepit. Iste, qui hospitis relinquenti causam reperire non posset, alia sibi ratione viam munire ad stuprum coepit: Rubrium, delicias suas, in omnibus eius modi rebus adiutorem suum et conscium, parum laute deversari dicit: ad Philodamum deduci iubet. 65. Quod ubi est Philodamo nuntiatum, tametsi erat ignarus quantum sibi ac liberis suis iam tum mali constitueretur, tamen ad istum venit: ostendit munus illud suum non esse: se, quum suae partes essent hospitem recipiendorum, tum ipsos tamen praetores et consules, non legatorum adseculas, recipere solere. Iste, qui una cupiditate raperetur, totum illius postulatum causamque neglexit: per vim ad eum, qui recipere non debebat, Rubrium deduci imperavit. XXVI. Hic Philodamus, postea quam ius suum obtinere non potuit, ut humanitatem consuetudinemque suam retineret laborabat. Homo, qui semper hospitalissimus amicissimusque nostrorum hominum existimatus esset, noluit videri ipsum illum Rubrium invitum domum suam recepisse: magnifice et ornate, ut erat in primis inter suos copiosus, convivium comparat: rogat Rubrium ut quos ei commodum sit invitet: locum sibi soli, si videatur, relinquat: etiam filium suum, lectissimum adolescentem, foras ad propinquum suum quemdam mittit ad cenam. 66. Rubrius istius comites invitat: eos omnes Verres certiores facit quid opus esset. Mature veniunt: discumbitur. Fit sermo inter eos et invitatio, ut Graeco more biberetur. Hortatur hospes: poscunt maioribus poculis: celebratur omnium sermone laetitiaque convivium. Postea quam satis calere res Rubrio visa est: *Quaeso*, inquit, *Philodame, cur ad nos filiam tuam non intro vocari iubes?* Homo, qui et summa gravitate et iam id aetatis et parens esset, obstipuit hominis improbi dicto. Instare Rubrius. Tum ille, ut aliquid responderet, negavit moris esse Graecorum, ut in convivio virorum

accumberent mulieres. Hic tum alius ex alia parte: *Enim vero ferendum hoc quidem non est: vocetur mulier.* Et simul servis suis Rubrius, ut ianuam clauderent et ipsi ad fores adsisterent imperat. 67. Quod ubi ille intellexit, id agi atque id parari ut filiae suae vis adferretur, servos suos ad se vocat: his imperat ut se ipsum negligant, filiam defendant: excurret aliquis qui hoc tantum domestici mali filio nuntiet. Clamor interea fit tota domo, pugna inter servos Rubrii atque hospitis. Iactatur domi suae vir primarius et homo honestissimus: pro se quisque manus adfert: aqua denique ferventi a Rubrio ipso Philodamus perfunditur. Haec ubi filio nuntiata sunt, statim exanimatus ad aedes contendit, ut et vitae patris et pudicitiae sororis succurreret. Omnes eodem animo Lampsaceni, simul ut hoc audierunt, quod eos quum Philodami dignitas tum iniuriae magnitudo movebat, ad aedes noctu convenerunt. Hic licitor istius Cornelius, qui cum eius servis erat a Rubrio quasi in praesidio ad auferendam mulierem collocatus, occiditur, servi non nulli vulnerantur: ipse Rubrius in turba sauciatur. Iste, qui sua cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere aliqua evolare, si posset. XXVII. 68. Postridie homines mane in contionem conveniunt: quaerunt quid optimum factu sit: pro se quisque, ut in quoque erat auctoritatis plurimum, ad populum loquebatur: inventus est nemo cuius non haec et sententia esset et oratio: *Non esse metuendum, si istius nefarium scelus Lampsaceni ultri vi manuque essent, ne senatus populusque Romanus in eam civitatem animadvertendum putaret. Quodsi hoc iure legati populi Romani in socios nationesque exteras uterentur, ut pudicitiam liberorum servare ab eorum libidine tutam non liceret, quidvis esse perpeti satius quam in tanta vi atque acerbitate versari.* 69. Haec quum omnes sentirent et quum in eam rationem pro suo quisque sensu ac dolore loqueretur, omnes ad eam domum, in qua iste deversabatur, profecti sunt: caedere ianuam saxis, instare ferro, ligna et sarmenta circumdare ignemque subicere coeperunt. Tum cives Romani, qui Lampsaci negotiabantur, concurrunt: orant Lampsacenos, ut gravius apud eos nomen legationis quam iniuria legati putaretur: sese intelligere hominem illum

esse impurum ac nefarium, sed quoniam nec perfecisset quod conatus esset neque futurus esset Lampsaci postea, levius eorum peccatum fore, si homini scelerato pepercissent quam si legato non pepercissent. 70. Sic iste multo sceleratior et nequior quam ille Hadrianus, aliquanto etiam felicior fuit. Ille, quod eius avaritiam cives Romani ferre non potuerunt, Uticae domi suae virus exustus est: idque ita illi merito accidisse existimatum est, ut laetarentur omnes neque ulla animadversio constitueretur: hic sociorum ambustus incendio, tamen ex illa flamma periculoque evolavit: neque adhuc causam ullam excogitare potuit quamobrem commiserit aut quid eveniret ut in tantum periculum veniret. Non enim potest dicere: quum seditionem sedare vellem, quum frumentum imperarem, quum stipendium cogerem, quum aliquid denique rei publicae causa gererem: quod acrius imperavi, quod animadverti, quod minatus sum. Quae si diceret, tamen ignosci non oporteret, si nimis atrociter imperando sociis in tantum adductus periculum videretur. XXVIII. 71. Nunc quum ipse causam illius tumultus neque veram dicere neque falsam confingere audeat, homo autem ordinis sui frugalissimus, qui tum accensus C. Neroni fuit, P. Tettius, haec eadem se Lampsaci cognosse dixerit, vir omnibus rebus ornatissimus C. Varro, qui tum in Asia tribunus militum fuit, haec eadem ipsa se ex Philodamo audisse dicat, potestis dubitare quin istum fortuna non tam ex illo periculo eripere voluerit quam ad vestrum iudicium reservare? Nisi vero illud dicet, quod et in Tettii testimonio priore actione interpellavit Hortensius, quo tempore quidem signi satis dedit, si quid esset quod posset dicere, se tacere non posse; ut quam diu tacuit in caeteris testibus, scire omnes possemus nihil habuisse quod diceret: hoc tum dixit, Philodamum et filium eius a C. Nerone esse damnatos. 72. De quo ne multa disseram, tantum dico, secutum id esse Neronem et eius consilium, quod Cornelium lictorem occisum esse constaret, putasse non oportere esse cuiquam ne in ulciscenda quidem iniuria hominis occidendi potestatem. In quo video Neronis iudicio non te absolutum esse improbitatis, sed illos damnatos esse caedis.

Verum ista damnatio tamen cuius modi fuerit audite, quaeso, iudices, et aliquando miseremini sociorum et ostendite aliquid his in vestra fide praesidii esse oportere. XXIX. Quod toti Asiae iure occisus videbatur istius ille verbo lictor, re vera minister improbissimae cupiditatis, pertimuit iste ne Philodamus Neronis iudicio liberaretur. Rogat et orat Dolabellam ut de sua provincia decedat, ad Neronem profisciscatur: se demonstrat incolumem esse non posse, si Philodamo vivere atque aliquando Romam venire licuisset. 73. Commotus est Dolabella: fecit id, quod multi reprehenderunt, ut exercitum, provinciam, bellum relinqueret et in Asiam hominis nequissimi causa in alienam provinciam profiscisceretur. Postea quam ad Neronem venit, contendit ab eo ut Philodami causam cognosceret. Venerat ipse qui esset in consilio et primus sententiam diceret: adduxerat etiam praefectos et tribunos militares suos, quos Nero omnes in consilium vocavit. Erat in consilio etiam aequissimus iudex ipse Verres: erant non nulli togati creditores Graecorum, quibus ad exigendas pecunias improbissimi cuiusque legati plurimum prodest gratia. 74. Ille miser defensorem reperire neminem poterat. Quis enim esset aut togatus qui Dolabellae gratia aut Graecus qui eiusdem vi et imperio non moveretur? Accusator autem apponitur civis Romanus de creditoribus Lampsacenorum: qui si dixisset quod iste iussisset, per eiusdem istius lictores a populo pecuniam posset exigere. Quum haec omnia tanta contentione, tantis copiis agerentur, quum illum miserum multi accusarent, nemo defenderet quumque Dolabella cum suis praefectis pugnaret in consilio, Verres fortunas agi suas diceret, idem testimonium diceret, idem esset in consilio, idem accusatorem parasset: haec quum omnia fierent et quum hominem constaret occisum, tamen tanta vis istius iniuriae, tanta in isto improbitas putabatur, ut de Philodamo **AMPLIUS** pronuntiaretur. XXX. 75. Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolabellae spiritus, quid huius lacrimas et concursationes proferam? quid C. Neronis, viri optimi atque innocentissimi, non nullis in rebus animum nimium timidum atque demissum? qui in illa re quid facere potuerit non habebat, nisi forte, id quod

omnes tum desiderabant, ut ageret eam rem sine Verre et sine Dolabella: quidquid esset sine his actum, omnes probarent: tum vero quod pronuntiatum est, non per Neronem iudicatum, sed per Dolabellam ereptum existimabatur. Condemnatur enim perpaucis sententiis Philodamus et eius filius. Adest, instat, urget Dolabella ut quam primum securi feriuntur, quo quam minime multi ex illis de istius nefario spectaculo audire possent. 76. Constituitur in foro Laodiciae spectaculum acerbum et miserum et grave toti Asiae provinciae: grandis natu parens adductus ad supplicium, ex altera parte filius: ille quod pudicitiam liberorum, hic quod vitam patris famamque sororis defenderat. Flebat uterque, non de suo supplicio, sed pater de filii morte, de patris filius. Quid lacrimarum ipsum Neronem putatis profudisse? quem fletum totius Asiae fuisse? quem luctum et gemitum Lampsacenum? securi esse percussos homines innocentes, nobiles, socios populi Romani atque amicos propter hominis flagitiosissimi singularem nequitiam atque improbissimam cupiditatem? 77. Iamiam, Dolabella, neque me tui neque tuorum liberum, quos tu miseros in egestate atque in solitudine reliquisti, misereri potest. Verresne tibi tanti fuit, ut eius libidinem hominum innocentium sanguine elui velles? Ideirco exercitum atque hostem relinquebas, ut tua vi et crudelitate istius hominis improbissimi pericula sublevares? Quod enim eum tibi quaestoris in loco constitueras, ideirco tibi amicum in perpetuum fore putasti? Nesciebas ab eo Cn. Carbonem consulem, cuius re vera quaestor fuerat, non modo relictum, sed etiam spoliatum auxiliis, pecunia, nefarie oppugnatum et proditum? Expertus igitur es istius perfidiam tum, quum ipse se ad inimicos tuos contulit, quum rationes ad aerarium nisi damnato te referre noluit. XXXI. 78. Tantaene tuae, Verres, libidines erunt, ut eas capere ac sustinere non provinciae populi Romani, non nationes exterae possint? Tune quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum praesto fuerit, nisi libidini tuae cupiditatieque paruerit, immittentur homines, expugnabuntur domus, civitates non

modo pacatae, verum etiam sociorum atque amicorum ad vim atque ad arma confugient, ut ab se atque ab liberis suis legati populi Romani scelus ac libidinem propulsare possint? Nam quaero abs te, circumsessusne sis Lampsaci, coeperitne domum, in qua deversabare, illa multitudo incendere, volueritne legatum populi Romani comburere vivum Lampsaceni? Negare non potes. Habeo enim testimonium publicum tuum, quod apud Neronem dixisti: habeo quas ad eundem litteras misisti. 79. Recita hunc ipsum locum de testimonio. TESTIMONIUM C. VERRIS IN ARTEMIDORUM. NON MULTO POST IN DOMUM. . . . Bellumne populo Romano Lampsacena civitas facere conabatur? deficere ab imperio ac nomine nostro volebat? Video enim et ex iis, quae legi et audivi, intelligo, in qua civitate non modo legatus populi Romani circumsessus, non modo igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, sed aliqua ex parte violatus sit, nisi publice satis factum sit, ei civitati bellum indici atque inferri solere. 80. Quae fuit igitur causa cur cuncta civitas Lampsacenum de contione, quem ad modum tute scribis, domum tuam concurrerit? Tu enim neque in litteris, quas Neroni mittis, neque in testimonio causam tanti tumultus ostendis ullam: obsessum te dicis, ignem adlatum, sarmenta circumdata: licetorem tuum occisum esse dicis: prodeundi tibi in publicum potestatem factam negas: causam huius tanti terroris occultas. Nam si quam Rubrius iniuriam suo nomine ac non impulsu tuo et tua cupiditate fecisset, de tui comitis iniuria questum ad te potius quam te oppugnatum venirent. Quum igitur quae causa illius tumultus fuerit testes a nobis producti dixerint, ipse celarit, nonne causam hanc, quam nos proposuimus, quum illorum testimonia tum istius taciturnitas perpetua confirmat?

XXXII. 81. Huic homini parceris igitur, iudices, cuius tanta peccata sunt, ut ii, quibus iniurias fecerit, neque legitimum tempus exspectare ad ulciscendum neque vim tantam doloris in posterum differre potuerint? Circumsessus es. A quibus? A Lampsacenis: barbaris hominibus, credo, aut iis, qui populi Romani nomen contemnerent? Immo vero ab hominibus et natura et consuetudine et disciplina lenissi-



mis, porro autem populi Romani condicione sociis, fortuna servis, voluntate supplicibus: ut perspicuum sit omnibus, nisi tanta acerbitas iniuriae, tanta vis sceleris fuisset, ut Lampsaceni moriendum sibi potius quam perpetiendum putarent, numquam illos in eum locum progressuros fuisse, ut vehementius odio libidinis tuae quam metu legationis moverentur. 82. Nolite, per deos immortales, cogere socios atque exteris nationes hoc uti perfugio, quo, nisi vos vindicatis, utentur necessario. Lampsacenos in istum numquam ulla res mitigasset, nisi eum poenas Romae daturum credidissent. Etsi talem acceperant iniuriam, quam nulla lege satis digne persequi possent, tamen incommoda sua nostris committere legibus et iudiciis quam dolori suo permittere maluerunt. Tu mihi, quum circumsessus a tam illustri civitate sis propter tuum scelus atque flagitium, quum coegeris homines miseros et calamitosos, quasi desperatis nostris legibus et iudiciis, ad vim, ad manus, ad arma confugere, quum te in oppidis et civitatibus amicorum non legatum populi Romani, sed tyrannum libidinosum crudelemque praebueris, quum apud exteris nationes imperii nominisque nostri famam tuis probris flagitiisque violaris, quum te ex ferro amicorum populi Romani eripueris atque ex flamma sociorum evolaris, hic tibi perfugium speras futurum? Erras. Ut huc incideres, non ut hic conquiesceres, illi te vivum exire passi sunt.

XXXIII. 83. Et ais iudicium esse factum te iniuria circumsessum esse Lampsaci, quod Philodamus cum filio condemnatus sit. Quid, si doceo, si planum facio teste homine nequam, verum ad hanc rem tamen idoneo —, te ipso, inquam, teste docebo te huius circumsessionis tuae causam et culpam in alios contulisse, neque in eos, quos tu insularis, esse animadversum? Iam nihil te iudicium Neronis adiuvat. Recita quas ad Neronem litteras misit. EPISTOLA C. VERRIS AD NERONEM. THEMISTAGORAS ET THESSALUS . . . Themistagoram et Thessalum scribis populum concitasse. Quem populum? qui te circumsegit, qui te vivum comburere conatus est. Ubi hos persequeris? ubi accusas? ubi defendis ius nomenque legati? In Philodami iudicio dices id actum? 84. Cedo mihi ipsius Verris testimonium. Videamus quid idem iste

iuratus dixerit. AB ACCUSATORE ROGATUS RESPONDIT IN HOC IUDICIO NON PERSEQUI: SIBI IN ANIMO ESSE ALIO TEMPORE PERSEQUI. Quid igitur te iuvat Neronis iudicium? quid Philodami damnatio? Legatus quum esses circumsessus quumque, quemadmodum tute ad Neronem scripsisti, populo Romano communique causae legatorum facta esset insignis iniuria, non es persecutus: dicis tibi in animo esse alio tempore persequi. Quod fuit id tempus? quando es persecutus? Cur imminuisti ius legationis? cur causam populi Romani deseruisti ac prodidisti? cur iniurias tuas coniunctas cum publicis reliquisti? Non te ad senatum causam deferre, non de tam atrocibus iniuriis conqueri, non eos homines, qui populum concitarant, consulum litteris evocandos curare oportuit? 85. Nuper M. Aurelio Scauro postulante, quod is Ephesi se quaestorem vi prohibitum esse dicebat, quo minus e fano Dianae servum suum, qui in illud asyllum confugisset, abduceret, Pericles Ephesius, homo nobilissimus, Romam evocatus est, quod auctor illius iniuriae fuisse arguebatur: tu, si te legatum ita Lampsaci tractatum esse senatum docuisses, ut tui comites vulnerarentur, lictor occideretur, ipse circumsessus paene incenderere, eius autem rei duces et auctores principes fuisse, quos scribis, Themistagoram et Thessalum, quis non commoveretur? quis non ex iniuria, quae tibi esset facta, sibi provideret? quis non in ea re causam tuam, periculum commune agi arbitraretur? Etenim nomen legati eius modi esse debet, quod non modo inter sociorum iura, sed etiam inter hostium tela incolume versetur.

XXXIV. 86. Magnum hoc Lampsacenum crimen est libidinis atque improbissimae cupiditatis: accipite vero avaritiae prope modum in suo genere non levius. Milesios navem poposcit, quae eum praesidii causa Myndum prosequeretur. Illi statim myoparonem egregium de sua classe ornatum atque armatum dederunt. Hoc praesidio Myndum profectus est. Nam quid a Milesiis lanae publicae abstulerit, item de sumptu in adventum, de contumeliis et iniuriis in magistratum Milesium tametsi dici quum vere tum graviter et vehementer potest, tamen dicere praetermittam eaque

omnia testibus integra reservabo: illud, quod neque taceri ullo modo neque dici pro dignitate potest, cognoscite. 87. Milites remigesque Miletum Myndo pedibus reverti iubet: ipse myoparonem pulcherrimum, de decem Milesiorum navibus electum, L. Magio et L. Fannio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi sunt homines, quos nuper senatus in hostium numero habendos censuit: hoc illi navigio ad omnes populi Romani hostes usque a Dianio ad Sinopen navigaverunt.

O di immortales! incredibilem avaritiam singularemque audaciam! Navem tu de classe populi Romani, quam tibi Milesia civitas, ut te prosequeretur, dedisset, ausus es vendere? Si te magnitudo maleficii, si hominum existimatio non movebat, ne illud quidem cogitabas, huius improbissimi furti sive adeo nefariae praedae tam illustrem ac tam nobilem civitatem testem futuram? 88. An quia tum Cn. Dolabella in eum, qui ei myoparoni praefuerat Milesiisque rem gestam renuntiaret, animadvertere tuo rogatu conatus est, renuntiationemque eius, quae erat in publicas litteras relata illorum legibus, tolli iusserat, idcirco te ex hoc crimine elapsum esse arbitrabare? XXXV. Multum te ista fefellit opinio et quidem multis in locis. Semper enim existimasti et maxime in Sicilia salis cautum tibi ad defensionem fore, si aut referri aliquid in litteras publicas vetuisses aut quod relatum esset tolli coegisses. Hoc quam nihil sit, tametsi ex multis Siciliae civitatibus priore actione didicisti, tamen etiam in hac ipsa civitate cognosce. Sunt illi quidem dicto audientes, quam diu adsunt ii, qui imperant: simulac discesserunt, non solum illud perscribunt, quod tum prohibiti sunt, sed etiam causam ascribunt cur non tum in litteras relatum sit. 89. Manent istae litterae Mileti, manent et dum erit illa civitas manebunt. Decem enim naves iussu L. Murenæ populus Milesius ex pecunia vectigali populo Romano fecerat, sicut pro sua quaeque parte Asiae caeterae civitates: quambrem unam ex decem, non praedonum repentino adventu, sed legati latrocinio, non vi tempestatis, sed hac horribili tempestate sociorum amissam in litteras publicas rettulerunt. 90. Sunt Romae legati Milesii, homines nobilissimi ac principes civitatis: qui tametsi mensem Februarium et consulum

designatorum nomen exspectant, tamen hoc tantum facinus non modo negare interrogati, sed ne producti quidem reticere poterunt: dicent, inquam, et religione adducti et domesticarum legum metu quid illo myoparone factum sit: ostendit C. Verrem in ea classe, quae contra piratas aedificata sit, piratam ipsum consceleratum fuisse.

XXXVI. C. Malleolo quaestore Cn. Dolabellae occiso, duas sibi hereditates venisse arbitratus est, unam quaestoriae procurationis: nam a Dolabella statim pro quaestore iussus est esse: alteram tutelae: nam quum pupilli Malleoli tutor esset, in bona eius impetum fecit. 91. Nam Malleolus in provinciam sic copiose profectus erat, ut domi prorsus nihil relinqueret: praeterea pecunias occuparat apud populos et syngraphas fecerat: argenti optimi caelati grande pondus secum tulerat: nam ille quoque sodalis istius erat in hoc morbo et cupiditate: grande pondus argenti, familiam magnam, multos artifices, multos formosos homines reliquit. Iste quod argenti placuit invasit: quae mancipia voluit abduxit: vina caeteraque, quae in Asia facile comparantur, quae ille reliquerat, asportavit: reliqua vendidit, pecuniam exegit. 92. Quum ad HS viciens quinquens redegissee constaret, ut Romam rediit, nullam litteram pupillo, nullam matri eius, nullam tutoribus reddidit: servos artifices pupilli quum haberet domi, circum pedes autem homines formosos et litteratos, suos esse dicebat, se emisse. Quum saepius mater et avia pueri postularent, uti, si non redderet pecuniam nec rationem daret, diceret saltem quantum pecuniae Malleoli deportasset, a multis efflagitatus aliquando dixit HS deciens: deinde in codicis extrema cera nomen infimum in flagitiosa litura fecit: expensa Chrysogono servo HS sescenta milia accepta pupillo Malleolo rettulit. Quo modo ex deciens HS sescenta sint facta: quo modo de eodem modo quadrarint, ut illa de Cn. Carbonis pecunia reliqua HS sescenta facta sint, quo modo Chrysogono expensa lata sint, cur id nomen infimum in lituraque sit vos existimabitis. 93. Tamen HS sescenta milia quum accepta rettulisset, HS quinquaginta mihi soluta non sunt. Homines, postea quam reus factus est, redditi alii sunt, alii etiam nunc retinentur: peculia omnium

vicariique retinentur. XXXVII. Haec est istius praeclara tutela. En cui tuos liberos committas: en memoriam mortui sodalis, en metum vivorum existimationis. Quum tibi se tota Asia spoliandam ac vexandam prae buisset, quum tibi exposita esset omnis ad praedandum Pamphylia, contentus his tam opimis rebus non fuisti, manus a tutela, manus a pupillo, manus a sodalis filio abstinere non potuisti? Iam te non Siculi, non aratores, ut dicitas, circumveniunt: non hi, qui decretis edictisque tuis in te concitati infestique sunt: Malleolus a me productus est et mater eius atque avia, quae miserae flentes eversum a te puerum patriis bonis esse dixerunt. 94. Quid exspectas? an dum ab inferis ipse Malleolus existat atque abs te officia tutelae, sodalitates familiaritatisque flagitet? Ipsum putato adesse. Homo avarissime et spurcissime, redde bona sodalis filio: si non quae abstulisti, at quae confessus es. Cur cogis sodalis filium hanc primam in foro vocem cum dolore et querimonia emittere? cur sodalis uxorem, sodalis socrum, domum denique totam sodalis mortui contra te testimonium dicere? cur pudentissimas lectissimasque feminas in tantum virorum conventum insolitas invitasque prodire cogis? Recita omnium testimonia.

TESTIMONIUM MATRIS ET AVIAE.

XXXVIII. 95. Pro quaestore vero quo modo iste commune Milyadum vexarit, quo modo Lyciam, Pamphyliam, Pisidiam Phrygiamque totam frumento imperando, aestimando, hac sua, quam tunc primum excogitavit, Siciliensi aestimatione adflixerit non est necesse demonstrare verbis. Hoc scitote, his nominibus, quae res per hunc gestae sunt, quum iste civitatibus frumentum, coria, cilicia, saccos imperaret neque ea sumeret proque his rebus pecuniam exigeret, his nominibus solis Cn. Dolabellae HS ad triciens litem esse aestimatam. Quae omnia, etiam si voluntate Dolabellae fiebant, per istum tamen omnia gerebantur. 96. Consistam in uno nomine. Multa enim sunt ex eodem genere. Recita. DE LITIBUS AESTIMATIS Cn. DOLABELLAE PR. PECUNIAE REDACTAE. QUOD A COMMUNI MILYADUM . . . Te haec coegisse, te aestimasse, tibi pecuniam numeratam esse dico, eademque vi et iniuria, quum pecunias maximas cogeres, per omnes partes provin-

ciae te tamquam aliquam calamitosam pestem tempestatemque pervasisse demonstro. 97. Itaque M. Scaurus, qui Cn. Dolabellam accusavit, istum in sua potestate ac ditione tenuit. Homo adolescens quum istius in inquirendo multa furta ac flagitia cognosset, fecit perite et callide: volumen eius rerum gestarum maximum isti ostendit: ab homine quae voluit in Dolabellam abstulit: istum testem produxit: dixit iste quae velle accusatorem putavit. Quo ex genere mihi testium, qui cum isto furati sunt, si uti voluissem, magna copia fuisset: qui ut se periculo litium coniunctione criminum liberarent, quo ego vellem descensuros pollicebantur. Eorum ego voluntatem omnium repudiavi. 98. Non modo proditori, sed ne perfugae quidem locus in meis castris cuiquam fuit. Forsitan meliores illi accusatores habendi sint, qui haec omnia fecerunt. Ita est: sed ego defensorem in mea persona, non accusatorem, maxime laudari volo. Rationes ad aerarium, ante quam Dolabella condemnatus est, non audet referre: impetrat a senatu, ut dies sibi prorogaretur, quod tabulas suas ab accusatoribus Dolabellae obsignatas diceret, proinde quasi exscribendi potestatem non haberet. Solus est hic, qui numquam rationes ad aerarium referat. XXXIX. Audistis quaestoriam rationem tribus versiculis relatum, legationis non, nisi condemnato et eiecto eo, qui posset reprehendere: nunc denique praeturae, quam ex senatus consulto statim referre debuit, usque ad hoc tempus non rettulit. 99. Quaestores sese in senatu exspectare dixit, proinde quasi non, ut quaestor sine praetore possit rationem referre — ut tu, Hortensi, ut omnes —, eodem modo sine quaestore praetor. Dixit idem Dolabellam impetrasse. Omen magis patribus conscriptis quam causa placuit: probaverunt. Verum quaestores quoque iam pridem venerunt. Cur non rettulisti? Illarum rationum ex ea faece legationis quaestoriaeque tuae procurationis illa sunt nomina, quae Dolabellae necessario sunt aestimata. Ex LITIBUS AESTIMATIS DOLABELLAE PR. ET PRO PR. 100. Quod minus Dolabella Verri acceptum rettulit, quam Verres illi expensum tulerit, HS quingenta triginta quinque milia, et quod plus fecit Dolabella Verrem accepisse, quam iste in suis tabulis

habuit, HS ducenta triginta duo milia, et quod plus frumenti fecit accepisse istum, HS deciens et octingenta milia, quod tu homo castissimus aliud in tabulis habebas. Hinc illae extraordinariae pecuniae, quas nullo duce tamen aliqua ex particula investigamus, redundarunt: hinc ratio cum Q. et Cn. Postumis Curtiis, multis nominibus, quorum in tabulis iste habet nullum: hinc HS quater deciens P. Tadio numeratum Athenis testibus planum faciam: hinc empta aperitissime praetura, nisi forte id etiam dubium est quo modo iste praetor factus sit. 101. Homo scilicet aut industria aut opera probata aut frugalitatis existimatione praeclara aut denique, id quod levissimum est, adsiduitate: qui ante quaesturam cum meretricibus lenonibusque vixisset, quaesturam ita gessisset, quem ad modum cognovistis, Romae post quaesturam illam nefariam vix triduum constitisset, absens non in oblivione iacuisset, sed in adsidua commemoratione omnibus omnium flagitiorum fuisset, is repente, ut Romam venit, gratis praetor factus est? Alia porro pecunia ne accusaretur data. Cui sit data nihil ad me, nihil ad rem pertinere arbitror: datam quidem esse tum inter omnes recenti negotio facile constabat. 102. Homo stultissime et amentissime, tabulas quum conficeres et quum extraordinariae pecuniae crimen subterfugere velles, satis te elapsurum omni suspicione arbitrabare, si, quibus pecuniam credebas, his expensum non ferres neque in tuas tabulas nomen ullum referres, quum tot tibi nominibus acceptum Curtii referrent? Quid proderat tibi te expensum illis non tulisse? An tuis solis tabulis te causam dicturum existimasti?

XL. 103. Verum ad illam iam veniamus praeclaram praeturam criminaque ea, quae notiora sunt his, qui adsunt, quam nobis, qui meditati ad dicendum paratique venimus: in quibus non dubito quin offensionem negligentiae vitare atque effugere non possim. Multi enim ita dicent: *De illo nihil dixit, in quo ego interfui: illam iniuriam non attigit, quae mihi aut quae amico meo facta est, quibus ego in rebus interfui.* His omnibus, qui istius iniurias norunt, hoc est, populo Romano universo, me vehementer excusatum volo non negligentia mea fore, ut multa praeteream, sed

quod alia testibus integra reservari velim, multa autem propter rationem brevitatis ac temporis praetermittenda existimem. Fatebor etiam illud invitus, me prorsus, quum iste punctum temporis nullum vacuum peccato praeterire passus sit, omnia, quae ab isto commissa sint, non potuisse cognoscere. Quapropter ita me de praeturae criminibus auditote, ut ex utroque genere et iuris dicendi et sartorum tectorum exigendorum ea postuletis, quae maxime digna sint eo reo, cui parvum ac mediocre obiici nihil oporteat. 104. Nam ut praetor factus est, qui auspiciato a Chelidone surrexisset, sortem nactus est urbanae provinciae, magis ex sua Chelidonisque quam ex populi Romani voluntate. Qui principio qualis in edicto constituendo fuerit cognoscite. XLI. P. Annius Asellus mortuus est C. Sacerdote praetore. Is quum haberet unicam filiam neque census esset, quod eum natura hortabatur, lex nulla prohibebat fecit, ut filiam bonis suis heredem institueret. Heres erat filia. Faciebant omnia cum pupilla, legis aequitas, voluntas patris, edicta praetorum, consuetudo iuris eius, quod erat tum, quum Asellus est mortuus. 105. Iste praetor designatus — utrum admonitus an temptatus an, qua est ipse sagacitate in his rebus, sine duce ullo, sine indice pervenerit ad hanc improbitatem nescio: vos tantum hominis audaciam amentiamque cognoscite — appellat heredem L. Annum, qui erat institutus secundum filiam: non enim mihi persuadetur istum ab illo prius appellatum: dicit se posse ei condonare edicto hereditatem, docet hominem quid posset fieri. Illi bona res, huic vendibilis videbatur. Iste, tametsi singulari est audacia, tamen ad pupillae matrem sumittebat: malebat pecuniam accipere ne quid novi ediceret quam ut hoc edictum tam improbum et tam inhumanum interponeret. 106. Tutores pecuniam praetori si pupillae nomine dedissent, grandem praesertim, quem ad modum in rationem inducerent, quem ad modum sine periculo suo dare possent non videbant: simul istum fore tam improbum non arbitrabantur: saepe appellati pernegaverunt. Iste ad arbitrium eius, cui condonabat hereditatem ereptam a liberis, quam aequum edictum conscripserit, quaeso, cognoscite. QUUM INTELLIGAM LEGEM VOCONIAM...

Quis unquam crederet mulierum adversarium Verrem futurum? an ideo aliquid contra mulieres scripsit, ne totum edictum ad Chelidonis arbitrium scriptum videretur? *Cupiditati hominum ait se ob viam ire.* Quis potius non modo his temporibus, sed etiam apud maiores nostros? quis tam remotus fuit a cupiditate? Dic, quaeso, caetera: delectat enim me hominis gravitas, scientia iuris, praetoris auctoritas. Recita. QUI AB A. POSTUMIO Q. FULVIO CENSORIBUS POSTVE EA . . . FECIT, FECERIT. 107. *Fecit, fecerit?* Quis unquam edixit isto modo? quis unquam eius rei fraudem aut periculum proposuit edicto, quae neque post edictum reprehendi neque ante edictum provideri potuit? XLII. Iure, legibus, auctoritate omnium, qui consulebantur, testamentum P. Annius fecerat, non improbum, non inofficiosum, non inhumanum. Quod si ita fecisset, tamen post illius mortem nihil de testamento illius novi iuris constitui oporteret. Voconia lex te videlicet delectabat: imitatus esses ipsum illum Voconium, qui lege sua hereditatem ademittit nulli neque virgini neque mulieri: sanxit in posterum, *qui post eos censores census esset, ne quis heredem virginem neve mulierem faceret.* 108. In lege Voconia non est: FECIT, FECERIT: neque in ulla praeteritum tempus reprehenditur nisi eius rei, quae sua sponte tam scelerata et nefaria est, ut, etiam si lex non esset, magno opere vitanda fuerit. Atque in his ipsis rebus multa videmus ita sancta esse legibus, ut ante facta in iudicium non vocentur. Cornelia testamentaria, numaria, caeterae complures, in quibus non ius aliquod novum populo constituitur, sed sancitur, ut quod semper malum facinus fuerit, eius quaestio ad populum pertineat ex certo tempore. 109. De iure vero civili si quis novi quid instituit, is non omnia, quae ante acta sunt, rata esse patietur? Cedo mihi leges Atinias, Furias, ipsam, ut dixi, Voconiam, omnes praeterea de iure civili: hoc reperies in omnibus statui ius, quo post eam legem populus utatur. Qui plurimum tribuunt edicto praetoris edictum legem annuam dicunt esse. Tu edicto plus amplecteris quam lege. Si finem edicto praetoris adferunt Kalendae Ianuariae, cur non initium quoque edicti nascitur a Kalendis Ianuariis? an in eum annum progredi nemo poterit

edicto, quo praetor alius futurus est: in illum, quo praetor alius fuit, regredietur?

110. Ac si hoc iuris non unius hominis causa edixisses, cautius composuisses. XLIII. Scribis: QUI . . . HEREDEM FECIT, FECERIT. Quid, si plus legarit quam ad heredem heredesve perveniat, quod per legem Voconiam ei, qui census non sit, licet? cur hoc, quum in eodem genere sit, non caves? quia non iuris, sed hominis causam verbis amplecteris, ut facile appareat te pretio, non iure esse commotum. Atque hoc si in posterum edixisses, minus esset nefarium, tamen esset improbum, sed tum vituperari posset, in discrimen venire non posset: nemo enim committeret: nunc est eius modi edictum, ut quis intelligat non populo esse scriptum, sed P. Anni secundis heredibus. 111. Itaque quum abs te caput illud tam multis verbis mercenarioque prooemio esset ornatum, equis inventus est postea praetor qui idem illud ediceret? Non modo nemo edixit, sed ne metuit quidem quisquam ne quis ediceret. Nam post te praetorem multi in isdem causis fuerunt: in his nuper Annia. Ea de multorum propinquorum sententia, pecuniosa mulier, quod census non erat, testamento fecit heredem filiam. Iam hoc magnum iudicium hominum de istius singulari improbitate, quod Verres sua sponte instituisset, id neminem metuisse ne quis reperiretur qui istius institutum sequi vellet: solus enim tu inventus es cui satis non fuerit corrigere testamenta vivorum, nisi etiam rescinderes mortuorum. 112. Tu ipse ex Siciliensi edicto hoc sustulisti: voluisti ex improvise, si quae res nata esset, ex urbano edicto decernere. Quam postea tibi tu defensionem relinquebas, in ea maxime offendisti, quum tuam auctoritatem tute ipse edicto provinciali repudiabas.

XLIV. Atque ego non dubito quin, ut mihi, cui mea filia maxime cordi est, res haec acerba videtur atque indigna, sic uni cuique vestrum, qui simili sensu atque indulgentia filiarum commovemini. Quid enim natura nobis iucundius, quid carius esse voluit? quid est dignius in quo omnis nostra diligentia indulgentiaque consumatur? 113. Homo importunissime, cur tantam iniuriam P. Annio mor-

tuo fecisti? cur hunc dolorem cineri eius atque ossibus inu-  
sisti, ut liberis eius bona patria, voluntate patris, iure, le-  
gibus tradita eriperes et cui tibi esset commodum condona-  
res? Quibuscum vivi bona nostra partimur, iis praetor adi-  
mere nobis mortuis bona fortunasque poterit? *NEC PETI-  
TIONEM, inquit, NEC POSSESSIONEM DABO.* Eripies igitur pupil-  
lae togam praetextam? detrahes ornamenta non solum for-  
tunae, sed etiam ingenuitatis? Miramur ad arma contra istum  
hominem Lampsacenos isse? miramur istum de provincia  
decedentem clam Syracusis profugisse? Nos si alienam vi-  
cem pro nostra iniuria doleremus, vestigium istius in foro  
nullum esset relictum. **114.** Pater dat filiae: prohibes. Leges  
sinunt: tamen te interponis. De suis bonis ita dat, ut ab iure  
non abeat. Quid habes quod reprehendas? Nihil, opinor.  
At ego concedo: prohibe, si potes: si habes qui te audiat,  
si potest tibi dicto audiens esse quisquam. Eripias tu volun-  
tatem mortuo, bona vivis, ius omnibus? Hoc populus Ro-  
manus non manu vindicasset, nisi te huic tempori atque  
huic iudicio reservasset?

Postea quam ius praetorium constitutum est, semper  
hoc iure usi sumus: si tabulae testamenti non proferrentur,  
tum, uti quemque potissimum heredem esse oporteret: si is  
intestatus mortuus esset, ita secundum eum possessio da-  
retur. Quare hoc sit aequissimum facile est dicere, sed in  
re tam usitata satis est ostendere omnes antea ius ita dixisse  
et hoc vetus edictum translaticiumque esse. **XLV. 115.** Co-  
gnoscite hominis aliud in re vetere edictum novum, et simul,  
dum est unde ius civile discatur, adolescentes in disciplinam  
ei tradite: mirum est hominis ingenium, mira prudentia.  
Minucius quidam mortuus est ante istum praetorem: eius  
testamentum erat nullum: lege hereditas ad gentem Minuciam  
veniebat. Si habuisset iste edictum, quod ante istum et  
postea omnes habuerunt, possessio Minuciae genti esset  
data: si quis testamento se heredem esse arbitraretur, quod  
tum non exstaret, lege ageret in hereditatem, aut, pro praede-  
litis vindiciarum quum satis accepisset, sponsionem faceret  
et ita de hereditate certaret. Hoc, opinor, iure et maiores no-  
stri et nos semper usi sumus. Videte ut hoc iste correxerit.

**116.** Componit edictum iis verbis, ut quis intelligere posset  
unius hominis causa conscriptum esse: tantum quod homi-  
nem non nominat, causam quidem totam perscribit, ius,  
consuetudinem, aequitatem, edicta omnium negligit. Ex  
*EDICTO URBANO. SI DE HEREDITATE AMBIGITUR . . . SI POS-  
SESSOR SPONSIONEM NON FACIET.* Iam quid id ad praetorem,  
uter possessor sit? nonne id quaeri oportet, utrum pos-  
sessorem esse oporteat? Ergo quia possessor est, non mo-  
ves possessione: si possessor non esset, non dares. Nus-  
quam enim scribis neque tu aliud quidquam edicto ample-  
cteris nisi eam causam, pro qua pecuniam acceperas. **117.**  
Iam hoc ridiculum est: *SI DE HEREDITATE AMBIGETUR ET TA-  
BULAE TESTAMENTI OBSIGNATAE NON MINUS MULTIS SIGNIS, QUAM  
E LEGE OPORTET, AD ME PROFERENTUR, SECUNDUM TABULAS TE-  
STAMENTI POTISSIMUM POSSESSIONEM DABO.* Hoc translaticium  
est: sequi illud oportet: *SI TABULAE TESTAMENTI NON PROFE-  
RENTUR. Quid ait? SE EI DATURUM, QUI SE DICAT HEREDEM ESSE.*  
Quid ergo interest proferantur necne? Si protulerit, uno  
signo ut sit minus quam ex lege oportet, non des posses-  
sionem: si omnino tabulas non proferet, dabis. Quid nunc  
dicam neminem unquam hoc postea alium edixisse? Valde  
hoc est mirum neminem fuisse qui istius se similem dici vel-  
let. Ipse in Siciliensi edicto hoc non habet: exegerat enim  
iam mercedem: item ut illo edicto, de quo ante dixi, in Sicilia  
de hereditatum possessionibus dandis edixit idem, quod  
omnes Romae praeter istum. *EX EDICTO SICILIENSI. SI DE  
HEREDITATE AMBIGITUR. . . .*

**XLVI. 118.** Ac, per deos immortales, quid est quod  
de hoc dici possit? Iterum enim iam quaero abs te, sicut  
modo in illo capite Anniano de mulierum hereditatibus, nunc  
in hoc de hereditatum possessionibus, cur ea capita in edi-  
ctum provinciale transferre nolueris? Utrum digniores ho-  
mines esse existimasti eos, qui habitant in provincia, quam  
nos, qui aequo iure uterentur, an aliud Romae aequum est,  
aliud in Sicilia? Non enim hoc potest hoc loco dici, multa esse  
in provinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem  
possessionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam utro-  
que genere video non modo caeteros, sed te ipsum totidem  
cic. II. 1.

verbis edixisse, quot verbis edici Romae solet. Quae Romae magna cum infamia pretio accepto edixeras, ea sola te, ne gratis in provincia male audires, ex edicto Siciliensi sustulisse video.

119. Et, quum edictum totum eorum arbitratu, quam diu fuit designatus, componeret, qui ab isto ius ad utilitatem suam nundinarentur, tum vero in magistratu contra illud ipsum edictum suum sine ulla religione decernebat. Itaque L. Piso multos codices implevit earum rerum, in quibus ita intercessit, quod iste aliter atque ut edixerat decrevisset. Quod vos oblitos esse non arbitror, quae multitudo, qui ordo ad Pisonis sellam isto praetore solitus sit convenire: quem iste collegam nisi habuisset, lapidibus coopertus esset in foro. Sed eo leviores istius iniuriae videbantur, quod erat in aequitate prudentiaque Pisonis paralissimum perfugium, quo sine labore, sine molestia, sine impensa, etiam sine patrono homines uterentur. 120. Nam, quaeso, redite in memoriam, iudices, quae libido istius in iure dicendo fuerit, quae varietas decretorum, quae nundinatio, quam inanes domus eorum omnium, qui de iure civili consuli solent, quam plena ac referta Chelidonis: a qua muliere quum erat ad eum ventum et in aurem eius insusurratum, alias revocabat eos, inter quos iam decreverat decretumque mutabat, alias inter aliquos contrarium sine ulla religione decernebat ac proximis paullo ante decreverat. 121. Hinc illi homines erant, qui etiam ridiculi inveniebantur ex dolore. Quorum alii, id quod saepe audistis, negabant mirandum esse, ius tam nequam esse verrinum: alii etiam frigidiores erant, sed quia stomachabantur, ridiculi videbantur esse, quum Sacerdotem execrabantur, qui verrem tam nequam reliquisset. Quae ego non commemorarem—neque enim perfacete dicta neque porro hac severitate digna sunt—, nisi vos illud vellem recordari, istius nequitiam [et iniquitatem tum] in ore vulgi atque in communibus proverbii esse versatam.

XLVII. 122. In plebem vero Romanam utrum superbiam prius commemorem an crudelitatem? sine dubio crudelitas gravior est atque atrocior. Oblitosne igitur hos putatis esse quemadmodum sit iste solitus virgis plebem Ro-

manam concidere? Quam rem etiam tribunus plebis in contione egit, quum eum, quem iste virgis ceciderat, in conspectum populi Romani produxisset: cuius rei recognoscendae faciam vobis suo tempore potestatem. 123. Superbia vero quae fuerit quis ignorat? quemadmodum iste tenuissimum quemque contempserit, despexerit, liberum esse numquam duxerit? P. Trebonius viros bonos et honestos complures fecit heredes: in iis fecit suum libertum. Is A. Trebonium fratrem habuerat proscriptum. Ei quum cautum vellet, scripsit ut heredes iurarent se curaturos, ut ex sua cuiusque parte ne minus dimidium ad Trebonium illum proscriptum perveniret. Libertus iurat: caeteri heredes adeunt ad Verrem: docent non oportere se id iurare facturos esse, quod contra legem Corneliam esset, quae proscriptum iuari vetaret. Impetrant ut ne iurent: dat his possessionem. Id ego non reprehendo. Etenim erat iniquum homini proscripto egenti de fraternis bonis quidquam dari. Libertus, nisi ex testamento patroni iurasset, scelus se facturum arbitratur: 124. itaque ei Verres possessionem hereditatis negat se daturum, ne posset patronum suum proscriptum iuvare: simul ut esset poena, quod alterius patroni testamento obtemperasset. Das possessionem ei, qui non iuravit: concedo: praetorium est. Adimis tu ei, qui iuravit: quo exemplo? proscriptum iuvat. Lex est: poena est: quid ad eum, qui ius dicit? Utrum reprehendis, quod patronum iuvabat eum, qui [tum] in miseris erat, an, quod alterius patroni mortui voluntatem conservabat, a quo summum beneficium acceperat? Utrum horum reprehendis? Et hoc tum de sella vir optimus dixit: *Equiti Romano tam locupletis libertinus homo sit heres?* O modestum ordinem, quod illinc vivus surrexit!

125. Possum sescenta decreta proferre, in quibus, ut ego non dicam pecuniam intercessisse, ipsa decretorum novitas iniquitasque declarat. Verum, ut ex uno de caeteris coniecturam facere possitis, id quod priore actione didicistis, audite. C. Sulpicius Olympus fuit. XLVIII. Is mortuus est C. Sacerdote praetore, nescio an ante quam Verres praeturam petere coepit. Fecit heredem M. Octavium Ligurem.

Ligur hereditatem adiit: possedit Sacerdote praetore sine ulla controversia. Postea quam Verres magistratum iniit, ex edicto istius, quod edictum Sacerdos non habuerat, Sulpicii patroni filia sextam partem hereditatis ab Ligure petere coepit. Ligur non aderat. L. frater eius causam agebat: aderant amici, propinqui. Dicebat iste, nisi cum muliere decideretur, in possessionem se ire iussurum. L. Gellius causam Liguris defendebat: docebat edictum eius non oportere in eas hereditates valere, quae ante eum praetorem venissent: si hoc tum fuisset edictum, fortasse Ligurem hereditatem aditurum non fuisse. Aequa postulatio, summa hominum auctoritas pretio superabatur. 126. Venit Romam Ligur: non dubitabat quin, si ipse Verrem convenisset, aequitate causae, auctoritate sua commovere hominem posset. Domum ad eum venit: rem demonstrat: quam pridem sibi hereditas venisset docet. Quod facile homini ingenioso fuit in causa aequissima, multa quae quemvis commovere possent dixit. Ad extremum petere coepit, ne usque eo suam auctoritatem despiceret gratiamque contemneret, ut se tanta iniuria adficeret. Homo Ligurem accusare coepit, qui in re adventicia atque hereditaria tam diligens, tam attentus esset: debere eum aiebat suam quoque rationem ducere: multa sibi opus esse, multa canibus suis, quos circa se haberet. Non possum illa planius commemorare, quam ipsum Ligurem pro testimonio dicere audistis. 127. Quid est, Verres? utrum ne his quidem testibus credetur, an haec ad rem non pertinent? non credemus M. Octavio? non L. Liguri? quis nobis credet? cui nos? Quid est, [Verres] quod planum fieri testibus possit, si hoc non fit? An id, quod dicunt, leve est? Nihil levius, quam praetorem urbanum hoc iuris in suo magistratu constituere, omnibus, quibus hereditas venerit, coheredem praetorem esse oportere. An vero dubitamus quo ore iste caeteros homines inferiores loco, auctoritate, ordine, quo ore homines rusticanos ex municipiis, quo denique ore, quos numquam liberos putavit, libertinos homines solitus sit appellare, qui ob ius dicendum M. Octavium Ligurem, hominem ornatissimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis, poscere pecuniam non dubitavit?

XLIX. In sartis tectis vero quem ad modum se gesserit, quid ego dicam? Dixerunt qui senserunt: sunt alii qui dicant: notae res atque manifestae prolatae sunt et proferentur. 128. Dixit Cn. Fannius, eques Romanus, frater germanus Q. Titinii, iudicis tui, tibi pecuniam se dedisse. RECITA CN. FANNII TESTIMONIUM. Nolite Cn. Fannio [dicenti] credere: noli, inquam, tu, Q. Titini, Cn. Fannio, fratri tuo credere. Dicit enim rem incredibilem: C. Verrem insimulat avaritiae et audaciae, quae vitia videntur in quemvis potius quam in istum convenire. Dixit Q. Tadius, homo familiarissimus patris istius, non alienus a matris eius genere et nomine: tabulas protulit, quibus pecuniam se dedisse ostendit. RECITA NOMINA Q. TADII. RECITA TESTIMONIUM Q. TADII. Ne Q. Tadii quidem tabulis nec testimonio credemus? Quid igitur in iudiciis sequemur? Quid est aliud omnibus omnia peccata et maleficia concedere, nisi hoc hominum honestorum testimoniis et virorum bonorum tabulis non credere? 129. Nam quid ego de cotidiano sermone querimoniaque populi Romani loquar? de istius impudentissimo furto seu potius novo ac singulari latrocinio? ausum esse in aede Castoris, celeberrimo clarissimoque monumento, quod templum in oculis cotidianoque aspectu populi Romani positum est, quo saepe numero senatus convocatur, quo maximarum rerum frequentissimae cotidie advocations fiunt, in eo loco, in sermone hominum, audaciae suae monumentum aeternum relinquere?

L. 130. Aedem Castoris, iudices, P. Iunius habuit tuendam de L. Sulla Q. Metello consulibus. Is mortuus est: reliquit pupillum parvum filium. Quum L. Octavius C. Aurelius consules aedes sacras locavissent neque potuissent omnia sarta tecta exigere, neque ii praetores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos et M. Caesius, factum est senatus consultum, quibus de sartis tectis cognitum et iudicatum non esset, uti C. Verres P. Caelius praetores cognoscerent et iudicarent. Qua potestate iste permissa, . . . . ., ut ex Cn. Fannio et ex Q. Tadio cognovistis, verum tamen quum esset omnibus in rebus apertissime impudentissimeque praedatus, hoc voluit clarissimum relinquere iudicium latrociniorum suorum, de quo non audire aliquando, sed



videre cotidie possemus. 131. Quaesivit quis aedem Castoris sartam tectam deberet tradere. Iunium ipsum mortuum esse sciebat: scire volebat ad quem illa res pertineret. Audit pupillum esse filium. Homo, qui semper ita palam dicitasset, pupillos et pupillas certissimam praedam esse praetoribus, optatum negotium sibi in sinum delatum esse dicebat. Monumentum illa amplitudine, illo opere quamvis sartum tectum integrumque esset, tamen aliquid se inventurum in quo moliri praedarique posset arbitrabatur. 132. L. Habonio aedem Castoris tradi oportebat. Is casu pupilli Iunii tutor erat testamento patris. Cum eo sine ullo intertrimento convenerat iam quem ad modum traderetur. Iste ad se Habonium vocat: quaerit ecquid sit quod a pupillo traditum non sit quod exigi debeat. Quum ille, id quod erat, diceret, facilem pupillo traditionem esse: signa et dona comparere omnia: ipsum templum omni opere esse integrum: indignum isti videri coepit ex tanta aede tantoque opere se non opimum praeda, praesertim a pupillo, discedere. LI. 133. Venit ipse in aedem Castoris: considerat templum: videt undique tectum pulcherrime laqueatum, praeterea caetera nova atque integra. Versat se: quaerit quid agat. Dicit ei quidam ex illis canibus, quos iste Liguri dixerat esse circa se multos: Tu, Verres, hic quod moliare non habes, nisi forte vis ad perpendicularum columnas exigere. Homo omnium rerum imperitus quaerit quid sit ad perpendicularum. Dicunt ei fere nullam esse columnam, quae ad perpendicularum esse possit. Nam mehercule, inquit, sic agamus: columnae ad perpendicularum exigantur. 134. Habonius, qui legem nosset, qua in lege numerus tantum columnarum traditur, perpendiculari mentio fit nulla, et qui non putaret sibi expedire ita accipere, ne eodem modo tradendum esset, negat id sibi deberi: negat oportere exigi. Iste Habonium quiescere iubet et simul ei non nullam spem societatis ostendit: hominem modestum et minime pertinacem facile coërcet: columnas ita se exacturum esse confirmat. 135. Nova res atque improvisa pupilli calamitas nuntiatur statim C. Mustio, vitrico pupilli, qui nuper est mortuus, M. Iunio patruo, P. Titio tutori, homini frugalissimo. Hi rem ad virum primarium, summo officio ae-

virtute praeditum, M. Marcellum, qui erat pupilli tutor, deferunt. Venit ad Verrem M. Marcellus: petit ab eo pro sua fide ac diligentia pluribus verbis, ne per summam iniuriam pupillum Iunium fortunis patriis conetur evertere. Iste, qui iam spe atque opinione praedam illam devorasset, neque ulla aequitate orationis neque auctoritate M. Marcelli commotus est. Itaque quem ad modum ostendisset, se id exacturum esse respondit. 136. Quum sibi omnes ad istum adlegationes difficiles, omnes aditus arduos ac potius interclusos viderent, apud quem non ius, non aequitas, non misericordia, non propinqui oratio, non amici voluntas, non cuiusquam auctoritas pro pretio, non gratia valeret, statuunt id sibi optimum esse factu, quod cuivis venisset in mentem, petere auxilium a Chelidone, quae isto praetore non modo in iure civili privatorumque omnium controversiis populo Romano praefuit, verum etiam in his sartis tectisque dominata est.

LII. 137. Venit ad Chelidonem C. Mustius, eques Romanus, publicanus, homo cum primis honestus: venit M. Iunius, patruus pueri, frugalissimus homo et castissimus: venit homo summo pudore, summo officio, spectatissimus ordinis sui, P. Titius tutor. O multis acerbam, o miseram atque indignam praeturam tuam! Ut omittam caetera, quo tandem pudore tales viros, quo dolore meretricis domum venisse arbitramini? qui numquam ulla condicione istam turpitudinem subissent, nisi officii necessitudinisque ratio coëgisset. Veniunt, ut dico, ad Chelidonem. Domus erat plena: nova iura, nova decreta, nova iudicia petebantur. *Mihi det possessionem: mihi ne adimat: in me iudicium ne det: mihi bona addicat.* Alii numos numerabant: ab aliis tabellae obsignabantur. Domus erat non meretricio conventu, sed praetoria turba referta. 138. Simul ac potestas primum data est, adeunt hi, quos dixi. Loquitur C. Mustius: rem demonstrat: petit auxilium: pecuniam pollicetur. Respondit illa, ut meretrix, non inhumaniter: libenter ait se facturam et cum isto se diligenter sermocinaturam: reverti iubet. Tum discedunt. Postridie revertuntur. Negat illa posse hominem exorari: permagnam eum dicere ex illa re pecuniam confici posse.

LIII. Vereor ne quis forte de populo, qui priore actione non adfuit, haec, quia propter insignem turpitudinem sunt incredibilia, fingi a me arbitretur. Ea vos antea, iudices, cognovistis. 139. Dixit iuratus P. Titius, tutor pupilli Iunii: dixit M. Iunius tutor et patruus: Mustius dixisset, si viveret: sed recenti re de Mustio auditum est. Dixit L. Domitius, qui quum sciret me ex Mustio vivo audisse, quod eo sum usus plurimum — etenim iudicium, quod prope omnium fortunarum suarum C. Mustius habuit, me uno defendente vicit —, quum hoc, ut dico, sciret L. Domitius, me scire ad eum res omnes Mustium solitum esse deferre, tamen de Chelidone reticuit quoad potuit: alio responsionem suam derivavit. Tantus in adolescente clarissimo ac principe iuventutis pudor fuit, ut aliquam diu, quum a me premeretur, omnia potius responderet, quam Chelidone nominaret. Primo necessarios istius ad eum adlegatos esse dicebat: deinde aliquando coactus Chelidone nominavit. 140. Non te pudet, Verres, eius mulieris arbitrato gessisse praeturam, quam L. Domitius ab se nominari vix sibi honestum esse arbitrabatur?

LIV. Reiecti a Chelidone capiunt consilium necessarium, ut suscipiant ipsi negotium. Cum Habonio tutore, quod erat vix HS quadraginta milium, transigunt HS ducentis milibus. Defert ad istum rem Habonius: ut sibi videatur, satis grandem pecuniam et satis impudentem esse. Iste, qui aliquanto plus cogitasset, male accipit verbis Habonium: negat eum sibi illa decisione satis facere posse: ne multa, locaturum se esse confirmat. 141. Tutores hoc nesciunt: quod actum erat cum Habonio, putant id esse certissimum: nullam maiorem pupillo metuunt calamitatem. Iste vero non procrastinat: locare incipit non proscripta neque edicta die, alienissimo tempore, ludis ipsis Romanis, foro ornato. Itaque renuntiat Habonius illam decisionem tutoribus. Accurrunt tamen ad tempus tutores: digitum tollit Iunius patruus: isti color immutatus est: vultus, oratio, mens denique excidit. Quid ageret coepit cogitare: si opus pupillo redimeretur, si res abiret ab eo mancipe, quem ipse apposuisset, sibi nullam praedam esse. Itaque excogitat . . . quid? nihil ingeniose, nihil ut quisquam posset dicere, improbe, verum

callide: nihil ab isto vafrum, nihil veteratorum expectaveritis: omnia aperta, omnia perspicua reperientur, impudentia, amentia, audacia. 142. Si pupillo opus redimitur, mihi praeda de manibus eripitur. Quod est igitur remedium? quod? ne liceat pupillo redimere. Ubi illa consuetudo in bonis, praedibus praediisque vendundis, omnium consulum, censorum, praetorum, quaestorum denique, ut optima condicione sit is, cuius res, cuius periculum? Excludit eum, cui prope dicam soli potestatem factam oportebat. Quid enim quisquam ad meam pecuniam me invito aspirat, quid quisquam . . . accedit? Locatur opus id, quod ex mea pecunia reficiatur: ego me refecturum dico: probatio futura est tua, qui locas: praedibus et praediis populo cautum est: et, si non putas cautum, scilicet tu, praetor, in mea bona quos voles immites: me ad meas fortunas defendendas accedere non sines. LV. 143. Operae pretium est legem ipsam cognoscere: dicetis eundem conscripsisse qui illud edictum de hereditate. Recita. LEX OPERI FACIUNDO. QUAE PUPILLI IUNII. Dic, dic, quaeso, clarius. C. VERRES PRAETOR URBANUS ADDIDIT. Corrigitur leges censoriae. Quid enim? Video in multis veteribus legibus: CN. DOMITIUS L. METELLUS CENSORES ADDIDERUNT. L. CASSIUS CN. SERVILIUS CENSORES ADDIDERUNT. Vult aliquid eius modi C. Verres. Dic. Quid addidit? Recita. QUI DE L. MARCIO M. PERPERNA CENSORIBUS . . . . SOCIUM NE ADMITTITO NEVE PARTEM DATO NEVE REDIMITO. Quid ita? Ne vitiosum opus fieret? At erat probatio tua. Ne parum locuples esset? At erat et esset amplius, si velles, populo cautum praedibus et praediis. 144. Hic te si res ipsa, si indignitas iniuriae tuae non commovebat, si pupilli calamitas, si propinquorum lacrimae, si D. Bruti, cuius praedia suberant, periculum, si M. Marcelli tutoris auctoritas apud te ponderis nihil habebat, ne illud quidem animadvertebas, eius modi fore hoc peccatum tuum, quod tu neque negare posses — in tabulas enim legem rettulisti — neque cum defensione aliqua confiteri? Addicitur opus HS lxx milibus, quum tutores HS cclxxx cclxxx cclxxx cclxxx id opus ad illius iniquissimi hominis arbitrium se effecturos esse clamarent. 145. Etenim quid erat operis? Id, quod vos vidistis. Omnes illae columnae, quas dealbatas videtis, machina

apposita, nulla impensa deiectae eisdemque lapidibus repositae sunt. Hoc tu HS *lxx mil.* locavisti. Atque in illis columnis dico esse, quae a tuo redemptore commotae non sint: dico esse ex qua tantum tectorium vetus deiectum sit et novum inductum. Quodsi tanta pecunia columnas dealbari putassem, certe numquam aedilitatem petivissem.

LVI. 146. At ut videatur tamen res agi et non eripi pupillo: SI QUID OPERIS CAUSA RESCIDERIS, REFCITO. Quid erat quod rescinderet, quum suo quemque loco lapidem reponeret? QUI REDEMERIT, SATIS DET DAMNI INFECTI EI, QUI A VETERE REDEMPTORE ACCEPTIT. Deridet, qui sibi ipsum iubet satis dare Habonium. PECUNIA PRAESENS SOLVETUR. Cuius de bonis? Eius, qui, quod tu HS *lxx mil.* locasti, se HS *ccxxx cclxxx cclxxx cclxxx* effecturum esse clamavit. Cuius de bonis? Pupilli, cuius aetatem et solitudinem, etiam si tutores non essent, defendere praetor debuit. Tu tutoribus defendentibus non modo patrias eius fortunas, sed etiam bona tutorum ademisti. HOC OPUS BONUM SUO CUIQUE FACITO. Quid est suo cuique? 147. Lapis aliqui caedendus et apportandus fuit machina sua: nam illo non saxum, non materies ulla advecta est: tantum operis in ista locatione fuit, quantum paucae operae fabrorum mercedis tulerunt et manus pretium machinae. Utrum existimatis minus operis esse unam columnam efficere ab integro novam nullo lapide redivivo an quattuor illas reponere? Nemo dubitat quin multo maius sit novam facere. Ostendam in aedibus privatis longa difficillique vectura columnas singulas ad impluvium HS *ccxxx cclxxx* non minus magnas locatas. 148. Sed ineptum est de tam perspicua eius impudentia pluribus verbis disputare, praesertim quum iste aperte tota lege omnium sermonem atque existimationem contempserit, qui etiam ad extremum ascripserit: REDIVIVA SIBI HABETO: quasi quidquam redivivi ex opere illo tolleretur ac non totum opus ex redivivis constitueretur. At enim si pupillo redimi non licebat, non necesse erat rem ad ipsum pervenire: poterat aliquis ad id negotium de populo accedere. Omnes exclusi sunt non minus aperte quam pupillus. Diem praestituit operi faciundo Kalendas Decembres: locat circiter Idus Septembres: angu-

stiis temporis excluduntur omnes. LVII. 149. Quid ergo? Habonius istam diem quo modo adsequitur? Nemo Habonio molestus est neque Kalendis Decembribus neque Nonis neque Idibus: denique aliquanto ante in provinciam iste proficiscitur, quam opus effectum est. Postea quam reus factus est, primo negabat se opus in acceptum referre posse: quum instaret Habonius, in me causam conferebat, quod eum codicem obsignassem. Petit a me Habonius et amicos adlegat: facile impetrat. Iste quid ageret nesciebat. Si in acceptum non rettulisset, putabat se aliquid defensionis habiturum: Habonium porro intelligebat rem totam esse patfacturum. — Tametsi quid poterat esse apertius quam nunc est? — Ut uno minus teste haberet, Habonio opus in acceptum rettulit quadriennio post quam diem operi dixerat. 150. Hac condicione, si quis de populo redemptor accessisset, non esset usus: quum die caeteros redemptores exclusisset, tum in eius arbitrium ac potestatem venire nolebant, qui sibi ereptam praedam arbitraretur. Nunc ne argumentum quo ista pecunia pervenerit, facit ipse indicium. Primum quum vehementius cum eo D. Brutus contenderet, qui de sua pecunia HS *lxx milia* numeravit, quod iam iste ferre non poterat, opere addicto, praedibus acceptis, de HS *lxx milibus* remisit D. Bruto HS *cx milia*. Hoc, si aliena res esset, certe facere non potuisset. Deinde numi numerati sunt Cornificio: quem scribam suum fuisse negare non potest. Postremo ipsius Habonii tabulae praedam illam istius fuisse clamant. RECITA. NOMINA HABONII. LVIII. 151. Hic etiam priore actione Q. Hortensius pupillum Iunium praetextatum venisse in vestrum conspectum et stetisse cum patruo testimonium dicente questus est et me populariter agere atque invidiam commovere quod puerum producerem clamavit. Quid erat, Hortensi, tandem in illo puero popolare? quid invidiosum? Gracchi credo aut Saturnini aut cuius hominis huius modi produxeram filium, ut nomine ipso et memoria patris animos imperitae multitudinis commoverem? P. Iunii erat hominis de plebe Romana filius, quem pater moriens quum tutoribus et propinquis tum legibus, tum aequitati magistratum, tum iudiciis vestris com-

mendatum putavit. 152. Hic istius scelerato nefarioque latrocinio bonis patriis fortunisque omnibus spoliatus venit in iudicium, si nihil aliud, saltem ut eum, cuius opera ipse multos annos esset in sordibus, paullo tamen obsoletius vestitum videret. Itaque tibi, Hortensi, non illius aetas, sed causa, non vestitus, sed fortuna popularis videbatur, neque te tam commovebat, quod ille cum toga praetexta, quam quod sine bulla venerat. Vestitus enim neminem commovebat is, quem illi mos et ius ingenuitatis dabat. Quod ornamentum pueritiae pater dederat, iudicium atque insigne fortunae, hoc ab isto praedone ereptum esse graviter tum et acerbe homines ferebant. 153. Neque erant illae lacrimae populares magis quam nostrae, quam tuae, Q. Hortensi, quam horum, qui sententiam laturi sunt: ideo quod communis est causa, commune periculum: communi praesidio talis improbitas tamquam aliquod incendium restinguendum est. Habemus enim liberos parvos: incertum est quam longa cuiusque nostrum vita futura sit: consulere vivi ac prospicere debemus, ut illorum solitudo et pueritia quam firmissimo praesidio munita sit. Quis enim est qui tueri possit liberum nostrorum pueritiam contra improbitatem magistratum? Mater, credo. Scilicet magno praesidio fuit Anniae pupillae mater, femina primaria: minus illa deos hominesque implorante iste infanti pupillae fortunas patrias ademitt. Tutoresne defendent? Perfacile vero apud istius modi praetorem, a quo M. Marcelli tutoris in causa pupilli Iunii et oratio et voluntas et auctoritas repudiata est.

LIX. 154. Quaerimus etiam quid iste in ultima Phrygia, quid in extremis Pamphyliae partibus fecerit, qualis in bello praedonum praedo ipse fuerit, qui in foro populi Romani pirata nefarius reperiatur. Dubitamus quid iste in hostium praeda molitus sit, qui manubias sibi tantas ex L. Metelli manubiis fecerit, qui maiore pecunia quattuor columnas dealbandas quam ille omnes aedificandas locaverit? Exspectamus quid dicant ex Sicilia testes! Quis umquam templum illud aspexit quin avaritiae tuae, quin iniuriae, quin audaciae testis esset? Quis a signo Vortumni in circum maximum venit quin is uno quoque gradu de avaritia

tua commoneretur? quam tu viam tensorum atque pompae eius modi exegisti, ut tu ipse illa ire non audeas. Te putet quisquam, quum ab Italia freto difunctus esses, sociis temperasse, qui aedem Castoris testem tuorum furtorum esse volueris, quam populus Romanus cotidie, iudices etiam tum, quum de te sententiam ferrent, viderent?

LX. 155. Atque etiam iudicium in praetura publicum exercuit: non enim praetereundum est ne id quidem. Petita multa est apud istum praetorem a Q. Opimio: qui adductus est in iudicium, verbo quod quum esset tribunus plebis, intercessisset contra legem Corneliam: re vera quod in tribunatu dixisset contra alicuius hominis nobilis voluntatem. De quo iudicio si velim dicere omnia, multi appellandi laedendique sunt, id quod mihi non est necesse: tantum dicam, paucos homines, ut levissime appellem, adrogantes hoc adiutore Q. Opimium per ludum et iocum fortunis omnibus evertisse.

156. Is mihi etiam queritur, quod a nobis ix solis diebus prima actio sui iudicii transacta sit, quum apud istum ipsum tribus horis Q. Opimius, senator populi Romani, bona, fortunas, ornamenta omnia amiserit? cuius propter indignitatem iudicii saepissime est actum in senatu, ut genus hoc totum multarum atque eius modi iudiciorum tolleretur. Iam vero in bonis Q. Opimii vendendis quas iste praedas, quam aperte, quam improbe fecerit longum est dicere. Hoc dico: nisi vobis id hominum honestissimorum tabulis planum fecero, fingi a me hoc totum temporis causa putatote. 157. Iam qui ex calamitate senatoris populi Romani, quum praetor iudicio eius praefuisset, spolia domum suam referre et manubias detrahare conatus sit, is ullam ab sese calamitatem poterit deprecari?

LXI. Nam de subortitione illa Iuniana iudicium nihil dico. Quid enim? Contra tabulas, quas tu protulisti, audeam dicere? Difficile est: non enim me tua solum et iudicium auctoritas, sed etiam anulus aureus scribae tui deterret. Non dicam id, quod probare difficile est: hoc dicam, quod ostendam, multos ex te viros primarios audisse, quum diceres ignosci tibi oportere, quod falsum codicem protuleris: nam qua invidia C. Iunius conflagavit, ea, nisi providisses, tibi

ipsi tum pereundum fuisset. 158. Hoc modo iste sibi et saluti suae prospicere didicit, referendo in tabulas et privatas et publicas quod gestum non esset, tollendo quod esset et semper aliquid demendo, mutando, interpolando. Eo enim usque progreditur, ut ne defensionem quidem maleficiorum suorum sine aliis maleficiis reperire possit. Eius modi sub-sortitionem homo amentissimus suorum quoque iudicum fore putavit per sodalem suum Q. Curtium, iudicem quaestionis suae: cui ego nisi vi populi atque hominum clamore atque convicio restituissem, ex hac decuria vestra, cuius mihi copiam quam largissime factam oportebat, quos iste adnuerat, in suum consilium sine causa sub-sortiebat.

M. TULLII CICERONIS  
ACTIONIS IN C. VERREM SECUNDAE

SIVE

## ACCUSATIONIS LIBER SECUNDUS

QUI INSCRIBITUR DE IUDICIIS

SIVE

## DE PRAETURA SICILIENSI.

## ARGUMENTUM VETERIS ENARRATORIS.

Haec sine dubio ad accusationem propositi criminis spectat oratio. Nam superiore ante actae res sunt expositae, quae quia magis adiuvant accusationem, quam ipsae sunt principales, in unum librum coactae sunt iudicio Ciceronis cursim enumerantis, quae Verres quaestor, quae pro quaestore, quae legatus, quae denique praetor urbanus admiserit. Ubi ventum est ad causam ipsam et Siciliensia crimina, quatuor libros edidit: unum de iuris dictione, alterum de frumento, tertium de signis, quartum de suppliciis: in qua distributione non ordo temporis, sed facinorum genera et momenta servata sunt. Incipit au-

tem a laude Siciliae et egreditur ad crimen Dionis, deinde Sosippi et Philocratis. Sed de iure Siculorum everso frustra quidam Ciceronem reprehendunt, quod non inde coeperit, quum superiora crimina non egeant eius modi tractatu, qui ad sequentia pertinet, et oratoris consilio a magnis iisdemque clarioribus sumendum esset exordium. Itaque post hoc duo criminum genera persequitur ad extremum. Primum de Heraclio, de expressis honoribus ab invitis, de Epicrate Bidino de rebus capitalibus, de Sopatro, de Sthenio, de iure dicundo. Alterum de senatoribus, de sacerdotibus, de censoribus pretio a Verre factis, de collatione in statuas, de publicanorum cum Verre convenientia in furtis, de tabulis Carpinatii pecunias Verris extraordinarias continentibus. Genus causae in omnibus Verrinarum libris admirabile. Status principaliter coniectura.

I. 1. Multa mihi necessario, iudices, praetermittenda sunt, ut possim aliquo modo aliquando de iis rebus; quae meae fidei commissae sunt, dicere. Recepti enim causam Siciliae: ea me ad hoc negotium provincia attraxit. Ego tamen hoc onere suscepto et recepta causa Siciliensi amplexus animo sum aliquanto amplius: suscepi enim causam totius ordinis, suscepi causam rei publicae, quod putabam tum denique recte iudicari posse, si non modo reus improbus adduceretur, sed etiam diligens et firmus accusator ad iudicium veniret. 2. Quo mihi maturius ad Siciliae causam veniendum est, relictis caeteris eius furtis atque flagitiis, ut et viribus quam integerrimis agere et ad dicendum temporis satis habere possim.

Atque ante quam de incommodis Siciliae dico, pauca mihi videntur esse de provinciae dignitate, vetustate, utilitate dicenda. Nam quum omnium sociorum provinciarumque rationem diligenter habere debetis tum praecipue Siciliae, iudices, plurimis iustissimisque de causis: primum quod omnium nationum exterarum princeps Sicilia se ad amicitiam fidemque populi Romani applicavit. Prima omnium, id quod ornamentum imperii est, provincia est appellata: prima docuit maiores nostros quam praeclarum esset exteris gentibus imperare: sola fuit ea fide benevolentiaque erga populum Romanum, ut civitates eius insulae, quae semel in amicitiam nostram venissent, numquam postea deficerent, pleraeque autem et maxime illustres in amicitia perpetuo

manerent. 3. Itaque maioribus nostris in Africam ex hac provincia gradus imperii factus est. Neque enim tam facile opes Karthaginis tantae concidissent, nisi illud et rei frumentariae subsidium et receptaculum classibus nostris pateret. II. Quare P. Africanus Karthagine deleta Siculorum urbes signis monumentisque pulcherrimis exornavit, ut quos victoria populi Romani maxime laetari arbitrabatur, apud eos monumenta victoriae plurima collocaret. 4. Denique ille ipse M. Marcellus, cuius in Sicilia virtutem hostes, misericordiam victi, fidem caeteri Siculi perspexerunt, non solum sociis in eo bello consuluit, verum etiam superatis hostibus temperavit. Urbem pulcherrimam, Syracusas, quae quum manu munitissima esset tum loci natura terra ac mari clauderetur, quum vi consilioque cepisset, non solum incozum passus est esse, sed ita reliquit ornatam, ut esset idem monumentum victoriae, mansuetudinis, continentiae: quum homines viderent et quid expugnasset et quibus pepercisset et quae reliquisset. Tantum ille honorem habendum Siciliae putavit, ut ne hostium quidem urbem ex sociorum insula tollendam arbitraretur. 5. Itaque ad omnes res Sicilia provincia semper usi sumus, ut quidquid ex sese posset efferre, id non apud eos nasci, sed domi nostrae conditum iam putaremus. Quando illa frumentum quod deberet non ad diem dedit? quando id, quod opus esse putaret, non ultro pollicita est? quando id quod imperaretur recusavit? Itaque ille M. Cato Sapiens cellam penariam rei publicae nostrae, nutricem plebis Romanae Siciliae nominabat. Nos vero experti sumus Italico maximo difficillimoque bello Siciliae nobis non pro penaria cella, sed pro aerario illo maiorum vetere ac referto fuisse. Nam sine ullo sumptu nostro coriis, tunicis frumentoque suppeditando maximos exercitus nostros vestivit, aluit, armavit. III. 6. Quid? illa, quae forsitan ne sentiamus quidem, iudices, quanta sunt! quod multis locupletioribus civibus nostris utimur, quod habent propinquam, fidelem fructuosamque provinciam, quo facile excurrant, ubi libenter negotium gerant: quos illa partim mercibus suppeditandis cum quaestu compendioque dimittit, partim retinet, ut arare, ut

pascere, ut negotiari libeat, ut denique sedes ac domicilium collocare. Quod commodum non mediocre rei publicae est, tantum civium numerum tam prope ab domo, tam bonis fructuosisque rebus delineri. 7. Et quoniam quasi quaedam praedia populi Romani sunt vectigalia nostra atque provinciae, quem ad modum vos propinquis vestris praediis maxime delectamini, sic populo Romano iucunda suburbanitas est huiusce provinciae. Iam vero hominum ipsorum, iudices, ea patientia, virtus frugalitasque est, ut proxime ad nostram disciplinam illam veterem, non ad hanc, quae nunc increbruit, videantur accedere. Nihil caeterorum simile Graecorum: nulla desidia, nulla luxuries: contra summus labor in publicis privatisque rebus, summa parcimonia, summa diligentia. Sic porro nostros homines diligunt, ut his solis neque publicanus neque negotiator odio sit. 8. Magistratum autem nostrorum iniurias ita multorum tulerunt, ut numquam ante hoc tempus ad aram legum praesidiumque vestrum publico consilio confugerint: tametsi et illum annum pertulerant, qui sic eos adflixerat, ut salvi esse non possent, nisi C. Marcellus quasi aliquo fato venisset, ut bis ex eadem familia salus Siciliae constitueretur, et post M. Antonii infinitum illud imperium senserant. Sic a maioribus suis acceperant, tanta populi Romani in Siculos esse beneficia, ut etiam iniurias nostrorum hominum perferendas putarent. 9. In neminem civitates ante hunc testimonium publice dixerunt. Hunc denique ipsum pertulissent, si humano modo, si usitato more, si denique uno aliquo in genere peccasset. Sed quum perferre non possent luxuriam, crudelitatem, avaritiam, superbiam, quum omnia sua commoda, iura, beneficia senatus populi Romani unius scelere ac libidine perdidissent, hoc statuerunt, aut istius iniurias per vos ulcisci ac persequi aut, si vobis indigni essent visi quibus opem auxiliumque ferretis, urbes ac sedes suas relinquere, quando quidem agros iam ante istius iniuriis exagitati reliquissent. IV. 10. Hoc consilio a L. Metello legationes universae petiverunt, ut quam primum isti succederet: hoc animo totiens apud patronos de suis miseriis deplorarunt: hoc commoti dolore postulata consulibus, quae non postulata, sed in

istum crimina viderentur esse, ediderunt. Fecerunt etiam ut me, cuius fidem continentiamque cognoverant, prope de vitae meae statu dolore ac lacrimis suis deducerent, ut ego istum accusarem, a quo mea longissime ratio voluntasque abhorrebat — quamquam in hac causa multo plures partes mihi defensionis quam accusationis suscepisse videor —: 11. postremo homines ex tota provincia nobilissimi primique publice privatimque venerunt, gravissima atque amplissima quaeque civitas vehementissime suas iniurias persecuta est.

At quem ad modum, iudices, venerint? Videor enim mihi iam liberius apud vos pro Siculis loqui debere, quam forsitan ipsi velint: saluti enim potius eorum consulam quam voluntati. Ecquem existimatis ulla umquam in provincia reum absentem contra inquisitionem accusatoris tantis opibus, tanta cupiditate esse defensum? Quaestores utriusque provinciae, qui isto praetore fuerant, cum fascibus mihi praesto fuerunt. 12. His porro qui successerunt, vehementer istius cupidi, liberaliter ex istius cibariis tractati, non minus acres contra me fuerunt. Videte quid potuerit, qui quattuor in una provincia quaestores studiosissimos defensores propugnatoresque habuerit, praetorem vero cohortemque totam sic studiosam, ut facile appareret non tam illis Siciliam, quam inanem offenderant, quam Verrem ipsum, qui plenus decesserat, provinciam fuisse. Minari Siculis, si decrevissent legationem quae contra istum diceret: minari, si qui essent profecti: aliis, si laudarent, benignissime promittere: gravissimos privatarum rerum testes, quibus nos praesentibus denuntiavimus, eos vi custodiisque retinere. V. 13. Quae quum omnia facta sint, tamen unam solam scitote esse civitatem Mamertinam quae publice legatos qui istum laudarent miserit. Eius autem legationis principem, civitatis nobilissimum civem, C. Heium, iuratum dicere audistis: isti navem onerariam maximam Messanae esse publice coactis operis aedificatam: idemque Mamertinorum legatus, istius laudator, non solum istum bona sua, verum etiam sacra deosque penates a maioribus traditos ex aedibus suis eripuisse dixit. Praeclara laudatio, quum duabus

in rebus legatorum una opera consumitur, in laudando atque repetendo. Atque ea ipsa civitas qua ratione isti amica sit dicetur certo loco. Reperietis enim quae causae benevolentiae Mamertinis erga istum sint, eas ipsas causas satis iustas esse damnationis. Alia civitas nulla, iudices, publico consilio laudat. 14. Vis illa summi imperii tantum potuit apud perpaucos homines, non civitates, ut aut levissimi quidam ex miserimis desertissimisque oppidis invenirentur qui iniussu populi ac senatus proficiscerentur, aut ii, qui contra istum legati decreti erant et testimonium publicum mandataque acceperant, vi ac metu retinerentur. Quod ego in paucis tamen usu venisse non moleste tuli, quo reliquae tot et tantae et tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet, quum videretis nulla vi retineri, nullo periculo prohiberi potuisse quo minus experirentur ecquid apud vos querimoniae valerent antiquissimorum fidelissimorumque sociorum. 15. Nam quod fortasse non nemo vestrum audierit, istum a Syracusanis publice laudari, id, tametsi priore actione ex Heraclii Syracusani testimonio cuius modi esset cognovistis, tamen vobis alio loco ut se tota res habeat, quod ad eam civitatem attinet, demonstrabitur. Intellegitis enim nullis hominibus quemquam tanto odio quanto istum Syracusanis et esse et fuisse.

VI. At enim istum Siculi soli persequuntur: cives Romani, qui negotiantur in Sicilia, defendunt, diligunt, salvum esse cupiunt. Primum, si ita esset, tamen vos in hac quaestione de pecuniis repetundis, quae sociorum causa constituta est, lege iudicioque sociali sociorum querimoniae audire oporteret. 16. Sed intelligere potuistis priore actione cives Romanos honestissimos ex Sicilia plurimos maximis de rebus et quas ipsi acceperant iniurias et quas scirent aliis esse factas pro testimonio dicere. Ego hoc, quod intelligo, iudices, sic confirmo: videor mihi gratum fecisse Siculis, quod eorum iniurias meo labore, inimicitiis, periculo sum persecutus: non minus hoc gratum me nostris civibus intelligo fecisse, qui hoc existimant, iuris, libertatis, rerum fortunarumque suarum salutem in istius damnatione consistere. 17. Quapropter de istius praetura Siciliensi non recuso quin

ita me audiatis, ut, si cuiquam generi hominum sive Siculorum sive nostrorum civium, si cuiquam ordini sive aratorum sive pecuvariorum sive mercatorum probatus sit, si non horum omnium communis hostis praedoque fuerit, si cuiquam denique in re umquam ulla temperaverit, ut vos quoque ei temperetis.

Qui simul atque ei sorte provincia Sicilia obvenit, statim Romae et ad urbem, ante quam proficisceretur, quaerere ipse secum et agitare cum suis coepit quibusnam rebus in ea provincia maximam uno anno pecuniam facere posset. Nolebat in agendo discere, tametsi non provinciae rudis erat et tiro, sed [Siciliae] paratus ad praedam meditatusque venire cupiebat. 18. O praeclare coniectum a vulgo in illam provinciam omen communis famae atque sermonis! quum ex nomine istius quid iste in provincia facturus esset perridicule homines augurabantur. Etenim quis dubitare posset, quum istius in quaestura fugam et furtum recognosceret, quum in legatione oppidorum fanorumque spoliaciones cogitaret, quum videret in foro latrocinia praeturae, qualis iste in quarto actu improbitatis futurus esset. VII. Atque ut intelligatis eum Romae quaesisse non modo genera furandi, sed etiam nomina, certissimum accipite argumentum, quo facilius de singulari eius impudentia existimare possitis.

19. Quo die Siciliam attingit — videte satisne paratus ex illo omine urbano ad everrendam provinciam venerit —, statim Messana litteras Halaesam mittit, quas ego istum in Italia conscripsisse arbitror. Nam simul atque e navi egressus est, dedit operam ut Halaesinus ad se Dio continuo veniret: se de hereditate velle cognoscere, quae eius filio a propinquo homine Apollodoro Laphirone venisset. 20. Ea erat, iudices, pergrandis pecunia. Hic est Dio, iudices, nunc beneficio Q. Metelli civis Romanus factus: de quo multis viris primariis testibus multorumque tabulis vobis priore actione salis factum est, HS deciens numeratum esse, ut eam causam, in qua ne tenuissima quidem dubitatio posset esse, isto cognoscente obtineret: praeterea greges nobilissimarum equarum abactos, argenti vestisque stragulae domi quod fuerit esse direptum: ita HS deciens Q. Dionem, quod here-

ditas ei venisset, nullam aliam ob causam perdidisse. 21. Quid? haec hereditas quo praetore Dionis filio venerat? Eodem, quo C. Annii senatoris filiae, eodem, quo M. Liguri senatori, C. Sacerdote. Quid? tum nemo molestus Dioni fuerat? ..... Non plus quam Liguri Sacerdote praetore. Quid? ad Verrem quis detulit? Nemo: nisi forte existimatis ei quadruplatores ad fretum praesto fuisse. VIII. Ad urbem quum esset, audivit Dioni cuidam Siculo permagnam venisse hereditatem: statuas iussum esse in foro ponere: nisi posuisset, Veneri Erycinae esse multatum. Tametsi positae essent ex testamento, tamen putabat, quoniam Veneris nomen esset, causam calumniae se reperturum. 22. Itaque apponit qui petat Veneri Erycinae hereditatem illam. Non enim quaestor petit, ut est consuetudo, is, qui Erycum montem obtinebat: petit Naevius Turpio quidam, istius excursor et emissarius, homo omnium ex illo conventu quadruplatorum deterrimus, C. Sacerdote praetore condemnatus iniuriarum. Etenim erat eius modi causa, ut ipse praetor quum quaereret calumniatorem, paullo tamen considerationem reperire non posset: nunc hominem Veneri absolvit, sibi condemnat. Maluit videlicet homines peccare quam deos: se potius a Dione quod non licebat quam Venerem quod non debebatur auferre.

23. Quid ego hic nunc Sex. Pompeii Chlorigestimonium recitem, qui causam Dionis egit, qui omnibus rebus interfuit? hominis honestissimi, tametsi civis Romanus virtutis causa iam diu est, tamen omnium Siculorum primi ac nobilissimi? quid ipsius Q. Caecili Dionis, hominis probatissimi ac pudentissimi? quid L. Caecili, L. Liguris, T. Manlii, L. Caleni? quorum omnium testimoniis de hac Dionis pecunia confirmatum est. Dixit hoc idem M. Lucullus, se de his Dionis incommodis pro hospitio, quod sibi cum eo esset, iam ante cognosse. 24. Quid? Lucullus, qui tum in Macedonia fuit, melius haec cognovit, quam tu, Hortensi, qui Romae fuisti? ad quem Dio confugit? qui de Dionis iniuriis gravissime per litteras cum Verre questus es? Nova tibi haec sunt et inopinata? nunc primum aures tuae hoc crimen accipiunt? nihil ex Dione, nihil ex socru tua, femina primaria, Servilia, ve-



tere Dionis hospita, audisti? Nonne multa mei testes quae tu scis nesciunt? nonne te mihi testem in hoc crimine eripuit non istius innocentia, sed legis exceptio? Recita testimonia M. Luculli, Chlorig, Dionis. IX. Satisne vobis magnam pecuniam Venerius homo, qui e Chelidonis sinu in provinciam profectus esset, Veneris nomine quaesisse videtur? 25. Accipite aliam in minore pecunia non minus impudentem calumniam. Sosippus et Philocrates fratres sunt Agrinenses. Horum pater abhinc duo et viginti annos est mortuus, in cuius testamento quodam loco, si commissum quid esset, multa erat Veneri: ipso vigesimo anno, quum tot interea praetores, tot quaestores, tot calumniatores in provincia fuissent, hereditas ab his Veneris nomine petita est. Verres cognoscit: pecuniam per Volcatium accipit, fere HS cccc milia, ab duobus fratribus. Multorum testimonia audistis antea. Vicerunt Agrinenses fratres ita, ut egentes inanesque discederent.

X. 26. At enim ad Verrem pecunia ista non pervenit. — Quae est ista defensio? utrum adseveratur in hoc attemptatur? mihi enim nova res est. Verres calumniatores apponebat: Verres adesse iubebat: Verres cognoscebat: Verres iudicabat: pecuniae maximae dabantur: qui dabant, obtinebant causas: tu mihi ita defendas, non est ista Verri numerata pecunia. Adiuvo te; mei quoque testes idem dicunt: ii Volcatio dicunt sese dedisse. Quae vis erat in Volcatio tanta, ut HS cccc milia a duobus hominibus auferret? Ecquis Volcatio, si sua sponte venisset, unam libellam dedisset? Veniat nunc: experiatur: tecto recipiet nemo. At ego amplius dico, HS quadringentiens cepisse te arguo contra leges: nego tibi ipsi ullum numum esse numeratum: sed quum ob tua decreta, [ob edicta,] ob imperia, ob iudicia pecuniae dabantur, non erat quaerendum cuius manu numerarentur, sed cuius iniuria cogerentur. 27. Comites illi tui delecti manus erant tuae: praefecti, scribae, accensi, medici, haruspices, praecones manus erant tuae: ut quisque te maxime cognatione, adfinitate, necessitudine aliqua attingebat, ita maxime manus tua putabatur: cohors tota [tua] illa, quae plus mali dedit Siciliae, quam si centum cohortes fu-

gitivorum fuissent, tua manus sine controversia fuit. Quidquid ab horum quopiam captum est, id non modo tibi datum, sed tua manu numeratum iudicari necesse est. Nam si hanc defensionem probabis: *Non accepit ipse*, licet omnia de pecuniis repetundis iudicia tollatis: nemo umquam [reus] tam convictus, tam nocens adducetur qui ista defensione non possit uti: etenim quum Verres utatur, quis erit umquam posthac reus tam perditus qui non ad Q. Mucii innocentiam referatur, si cum isto conferatur? Neque nunc tam mihi isti Verrem defendere videntur, quam in Verre defensionis temptare rationem. 28. Qua de re, iudices, magno opere vobis providendum est. Pertinet hoc ad summam rem publicam et existimationem ordinis nostri salutemque sociorum. Si enim innocentes existimari volumus, non solum nos [absolventes], sed etiam comites nostros praestare debemus. XI. Primum omnium opera danda est, ut eos nobiscum educamus, qui nostrae famae capitique consulant: deinde si in hominibus eligendis nos spes amicitiae fefellerit, ut vindicemus, missos faciamus, semper ita vivamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur. Africani est hoc, hominis liberalissimi — verum tamen ea liberalitas est probanda, quae sine periculo existimationis est, ut in illo fuit —: 29. quum ab eo quidam vetus adsectator et ex numero amicorum non impetraret, uti se praefectum in Africam duceret et id ferret moleste: *Noli*, inquit, *mirari, si tu hoc a me non impetras: ego iam pridem ab eo, cui meam existimationem caram fore arbitror, peto ut mecum praefectus proficiscatur et adhuc impetrare non possum.* Etenim re vera multo magis est petendum ab hominibus, si salvi et honesti esse volumus, ut eant nobiscum in provinciam, quam hoc illis in beneficii loco deferendum. Sed tu, quum et tuos amicos in provinciam quasi in praedam invitabas et cum iis ac per eos praedabare et eos in contione anulis aureis donabas, non statuebas tibi non solum de tuis, sed etiam de illorum factis rationem esse reddendam? 30. Quum hos sibi quaestus constituisset, magnos atque uberes, ex his causis, quas ipse instituerat cum consilio, hoc est, cum sua cohorte cognoscere, tum illud infinitum genus invenerat ad innumerabilem pecuniam corripendam.

XII. Dubium nemini est quin omnes omnium pecuniae positae sint in eorum potestate, qui iudicia dant, et eorum, qui iudicant, quin nemo vestrum possit aedes suas, nemo fundum, nemo bona patria obtinere, si, quum haec a quopiam vestrum petita sint, praetor improbus cui nemo intercedere possit det quem velit iudicem, iudex nequam et levis quod praetor iusserit iudicet. 31. Si vero illud quoque accedit ut in ea verba praetor iudicium det, ut vel L. Octavius Balbus iudex, homo et iuris et officii peritissimus, non possit aliter iudicare, si iudicium sit eius modi: L. OCTAVIUS IUDEX ESTO: SI PARET FUNDUM CAPENATEM, QUO DE AGITUR, EX IURE QUIRTIUM P. SERVILII ESSE, NEQUE IS FUNDUS Q. CATULO RESTITUATUR: non necesse erit L. Octavio iudici cogere P. Servilium Q. Catulo fundum restituere aut condemnare eum quem non oporteat? Eiusdem modi totum ius praetorium, eiusdem modi omnis res iudiciaria fuit in Sicilia per triennium Verre praetore. Decreta eius modi: SI NON ACCIPIT, QUOD TE DEBERE DICIS, ACCUSES: SI PATITUR, DUCAS. C. Fufcium duci iussit petitorum, L. Suetium, L. Racilium. Iudicia huius modi: qui cives Romani erant, si Siculi essent, tum si eorum legibus dari oporteret. Qui Siculi, si cives Romani essent. 32. Verum, ut totum genus amplectamini iudiciorum, prius iura Siculorum, deinde istius instituta cognoscite. XIII. Siculi hoc iure sunt, ut quod civis cum cive agat domi certet suis legibus, quod Siculus cum Siculo non eiusdem civitatis, ut de eo praetor iudices ex P. Rupilii decreto, quod is de decem legatorum sententia statuit, quam illi legem Rupiliam vocant, sortiatur. Quod privatus a populo petit aut populus a privato, senatus ex aliqua civitate qui iudicet datur, quum alternae civitates reiectae sunt. Quod civis Romanus a Siculo petit, Siculus iudex datur: quod Siculus a civi Romano, civis Romanus datur: caeterarum rerum selecti iudices ex civium Romanorum conventu proponi solent. Inter aratores et decumanos lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, iudicia fiunt. 33. Haec omnia isto praetore non modo perturbata, sed plane et Siculis et civibus Romanis erepta sunt: primum suae leges: quod civis cum civi ageret, aut eum iudicem, quem commodum erat, prae-

conem, haruspicem, medicum suum dabat, aut, si legibus erat iudicium constitutum, et ad suum civem iudicem venerant, libere civi iudicare non licebat. Edictum enim hominis cognoscite, quo edicto omnia iudicia redegerat in suam potestatem: SI QUI PERPERAM IUDICASSET, SE COGNITURUM: QUUM COGNOVISSET, ANIMADVERSUM. Idque quum faciebat nemo dubitabat quin, quum iudex alium de suo iudicio putaret iudicaturum seque in eo capitis periculum aditurum, voluntatem spectaret eius, quem statim de capite suo putaret iudicaturum. 34. Selecti e conventu aut propositi ex negotiatoribus iudices nulli: haec copia, quam dico, iudicum, cohors non Q. Scaevolae, qui tamen de cohorte sua dare non solebat, sed C. Verris. Cuius modi cohortem putatis hoc principe fuisse? .... Sicuti videtis edictum: SI QUID PERPERAM IUDICARIT SENATUS. Eum quoque ostendam, si quando est datus, coactu istius quod non senserit iudicasse. Ex lege Rupilia sortitio nulla, nisi quum nihil intererat istius. Lege Hieronica iudicia plurimarum controversiarum sublata uno nomine omnia: de conventu ac negotiatoribus nulli iudices. Quam potestatem habuerit videtis, quas res gesserit cognoscite.

XIV. 35. Heraclius est Hieronis filius Syracusanus, homo in primis domi suae nobilis et ante hunc praetorem vel pecuniosissimus Syracusanorum, nunc nulla alia calamitate nisi istius avaritia atque iniuria pauperrimus. Huic hereditas ad HS facile tricenis venit testamento propinqui sui Heraclii: plena domus caelati argenti optimi multaeque stragulae vestis pretiosissimorumque mancipiorum, quibus in rebus istius cupiditates et insanias quis ignorat? Erat in sermone res, magnam pecuniam Heraclio relictam: non solum Heraclium divitem, sed etiam ornatum suppellectile, argento, veste, mancipiis futurum. 36. Audit haec etiam Verres, et primo illo suo leniore artificio Heraclium adgredi conatur, ut eum roget inspicenda quae non reddat. Deinde a quibusdam Syracusanis admonetur: hi autem quidam erant adfines istius, quorum iste uxores numquam alienas existimavit, Cleomenes et Aeschrio, qui quantum apud istum et quam turpi de causa potuerint ex reliquis criminibus intelligetis —: hi, ut dico, hominem admonent rem esse

praeclaram, refertam omnibus rebus, ipsum autem Heraclium hominem esse maiorem natu, non promptissimam: eum praeter Marcellos patronum quem iure suo adire aut appellare posset habere neminem: esse in eo testamento, quo ille heres esset, scriptum, ut statuas in palaestra deberet ponere: faciemus ut palaestritae negent ex testamento esse positas, petant hereditatem, quod eam palaestrae commissam esse dicant. 37. Placuit ratio Verri. Nam hoc animo providebat, quum tanta hereditas in controversiam venisset iudicioque peteretur, fieri non posse ut sine praeda ipse discederet. Approbat consilium: auctor est ut quam primum agere incipiant hominemque id aetatis minime litigiosum quam tumultuosissime adorianur. Scribitur Heraclio dica. XV. Primo mirantur omnes improbitatem calumniae: deinde qui istum nossent partim suspicabantur, partim plane videbant adiectum esse oculum hereditati. Interea dies advenit, quo die sese ex instituto ac lege Rupilia dicas sortituum Syracusis iste edixerat: paratus ad hanc dicam sortiendam venerat. Tum eum docet Heraclius non posse eo die sortiri, quod lex Rupilia vetaret diebus xxx sortiri dicam quibus scripta esset. Dies xxx nondum fuerant. Sperabat Heraclius, si illum diem effugisset, ante alteram sortitionem Q. Arrium, quem provincia tum maxime exspectabat, successurum. 38. Iste omnibus dicis diem distulit et eam diem constituit, uti hanc Heraclii dicam sortiri post dies xxx ex lege posset. Postquam ea dies venit, iste incipit simulare se velle sortiri. Heraclius cum advocatis adit et postulat, ut sibi cum palaestritis, hoc est cum populo Syracusano, aequo iure disceptare liceat. Adversarii postulant, ut in eam rem iudices dentur ex iis civitatibus, quae in id forum convenirent, electi, qui Verri viderentur: Heraclius contra, ut iudices ex lege Rupilia dentur, ut ab institutis superiorum, ab auctoritate senatus, ab iure omnium Siculorum ne recedatur. XVI. 39. Quid ego istius in iure dicendo libidinem et scelera demonstrem? quis vestrum non ex urbana iuris dictione cognovit? quis umquam isto praetore Chelidone invita lege agere potuit? Non istum, ut non neminem, provincia corruptit: idem fuit qui Romae. Quum id,

quod omnes intelligebant, diceret Heraclius, ius esse certum Siculis inter se quo iure certarent, legem esse Rupiliam quam P. Rupilius consul de decem legatorum sententia dedisset, hanc omnes semper in Sicilia consules praetoresque servasse, negavit se iudices e lege Rupilia sortituum: quinque iudices quos commodum ipsi fuit dedit. 40. Quid hoc homine facias? quod supplicium dignum libidine eius invenias? Praescriptum tibi quum esset, homo deterrime et impudentissime, quem ad modum iudices inter Siculos dares, quum imperatoris populi Romani auctoritas, legatorum decem summorum hominum dignitas, senatus consultum intercederet, cuius consulto P. Rupilius de decem legatorum sententia leges in Sicilia constituerat, quum omnes ante te praetorem Rupilias leges et in caeteris rebus et in iudiciis maxime servassent, tu ausus es pro nihilo prae tua praeda tot res sanctissimas ducere? tibi nulla lex fuit? nulla religio? nullus existimationis pudor? nullus iudicii metus? nullus apud te gravis auctoritas? nullum exemplum quod sequi velles? 41. Verum, ut institui dicere, quinque iudicibus nulla lege, nullo instituto, nulla reiectione, nulla sorte, ex libidine istius datis, non qui causam cognoscerent, sed qui quod imperatum esset iudicarent, eo die nihil actum est: adesse iubentur postridie. XVII. Heraclius interea, quum omnes insidias fortunis suis a praetore fieri videret, capit consilium de amicorum et propinquorum sententia non adesse ad iudicium. Itaque Syracusis illa nocte profugit. Iste postridie mane, quum multo maturius quam umquam antea surrexisset, iudices citari iubet. Ubi comperit Heraclium non adesse, cogere incipit eos ut absentem Heraclium condemnent. Illi eum comonefaciunt ut, si sibi videatur, utatur instituto suo nec cogat ante horam decimam de absente secundum praesentem iudicare: impetrant. 42. Interea sane perturbatus et ipse et eius amici et consilarii moleste ferre coeperunt Heraclium profugisse: putabant absentis damnationem, praesertim tantae pecuniae, multo invidiosorem fore quam si praesens damnatus esset. Eo accedebat quod iudices ex lege Rupilia dati non erant: multo etiam rem turpiorem [fore] et iniquiorem visum iri intelligebant. Itaque hoc dum corrigere vult,

apertior eius cupiditas improbitasque facta est. Nam illis quinque iudicibus uti se negat: iubet, id quod initio lege Rupilia fieri oportuerat, citari Heraclium et eos, qui dicam scripserant: ait se iudices lege velle sortiri. Quod ab eo pridie, cum multis lacrimis quum oraret atque obsecraret, Heraclius impetrare non potuerat, id ei postridie venit in mentem, ex lege Rupilia sortiri dicas oportere. Educit ex urna tris; iis ut absentem Heraclium condemnent imperat itaque condemnant.

43. Quae, malum, ista fuit amentia? ecquando te rationem factorum tuorum redditurum putasti? ecquando de his rebus tales viros audituros existimasti? Petatur hereditas ea, quae nulla debetur, in praedam praetoris? interponatur nomen civitatis? imponatur honestae civitati turpissima persona calumniae? Neque hoc solum: sed ita res agatur, ut ne simulatio quidem aequitatis ulla adhibeatur? Nam per deos immortales, quid interest utrum praetor imperet vique cogat aliquem de suis bonis omnibus decedere an huiusce modi iudicium det, quo iudicio indicta causa fortunis omnibus everti necesse sit? XVIII. 44. Profecto enim negari non potest te ex lege Rupilia sortiri iudices debuisse, quum praesertim Heraclius id postularet. Sin illud dicis, te Heraclii voluntate ab lege recessisse, ipse te impedies, ipse tua defensione implicabere. Quare enim primum ille adesse noluit, quum ex eo numero iudices haberet quos postularat? deinde tu cur post illius fugam iudices alios sortitus es, si eos, qui erant antea dati, utriusque dederas voluntate? deinde caeteras dicas omnes illo foro M. Postumius quaestor sortitus est: hanc solam tu illo conventu reperire sortitus?

45. Ergo, inquiet aliquis, donavit populo Syracusano illam hereditatem? Primum, si id confiteri velim, tamen istum condemnatis necesse est: neque enim permissum est, ut impune nobis liceat, quod alicui eripuerimus, id alteri tradere. Verum ex ista reperietis hereditate istum ita praedatum, ut perpauca occulte fecerit: populum quidem Syracusanum in maximam invidiam sua infamia, alieno praemio pervenisse: paucos Syracusanos, eos, qui se nunc publice

laudationis causa venisse dicunt, et tum participes praedae fuisse et nunc non ad istius laudationem, sed ad communem litem aestimationem venisse. Postea quam damnatus est absens, non solum illius hereditatis, de qua ambigebatur, quae erat HS tricenis, sed omnium bonorum paternorum ipsius Heraclii, quae non minor erat pecunia, palaestrae Syracusanorum, hoc est Syracusanis, possessio traditur. 46. Quae est ista praetura? Eripis hereditatem, quae venerat a propinquo, venerat testamento, venerat legibus: quae bona is, qui testamentum fecerat, huic Heraclio, ante aliquanto quam est mortuus, omnia utenda ac possidenda tradiderat, cuius hereditatis, quum ille aliquanto ante te praetorem esset mortuus, controversia fuerat nulla, mentionem fecerat nemo. XIX. Verum esto: eripe hereditatem propinquis, da palaestritis: praedare in bonis alienis nomine civitatis: evertite leges, testamenta, voluntates mortuorum, iura vivorum: num etiam patriis Heraclium bonis exturbare oportuit? Qui simul ac profugit, quam impudenter, quam palam, quam acerbe, di immortales! illa bona direpta sunt! quam illa res calamitosa Heraclio, quaestuosa Verri, turpis Syracusanis, miseranda omnibus videbatur! Nam illud quidem statim curatur ut quidquid caelati argenti fuit in illis bonis ad istum deferatur, quidquid Corinthiorum vasorum, stragulae vestis: haec nemo dubitabat quin non modo ex illa domo capta et oppressa, verum ex tota provincia ad istum comportari necesse esset. Mancipia quae voluit abduxit, alia divisit: auctio facta est, in qua cohors istius invicta dominata est. 47. Verum illud est praeclarum: Syracusani, qui praefuerant his Heraclii bonis, verbo redigendis, re dissipandis reddebant eorum negotiorum rationem in senatu: dicebant scyphorum paria complura, hydrias argenteas pretiosas, vestem stragulam multam, mancipia pretiosa Verri data esse: dicebant quantum cuique eius iussu numerum esset datum. Gemebant Syracusani, sed tamen patiebantur. Repente recitatur, uno nomine HS ccc. milia iussu praetoris data. Fit maximus clamor omnium non modo optimi cuiusque neque eorum, quibus indignum semper visum erat, privati bona, populi nomine, per sum-

mam iniuriam erepta, verum etiam ipsi illi auctores iniuriae et ex aliqua particula socii praedae ac rapinarum clamare coeperunt, sibi ut haberet hereditatem. Tantus in curia clamor factus est ut populus concurreret.

XX. 48. Res ab omni conventu cognita, celeriter isti domum nuntiatur. Homo inimicus iis, qui recitassent, hostis omnibus, qui acclamassent, exarsit iracundia ac stomacho. Verum tamen fuit tum sui dissimilis. Nostis os hominis, nostis audaciam, tamen tum rumore et clamore populi et manifesto furto grandis pecuniae perturbatus est. Ubi se collegit, vocat ad se Syracusanos: qui non posset negare ab illis pecuniam datam, non quaesivit procul alicunde — neque enim probaret —, sed proximum, paene alterum filium, quem illam pecuniam diceret abstulisse: ostendit se reddere coacturum. Qui postea quam id audivit, habuit et dignitatis et aetatis et nobilitatis suae rationem: verba apud senatum fecit: docuit ad se nihil pertinere: de isto, id quod omnes videbant, ne ille quidem obscure locutus est. Itaque illi Syracusani statuam postea statuerunt: et is, ut primum potuit, istum reliquit de provinciaque decessit. 49. Et tamen aiunt eum queri solere non numquam se miserum, quod non suis, sed suorum peccatis criminibusque prematur. Triennium provinciam obtinuisti: gener, lectus adolescens, unum annum tecum fuit: sodales, viri fortes, legati tui, primo anno te reliquerunt: unus legatus P. Tadius, qui erat reliquus, non ita tecum multum fuit: qui si semper una fuisset, tamen summa cura quum tuae tum multo etiam magis suae famae pepercisset. Quid est quod tu alios accuses? quid est quamobrem putes te tuam culpam non modo derivare in aliquem, sed communicare cum altero posse? 50. Numerantur illa HS ducenta quinquaginta Syracusanis. Ea quem ad modum ad istum postea per pseudothyrum revertantur tabulis vobis testibusque, iudices, planum faciam.

XXI. Ex hac iniquitate istius et improbitate, iudices, quod praeda ex illis bonis ad multos Syracusanos invito populo senatuque Syracusano venerat, et illa scelera, quae per Theomnastum et Aeschionem et Dionysodorum et Cleomenem invitissima civitate illa facta sunt, primum ut urbs

tota spoliaretur, qua de re alius mihi locus ad dicendum est constitutus, ut omnia signa iste per eos homines, quos nominavi, omne ebur ex aedibus sacris, omnes undique tabulas pictas, deorum denique simulacra quae vellet auferret: deinde ut in curia Syracusis [quem locum illi *βουλευτηρίου* nomine appellant], honestissimo loco et apud illos clarissimo, ubi illius ipsius M. Marcelli, qui eum Syracusanis locum, quem eripere belli ac victoriae lege posset, conservavit ac reddidit, statua est ex aere facta, ibi inauratam istius et alteram filio statuam ponerent, ut, dum istius hominis memoria maneret, senatus Syracusanus sine lacrimis et gemitu in curia esse non posset. 51. Per eosdem istius furtorum, iniuriarum uxorumque socios istius imperio Syracusis Marcellia tolluntur maximo gemitu luctuque civitatis: quem illi diem festum quum recentibus beneficiis C. Marcelli debitum reddebant tum generi, nomini, familiae Marcellorum maxima voluntate tribuebant. Mithridates in Asia, quum eam provinciam totam occupasset, Mucia non sustulit. Hostis et hostis in caeteris rebus nimis ferus et immanis, tamen honorem hominis deorum religione consecratum violare noluit: tu Syracusanos unum diem festum Marcellis impertire noluisti, per quos illi adepti sunt ut caeteros dies festos agitare possent. 52. At vero praeclarum diem illis reposuisti, Verria ut agereat, et ut ad eum diem quae sacris epulisque opas essent, in complures annos locarentur. Iam in tanta istius impudentia remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne omnia cum dolore agere videamur. Nam me dies, vox, latera deficient, si hoc nunc voceferari velim, quam miserum indignumque sit istius nomine apud eos diem festum esse, qui se istius opera funditus extinctos esse arbitrentur. O Verria praeclara! quo, quaeso, accessisti, quo non attuleris istum tecum diem? Etenim quam tu domum, quam urbem adisti, quod fanum denique quod non eversum atque extersum reliqueris? Quare appellentur sane ista Verria, quae non ex nomine, sed ex manibus naturaque tua constituta esse videantur.

XXII. 53. Quam facile serpat iniuria et peccandi consuetudo, quam non facile reprimatur videte, iudices. Bidis oppidum est tenue sane, non longe a Syracusis. Huius longe

primus civitatis est Epicrates quidam. Ei hereditas HS quingentorum milium venerat a muliere quadam propinqua atque ita propinqua, ut, ea etiamsi intestata esset mortua, Epicratem Bidinorum legibus heredem esse oporteret. Recens [Syracusana] erat illa res, quam ante demonstravi, de Heraclio Syracusano, qui bona non perdidisset, nisi ei venisset hereditas. Huic quoque Epicrati venerat, ut dixi, hereditas. 54. Cogitare coeperunt eius inimici nihilo minus eodem praetore hunc everti bonis posse, quam Heraclius esset eversus. Rem occulte instituunt: ad Verrem per eius interpretes deferunt. Ita causa componitur, ut item palaestriatae Bidini peterent ab Epicrate hereditatem, quem ad modum palaestriatae Syracusani ab Heraclio petivissent. Numquam vos praetorem tam palaesticum vidistis: verum ita palaestritas defendebat, ut ab illis ipse unctior abiret. Qui statim, quod praesens esset, iubet cuidam amicorum suorum numerari HS LXXX. 55. Res occultari satis non potuit. Per quemdam eorum, qui interfuerant, fit Epicrates certior. Primo contemnere et negligere coepit, quod causa prorsus quod disputari posset nihil habebat. Deinde quum de Heraclio cogitaret et istius libidinem nosset, commodissimum putavit esse de provincia clam abire: itaque fecit: profectus est Regium.

XXIII. Quod ubi auditum est, aestuare illi, qui pecuniam dederant: putare nihil agi posse absente Epicrate. Nam Heraclius tamen adfuerat, quum primo sunt dati iudices: de hoc, qui, ante quam aditum in ius esset, ante quam mentio denique controversiae facta esset ulla, discessisset, putabant nihil agi posse. Homines Regium proficiscuntur: Epicratem conveniunt: demonstrant id, quod ille sciebat, se HS LXXX dedisse: rogant eum, ut sibi id, quod ab ipsis abisset pecuniae, curet, ab sese caveat, quem ad modum velit, de illa hereditate cum Epicrate neminem esse acturum. 56. Epicrates homines multis verbis male acceptos ab se dimittit: redeunt illi Regio Syracusas: queri cum multis, ut fit, incipiunt, sese HS LXXX numum frustra dedisse. Res percrebruit et in ore atque sermone omnium coepit esse. Verres refert illam suam Syracusanam: ait se velle de illis

HS LXXX cognoscere: advocat multos. Dicunt Bidini Volcatio se dedisse: illud non addunt, iussu istius. Volcatium vocat: pecuniam referri iubet. Volcatius animo aequissimo numos adfert, qui nihil amitteret: reddit inspectantibus multis: Bidini numos auferunt. 57. Dicit aliquis: Quid ergo in hoc Verrem reprehendis, qui non modo ipse fur non est, sed ne alium quidem passus est esse? Attendite: iam intelligetis hanc pecuniam, quae via modo visa est exire ab isto, eam semita revertisse. Quid enim debuit praetor facere, cum consilio cognita causa, quum comperisset suum comitem iuris, decreti, iudicii corrumpendi causa, qua in re ipsius praetoris caput existimatioque ageretur, pecuniam accepisse, Bidinos autem pecuniam contra praetoris famam ac fortunas dedisse: non et in eum, qui accepisset, animadvertisset et in eos, qui dedissent? Tu, qui institueras in eos animadvertere, qui perperam iudicassent, quod saepe per imprudentiam fit: hos pateris impune discedere, qui [ob tuum decretum,] ob tuum iudicium pecuniam aut dandam aut accipiendam putabant? XXIV. 58. Volcatius idem apud te postea fuit, eques Romanus, tanta accepta ignominia. Nam quid est turpius ingenuo, quid minus libero dignum quam in conventu maximo cogi a magistratu furtum reddere? qui [quoquo animo est,] si eo animo esset, quo non modo eques Romanus, sed quisvis liber debet esse, aspicere te postea non potuisset, inimicus, hostis esset tanta contumelia accepta, nisi tecum collusisset et tuae potius existimationi servisset quam suae. Qui quam tibi amicus non modo tum fuerit, quam diu tecum in provincia fuit, verum etiam nunc sit, quum iam a caeteris amicis relictus es, et tu intelligis et nos existimare possumus. An hoc solum argumentum est, nihil isto imprudente factum, quod Volcatius ei non succensuit? quod iste nec in Volcatium nec in Bidinos animadvertit? 59. Est magnum argumentum, verum illud maximum, quod illis ipsis Bidinis, quibus iratus esse debuit, a quibus comperit, quod iure agere cum Epicrate nihil possent, etiam si adesset, idcirco suum decretum pecunia esse temptatum: iis, inquam, ipsis non modo illam hereditatem, quae Epicrati venerat, [dedit,] sed, ut in Heraclio Sy-

racusano, item in hoc, paullo etiam atrocius, quod Epicrates appellatus omnino non erat, bona patria fortunasque eius Bidinis tradidit. Ostendit enim novo modo, si quis quid de absente peteret, se auditurum. Adeunt Bidini, petunt ne-reditatem: procuratores postulant, ut se ad leges suas reiiciat aut ex lege Rupilia dicam scribi iubeat. Adversarii non audebant contra dicere: exitus nullus reperiebatur. Insimulant hominem fraudandi causa discessisse: postulant ut bona possidere iubeat. 60. Debat Epicrates numum nemini: amici, si quis quid peteret, iudicio se passuros, iudicatum solvi satis duros esse dicebant. XXV. Quum omnia consilia frigerent, admonitu istius insimulare coeperunt Epicraten. litteras publicas corrupisse, a qua suspicione ille aberat plurimum: actionem eius rei postulant. Amici recusare ne quod iudicium, neve ipsius cognitio illo absente de existimatione eius constitueretur, et simul illud item postulare non desistebant, ut se ad leges suas reiiceret. 61. Iste amplam occasionem calumniae nactus, ubi videt esse aliquid quod amici absente Epicrate nollent defendere: adseverat se eius rei in primis actionem daturum. Quum omnes perspicerent ad istum non modo illos numos, qui per simulationem ab isto exierant, revertisse, sed multo etiam plures eum postea numos abstulisse, amici Epicraten defendere destiterunt, iste Epicratis bona Bidinos omnia possidere et sibi habere iussit. Ad illa HS 10 milia hereditaria accessit ipsius antiqua HS quindeciens pecunia. Utrum res ab initio ita ducta est an ad extremum ita perducta, an ita parva est pecunia an is homo Verres, ut haec, quae dixi, gratis facta esse videantur?

62. Hic nunc de miseria Siculorum, iudices, audite. Et Heraclius ille Syracusanus et hic Bidinus Epicrates expulsi bonis omnibus Romam venerunt: sordidati, maxima barba et capillo, Romae biennium prope fuerunt, quoad L. Metellus in provinciam profectus est. Tum isti bene commendati cum Metello una proficiscuntur. Metellus simul ac venit Syracusas, utrumque rescindit, et de Epicrate et de Heraclio. In utriusque bonis nihil erat quod restitui posset, nisi quod moveri loco non poterat. XXVI. 63. Fecerat

haec egregie primo adventu Metellus, ut omnes istius iniurias quas modo posset rescinderet et irritas faceret. Heraclium restitui iusserat: non restituebatur. Quisquis erat eductus senator Syracusanus ab Heraclio, duci iubebat. Itaque permulti ducti sunt. Epicrates quidem continuo est restitutus. Alia iudicia Lilybaei, alia Agrigenti, alia Panhormi restituta sunt. Census, qui isto praetore sunt habiti, non servaturum se Metellus ostenderat: decumas, quas iste contra legem Hieronicam vendiderat, sese venditurum Hieronica lege edixerat. Omnia erant Metelli eius modi, ut non tam suam praeturam gerere quam istius praeturam retexere videretur. Simul atque ego in Siciliam veni, mutatus est. 64. Venerat ad eum illo biduo Laetilius quidam, homo non alienus a litteris: itaque eo iste tabellario semper usus est. Is epistolas complures attulerat: in his unam domo, quae totum immutarat hominem. Repente coepit dicere se omnia Verris causa velle: sibi cum eo amicitiam cognationemque esse. Mirabantur omnes hoc ei tum denique in mentem venisse, postea quam tam multis eum factis decretisque iugulasset. Erant qui putarent Laetilius legatum a Verre venisse, qui gratiam, amicitiam cognationemque commemoraret. Ex illo tempore a civitatibus laudationes petere, testes non solum deterrere verbis, sed etiam vi retinere coepit. Quod nisi ego meo adventu illius conatus aliquantum repressissem et apud Siculos non Metelli, sed Glabrionis litteris ac lege pugnassem, tam multos testes huc evocare non potuissem. XXVII. 65. Verum, quod institui dicere, miseras cognoscite sociorum. Heraclius ille et Epicrates longe mihi obviam cum suis omnibus processerunt: venienti Syracusas egerunt gratias, flentes: Romam mecum decedere cupiverunt. Quod erant oppida mihi complura etiam reliqua quae adire vellem, constitui cum hominibus, quo die mihi Messanae praesto adessent. Eo mihi nuntium miserunt se a praetore retineri. Quibus ego testimonium denuntiavi, quorum edidi nomina Metello, cupidissimi veniundi, maximis iniuriis adfecti, adhuc non venerunt. Hoc iure sunt socii, ut iis ne deplorare quidem de suis incommodis liceat.

66. Iam Heraclii Centuripini optimi nobilissimique

adolescentis testimonium audistis: a quo HS  $\epsilon\epsilon\epsilon\epsilon\epsilon\epsilon$  per calumniam malitiamque petita sunt. Iste [ad praesens] p[ro]p[ri]etatis compromissisque interpositis HS  $\epsilon\epsilon\epsilon\epsilon$  extorquenda curavit, quodque iudicium secundum Heraclium de compromisso factum erat, quod civis Centuripinus inter duos cives iudicasset, id irritum iussit esse eumque iudicio falsum iudicasse iudicavit: in senatu esse, locis commodisque publicis uti vetuit. Si quis eum pulsasset, edixit sese iudicium iniuriarum non daturum: quidquid ab eo peteretur, iudicem de sua cohorte daturum, ipsi autem nullius actionem rei se daturum. 67. Quae istius auctoritas tantum valuit, ut neque illum pulsaret quisquam, quum praetor in provincia sua verbo permitteret, re hortaretur, neque quisquam ab eo quidquam peteret, quum iste calumniae licentiam sua auctoritate ostendisset. Ignominia autem illa gravis tam diu in illo homine fuit quam diu iste in provincia mansit. Hoc iniecto metu iudicibus novo more, nullo exemplo, eam rem putatis esse in Sicilia nisi ad nutum istius iudicatam? Utrum id solum videtur esse actum, quod est tamen actum, ut haec Heraclio pecunia eriperetur, an etiam illud, in quo praeda erat maxima, ut nomine iudiciorum omnium bona atque fortunae in istius unius essent potestate?

XXVIII. 68. Iam vero in rerum capitalium quaestionibus quid ego unam quamque rem colligam et causam? Ex multis similibus ea sumam, quae maxime improbitate excellere videbuntur. Sopater quidam fuit Halicyensis, homo domi suae cum primis locuples atque honestus. Is ab inimicis suis apud C. Sacerdotem praetorem rei capitalis quum accusatus esset, facile eo iudicio est liberatus. Huic eidem Sopatro iidem inimici ad C. Verrem, quum is Sacerdoti successisset, eiusdem rei nomen detulerunt. Res Sopatro facilis videbatur, et quod erat innocens et quod Sacerdotis iudicium improbare istum ausurum non arbitrabatur. Citatur reus: causa agitur Syracusis: crimina tractantur ab accusatore ea, quae erant antea non solum defensione, verum etiam iudicio dissoluta. 69. Causam Sopatri defendebat Q. Minucius eques Romanus in primis splendidus atque honestus vobisque, iudices, non ignotus. Nihil erat in causa

quod metuendum aut omnino quod dubitandum videretur. Interea istius libertus et accensus Timarchides, qui est, id quod ex plurimis testibus priore actione didicistis, rerum huiusce modi omnium transactor et administer, ad Sopatrum venit: monet hominem, ne nimis iudicio Sacerdotis et causae suae confidat: accusatores inimicosque eius habere in animo pecuniam praetori dare: praetorem tamen ob salutem malle accipere, et simul malle, si fieri posset, rem iudicatam non rescindere. Sopater, quum hoc illi improvisum atque inopinatum accidisset, commotus est sane, neque in praesentia Timarchidi quid responderet habuit, nisi se consideraturum quid sibi [de ea re] esset faciendum, et simul ostendit se in summa difficultate esse numaria. Post ad amicos rettulit; qui quum ei fuissent auctores redimendae salutis, ad Timarchidem venit. Expositis suis difficultatibus hominem ad HS  $\epsilon\epsilon\epsilon\epsilon$  perducit, eamque ei pecuniam numerat. XXIX. 70. Postea, quam ad causam dicendam ventum est, tum vero sine metu, sine cura omnes erant, qui Sopatrum defendebant. Crimen nullum erat: res erat iudicata: Verres numos acceperat. Quis posset dubitare quidnam esset futurum? Res illo die non peroratur: iudicium dimittitur. Iterum ad Sopatrum Timarchides venit: ait accusatores eius multo maiorem pecuniam praetori polliceri quam quantam hic dedisset: proinde, si saperet, videret [quid sibi esset faciendum]. Homo, quamquam erat et Siculus et reus, hoc est, et iure iniquo et tempore adverso, ferre tamen atque audire diutius Timarchidem non potuit: *Facite*, inquit, *quod [vobis] libet: daturus non sum amplius*. Idemque hoc amicis eius et defensoribus videbatur, atque eo etiam magis, quod iste, quoquo modo se in ea quaestione praebebat, in consilio tamen habebat homines honestos e conventu Syracusano, qui Sacerdoti quoque in consilio fuerant tum, quum est idem hic Sopater absolutus. Hoc rationis habebant, facere eos nullo modo posse ut eodem crimine, eisdem testibus Sopatrum condemnarent iidem homines, qui antea absolvissent. 71. Itaque hac una spe ad iudicium venit. Quo postea quam est ventum, quum in consilium frequentes convenissent iidem, qui solebant, et hac spe tota defensio Sopatri nitere-



lur, consilii frequentia et dignitate et quod erant, ut dixi, iidem, qui antea Sopatrum eodem illo crimine liberarant, cognoscite hominis apertam ac non modo non ratione, sed ne dissimulatione quidem tectam improbitatem et audaciam. M. Petilium equitem Romanum, quem habebat in consilio, iubet operam dare, quod rei privatae iudex esset. Petilius recusabat, quod suos amicos, quos sibi in consilio esse vellet, ipse Verres retineret in consilio. Iste homo liberalis negat se quemquam retinere eorum, qui Petilio vellent adesse. Itaque discedunt omnes. Nam caeteri quoque impetrant, ne retineantur, qui se velle dicebant alterutri eorum, qui tum illud iudicium habebant, adesse. Itaque iste solus cum sua cohorte nequissima relinquitur. 72. Non dubitabat Minucius, qui Sopatrum defendebat, quin iste, quoniam consilium dimisisset, illo die rem illam quaesiturus non esset: quum repente iubetur dicere. Respondet: Ad quos? Ad me, inquit, si tibi idoneus videor qui de homine Siculo ac Graeculo iudicem. Idoneus es, inquit, sed pervellem adessent ii, qui adfuerant antea causamque cognorant. Dic, inquit: illi adesse non possunt. Nam hercule, inquit Minucius, me quoque Petilius, ut sibi in consilio essem, rogavit. 73. Et simul a subselliis abire coepit: iste iratus hominem verbis vehementioribus prosequitur atque ei gravius etiam minari coepit, quod in se tantum crimen invidiamque conflaret. XXX. Minucius, qui Syracusis sic negotiaretur, ut sui iuris dignitatisque meminisset, et qui sciret, ita se in provincia rem augere oportere, ut ne quid de libertate deperderet, homini quae visa sunt et quae tempus illud tulit et causa, respondit: causam sese dimisso atque ablegato consilio defensurum negavit. Itaque a subselliis discessit: idemque hoc praeter Siculos caeteri Sopatri amici advocatique fecerunt. 74. Iste, quamquam est incredibili importunitate et audacia, tamen subito solus destitutus pertimuit et conturbatus est. Quid ageret, quo se verteret nesciebat. Si dimisisset eo tempore quaestionem, post illis adhibitis in consilium, quos ablegaverat, absolutum iri Sopatrum videbat: sin autem hominem miserum atque innocentem ita condemnasset, quum ipse praetor sine consilio, reus autem sine

patrono atque advocatis fuisset, iudiciumque C. Sacerdotis rescidisset, invidiam se sustinere tantam non posse arbitratur. Itaque aestuabat dubitatione: versabat se in utramque partem non solum mente, verum etiam corpore, ut omnes qui aderant intelligere possent in animo eius metum cum cupiditate pugnare. Erat hominum conventus maximus, summum silentium, summa expectatio quonam esset eius cupiditas eruptura: crebro se accensus demittebat ad aurem Timarchides. 75. Tum iste aliquando: Age, dic, inquit, Reus [implorare deum fidem atque hominum] orare atque obsecrare, ut cum consilio cognosceret. Tum repente iste testes citari iubet: dicit unus et alter breviter: nihil interrogatur: praeco dixisse pronuntiat. Iste, quasi metueret ne Petilius privato illo iudicio transacto aut prolato cum caeteris in consilium reverteretur, ita properans de sella exsilit: hominem innocentem, a C. Sacerdote absolutum, indicta causa de sententia scribae, medici haruspiciasque condemnat.

XXXI. 76. Retinete, retinete hominem in civitate, iudices: parcite et conservate, ut sit qui vobiscum res iudicet, qui in senatu sine ulla cupiditate de bello et pace sententiam ferat. Tametsi minus id quidem nobis, minus populo Romano laborandum est, qualis istius in senatu sententia futura sit. Quae enim eius auctoritas erit? quando iste sententiam dicere audebit aut poterit? quando autem homo tantae luxuriae atque desidiae nisi Februario mense aspirabit in curiam? Verum veniat sane: decernat bellum Creten-sibus, liberet Byzantios, regem appellet Ptolemaeum: quae vult Hortensius, omnia dicat et sentiat: minus haec ad nos, minus ad vitae nostrae discrimen, minus ad fortunarum nostrarum periculum pertinent.

77. Illud, illud est capitale, illud formidolosum, illud optimo cuique metuendum, quod iste, si ex hoc iudicio aliqua vi sese eripuerit, in iudicibus sit necesse est, sententiam de capite civis Romani ferat, sit in eius exercitu signifer, qui imperium iudiciorum tenere vult. Hoc populus Romanus recusat, hoc ferre non potest: clamat permittitque vobis, ut, si istis hominibus delectemini, si ex isto genere splendo-

rem ordini atque ornamentum curiae constituere velitis, habeatis sane istum vobiscum senatorem, etiam de vobis iudicem, si vultis, habeatis: de se homines, si qui extra istum ordinem sunt, quibus ne reiiciendi quidem amplius quam trium iudicum praeclarae leges Corneliae faciunt potestatem, hunc hominem tam crudelem, tam sceleratum, tam nefarium nolunt iudicare. XXXII. 78. Etenim si illud est iam flagitiosum, quod mihi omnium rerum turpissimum maximeque nefarium videtur, ob rem iudicandam pecuniam accipere, pretio habere addictam fidem et religionem, quanto illud flagitiosius, improbius, indignius, eum, a quo pecuniam ob absolvendum acceperis, condemnare, ut ne praedonum quidem praetor in fide retinenda consuetudinem conservet? Scelus est accipere ab reo, quanto magis ab accusatore? quanto etiam sceleratius ab utroque? Fidem quum proposuisses venalem in provincia, valuit apud te plus is, qui pecuniam maiorem dedit. Concedo: forsitan aliquis aliquando eius modi quippiam fecerit. Quum vero fidem ac religionem tuam iam alteri addictam pecunia accepta habueris, post eandem adversario tradideris maiore pecunia: utrumque falles? et trades cui voles? et ei, quem fefelleris, ne pecuniam quidem reddes? 79. Quem mihi tu Bulbum, quem Staienum? quod umquam huiusce modi monstrum aut prodigium audivimus aut vidimus, qui cum reo transigat, post cum accusatore decidat? honestos homines, qui causam norint, ableget a consilioque dimittat? ipse solus reum absolutum, a quo pecuniam acceperit, condemnet pecuniamque non reddat? Hunc hominem in iudicium numero habebimus? hic alteram decuriam senatoriam iudex obtinebit? hic de capite libero iudicabit? huic iudicialis tabella committetur? quam iste non modo cera, verum etiam sanguine, si visum erit, notabit.

XXXIII. 80. Quid enim horum se negat fecisse? Illud videlicet unum, quod necesse est, pecuniam accepisse. Quidni iste neget? At eques Romanus, qui Sopatrum defendit, qui omnibus eius consiliis rebusque interfuit, Q. Minucius iuratus dicit pecuniam datam: iuratus dicit Timarchidem dixisse maiorem pecuniam ab accusatoribus dari: dicent hoc multi Siculi, dicent omnes Halicyenses, dicet etiam prae-

textatus Sopatri filius, qui ab isto homine crudelissimo patre innocentissimo pecuniaque patria privatus est. 81. Verum, si de pecunia testibus planum facere non possem, illud negare posses aut nunc negabis, te consilio tuo dimisso viris primariis, qui in consilio C. Sacerdoti fuerant tibi esse solebant, remotis de re iudicata iudicavisse? teque eum, quem C. Sacerdos adhibito consilio, causa cognita absolvisset, eundem remoto consilio, causa incognita condemnasse? quum haec confessus eris, quae in foro palam Syracusis in ore atque in oculis provinciae gesta sunt, negato tum sane, si voles, te pecuniam accepisse: reperies, credo, aliquem qui, quum haec, quae palam gesta sunt, videat, quaerat quid tu occulte egeris, aut qui dubitet utrum malit meis testibus an tuis defensoribus credere.

82. Dixi iam ante me non omnia istius, quae in hoc genere essent, enumeratum, sed electurum ea, quae maxime excelleret. XXXIV. Accipite nunc aliud eius facinus nobile et multis locis saepe commemoratum et eius modi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur. Attendite diligenter: invenietis enim id facinus natum a cupiditate, auctum per stuprum, crudelitate perfectum atque conclusum. 83. Sthenius est, is qui nobis adsidet, Thermitanus, antea multis propter summam virtutem summamque nobilitatem, nunc propter suam calamitatem atque istius insignem iniuriam omnibus notus. Huius hospitio Verres quum esset usus et quum apud eum non solum Thermis saepe numero fuisset, sed etiam habitasset, omnia domo eius abstulit, quae paullo magis animum cuiuspiam aut oculos possent commovere. Etenim Sthenius ab adolescentia paullo studiosius haec compararat, suppellectilem ex aere elegantiore, et Deliacam et Corinthiam, tabulas pictas, etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, satis. Quae, quum esset in Asia adolescens, studiose, ut dixi, compararat, non tam suae delectationis causa quam ad invitationes adventusque nostrorum hominum, suorum amicorum atque hospitum. 84. Quae postea quam iste omnia abstulit, alia rogando, alia poscendo, alia sumendo, ferebat Sthenius, ut poterat:angebatur animi necessario, quod domum eius exornatam

et instructam fere iam iste reddiderat nudam atque inanem. Verum tamen dolorem suum nemini impertiebat: praetoris iniurias tacite, hospitis placide ferendas arbitrabatur. 85. Interea iste cupiditate illa sua nota atque apud omnes pervagata, quum signa quaedam pulcherrima atque antiquissima Thermis in publico posita vidisset, adamavit: a Sthenio petere coepit, ut ad ea tollenda operam suam profiteretur seseque adiuveret. Sthenius vero non solum negavit, sed etiam ostendit fieri id nullo modo posse, ut signa antiquissima, monumenta P. Africani, ex oppido Thermitanorum incolumi illa civitate imperioque populi Romani tollerentur.

XXXV. 86. Etenim ut simul Africani quoque humanitatem et aequitatem cognoscatis, oppidum Himeram Karthaginienses quondam ceperant, quod fuerat in primis Siciliae clarum et ornatum. Scipio, qui hoc dignum populo Romano arbitraretur, bello confecto socios sua per nostram victoriam recuperare, Siculis omnibus Karthagine capta quae potuit restituenda curavit. Himera deleta, quos cives belli calamitas reliquos fecerat, ii sese Thermis collocarant in iisdem agri finibus nec longe ab oppido antiquo. Ii se patrum fortunas et dignitatem recuperare arbitrabantur, quum illa maiorum ornamenta in eorum oppido collocabantur. 87. Erant signa ex aere complura: in his eximia pulchritudine ipsa Himera in muliebrem figuram habitumque formata ex oppidi nomine et fluminis. Erat etiam Stesichori poetae statua senilis, incurva cum libro, summo, ut putant, artificio facta, qui fuit Himerae, sed et est et fuit tota Graecia summo propter ingenium honore et nomine. Haec iste ad insaniam concupiverat. Etiam, quod paene praeterii, capella quaedam est, ea quidem mire, ut etiam nos, qui rudes harum rerum sumus, intelligere possumus, scite facta et venuste. Haec et alia Scipio non negligenter abiecerat, ut homo intelligens Verres auferre posset, sed Thermitanis restituerat, non quo ipse hortos aut suburbanum aut locum omnino ubi ea poneret nullum haberet, sed quod, si domum abstulisset, non diu Scipionis appellarentur, sed eorum, ad quoscumque illius morte venissent: nunc his locis posita sunt, ut mihi semper Scipionis fore videantur itaque dicantur.

XXXVI. 88. Haec quum iste posceret agereturque ea res in senatu, Sthenius vehementissime restitit, multaque, ut in primis Siculorum in dicendo copiosus est, commemoravit: urbem relinquere Thermitanis esse honestius quam pati tolli ex urbe monumenta maiorum, spolia hostium, beneficia clarissimi viri, indicia societatis populi Romani atque amicitiae. Commoti animi sunt omnium: repertus est nemo quin mori diceret satius esse. Itaque hoc adhuc oppidum Verres invenit prope solum in orbe terrarum, unde nihil eius modi rerum de publico per vim, nihil occulte, nihil imperio, nihil gratia, nihil precario posset auferre. Verum tamen hasce eius cupiditates exponam alio loco: nunc ad Sthenium revertar. 89. Iratus iste vehementer Sthenio et incensus hospitium ei renuntiat: domo eius emigrat atque adeo exit: nam iam ante emigrarat. Eum autem statim inimicissimi Sthenii domum suam invitant, ut animum eius in Sthenium inflammarent ementiendo aliquid et criminando. Hi autem erant inimici Agathinus homo nobilis et Dorotheus, qui habebat in matrimonio Callidamam Agathini eius filiam, de qua iste audierat. Itaque ad generum Agathini migrare maluit. Una nox intercesserat, quum iste Dorotheum sic diligebat, ut diceret omnia inter eos esse communia, Agathinum ita observabat ut aliquem adfinem atque propinquum. Contemnere etiam signum illud Himerae iam videbatur, quod eum multo magis figura et liniamenta hospita delectabant. XXXVII. 90. Itaque hortari homines coepit, ut aliquid Sthenio periculi crearent criminisque confingerent. Dicebant se illi nihil habere quod dicerent. Tum iste his aperte ostendit et confirmavit eos in Sthenium quidquid vellent, simul atque ad se detulissent, probaturos. Itaque illi non procrastinant: Sthenium statim educunt: aiunt ab eo litteras publicas esse corruptas. Sthenius postulat ut quum secum sui cives agant de litteris publicis corruptis eiusque rei legibus Thermitanorum actio sit, senatusque et populus Romanus Thermitanis, quod semper in amicitia fideque mansissent, urbem, agros legesque suas reddidisset, Publiusque Rupilius postea leges ita Siculis ex senatus consulto de decem legatorum sententia dedisset, ut cives inter sese

legibus suis agerent, idemque hoc haberet Verres ipse in edicto, ut de his omnibus causis se ad leges reiiceret. 91. Iste, homo omnium aequissimus atque a cupiditate [omni] remotissimus, se cognitum esse confirmat: paratum ad causam dicendam venire hora nona iubet. Non erat obscurum quid homo improbus ac nefarius cogitaret: neque enim ipse satis occultarat, nec mulier tacere potuerat. Intellectum est id istum agere, ut, quum Sthenium sine ullo argumento ac sine teste damnasset, tum homo nefarius de homine nobili atque id aetatis suoque hospite virgis supplicium crudelissime sumeret. Quod quum esset perspicuum, de amicorum hospitumque suorum sententia Thermis Sthenius Romam profugit: hiemi sese fluctibusque committere maluit quam non istam communem Siculorum tempestatem calamitatemque vitare. XXXVIII. 92. Iste homo certus et diligens ad horam nonam praesto est: Sthenium citari iubet. Quem postea quam videt non adesse, dolore ardere atque iracundia furere coepit: Venerios domum Sthenii mittere, equis circum agros eius villasque dimittere. Itaque dum exspectat quidnam sibi certi adferatur, ante horam tertiam noctis de foro non discedit. Postridie mane descendit: Agathinum ad se vocat: iubet eum de litteris publicis in absentem Sthenium dicere. Erat eius modi causa, ut ille ne sine adversario quidem apud inimicum iudicem reperire posset quid diceret. 93. Itaque tantum verbo posuit Sacerdote praetore Sthenium litteras publicas corrupisse. Vix ille hoc dixerat, quum iste pronuntiat, *STHENIUM LITTERAS PUBLICAS CORRUPISSE VIDERI*: et hoc praeterea addit homo Venerius, novo modo, nullo exemplo, *OB EAM REM HS 10 VENERI ERYCINAE DE STHENII BONIS EXACTURUM*: bonaque eius statim coepit vendere: et vendidisset, si tantulum morae fuisset quo minus ei pecunia illa numeraretur.

94. Ea postea quam numerata est, contentus hac iniquitate iste non fuit: palam de sella ac tribunali pronuntiat: *SI QUIS ABSENTEM STHENIUM REI CAPITALIS REUM FACERE VELLE, SESE EIUS NOMEN RECEPTURUM*: et simul, ut ad causam accederet nomenque deferret, Agathinum, novum adfinem atque hospitem, coepit hortari. Tum ille clare omnibus audienti-

bus se id non esse facturum neque se usque eo Sthenio esse inimicum, ut eum rei capitalis adfinem esse diceret. Hic tum repente Pacilius quidam, homo egens et levis, accedit: ait, si liceret, absentis nomen deferre se velle. Iste vero et licere et fieri solere et se recepturum. Itaque defertur. Edicit statim, ut Kalendis Decembribus adsit Sthenius Syracusis. 95. Hic, qui Romam pervenisset satisque feliciter anniam adverso tempore navigasset omniaque habuisset aequiora et placabiliora quam animum praetoris atque hospitis, rem ad amicos suos detulit, quae, ut erat acerba atque indigna, sic videbatur omnibus.

XXXIX. Itaque in senatu continuo Cn. Lentulus et L. Gellius consules faciunt mentionem, placere statui, si patribus conscriptis videretur, ne absentes homines in provinciis rei fierent rerum capitalium: causam Sthenii totam et istius crudelitatem et iniquitatem senatum docent. Aderat in senatu Verres pater istius et flens unum quemque senatorem rogabat ut filio suo parceret, neque tamen multum proficiebat: erat enim summa voluntas senatus. Itaque sententiae dicebantur, *QUUM STHENIUS ABSENS REUS FACTUS ESSET, DE ABSENTE IUDICIUM NULLUM FIERI PLACERE, ET, SI QUOD ESSET FACTUM, ID RATUM ESSE NON PLACERE*. 96. Eo die transigi nihil potuit, quod et id temporis erat et ille, pater istius, invenerat homines qui dicendo tempus consumerent. Postea senex Verres defensores atque hospites omnes Sthenii convenit: rogat eos atque orat ne oppugnent filium suum: de Sthenio ne laborent: confirmat iis curaturum se esse ne quid ei per filium suum noceretur: se homines certos eius rei causa in Siciliam et terra et mari esse missurum. Et erat spatium dierum fere triginta ante Kalendas Decembres: quo die iste, ut Syracusis Sthenius adesset, edixerat. 97. Commoventur amici Sthenii, sperant fore ut patris litteris nuntiisque filius ab incepto furore revocetur. In senatu post ea causa non agitur. Veniunt ad istum domestici nuntii litterasque a patre adferunt ante Kalendas Decembres, quum isti etiam tum de Sthenio in integro tota res esset: eodemque ei tempore de eadem re litterae complures a multis eius amicis ac necessariis adferuntur. XL. Hic iste, qui prae cu-

piditate neque officii sui neque periculi neque pietatis neque humanitatis rationem habuisset umquam neque in eo, quod monebatur, auctoritatem patris neque in eo, quod rogabatur, voluntatem anteponebam putavit libidini suae: mane Kalendis Decembribus, ut edixerat, Sthenium citari iubet. 98. Si abs te istam rem parens tuus alicuius amici rogatu, benignitate aut ambitione adductus petisset, gravissima tamen apud te voluntas patris esse debuisset: quum vero abs te tui capitis causa peteret hominesque certos domo misisset, iique eo tempore ad te venissent, quum tibi in integro tota res esset, ne tum quidem te potuit si non pietatis, at salutis tuae ratio ad officium sanitatemque reducere? Citat reum: non respondit. Citat accusatorem — attendite, quaeso, iudices, quanto opere istius amentiae fortuna ipsa adversata sit et simul videte qui Sthenii causam casus adiuverit —: citatus accusator, M. Pacilius, nescio quo casu non respondit, non adfuit. 99. Si praesens Sthenius reus esset factus, si manifesto in maleficio teneretur, tamen, quum accusator non adesset, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim, si posset reus absente accusatore condemnari, non ego a Vibone Veliam parvulo navigio inter fugitivorum ac praedonum ac tua tela venissem, quo tempore omnis illa mea festinatio fuit cum periculo capitis ob eam causam, ne tu ex reis eximerere, si ego ad diem non adfuissem. Quod igitur tibi erat in tuo iudicio optatissimum, me, quum citatus essem, non adesse, cur Sthenio non putasti prodesse oportere, quum eius accusator non adfuisset? Itaque fecit ut exitus principio simillimus reperiretur, quem absentem reum fecerat, eum absente accusatore condemnat.

XLI. 100. Nuntiabatur illi primis illis temporibus, id quod pater quoque ad eum pluribus verbis scripserat, agitatam rem esse in senatu: etiam in contione tribunum plebis de causa Sthenii M. Palicanum esse questum: postremo me ipsum apud hoc collegium tribunorum plebis, quum eorum omnium edicto non liceret Romae quemquam esse qui rei capitalis condemnatus esset, egisse causam Sthenii, et quum ita rem exposuissem, quem ad modum nunc apud vos, docuissemque hanc damnationem duci non oportere, decem

tribunos plebis hoc statuisset, idque de omnium sententia pronuntiatum esse: NON VIDERI STHENIUM IMPEDIRI EDICTO QUO MINUS EI ROMAE LICERET ESSE. 101. Quum haec ad istum adferrentur, pertimuit aliquando et commotus est: veritatem stilum in tabulis suis: quo facto causam omnem evertit suam. Nihil enim sibi reliqui fecit quod defendi aliqua ratione posset. Nam si ita defenderet: *Recepi nomen absentis; licet hoc fieri in provincia, nulla lex vetat*, mala et improba defensione, verum aliqua tamen uti videretur. Postremo illo desperatissimo perfugio uti posset, se imprudentem fecisse, existimasse id licere: quamquam haec perditissima defensio est, tamen aliquid dici videretur. Tollit ex tabulis id, quod erat, et facit coram esse delatum.

XLII. 102. Hic videte in quot se laqueos induerit, quorum ex nullo se umquam expediet. Primum ipse in Sicilia saepe et palam de loco superiore dixerat et in sermone multis [item] demonstrarat licere nomen recipere absentis: se exemplo multorum fecisse quod fecisset. Haec eum dictitasse priore actione et Sex. Pompeius Chlorus dixit, de cuius virtute antea commemoravi, et Cn. Pompeius Theodorus, homo et Cn. Pompeii clarissimi viri iudicio plurimis maximisque in rebus probatissimus et omnium existimatione ornatissimus, et Posidius Macro Soluntinus, homo summa nobilitate, existimatione, virtute, et hac actione quam voletis multi dicent, et qui ex isto ipso audierunt viri primarii nostri ordinis et alii qui interfuerunt, quum absentis nomen reciperetur. Deinde Romae, quum haec acta res est in senatu, omnes istius amici, in his etiam pater eius hoc defendebat licere fieri: saepe esse factum: iste quod fecisset aliorum exemplo institutoque fecisse. 103. Dicit praeterea testimonium tota Sicilia, quae in communibus postulatis civitatum omnium consulibus edidit, rogare atque orare patres conscriptos, ut statuerent ne absentium nomina reciperentur. Qua de re Cn. Lentulum, patronum Siciliae, clarissimum adolescentem, dicere audistis Siculos, quum se causam, quae sibi in senatu pro his agenda esset, docerent, de Sthenii calamitate questos esse propterque hanc iniuriam, quae Sthenio facta esset, eos statuisset, ut hoc, quod dico, postu-

laretur. 104. Quae quum ita essent, tantane amentia praeditus atque audacia fuisti, ut in re tam clara, tam testata, tam abs te ipso pervulgata tabulas publicas corrumpere auderes? At quem ad modum corrupisti? nonne ita, ut omnibus nobis tacentibus ipsae te tuae tabulae condemnare possent? Cedo, quaeso, codicem: circumfer, ostende. Videtisne hoc totum nomen, coram ubi facit delatum, esse in litura? Quid fuit istie antea scriptum? quod mendum ista litura correxit? Quid a nobis, iudices, exspectatis argumenta huius criminis? Nihil dicimus: tabulae sunt in medio, quae se corruptas atque interlitas esse clamant. 105. Ex his etiam tu rebus effugere te posse confidis, quum te nos non opinione dubia, sed tuis vestigiis persequamur, quae tu in tabulis publicis expressa ac recentia reliquisti? Is mihi etiam Sthenium litteras publicas corrupisse causa incognita iudicavit, qui defendere non potuit se non in ipsius Sthenii nomine litteras publicas corrupisse? XLIII. 106. Videte porro aliam amentiam: videte, ut, dum expedire sese vult, induat. Cognitorem ascribit Sthenio — quem? Cognatum aliquem aut propinquum? Non. Thermitanum aliquem, honestum hominem ac nobilem? Ne id quidem. At Siculum, in quo aliquis splendor dignitasque esset? Neminem. Quid igitur? Civem Romanum. Cui hoc probari potest? Quum esset Sthenius civitatis suae nobilissimus, amplissima cognatione, plurimis amicitiiis, quum praeterea tota Sicilia multum auctoritate et gratia posset, invenire neminem Siculum potuit qui pro se cognitor fieret? Hoc probabis? An ipse civem Romanum maluit? Cedo, cui Siculo, quum is reus fieret, civis Romanus cognitor factus unquam sit. Omnium praetorum litteras, qui ante te fuerunt, profer, explica: si unum inveneris, ego hoc tibi, quem ad modum in tabulis scriptum habes, ita gestum esse concedam. 107. At, credo, Sthenius hoc sibi amplum putavit, eligere e civium Romanorum numero, ex amicorum atque hospitem suorum copia quem cognitorem daret. Quem delegit? quis in tabulis scriptus est? C. Claudius C. F. Palatina. Non quaero quis hic sit Claudius, quam splendidus, quam honestus, quam idoneus propter cuius auctoritatem et dignitatem Sthenius ab omnium Siculorum

consuetudine discederet et civem Romanum cognitorem daret. Nihil horum quaero. Fortasse enim Sthenius non splendorem hominis, sed familiaritatem secutus est. Quid, si omnium mortalium nemo Sthenio inimicior quam hic C. Claudius quum semper tum in his ipsis rebus et temporibus fuit, si de litteris corruptis contra venit, si contra omni ratione pugnavit, utrum potius pro Sthenio inimicum cognitorem esse factum an te ad Sthenii periculum inimici eius nomine abusum esse credemus?

XLIV. 108. Ac ne quis forte dubitet cuius modi hoc totum sit negotium, tametsi iam dudum omnibus istius improbitatem perspicuam esse confido, tamen paullum etiam attendite. Videtis illum subcrispo capillo, nigrum, qui eo vultu nos intuetur, ut sibi ipsi peracutus esse videatur, qui tabulas tenet, qui scribit, qui monet, qui proximus est? Is est Claudius, qui in Sicilia sequester istius, interpret, confector negotiorum, prope collega Timarchidi numerabatur, nunc obtinet eum locum, ut vix Apronio illi de familiaritate concedere videatur, et qui se non Timarchidi, sed ipsius Verris collegam et socium esse dicebat. 109. Dubitate etiam, si potestis, quin eum iste potissimum ex omni numero delegerit, cui hanc cognitoris falsi improbam personam imponeret, quem et huic inimicissimum et sibi amicissimum esse arbitraretur. Hic vos dubitabitis, iudices, tantam istius audaciam, tantam crudelitatem, tantam iniuriam vindicare? dubitabitis exemplum iudicum illorum sequi, qui, damnato Cn. Dolabella, damnationem Philodami Opuntii resciderunt, quod is non absens reus factus esset, quae res iniquissima atque acerbissima est, sed quum ei legatio iam Romam a suis civibus esset data? Quod illi iudices multo in leviori causa statuerunt aequitatem secuti, vos id statuere in gravissima causa, praesertim aliorum auctoritate iam confirmatum, dubitabitis?

XLV. 110. At quem hominem, C. Verres, tanta, tam insigni iniuria adfecisti? quem hominem absentem de litteris corruptis causa incognita condemnasti? cuius absentis nomen recepisti? quem absentem non modo sine crimine et sine teste, verum etiam sine accusatore damnasti? Quem ho-

minem? di immortales: non dicam amicum tuum, quod apud homines carissimum est, non hospitem, quod sanctissimum est: nihil enim minus libenter de Sthenio commemoro, nihil aliud in eo, quod reprehendi possit, invenio, nisi quod homo frugalissimus atque integerrimus te plenum stupri, flagitii, sceleris, domum suam invitavit, nisi quod, qui C. Marii, Cn. Pompeii, C. Marcelli, L. Sisennae, tui defensoris, caeterorum virorum fortissimorum hospes fuisset atque esset, ad eum numerum clarissimorum hominum tuum quoque nomen ascripsit. 111. Quare de hospitio violato et de tuo isto nefario scelere nihil queror: hoc dico, non iis, qui Sthenium norunt, hoc est, nemini eorum, qui in Sicilia fuerunt: nemo enim ignorat quo hic in civitate sua splendore, qua apud omnes Siculos dignitate atque existimatione sit, sed, ut illi quoque, qui in ea provincia non fuerunt, intelligere possint, in quo homine statueris exemplum huius modi, quod quum propter iniquitatem rei tum etiam propter hominis dignitatem acerbum omnibus atque intolerandum videretur. XLVI. 112. Estne Sthenius is, qui omnes honores domi suae facillime quum adeptus esset, amplissime ac magnificentissime gessit? qui oppidum non maximum maximis ex pecunia sua locis communibus monumentisque decoravit? cuius de meritis in rem publicam Thermitanorum Siculosque universos fuit aenea tabula fixa Thermis in curia, in qua publice erat de eius beneficiis scriptum et incisum, quae tabula tum imperio tuo revulsa, nunc a me tamen deportata est, ut omnes eius honores inter suos et amplitudinem possent cognoscere. 113. Estne hic, qui apud Cn. Pompeium clarissimum virum quum accusatus esset, quod propter C. Marii familiaritatem et hospitium contra rem publicam sensisse eum inimici et accusatores eius dicerent quumque magis invidioso crimine quam vero accesseretur, ita a Cn. Pompeio absolutus est, ut in eo ipso iudicio Pompeius hunc hospitio suo dignissimum statueret? ita porro laudatus defensaque ab omnibus Siculis, ut idem Pompeius non ab homine solum, sed etiam a provincia tota se huius absolute inire gratiam arbitraretur? Postremo estne hic, qui et animum in rem publicam habuit eius modi et tantum auctoritate apud suos cives po-

tuit, ut perficeret in Sicilia solus te praetore, quod non modo Siculus nemo, sed ne Sicilia quidem tota potuisset, ut ex oppido Thermis nullum signum, nullum ornamentum, nihil ex sacro, nihil de publico attingeres, quum praesertim et essent multa praeclara et tu omnia concupisses? 114. Denique nunc vide quid inter te, cuius nomine apud Siculos dies festi agitantur et praeclara illa Verria celebrantur, cuius statuae Romae stant inauratae, a communi Siciliae, quem ad modum inscriptum videmus, datae: vide, inquam, quid inter te et hunc Siculum, qui abs te est patrono Siciliae condemnatus, intersit. Hunc civitates ex Sicilia permultae testimonio suo legationibusque ad eam rem missis publice laudant: te omnium Siculorum patronum una Mamertina civitas, socia furtorum ac flagitiorum tuorum, publice laudat: ita tamen, novo more, ut legati laedant, legatio laudet: caeterae quidem civitates publice litteris, legationibus, testimoniis accusant, queruntur, arguunt: si tu absolutus sis, se eversas funditus esse arbitrantur.

XLVII. 115. Hoc de homine ac de huius bonis etiam in Erycomonte monumentum tuorum furtorum, flagitiorum crudelitatisque posuisti, in quo Sthenii Thermitani nomen ascriptum est. Vidi argenteum Cupidinem cum lampade. Quid tandem habuit argumenti aut rationis res quamobrem in eo potissimum Sthenianum praemium poneretur? utrum hoc signum cupiditatis tuae an tropaeum necessitudinis atque hospitii an amoris indicium esse voluisti? Faciunt hoc homines, quos in summa nequitia non solum libido et voluptas, verum etiam ipsius nequitiae fama delectat, ut multis in locis notas ac vestigia suorum flagitiorum relinqui velint. 116. Ardebat amore illius hospitae, propter quam hospitii iura violarat. Hoc non solum sciri tum, verum etiam commemorari semper volebat: itaque ex illa ipsa re, quam accusante Agathino gesserat, potissimum Veneri deberi praemium statuit, quae illam totam accusationem iudiciumque conflarat. Putarem te gratum in deos, si hoc donum Veneri non de Sthenii bonis dedisses, sed de tuis: quod facere debuisti, praesertim quum tibi illo ipso anno a Chelidone venisset hereditas.

117. Hic ego, si hanc causam non omnium Siculorum

rogatu recepissem, si hoc a me muneris non universa provincia poposcisset, si me animus atque amor in rem publicam existimatioque offensa nostri ordinis ac iudiciorum non hoc facere coëgisset atque haec una causa fuisset, quod amicum atque hospitem meum Sthenium, quem ego in quaestura mea singulariter dilexissem, de quo optime existimassem, quem in provincia existimationis meae studiosissimum cupidissimumque cognossem, tam crudeliter, scelerate nefarieque tractasses, tamen digna causa videretur cur inimicitias hominis improbissimi susciperem, ut hospitis salutem fortunasque defenderem. 118. Fecerunt hoc multi apud maiores nostros, fecit etiam nuper homo clarissimus Cn. Domitius, qui M. Silanum consularem hominem accusavit propter Aegritomari Transalpini hominis iniurias. Putarem me idoneum qui exemplum sequerer humanitatis atque officii proponeremque spem meis hospitibus ac necessariis, quo tutiorem sese vitam meo praesidio victuros esse arbitrarentur. Quum vero in communibus iniuriis totius provinciae Sthenii quoque causa contineatur multique uno tempore a me hospites atque amici publice privatimque defendantur, profecto vereri non debeo ne quis hoc, quod facio, non existimet me summi officii ratione impulsus coactumque suscepisse.

XLVIII. Atque, ut aliquando de rebus ab isto cognitis iudicatisque et de iudiciis datis dicere desistamus et, quoniam facta istius in his generibus infinita sunt, nos modum aliquem et finem orationi nostrae criminibusque faciamus, pauca ex aliis generibus sumemus. 119. Audistis ob ius dicendum Q. Varium dicere procuratores suos isti centum triginta milia numum dedisse: meministis Q. Varii testimonium remque hanc totam C. Sacerdotis hominis ornatissimi testimonio comprobari: scitis Cn. Sertium M. Modium equites Romanos, sescentos praeterea cives Romanos multosque Siculos dixisse se isti pecuniam ob ius dicendum dedisse. De quo crimine quid ego disputem, quum id totum positum sit in testibus? quid porro argumentemur, qua de re dubitare nemo possit? An hoc dubitabit quisquam omnium quin is venalem in Sicilia iuris dictionem habuerit, qui Romae totum

edictum atque omnia decreta vendiderit? et quin is ab Siculis ob decreta interponenda pecunias ceperit, qui M. Octavium Ligurem pecuniam ob ius dicendum poposcerit?

120. Quod enim iste praeterea genus pecuniae cogendae praeteriit? quod non ab omnibus aliis praeteritum excogitavit? Ecquae res apud civitates Siculas expetitur, in qua aut honos aliquis sit aut potestas aut procuratio, quin eam rem tu ad tuum quaestum nundinationemque hominum traduxeris? XLIX. Dicta sunt priore actione et privatim et publice testimonia: legati Centuripini, Halaesini, Catinenses Panhormitanique dixerunt, multarum praeterea civitatum, iam vero privatim plurimi: quorum ex testimoniis cognoscere potuistis tota Sicilia per triennium neminem ulla in civitate senatorem factum esse gratis, neminem, ut leges eorum sunt, suffragiis, neminem nisi istius imperio aut litteris: atque in iis omnibus senatoribus cooptandis non modo suffragia nulla fuisse, sed ne genera quidem spectata esse, ex quibus in eum ordinem cooptari liceret, neque census neque aetates neque caetera Siculorum iura valuisse: 121. quicumque senator voluerat fieri, quamvis puer, quamvis indignus, quamvis ex eo loco, ex quo non liceret, si is pretio apud istum idoneus esset, ut vinceret, factum esse semper: non modo Siculorum nihil in hac re valuisse leges, sed ne ab senatu quidem populoque Romano datas. Quas enim leges sociis amicisque dat is, qui habet imperium a populo Romano, auctoritatem legum dandarum a senatu, eae debent et populi Romani et senatus existimari.

122. Halaesini pro multis ac magnis suis maiorumque suorum in rem publicam nostram meritis atque beneficiis suo iure nuper L. Licinio Q. Mucio consulibus, quum haberent inter se controversias de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiverunt. Decrevit senatus honorifico senatus consulto, ut his C. Claudius Appii filius Pulcher praetor de senatu cooptando leges conscriberet. C. Claudius, adhibitis omnibus Marcellis, qui tum erant, de eorum sententia leges Halaesinis dedit: in quibus multa sanxit de aetate hominum, ne qui minor triginta annis natus, de quaestu, quem qui fecisset, ne legeretur, de censu, de caeteris rebus. Quae



omnia ante istum praetorem et nostrorum magistratum auctoritate et Halaesinorum summa voluntate valuerunt. Ab isto et praeco, qui voluit, illum ordinem pretio mercatus est et pueri annorum senum septenumque denum senatorium nomen nundinati sunt: et, quod Halaesini, antiquissimi et fidelissimi socii atque amici, Romae impetrarant, ut apud se ne suffragiis quidem fieri liceret, id pretio ut fieri posset effecit.

L. 123. Agrigentini de senatu cooptando Scipionis leges antiquas habent, in quibus et illa eadem sancta sunt et hoc amplius: quum Agrigentinarum duo genera sint, unum veterum, alterum colonorum, quos T. Manlius praetor ex senatus consulto de oppidis Siculorum deduxit Agrigentum, cautum est in Scipionis legibus, ne plures essent in senatu ex colonorum numero quam ex veterum Agrigentinarum. Iste, qui omnia iura pretio exaequasset omniumque rerum dilectum atque discrimen pecunia sustulisset, non modo illa, quae erant aetatis, ordinis quaestusque, permiscuit, sed etiam in his duobus generibus civium novorum veterumque turbavit. 124. Nam quum esset ex veterum numero quidam senator demortuus et quum ex utroque genere par numerus reliquus esset, veterem cooptari necesse erat legibus, ut is amplior numerus esset. Quae quum ita se res haberet, tamen ad istum emptum venerunt illum locum senatorium non solum veteres, verum etiam novi. Fit ut pretio novus vincat litterasque a praetore adferat Agrigentum. Agrigentini ad istum legatos mittunt qui eum leges doceant consuetudinemque omnium annorum demonstrant, ut iste intelligeret ei se locum illum vendidisse, cui ne commercium quidem esse oporteret. Quorum oratione iste, quum pretium iam accepisset, ne tantulum quidem commotus est. 125. Idem fecit Heracleae. Nam eo quoque colonos P. Rupilius deduxit legesque similes de cooptando senatu et de numero veterum ac novorum dedit. Ibi non solum iste ut apud caeteros pecuniam accepit, sed etiam genera veterum ac novorum numerumque permiscuit.

LI. Nolite exspectare, dum omnes obeam oratione meae civitates: hoc uno complector omnia, neminem isto praetore

senatorem fieri potuisse, nisi qui isti pecuniam dedisset. 126. Hoc idem transfero in magistratus, curationes, sacerdotia: quibus in rebus non solum hominum iura, sed etiam deorum immortalium religiones repudiavit. Syracusis lex est de religione, quae in annos singulos Iovis sacerdotem sortito capi iubeat, quod apud illos amplissimum sacerdotium putatur: 127. quum suffragiis tres ex tribus generibus creati sunt, res revocatur ad sortem. Perfecerat iste imperio, ut pro suffragio Theomnastus familiaris suus in tribus illis renuntiaretur: in sorte, cui imperare non potuerat, expectabant homines quidnam acturus esset. Homo, id quod erat facillimum, primo vetat sortiri: iubet extra sortem Theomnastum renuntiari. Negant id Syracusani per religiones sacrarum ullo modo fieri posse: fas denique negant esse. Iubet iste sibi legem recitari. Recitatur: in qua scriptum erat, UT, QUOT ESSENT RENUNTIATI, TOT IN HYDRIAM SORTES CONICERENTUR: CUIUM NOMEN EXISSET, UT IS HABERET ID SACERDOTIUM. Iste homo ingeniosus et peracutus: *Optime*, inquit: *nempe scriptum ita est, quot renuntiati erunt. Quot ergo, inquit, sunt renuntiati?* Respondent: *Tres. Numquid igitur oportet nisi tres sortes coniici, unam educi?* *Nihil.* Coniici iubet tres, in quibus omnibus esset inscriptum nomen Theomnasti. Fit clamor maximus, quum id universis indignum ac nefarium videretur. Ita Iovis illud sacerdotium amplissimum per hanc rationem Theomnasto datur.

LII. 128. Cephaloedi mensis est certus, quo mense sacerdotem maximum creari oporteat. Erat eius honoris cupidus Artemo quidam, Climachias cognomine, homo sane locuples et domi nobilis. Sed is fieri nullo modo poterat, si Herodotus quidam adesset: ei locus ille atque honos in illum annum ita deberi putabatur, ut ne Climachias quidem contra diceret. Res ad istum defertur et istius more deciditur: toreumata sane nota et pretiosa auferuntur. Herodotus Romae erat: satis putabat se ad comitia tempore venturum, si pridie venisset. Iste, ne aut alio mense ac fas erat comitia haberentur aut Herodoto praesenti honos adimeretur — id quod iste non laborabat, Climachias minime volebat —, excogitat — dixi iamdudum, non est homo acutior quis-

quam nec fuit —, excogitat, inquam, quem ad modum mense illo legitimo comitia haberentur nec tamen Herodotus adesse posset. 129. Est consuetudo Siculorum caeterorumque Graecorum, quod suos dies mensesque congruere volunt cum solis lunaeque ratione, ut non numquam, si quid discrepet, eximant unum aliquem diem aut summum biduum ex mense, quos illi *exhaeresimos* dies nominant: item non numquam uno die longiorem mensem faciunt aut biduo. Quae iste quum cognosset, novus astrologus, qui non tam caeli rationem quam caelati argenti duceret, eximi iubet non diem ex mense, sed ex anno unum dimidiatumque mensem, hoc modo, ut, quo die verbi causa esse oporteret Idus Ianuarias, eo die Kalendas Martias proscribi iuberet. Itaque fit omnibus recusantibus et plorantibus: dies is erat legitimus comitiis habendis: eo modo sacerdos Climachias renuntiatus est. 130. Herodotus quum Roma revertitur, diebus, ut ipse putabat, quindecim ante comitia, offendit eum mensem, qui consequitur mensem comitalem, comitiis iam abhinc diebus triginta factis. Tunc Cephaloeditani decrerunt intercalarium xxxv dies longum, ut reliqui menses in suam rationem revertentur. Hoc si Romae fieri posset, certe aliqua ratione expugnasset iste, ut dies xxxv inter binos ludos tollerentur, per quos solos iudicium fieri posset.

LIII. 131. Iam vero censores quem ad modum isto praetore in Sicilia creati sint operae pretium est cognoscere. Ille enim est magistratus apud Siculos, qui diligentissime mandatur a populo propter hanc causam, quod omnes Siculi ex censu quotannis tributa conferunt, in censu habendo potestas omnis aestimationis habendae summaeque faciendae censori permittitur. Itaque et populus cui maximam fidem suarum rerum habeat maxima cura deligit et propter magnitudinem potestatis hic magistratus a populo summa ambitione contenditur. 132. In ea re iste nihil obscure facere voluit, non in sortitione fallere, neque dies de fastis eximere. Nihil sane vafre nec malitiose facere conatus est: sed, ut studia cupiditatesque honorum atque ambitiones ex hominibus civitatibusque tollerentur, quae res evertendae rei publicae solerent esse, ostendit sese in omnibus civitatibus

censores esse facturum. 133. Tanto mercatu praetoris indieto concurritur undique ad istum Syracusas. Flagrabat tota domus praetoria studio hominum et cupiditate, nec mirum, omnibus comitiis tot civitatum unam in domum revocatis tantaque ambitione provinciae totius in uno cubiculo inclusa. Exquisitis palam pretiis et licitationibus factis describebat censores binos in singulas civitates Timarchides. Is suo labore suisque accessionibus huius negotii atque operis molestia consequbatur, ut ad istum sine ulla sollicitudine summa pecuniae referretur. Iam hic Timarchides quantam pecuniam fecerit plane adhuc cognoscere non potuistis: verum tamen priore actione quam varie, quam improbe praedatus esset multorum testimoniis cognovistis.

LIV. 134. Sed ne miremini qua ratione hic tantum apud istum libertus potuerit, exponam vobis breviter quid hominis sit, ut et istius nequitiam, qui illum secum habuerit, eo praesertim numero ac loco, et calamitatem provinciae cognoscatis. In mulierum corruptelis et in omni eius modi luxuria atque nequitia mirandum in modum reperiebam hunc Timarchidem ad istius flagitiosas libidines singularemque nequitiam natum atque aptum fuisse: investigare, adire, appellare, corrumpere, quidvis facere in eius modi rebus, quamvis callide, quamvis audacter, quamvis impudenter: eundem mira quaedam excogitare genera furandi. Nam ipsum Verrem tantum avaritia semper hiantem atque imminente fuisse, ingenio et cogitatione nulla, ut, quidquid sua sponte faciebat, item ut vos Romae cognovistis, eripere potius quam fallere videretur. 135. Haec vero huius erat ars et malitia miranda, quod acutissime tota provincia quid cuique accidisset, quid cuique opus esset indagare et odorari solebat: omnium adversarios, omnium inimicos diligenter cognoscere, colloqui, attemptare: ex utraque parte causas et voluntates perspicere, facultates et copias: quibus opus esset metum offerre: quibus expediret spem ostendere: accusatorum et quadruplatorum quidquid erat, habebat in potestate: quod cuique negotii conflare volebat, nullo labore faciebat: istius omnia decreta, imperia, litteras peritissime et callidissime venditabat. 136. Ac non solum erat administer istius

cupiditatum, verum etiam ipse sui meminerat, neque solum numos, si qui isti exciderant, tollere solebat, ex quibus pecuniam maximam fecit, sed etiam voluptatum flagitiorumque istius ipse reliquias colligebat. Itaque in Sicilia non Athenionem, qui nullum oppidum cepit, sed Timarchidem fugitivum omnibus oppidis per triennium scitote regnasse: in Timarchidi potestate sociorum populi Romani antiquissimorum atque amicissimorum liberos, matres familias, bona fortunasque omnes fuisse. Is igitur, ut dico, Timarchides in omnes civitates accepto pretio censores dimisit: comitia isto praetore censorum ne simulandi quidem causa fuerunt.

LV. 137. Iam hoc impudentissime: palam — licebat enim videlicet legibus — singulis censoribus denarii trecenti ad statuam praetoris imperati sunt. Censores cxxx facti sunt: pecuniam illam ob censuram contra leges clam dederunt: haec denarium xxxix milia palam salvis legibus contulerunt in statuam. Primum quo tantam pecuniam? deinde quamobrem censores ad statuam tibi conferebant? Ordo aliqui censorum est? collegium? genus aliquod hominum? Nam aut publice civitates istos honores habent aut, si generatim, homines ut aratores, ut mercatores, ut navicularii. Censores quidem qui magis quam aediles? Ob beneficium? Ergo hoc fatebere, abs te haec petita esse — nam empta non audebis dicere — te eos magistratus hominibus beneficii, non rei publicae causa permisisse? Hoc quum tute fateare, quisquam dubitabit quin tu istam apud populos provinciae totius invidiam atque offensionem non ambitionis neque beneficiorum collocandorum, sed pecuniae conciliandae causa susceperis?

138. Itaque illi censores fecerunt idem, quod in nostra re publica solent ii, qui per largitionem magistratus adepti sunt: dederunt operam, ut ita potestatem gererent, ut illam lacunam rei familiaris explerent. Sic census habitus est te praetore, ut eo censu nullius civitatis res publica posset administrari. Nam locupletissimi cuiusque censum extenuarant, tenuissimi auxerant. Itaque in tributis imperandis tantum oneris plebi imponebatur, ut etiam si homines tace-

rent, res ipsa illum censum repudiaret: id quod intelligi facillime re ipsa potest. LVI. Nam L. Metellus, qui, postea quam ego inquirendi causa in Siciliam veni, repente L. Laetili adventu istius non modo amicus, verum etiam cognatus factus est, is, quod videbat istius censu stari nullo modo posse, eum censum observari iussit, qui viro fortissimo atque innocentissimo Sex. Peducaeo praetore habitus esset. Erant enim tum censores legibus facti, delecti a suis civitatibus, quibus, si quid commisissent, poenae legibus erant constitutae. 139. Te autem praetore qui censor aut legem metueret, qua non tenebatur, quoniam creatus lege non erat, aut animadversionem tuam, quum id, quod abs te emerat, vendidisset? Teneat iam sane meos testes Metellus: cogat alios laudare, sicut in multis conatus est: modo haec faciat, quae facit. Quis enim umquam tanta a quoquam contumelia, quis tanta ignominia adfectus est? Quinto quoque anno Sicilia tota censetur. Erat censa praetore Peducaeo: quintus annus quum in te praetorem incidisset, censa denuo est. Postero anno L. Metellus mentionem tui census fieri vetat: censores dicit de integro sibi creari placere: interea Peducaeanum censum observari iubet. Hoc si tuus inimicus fecisset, tamen, si aequo animo provincia tulisset, inimici iudicium grave videretur. Fecit amicus recens et cognatus voluntarius: aliter enim, si provinciam retinere, si salvus ipse in provincia vellet esse, facere non potuit. LVII. 140. Exspectas etiam quid hi iudicent? Si tibi magistratum abrogasset, minore ignominia te adfecisset, quam quum ea, quae in magistratu gessisti, sustulit atque irrita iussit esse. Neque in hac re sola fuit eius modi, sed, ante quam ego in Siciliam veni, in maximis rebus ac plurimis: nam et Heraclio Syracusanos tuos illos palaestritas bona restituere iussit et Epierati Bidinos et pupillo Drepanitano A. Claudium: et, nisi mature Laetilius in Siciliam cum litteris venisset, minus xxx diebus Metellus totam triennii praeturam tuam rescidisset.

141. Et quoniam de ea pecunia, quam tibi ad statuam censores contulerunt, dixi, non mihi praetermittendum videtur ne illud quidem genus pecuniae conciliatae, quam tu a

civitatibus statuarum nomine coëgisti. Video enim eius pecuniae summam esse pergrandem, ad HS viciens: tantum conficietur ex testimoniis et litteris civitatum. Et iste hoc concedit nec potest aliter dicere. Quare cuius modi putamus esse illa quae negat, quum haec tam improba sunt quae fatetur? Quid enim vis constitui? consumptam esse istam omnem pecuniam in statuis? Fac ita esse: tamen hoc ferendum nullo modo est, tantam ab sociis pecuniam auferri, ut in omnibus angiportis praedonis improbissimi statua ponatur, qua vix tuto transiri posse videatur. LVIII. 142. Verum ubi tandem aut in quibus statuis ista tanta pecunia consumpta est? Consumetur, inquires. Scilicet exspectemus legitimum illud quinquennium: si hoc intervallo non consumpserit, tum denique nomen eius de pecuniis repetundis statuarum nomine deferemus. Reus est maximis plurimisque criminibus in iudicium vocatus. HS viciens ex hoc uno genere captum videmus. Si condemnatus eris, non, opinor, id ages, ut ista pecunia in quinquennio consumatur in statuis: sin absolutus eris, quis erit tam amens qui te ex tot tantisque criminibus elapsum post quinquennium statuarum nomine arcessat? Ita, si neque adhuc consumpta est ista pecunia et est perspicuum non consumptum iri, licet iam intelligamus inventam esse rationem, quare et iste HS viciens ex hoc uno genere conciliarit et ceperit et caeteri, si hoc a vobis erit comprobatum, quam volent magnas hoc nomine pecunias capere possint: ut iam videamur non a pecuniis capiendis homines absterrere, sed, quum genera quaedam pecuniarum capiendarum comprobarimus, honesta nomina turpissimis rebus imponere. 143. Etenim, si C. Verres HS cclxx populum verbi gratia Centuripinum poposcisset, eamque ab iis pecuniam abstulisset, non, opinor, esset dubium quin eum, quum id planum fieret, condemnari necesse esset. Quid, si eundem populum HS cc milia poposcit eaque coëgit atque abstulit, num ideo absolvetur, quod ascriptum est eam pecuniam datam statuarum nomine? Non, opinor: nisi forte id agimus, non ut magistratibus nostris moram accipiundi, sed ut sociis causam dandi adferre videamur.

Quod si quem statuae magno opere delectant et si quis earum honore aut gloria ducitur, is haec tamen constituat necesse est: primum averti pecuniam domum non placere, deinde ipsarum statuarum modum quemdam esse oportere, deinde illud, certe ab invitis exigi non oportere. LIX. 144. Ac de avertenda pecunia quaero abs te utrum ipsae civitates solitae sint statuas tibi faciendas locare ei, cui possent optima condicione, an aliquem procuratorem praeficere, qui statuis faciendis praesesset, an tibi an cui tu imperasses adnumerare pecuniam. Nam si per eos statuae fiebant, a quibus tibi iste honos habebatur, audio: sin Timarchidi pecunia numerabatur, desine, quaeso, simulare te, quum in manifestissimo furto tenere, gloriae studiosum ac monumentorum fuisse.

Quid vero? modum statuarum haberi nullum placet? Atqui habeatur necesse est. 145. Etenim sic considerate. Syracusana civitas, ut eam potissimum nominem, dedit ipsi statuam — est honos — et patri — bella haec pietatis et quaestuosa simulatio — et filio — ferri hoc potest: hunc enim puerum non oderant —, verum quotiens et quot nominibus a Syracusanis statuas auferes? Ut in foro statuerent abstulisti, ut in curia coëgisti, ut pecuniam conferrent in eas statuas, quae Romae ponerentur, imperasti: ut iidem darent homines aratorum nomine: dederunt: ut iidem pro parte in commune Siciliae conferrent: etiam id contulerunt. Una civitas quum tot nominibus pecuniam contulerit idemque hoc civitates caeterae fecerint, nonne res ipsa vos admonet ut putetis modum aliquem huic cupiditati constitui oportere?

Quod si hoc voluntate sua nulla civitas fecit, si omnes imperio, metu, vi, malo adductae[tibi]pecuniam statuarum nomine contulerunt, per deos immortales, num cui dubium esse poterit quin, etiam si statuerit accipere ad statuas licere, idem tamen statuat eripere certe non licere? 146. Primum igitur in hanc rem testem totam Siciliam citabo, quae mihi una voce statuarum nomine[magnam]pecuniam per vim coactam esse demonstrat. Nam legationes omnium civitatum in postulatis communibus, quae fere omnia ex tuis iniuriis nata sunt,

etiam hoc ediderunt, UT STATUAS NE CUI, NISI QUUM IS DE PROVINCIA DECESSISSET, POLLICERENTUR. LX. Tot praetores in Sicilia fuerunt, totiens apud maiores nostros Siculi senatum adierunt, totiens hac memoria: tamen huiusce novi postulati genus atque principium tua praetura attulit. 147. Quid enim tam novum non solum re, sed genere ipso postulandi? Nam caetera, quae sunt in iisdem postulatis de iniuriis tuis, sunt nova, sed tamen non novo modo postulatur. Rogant et orant Siculi patres conscriptos, *ut nostri magistratus post-hac decumas lege Hieronica vendant*. Tu primus contra vendideras. Audio. *Ne in cellam quod imperatur aestiment*. Hoc quoque propter tuos ternos denarios nunc primum postulatur, sed genus ipsum postulandi non est novum. *Ne absentis nomen recipiatur*. Ex Sthenii calamitate et tua natum est iniuria. Caetera non colligam. Sunt omnia Siculorum postulata eius modi, ut crimina collecta in unum reum te esse videantur, quae tamen omnia novas iniurias habent, sed postulationum formulas usitatas. 148. Hoc postulatum de statuis ridiculum esse videatur ei, qui rem sententiamque non perspiciat. Postulant enim, non uti ne cogantur statuere. Quid igitur? *Ut ipsis ne liceat*. Quid est hoc? Petis a me quod in tua potestate est, ut id tibi facere ne liceat: pete potius ne quis te invitum polliceri aut facere cogat. Nihil egero, inquit: negabunt enim omnes se coegisse: si me salvum esse vis, mihi impone istam vim ut omnino mihi ne liceat polliceri. Ex tua praetura primum haec est nata postulatio: quae utuntur, hoc significant atque adeo aperte ostendunt, sese ad statuas tuas pecuniam metu ac malo coactos invictissimos contulisse.

149. Quid? si hoc non dicant, tibi non necesse sit ipsi id confiteri? Vide et perspice qua defensione sis usus. Iam intelliges hoc tibi de statu is confitendum esse. LXI. Mihi enim renuntiatur ita constitui a tuis patronis, hominibus ingeniosis, causam tuam, et eos ita abs te institui et doceri, ut quisque ex provincia Sicilia gravior homo atque honestior testimonium vehementius dixerit, sicuti Siculi multi primarii viri multa dixerunt, te statim hoc istis tuis defensoribus dicere: *Inimicus est propterea, quod arator est*. Ita-

que uno genere, opinor, circumscribere habetis in animo genus hoc aratorum, quod eos infenso animo atque inimico venisse dicatis, quia fuerit in decumis iste vehementior. Ergo aratores inimici omnes et adversarii sunt: nemo eorum est qui non perisse te cupiat. Omnino praeclare te habes, quum is ordo atque id hominum genus, quod optimum atque honestissimum est, a quo uno et summa res publica et illa provincia maxime continetur, tibi est inimicissimum. 150. Verum esto: alio loco de aratorum animo et iniuriis videro: nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi esse inimicissimos. Nempe ita dicis, propter decumas. Concedo: non quaero iure an iniuria sint inimici. Quid ergo illae sibi statuae equestres inauratae volunt, quae populi Romani oculos animosque maxime offendunt, propter aedem Vulcani? Nam inscriptum esse video quamdam ex his statuas aratores dedisse. Si honoris causa statuas dederunt, inimici non sunt: credamus testibus: tum enim honori tuo, nunc iam religioni suae consulunt. Sin autem metu coacti dederunt, confiteare necesse est te in provincia pecunias statuarum nomine per vim ac metum coegisse. Utrum tibi commodum est, elige. LXII. 151. Equidem libenter hoc iam crimen de statu is relinquam, ut mihi tu illud concedas, quod tibi honestissimum est, aratores tibi ad statuas honoris tui causa voluntate sua contulisse. Da mihi hoc: iam tibi maximam partem defensionis praecideris. Non enim poteris aratores tibi iratos esse atque inimicos dicere. O causam singularem! o defensionem miseram ac perditam! nolle hoc accipere reum ab accusatore et eum reum, qui praetor in Sicilia fuerit, aratores ei statuas sua voluntate statuisse; aratores de eo bene existimare, amicos esse, salvum cupere! Metuit ne hoc vos existimetis: obruitur enim aratorum testimonis. 152. Utar eo, quod datur. Certe hoc vobis ita iudicandum est, eos, qui isti inimicissimi sunt, ut ipse existimari vult, ad istius honores atque monumenta pecunias voluntate sua non contulisse. Atque ut hoc totum facillime intelligi possit, quem voles eorum testium, quos produxero, qui e Sicilia testes sunt, sive civem Romanum sive Siculum, rogato et eum, qui tibi inimicissimus esse vi-

debitur, qui se spoliatum abs te esse dicet, eequid suo nomine in tuam statuam contulerit. Neminem reperies qui neget: etenim omnes dederunt. 153. Quemquam igitur putas dubitaturum quin is, quem tibi inimicissimum esse oporteat, qui abs te gravissimas iniurias acceperit, pecuniam statuae nomine dederit vi atque imperio adductus, non officio ac voluntate? Huius ego pecuniae, iudices, quae permagna est impudentissimeque coacta ab invitis, non habui rationem neque habere potui, quantum ab aratoribus, quantum a negotiatoribus, qui Syracusis, qui Agrigenti, qui Panhormi, qui Lilybaei negotiantur, esset coactum. Quoniam intelligitis ipsius quoque confessione ab invitissimis coactam esse, venio nunc ad civitates Siciliae, de quibus facillime iudicium fieri voluntatis potest.

LXIII. 154. An etiam Siculi inviti contulerunt? Non est probabile. Etenim sic C. Verrem praeturam in Sicilia gessisse constat, ut, quum utrisque satis facere non posset, et Siculis et togatis, officii potius in socios quam ambitionis in cives rationem duxerit. Itaque eum non solum PATRONUM illius insulae, sed etiam SOTERA in scriptum esse vidi Syracusis. Hoc quantum est? ita magnum est, ut Latine uno verbo exprimi non possit, Is est nimirum SOTER, qui salutem dedit. Huius nomine etiam dies festi agitantur, pulera illa Verria, non quasi Marcellia, sed pro Marcellis, quae illi istius iussu sustulerunt. Huius fornix in foro Syracusis est, in quo nudus filius stat, ipse autem ex equo nudatam ab se provinciam prospicit. Huius statuae locis omnibus: quae hoc demonstrare videantur, prope modum non minus multas statuas istum posuisse Syracusis quam abstulisse. Huic etiam Romae videmus in basi statuarum maximis litteris incisum: A COMMUNI SICILIAE DATAS. 155. Quam ob rem qui hoc probare potes cuiquam, tantos honores habitos esse ab invitis? LXIV. Hic tibi etiam multo magis, quam paulo ante in aratoribus, videndum et considerandum est quid velis. Magna res est, utrum tibi Siculos publice privatimque amicos an inimicos existimari velis? Si inimicos, quid te futurum est? quo confugies? ubi nitere? Modo aratorum honestissimorum hominum ac locupletissimorum, et Sculorum et civium Romanorum, maximum nu-

merum abs te abalienasti: nunc de Siculis civitatibus quid ages? Dices tibi Siculos esse amicos? qui poteris? qui, quod nullo in homine antea fecerant, ut in eum publice testimonium dicerent, quum praesertim ex ea provincia condemnati sint complures, qui ibi praetores fuerunt, duo soli absoluti: ii nunc veniunt cum litteris, veniunt cum mandatis, veniunt cum testimoniis publicis: qui, si te laudarent publice, tamen id more potius suo quam merito tuo facere viderentur: ii quum de tuis factis publice conqueruntur, nonne hoc indicant, tantas esse iniurias, ut multo maluerint de suo more decedere quam de tuis moribus non dicere? 156. Confitendum igitur est tibi necessario Siculos inimicos esse, qui quidem et in te gravissima postulata consulibus ediderunt et me, ut hanc causam salutisque suae defensionem susceperem, obsecrarunt, qui quum a praetore prohiberentur, a quattuor quaestoribus impedirentur, omnium minas atque omnia pericula prae salute sua levia duxerunt, qui priore actione ita testimonia graviter vehementerque dixerunt, ut Artemonem Centuripinum legatum et publice testem Q. Hortensius accusatorem, non testem esse diceret. Etenim ille quum propter virtutem et fidem cum Androne homine honestissimo et certissimo tum etiam propter eloquentiam legatus a suis civibus electus est, ut posset multas istius et varias iniurias quam apertissime vobis planissimeque explicare.

LXV. Dixerunt Halaesini, Catinenses, Tyndaritani, Hennenses, Herbitenses, Agyrinenses, Netini, Segestani: enumerare omnes non est necesse. Scitis quam multi et quam multa priore actione dixerint: nunc et illi et reliqui dicent. 157. Omnes denique hoc in hac causa intelligent, hoc animo esse Siculos, ut, si in istum animadversum non sit, sibi relinquendas domos ac sedes suas et ex Sicilia decedendum atque adeo fugiendum esse arbitrentur. Hos homines tu persuadebis ad honorem atque amplitudinem tuam pecunias maximas voluntate sua contulisse? Credo, qui te in tua civitate incolumem esse nollent, ii monumenta tuae formae ac nominis in suis civitatibus esse cupiebant. Res declarabit, ut cupierint. Iam dudum enim mihi nimium te-

niter Siculorum erga te voluntatis argumenta colligere videor, utrum statuas voluerint tibi statuere an coacti sint.

158. De quo hoc homine auditum est umquam, quod tibi accidit, ut eius in provincia statuae, in locis publicis positae, partim etiam in aedibus sacris, per vim et per universam multitudinem deiicerentur? Tot homines in Asia nocentes, tot in Africa, tot in Hispania, Gallia, Sardinia, tot in ipsa Sicilia fuerunt: ecquo de homine hoc umquam audivistis? Novum est, iudices: in Siculis quidem et in omnibus Graecis monstri simile. Non crederem hoc de statu, nisi iacentes revulsasque vidissem: propterea quod apud omnes Graecos hic mos est, ut honorem hominibus habitum in monumentis eius modi non nulla religione deorum consecrari arbitrentur. 159. Itaque Rhodii, qui prope soli bellum illud superius cum Mithridate rege gesserunt, omnesque eius copias acerrimumque impetum moenibus, littoribus classibusque suis exceperunt, tamen, quum ei regi inimici praeter caeteros essent, statuam eius, quae erat apud ipsos in celeberrimo urbis loco, ne tum quidem in ipsis urbis periculis attigerunt. Ac forsitan vix convenire videretur, quem ipsum hominem cuperent evertere, eius effigiem simulacrumque servare, sed tamen videbam, apud eos quum essem, et religionem esse quamdam in his rebus a maioribus traditam et hoc disputari, cum statua se eius habuisse temporis rationem, quo posita esset, cum homine eius, quo gereret bellum atque hostis esset. LXVI. Videtis igitur consuetudinem religionemque Graecorum, quae monumenta hostium in bello ipso soleat defendere, eam summa in pace praetoris populi Romani statu praesidio non fuisse. 160. Tauromenitani, quorum est civitas foederata, homines quietissimi, qui maxime ab iniuriis nostrorum magistratum remoti consueverunt esse praesidio foederis, ii tamen istius evertere statuam non dubitaverunt. Qua abiecta, basim tamen in foro manere voluerunt, quod gravius in istum fore putabant, si scirent homines statuam eius a Tauromenitanis esse deiectam, quam si nullam umquam positam esse arbitrarentur. Tyndaritani deiecerunt in foro, et eadem de causa equum inanem reliquerunt. Leontinis, misera in civitate atque inani, tamen

istius in gymnasio statua deiecta est. Nam quid ego de Syracusanis loquar, quod non est proprium Syracusanorum, sed et illorum et commune conventus illius ac prope totius provinciae? Quanta illac multitudo, quanta vis hominum convenisse dicebatur tum, quum statuae sunt illius deiectae et eversae? At quo loco? Celeberrimo ac religiosissimo: ante ipsum Serapim, in primo aditu vestibuloque templi. Quod nisi Metellus hoc tam graviter egisset atque illam rem imperio edictoque prohibuisset, vestigium statuarum istius in tota Sicilia nullum esset relictum.

161. Atque ego hoc non vereor, ne quid horum non modo impulsu, verum omnino adventu meo factum esse videatur. Omnia ista ante facta sunt, non modo quam ego Siciliam, verum etiam quam iste Italiam attigit: dum ego in Sicilia sum, nulla statua deiecta est. Postea quam illinc discessi quae sunt gesta cognoscite. LXVII. Centuripinorum senatus decrevit populusque iussit, ut, quae statuae C. Verri ipsius et patris eius et filii essent, eas quaestores demolendas locarent, dumque ea demolitio fieret, senatores ne minus xxx adessent. Videte gravitatem civitatis ac dignitatem. Neque eas in urbe suas statuas esse voluerunt, quas inviti, per vim atque imperium, dedissent, neque eius hominis, in quem ipsi, cum gravissimo testimonio, publice, quod numquam antea, Romam mandata legatosque misissent, et id gravius esse putarunt, si publico consilio, quam si per vim multitudinis factum esse videretur. 162. Quum hoc consilio statuas Centuripini publice sustulissent, audit Metellus: graviter fert: evocat ad se Centuripinorum magistratus et decem primos: nisi restituissent statuas, vehementer minatur. Illi ad senatum renuntiant: statuae, quae istius causae nihil prodesse, reponuntur: decreta Centuripinorum, quae de statu erant facta, non tolluntur. Hic ego aliud alii concedo: Metello, homini sapienti, prorsus non possum ignoscere, si quid stulte facit. Quid? ille hoc putabat Verri criminis fore, si eius statuae essent deiectae, quod saepe vento aut aliquo casu fieri solet? Non erat in hoc neque crimen ullum neque reprehensio. Ex quo igitur crimen atque accusatio nascitur? Ex hominum iudicio et voluntate.

LXVIII. 163. Ego, si Metellus statuas Centuripinos reponere non coëgisset, haec dicerem: Videte, iudices, quantum et quam acerbum dolorem sociorum atque amicorum animis inusserint istius iniuriae, quum Centuripinorum amicissima et fidelissima civitas, quae tantis officiis cum populo Romano coniuncta est, ut non solum rem publicam nostram, sed etiam in quovis homine privato nomen ipsum Romanum semper dilexerit, ea publico consilio atque auctoritate iudicari C. Verris statuas esse in urbe sua non oportere. Recitarem decreta Centuripinorum: laudarem illam civitatem, id quod verissime possem: commemorarem decem milia civium esse Centuripinorum, fortissimorum fidelissimorumque sociorum, eos omnes hoc statuuisse, monumentum istius in sua civitate nullum esse oportere. 164. Haec tum dicerem, si statuas Metellus non reposuisset. Velim quaerere nunc ex ipso Metello quidnam sua vi et auctoritate mihi ex hac oratione praeciderit. Eadem opinor omnia convenire. Neque enim, si maxime statuae deiectae essent, eas ego vobis possem iacentes ostendere. Hoc uno uterer, civitatem tam gravem statuas iudicasse C. Verris demoliendas. Hoc mihi Metellus non eripuit: hoc etiam addidit, ut quererem, si mihi videretur, tam iniquo iure sociis atque amicis imperari, ut iis ne in suis quidem beneficiis libero iudicio uti liceret: ut vos rogarem, ut coniecturam faceretis qualem in his rebus in me L. Metellum fuisse putaretis, in quibus rebus obesse mihi posset, quum in hac re tam aperta cupiditate fuerit, in qua nihil obfuit. Sed ego Metello non irascor, neque ei suam orationem eripio, qua ille apud omnes utitur, ut nihil mali-tiose neque consulto fecisse videatur.

LXIX. 165. Iam igitur est ita perspicuum, ut negare non possis nullam tibi statuam voluntate cuiusquam datam, nullam pecuniam statuarum nomine nisi vi expressam et coactam. Quo quidem in crimine non illud solum intelligi volo, te ad statuas HS viciens coëgisse, sed multo etiam illud magis, quod simul demonstratum est, quantum odium in te aratorum, quantum omnium Siculorum sit et fuerit. In quo quae vestra defensio futura sit coniectura adsequi non queo. 166. *Oderunt Siculi: togatorum enim causa multa feci.*

At ii quidem acerrimi inimicissimique sunt. *Inimicos habeo cives Romanos, quod sociorum commoda ac iura defendi.* At socii in hostium numero se abs te habitos queruntur. *Aratores inimici sunt propter decumas.* Quid? qui agros immunes liberosque arant, cur oderunt? Cur Halaesini? cur Centuripini? cur Segestani? cur Halicyenses? Quod genus hominum, quem numerum, quem ordinem proferre possum qui te non oderit sive civium Romanorum sive Siculorum? ut, etiam si causas cur te oderint non possum dicere, tamen illud dicendum putem, quem omnes mortales oderint, eum nobis quoque odio esse oportere. 167. An hoc dicere audebis, utrum de te aratores, utrum denique Siculi universi bene existiment [aut quo modo existiment], ad rem id non pertinere? Neque tu hoc dicere audebis, nec, si cupies, licebit. Eripiunt tibi istam orationem contemnendorum Siculorum atque aratorum statuae illae equestres, quas tu paullo ante, quam ad urbem venires, poni inscribique iussisti, ut omnium inimicorum tuorum animos accusatorumque tardares. 168. Quis enim tibi molestus esset aut quis appellare te auderet, quum videret statuas a negotiatoribus, ab aratoribus, a communi Siciliae positas? Quod est aliud in illa provincia genus hominum? Nullum. Ergo ab universa provincia, generatimque ab singulis eius partibus non solum diligitur, sed etiam ornatur. Quis hunc attingere audeat? Potes igitur dicere nihil tibi obesse oportere aratorum, negotiatorum, Siculorum omnium testimonia, quum eorum nominibus in statuarum inscriptione oppositis omnem te speraris invidiam atque infamiam tuam posse exstinguere? an, quorum tu auctoritate statuas cohonestare tuas conatus es, eorum ego dignitate accusationem meam comprobare non potero?

169. Nisi forte, quod apud publicanos graciosus fuisti, in ea re spes te aliqua consolatur. Quae gratia ne quid tibi prodesse posset ego mea diligentia perfeci, ut etiam obesse deberet tu tua sapientia curasti. Etenim rem totam, iudices, breviter cognoscite. LXX. In scriptura Siciliae pro magistro est quidam L. Carpinatius, qui et sui quaestus causa et fortasse quod sociorum interesse arbitrabatur, bene penitus in



istius familiaritatem sese dedit. Is quum praetorem circum omnia fora sectaretur neque ab eo umquam discederet, in eam iam venerat familiaritatem consuetudinemque in vendendis istius decretis et iudiciis transigendisque negotiis, ut prope alter Timarchides numeraretur. 170. Hoc erat etiam capitalior, quod idem pecunias iis, qui ab isto aliquid mercabantur, fenori dabat. Ea autem feneratio erat eius modi, iudices, ut etiam is quaestus huic cederet. Nam quas pecunias ferebat iis expensas, quibuscum contrahebat, eas aut scribae istius aut Timarchidi aut etiam isti ipsi referebat acceptas. Idem praeterea pecunias istius extraordinarias grandes suo nomine fenerabatur. 171. Hic primo Carpinatius, ante quam in istius tantam familiaritatem pervenisset, aliquotiens ad socios litteras de istius iniuriis miserat. Canuleius vero, qui in portu Syracusis operas dabat, furta quoque istius permulta nominatim ad socios perscripserat, ea quae sine portorio Syracusis erant exportata: portum autem et scripturam eadem societas habebat. Ita factum est, ut essent permulta, quae ex societatis litteris dicere in istum et proferre possemus. 172. Verum accidit ut Carpinatius, qui iam cum isto summa consuetudine, praeterea re ac ratione coniunctus esset, crebras postea litteras ad socios de istius summis officiis in rem communem beneficiisque mitteret. Etenim quum iste omnia, quaecumque Carpinatius postulabat, facere ac decernere solebat, tum etiam ille plura scribebat ad socios, ut, si posset, ea, quae antea scripserat, plane exstingueret. Ad extremum vero quum iste iam decedebat, eius modi litteras ad eos misit, ut huic frequentes obviam prodirent, gratias agerent, facturos se, si quid imperasset, studiose pollicerentur. Itaque socii fecerunt, vetere instituto publicanorum, non quo istum ullo honore dignum arbitrentur, sed, quod sua interesse putabant, se memores gratosque existimari, gratias isti egerunt: Carpinatium saepe ad se de eius officiis litteras misisse dixerunt. LXXI. 173. Iste quum respondisset ea se libenter fecisse operasque Carpinatii magno opere laudasset, dat amico suo cuidam negotium, qui tum magister erat eius societatis, ut diligenter caveret atque prospiceret, ne quid esset in litteris sociorum,

quod contra caput suum aut existimationem valere posset. Itaque ille, multitudine sociorum remota, decumanos convocat: rem defert. Statuunt illi atque decernunt, ut eae litterae, quibus existimatio C. Verris laederetur, removerentur operaque daretur, ne ea res C. Verri fraudi esse posset. 174. Si ostendo hoc decreuisse decumanos, si planum facio hoc decreto remotas esse litteras, quid exspectatis amplius? Possumne rem magis iudicatam adferre, magis reum condemnatum in iudicium adducere? At quorum iudicio condemnatum? nempe eorum, quos ii, qui severiora iudicia desiderant, arbitrantur res iudicare oportere, publicanorum iudicio: quos videlicet nunc populus iudices poscit, de quibus, ut eos iudices habeamus, legem ab homine non nostri generis, non ex equestri loco profecto, sed nobilissimo promulgatam videmus: 175. decumani, hoc est, principes et quasi senatores publicanorum, removendas de medio litteras censuerunt. Habeo ex iis, qui adfuerunt, quos producam, quibus hoc committam, homines honestissimos ac locupletissimos, istos ipsos principes equestriis ordinis, quorum splendore vel maxime istius, qui legem promulgavit oratio et causa nititur. Venient in medium: dicent quid statuerint. Profecto, si recte homines novi, non mentientur. Litteras enim communes de medio remove potuerunt, fidem suam et religionem remove non possunt. Ergo equites Romani, qui te suo iudicio condemnarunt, horum iudicio condemnari noluerunt. Vos nunc utrum illorum iudicium an voluntatem sequi malitis considerate.

LXXII. 176. Ac vide quid te amicorum tuorum studium, quid tuum consilium, quid sociorum voluntas adiuvet. Dicam paullo promptius: neque enim iam vereor ne quis hoc me magis accusatorie quam libere dixisse arbitretur. Si istas litteras non decreto decumanorum magistri removissent, tantum possem in te dicere, quantum in litteris invenissem: nunc decreto isto facto litterisque remotis tantum mihi licet dicere, quantum possum, tantum iudici suspicari, quantum velit. Dico te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpurae, plurimam vestem Melitensem, plurimam stragulam, multam Deliacam suppellectilem, plurima vasa Co-

rinthia, magnum numerum frumenti, vim mellis maximam Syracusis exportasse: his pro rebus quod portorium non esset datum, litteras ad socios misisse L. Canuleium, qui in portu operas daret. 177. Satisne magnum crimen hoc videtur? Nullum, opinor, maius. Qui id defendet Hortensius? Postulabit ut litteras Canuleii proferam, crimen eius modi nisi litteris confirmetur, inane esse dicet? Clamabo litteras remotas esse de medio: decreto sociorum erepta mihi esse istius indicia ac monumenta furtorum. Aut hoc contendat numquam esse factum aut omnia tela excipiat necesse est. Negas esse factum? Placet mihi ista defensio, descendo: aequa enim contentio, aequum certamen proponitur. Producam testes et producam plures eodem tempore: quoniam tum, quum actum est, una fuerunt, nunc quoque una adsint: quum interrogabuntur, obligentur non solum iuris iurandi atque existimationis periculo, sed etiam communi inter se conscientia. 178. Si planum fit hoc ita, quem ad modum dico, esse factum, num poteris dicere, Hortensi, nihil in istis fuisse litteris quod Verrem laederet? Non modo id non dices, sed ne illud quidem tibi dicere licebit, tantum, quantum ego dicam, non fuisse. Ergo hoc vestro consilio et gratia perfecistis, ut, quem ad modum paullo ante dixi, mihi summa facultas ad accusandum daretur, iudici libera potestas ad credendum.

LXXIII. 179. Quod quum ita sit, nihil fingam tamen. Meminero me non sumpsisse quem accusarem, sed recepisse quos defenderem: vos ex me causam non a me prolatam, sed ad me delatam audire oportere: me Siculis satis esse facturum, si, quae cognovi in Sicilia, quae accepi ab ipsis, diligenter exposuero, populo Romano, si nullius vim, nullius potentiam pertimero, vobis, si facultatem vere atque honeste iudicandi fide et diligentia mea fecero, mihi met, si ne minimum quidem de meo curriculo vitae, quod mihi semper propositum fuit, decessero. 180. Quapropter nihil est quod metuas ne quid in te confingam: etiam quod laetere habes. Multa enim, quae scio a te esse commissa, quod aut nimium turpia aut parum credibilia sunt, praetermittam. Tantum agam de hoc toto nomine societatis, ut iam scire pos-

sis, quaeram decretumne sit. Quum id invenero, quaeram remotaene sint litterae? Quum id quoque constabit, vos me iam hoc tacito intelligetis: si illi, qui hoc istius causa decreverunt, equites Romani, nunc iidem in eum iudices essent, istum sine dubio condemnarent, de quo litteras eas, quae istius furta indicarent, et ad se missas et suo decreto remotas scirent esse: quem igitur ab iis equitibus Romanis, qui istius causa cupiunt omnia, qui ab eo benignissime tractati sunt, condemnari necesse esset, is a vobis, iudices, ulla via aut ratione absolvi potest?

181. Ac ne forte ea, quae remota de medio atque erepta nobis sunt, omnia ita condita fuisse atque ita abdita latuisse videantur, ut haec diligentia, quam ego a me expectari maxime puto, nihil eorum investigare, nihil adsequi potuerit, quae consilio aliquo aut ratione inveniri potuerunt, inventa sunt, iudices: manifestis in rebus hominem iam teneri videbitis. Nam quod in publicanorum causis vel plurimum aetatis meae versor vehementerque illum ordinem observo, satis commode mihi videor eorum consuetudinem usu tractandoque cognosse. LXXIV. 182. Itaque ut hoc comperi, remotas esse litteras societatis, habui rationem eorum annorum, per quos iste in Sicilia fuisset: deinde quaesivi, quod erat inventu facillimum, qui per eos annos magistri illius societatis fuissent et apud quos tabulae fuissent. Sciebam enim hanc magistrorum, qui tabulas haberent, consuetudinem esse, ut, quum tabulas novo magistro traderent, exempla litterarum ipsi habere non nollent. Itaque ad L. Vibium, equitem Romanum, virum primum, quem reperiebam magistrum fuisse eo ipso anno, qui mihi maxime quaerendus erat, primum veni. Sane homini praeter opinionem improvise incidi. Scrutatus sum quae potui et quaesivi omnia: inveni duos solos libellos, a L. Canuleio missos sociis ex portu Syracusis, in quibus erat scripta ratio mensium complurium rerum exportatarum istius nomine sine portorio. Itaque obsignavi statim. 183. Erant haec ex eo genere, quod ego maxime genus ex sociorum litteris reperire cupiebam, verum tantum inveni, iudices, quod apud vos quasi exempli causa proferre possem. Sed tamen, quidquid erit

in his libellis, quatuluncumque videbitur esse, hoc quidem certe manifestum erit: de caeteris ex hoc coniecturam facere debebitis. Recita mihi, quaeso, hunc primum libellum: deinde illum alterum. LIBELLI CANULEIANI.

Non quaero unde cccc amphoras mellis habueris, unde tantum Melitensium, unde quinquaginta tricliniorum lectos, unde tot candelabra: non, inquam, iam quaero unde haec habueris, sed quo tantum tibi opus fuerit, id quaero. Omitto de melle, sed tantum Melitensium, quasi etiam amicorum uxores, tantum lectorum, quasi omnium istorum vilas ornaturus esses? LXXV. 184. Et quum haec paucorum mensium ratio in his libellis sit, facite ut vobis triennii totius veniat in mentem. Sic contendo, ex his parvis libellis apud unum magistrum societatis repertis vos iam coniectura adsequi posse cuius modi praedo iste in illa provincia fuerit, quam multas cupiditates, quam varias, quam infinitas habuerit, quantam pecuniam non solum numeratam, verum etiam huiusce modi in rebus positam confecerit, quae vobis alio loco planius explicabuntur. 185. Nunc hoc attendite. His exportationibus, quae recitatae sunt, scribit HS LX socios perdidisse ex vicesima portorii Syracusis. Pauculis igitur mensibus, ut hi pusilli et contempti libelli indicant, furta praetoris, quae essent HS  $\infty$ , ex uno oppido solo exportata sunt. Cogitate nunc, quum illa Sicilia sit, hoc est, insula, quae undique exitus maritimos habeat, quid ex caeteris locis exportatum putetis: quid Agrigento, quid Lilybaeo, quid Panhormo, quid Thermis, quid Halaesa, quid Catina, quid ex caeteris oppidis, quid vero Messana, quem iste sibi locum maxime tutum esse arbitrabatur, ubi animo semper soluto liberoque erat, quod sibi iste Mamertinos delegerat ad quos omnia, quae aut diligentius servanda aut occultius exportanda erant, deportaret. His inventis libellis caeteri remoti et diligentius sunt reconditi: nos tamen, ut omnes intelligant hoc nos sine cupiditate agere, his ipsis libellis contenti sumus.

LXXVI. 186. Nunc ad sociorum tabulas accepti et expensi, quas remove honeste nullo modo potuerunt, et ad amicum tuum Carpinatium revertemur. Inspiciebamus Sy-

racusis a Carpinatio confectas tabulas societatis, quae significabant multis nominibus eos homines versuram a Carpinatio fecisse, qui pecunias Verri dedissent. Quod erit vobis luce clarius, iudices, tum, quum eos ipsos produxero, qui dederunt. Intelligetis enim illa tempora, per quae, quum essent in periculo, pretio sese redemerunt, cum societatis tabulis non solum consulibus, verum etiam mensibus convenire. 187. Quum haec maxime cognosceremus et iam in manibus tabulas haberemus, repente aspicimus lituras eius modi quasi quaedam vulnera tabularum recentia. Statim suspicione offensi ad ea ipsa nomina oculos animumque transtulimus. Erant acceptae pecuniae C. VERRUCIO C. F., sic tamen, ut usque ad alterum R litterae constarent integrae, reliquae omnes essent in litura. Alterum, tertium, quartum, permulta erant eiusdem modi nomina. Quum manifesta res flagitiosa litura tabularum atque insignis turpitudine teneretur, quaerere incepimus de Carpinatio quisnam is esset Verrucius, quicum tantae pecuniae rationem haberet. Haerere homo, versari, rubere. Quod lege excipiuntur tabulae publicanorum, quo minus Romam deportentur, ut res quam maxime clara ac testata esse posset, in ius ad Metellum Carpinatium voco, tabulasque societatis in forum defero. Fit maximus concursus hominum, et, quod erat Carpinatii nota cum isto praetore societas ac feneratio, summe expectabant omnes quidnam in tabulis teneretur. LXXVII. 188. Rem ad Metellum defero, me tabulas perspexisse sociorum: in his tabulis magnam rationem C. Verrucii permultis nominibus esse, meque hoc perspicere ex consulum mensiumque ratione, hunc Verrucium neque ante adventum C. Verris neque post decessionem quidquam cum Carpinatio rationis habuisse: postulo, ut mihi respondeat qui sit iste Verrucius, mercator an negotiator an arator an pecuarius: in Sicilia sit an iam decesserit. Clamare omnes ex conventu neminem umquam in Sicilia fuisse Verrucium. Ego instare, ut mihi responderet quis esset, ubi esset, unde esset: cur servus societatis, qui tabulas conficeret, semper in Verrucii nomine certo ex loco mendosus esset. 189. Atque haec postulabam, non quo illum cogi putarem oportere, ut ad ea mihi

responderet invitus, sed ut omnibus istius furta, illius flagitium, utriusque audacia perspicua esse posset. Itaque illum in iure metu conscientiaque peccati mutum atque exanimatum ac vix vivum relinquo: tabulas in foro, summa hominum frequentia, exscribo: adhibentur in exscribendo de conventu viri primarii, litterae lituraeque omnes adsimulatae et expressae, de tabulis in libros transferuntur. 190. Haec omnia summa cura et diligentia recognita et collata et ab hominibus honestissimis obsignata sunt.

Si Carpinatius mihi tum respondere noluit, responde mihi nunc tu, Verres, quem esse hunc tuum paene gentilem Verrucium putes. Fieri non potest, ut, quem video te praetore in Sicilia fuisse et quem ex ipsa ratione intelligo locupletem fuisse, eum tu in tua provincia non cognoris. Atque adeo, ne hoc aut longius aut obscurius esse possit, procedite in medium atque explicate descriptionem imaginemque tabularum, ut omnes mortales istius avaritiae non iam vestigia, sed ipsa cubilia videre possint. LXXVIII. 191. Videtis Verrucium? videtis litteras primas integras? videtis extremam partem nominis, codam illam Verrinam tamquam in luto demersam esse in litura? Sic habent se tabulae, iudices, ut videtis. Quid exspectatis? quid quaeritis amplius? Tu ipse, Verres, quid sedes? quid moraris? Nam aut exhibeas nobis Verrucium necesse est aut te Verrucium esse fateare.

Laudantur oratores veteres, Crassi illi et Antonii, quod crimina diluere dilucide, quod copiose reorum causas defendere solerent. Nimirum illi non ingenio solum his patronis, sed fortuna etiam praestiterunt. Nemo enim ita tum peccabat, ut defensionem locum non relinqueret: nemo ita vivebat, ut nulla eius vitae pars summae turpitudinis esset expers: nemo ita in manifesto peccatu tenebatur, ut, quum impudens fuisset in facto, tum impudentior videretur, si negaret. 192. Nunc vero quid faciat Hortensius[patronus]? Avaritiaene crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitiosissimum, libidinosissimum nequissimumque defendit. An ab hac illius infamia, nequitia vestros animos in aliam partem fortitudinis commemoratione traducat? At homo inertior, ignavior, magis vir inter mulieres, impura

inter viros mulierecula proferri non potest. At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis superbior? At haec sine cuiusquam malo. Quis acerbior? quis insidiosior? quis crudelior umquam fuit? In hoc homine atque in eius modi causa quid facerent omnes Crassi et Antonii? Tantum, opinor, Hortensi: ad causam non accederent neque in alterius impudentia sui pudoris existimationem amitterent. Liberi enim ad causas solutique veniebant neque committabant, ut, si impudentes in defendendo esse nolissent, ingrati in deserendo existimarentur.

## M. TULLII CICERONIS

### ACTIONIS IN C. VERREM SECUNDAE

SIVE

#### ACCUSATIONIS LIBER TERTIUS

QUI INSCRIBITUR

#### DE FRUMENTO.

#### ARGUMENTUM.

Hic liber Verris furta in omni frumenti genere continet. Frumenti autem, quod praetor Siculis ab aratoribus exigere poterat et debebat, erat primo decumanum, quod aratores pro agris suis cuique attributis dabant, alterum secundum legem Rupiliam certo pretio emptum. Id erat vel decumanum alterum, cui pretium erat a senatu populi Rom. constitutum in modios singulos HS terni, vel imperatum, cui HS quaterni constituti erant. Constituebatur autem a senatu in annos singulos e lege Terentia et Cassia frumentaria, quanta pecuniae summa in utrumque empti genus ex aerario impenderetur: tertium erat aestimatum sive in cellam, quod ex senatus consulto et legibus praetoris in cellam ad usus suos imperabatur. Dabat senatus quaestori praetoris certam ex aerario pecuniam, unde ab aratoribus emeret, et quidem modium tritici HS III. hordei autem HS II. Illam pecuniam

aratoribus adnumerabat et deinde frumentum vehebatur quorsum volebat. Licebat autem praetori tantam pecuniam, quantam aequum erat, ab aratoribus pro frumento et vectura pacisci. Iam primum a c. 6. ad 70. fraudes et furta Verris in decumano, a c. 70. ad 81. in empto, deinde in aestimato ostendit.

I. 1. Omnes, qui alterum, iudices, nullis impulsu inimicitiiis, nulla privatim laesi iniuria, nullo praemio adducti in iudicium rei publicae causa vocant, providere debent non solum quid oneris in praesentia tollant, sed quantum in omnem vitam negotii suscipere conentur. Legem enim sibi ipsi dicunt innocentiae, continentiae virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitae reposeunt, atque eo magis, si id, ut ante dixi, faciunt nulla re commoti alia nisi utilitate communi. 2. Nam qui sibi hoc sumpsit, ut corrigat mores aliorum ac peccata reprehendat, quis huic ignoscat, si qua in re ipse ab religione officii declinarit? Quapropter hoc etiam magis ab omnibus eius modi civis laudandus ac diligendus est, quod non solum ab re publica civem improbum removet, verum etiam se ipsum eius modi fore profitetur ac praestat, ut sibi non modo communi voluntate virtutis atque officii, sed etiam vi quadam magis necessaria recte sit honesteque vivendum. 3. Itaque hoc, iudices, ex homine clarissimo atque eloquentissimo, L. Crasso, saepe auditum est, quum se nullius rei tam poenitere diceret, quam quod C. Carbonem umquam in iudicium vocavisset. Minus enim liberas omnium rerum voluntates habebat et vitam suam pluribus quam vellet observari oculis arbitrabatur. Atque ille his praesidiis ingenii fortunaeque munitus, tamen hac cura continebatur, quam sibi nondum confirmato consilio, sed in eunte aetate susceperat. Quo minus etiam praecipitur eorum virtus et integritas, qui ad hanc rem adolescentuli, quam qui iam firmata aetate descendunt. Illi enim, ante quam potuerunt existimare, quanto liberior vita sit eorum, qui neminem accusarint, gloriae causa atque ostentationis accusant: nos, qui iam et quid facere et quantum dicere possemus ostendimus, nisi facile cupiditates nostras teneremus, numquam ipsimet nobis praecideremus istam licentiam libertatemque vivendi.

II. 4. Atque ego hoc plus oneris habeo, quam qui caeteros accusarunt, si onus est id appellandum, quod cum laetitia feras ac voluptate: verum tamen ego hoc amplius suscepi quam caeteri, quod ita postulatur ab omnibus, ut ab iis se abstineant maxime vitiis, in quibus alterum reprehenderit. Furem aliquem aut rapacem accusaris: vitanda tibi semper erit omnis avaritiae suspicio. Maleficum quempiam adduxeris aut crudelem: cavendum erit semper ne qua in re asperior aut inhumanior fuisse videare. Corruptorem, adulterum: providendum diligenter ne quod in vita vestigium libidinis appareat. Omnia postremo, quae vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Etenim non modo accusator, sed ne obiurgator quidem ferendus est is, qui, quod in altero vitium reprehendit, in eo ipse deprehenditur. 5. Ego in uno homine omnia vitia, quae possunt in homine perditio nefarioque esse, reprehendo: nullum esse dico iudicium libidinis, sceleris, audaciae, quod non in istius unius vita perspicere possitis. Ego in isto reo legem hanc mihi, iudices, statuo, vivendum ita esse, ut isti non modo factis dictisque omnibus, sed etiam oris oculorumque illa contumacia ac superbia, quam videtis, dissimillimus esse ac semper fuisse videar. Patior, non moleste fero, iudices, eam vitam, quae mihi sua sponte antea iucunda fuerit, nunc iam mea lege et condicione necessariam quoque futuram.

III. 6. Et in hoc homine saepe a me quaeris, Hortensi, quibus inimicitiiis aut qua iniuria adductus ad accusandum descenderim. Mitto iam rationem officii mei necessitudinisque Siculorum: de ipsis tibi inimicitiiis respondeo. An tu maiores ullas inimicitias putas esse quam contrarias hominum sententias ac dissimilitudines studiorum et voluntatum? Fidem sanctissimam in vita qui putat, potest ei non inimicus esse, qui quaestor consulem suum consiliis commissis, pecunia tradita, rebus omnibus creditis spoliare, relinquere, prodere, oppugnare ausus sit? Pudorem ac pudicitiam qui colit, potest animo aequo istius cotidiana adulteria, meretriciam disciplinam, domesticum lenocinium videre? Qui religiones deorum immortalium retinere vult, ei, qui fana spoliavit omnia, qui ex tensarum orbitis praedari sit ausus, ini-

micus non esse qui potest? Qui iure aequo omnes putat esse oportere, is tibi non infestissimus sit, quum cogitet varietatem libidinemque decretorum tuorum? Qui sociorum iniuriis provinciarumque incommodis doleat, is in te non expilatione Asiae, vexatione Pamphyliae, squalore et lacrimis Siciliae concitetur? Qui civium Romanorum iura ac libertatem sanctam apud omnes haberi velit, is non tibi plus etiam quam inimicus esse debeat, quum tua verbera, quum secures, quum cruces ad civium Romanorum supplicia fixas recordetur? 7. An si qua in re contra rem meam decrevisset aliquid iniuria, iure ei me inimicum esse arbitrare: quum omnia contra omnium honorum rem, causam, rationem, utilitatem voluntatemque fecerit, quaeris cur ei sim inimicus, cui populus Romanus infestus est? qui praesertim plus etiam, quam pars virilis postulat, pro voluntate populi Romani oneris ac muneris suscipere debeam? IV. Quid, illa, quae leviora videntur esse, non cuiusvis animum possunt movere? quod ad tuam ipsius amicitiam caeterorumque hominum magnorum atque nobilium faciliorem aditum istius habet nequitia et audacia quam cuiusquam nostrum virtus et integritas? Odistis hominum novorum industriam, despicitis eorum frugalitatem, pudorem contemnitis, ingenium vero et virtutem depressam extinctamque cupitis: 8. Verrem amatis. Ita credo: si non virtute, non industria, non innocentia, non pudore, non pudicitia, at sermone, at litteris, at humanitate eius delectamini. Nihil eorum est, contraque sunt omnia cum summo dedecore ac turpitudine tum singulari stultitia atque inhumanitate oblita. Huic homini si cuius domus patet, utrum ea patere an hiare ac poscere aliquid videtur? Hunc vestri ianitores, hunc cubicularii diligunt: hunc liberti vestri, hunc servi ancillaeque amant: hic quum venit, extra ordinem vocatur: hic solus introducitur: caeteri, saepe frugalissimi homines, excluduntur. Ex quo intelligi potest eos vobis esse carissimos, qui ita vixerint, ut sine vestro praesidio salvi esse non possint. 9. Quid, hoc cuiquam ferendum putas esse, nos ita vivere in pecunia tenui, ut prorsus nihil acquirere velimus, ut dignitatem nostram populi Romani beneficia non copiis, sed virtute tueamur: istum re-

bus omnibus undique ereptis impune eludentem circumfluere atque abundare? huius argento dominia vestra, huius signis et tabulis forum comitiumque ornari? praesertim quum vos vestro Marte his rebus omnibus abundetis? Verrem esse qui vestras villas suis manubiis ornet? Verrem esse qui cum L. Mummio certet, ut plures hic sociorum urbes quam ille hostium spoliasset videatur, plures hic villas ornamentis fanorum quam ille fana spoliis hostium ornasse: et is erit ob eam rem vobis carior, ut caeteri libentius suo periculo vestris cupiditatibus serviant?

V. 10. Verum haec et dicentur alio loco et dicta sunt: nunc proficiscemur ad reliqua, si pauca ante fuerimus a vobis, iudices, deprecari. Superiore omni oratione perattentos vestros animos habuimus: id fuit nobis gratum admodum. Sed multo erit gratius, si reliqua voletis attendere, propterea quod in his omnibus, quae antea dicta sunt, erat quaedam ex ipsa varietate ac novitate rerum et criminum delectatio. Nunc tractare causam instituimus frumentariam, quae magnitudine iniuriae [et re] fere criminibus caeteris antecellet, iucunditatis in agendo et varietatis minus habebit: vestra autem auctoritate et prudentia dignissimum est, iudices, in audiendi diligentia non minus religioni tribuere quam voluptati. 11. In hac causa frumentaria cognoscenda haec vobis proponite, iudices, vos de rebus fortunisque Siculorum omnium, de civium Romanorum, qui arant in Sicilia, bonis, de vectigalibus a maioribus traditis, de victu vitaeque populi Romani cognituros. Quae si magna atque adeo maxima vobis videbuntur, quam varie et quam copiose dicantur expectare nolite.

Neminem vestrum praeterit, iudices, omnem utilitatem opportunitatemque provinciae Siciliae, quae ad commoda populi Romani adiuncta sit, consistere in re frumentaria maxime: nam caeteris rebus adiuvamur ex illa provincia, hac vero alimur ac sustinemur. 12. Ea causa tripertita, iudices, erit in accusatione: primum enim de decumano, deinde de empto dicemus frumento, postremo de aestimato.

VI. Inter Siciliam caeterasque provincias, iudices, in agrorum vectigalium ratione hoc interest, quod caeteris aut

impositum vectigal est certum, quod stipendiarium dicitur, ut Hispanis et plerisque Poenorum, quasi victoriae praemium ac poena belli, aut censoria locatio constituta est, ut Asiae lege Sempronia. Siciliae civitates sic in amicitiam fidemque recepimus, ut eodem iure essent quo fuissent, eadem condicione populo Romano parerent qua suis antea paruissent. 13. Perpaucae Siciliae civitates sunt bello a maioribus nostris subactae: quarum ager quum esset publicus populi Romani factus, tamen illis est redditus: is ager a censoribus locari solet. Foederatae civitates duae sunt, quarum decumae venire non soleant, Mamertina et Tauromenitana: quinque praeterea sine foedere immunes civitates ac liberae, Centuripina, Halaesina, Segestana, Halicyensis, Panhormitana: praeterea omnis ager Siciliae civitatum decumanus est: itemque ante imperium populi Romani ipsorum Siculorum voluntate et institutis fuit. 14. Videte nunc maiorum sapientiam, qui quum Siciliam tam opportunum subsidium belli atque pacis ad rem publicam adiunxissent, tanta cura Siculos tueri ac retinere voluerunt, ut non modo eorum agris vectigal novum nullum imponerent, sed ne legem quidem venditionis decumarum neve vendendi aut tempus aut locum commutarent, ut certo tempore anni, ut ibidem in Sicilia, denique ut lege Hieronica venderent: voluerunt eos in suis rebus ipsos interesse eorumque animos non modo lege nova, sed ne nomine quidem legis novo commoveri. 15. Itaque decumas lege Hieronica semper vendundas censuerunt, ut iis iucundior esset muneris illius functio, si eius regis, qui Siculis carissimus fuit, non solum instituta commutato imperio, verum etiam nomen maneret. Hoc iure ante Verrem praetorem Siculi semper usi sunt: hic primus instituta omnium, consuetudinem a maioribus traditam, condicionem amicitiae, ius societatis convellere et commutare ausus est.

VII. 16. Qua in re primum illud reprehendo et accuso, cur in re tam vetere, tam usitata quidquam novi feceris. Ingenio aliquid adsecutus es? Tot homines sapientissimos et clarissimos, qui illam provinciam ante te tenuerunt, prudentia consilioque vicisti? Est tuum, est ingenii diligentiae-

que tuae. Do hoc tibi et concedo. Scio te Romae, quum praetor esses, edicto tuo possessiones hereditatum a liberis ad alienos, a primis heredibus ad secundos, a legibus ad libidinem tuam transtulisse. Scio te edicta superiorum omnium correxisse et possessiones hereditatum non secundum eos, qui proferrent, sed secundum eos, qui dicerent testamentum factum, dedisse: easque res novas abs te prolatas et inventas magno tibi quaestui fuisse scio: eundemque te meminisse censorias quoque leges in sartis tectis exigendis tollere et commutare, ne is redimeret, cuius res esset, ne pupillo tutores propinquire consulerent quo minus fortunis omnibus everteretur: exiguam diem praefinire operi, qua caeteros ab negotio excluderes, ipse in tuo redemptore nullam certam diem observares. 17. Quamobrem novam legem te in decumis statuisset non miror, hominem in edictis praetoriis, in censoriis legibus tam prudentem, tam exercitatum: non, inquam, miror te aliquid excogitasse, sed quod tua sponte iniussu populi sine senatus auctoritate iura provinciae Siciliae mutaris, id reprehendo, id accuso. 18. L. Octavio et C. Cottae consulibus senatus permisit, ut vini et olei decumas et frugum minutarum, quas ante quaestores in Sicilia vendere consuissent, Romae venderent legemque his rebus quam ipsis videretur dicerent. Quum locatio fieret, publicani postularunt, quasdam res ut ad legem adderent neque tamen a caeteris censoriis legibus recederent. Contra dixit is, qui casu tum Romae fuit, tuus hospes, Verres, hospes, inquam, et familiaris tuus, Sthenius hic Thermitanus. Consules causam cognoverunt, quum viros primarios atque amplissimos civitatis multos in consilium advocassent, de consilii sententia pronuntiarunt se lege Hieronica vendituros. VIII. 19. Itane vero? prudentissimi viri, summa auctoritate praediti, quibus senatus legum dicendarum in locandis vectigalibus omnem potestatem permiserat populusque Romanus iusserat, Siculo uno recusante, cum amplificatione vectigalium nomen Hieronicae legis mutare noluerunt: tu, homo minimi consilii, nullius auctoritatis, iniussu populi ac senatus, tota Sicilia recusante, cum maximo detrimento atque adeo exitio vectigalium totam Hieronicam

legem sustulisti? 20. At quam legem corrigit, iudices, atque adeo totam tollit? Acutissime ac diligentissime scriptam, quae lex omnibus custodiis subiectum aratorem decumano tradidit, ut neque in segetibus neque in areis neque in horreis neque in amovendo neque in exportando frumento grano uno posset arator sine maxima poena fraudare decumanum. Scripta lex ita diligenter est, ut eum scripsisse appareat, qui alia vectigalia non haberet, ita acute, ut Siculum, ita severe, ut tyrannum: qua lege Siculis tamen arare expediret. Nam ita diligenter constituta sunt iura decumano, ut tamen ab invito aratore plus decuma non possit auferri.

21. Quum haec ita essent constituta, Verres tot annis atque adeo saeculis tot inventus est qui haec non commutaret, sed verteret, eaque, quae iam diu ad salutem sociorum utilitatemque rei publicae composita comparataque essent, ad suos improbissimos quaestus converteret: qui primum certos instituerit nomine decumanos, re vera ministros ac satellites cupiditatum suarum, per quos ostendam sic provinciam per triennium vexatam atque vastatam, iudices, ut eam multis annis multorum innocentia sapientiaque recreare nequeamus. IX. 22. Eorum omnium, qui decumani vocabantur, princeps erat Q. ille Apronius, quem videtis: de cuius improbitate singulari gravissimarum legationum querimonias audistis. Aspice, iudices, vultum hominis et aspectum, et ex ea contumacia, quam hic in perditis rebus retinet, illos eius spiritus Sicilienses quos fuisse putetis cogitate ac recordamini. Hic est Apronius, quem in provincia tota Verres, quum undique nequissimos homines conquisisset et quum ipse secum sui similes duxisset non parum multos, nequitia, luxuria, audacia sui simillimum iudicavit. Itaque istos inter se perbreve tempore non res, non ratio, non commendatio aliqua, sed studiorum turpitudine similitudine coniunxit. 23. Verris mores improbos impurosque nostis: fingite vobis, si potestis, aliquem, qui in omnibus isti rebus par ad omnium flagitiorum nefarias libidines esse possit: is erit Apronius ille, qui, ut ipse non solum vita, sed corpore atque ore significat, immensa aliqua vorago est aut gurgis vitiorum turpitudinumque omnium. Hunc in

omnibus stupris, hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conviviis principem adhibebat: tantamque habet morum similitudo coniunctionem atque concordiam, ut Apronius, qui aliis inhumanus ac barbarus, isti uni commodus ac disertus videretur, ut quem omnes odissent neque videre vellent, sine eo iste esse non posset, ut quum alii ne conviviis quidem iisdem quibus Apronius, hic iisdem etiam potulis uteretur, postremo, ut odor Apronii taeterrimus oris et corporis, quem, ut aiunt, ne bestiae quidem ferre possent, uni isti suavis et iucundus videretur. Ille erat in tribunali proximus, in cubiculo solus, in convivio dominus, ac tum maxime, quum accubante praetextato praetoris filio in convivio saltare nudus coeperat. X. 24. Hunc, uti dicere institui, principem Verres ad fortunas aratorum vexandas diripiendasque esse voluit: huius audaciae, nequitiae, crudelitati fidelissimos socios optimosque cives scitote hoc praetore traditos, iudices, atque addictos fuisse, novis institutis et edictis, tota Hieronica lege, quem ad modum ante dixi, reiecta ac repudiata.

25. Primum edictum, iudices, audite praeclarum: *Quantum decumanus edidisset aratorem sibi decumae dare oportere, ut tantum arator decumano dare cogeretur.* Quo modo? quantum poposcerit Apronius, dato. Quid est hoc? utrum praetoris institutum in socios an in hostes victos insani edictum atque imperium tyranni? Ego tantundem dabo, quantum ille poposcerit? poscet omne, quantum exaravero. Quid omne? plus immo etiam, inquit, si volet. Quid tum? Quid censes? Aut dabis aut contra edictum fecisse damnabere. Per deos immortales, quid est hoc? veri enim simile non est. 26. Sic mihi persuadeo, iudices: tametsi omnia in istum hominem convenire putetis, tamen hoc vobis falsum videri. Ego enim, quum hoc tota Sicilia diceret, tamen affirmare non auderem, si haec edicta non ex ipsius tabulis totidem verbis recitare possem, sicuti faciam. Da, quaeso, sribae: recitet ex codice professionem. Recita edictum de professione. Negat me recitare totum: nam id significare nutu videtur. Quid praetereo? an illud, ubi caves tamen Siculis et miseros respicis aratores? Dicis enim



te in decumanum, si plus abstulerit quam debitum sit, in octuplum iudicium daturum. Nihil mihi placet praetermitti. Recita hoc quoque, quod postulat: totum recita. EDICTUM DE IUDICIO IN OCTUPLUM.

Iudicio ut arator decumanum persequatur? miserum atque iniquum: ex agro homines traducis in forum, ab aratro ad subsellia, ab usu rerum rusticarum ad insolitam litem atque iudicium. XI. 27. Quum omnibus in aliis vectigalibus Asiae, Macedoniae, Hispaniae, Galliae, Africae, Sardiniae, ipsius Italiae, quae vectigalia sunt, quum in his, inquam, rebus omnibus publicanus petitor ac pignerator, non ereptor neque possessor soleat esse, tu de optimo, de iustissimo, de honestissimo genere hominum, hoc est de aratoribus, ea iura constituebas, quae omnibus aliis essent contraria. Utrum est aequius decumanum petere an aratorem repetere? iudicium integra re an perdita fieri? eum, qui manu quaesierit, an eum, qui digito sit licitus, possidere? Quid? qui singulis iugis arant, qui ab opere ipsi non recedunt, quo in numero magnus ante te praetorem numerus ac magna multitudo Siculorum fuit, quid facient, quum dederint Apronio, quod poposcerit? relinquunt arationes? relinquunt Larem familiarem suum? venient Syracusas, ut te praetore videlicet aequo iure Apronium, delicias ac vitam tuam, iudicio recuperatorio persequantur? 28. Verum esto: reperietur aliqui fortis et experiens arator, qui, quum tantum dederit decumano, quantum ille deberi dixerit, iudicio repetat et poenam octupli persequatur. Exspecto vim edicti, severitatem praetoris: faveo aratori, cupio octupli damnari Apronium. Quid tandem postulat arator? Nihil nisi ex edicto iudicium in octuplum. Quid Apronius? Non recusat. Quid praetor? Iubet recuperatores reiicere. Decurias scribamus. Quas decurias? De cohorte mea reiicies, inquit. Quid? cohors ista quorum hominum est? Volusii haruspiceis et Cornelii medici et horum canum, quos tribunal meum vides lambere. Nam de conventu nullum umquam iudicem nec recuperatorem dedit: iniquos decumanis aiebat omnes esse, qui ullam agri glaebam possiderent. Veniendum erat ad eos contra Apronium, qui nondum Aproniani convivii crapulam

exhalassent. XII. O praeclarum et commemorandum iudicium! o severum edictum! o tutum perfugium aratorum!

29. Atque ut intelligatis cuius modi ista iudicia in octuplum, cuius modi istius de cohorte recuperatores existimati sint, sic attendite. Ecquem putatis decumanum hac licentia permissa, ut tantum ab aratore quantum poposisset auferret, plus quam deberetur poposuisse? Considerate cum vestris animis vosmet ipsi ecquem putetis, praesertim quum id non solum avaritia, sed etiam imprudentia accidere potuerit. Multos necesse est. At ego omnes dico plus ac multo plus quam decumam abstulisse. Cedo mihi unum ex triennio praeturac tuae qui octupli damnatus sit. Damnatus? Immo vero in quem iudicium ex edicto tuo postulatum sit. Nemo erat videlicet aratorum, qui iniuriam sibi factam queri posset: nemo decumanorum qui grano amplius sibi quam deberetur deberi professus esset. Immo vero contra rapiebat et asportabat quantum a quoque volebat Apronius, omnibus autem locis aratores spoliati ac vexati querebantur, neque famen ullum iudicium reperietur. 30. Quid est hoc? Tot viri fortes, honesti, gratiosi, tot Siculi, tot equites Romani ab homine nequissimo ac turpissimo laesi poenam octupli sine ulla dubitatione commissam non persequantur? Quae causa, quae ratio est? Una illa, iudices, quam videtis, quod ultro etiam illusos se et irrisos ab iudicio discessuros videbant. Etenim quod esset iudicium, quum ex Verris turpissimo flagitiosissimoque comitatu tres recuperatorum nomine adsedissent, adseculae istius non a patre ei traditi, sed a meretricula commendati? 31. Ageret videlicet causam arator: nihil sibi frumenti ab Apronio relictum, bona sua etiam direpta, se pulsatum verberatumque diceret: conferrent viri boni capita, de comissione loquerentur inter se ac de mulierculis, si quas a praetore abeuntes possent deprehendere: res agi videretur. Surrexisset Apronius, nova dignitas publicani, non ut decumanus squaloris plenus ac pulveris, sed unguentis oblitus, vino vigiliisque languidus. Omnia primo motu ac spiritu suo, vini, unguenti, corporis odore complexset. Dixisset haec, quae vulgo dicere solebat, non se decumas emisse, sed bona fortunaeque aratorum, non se decuma-

num esse Apronium, sed Verrem alterum dominum illorum ac tyrannum. Quae quum dixisset, illi optimi viri de cohorte istius recuperatores, non de absolvendo Apronio deliberarent, sed quaerent equo modo petitoem ipsum Apronio condemnare possent. XIII. 32. Hanc tu licentiam diripiendorum aratorum quum decumanis, hoc est, quum Apronio permisisses, ut quantum vellet posceret, quantum poposcisset auferret, hoc tibi defensionis ad iudicium tuum comparabas, habuisse te edictum recuperatores in octuplum daturum? Si mehercules ex omni copia conventus Syracusani, splendidissimorum honestissimorumque hominum, faceres potestatem aratori non modo reiiciendi, sed etiam sumendi recuperatores, tamen hoc novum genus iniuriae ferre nemo posset, te, quum tuos omnes fructus publicano tradidisses et rem de manibus amisisses, tum bona tua repetere ac persequi lite atque iudicio. 33. Quum vero verbo iudicium sit in edicto, re quidem vera tuorum comitum, hominum nequissimorum, collusio cum decumanis, sociis tuis atque adeo procuratoribus, tamen audes ullius mentionem iudicii facere, praesertim quum id non modo oratione mea, sed etiam re ipsa refellatur, quod in tantis incommodis aratorum iniuriisque decumanorum nullum ex isto praeclaro edicto non modo factum, sed ne postulatum quidem iudicium invenitur? 34. Erit tamen in aratores lenior quam videtur. Nam qui in decumanos octupli iudicium se daturum edixit, idem habuit in edicto se in aratorem in quadruplum daturum. Quis hunc audet dicere aratoribus infestum aut inimicum fuisse? quanto lenior est quam in publicanum? Edixit, ut quod decumanus edidisset sibi dari oportere, id ab aratore magistratus Siculus exigeret. Quid est reliqui iudicii, quod in aratorem dari possit? Non malum est, inquit, esse istam formidinem, ut, quum exactum sit ab aratore, tamen ne se commoveat reliquus metus iudicii sit. Si iudicio vis a me exigere, remove Siculum magistratum: si hanc vim adhibes, quid opus est iudicio? Quis porro erit quin malit decumanis tuis dare quod poposcerint, quam ab adseculis tuis quadruplo condemnari?

XIV. 35. Illa vero praeclara est clausula edicti, quod

omnium controversiarum, quae essent inter aratorem et decumanum, si uter velit, edicit se recuperatores daturum. Primum quae potest esse controversia, quum is, qui petere debet, aufert? et quum is non quantum debetur, sed quantum commodum est aufert, ille autem, unde ablatum est, iudicio suum recuperare nullo modo potest. Deinde in hoc homo luteus etiam callidus ac velerator esse vult, quod ita scribit: SI UTER VOLET, RECUPERATORES DABO. Quam lepide se furari putat! Utrique facit potestatem, sed utrum ita scripserit, si uter volet, an, si decumanus volet, nihil interest. Arator enim tuos istos recuperatores numquam volet.

36. Quid? illa cuius modi sunt, quae ex tempore ab Apronio admonitus edixit? Q. Septicio, honestissimo equite Romano, resistente Apronio et adfirmante se plus decuma non daturum, exoritur peculiare edictum repentinum, *ne quis frumentum de area tolleret ante, quam cum decumano pactus esset*. Ferebat hanc quoque iniquitatem Septicius et imbrum frumentum corrumpi in area patiebatur, quum illud edictum repente uberrimum quaestuosissimumque nascitur, *ut ante Kalendas Sextiles omnes decumas ad aquam deportatas haberent*. 37. Hoc edicto non Siculi—nam eos quidem superioribus edictis satis perdiderat atque afflixerat—, sed isti ipsi equites Romani, qui suum ius retinere se contra Apronium posse erant arbitrati, splendidi homines et aliis praetoribus gratiosi, vincti Apronio traditi sunt. Attendite enim cuius modi edicta sint: NE TOLLAT, inquit, EX AREA, NISI ERIT PACTUS. Satis haec magna vis est ad inique paciscendum: malo enim plus dare quam non mature ex area tollere. At ista vis Septicium et non nullos Septicii similes non coereet, qui ita dicunt: Non tollam potius, quam paciscar. His hoc opponitur: deportatum habeas ante Kalendas Sextiles. Deportabo igitur. Nisi pactus eris, non commovebis. Sic deportandi dies praestituta tollere cogebat ex area: prohibitio tollendi, nisi pactus esset, vim adhibebat pactioni, non voluntatem.

XV. 38. Iam vero illud non solum contra legem Hieronicam nec solum contra consuetudinem superiorum, sed etiam contra omnia iura Siculorum, quae habent a senatu

populoque Romano, ne quis extra suum forum vadimonium promittere cogatur. Statuit iste, *ut arator decumano quo vellet decumanus vadimonium promitteret*, ut hic quoque Apronio, quum ex Leontino usque ad Lilybaeum aliquem vadaretur, ex miseris aratoribus calumniandi quaestus accederet. Quamquam illa fuit ad calumniam singulari consilio reperta ratio, quod edixerat, *ut aratores iugera sationum suarum profiterentur*. Quae res quum ad pactiones iniquissimas magnam vim habuit, sicut ostendam, neque ad ullam utilitatem rei publicae pertinuit, tum vero ad calumnias, in quas omnes inciderent quos vellet Apronius. 39. Ut enim quisque contra voluntatem eius dixerat, ita in eum iudicium de professione iugerum postulabatur, cuius iudicii metu magnus a multis frumenti numerus ablatas magnaque pecuniae coactae sunt: non quo iugerum numerum vere profiteri esset difficile aut amplius etiam profiteri — quid enim in eo periculi posset esse? — sed causa erat iudicii postulandi, quod ex edicto professus non esset. Iudicium autem quod fuerit isto praetore, si quae cohors et qui comitatus fuerit meministis, scire debetis. Quid igitur est quod ex hac iniquitate novorum edictorum intelligi velim, iudices? Iniuriamne factam sociis? At videtis. Auctoritatem superiorum repudiatam? Non audebit negare. XVI. 40. Apronium tantum isto praetore potuisse? Confiteatur necesse est. Sed vos fortasse, quod vos lex commonet, id in hoc loco quaeritis, num quas ex hisce rebus pecunias ceperit? Docebo cepisse maximas omnesque eas iniquitates, de quibus antea dixi, sui quaestus causa constituisse vincam, si prius illud propugnaculum, quo contra omnes meos impetus usurum se putat, ex defensione eius deiecero.

*Magno*, inquit, *decumas vendidi*. Quid ais? An tu decumas, homo audacissime atque amentissime, vendidisti? Tu partes eas, quas te senatus populusque Romanus voluit, an fructus integros atque adeo bona fortunasque aratorum omnes vendidisti? Si palam praeco iussu tuo praedicasset, non decumas frumenti, sed dimidias venire partes, et ita emptores accessissent, ut ad dimidias partes emendas, si pluris vendidisses tu dimidias quam caeteri decumas, cuinam

mirum videretur? Quid vero, si praeco decumas pronuntiavit, re vera, hoc est, lege, edicto, condicione plus etiam quam dimidiae venierunt, tamen hoc tibi praeclarum putabis, te pluris quod non licebat quam caeteros quod oportebat vendidisse? — Pluris vendidisti decumas quam caeteri. 41. Quibus rebus id adsecutus es? Innocentia? Aspice aedem Castoris: deinde, si audes, fac mentionem innocentiae. Diligentia? Codicis lituras tui contemplare in Sthenii Thermitani nomine: deinde dicere aude te diligentem. Ingenio? qui testes interrogare priore actione nolueris et iis tacitus os tuum praebere malueris, quamvis et te et patronos tuos ingeniosos esse dicito. Qua re igitur id, quod ais, adsecutus es? Magna est enim laus, si superiores consilio vicisti, posterioribus exemplum atque auctoritatem reliquisti. Tibi fortasse idoneus fuit nemo quem imitarere. At te videlicet inventorem rerum optimarum ac principem imitabuntur omnes. 42. Quis arator te praetore decumam dedit? quis duas? quis non maximo se adfectum beneficio putavit, quum tribus decumis pro una defungeretur, praeter paucos, qui propter societatem furtorum tuorum nihil omnino dederunt? Vide inter importunitatem tuam senatusque bonitatem quid intersit. Senatus quum temporibus rei publicae cogitur ut decernat ut alterae decumae exigantur, ita decernit, ut pro his decumis pecunia solvatur aratoribus: ut, quod plus sumitur quam debetur, id emi, non auferri putetur. Tu, quum tot decumas non senatus consulto, sed novis edictis tuis nefariisque institutis exigeres et eriperes, magnum te fecisse arbitrare, si pluris vendideris quam L. Hortensius pater istius Q. Hortensii, quam Cn. Pompeius, quam C. Marcellus, qui ab aequitate, ab lege, ab institutis non recesserunt? 43. An tibi unius anni aut biennii ratio fuit habenda, salus provinciae, commoda rei frumentariae, ratio rei publicae in posteritatem fuit negligenda? quum rem ita constitutam accepisses, ut et populo Romano satis frumenti ex Sicilia suppeditaretur et aratoribus tamen arare atque agros colere expediret, quid effecisti? quid adsecutus es? Ut populo Romano nescio quid te praetore ad decumas accederet, deserendas arationes relinquendasque curasti. Successit tibi L.

Metellus. Tu innocentior quam Metellus? tu laudis et honoris cupidior? tibi enim consulatus quaerebatur, Metello paternus honos et avitus negligebatur. Multo minoris vendidit non modo quam tu, sed etiam quam qui ante te venderunt. XVII. Quaero, si ipse excogitare non potuerat, quem ad modum quam plurimo venderet, ne tua quidem recentia proximi praetoris vestigia persequi poterat, ut tuis praeclaris abs te principe inventis et excogitatis ediculis atque institutis uteretur? 44. Ille vero tum se minime Metellum fore putavit, si te ulla in re imitatus esset: qui ab urbe Roma, quod nemo umquam post hominum memoriam fecit, quum sibi in provinciam proficiscendum putaret, litteras ad civitates Siciliae miserit, per quas hortatur et rogat, ut arent, ut serant. In beneficio praetor hoc petit aliquanto ante adventum suum et simul ostendit se lege Hieronica venditurum, hoc est, in omni ratione decumarum nihil istius simile facturum. Atque haec non cupiditate aliqua scribit inductus, ut in alienam provinciam litteras mittat ante tempus, sed consilio, ne si tempus sationis praeterisset, granum de provincia Sicilia nullum haberemus. 45. Cognoscite Metelli litteras. EPISTOLA L. METELLI. XVIII. Hae litterae, iudices, L. Metelli, quas audistis, hoc, quantum est ex Sicilia frumenti hornotini, exaraverunt: glaebam commosset in agro decumano Siciliae nemo, si Metellus hanc epistolam non misisset. Quid? Metello divinitus hoc venit in mentem an a Siculis, qui Romam frequentissimi convenerant, negotiatoribusque Siciliae doctus est? quorum quanti conventus ad Marcellos antiquissimos Siciliae patronos, quanti ad Cn. Pompeium tum consulem designatum caeterosque illius provinciae necessarios fieri soliti sint quis ignorat? Quod quidem, iudices, nullo umquam de homine factum est, ut absens accusaretur ab iis palam, quorum in bona liberosque summum imperium potestatemque haberet. Tanta vis erat iniuriarum, ut homines quidvis perpeti quam non de istius improbitate deplorare et conqueri mallent. 46. Quas litteras quum ad omnes civitates prope suppliciter misisset Metellus, tamen antiquum modum sationis nulla ex parte adsequi potuit: diffugerant enim permulti, id quod osten-

dam, nec solum arationes, sed etiam sedes suas patrias istius iniuriis exagitati reliquerant.

Non mehercule augendi criminis causa, iudices, dicam, sed, quem ipse accepi oculis animoque sensum, hunc vere apud vos et ut potero planissime exponam. 47. Nam quum quadriennio post in Siciliam venissem, sic mihi adfecta visa est, ut eae terrae solent, in quibus bellum acerbum diuturnumque versatum est. Quos ego campos antea collesque nitidissimos viridissimosque vidissem, hos ita vastatos nunc ac desertos videbam, ut ager ipse cultorem desiderare ac lugere dominum videretur. Herbitensis ager et Hennensis, Murgentinus, Assorinus, Imacharensis, Agyrinensis ita relictus erat ex maxima parte, ut non solum iugorum, sed etiam dominorum multitudinem quaereremus, Aetnensis vero ager, qui solebat esse cultissimus, et, quod caput est rei frumentariae, campus Leontinus, cuius ante species haec erat, ut, quum obsitum vidisses, annonae caritatem non vererere, sic erat deformis atque horridus, ut in uberrima Siciliae parte Siciliam quaereremus. Labefactarat enim vehementer aratores iam superior annus, proximus vero funditus everterat. XIX. 48. Tu mihi etiam audes mentionem facere decumarum? Tu in tanta improbitate, [tu] in tanta acerbitate, in tot ac tantis iniuriis, quum in arationibus et in earum rerum iure provincia Sicilia consistat, eversis funditus aratoribus, relictis agris, quum in provincia tam locuplete ac referta non modo rem, sed ne spem quidem ullam reliquam cuiquam feceris, aliquid te populare putabis habere, quum dices te pluris quam caeteros decumas vendidisse? Quasi vero aut populus Romanus hoc voluerit aut senatus tibi hoc mandaverit, ut, quum omnes aratorum fortunas decumarum nomine eriperes, in posterum fructu quoque illo commodoque frumentariae rei populum Romaum privares: deinde si quam partem tuae praedae ad summam decumarum addidisses, bene de re publica, bene de populo Romano meritis viderere.

Atque perinde loquor, quasi in eo sit iniquitas eius reprehendenda, quod propter gloriae cupiditatem, ut aliquos

summa frumenti decumani vinceret, acerbiorē legem, duriora edicta interposuerit, omnium superiorum auctoritatem repudiarit. 49. Magno tu decumas vendidisti. Quid, si doceo te non minus domum tuam avertisse quam Romam misisse decumarum nomine, quid habet populare oratio tua, quum ex provincia populi Romani aequam partem tu tibi sumpseris ac populo Romano miseris? quid, si duabus partibus doceo te amplius frumenti abstulisse quam populo Romano misisse, tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine cerviculam iactaturum et populo se ac coronae daturum? Haec vos antea, iudices, audistis, verum fortasse ita audistis, ut auctorem rumorem haberetis sermonemque omnium. Cognoscite nunc innumerabilem pecuniam frumentario nomine ereptam, ut simul illam quoque eius vocem improbam agnoscatis, qui se uno quaestu decumarum omnia sua pericula redempturum esse dicebat. XX. 50. Audivimus hoc iam diu, iudices: nego quemquam esse vestrum quin saepe audierit socios istius fuisse decumanos. Nihil aliud arbitror falso in istum esse dictum ab iis, qui male de isto existimarint, nisi hoc. Nam socii putandi sunt, quos inter res communicata est. Ego rem totam, fortunas omnes aratorum istius fuisse dico: Apronium Veneriosque servos, quod isto praetore fuit novum genus publicanorum, caeterosque decumanos procuratores istius quaestus et administratos rapinarum fuisse dico. 51. Quo modo hoc doces? Quo modo ex locatione illa columnarum docui istum praedatum: opinor, ex eo maxime, quod iniquam legem novamque dixisset. Quis enim umquam conatus est iura omnia et consuetudinem omnium commutare cum vituperatione sine quaestu? Pergam atque insequar longius. Iniqua lege vendebas quo pluris venderes. Cur, addictis iam et venditis decumis, quum iam ad summam decumarum nihil, ad tuum quaestum multum posset accedere, subito atque ex tempore nova nascebantur edicta? Nam ut vadimonium decumano quocumque is vellet promitteretur, ut ex area nisi pactus esset arator ne tolleretur, ut ante Kalend. Sext. decumas deportatas haberet, haec omnia, iam venditis decumis, anno tertio te edixisse dico: quae si rei publicae causa fa-

ceres, in vendendo essent pronuntiata, quia tua causa faciebas, quod erat imprudentia praetermissum, id quaestu ac tempore admonitus reprehendisti. 52. Illud vero cui probari potest, te sine tuo quaestu ac maximo quaestu tantam tuam infamiam, tantum capitis tui fortunarumque tuarum periculum neglexisse, ut, quum totius Siciliae cotidie gemitus querimoniasque audires, quum, ut ipse dixisti, reum te fore putares, quum huiusce iudicii discrimen ab opinione tua non abhorreret, paterere tamen aratores indignissimis iniuriis vexari ac diripi? Profecto, quamquam es singulari crudelitate et audacia, tamen abs te totam abalienari provinciam, tot homines honestissimos ac locupletissimos tibi inimicissimos fieri nolles, nisi hanc rationem et cogitationem salutis tuae pecuniae cupiditas ac praesens illa praeda superaret. 53. Etenim quoniam summam ac numerum iniuriarum vobis, iudices, non possum exponere, singillatim autem de unius cuiusque incommodo dicere infinitum est, genera ipsa iniuriarum, quaeso, cognoscite.

XXI. Nympho est Centuripinus, homo gnavus et industrius, experientissimus ac diligentissimus arator. Is quum arationes magnas conductas haberet, quod homines etiam locupletes, sicut ille est, in Sicilia facere consueverunt, easque magna impensa magnoque instrumento tueretur, tanta ab isto iniquitate oppressus est, ut non modo arationes relinqueret, sed etiam ex Sicilia profugeret Romamque una cum multis ab isto eiectis veniret. Fecit ut decumanus Nymphonem negaret ex edicto illo praeclaro, quod nullam ad aliam rem nisi ad huius modi quaestus pertinebat, numerum iugerum professum esse. 54. Nympho quum se aequo vellet iudicio defendere, dat iste viros optimos recuperatores, eundem illum medicum Cornelium — is est Artemidorus Pergaeus, qui in sua patria dux isti quondam et magister ad spoliandum Dianae templum fuit — et haruspicem Volusium et Valerium praeconem. Nympho, antequam plane constitit, condemnatur. Quanti, fortasse quaeritis. Nulla erat edicti poena certa: frumenti eius omnis, quod in areis esset. Sic Apronius decumanus non decumam debitam, non frumentum remotum atque celatum, sed tritici septem milia

medimnum ex Nymphonis arationibus edicti poena, non redemptionis aliquo iure tollit.

XXII. 55. Xenonis Menaeni, nobilissimi hominis, uxoris fundus erat colono locatus: colonus, quod decumanorum iniurias ferre non poterat, ex agro profugerat. Verres in Xenonem iudicium dabat illud suum damnatorium de iugerum professione. Xeno ad se pertinere negabat: fundum elocatum esse dicebat. Dat iste iudicium, SI PARERET IUGERA EIUS FUNDI PLURA ESSE QUAM COLONUS ESSET PROFESSUS, tum ut Xeno damnaretur. Dicebat ille non modo se non arasse, id quod satum erat, sed nec dominum eius esse fundi nec locatorem: uxoris esse: eam ipsam suum negotium gerere: ipsam locavisse. Defendebat Xenonem homo summo splendore et summa auctoritate praeditus, M. Cossutius. Iste nihilo minus iudicium HS 1000 dabat. Ille, tametsi recuperatores de cohorte latronum sibi parari videbat, tamen iudicium se accepturum esse dicebat. Tum iste magna voce Veneriis imperat, ut Xeno audiret: dum res iudicetur, hominem adservent: quum iudicata sit, ad se ut adducant: et illud simul ait, se non putare illum, si propter divitias poenam damnationis contemneret, etiam virgas contempturum. Hac ille vi et hoc metu adductus tantum decumanis dedit, quantum iste imperavit.

XXIII. 56. Polemarchus est Murgentinus, vir bonus atque honestus. Ei quum pro iugeribus quinquaginta medimna 1000 decumae imperarentur, quod recusabat, domum ad istum in ius eductus est, et, quum iste etiam cubaret, in cubiculum introductus est, quod nisi mulieri et decumano patebat alii nemini. Ibi quum pugnis et calcibus concisus esset, qui 1000 medimnis decidere nolisset, mille promisit. Ebulidas est Grospus, Centuripinus, homo quum virtute et nobilitate domi suae tum etiam pecunia princeps. Huic homini, iudices, honestissimae civitatis honestissimo non modo frumenti scitote, sed vitae et sanguinis tantum relictum esse, quantum Apronii libido tulit. Nam vi, malo, plagis adductus est ut frumenti daret non quantum deberet, sed quantum cogeretur. 57. Sostratus et Numenius et Nymphodorus eiusdem civitatis, quum ex agris tres fratres consor-

tes profugissent, quod iis plus frumenti imperabatur, quam quantum exarant: hominibus coactis in eorum arationes Apronius venit, omne instrumentum diripuit, familiam abduxit, pecus abegit. Postea quum ad eum Nymphodorus venisset Aetnam et oraret, ut sibi sua restituerentur, hominem corripit ac suspendi iussit in oleastro quodam, quae est arbor, iudices, Aetnae in foro. Tam diu pependit in arbore socius amicusque populi Romani in sociorum urbe ac foro, colonus aratorque vester, quam diu voluntas Apronii tulit.

58. Genera iam dudum innumerabilium iniuriarum, iudices, singulis nominibus profero: infinitam multitudinem iniuriarum praetermitto. Vos ante oculos animosque vestros tota Sicilia decumanorum hos impetus, aratorum direptiones, huius importunitatem, Apronii regnum proponite. Contempsit Siculos: non duxit homines: nec ipsos ad persequendum vehementes fore et vos iniurias eorum leviter laturos existimavit. XXIV. 59. Esto: falsam de illis habuit opinionem, malam de vobis: verum tamen quum de Siculis male mereretur, cives Romanos coluit, iis indulgit, eorum voluntati et gratiae deditus fuit. Iste cives Romanos? At nullis inimicior aut infestior fuit. Mitto vinela, mitto carcerem, mitto verbera, mitto secures, crucem denique illam praetermitto, quam iste civibus Romanis testem humanitatis in eos ac benevolentiae suae voluit esse: mitto, inquam, haec omnia atque in aliud dicendi tempus reiicio: de decumis, de civium Romanorum condicione in arationibus disputo: qui quem ad modum essent accepti, iudices, audistis ex ipsis: bona sibi erepta dixerunt. 60. Verum haec, quoniam eius modi casus fuit, ferenda sunt: nihil valuisse aequitatem, nihil consuetudinem: damna denique, iudices, nulla tanta sunt, quae non viri fortes ac magno et libero animo adfecti ferenda arbitrentur. Quid, si equitibus Romanis non obscuris neque ignotis, sed honestis et illustribus manus ab Apronio isto praetore sine ulla dubitatione adferebantur? quid exspectatis: quid amplius a me dicendum putatis? an id agendum est, ut eo celerius de isto transigamus, quo maturius ad Apronium possimus, id quod ego illi iam in Sicilia

pollicitus sum, pervenire? qui C. Matrinius, iudices, summa virtute hominem, summa industria, summa gratia, Leontinis in publico biduum tenuit: a Q. Apronio, iudices, homine in dedecore nato, ad turpitudinem educato, ad Verris flagitia libidinesque accommodato, equitem Romanum scitote biduum cibo tectoque prohibitum, biduum Leontinis in foro custodiis Apronii retentum atque adservatum neque ante dimissum quam ad condicionem eius depectus est. XXV. 61. Nam quid ego de Q. Lollio, iudices, dicam, equite Romano spectato atque honesto? Clara res est, quam dicturus sum, tota Sicilia celeberrima atque notissima: qui quum araret in Aetnensi quumque is ager Apronio cum caeteris agris esset traditus, equestri vetere illa auctoritate et gratia fretus adfirmavit se decumanis plus quam deberet non daturum. Refertur eius sermo ad Apronium. Enim vero iste ridere ac mirari Lollium nihil de Matrino, nihil de caeteris rebus audisse. Mittit ad hominem Venerios: — hoc quoque attendite, apparitores a praetore adsignatos habuisse decumanum, si hoc mediocre argumentum videri potest istum decumanorum nomine ad suos quaestus esse abusum —: adducitur a Veneriis atque adeo attrahitur Lollius. Postmodum, quum Apronius e palaestra redisset et in triclinio, quod in foro Aetnae straverat, recubisset, statuitur Lollius in illo tempestivo gladiatorum convivio. 62. Non mehercule haec, quae loquor, crederem, iudices, tametsi vulgo audieram, nisi mecum ipse senex, quum mihi atque huic voluntati accusationis meae lacrimans gratias ageret, summa cum auctoritate esset locutus. Statuitur, ut dico, eques Romanus, annos prope xc natus, in Apronii convivio, quum interea Apronius caput atque os suum unguento confricaret. *Quid est, Lolli?* inquit. *Tu nisi malo coactus recte facere nescis?* Homo quid ageret, taceret responderet, quid faceret denique illa aetate et auctoritate praeditus nesciebat. Apronius interea cenam ac pocula posebat. Servi autem eius, qui et moribus eisdem essent quibus dominus et eodem genere ac loco nati, praeter oculos Lollii haec omnia ferebant. Ridere convivae, cachinnare ipse Apronius, nisi forte existimatis eum in vino atque luxu non risisse, qui nunc in periculo atque

exitio suo risum tenere non possit. Ne multa, iudices: istis contumeliis scitote Q. Lollium coactum ad Apronii leges condicionesque venisse. 63. Lollius, aetate et morbo impeditus, ad testimonium dicendum venire non potuit. Quid opus est Lollio? Nemo hoc nescit: nemo tuorum amicorum, nemo abs te productus, nemo abs te interrogatus nunc se primum diceret audire. M. Lollius, eius filius, adolescens lectissimus, praesto est: huius verba audietis. Nam Q. Lollius eiusdem filius, qui Calidium accusavit, adolescens et bonus et fortis et in primis disertus, quum his contumeliis iniuriisque commotus in Siciliam esset profectus, in itinere occisus est: cuius mortis causam fugitivi sustinent, re quidem vera nemo in Sicilia dubitat quin eo sit occisus, quod habere clausa non potuerit sua consilia de Verre. Iste porro non dubitabat quin is, qui alium ante studio adductus accusasset, sibi adveniendi praesto esset futurus, quum esset parentis iniuriis et domestico dolore commotus.

XXVI. 64. Iamne intelligitis, iudices, quae pestis, quae immanitas in nostra antiquissima, fidelissima proximaque provincia versata sit? Iam videtis quam ob causam Sicilia, tot hominum furta antea, rapinas, iniquitates ignominiasque perpessa hoc non potuerit novum ac singulare atque incredibile genus iniuriarum contumeliarumque perferre? Iam omnes intelligunt cur universa provincia defensorem suae salutis eum quaesiverit, cuius iste fidei, diligentiae, perseverantiae nulla ratione eripi possit. Tot iudiciis interfuistis, tot homines nocentes et improbos accusatos et vestra et superiorum memoria scitis esse: eequem vidistis, eequem audistis in tantis furtis, in tam apertis [in] tanta audacia, tanta impudentia esse versatum? 65. Apronius stipatores Venerios secum habebat: ducebat eos circum civitates: publice sibi convivia parari, sterni triclinia et in foro sterni iubebat: eo vocari homines honestissimos, non solum Siculos, sed etiam equites Romanos, ut, quicum vivere nemo unquam nisi turpis impurusque voluisset, ad eius convivium spectatissimi atque honestissimi viri tenerentur. Haec tu, omnium mortalium profligatissime et perditissime, quum scires, quum audires cotidie, quum videres, si sine tuo

quaestu maximo fierent, cum tanto tuo periculo fieri paterere atque concederes? Tantum apud te quaestus Apronii, tantum eius sermo inquinatissimus et blanditiae flagitiosae valuerunt, ut numquam animum tuum cura fortunarum tuarum cogitatioque tangeret? 66. Cernitis, iudices, quod et quantum incendium decumanorum impetu non solum per agros, sed etiam per reliquas fortunas aratorum, neque solum per bona, sed etiam per iura libertatis et civitatis isto praetore pervaserit. Videtis pendere alios ex arbore, pulsari autem alios et verberari: porro alios in publico custodiri: destitui alios in convivio, condemnari alios a medico et praecone praetoris: bona tamen interea nihilo minus eorum omnium ex agris auferri ac diripi. Quid est hoc? praetoris imperium, praetoris leges, iudicia in socios fideles in provincia suburbana? Nonne omnia potius eius modi, quae, si Athenio vicisset, in Sicilia non fecisset? Non, inquam, iudices, esset ullam partem istius nequitiae fugitivorum insolentia consecuta.

XXVII. Privatim hoc modo: quid? publice civitates tractatae quem ad modum sunt? Audistis permulta, iudices, testimonia civitatum et reliquarum audietis. 67. Ac primum de Agyrinensi populo fideli et illustri breviter cognoscite. Agyrinensis est in primis honesta Siciliae civitas, hominum ante hunc praetorem locupletium summorumque aratorum. Eius agri decumas quum emisset idem Apronius, Agyrium venit. Qui cum apparitoribus eo et cum vi ac minis venisset, poscere pecuniam grandem coepit, ut accepto lucro discederet: nolle se negotii quidquam habere dicebat, sed accepta pecunia quam primum in aliam civitatem occurrere. Sunt omnes Siculi non contemnendi, si per nostros magistratus liceat, sed homines satis fortes et plane frugi ac sobrii et in primis haec civitas, de qua loquor, iudices. 68. Itaque homini improbissimo respondent Agyrinenses, sese decumas ei quem ad modum deberent daturus: lucrum, quum ille magno praesertim emisset, non addituros. Apronius certiozem facit istum, cuius res erat.

XXVIII. Statim, tamquam coniuratio aliqua Agyrii contra rem publicam facta aut legatus praetoris pulsatus esset,

ita Agyrio magistratus et quinque primi accitu istius evocantur. Veniunt Syracusas: praesto est Apronius: ait eos ipsos, qui venissent, contra edictum praetoris fecisse. Quaerebant, quid? Respondebat se ad recuperatores esse dicturum. Iste, aequissimus homo, formidinem illam suam Agyrinensibus miseris iniiciebat: recuperatores se de cohortesua daturum minabatur. Agyrinenses, viri fortissimi, iudicio se passuros esse dicebant. 69. Ingerebat iste Artemidorum Cornelium medicum et Tlepolemum Cornelium pictorem et huiusmodi recuperatores, quorum civis Romanus nemo erat, sed Graeci sacrilegi, iam pridem improbi, repente Cornelii. Videbant Agyrinenses, quidquid ad eos recuperatores Apronius attulisset, illum perfacile probaturum: condemnari cum istius invidia infamiaeque malebant quam ad eius condiciones pactionesque accedere. Quaerebant quae in verba recuperatores daret. Respondebat, SI PARET, ADVERSUS EDICTUM FECISSE: in qua re, in iudicio dicturum esse aiebat. Iniquissimis verbis, improbissimis recuperatoribus conflictari malebant quam quidquam cum isto sua voluntate decidere. Summittebat iste Timarchidem, qui moneret eos, si saperent, ut transigerent. Pernegabant. Quid ergo? In singulos HS quinquagenis milibus damnari mavultis? Malle dicebant. Tum iste clare, omnibus audientibus, QUI DAMNATUS ERIT, inquit, VIRGIS AD NECEM CAEDETUR. Hic illi flentes rogare atque orare coeperunt, ut sibi suas segetes fructusque omnes arationesque vacuas Apronio tradere liceret, ut ipsi sine ignominia molestiaeque discederent.

70. Hac lege, iudices, decumas vendidit Verres. Dicat licet Hortensius, si volet, magno Verrem vendidisse. XXIX. Haec condicio fuit isto praetore aratorum, ut secum praclare agi arbitrarentur, si vacuos agros Apronio tradere liceret. Multas enim cruces propositas effugere cupiebant. Quantum Apronius edidisset deberi, tantum ex edicto dandum erat. Etiamne, si plus edidisset quam quantum natum esset? Etiam, quando magistratus ex istius edicto exigere debebant. At arator repetere poterat. Poterat vero Artemidoro recuperatore. Quid, si minus dedisset arator quam poposcisset Apronius? Iudicium in aratorem in quadruplum.



Ex quo iudicium numero? Ex cohorte praetoria praeclara hominum honestissimorum. Quid amplius? Minus te iugerum professum esse dico: recuperatores reiice, quod adversum edictum feceris. Ex quo numero? Ex eadem cohorte. Quid erit extremum? Si damnatus eris atque adeo quum damnatus eris — nam dubitatio damnationis illis recuperatoribus quae poterat esse? —, virgis te ad necem caedi necesse erit. His legibus, his condicionibus erit quisquam tam stultus qui decumas venisse arbitretur? qui aratori novem partes reliquas factas esse existimet? qui non intelligat istum sibi quaestui praedaeque habuisse bona, possessiones fortunaeque aratorum? Virgarum metu Agyrinenses quod imperatum esset facturos se esse dixerunt.

XXX. 71. Accipite nunc quid imperarit, et dissimulate, si potestis, vos intelligere ipsum praetorem, id quod tota Sicilia perspexit, redemptorem decumarum atque adeo aratorum dominum ac regem fuisse. Imperat Agyrinensibus, ut decumas ipsi publice accipiant, Apronio lucrum dent. Si magno emerat, quoniam tu es, qui pretia diligentissime exquisisti, qui, ut ais, magno vendidisti: quare putabas emptori lucrum addi oportere? Esto: putabas. Quamobrem imperabas ut adderent? Quid est aliud capere conciliare pecunias, in quo te lex tenet, si hoc non est vi atque imperio cogere invitos lucrum dare alteri, hoc est, pecuniam dare? 72. Quid tum? Apronio, deliciis praetoris, lucelli aliquid iussi sunt dare. Putatote Apronio datum, si Apronianum lucellum ac non praetoria praeda vobis videbitur. Imperas ut decumas accipiant: Apronio dent lucri tritici medimnum  $\text{xxxiii}$ . Quid hoc est? Una civitas ex uno agro plebis Romanae prope menstrua cibaria praetoris imperio donare Apronio cogitur. Tu magno decumas vendidisti, quum tantum lucri decumano sit datum? Profecto, si pretium exquisisses diligenter, tum, quum vendebas,  $\bar{x}$  medimnum potius addidissent quam HS  $\text{lxx}$  postea. Magna praeda videtur: audite reliqua et diligenter attendite quo minus miremini Siculos re necessaria coactos auxilium a patronis, ab consulibus, ab senatu, ab legibus, ab iudiciis petivisse. 73. Ut probaret Apronius hoc triticum, quod ei dabatur, imperat

Agyrinensibus Verres, ut in medimna singula dentur Apronio HS. XXXI. Quid est hoc? tanto numero frumenti lucri nomine imperato et expresso, numi praeterea exiguntur, ut probetur frumentum? An poterat non modo Apronius, sed quivis, exercitui si metiendum esset, improbare Siculum frumentum, quod illi ex area, si vellet, admetiri licebat? Frumenti tantus numerus imperio tuo datur et cogitur. Non est satis: numi praeterea imperantur. Dantur. Parum est. Pro decumis hordei alia pecunia cogitur: iubes HS  $\text{xxx}$  lucri dari. Ita ab una civitate vi, minis, imperio iniuriaque praetoris eripiuntur tritici medimnum  $\text{xxxiii}$  et praeterea HS  $\text{lxx}$ . At haec obscura sunt aut, si omnes homines velint, obscura esse possunt? quae tu palam egisti, in conventu imperasti, omnibus inspectantibus coegisti: qua de re Agyrinenses magistratus et quinque primi, quos tu tui quaestus causa evocaras, acta et imperia tua domum ad senatum suum renuntiaverunt: quorum renuntiatio legibus illorum litteris publicis mandata est: quorum legati homines nobilissimi Romae sunt, qui hoc idem pro testimonio dixerunt. 74. Cognoscite Agyrinensium publicas litteras, deinde testimonium publicum civitatis. Recita litteras publicas, testimonium publicum. Animadvertistis in hoc testimonio, iudices, Apollodorum, cui Perirrhagi cognomen est, principem suae civitatis, lacrimantem testari ac dicere numquam post populi Romani nomen ab Siculis auditum et cognitum Agyrinenses contra quemquam infimum civem Romanum dixisse aut fecisse quippiam, qui nunc contra praetorem populi Romani magnis iniuriis et magno dolore publice testimonium dicere cogentur. Uni mehercule huic civitati, Verres, obsistere tua defensio non potest: tanta auctoritas est in eorum hominum fidelitate, tantus dolor in iniuria, tanta religio in testimonio. Verum non una te, sed universae similibus afflictae iniuriis et incommodis civitates legationibus ac testimoniis publicis persequuntur.

XXXII. 75. Etenim deinceps videamus Herbitensis civitas honesta et antea copiosa quem ad modum spoliata ab isto ac vexata sit. At quorum hominum? summorum aratorum, remotissimorum a foro, iudiciis, controversiis, quibus

parcere et consulere, homo impurissime, et quod genus hominum studiosissime conservare debuisti. Primo anno venierunt eius agri decumae tritici mo. cclxxx cclxxx cclxxx ∞ ∞ ∞. Alidius, istius item minister in decumis, quum emisset et praefecti nomine quum venisset Herbitam cum Veneriis locusque ei publice quo deverteretur datus esset, coguntur Herbitenses ei lucri dare tritici mo. cclxxx cclxxx cclxxx ∞ ∞ lxxx, quum decumae venissent tritici mo. cclxxx cclxxx cclxxx ∞ ∞ ∞. Atque hoc tantum lucri coguntur dare publice, tum quum iam privatim aratores ex agris spoliati atque exagitati decumanorum iniuriis profugissent. 76. Anno secundo quum emisset Apronius decumas tritici mo. cclxxx cclxxx lxxx lxxx, et ipse Herbitam cum illa sua praedonum copia manuque venisset, populus publice coactus est ei conferre lucri tritici mo. cclxxx cclxxx ∞, et accessionis HS ∞ ∞. De accessione dubito an Apronio ipsi data sit merces operae atque impudentiae. De tritici quidem numero tanto quis potest dubitare quin ad istum praedonem frumentarium, sicut Agyrinense frumentum, pervenerit? XXXIII. Anno tertio vero in hoc agro consuetudine usus est regia. Solere aiunt reges barbaros Persarum ac Syrorum plures uxores habere, iis autem uxoribus civitates attribuere, hoc modo: Haec civitas mulieri in redimiculum praebet, haec in collum, haec in erines. Ita populos habent universos non solum conscios libidinis suae, verum etiam ministros. 77. Eandem istius, qui se regem Siculorum esse dicebat, licentiam libidinemque fuisse cognoscite. Aeschrionis Syracusani uxor est Pipa, cuius nomen istius nequitia tota Sicilia pervulgatum est, de qua muliere versus plurimi supra tribunal et supra praetoris caput scribebantur. Hic Aeschrio, Pipae vir adumbratus, in Herbitensibus decumis novus instituitur publicanus. Herbitenses quum viderent, si ad Aeschrionem pretium resedisset, se ad arbitrium libidinosissimae mulieris spoliatum iri, liciti sunt usque adeo, quoad se efficere posse arbitrabantur. Supra adiecit Aeschrio: neque enim metuebat ne praetore Verre decumana mulier damno adfici posset. Addicitur med. lxxx ∞ ∞ ∞ c, dimidio fere pluris quam superiore anno. Aratores funditus evertentur, adeo

magis, quod iam superioribus annis afflicti erant ac paene perditum. Intellexit iste ita magno venisse, ut amplius ab Herbitensibus exprimi non posset: demit de capite med. loc: iubet in tabulas pro med. lxxx ∞ ∞ ∞ c referri lxxx ∞ ∞ lxxx. XXXIV. 78. Hordei decumas eiusdem agri Docimus emerat. Hic est Docimus, ad quem iste deduxerat Tertiam, Isidori mimi filiam, vi abductam ab Rhodio tibicine. Huius Tertiae plus etiam quam Pipae, plus quam caeterarum ac prope dicam tantum apud istum in Siciliensi praetura auctoritas potuit quantum in urbana Chelidonis. Veniunt Herbitam duo praetoris aemuli non molesti, muliercularum deterrimarum improbissimi cognitores, incipiunt postulare, posse, minari: non poterant tamen, quum cuperent, Apronium imitari. Siculi Siculos non tam pertimescebant. Quum omni ratione tamen illi calumniarentur, promittunt Herbitenses vadimonium Syracusas. Eo postea quam ventum est, coguntur Aeschrioni, hoc est Pipae, tantum dare, quantum erat de capite demptum, tritici mod. ∞ ∞ ∞ lxxx. Mulierculae publicanae noluit ex decumis nimium lucri dare, ne forte ab nocturno suo quaestu animum ad vectigalia redimenda transferret. 79. Transactum putabant Herbitenses, quum iste: *Quid de hordeo, inquit, et de Docimo, amiculo meo? quid cogitatis?* Atque hoc agebat in cubiculo, iudices, atque in lecto suo. Negabant illi quidquam sibi esse mandatum. *Non audio: numerate HS xlii.* Quid facerent miseri? aut quid recusarent? praesertim quum in lecto decumanae mulieris vestigia viderent recentia, quibus illum inflammari ad perseverandum intelligebant? Ita civitas una sociorum atque amicorum duabus deterrimis mulierculis Verre praetore vectigalis fuit. Atque ego nunc eum frumenti numerum et eas publice pecunias decumanis ab Herbitensibus datas esse dico: quo illi frumento et quibus pecuniis tamen ab decumanorum iniuriis cives suos non redemerunt. Perditis enim iam et direptis aratorum bonis haec decumana merces dabatur, ut aliquando ex eorum agris atque ex urbibus abirent. 80. Itaque quum Philinus Herbitensis, homo disertus et prudens et domi nobilis, de calamitate aratorum et de fuga et de reliquorum paucitate publice diceret, animadver-

tistis gemitum, iudices, populi Romani, cuius frequentia huic causae numquam defuit. Qua de paucitate aratorum alio loco dicam.

XXXV. Nunc illud, quod paene praeterii, non omnino relinquendum videtur. Nam, per deos immortales! quod de capite iste dempsit, quo tandem modo vobis non modo ferendum, verum etiam audiendum videtur? 81. Unus adhuc fuit post Romam conditam — di immortales faxint ne sit alter! — cui res publica se totam traderet, temporibus et malis coacta domesticis, L. Sulla. Hic tantum potuit, ut nemo illo invito nec bona nec patriam nec vitam retinere posset: tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in contione non dubitaret, bona civium Romanorum quum venderet, se praedam suam vendere. Eius omnes res gestas non solum obtinemus, verum etiam propter maiorum incommodorum et calamitatum metum publica auctoritate defendimus: unum hoc aliquot senatus consultis reprehensum decretumque est, ut, quibus ille de capite dempsisset, ii pecunias in aerarium referrent. Statuit senatus hoc ne illi quidem esse licitum, cui concesserat omnia, a populo factarum quaesitarumque rerum summas imminuere. 82. Illum viris fortissimis iudicarunt patres conscripti remittere de summa non potuisse: te mulieri deterrimae recte remisisse senatores iudicabunt? Ille, de quo legem populus Romanus iusserat, ut ipsius voluntas ei posset esse pro lege, tamen in hoc uno genere veterum religione legum reprehenditur: tu, qui omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tuam tibi pro lege esse voluisti? In illo reprehenditur, quod ex ea pecunia remisit, quam ipse quaesierat: tibi concedetur, qui de capite vectigalium populi Romani remisisti? XXXVI. 83. Atque in hoc genere audaciae multo etiam impudentius in decumis Acestensium versatus est: quas quum addixisset eidem illi Docimo, hoc est Tertiae, tritici mod.  $\bar{v}$  et accessionem ascripsisset HS MD, coëgit Acestenses a Docimo tantumdem publice accipere. Id quod ex Acestensium publico testimonio cognoscite. Recita testimonium publicum. Audistis quanti decumas accēperit a Docimo civitas, tritici mod.  $\bar{v}$  et accessionem. Cognoscite nunc quanti se vendidisse rettu-

lerit. LEX DECUMIS VENDUNDIS C. VERRE PR. Hoc nomine videtis tritici mod.  $\text{c}^{\text{c}}\text{c}^{\text{c}}\text{c}^{\text{c}}$  de capite esse dempta, quae quum de populi Romani victu, de vectigalium nervis, de sanguine detraxisset aerarii, Tertiae mimae condonavit. Utrum impudentius ab sociis abstulit? an turpius meretrici dedit? an improbius populo Romano ademit? an audacius tabulas publicas commutavit? Ex horum severitate te ulla vis eripiet aut ulla largitio? Non eripiet. [Sed si eripuerit, non intelligis haec, quae iam dudum loquor, ad aliam quaestionem atque ad peculatus iudicium pertinere? 84. Itaque hoc mihi reservabo genus totum integrum: ad illam, quam institui, causam frumenti ac decumarum revertar.

Qui quum agros maximos et feracissimos per se ipsum, hoc est, per Apronium, Verrem alterum, depopularetur, ad minores civitates habebat alios, quos tamquam canes immitteret, nequam homines et improbos: quibus aut frumentum aut pecuniam publice cogebat dari. XXXVII. A. Valentius est in Sicilia interpres, quo iste interprete non ad linguam Graecam, sed ad furta et flagitia uti solebat. Fit hic interpres, homo levis atque egens, repente decumanus: enit agri Liparensis miseri atque ieiuni decumas tritici med.  $\text{I}^{\text{c}}$ . Liparenses vocantur: ipsi accipere decumas et numerare Valentio coguntur lucri HS xxx milia. Per deos immortales! utrum tibi sumes ad defensionem? tantone minoris te decumas vendidisse, ut ad med.  $\text{I}^{\text{c}}$  HS xxx milia lucri statim sua voluntate civitas adderet, hoc est tritici med.  $\infty \infty$ ? an quum magno decumas vendidisses, te expressisse ab invitis Liparensibus hanc pecuniam? 85. Sed quid ego ex te quaero quid defensurus sis potius quam cognoscam ex ipsa civitate quid gestum sit? Recita testimonium publicum Liparensium, deinde quem ad modum numi Valentio sint dati. TESTIMONIUM PUBLICUM. QUO MODO SOLUTUM SIT, EX LITTERIS PUBLICIS. Etiamne haec tam parva civitas, tam procul a manibus tuis atque a conspectu remota, seiuncta a Sicilia, in insula inculta tenuique posita [in loco], cumulata aliis tuis maioribus iniuriis, in hoc quoque frumentario genere praedae tibi et quaestui fuit? Quam tu totam insulam cuidam tuorum sodalium, sicut aliquod munusculum, condonaras:

ab hac etiam haec frumentaria lucra tamquam a mediterraneis exigebantur? Itaque qui tot annis agellos suos te praetore redimere a piratis solebant, iidem se ipsos abs te pretio imposito redemerunt.

XXXVIII. 86. Quid vero? a Tissensibus, perparva ac tenui civitate, sed aratoribus laboriosissimis frugalissimisque hominibus, nonne plus lucri nomine eripitur, quam quantum omnino frumenti exararant? ad quos tu decumanum Diognetum Venerium misisti, novum genus publicani. Cur hoc auctore non Romae quoque servi publici ad vectigalia accedunt? Anno secundo Tissenses HS  $\bar{x}\bar{x}\bar{i}$  lucri dare coguntur inviti: tertio anno  $\bar{x}\bar{v}$  mod. tritici lucri Diogneto Venerio dare coacti sunt. Hic Diognetus, qui ex publicis vectigalibus tanta lucra facit, vicarium nullum habet, nihil omnino peculii. Vos etiam nunc dubitate, si potestis, utrum tantum numerum tritici Venerius apparitor istius sibi acceperit an huic exegerit. 87. Atque haec ex publico Tissen-  
sium testimonio cognoscite. TESTIMONIUM PUBLICUM TISSENSIUM. Obscure, iudices, praetor ipse decumanus est, quum eius apparitores frumentum a civitatibus exigant, pecunias imperent, aliquanto plus ipsi lucri auferant quam quantum populo Romano decumarum nomine daturi sunt! Haec aequitas in tuo imperio fuit, haec praetoris dignitas, ut servos Venerios Siculorum dominos esse velles. Hic delectus, hoc discrimen te praetore fuit, ut aratores in servorum numero essent, servi in publicanorum. XXXIX. 88. Quid? Amestratini miseri, impositis ita magnis decumis, ut ipsis reliqui nihil fieret, nonne tamen numerare pecunias coacti sunt? Addicuntur decumae M. Caesio, quum adessent legati Amestratini: statim cogitur Heraclius legatus numerare HS  $\bar{x}\bar{x}\bar{v}$ . Quid hoc est? quae est ista praeda? quae vis? quae direptio sociorum? Si erat Heraclio ab senatu mandatum ut emeret, emisset: si non erat, qui poterat sua sponte pecuniam numerare? Caesio renuntiat se dedisse. 89. Cognoscite renuntiationem ex litteris publicis. LITTERAE PUBLICAE. Quo senatus consulto erat hoc legato permissum? Nullo. Cur fecit? Coactus est. Quis hoc dicit? Tota civitas. Recita testimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM.

Ab hac eadem civitate anno secundo simili ratione extortam esse pecuniam et Sex. Vennonio datam ex eodem testimonio cognovistis. At Amestratinos, homines tennes, quum eorum decumas medimnis dccc vendidisses Bariobali Venerio — cognoscite nomina publicanorum —, cogis eos plus lucri addere, quam quanti venierant, quum magno venissent. Dant Bariobali medimna dccc, HS MD. Profecto numquam iste tam amens fuisset, ut ex agro populi Romani plus frumenti servo Venerio quam populo Romano tribui pateretur, nisi omnis ea praeda servi nomine ad istum ipsum perveniret. 90. Petrini, quum eorum decumae magno addictae essent, tamen invitissimi P. Naevio Turpioni, homini improbissimo, qui iniuriarum Sacerdote praetore damnatus est, HS  $\bar{l}\bar{i}\bar{i}$  dare coacti sunt. Itaque dissolute decumas vendidisti, ut, quum esset medimnum HS xv, venissent autem decumae medimnum  $\bar{i}\bar{i}\bar{i}$ , hoc est HS  $\bar{x}\bar{x}\bar{x}\bar{x}\bar{v}$ , lucri decumano HS  $\bar{l}\bar{i}\bar{i}$  darentur? At permagno decumas eius agri vendidisti. Videlicet gloriatur non Turpioni lucrum datum esse, sed Petrini pecuniam ereptam.

XL. 91. Quid? Halicyenses, quorum incolae decumas dant, ipsi agros immunes habent, nonne huic eidem Turpioni, quum decumae C med. venissent, HS xv∞ dare coacti sunt? Si id, quod maxime vis, posses probare, haec ad decumanos lucra venisse, nihil te attigisse, tamen hae pecuniae per vim atque iniuriam tuam captae et conciliatae tibi fraudi et damnationi esse deberent: quum vero hoc nemini persuadere possis, te tam amentem fuisse, ut Apronium et Turpionem, servos homines, tuo liberumque tuorum periculo divites fieri velles, dubitaturum quemquam existimas quin illis emissariis haec tibi omnis pecunia quaesita sit? 92. Segestam item ad immunem civitatem Venerius Symmachus decumanus immittitur. Is ab isto litteras adfert, ut sibi contra omnia senatus consulta, contra omnia iura contraque legem Rupiliam extra forum vadimonium promittant aratores. Audite litteras, quas ad Segestanos miserit. LITTERAE C. VERRIS. Hic Venerius quem ad modum aratores eluserit ex una pactione hominis honesti gratiosique cognoscite: in eodem enim genere sunt caetera. 93. Diocles est Panhor-

mitanus, Phimes cognomine, homo illustris ac nobilis. Arabat is agrum conductum in Segestano — nam commercium in eo agro nemini est —: conductum habebat HS sex milibus: pro decuma, quum pulsatus a Venerio esset, decidit HS XVI milibus et medimnis IŒCLIII. Id ex ipsius tabulis cognoscite. **NOMEN DIOCLIS PANHORMITANI.** Huic eidem Symmacho C. Annaeus Brocchus, senator, homo eo splendore, ea virtute, qua omnes existimatis, numos praeter frumentum coactus est dare. Venerione servo te praetore talis vir, senator populi Romani, quaestui fuit? **XLI.** Hunc ordinem si dignitate antecellere non existimabas, ne hoc quidem sciebas, iudicare? **94.** Antea quum equester ordo iudicaret, improbi et rapaces magistratus in provinciis inserviebant publicanis: ornabant eos, qui in operis erant: quemcumque equitem Romanum in provincia viderant, beneficiis ac liberalitate prosequantur: neque tantum illa res nocentibus proderat, quantum obfuit multis, quum aliquid contra utilitatem eius ordinis voluntatemque fecissent. Retinebatur hoc tum nescio quo modo quasi communi consilio ab illis diligenter, ut, qui unum equitem Romanum contumelia dignum putasset, ab universo ordine malo dignus iudicaretur: **95.** tu sic ordinem senatorium despexisti, sic ad libidines iniuriasque tuas omnia coaequasti, sic habuisti statutum cum animo ac deliberatum, omnes, qui habitarent in Sicilia aut qui Siciliam te praetore attingissent, iudices reicere, ut illud non cogitares, tamen ad eiusdem ordinis homines te iudices esse venturum? in quibus, si ex ipsorum domestico incommodo nullus dolor insideret, tamen esset illa cogitatio, in alterius iniuria sese despectos dignitatemque ordinis contemtam et abiectam. Quod mehercule, iudices, mihi non mediocriter ferendum videtur. Habet enim quemdam aculeum contumelia, quem pati pudentes ac viri boni difficillime possunt. **96.** Spoliasti Siculos: solent enim muti esse in iniuriis suis: vexasti negotiatores: inviti enim Romam raroque decedunt: equites Romanos ad Apronii iniurias dedisti: quid enim iam nocere possunt, quibus non licet iudicare? Quid? quum senatores summis iniuriis adficiis, quid aliud dicis nisi hoc: Cedo mihi etiam istum senatorem? ut

hoc amplissimum nomen senatorium non modo ad invidiam imperitorum, sed etiam ad contumeliam improborum natum esse videatur. **97.** Neque hoc in uno fecit Annaeo, sed in omnibus senatoribus, ut ordinis nomen non tantum ad honorem quantum ad ignominiam valeret. In C. Cassio, clarissimo et fortissimo viro, quum is eo ipso tempore primo istius anno consul esset, tanta improbitate usus est, ut, quum eius uxor, femina primaria, paternas arationes haberet in Leontino, frumentum omne decumanos auferre iusserit. Hunc tu in hac causa testem, Verres, habebis, quoniam iudicem ne haberes providisti. **98.** Vos autem, iudices, putare debetis esse quiddam nobis inter nos commune atque coniectum. Multa sunt imposita huic ordini munera, multi labores, multa pericula non solum legum ac iudiciorum, sed etiam rumorum ac temporum. Sic est hic ordo quasi propositus atque editus in altum, ut ab omnibus ventis invidia circumflari posse videatur. In hac tam misera atque iniqua condicione vitae ne hoc quidem retinebimus, iudices, ut magistratibus nostris in obtinendo iure nostro ne contemptissimi ac despiciatissimi esse videamur? **XLII.** **99.** Thermitani miserunt qui decumas emerent agri sui. Magni sua putabant interesse publice potius quamvis magno emi quam in aliquem istius emissarium inciderent. Appositus erat Venuleius quidam qui emeret. Is liceri non destitit: illi quoad videbatur ferri aliquo modo posse contenderunt: postremo liceri destiterunt: addicitur Venuleio tritici medimnum VIII milibus. Legatus Pasidorus renuntiat. Quum omnibus hoc intolerandum videretur, tamen Venuleio dantur, ne accedat, tritici mod. VII et praeterea HS II. Ex quo facile apparet quae merces decumani, quae praetoris praeda esse videatur. Cedo Thermitanorum mihi litteras et testimonium. **TABULAE THERMITANORUM ET TESTIMONIUM.** **100.** Imachares iam omni frumento ablato, iam omnibus iniuriis tuis exinanitos, tributum facere miseros ac perditos coegisti, ut Apronio darent HS XX milia. Recita et decretum de tributis et publicum testimonium. **SENATUS CONSULTUM DE TRIBUTO CONFERUNDO. TESTIMONIUM IMACHARENSIUM.** Hennenses, quum decumae venissent agri Hennensis med. VIIIcc, Apronio co-

acti sunt dare tritici modium  $\overline{xviii}$  et HS III milia. Quaeso, attendite, quantus numerus frumenti cogatur ex omni agro decumano. Nam per omnes civitates, quae decumas debent, percurrit oratio mea, et in hoc genere nunc, iudices, versor, non in quo singillatim aratores eversi bonis omnibus sint, sed quae publice decumanis luera data sint, ut aliquando ex eorum agris atque urbibus expleti atque saturati cum hoc cumulo quaestus decederent. XLIII. 101. Calactinis quam ob rem imperasti anno tertio, ut decumas agri sui, quas Calacte dare consuerant, Amestrati M. Caesio decumano darent, quod neque ante te praetorem illi fecerant neque tu ipse hoc ita statueras antea per biennium? Theomnastus Syracusanus in agrum Mutycensem cur abs te immissus est? qui aratores ita vexavit, ut illi in alteras decumas, id quod in aliis quoque civitatibus ostendam, triticum emere necessario propter inopiam cogerentur. 102. Iam vero ex Hyblensium pactionibus intelligetis, quae factae sunt cum decumano Cn. Sergio, sexiens tanto quam quantum satum sit ablatum esse ab aratoribus. Recita sationes ex litteris publicis. Cognoscite pactiones Menaenorum cum Venerio servo. Recita ex litteris publicis professiones sationum et pactiones Menaenorum. Patiemi, iudices, ab sociis, ab aratoribus populi Romani, ab eis, qui vobis laborant, vobis serviunt, qui ita plebem Romanam ab sese ali volunt, ut sibi ac liberis suis tantum supersit quo ipsi ali possint, ab his per summam iniuriam, per acerbissimas contumelias plus aliquanto ablatum esse quam natum est? 103. Sentio, iudices, moderandum mihi esse iam orationi meae fugiendam, que vestram satietatem. Non versabor in uno genere diutius et ita caetera de oratione mea tollam, ut in causa tamen relinquam. Audietis Agrigentinarum, fortissimorum virorum, diligentissimorum aratorum querimonias: cognoscetis Entellinorum, hominum summi laboris summaeque industriae, dolorem et iniurias: Heracliensium, Gelensium, Soluntinorum incommoda proferentur: Catinensium, locupletissimorum hominum amicissimorumque, agros vexatos ab Apronio cognoscetis: Tyndaritanam, nobilissimam civitatem, Cephaloeditanam, Haluntinam, Apolloniensem, Enguinam, Ca-

pitinam perditas esse hac iniquitate decumarum intelligetis: Inensibus, Murgentinis, Assorinis, Helorinis, Iaelinis nihil omnino relictum: Cetarinos, Scherinos, parvarum civitatum homines, omnino abiectos esse ac perditos: omnes denique agros decumanos per triennium populo Romano ex parte decuma, C. Verri ex omni reliquo vectigales fuisse et plerisque aratoribus nihil omnino superfuisse, si cui quid autem relictum aut remissum sit, id fuisse tantum quantum ex eo, quo istius avaritia contenta fuit, redundarit.

XLIV. 104. Duarum mihi civitatum reliquos feci agros, iudices, fere optimos ac nobilissimos, Aetnensem et Leontinum. Horum ego agrorum missos faciam quaestus triennii: unum annum eligam, quo facilius id, quod institui, explicare possim. Sumam annum tertium, quod et recentissimum est et ab isto ita administratus, ut, quum se certe decessurum videret, non laboraret, si aratorem in Sicilia nullum omnino esset relicturus. Agri Aetnensis et Leontini decumas agemus. Attendite, iudices, diligenter. Agri sunt feraces: annus tertius: decumanus Apronius. 105. De Aetnensibus perpauca dicam: dixerunt enim ipsi priore actione publice. Memoria tenetis Artemidorum Aetnensem, legationis[eius] principem, publice dicere, Apronium venisse Aetnam cum Veneriis: vocasse ad se magistratus: imperasse ut in medio foro sibi lecti sternerentur: cotidie solitum esse non modo in publico, sed etiam de publico convivari: quum in eius conviviis symphonia caneret maximisque poculis ministraretur, relineri solitos esse aratores, atque ab eis non modo per iniuriam, sed etiam per contumeliam tantum exprimi frumenti quantum Apronius imperasset. 106. Audistis haec, iudices, quae nunc ego omnia praetereo et relinquo. Nihil de luxuria Apronii loquor, nihil de insolentia, nihil de permissa ab isto licentia, nihil de singulari nequitia ac turpitudine: tantum de quaestu ac lucro dicam unius anni et unius agri, quo facilius vos coniecturam de triennio et de tota Sicilia facere possitis. Sed mihi Aetnensium brevis est oratio. Ipsi enim venerunt, ipsi publicas litteras deportaverunt: docuerunt vos quid lucelli fecerit homo non malus, familiaris praetoris, Apronius. Id, quaeso, ex ipsorum testimonio cocic. II. 1.

gnoscite. Recita testimonium Aetnensium. XLV. Quid ais? Dic, dic, quaeso, clarius, ut populus Romanus de suis vectigalibus, de suis aratoribus, de suis sociis atque amicis audiat.  $\bar{\text{L}}$  MED. HS  $\bar{\text{L}}$ . Per deos immortales! unus ager uno anno trecenta milia modium tritici et praeterea HS  $\bar{\text{L}}$  lucri dat Apronio! Tantone minoris decumae venierunt quam fuerunt, an, quum satis magno venissent, hic tantus tamen frumenti pecuniaeque numerus ab aratoribus per vim ablati est? Utrum enim horum dixeris, in eo culpa et crimen haerebit. 107. Nam illud quidem non dices, quod utinam dicas, ad Apronium non pervenisse tantum. Ita te non modo publicis tenebo, sed etiam privatis aratorum pactionibus ac litteris, ut intelligas non te diligentiore in faciendis fuisse furis quam me in reprehendis. Hoc tu feres? hoc quisquam defendet? hoc hi, si aliter de te statuere voluerint, sustinebunt? Uno adventu, ex uno agro Q. Apronium praeter eam quam dixi pecuniam numeratam ccc milia modium tritici lucri nomine sustulisse? 108. Quid? hoc Aetnenses soli dicunt? Immo etiam Centuripini, qui agri Aetnensis multo maximam partem possident: quorum legatis, hominibus nobilissimis, Androni et Artemoni, senatus ea mandata dedit, quae publice ad civitatem ipsorum pertinebant, de iis iniuriis, quas cives Centuripini non in suis, sed in aliorum finibus acceperant, senatus et populus Centuripinus legatos noluit mittere: ipsi aratores Centuripini, qui numerus est in Sicilia maximus hominum honestissimorum et locupletissimorum, tres legatos, cives suos, delegerunt, ut eorum testimonio non unius agri, sed prope totius Siciliae calamitates cognosceretis. Arant enim tota Sicilia fere Centuripini, et hoc in te certiores gravioreque testes sunt, quod caeterae civitates suis solum incommodis commoventur, Centuripini, quod in omnium fere finibus possessiones habent, etiam caeterarum civitatum damna ac detrimenta senserunt.

XLVI. 109. Verum, uti dixi, ratio certa est Aetnensium et publicis et privatis litteris consignata: meae diligentiae pensum magis in Leontino agro est exigendum propter hanc causam, quod ipsi Leontini publice non sane multum me adiuverunt: neque enim eos isto praetore hae

decumanorum iniuriae laeserunt, potius etiam, iudices, adiuverunt. Mirum fortasse hoc vobis aut etiam incredibile videatur, in tantis aratorum incommodis Leontinos, qui principes rei frumentariae fuerint, expertes incommodorum atque iniuriarum fuisse. Hoc causae est, iudices, quod in agro Leontino praeter unam Mnasistrati familiam glaebam Leontinorum possidet nemo. Itaque Mnasistrati, hominis honestissimi atque optimi viri testimonium, iudices, audistis: caeteros Leontinos, quibus non modo Apronius in agris, sed ne tempestas quidem ulla nocere potuit, expectare nolite. Etenim non modo incommodi nihil ceperunt, sed etiam in Apronianis illis rapinis in quaestu sunt compendioque versati. 110. Quapropter, quoniam me Leontina civitas atque legatio propter eam quam dixi causam defecit, mihimet in eunda ratio et via reperiunda est, qua ad Apronii quaestum, sive adeo qua ad istius ingentem immanemque praedam possim pervenire. Agri Leontini decumae tertio anno venierunt tritici medimnum  $\overline{\text{xxxvi}}$ , hoc est, tritici modium cc et xvi milibus. Magno, iudices, magno: neque enim hoc possum negare. Itaque necesse est aut damnum aut certe non magnum lucrum fecisse decumanos. Hoc enim solet usu venire iis, qui magno redemerunt. 111. Quid, si ostendo in hac una emptione lucri fieri tritici modium c? quid, si cc? quid, si ccc? quid, si cccc milia? Dubitabit etiam cui ista tanta praeda quaesita sit? Iniquum me esse quispiam dicet, qui ex lucri magnitudine coniecturam capiam furis atque praedae. Quid? si doceo, iudices, eos, qui  $\overline{\text{cccc}}$  mod. lucri faciunt, damnum facturos fuisse, si tua iniquitas, si tui ex cohorte recuperatores non intercederent, num quis poterit in tanto lucro tantaque iniquitate dubitare quin propter improbitatem tuam magnos quaestus feceris, propter magnitudinem quaestus improbus esse volueris? XLVII. 112. Quomodo igitur hoc adsequar, iudices, ut sciam quantum lucri factum sit? Non ex Apronii tabulis, quas ego quum conquererem non inveni, et quum in ius ipsum eduxi, expressi ut conficere se tabulas negaret. Si mentiebatur, quamobrem removebat, si hae tabulae nihil tibi erant offuturae? si omnino nullas confecerat litteras, ne id quidem satis significat

illum non suum negotium gessisse? Ea est enim ratio decumanorum, ut sine plurimis litteris confici non possit: singula enim nomina aratorum et cum singulis pactiones decumanorum litteris persequi et conficere necesse est. Iugera professi sunt omnes aratores imperio atque instituto tuo: non opinor quemquam minus esse professum quam quantum arasset, quum tot cruces, tot supplicia, tot ex cohorte recuperatores proponerentur. In iugero Leontini agri medimnum fere tritici seritur, perpetua atque aequabili satione: ager efficit cum octavo, bene ut agatur; verum, ut omnes di adiuvent, cum decumo: quod si quando accidit, tum fit ut tantum decumae sit quantum severis, hoc est, ut, quot iugera sint sata, totidem medimna decumae debeantur. 113. Hoc quum ita esset, primum illud dico, pluribus milibus medimnum venisse decumas agri Leontini, quam quot milia iugerum sata essent in agro Leontino. Quodsi fieri non poterat, ut plus quam decem medimna ex iugero exararent, medimnum autem ex iugero decumano dari oportebat, quum ager, id quod perraro evenit, cum decumo extulisset, quae erat ratio decumanis, si quidem decumae ac non bona veniebant aratorum, ut pluribus aliquanto medimnis decumas emerent quam iugera erant sata? In Leontino iugerum subscriptio ac professio non est plus  $\overline{\text{xxx}}$ . XLVIII. Decumae  $\overline{\text{xxxvi}}$  medimnum venierunt. Erravit aut potius insanivit Apronius? Immo tum insanisset, si aratoribus id, quod deberent, licitum esset et non quod Apronius imperasset necesse fuisset dare. 114. Si ostendam minus tribus medimnis in iugerum neminem dedisse decumae, concedes, opinor, ut cum decumo fructus arationis perceptus sit, neminem minus tribus decumis dedisse. Atque hoc in beneficii loco petitum est ab Apronio, ut in iugera singula ternis medimnis decidere liceret. Nam quum a multis quaterna, etiam quina exigerentur, multis autem non modo granum nullum, sed ne paleae quidem ex omni fructu atque ex annuo labore relinquerentur, tum aratores Centuripini, qui numerus in agro Leontino maximus est, unum in locum convenerunt: hominem suae civitatis in primis honestum ac nobilem, Andronem Centuripinum, legarunt ad Apronium, eundem, quem hoc

tempore ad hoc iudicium legatum et testem Centuripina civitas misit, ut is apud eum causam aratorum ageret ab eoque peteret, ut ab aratoribus Centuripinis ne amplius in iugera singula quam terna medimna exigeret. 115. Hoc vix ab Apronio in summo beneficio pro iis, qui etiam tum incolumes erant, impetratum est. Id quum impetrabatur, hoc videlicet impetrabatur, ut pro singulis decumis ternas decumas dare liceret. Quodsi tua res non ageretur, a te potius postularent, ne amplius quam singulas, quam ab Apronio, ut ne plus quam ternas decumas darent. Nunc, ut hoc tempore ea, quae regie seu potius tyrannice statuit in aratores Apronius, praetermittam neque eos appellem, a quibus omne frumentum eripuit et quibus nihil non modo de fructu, sed ne de bonis quidem suis reliqui fecit, ex hisce ternis medimnis, quod beneficii gratiaeque causa concessit, quid lucri fiat cognoscite.

XLIX. 116. Professio est agri Leontini ad iugerum  $\overline{\text{xxx}}$ . Haec sunt ad tritici medimnum  $\overline{\text{xc}}$ , id est, mod.  $\overline{\text{dxx}}$ : deductis tritici mod.  $\overline{\text{ccxvi}}$ , quanti decumae venierunt, reliqua sunt tritici  $\overline{\text{ccxxiv}}$ . Adde totius summae  $\overline{\text{lxxl}}$  milium modium tres quinquagesimas: fit tritici mod.  $\overline{\text{xxxii cccc}}$  — ab omnibus enim ternae praeterea quinquagesimae exigebantur —: sunt haec iam ad  $\overline{\text{ccclx}}$  mod. tritici. At ego  $\overline{\text{cccc}}$  lucri facta esse dixeram: non enim duco in hac ratione eos, quibus ternis medimnis non est licitum decidere. Verum, ut hac ipsa ratione summam mei promissi compleam, ad singula medimna multi HS binos, multi HS singulos semis accessionis cogebantur dare, qui minimum, singulos numos. Minimum ut sequamur, quoniam  $\overline{\text{xc}}$  med. duximus, accedant eo novo pessimoque exemplo HS xc milia. 117. Hic mihi etiam dicere audebit, magno se decumas vendidisse, quum ex eodem agro dimidio ipse plus abstulerit, quam populo Romano miserit?  $\overline{\text{ccxvi}}$  agri Leontini decumas vendidisti: si ex lege, magno: si, ut lex esset libido tua, si, ut quae dimidiaessent, decumae vocarentur, parvo vendidisti: multo enim pluris fructus annui Siciliae venire poterunt, si id te senatus aut populus Romanus facere voluisset. Etenim decumae saepe tanti venierant, quum lege Hieronica



venirent, quanti nunc lege Verria venierunt. Cedo mihi C. Norbani decumas venditas. C. NORBANI DECUMAE VENDITAE AGRI LEONTINI. Atqui tum neque iudicium de modo iugerum dabatur neque erat Artemidorus Cornelius recuperator neque ab aratore magistratus Siculus tantum exigebat quantum decumanus ediderat, nec beneficium petebatur ab decumano ut in iugera singula ternis medimnis decidere liceret, nec numerum accessionem cogebatur arator dare nec ternas quinquagesimas frumenti addere, et tamen populo Romano magnus frumenti numerus mittebatur.

L. 118. Quid vero istae sibi quinquagesimae, quid porro numerum accessiones volunt? quo id iure atque adeo quo id potius ore fecisti? Numos dabat arator: quo modo? aut unde? qui si largissimus esse vellet, cumulatione mensura uteretur, ut antea solebant facere in decumis, quum aequa lege et condicione venibant, is numum dabat. Unde? de frumento? quasi habuisset te praetore quod venderet. De vivo igitur aliquid erat resecandum, ut esset unde Apronio ad illos fructus arationum hoc corollarium numerum adderetur. Iam id porro utrum libentes an inviti dabant? Libentes? amabant, credo, Apronium. Inviti? qua re nisi vi et malo cogebantur? Iam iste homo amentissimus in vendendis decumis numerum faciebat accessiones ad singulas decumas: neque multum: bina aut terna milia numum addebat: fiunt per triennium HS 10 milia fortasse. Hoc neque exemplo cuiusquam neque iure ullo fecit, neque eam pecuniam rettulit, neque hoc parvum crimen quem ad modum defensor sit homo quisquam umquam excogitabit.

119. Quod quum ita sit, audes te dicere magno decumas vendidisse, quum sit perspicuum te bona fortunasque aratorum non populi Romani, sed tui quaestus causa vendidisse? Ut, si qui vilicus ex eo fundo, qui sestertia dena meritasset, excisis arboribus ac venditis, demptis tegulis, instrumento, pecore abalienato, domino xx milia numum pro x miserit, sibi alia praeterea centum confecerit, primo dominus, ignarus incommodi sui, gaudeat vilicoque delectetur, quod tanto plus sibi mercedis ex fundo reffectum sit, deinde, quum audierit eas res, quibus fundi fructus et cul-

tura continetur, amotas et venditas, summo supplicio vilicum adficiat et secum male actum putet: item populus Romanus, quum audit pluris decumas vendidisse C. Verrem quam innocentissimum hominem, cui iste successit, C. Sacerdotem, putat se bonum in arationibus fructibusque suis habuisse custodem ac vilicum: quum senserit istum omne instrumentum aratorum, omnia subsidia vectigalium vendidisse, omnem spem posteritatis avaritia sua sustulisse, arationes et agros vectigales vexasse atque exinanisse, ipsum maximos quaestus praedasque fecisse, intelliget secum esse actum pessime, istum autem summo supplicio dignum existimabit. LI. 120. Unde ergo hoc intelligi potest? Ex hoc maxime, quod ager decumanus provinciae Siciliae propter istius avaritiam desertus est. Neque id solum accidit, ut ei minus multis iugis ararent, si qui in agris remanserunt, sed etiam ut permulti locupletes homines, magni et gnavi aratores, agros latos ac fertiles desererent totasque arationes derelinquerent. Id adeo sciri facillime potest ex litteris publicis civitatum, propterea quod lege Hieronica numerus aratorum quotannis apud magistratus publice subscribitur. Recitandem quot acceperit aratores agri Leontini Verres. LXXXIII. quot anno tertio profiteantur. XXXII. Duo et quinquaginta aratores ita video deiectiones, ut iis ne vicarii quidem successerint. Quot aratores adveniente te fuerunt agri Mutycensis? videamus ex litteris publicis. CLXXXVII. Quid? anno tertio? LXXXVI. Centum et unum aratores unus ager istius iniuria desiderat, atque adeo [nostra] res publica, quoniam illa populi Romani vectigalia sunt, hunc tot patrum familias numerum desiderat et reposcit. Ager Herbitensis primo anno habuit aratores CCLII, tertio CXX: hinc CXXXII patres familias extorres profugerunt. Agyrinensis ager, quorum hominum! quam honestorum! quam locupletium! CCL aratores habuit primo anno praeturae tuae. Quid? tertio anno? LXXX, quem ad modum legatos Agyrinenses recitare ex litteris publicis audistis. LII. 121. Pro di immortales! si ex provincia tota CLXX eiecisses, possesne severis iudicibus salvus esse? Unus ager Agyrinensis CLXX aratoribus inanior quum sit, vos coniecturam totius provinciae nonne facietis? Atque hoc

peraeque in omni agro decumano reperietis: quibus aliquid lamen reliqui fuerit ex magno patrimonio, eos in agris minore instrumento, minus multis iugis remansisse, quod metuebant, si discessissent, ne reliquas fortunas omnes amitterent: quibus autem iste nihil reliqui quod perderent fecerat, eos plane non solum ex agris, verum ex civitatibus suis profugisse. Illi ipsi, qui remanserant, vix decuma pars aratorum, relicturi agros omnes erant, nisi ad eos Metellus Roma litteras misisset, se decumas lege Hieronica vendituros, et nisi ab iis hoc petivisset, ut sererent quam plurimum: quod illi semper sui causa fecerant, quum eos nemo rogaret, quam diu intelligebant sese sibi et populo Romano, non Verri et Apronio serere, impendere, laborare.

122. Iam vero, iudices, si Sicularum fortunas negligitis, si quem ad modum socii populi Romani a magistratibus nostris tractentur non laboratis, at vos communem populi Romani causam suscipite atque defendite. Eiectos aratores esse dico, agros vectigales vexatos atque exinanitos a Verre, populatam vastatamque provinciam: haec omnia doceo litteris civitatum, ostendo testimoniis et publicis honestissimarum civitatum et privatis primariorum virorum: quid vultis amplius? LIII. Num exspectatis dum L. Metellus, is qui multos in istum testes imperio et potestate deterruit, idem absens de istius scelere, improbitate, audacia testimonium dicat? Non opinor. At is optime, qui successit isti, potuit cognoscere. Ita est: verum amicitia impeditur. At debet vos certiores facere quo pacto se habeat provincia. 123. Debet: verum tamen non cogitur. Num quis in Verrem L. Metelli testimonium requirit? Nemo. Num quis postulat? Non opinor. Quid, si testimonio L. Metelli ac litteris haec omnia vera esse docebo, quid dicetis? utrum Metellum falsum scribere, an amicum laedendi esse cupidum, an praetorem quem ad modum provincia adfecta sit nescire? Recita litteras L. Metelli, quas ad Cn. Pompeium et M. Crassum consules, quas ad M. Mummius praetorem, quas ad quaestores urbis misit. EPISTOLA L. METELLI. DECUMAS FRUMENTI LEGE HIERONICA VENDIDI. Quum scribit se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? ita se vendidisse, ut omnes praeter Ver-

rem: quum scribit se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? se per istum erepta Siculis maiorum nostrorum beneficia, ius ipsorum, condicionem societatis, amicitiae, foederum reddidisse. Dicit quanti cuiusque agri decumas vendiderit: deinde quid scribit? 124. SUMMA VI DATA EST A ME OPERA, UT QUAM PLURIMO DECUMAS VENDEREM. Cur igitur, Metelle, non ita magno vendidisti? quia desertas arationes, inanes agros, provinciam miseram perditamque offendisti. Quid? id ipsum, quod satum est, qua ratione quisquam qui sereret inventus est? Recita. Litteras ait se misisse et confirmasse, suam se interposuisse auctoritatem: tantum modo aratoribus Metellus obsides non dedit, se in nulla re Verri similem futurum. At quid est tandem, in quo se laborasse dicit? Recita. UT ARATORES, QUI RELIQUI ERANT, QUAM PLURIMUM SERERENT. Qui reliqui? quid hoc est reliqui? quo ex bello? qua ex vastitate? Quanam in Sicilia tanta clades aut quod bellum tam diuturnum, tam calamitosum te praetore versatum est, ut is, qui tibi successerit, reliquos aratores collegisse et recreasse videatur? LIV. 125. Quum bellis Karthaginensibus Sicilia vexata est et post nostra patrumque memoria quum bis in ea provincia magnae fugitivorum copiae versatae sunt, tamen aratorum interitio facta nulla est. Tum sementi prohibita aut messe amissa fructus annuus interibat: tamen incolumis numerus manebat dominorum atque aratorum: tum, qui M. Laevino aut P. Rupilio aut M. Aquilio praetores in eam provinciam successerant, aratores reliquos non colligebant. Tantone plus Verres cum Apronio provinciae Siciliae calamitatis importavit, quam aut Hasdrubal cum Poenorum exercitu aut Athenio cum fugitivorum maximis copiis, ut temporibus illis, simul atque hostis superatus esset, ager araretur omnis neque aratori praetor per litteras supplicaret neque eum praesens oraret, ut quam plurimum sereret: nunc autem ne post abitum quidem huius importunissimae pestis quisquam reperiretur qui sua voluntate araret, pauci essent reliqui qui L. Metelli auctoritate in agros atque ad suum larem familiarem redirent? 126. His te litteris, homo audacissime atque amentissime, iugulatum esse non sentis? non vides, quum

is, qui tibi successit, aratores reliquos appellet, hoc eum diserte scribere, reliquos hos esse non ex bello neque ex aliqua eius modi calamitate, sed ex tuo scelere, importunitate, avaritia, crudelitate? Recita caetera. TAMEN PRO EO, UT TEMPORIS DIFFICULTAS ARATORUMQUE PENURIA TULIT. *Aratorum*, inquit, *penuria*. Si ego accusator totiens de re eadem dicerem, vererer ne animos vestros offenderem, iudices. Clamat Metellus: NISI LITTERAS MISISSEM: non est satis: NISI PRAESENS CONFIRMASSEM: ne id quidem satis est: RELIQUOS, inquit, ARATORES: RELIQUOS? prope lugubri verbo calamitatem provinciae Siciliae significat: addit: ARATORUM PENURIA. LV. 127. Expectate etiam, iudices, expectate, si potestis, auctoritatem accusationis meae. Dico aratores istius avaritia eiectos: scribit Metellus reliquos ab se esse confirmatos. Dico agros relictos arationesque desertas esse: scribit Metellus aratorum esse penuriam. Hoc quum scribit, illud ostendit, deiectos fortunis omnibus expulsos esse populi Romani socios atque amicos. Quibus si qua calamitas propter istum salvis vectigalibus nostris accidisset, animum advertere tamen in eum vos oportebat, praesertim quum ea lege iudicaretis, quae sociorum causa esset constituta: quum vero perditis profligatisque sociis vectigalia populi Romani sint deminuta, res frumentaria, commeatus, copia, salus Urbis atque exercituum nostrorum in posteritatem istius avaritia interierit: saltem populi Romani commoda respicite, si sociis fidelissimis prospicere non laboratis. 128. Atque ut intelligatis ab isto prae lucro praedaeque praesenti nec vectigalium nec posteritatis habitam esse rationem, cognoscite quid ad extremum scribat Metellus. IN RELIQUUM TAMEN TEMPUS VECTIGALIBUS PROSPEXI. In reliquum tempus vectigalibus ait prospexisse. Non scriberet se vectigalibus prospexisse, nisi hoc vellet ostendere, te vectigalia perdidisse. Quid enim erat quod vectigalibus prospiceret Metellus in decumis et in tota re frumentaria, si iste non vectigalia populi Romani suo quaestu pervertisset? Atque ipse Metellus, qui vectigalibus prospicit, qui reliquos aratores colligit, quid adsequitur nisi hoc, ut arent, si qui possunt, quibus aratrum saltem aliquod satelles istius Apronius reli-

quum fecit, qui tamen in agris spe atque expectatione Metelli remanserunt? Quid caeteri Siculi? quid ille maximus numerus aratorum, qui non modo ex agris eiecti sunt, sed etiam ex civitatibus suis, ex provincia denique bonis fortunisque omnibus ereptis profugerunt? qua ratione ii revocabuntur? quot praetorum innocentia sapientiaque opus est, ut illa aratorum multitudo aliquando in suis agris ac sedibus collocetur? LVI. 129. Ac ne miremini tantam multitudinem profugisse, quantam ex litteris publicis aratorumque professionibus cognovistis, scitote tantam acerbitatem istius, tantum scelus in aratores fuisse — incredibile dictu est, iudices, sed et factum et tota Sicilia pervagatum —, ut homines propter iniurias licentiamque decumanorum mortem sibi ipsi consciverint. Centuripinum Dioelem, hominem locupletem, suspendisse se constat, quo die est ei nuntiatum Apronium decumas redemisse. Tyracinum principem civitatis eadem ratione mortem oppetisse dixit apud vos homo nobilissimus, Archonidas Helorinus, quum audisset tantum decumanum professum esse ex edicto istius sibi deberi, quantum ille bonis suis omnibus efficere non posset.

Haec tu, tametsi omnium hominum dissolutissimus crudelissimusque semper fuisti, tamen numquam perpeterere, propterea quod ille gemitus luctusque provinciae ad tui capitis periculum pertinebat: non, inquam, perpeterere, ut homines iniuriae tuae remedium morte ac suspendio quaerent, nisi ea res ad quaestum et ad praedam tuam pertineret. 130. Quid? illud perpeterere? Attendite, iudices: omnibus enim nervis mihi contendendum est atque in hoc elaborandum, ut omnes intelligant quam improbam, quam manifestam, quam confessam rem pecunia redimere conetur.

Grave crimen est hoc et vehemens et post hominum memoriam iudiciaque de pecuniis repetundis constituta gravissimum, praetorem socios habuisse decumanos. LVII. Non hoc nunc primum audit privatus de inimico, reus ab accusatore: iam ante in sella sedens praetor, quum provinciam Siciliam obtineret, quum ab omnibus non solum, id quod commune est, propter imperium, sed etiam, id quod istius praecipuum est, propter crudelitatem metueretur, mi-

liens audivit, quum eius animum ad persequendum non negligentia tardaret, sed conscientia sceleris avaritiaeque suae refrenaret. Loquebantur enim decumani palam et praeter caeteros is, qui apud istum plurimum poterat maximosque agros populabatur, Apronius, perparvum ex illis magnis lucris ad se pervenire, praetorem esse socium. 131. Hoc quum palam decumani tota provincia loquerentur tuumque nomen in re tam turpi nefariaque interponerent, nihilne tibi venit in mentem existimationi tuae consulere? nihil denique capiti ac fortunis tuis providere? quum tui nominis terror in auribus animisque aratorum versaretur, quum decumani aratoribus ad pactiones faciendas non suam vim, sed tuum scelus ac nomen opponerent. Ecquod iudicium Romae tam dissolutum, tam perditum, tam numarium fore putasti, quo ex iudicio te ulla Salus servare posset, cum planum fieret decumis contra instituta, leges consuetudinemque omnium venditis, in aratorum bonis fortunisque diripiendis decumanos dictitasse tuas esse partes, tuam rem, tuam praedam, idque te tacuisse, et, quum dissimulare non posses, potuisses tamen perpeli et perferre, quod magnitudo lucri obscuraret periculi magnitudinem plusque aliquanto apud te pecuniae cupiditas quam iudicii metus posset? 132. Esto, caetera negare non potes: ne illud quidem tibi reliquum fecisti, ut hoc posses dicere, nihil te eorum audisse, nihil ad tuas aures de infamia tua pervenisse. Querebantur cum luctu et gemitu aratores: tu id nesciebas? Fremebat tota provincia: nemo id tibi renuntiabat? Romae querimoniae de tuis iniuriis conventusque habebantur: ignorabas haec? ignorabas haec omnia? Quid? quum palam Syracusis te audiente, maximo conventu L. Rubrius Q. Apronium sponsione lacesivit, NI APRONIUS DICTITARET TE SIBI IN DECUMIS ESSE SOCIUM: haec te vox non percudit? non perturbavit? non, ut capiti et fortunis tuis prospiceres, excitavit? Tacuisti: sedasti etiam lites illorum et sponsio illa ne fieret laborasti.

LVIII. Pro di immortales! hoc aut innocens homo perpeli potuisset aut quamvis nocens, qui modo iudicia Romae fore putaret, non aliqua simulatione existimationi se hominum venditasset? 133. Quid est hoc? Spon-

sio fit de capite ac fortunis tuis: tu sedes et quiescis? non persequeris? non perseveras? non perquiris cui dixerit Apronius, quis audierit, unde hoc natum, quem ad modum prolatum sit? Si tibi aliquis ad aurem accessisset et dixisset Apronium dictitare te sibi esse socium, commoveri te oportuit, evocare Apronium nec illum ante tibi satis facere, quam tu omnium existimationi satis fecisses: quum vero in foro celeberrimo, tanta frequentia hoc verbo ac simulatione Apronio, re vera tibi obiectum esset, tu umquam tantam plagam tacitus accipere potuisses, nisi hoc ita statuisses, in re manifesta quidquid dixisses te deterius esse facturum? 134. Quaestores, legatos, praefectos, tribunos suos multi missos fecerunt et de provincia decedere iusserunt, quod illorum culpa se minus commode audire arbitrarentur aut quod peccare ipsos aliqua in re iudicarent: tu Apronium, hominem vix liberum, contaminatum, perditum, flagitiosum, qui non modo animum integrum, sed ne animam quidem puram conservare potuisset, eum in tanto tuo dedecore profecto ne verbo quidem graviore appellasses, neque apud te tam sancta religio societatis fuisset, ut tui capitis periculum negligeres, nisi rem tam notam esse omnibus et tam manifestam videres. 135. Cum eodem Apronio postea P. Scandilius, eques Romanus, quem vos omnes nostis, eandem sponsionem de societate fecit, quam Rubrius facere voluerat. Institit, oppressit, non remisit: facta est sponsio HS  $\bar{v}$ : coepit Scandilius recuperatores aut iudicem postulare.

LIX. Satisne vobis praetori improbo circumdati cancelli videntur in sua provincia, immo vero in sella ac tribunali, ut aut de suo capite iudicium fieri patiatur praesens ac sedens aut confiteatur se omnibus iudiciis convinci necesse esse? Sponsio est, NI TE APRONIUS SOCIUM IN DECUMIS ESSE DICAT: provincia tua est: ades: abs te iudicium postulatur. Quid facis? quid decernis? Recuperatores dicis te daturum. Bene agis: tametsi qui tantis erunt cervicibus recuperatores, qui audeant in provincia, quum praetor adsit, non solum contra voluntatem eius, sed etiam contra fortunas iudicare? 136. Verum esto: manifesta res est: nemo est quin audisse se liquido diceret, locupletissimus quisque

ac certissimus testis esset: nemo erat Sicilia tota quin sciret decumas esse praetoris: nemo quin audisset id Apronium dicitasse: praeterea conventus honestus Syracusis, multi equites Romani, viri primarii, ex qua copia recuperatores reiici oporteret, qui aliter iudicare nullo modo possent. Instat Scandilius poscere recuperatores. Tum iste homo innocens, qui illam suspicionem levare atque ab sese remove cuperet, recuperatores dicit se de cohorte sua daturum. LX. 137. Pro deum hominumque fidem! quem ego accuso? in quo meam industriam ac diligentiam spectari volo? quid est quod ego dicendo aut cogitando efficere aut adsequi debeam? Teneo, teneo, inquam, in mediis vectigalibus populi Romani, in ipsis fructibus provinciae Siciliae furem manifesto avertentem rem frumentariam omnem, pecuniam maximam: teneo, inquam, ita, ut negare non possit. Nam quid hic dicet? Sponsio facta est cum cognitore tuo Apronio de fortunis tuis omnibus, ni socium te sibi in decumis esse dicitaret. Expectant omnes quantae tibi ea res curae sit, quem ad modum hominum existimationi te atque innocentiam tuam probari velis. Hic tu medicum et haruspiciem et praeconem tuum recuperatores dabis aut illum etiam ipsum, quem tu in cohorte tua Cassianum iudicem habebas, si qua res maior esset, Papirium Potamonem, hominem severum, ex vetere illa equestri disciplina? Scandilius postulare de conventu recuperatores. Tum iste negat se de existimatione sua cuiquam nisi suis commissurum. Negotiatores sibi putant esse turpe id forum sibi iniquum eierare, ubi negotientur: praetor provinciam suam sibi totam iniquam eierat. 138. Impudentiam singularem! Is postulat se Romae absolvi, qui in sua provincia iudicari absolvi se nullo modo posse? qui plus existimet apud lectissimos senatores pecuniam quam apud tres negotiatores metum valere? Scandilius vero negat se apud Artemidorum recuperatorem verbum esse facturum, et tamen auget atque onerat te bonis condicionibus, si uti velis: si ex provincia Sicilia tota statuas idoneum iudicem aut recuperatorem nullum posse reperiri, postulat abs te, ut Romam rem reiicias. 139. Hic enim vero tu exclamas hominem improbum, qui postulet ibi de

tua existimatione iudicium fieri, ubi te invidiosum esse intelligat: negas te Romam reiecturum: negas de conventu recuperatores daturum: cohortem tuam proponis. Scandilius rem se totam reiecturum dicit et suo tempore esse rediturum. Quid, tu ibi tum? quid facis? Scandilium cogis . . . quid? sponsonem acceptam facere? Impudenter tollis expectatum existimationis tuae iudicium: non facis. 140. Quid ergo? Apronio permittis, ut quos velit de cohorte sumat recuperatores? Indignum uni potius ex iniquis sumendi quam utriusque ex aequis reiiciendi fieri potestatem. Neutrum facis eorum. Quid ergo? Estne aliquid quod improbius fieri possit? Est: cogit enim Scandilium quinque illa milia numum dare atque adnumerare Apronio.

Quid potuit elegantius facere praetor cupidus existimationis bonae, qui ab se omnem suspicionem propulsare, qui se eripere ex infamia cuperet? LXI. Adductus erat in sermonem, invidiam, vituperationem: dicitarat homo improbus atque impurus, Apronius, socium esse praetorem: venerat res in iudicium atque in discrimen: potestas erat isti, homini integro atque innocenti, data, ut, in Apronium quum animus advertisset, sese gravissima levaret infamia. Quid excogitat poenae? quid animadversionis in Apronium? Cogit Scandilium Apronio ob singularem improbitatem atque audaciam praedicationemque nefariae societatis HS 100 mercedis ac praemii nomine dare. 141. Quid interfuit, homo audacissime, utrum hoc decerneres an, id quod Apronius dicitabat, tute de te confiterere ac dicitares? quem hominem, si qui pudor in te atque adeo si qui metus fuisset, sine supplicio dimittere non debuisti, hunc abs te sine praemio discedere noluit. Omnia simul intelligere potestis, iudices, ex hoc uno crimine Scandiliano: primum hoc non esse Romae natum de societate decumarum, non ab accusatore fictum, non, ut solemus interdum in defensionibus dicere, crimen domesticum ac vernaculum, non ex tempore periculi tui constitutum, sed vetus, agitatum iam te praetore et iactatum et non ab inimicis Romae compositum, sed Romam ex provincia deportatum. 142. Simul illud intelligi potest istius in Apronium studium, Apronii de isto non modo confessio, ve-

rum etiam commemoratio. Eodem accedit, quod hoc quoque intelligere potestis, istum statuisse in provincia sua existimationis suae iudicium extra cohortem suam committendum fuisse nemini.

LXII. Ecquis est iudex cui non ab initio decumani criminis persuasum sit istum in aratorum bona fortunasque impetum fecisse? Quis hoc non ex eo statim iudicavit, quod ostendi istum decumas nova lege atque adeo nulla lege contra omnium consuetudinem atque instituta vendidisse? 143. Verum ut istos ego iudices tam severos, tam diligentes, tam religiosos non habeam: ecquis est ex iniuriarum magnitudine, improbitate decretorum, iudiciorum iniquitate qui hoc non iam dudum statuerit et iudicavit? Etiam sane sit aliqui dissolutior in iudicando, legum, officii, rei publicae, sociorum atque amicorum negligentior: quid? is possitne de istius improbitate dubitare, quum tanta lucra facta, tam iniquas pactiones vi et metu expressas cognoverit, tanta praemia civitates vi atque imperio, virgarum ac mortis metu non modo Apronio atque eius similibus, verum etiam Veneriis servis dare coactas? 144. Quodsi qui sociorum incommodis minus commovetur, si quem aratorum fugae, calamitates, exsilia, suspendia denique non permovent, non possum dubitare quin is tamen, quum vastatam Siciliam, relictos agros, ex civitatum litteris et epistola L. Metelli cognoverit, statuatur fieri non posse, ut de isto non severissime iudicetur. Erit aliquis etiam, qui haec omnia dissimulare ac negligere possit. Attuli sponsiones ipso praesente factas de decumarum societate ab ipso prohibitas iudicari: quid est quod possit quisquam manifestius hoc desiderare? Non dubito quin vobis satis fecerim, iudices: verum tamen progrediar longius, non mehercule quo vobis magis hoc persuadeatur, quam iam persuasum esse confido, sed ut ille aliquando impudentiae suae finem faciat, aliquando desinat ea se putare emere, quae ipse semper habuit venalia, fidem, ius iurandum, veritatem, officium, religionem, desinant amici eius ea dictitare, quae detrimento, maculae, invidiae, infamiae nobis omnibus esse possint. 145. At qui amici? O miserum, o invidiosum offensumque paucorum culpa atque indignitate ordinem se-

natorium! Albam Aemilium sedentem in faucibus macelli loqui palam vicisse Verrem, emptos habere iudices, alium HS cccc milibus, alium HS lo, quem minimo, ccc. Atque ei quum responsum esset fieri non posse, multos testes esse dicturos, me praeterea causae non defuturum: *Licet hercle*, inquit, *omnes omnia dicant: in illo, nisi res manifesta erit ita adlata, ut responderi nihil possit, vicimus.* 146. Bene agis, Alba: ad tuam veniam condicionem. Nihil putas valere in iudiciis coniecturam, nihil suspicionem, nihil ante actae vitae existimationem, nihil virorum bonorum testimonia, nihil civitatum auctoritates ac litteras: res manifestas quaeris. Non quaero iudices Cassianos, veterem iudiciorum severitatem non requiro, vestram in hac re fidem, dignitatem, religionem in iudicando non imploro: Albam habebam iudicem, eum hominem, qui se ipse scurram improbissimum existimari vult, qui a scurris semper potius gladiator quam scurra appellatus est: adferam rem eius modi in decumis, ut Alba fateatur istum in re frumentaria et in bonis aratorum aperte palamque esse praedatum. LXIII. 147. Decumas agri Leontini magno dicis te vendidisse. Ostendi iam illud initio, non existimandum magno vendidisse eum, qui verbo decumas vendiderit, re et condicione et lege et edicto et licentia decumanorum decumas aratoribus nullas reliquas fecerit. Etiam illud ostendi, vendidisse alios magno decumas agri Leontini caeterorumque agrorum, et lege Hieronica vendidisse et pluris etiam quam te vendidisse, nec aratorem quemquam esse questum: nec enim fuit quod quisquam queri posset, quum lege aequissime scripta venderent, neque illud umquam aratoris interfuit quanti decumae venirent. Non enim ita est ut, si magno venierint, plus arator debeat, si parvo, minus: ut frumenta nata sunt, ita decumae veneunt: aratoris autem interest ita se frumenta habere, ut decumae quam plurimo venire possint: dum arator ne plus decuma det, expedit ei decumam esse quam maximam. 148. Verum hoc, ut opinor, esse vis caput defensionis tuae, magno te decumas vendidisse, atque aliorum quidem agrorum pro portione magno decumas vendidisse, agri vero Leontini, qui plurimum efficit, tritici mod' cccvii

milibus. Si doceo pluris aliquanto potuisse vendere neque iis voluisse te addicere, qui contra Apronium licerentur, et Apronio multo minoris, quam aliis potueris vendere, tradidisse: si hoc doceo, poteritne te ipse Alba, tuus antiquissimus non solum amicus, verum etiam amator, absolvere? LXIV. Dico equitem Romanum, hominem in primis honestum, Q. Minucium, cum sui similibus ad decumas agri Leontini tritici mod. non mille nec duo nec tria milia, sed ad unas unius agri decumas tritici modium triginta voluisse addere: ei potestatem emendi non esse factam, ne res abiret ab Apronio. 149. Negare hoc, nisi forte negare omnia constituisti, nullo modo potes: palam res gesta est, maximo conventu, Syracusis: testis est tota provincia, propterea quod undique ad emendas decumas solent eo convenire. Quod sive fateris sive convinceris, quot et quam manifestis rebus tenere non vides? Primum tuam rem illam et praedam fuisse: nam, ni ita esset, cur tu Apronium malebas, quem omnes tuum procuratorem esse in decumis, tuum negotium agere loquebantur, quam Minucium, decumas agri Leontini sumere? Deinde immensum atque infinitum lucrum esse factum: nam si  $\overline{\text{xxx}}$  tu commotus non esses, certe hoc idem lucri Minucius Apronio libenter dedisset, si ille accipere voluisset. 150. Quantam igitur illi spem praedae propositam arbitramur fuisse, qui tantum praesens lucrum, nulla opera insumpta, contempserit atque despexerit? Deinde ipse Minucius numquam habere voluisset, si decumas tu lege Hieronica venderes, sed quia tuis novis edictis et iniquissimis institutis plus aliquanto se quam decumas ablaturum videbat, idcirco longius progressus est. At Apronio semper plus etiam multo abs te permissum est, quam quod edixeras. Quantum igitur quaestum putamus factum esse per eum, cui quidvis licitum sit, quum tantum lucri voluerit addere is, cui, si decumas emisset, idem non liceret? 151. Postremo illa quidem certe tibi praecisa defensio est, in qua tu semper omnia tua furta atque flagitia latere posse arbitratus es, magno te decumas vendidisse, plebi Romanae consuluisse, annonae prospexisse. Non potest hoc dicere is, qui negare non potest se unius agri decumas xxx milibus

mod. minoris quam potuerit vendidisse, ut etiam, si tibi hoc concedam, Minucio te ideo non tradidisse, quod iam addixisses Apronio: aiunt enim te ita dicitare, quod ego exspecto cupioque te ita illud defendere: verum ut ita sit, tamen non potes hoc quasi praeclarum aliquid praedicare, magno te decumas vendidisse, quum fuisse fateare qui multo pluris voluerit emere.

LXV. 152. Tenetur igitur iam, iudices, et manifesto tenetur avaritia, cupiditas hominis, scelus, improbitas, audacia. Quid, si haec, quae dico, ipsius amici defensoresque iudicarunt? quid amplius vultis? Adventu L. Metelli praetoris, quum omnes eius comites iste sibi suo illo panchresto medicamento amicos reddidisset, aditum est ad Metellum: eductus est Apronius: eduxit vir primarius, C. Gallus senator: postulavit ab L. Metello, ut ex edicto suo iudicium daret in Apronium, QUOD PER VIM ET METUM ABSTULISSET, quam formulam Octavianam et Romae Metellus habuerat et habebat in provincia: non impetrat, quum hoc diceret Metellus, praeiudicium se de capite C. Verris per hoc iudicium nolle fieri. Tota Metelli cohors, hominum non ingratorum, aderat Apronio: C. Gallus, homo vestri ordinis, a suo familiarissimo L. Metello iudicium ex edicto non potest impetrare. 153. Non reprehendo Metellum: pepereit homini amico et, quem ad modum ipsum dicere audivi, necessario: non reprehendo, inquam, Metellum, sed hoc miror, quo modo, de quo homine praeiudicium noluerit fieri per recuperatores, de hoc ipse non modo praeiudicavit, verum gravissime ac vehementissime iudicavit. Primum enim, si Apronium absolutum iri putabat, nihil erat quod ullum praeiudicium vereretur: deinde, si condemnato Apronio coniunctam cum eo Verris causam omnes erant existimaturi, Metellus quidem certe iam hoc iudicabat, eorum rem causamque esse coniunctam, qui statueret Apronio condemnato de isto praeiudicium futurum. Et simul una res utrique rei est argumento, et aratores vi et metu coactos Apronio multo plus quam debuerint dedisse et Apronium istius rem suo nomine egisse, quum L. Metellus statuerit non posse Apronium condemnari, quin simul de istius scelere atque improbitate iudicaretur.

LXVI. 154. Venio nunc ad epistolam Timarchidi, liberti istius et accensi, de qua quum dixerō, totum hoc crimen decumanum perorabo. Haec epistola est, iudices, quam nos Syracusis in aedibus Apronii, quum litteras conquiremus, invenimus. Missa est, ut ipsa significat, ex itinere, quum Verres iam de provincia decessisset, Timarchidi manu scripta. Recita epistolam. TIMARCHIDES VERRIS ACCENSUS [APRONIO SALUTEM DICIT]. Iam hoc quidem non reprehendo, quod ascribit: *Accensus*. Cur enim hoc sibi scribae soli sumant? L. PAPIRIUS SCRIBA? Volo ego esse hoc commune accensorum, lictorum, viatorum. FAC DILIGENTIAM ADHIBEAS, QUOD AD PRAETORIS EXISTIMATIONEM ATTINET. Commendat Apronio Verrem et hortatur, ut inimicis eius resistat. Bono praesidio munitur existimatio tua, si quidem in Apronii constituitur diligentia atque auctoritate. HABES VIRTUTEM, ELOQUENTIAM. 155. Quam copiose laudatur Apronius a Timarchide! quam magnifice! Cui ego illum non putem placere oportere, qui tanto opere Timarchidi probatus sit? HABES SUMPTUM UNDE FACIAS. Necesse est, si quid redundarit de vestro frumentario quaestu, ad illum potissimum, per quem agebatis, defluxisse. SCRIBAS, APPARITORES RECENTES ADRIPE: CUM L. VOLTEIO, QUI PLURIMUM POTEST, CAEDE, CONCIDE. Videte quam valde malitiae suae confidat Timarchides, qui etiam Apronio improbitatis praecepta det. Iam hoc CAEDE, CONCIDE: nonne vobis verba domo patroni depromere videtur ad omne genus nequitiae accommodata? VOLO, MI FRATER, FRATERCULO TUO CREDAS . . . . Consorti quidem in lucris atque in furtis, gemino et simillimo nequitia, improbitate, audacia. LXVII. IN COHORTE CARUS HABERIS. Quid est hoc, IN COHORTE? quo pertinet? Apronium doces? quid? in vestram cohortem te monitore an sua sponte pervenerat? QUOD CUIQUE OPUS EST, OPPONE. Qua impudentia putatis eum in dominatione fuisse, qui in fuga tam improbus sit? Ait omnia pecunia effici posse: dare, profundere oportere, si velis vincere. Non hoc mihi tam molestum est Apronio suadere Timarchidem, quam quod hoc idem patrono suo praecipit. TE POSTULANTE OMNES VINCERE SOLENT. 156. Verre quidem praetore, non Sacerdote, non Peducaeo, non hoc ipso Me-

tello. SCIS METELLUM SAPIENTEM ESSE. Hoc vero ferri iam non potest, irrideri viri optimi, L. Metelli, ingenium et contemni ac despici a fugitivo Timarchide. SI VOLTEIUM HABEBIS, OMNIA LUDIBUNDUS CONFICIES. Hic vehementer errat Timarchides, qui aut Volteium pecunia corrumpi putet posse aut Metellum unius arbitratu gerere praeturam. Sed errat coniectura domestica. Quia multos per se et per alios multa ludibundos apud Verrem effecisse vidit, ad omnes eosdem patere aditus arbitratur. Facilius vos efficiebatis ludibundi quae volebatis a Verre, quod multa eius ludorum generatioratis. INCULCATUM EST METELLO ET VOLTEIO TE ARATORES EVERTISSE. Quis istuc Apronio attribuebat, quum aratorem aliquem everterat? aut Timarchidi, quum ob iudicandum aut decernendum aut imperandum aliquid aut remittendum pecuniam acceperat? aut Sextio lictori, quum aliquem innocentem securi percusserat? Nemo. Omnes enim ei tunc attribuebant, quem nunc condemnari volunt. 157. OBTUDERUNT EIUS AURES TE SOCIUM PRAETORIS FUISSE. Videsne hoc quam clarum sit et fuerit, quum etiam Timarchides hoc metuat? Concedesne hoc crimen in te nos non confingere, sed iam pridem ad crimen aliquam defensionem libertum quaerere? Libertus et accensus tuus et tibi ac liberis tuis omnibus in rebus coniunctus ac proximus ad Apronium scribit, vulgo esse ab omnibus ita demonstratum Metello, tibi Apronium in decumis socium fuisse. FAC SCIAT IMPROBITATEM ARATORUM: IPSI SUDABUNT, SI DI VOLUNT. Quid istuc, per deos immortales! aut qua de causa excitatum esse dicamus in aratores tam infestum odium atque tantum? Quantam iniuriam fecerunt Verri aratores, ut eos etiam libertus et accensus eius tam irato animo ac litteris insequatur?

LXVIII. Neque ego huius fugitivi, iudices, vobis epistolam recitassem, nisi ut ex ea totius familiae praecepta et instituta et disciplinam cognosceretis. Videtis, ut moneat Apronium quibus rebus ac muneribus se insinuet in familiaritatem Metelli, Volteium corrumpat, scribas accensumque pretio deleniat: ea praecipit, quae vidit, ea monet alienum hominem, quae domi didicit ipse: verum in hoc errat uno, quod existimat easdem vias ad omnium familiaritates esse



munitas. 158. Quamquam merito sum iratus Metello, tamen haec, quae vera sunt, dicam. Apronius ipsum Metellum non pretio, ut Verrem, non convivio, non muliere, non sermone incasto atque improbo posset corrumpere: quibus rebus non sensim atque moderate ad istius amicitiam adreperat, sed brevi tempore totum hominem totamque eius praeturam possederat. Cohortem autem Metelli, quam vocat, quid erat quod corrumpere, ex qua recuperatores in aratorem nulli dabantur? 159. Nam quod scribit Metelli filium puerum esse, vehementer errat: non enim ad omnes praetorum filios iidem aditus sunt. O Timarchide, Metelli est filius in provincia non puer, sed adolescens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine. Vester iste puer praetextatus in provincia quem ad modum fuisset non dicerem, si pueri esse illam culpam ac non patris existimarem. Tunc, quum te ac tuam vitam nosses, in Siciliam tecum grandem praetextatum filium ducebas? ut, etiam si natura puerum a paternis vitiis atque a generis similitudine abduceret, consuetudo tamen eum et disciplina degenerare non sineret? 160. Fac enim fuisse in eo C. Laelii aut M. Catonis materiem atque indolem: quid ex eo boni sperari atque effici potest, qui in patris luxurie sic vixerit, ut nullum umquam pudicum neque sobrium convivium viderit? qui in epulis coditianis adulta aetate per triennium inter impudicas mulieres et intemperantes viros versatus sit? nihil umquam audierit a patre, quo pudentior aut melior esset? nihil umquam patrem facere viderit, quod quum imitatus esset, non, id quod turpissimum est, patris similis putaretur? LXIX. 161. Quibus in rebus non solum filio, Verres, sed etiam rei publicae fecisti iniuriam. Susceperas enim liberos non solum tibi, sed etiam patriae, qui non modo tibi voluptati, sed etiam qui aliquando usui rei publicae possent esse. Eos instituere atque erudire ad maiorum instituta, ad civitatis disciplinam, non ad tua flagitia neque ad tuas turpitudines debuisti. Esset ex inertis et improbo et impuro parente navus et pudens et probus filius: haberet aliquid res publica abs te muneris. Nunc pro te Verrem substituisti alterum civitati, nisi forte hoc deterio-rem, si fieri potest, quod tu eius modi evasisti non in ho-

minis luxuriosi, sed tantum in furis atque divisoris disciplina educatus. 162. Quid isto fore festivius arbitramur, si est tuus natura filius, consuetudine discipulus, voluntate similis? Quem ego, iudices, quamvis bonum fortemque facile paterer evadere: non enim me inimicitiae commovent, si quae mihi cum isto futurae sunt: nam si in omnibus rebus innocens fuero meique similis, quid mihi istius inimicitiae nocebunt? sin aliqua in re Verris similis fuero, non magis mihi deerit inimicus quam Verri defuit. Etenim, iudices, eius modi res publica debet esse et erit, veritate iudiciorum constituta, ut inimicus neque nocenti deesse possit neque obesse innocenti. Quapropter nulla res est quam ob rem ego istum nolim ex paternis probris ac vitiis emergere: id quod tametsi isti difficile est, tamen haud scio an fieri possit: praesertim si, uti nunc fit, custodes amicorum eum sectabuntur, quoniam pater tam negligens ac dissolutus est. 163. Verum huc longius quam voluntas fuit ab epistola Timarchidi digressa est oratio mea: qua recitata conclusurum me esse crimen decumanum dixeram: ex quo intellexistis innumerabilem frumenti numerum per triennium aversum ab re publica esse ereptumque aratoribus.

LXX. Sequitur ut de frumento empto vos, iudices, doceam, maximo atque impudentissimo furto: de quo dum certa et pauca et magna dicam breviter attendite. Frumentum in Sicilia emere debuit Verres ex senatus consulto et ex lege Terentia et Cassia frumentaria. Emendi duo genera fuerunt, unum decumarum: alterum, quod praeterea civitatibus aequaliter esset distributum: illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuisset, huius imperati in annos singulos]ritici modium lccc milia: pretium autem constitutum decumano in modios singulos HS III, imperato HS III S. Ita in frumentum imperatum HS duodeciciens in annos singulos Verri decernebatur, quod aratoribus solveret, in alteras decumas fere ad nonagiens. Sic per triennium ad hanc frumenti emptionem Siciliensem prope centiens et vicens erogatum est. 164. Hanc pecuniam tantam, datam tibi ex aerario inopi atque exhausto, datam ad frumentum, hoc est ad necessitatem salutis ac vitae, datam, ut Siculis,

ut aratoribus, quibus tanta onera res publica imponeret, solveretur, abs te sic luci factam esse dico, ut possim illud probare, si velim, omnem te hanc pecuniam domum tuam avertisse. Etenim sic hanc rem totam administrasti, ut hoc, quod dico, probari aequissimo iudici possit. Sed ego habeo rationem auctoritatis meae, meminero quo animo et quo consilio ad causam publicam accesserim. Non agam tecum accusatorie, nihil fingam, nihil cuiquam probari volo me dicente quod non ante mihimet ipsi probatum sit. 165. In hac pecunia publica, iudices, haec insunt tria genera furtorum: primum, quum posita esset pecunia apud eas societates, unde erat attributa, binis centesimis feneratus est: deinde permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino: postremo, si cui civitati solvit, tantum detraxit, quantum commodum fuit, nulli quod debitum est reddidit.

LXXI. Ac primum hoc ex te quaero, tu, cui publicani ex Carpinatii litteris gratias egerunt, pecunia publica ex aerario erogata, ex vectigalibus populi Romani ad emendum frumentum attributa, fueritne tibi quaestui? pensaritne tibi binas centesimas? Credo te negaturum: turpis enim est et periculosa confessio. 166. Mihi autem hoc perarduum est demonstrare. Quibus enim testibus? Publicanis? Tractati honorifice sunt: tacebunt. Litteris eorum? Decreto decumanorum remotae sunt. Quo me igitur vertam? Rem tam improbam, crimen tantae audaciae tantaeque impudentiae propter inopiam testium ac litterarum praetermittam? Non faciam, iudices: utar teste . . . Quo? P. Vettio Chilone, homine equestris ordinis honestissimo atque ornatissimo: qui isti ita et amicus et necessarius est, ut, etiam si vir bonus non esset, tamen, quod contra istum diceret, grave videretur, ita vir bonus est, ut, etiam si inimicissimus isti esset, tamen eius testimonio credi oporteret. 167. Admiratur et exspectat quidnam Vettius dicturus sit. Nihil dicet ex tempore, nihil ex sua voluntate, nihil quum utrumvis licuisse videatur. Misit litteras in Siciliam ad Carpinatium, quum esset magister scripturae et sex publicorum, quas ego Syracusis apud Carpinatium in litterarum adlatarum libris, Romae in litterarum missarum apud magistrum L. Tullium, fa-

miliarem tuum, inveni: quibus ex litteris impudentiam feneratoris, quaeso, cognoscite. LITTERAE MISSAE P. VETTI, P. SERVILII, C. ANTISTII MAGISTRORUM. Praesto ait se tibi futurum Vettius et observatum quem ad modum rationes ad aerarium referas: ut, si hanc ex fenore pecuniam populo non rettuleris, reddas societati. 168. Possumus hoc teste, possumus P. Servillii et C. Antistii magistrorum litteris, primorum hominum atque honestissimorum, possumus auctoritate societatis, cuius litteris utimur, quod dicimus obtinere, an aliqua firmiora aut graviora quaerenda sunt? LXXII. Vettius, tuus familiarissimus, Vettius, tuus adfinis, cuius sororem habes in matrimonio, [tuae uxoris frater] Vettius, frater tui quaestoris, testatur litteris tuum impudentissimum furtum certissimumque peculatum — nam quo alio nomine pecuniae publicae feneratio est appellanda? — Scribam tuum dicit, Verres, huius perscriptorem fenerationis fuisse: ei quoque magistri minantur in litteris: et casu scribae tum duo magistri fuerunt cum Vettio. Binas centesimas ab sese ablatas ferendum non putant, et recte non putant. Quis enim hoc fecit unquam? quis denique conatus est facere aut posse fieri cogitavit, ut, quum senatus usura publicanos saepe iuvisset, magistratus a publicanis pecuniam pro usura auderet auferre? Certe huic homini spes nulla salutis esset, si publicani, hoc est, si equites Romani iudicarent. 169. Minor esse nunc, iudices, vobis disceptantibus debet, et tanto minor, quanto est honestius alienis iniuriis quam re sua commoveri. Quid ad haec respondere cogitas? Utrum factum negabis an tibi hoc licitum esse defendes? Negare qui potes? an ut tanta auctoritate litterarum, tot testibus publicanis convincare? Licuisse vero qui? Si hercule te tuam pecuniam praetorem in provincia feneratum docerem, tamen effugere non posses, sed publicam, sed ob frumentum decretam, sed a publicanis fenore acceptam: hoc licuisse cuiquam probabis? quo non modo caeteri, sed tu ipse nihil audacius improbiusque fecisti. Non mehercule hoc, quod omnibus singulare videtur, de quo mihi deinceps dicendum est, possum, iudices, dicere audacius esse aut impudentius, quod permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino: maior haec

praeda fortasse, sed illa impudentia certe non minor. 170. Et quoniam de illa feneratione satis dictum est, nunc de hac tota pecunia aversa, quaeso, cognoscite.

LXXIII. Siciliae civitates multae sunt, iudices, ornatae atque honestae, ex quibus in primis numeranda est civitas Halaesina: nullam enim reperietis aut officii fidelioem aut copiis locupletioem aut auctoritate graviorem. Huic iste in annos singulos quum sexagena milia tritici modium imperavisset, pro tritico numos abstulit, quanti erat in Sicilia triticum, quos de publico numos acceperat, retinuit omnes. Obstipui, iudices, quum hoc mihi primum Halaesae demonstravit in senatu Halaesinorum homo summo ingenio, summa prudentia, summa auctoritate praeditus, Halaesinus Aeneas, cui senatus dederat publicam causam, ut mihi fratrique meo gratias ageret et simul qui nos ea, quae ad iudicium pertinerent, doceret. 171. Demonstravit hanc istius consuetudinem ac rationem fuisse: quod omnis frumenti copia decumarum nomine penes istum esset redacta, solitum esse istum pecuniam cogere a civitatibus, frumentum improbare, quantum frumenti esset Romam mittendum, tantum de suo quaestu ac de sua copia frumenti mittere. Posco rationes: inspicio litteras: video frumenti granum Halaesinos, quibus sexagena milia modium imperata erant, nullum dedisse, pecuniam Timarchidi et Volcatio scribae dedisse: reperio genus huius modi, iudices, praedae, ut praetor, qui frumentum emere debeat, non emat, sed vendat, pecunias, quas civitatibus distribuere debeat, eas omnes avertat atque auferat. Non mihi iam furtum, sed monstrum ac prodigium videbatur, civitatum frumentum improbare, suum probare: quum suum frumentum probasset, pretium ei frumento constituere: quod constituisset, id a civitatibus auferre et quod a populo Romano accepisset tenere.

LXXIV. 172. Quot vultis esse in uno furto peccatorum gradus? ut, si singulis insistere velim, progredi iste non possit. Improbas frumentum Siculorum. Quid? ipse quod mittis? peculiarem habes aliquam Siciliam, quae tibi ex alio genere frumentum suppeditare possit? Quum senatus decernit, ut ematur in Sicilia frumentum aut quum populus iubet,

hoc, ut opinor, intelligit, ex Sicilia Siculum frumentum apportari oportere. Tu, quum civitatum Siciliae vulgo omne frumentum improbas, num ex Aegypto aut Syria frumentum Romam missurus es? Improbas Halaesinum, Thermitanum, Cephaloeditanum, Amestratinum, Tyndaritanum, Herbitense, multarum praeterea civitatum. Quid accidit tandem ut horum populorum agri frumentum eius modi te praetore ferrent, quod numquam antea, quod neque tibi neque populo Romano posset probari, praesertim quum ex iisdem agris eiusdem anni frumentum ex decumis Romam mancipis advexissent? quid acciderat ut ex eodem horreo decumanum probaretur, emptum improbaretur? Dubiumne est quin ista omnis improbatio cogendae pecuniae causa nata sit? 173. Esto: improbas Halaesinum: habes ab alio populo quod probes: eme illud, quod placet, missos fac eos, quorum frumentum improbasti. Sed ab iis, quos repudias, exigis tantum pecuniae, quantum ad eum numerum frumenti satis sit, quem ei civitati imperas emendum. In medimna singula video ex litteris publicis tibi Halaesinos HS quinos denos dedisse. Ostendam ex tabulis locupletissimorum aratorum eodem tempore neminem in Sicilia pluris frumentum vendidisse. LXXV. Quae est ergo ista ratio aut quae potius amentia frumentum improbare id, quod ex eo loco sit, ex quo senatus et populus Romanus te emere voluerit, et ex eo acervo, ex quo partem tu idem decumarum nomine probaris, deinde a civitatibus pecuniam ad emendum frumentum cogere, quum ex aerario acceperis? Utrum enim te lex Terentia Siculorum pecunia frumentum emere an populi Romani pecunia frumentum a Siculis emere iussit? 174. Iam vero ab isto omnem illam ex aerario pecuniam, quam his oportuit civitatibus pro frumento dari, lucri factam videtis. Accipis enim HS xv pro medimno: tanti est enim illo tempore medimnum. Retines HS xxi: tanti enim est frumentum Siciliense ex lege aestimatum. Quid interest utrum hoc feceris an frumentum non improbaris, sed frumento probato et accepto pecuniam publicam tenueris omnem, neque quidquam ulli dissolveris civitati, quum aestimatio legis eius modi sit, ut caeteris temporibus tolerabilis Siculis, te prae-

tore etiam grata esse debuerit? Est enim modius lege HS III S aestimatus: fuit autem te praetore, ut tu in multis epistolis ad amicos tuos gloriaris, HS II. Sed fuerit HS II S, quoniam tantum a civitatibus in modios singulos exegisti. Quum, si solveres Siculis tantum, quantum populus Romanus iusserat, aratoribus fieri gratissimum posset, tu non modo eos accipere quod oportebat noluit, sed etiam dare quod non debebant coegisti. 175. Atque haec ita gesta esse, iudices, cognoscite et ex litteris publicis civitatum et ex testimoniis publicis: in quibus nihil a me fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligetis. Omnia, quae dicimus, rationibus populorum non interpositis neque perturbatis neque repentinis, sed certis, institutis, ordine relata atque confecta sunt. Recita rationes Halaesinorum. Cui pecuniam datam dicit? Dic etiam clarius. VOLCATIO, TIMARCHIDI, MAEVIO. LXXVI. Quid est, Verres? Ne illam quidem tibi defensionem reliquam fecisti, mancipis in istis rebus esse versatos? mancipis frumentum improbasse? mancipis pretio cum civitatibus decidisse et eosdem abs te illarum civitatum nomine pecunias abstulisse, deinde ipsos sibi frumentum coemisse, nihil haec ad te pertinere? Mala mehercule ac misera defensio, praetorem hoc dicere: Ego frumentum neque attingi neque aspexi: mancipibus potestatem probandi improbandique permisi: mancipis a civitatibus pecunias extorserunt: ego autem, quam pecuniam populis dare debui, mancipibus dedi. 176. Mala est haec quidem, ut dixi, defensio ac potius perdita maximorum peccatorum, huius autem et iniquitatis et inertiae confessio, non defensio criminis, sed tamen haec ipsa tibi si uti cupias, non licet: vetat te Volcatius, tuae tuorumque deliciae, mentionem mancipis facere. Timarchides autem, columen familiae vestrae, premit fauces defensionis tuae, cui simul et Volcatio pecunia a civitatibus numerata est. Iam vero scriba tuus anulo aureo suo, quem ex istis rebus invenit, ista te ratione uti non sinet. Quid igitur est reliquum nisi uti fateare te Romam frumentum emptum Siculorum pecunia misisse, publicam pecuniam domum tuam convertisse? O consuetudo peccandi quantam habes iucunditatem improbis et audacibus, quum poena

afuit et licentia consecuta est! 177. Iste in hoc genere peculatus non nunc primum invenitur, sed nunc demum tenetur. Vidimus huic ab aerario pecuniam numerari quaestori ad sumptum exercitus consularis: vidimus paucis post mensibus et exercitum et consulem spoliatum. Illa omnis pecunia latuit in illa caligine ac tenebris, quae totam rem publicam tum occuparant. Iterum gessit hereditariam quaesturam, cum a Dolabella magnam pecuniam avertit, sed eius rationem cum damnatione Dolabellae permiscuit. Commissa est pecunia tanta praetori: non reperietis hominem timide nec leviter haec improbissima lucra ligurientem: devorare omnem pecuniam publicam non dubitavit. Ita serpit illud insitum natura malum consuetudine peccandi libera, finem audaciae ut statuere ipse non possit. 178. Tenetur igitur aliquando et in rebus quum maximis tum manifestis tenetur. Atque in eam fraudem videtur mihi divinitus incidisse, non solum ut eas poenas quas proxime meruisset solveret, sed ut illa etiam scelera eius in Carbonem et in Dolabellam vindicarentur. LXXVII. Etenim nova quoque alia res, iudices, exstitit in hoc crimine, quae tollat omnem dubitationem superioris illius decumani criminis. Nam ut illud missum faciam, permultos aratores in alteras decumas et in haec Icccc milia modium, quod emptum populo Romano darent, non habuisse et a tuo procuratore, hoc est ab Apronio, emisse: ex quo intelligi potest nihil te aratoribus reliqui fecisse: ut hoc praeteream, quod multorum est testimoniis expositum, potest illo quidquam esse certius, in tua potestate atque in tuis horreis omne frumentum Siciliae per triennium atque omnes fructus agri decumani fuisse? 179. Quum enim a civitatibus pro frumento pecuniam exigebas, unde erat frumentum, quod Romam mitteres, si tu id non omne clausum et compressum possidebas? Ita in eo frumento primus tibi ille quaestus erat ipsum frumentum, quod erat ereptum ab aratoribus: alter, quod [id] frumentum improbisime per triennium partum non semel, sed bis, neque uno, sed duobus pretiis unum et idem frumentum vendidisti: semel civitatibus HS xv in medimnum, iterum populo Romano, a quo HS XXI in medimna pro eodem illo frumento abstulisti.

180. At enim frumentum Centuripinorum et Agrigentorum et non nullorum fortasse praeterea probasti et his populis pecuniam dissolvisti. Sint sane aliquae civitates in eo numero, quarum frumentum improbare nolueris. Quid tandem? his civitatibus omnine pecunia, quae pro frumento debita est, dissoluta est? Unum mihi reperi non populum, sed aratorem: vide, quaere, circumspice, si quis est forte ex ea provincia, in qua tu triennium praefuisti, qui te nolit perisse: unum, inquam, da mihi ex illis aratoribus, qui tibi ad statuas pecunias contulerunt, qui sibi dicat omne esse pro frumento, quod oportuerit, solutum. Confirmo, iudices, neminem esse dicturum.

LXXVIII. 181. Ex omni pecunia, quam aratoribus solvere debuisti, certis nominibus deductiones fieri solebant: primum pro spectatione et collybo, deinde pro nescio quo cerario. Haec omnia, iudices, non rerum certarum, sed furtorum improbissimorum sunt vocabula. Nam collybus esse qui potest, quum utuntur omnes uno genere numerum? Cerarium vero quid? quo modo hoc nomen ad rationes magistratus, quo modo ad pecuniam publicam adlatum est? Nam illud genus tertium deductionis erat eius modi, quasi non modo liceret, sed etiam oporteret, nec solum oporteret, sed quasi necesse esset plane. Scribae nomine de tota pecunia binae quinquagesimae detrahebantur. Quis hoc tibi concessit? quae lex? quae senatus auctoritas? quae porro aequitas, ut tantam pecuniam scriba tuus auferret sive de aratorum bonis sive de populi Romani vectigalibus? 182. Nam si potest ista pecunia sine aratorum iniuria detrahi, populus Romanus habeat, in tantis praesertim aerarii angustiis: sin autem et populus Romanus voluit et aequum est ita solvi aratoribus, tuus apparitor parva mercede populi conductus de aratorum bonis praedabitur? et in hac causa scribarum ordinem in me concitabit Hortensius et eorum commoda a me labefactari atque oppugnari iura dicet? Quasi vero hoc scribis ullo exemplo sit aut ullo iure concessum. Quid ego vetera repetam? aut quid eorum scribarum mentionem faciam, quos constat sanctissimos homines atque innocentissimos fuisse? Non praeterit, iudices, vetera exempla pro fictis fabulis iam audiri atque

haberi. In his temporibus versabor miseris ac perditis. Nuper, Hortensi, quaestor fuisti. Quid tui scribae fecerint tu potes dicere: ego de meis hoc dico, quum in eadem ista Sicilia pro frumento pecuniam civitatibus solverem et mecum duos frugalissimos homines scribas haberem, L. Mamilium et L. Sergium, non modo istas duas quinquagesimas, sed omnino numum nullum cuiquam esse deductum. LXXIX. Dicerem hoc mihi totum esse attribuendum, iudices, si illi umquam hoc a me postulassent, si umquam omnino cogitassent. 183. Quam ob rem enim scriba deducat, non mulio potius, qui advexit? non tabellarius, cuius adventu certiores facti petiverunt? praeco, qui adire iussit? viator aut Venerius, qui fiscum sustulit? Quae pars operae aut opportunitatis in scriba est, cur ei non modo mercès tanta detur, sed cur cum eo tantae pecuniae partitio fiat? Ordo est honestus. Quis negat? aut quid ea res ad hanc rem pertinet? Est vero honestus, quod eorum hominum fidei tabulae publicae periculaque magistratum committuntur. Itaque ex his scribis, qui digni sunt illo ordine, patribus familiis, viris bonis atque honestis, percunctamini quid sibi istae quinquagesimae velint. Iam omnibus intelligetis novam rem totam atque indignam videri. 184. Ad eos me scribas revoca, si placet: noli hos colligere, qui numulis corrogatis de nepotum donis ac de scaenicorum corollariis, quum decuriam emerunt, ex primo ordine explosorum secundum ordinem civitatis se venisse dicunt. Eos scribas tecum disceptatores huius criminis habebo, qui istos scribas moleste ferunt esse. Tametsi, quum in eo ordine videamus esse multos non idoneos, qui ordo industriae propositus est et dignitati, ibi mirabimur turpes esse aliquos, quo cuivis pretio licet pervenire? LXXX. Tu ex pecunia publica HS terdecies scribam tuum permissu tuo quum abstulisse fateare, reliquam tibi ullam defensionem putas esse? Hoc quemquam ferre posse: hoc quemquam denique nunc tuorum advocatorum animo aequo audire arbitrare, qua in civitate C. Catoni, consulari homini, clarissimo viro, HS VIII milibus lis aestimata sit, in eadem civitate apparitori tuo esse concessum, ut HS terdecies uno nomine auferret?

185. Hinc ille est anulus aureus, quo tu istum in contione donasti: quae tua donatio, singulari impudentia praebita, nova Siculis omnibus, mihi vero etiam incredibilis videbatur. Saepe enim nostri imperatores superatis hostibus, optime re publica gesta, scribas suos anulis aureis in contione donarunt, tu vero quibus rebus gestis, quo hoste superato contionem donandi causa advocare ausus es? Neque enim solum scribam tuum anulo, sed etiam virum fortissimum ac tui dissimillimum, Q. Rubrium, excellentem virtute, auctoritate, copiis, corona et phaleris et torque donasti, M. Cossutium, sanctissimum virum atque honestissimum, M. Castricum, summo splendore, ingenio, gratia praeditum.

186. Quid haec sibi horum civium Romanorum dona voluerunt? Siculos praeterea potentissimos nobilissimosque donasti, qui non, quem ad modum sperasti, tardiores fuerunt, sed ornatiores tuo iudicio ad testimonia dicenda venerunt. Quibus ex hostium spoliis, de qua victoria, qua ex praeda aut manubiis haec abs te donatio constituta est? an quod te praetore paucorum adventu myoparonum classis pulcherrima, Siciliae praesidium propugnaculumque provinciae, piratarum manibus incensa est? an quod ager Syracusanus praedonum incendiis te praetore vastatus est? an quod forum Syracusanum nauarchorum sanguine redundavit? an quod in portu Syracusano piraticus myoparo navigavit? Nihil possum reperire quam ob rem te in istam amentiam incidisse arbitrer, nisi forte id egisti, ut hominibus ne oblivisci quidem rerum tuarum male gestarum liceret.

187. Anulo est aureo scriba donatus et ad eam donationem contio est advocata. Quod erat os tuum, quum videbas in contione eos homines, quorum ex bonis istum anulo aureo donabas, qui ipsi anulus aureos posuerant liberisque suis detraxerant, ut esset unde scriba tuus hoc tuum munus ac beneficium tueretur? quae porro tua praefatio donationis fuit? Illa scilicet vetus atque imperatoria: QUANDOQUE TU QUIDEM IN PROELIO, IN BELLO, IN RE MILITARI..., cuius ne mentio quidem te praetore ulla facta est, an illa? QUANDOQUE TU NULLA UMQUAM MIHI IN CUPIDITATE AC TURPITUDINE DEFUISTI OMNIBUSQUE IN HISDEM FLAGITIIS MECUM ET IN LEGATIONE ET IN

PRAETURA ET HIC IN SICILIA VERSATUS ES, OB EAS RES TE, QUONIAM RE LOCUPLETAVI, HOC ANULO AUREO DONO. Vera haec fuisset oratio. Neque enim iste anulus aureus abs te datus istum virum fortem, sed hominem locupletem esse declarat. Ita eundem anulum ab alio datum testem virtutis duceremus, abs te donatum comitem pecuniae iudicamus.

LXXXI. 188. Dictum, iudices, est de decumano frumento, dictum de empto, extremum reliquum est de aestimato, quod quum magnitudine pecuniae tum iniuriae genere quemvis debet commovere, tum vero eo magis, quod ad hoc crimen non ingeniosa aliqua defensio, sed improbissima confessio comparatur. Nam quum ex senatus consulto et ex legibus frumentum in cellam ei sumere liceret, idque frumentum senatus ita aestimasset, quaternis HS tritici modium, binis hordei, iste hordei numero ad summan tritici adiecto tritici modios singulos cum aratoribus ternis denariis aestimavit. Non est in hoc crimen, Hortensi, ne forte ad hoc meditare, multos saepe viros bonos, fortes et innocentes, cum aratoribus et cum civitatibus frumentum, in cellam quod sumi oporteret, aestimasse et pecuniam pro frumento abstulisse. Scio quid soleat fieri, scio quid liceat. Nihil quod ante fuerit in consuetudine bonorum, nunc in istius facto reprehenditur.

189. Hoc reprehendo, quod, quum in Sicilia HS binis tritici modius esset, ut istius epistola ad te missa declarat, summum HS ternis, id quod et testimoniis omnium et tabulis aratorum planum factum antea est, tum iste pro tritici modiis singulis denarios ternos ab aratoribus exegit.

LXXXII. Hoc crimen est, ut intelligas non ex aestimatione neque ex ternis denariis pendere crimen, sed ex coniectione annonae atque aestimationis. Etenim haec aestimatio nata est initio, iudices, non ex praetorum aut consulum, sed ex aratorum et civitatum commodo. Nemo enim fuit initio tam impudens qui, quum frumentum deberetur, pecuniam posceret. Certe hoc ab aratore primum est profectum aut ab ea civitate, cui imperabatur: quum aut frumentum vendidisset aut servare vellet aut in eum locum quo imperabatur portare nollet, petivit in beneficii loco et gratiae, ut sibi pro frumento quanti frumentum esset dare liceret.

II. 1.

ret. Ex huius modi principio atque ex liberalitate et accommodatione magistratum consuetudo aestimationis introducta est. 190. Secuti sunt avariores magistratus, qui tamen in avaritia sua non solum viam quaestus invenerunt, verum etiam exitum ac rationem defensionis. Instituerunt semper in ultima ac difficillima ad portandum loca frumentum impetere, ut vecturae difficultate ad quam vellent aestimationem pervenirent. In hoc genere facilius est existimatio quam reprehensio, ideo quod eum, qui hoc facit, avarum possumus existimare, crimen in eum constituere non tam facile possumus, quod videtur concedendum magistratibus nostris esse, ut iis quo loco velint frumentum accipere liceat. Itaque hoc est, quod multi fortasse fecerunt et ita multi, ut ii, quos innocentissimos meminimus aut audivimus, non fecerint. LXXXIII. 191. Quaero abs te nunc, Hortensi, cum utrisne tandem istius factum collaturus es? cum iis, credo, qui benignitate adducti per beneficium et gratiam civitatibus concesserunt, ut numos pro frumento darent. Ita credo petisse ab isto aratores, ut, quum HS ternis tritici modium vendere non possent, pro singulis modiis ternos denarios dare liceret. An quoniam hoc non audes dicere, illuc confugies, vecturae difficultate adductos ternos denarios dare maluisse? Cuius vecturae? quo ex loco in quem locum ne portarent? Philomelione Ephesum? Video quid inter annonam interesse soleat, video quot dierum via sit, video Philomeliensibus expedire quanti Ephesi sit frumentum dare potius in Phrygia quam Ephesum portare aut ad emendum frumentum Ephesum pecuniam et legatos mittere. 192. In Sicilia vero quid eius modi est? Henna mediterranea est maxime. Coge ut ad aquam tibi, id quod summi iuris est, frumentum Hennenses admetiantur vel Phintiam vel Halae-sam vel Catinam, loca inter se maxime diversa, eo die quo iusseris deportabunt. Tametsi ne vectura quidem est opus. Nam totus quaestus hic, iudices, aestimationis ex annonae natus est varietate. Hoc enim magistratus in provincia adsequi potest, uti ibi accipiat, ubi est carissimum. Ideo valet ista ratio aestimationis in Asia, valet in Hispania, valet in iis provinciis, in quibus unum pretium frumento esse non

solet. In Sicilia vero quid cuiusquam intererat quo loco daret? Neque enim portandum erat, et quo quisque vehere iussus esset, ibi tanti frumentum emeret quanti domi vendidisset. 193. Quam ob rem si vis, Hortensi, docere aliquid ab isto simile in aestimatione atque a caeteris esse factum, doceas oportet aliquo in loco Siciliae praetore Verrenis denariis tritici modium fuisse. LXXXIV. Vide quam tibi defensionem patefecerim, quam iniquam in socios, quam remotam ab utilitate rei publicae, quam seiunctam a voluntate ac sententia legis. Tu, quum tibi ego frumentum in meis agris atque in mea civitate, denique in iis locis, in quibus versaris, rem geris, provinciam administras, paratus sim dare, angulum mihi aliquem eligas provinciae reconditum ac derelictum? iubeas ibi me metiri, quo portare non expediat? ubi emere non possim? 194. Improbum facinus, iudices, non ferendum, nemini lege concessum, sed fortasse adhuc in nullo etiam vindicatum. Tamen ego hoc, quod ferri nego posse, Verri concedo, iudices, et largior. Si ullo in loco eius provinciae frumentum tanti fuit, quanti iste aestimavit, hoc crimen in istum reum valere oportere non arbitrator. Verum enim vero quum esset HS binis aut etiam ternis quibusvis in locis provinciae, duodenos sestertios exegisti. Si mihi tecum neque de annonae neque de aestimatione tua potest esse controversia, quid sedes? quid exspectas? quid defendis? Utrum tibi pecuniae coactae conciliatae videntur adversus leges, adversus rem publicam cum maxima sociorum iniuria, an vero id recte, ordine, e re publica, sine cuiusquam iniuria factum esse defendis? 195. Quum tibi senatus ex aerario pecuniam prompsisset et singulos tibi denarios adnumerasset, quos tu pro singulis modiis aratoribus persolveres, quid facere debuisti? Si quod L. Piso ille Frugi, qui legem de pecuniis repetundis primus tulit, quum emisses, quanti esset, quod superaret pecuniae rettulisses: si, ut ambitiosi homines aut benigni, quum pluris senatus aestimasset quam quanti esset annonae, ex senatus aestimatione, non ex annonae ratione solvisses: sin, ut plerique faciunt, in quo erat aliqui quaestus; sed is honestus atque concessus, frumentum, quoniam vilis erat,

ne emisses, sumpsisses id numorum, quod tibi senatus cellae nomine concesserat.

LXXXV. Hoc vero quid est? quam habet rationem non quaero aequitatis, sed ipsius improbitatis atque impudentiae? Neque enim est fere quidquam quod homines palam facere audeant in magistratu, quamvis improbe, quin eius facti si non bonam, at aliquam rationem adferre soleant. 196. Hoc quid est? Venit praetor: frumentum, inquit, me abs te emere oportet. Optime. Modium denario. Benigne ac liberaliter: nam ego ternis HS non possum vendere. Mihi frumentum non opus est: numos volo. Nam sperabam, inquit arator, me ad denarios perventurum, sed, si ita necesse est, quanti frumentum sit considera. Video esse binis HS. Quid ergo a me tibi numorum dari potest, quum senatus tibi quaternos HS dederit? Quid poscit? Attendite et, vos quaeso, iudices, simul aequitatem praetoris attendite. 197. Quaternos HS, quos mihi senatus decrevit et ex aera-rio dedit, ego habebō et in eistam transferam de fisco. Quid praeterea? quid? Pro singulis modiis, quos tibi impero, tu mihi octonos HS dato. Qua ratione? Quid quaeris rationem? Non tantam rationem res habet quantam utilitatem atque praedam. Dic, dic, inquit ille, planius. Senatus te voluit mihi numos, me tibi frumentum dare: tu eos numos, quos mihi senatus dare voluit, ipse habes: a me, cui singulos denarios a te dari oportuit, binos auferis et huic praedae ac dirptioni cellae nomen imponis? 198. Haec deerat iniuria et haec calamitas aratoribus te praetore, qua reliquis fortunis omnibus everterentur. Nam quid esse reliqui poterat ei, qui per hanc iniuriam non modo fructum omnem amitteret, sed etiam instrumentum vendere cogeretur? Quonam se verteret, ex quo fructu numos quos tibi daret inveniret? Decumarum nomine tantum erat ablatum, quantum voluntas tulerat Apronii: pro alteris decumis emptoque frumento aut nihil datum aut tantum [datum], quantum reliqui scribae fecerant aut ultro etiam, id quod didicistis, ablatum. LXXXVI. Cogantur etiam numi ab aratore? quo modo? quo iure? quo exemplo? Nam quum fructus diripiebantur aratorum atque omni lacerabantur iniuria, videbatur id perdere arator, quod

aratro ipse quaesisset, in quo elaborasset, quod agri segetesque extulissent. 199. Quibus iniuriis gravissimis tamen illud erat miserum solacium, quod id perdere videbatur, quod alio praetore eodem ex agro reparare posset. Numos vero ut det arator, quos non exarat, quos non aratro ac manu quaerit, boves et aratrum ipsum atque omne instrumentum vendat necesse est. Non enim debetis hoc cogitare: habet idem in numis, habet idem in urbanis praediis. Nam quum aratori munus aliquod imponitur, non hominis, si quae sunt praeterea facultates, sed arationis ipsius vis ac ratio consideranda est, quid ea sustinere, quid pati, quid efficere possit ac debeat. Quamquam illi quoque homines sunt ab isto omni ratione exinaniti ac perditī, tamen hoc vobis est statuendum, quid aratorem ipsum arationis nomine muneris in rem publicam fungi ac sustinere velitis. Imponitis decumas, patiuntur: alteras, temporibus vestris serviendum putant: dent emptum praeterea, dabunt, si voletis. 200. Haec quam sint gravia et quid his rebus detractis possit ad dominos puri ac reliqui pervenire, credo vos ex vestris impensis, ex vestris rebus rusticis coniectura adsequi posse. Addite nunc eodem istius edicta, instituta, iniurias, addite Apronii Veneriorumque servorum in agro decumano regna ac rapinas. Quamquam haec omitto: de cella loquor. Placet vobis in cellam magistratibus nostris frumentum Siculos dare gratis? Quid hoc indignius? quid hoc iniquius? Atque hoc scitote aratoribus Verre praetore optandum ac petendum fuisse. LXXXVII. Sositheus est Entellinus, homo cum primis prudens et domi nobilis, cuius verba audietis, qui ad hoc iudicium legatus publice cum Artemone et Menisco primariis viris missus est. Is quum in senatu Entellino multa mecum de istius iniuriis ageret, hoc dixit: si hoc de cella atque hac aestimatione concederetur, velle Siculos senatui polliceri frumentum in cellam gratis, ne posthac tantas pecunias magistratibus nostris decerneremus. 201. Perspicere vos certo scio, Siculis quanto opere hoc expediat, non aequitate condicionis, sed ad minima malorum eligenda. Nam qui mille modium Verri suae partis in cellam gratis dedisset, duo milia numum aut summum tria dedisset, idem



nunc pro eodem numero frumenti HS VIII milia dare coactus est. Hoc arator adsequi per triennium certe fructu suo non potuit, vendiderit instrumentum necesse est. Quodsi hoc munus et hoc vectigal aratio tolerare, hoc est, Sicilia ferre ac pati potest, populo Romano ferat potius quam nostris magistratibus. Magna est enim pecunia, magnum praeclarumque vectigal, si modo id salva provincia, si sine iniuria sociorum percipere possumus. Nihil detraho magistratibus: tantumdem detur in cellam quantum semper datum est, quod praeterea Verres imperat, id, si facere non possunt, recusent: si possunt, populi Romani potius hoc sit vectigal quam praeda praetoris. 202. Deinde cur in isto genere solo frumenti ista aestimatio constituatur? Si est aequa et ferenda, debet populo Romano Sicilia decumas, det pro singulis modis tritici ternos denarios: sibi habeat frumentum. Data tibi est pecunia, Verres, una qua frumentum tibi emeris in cellam, altera qua frumentum emeris a civitatibus quod Romam mitteres: tibi datam pecuniam domi retines et praeterea pecuniam permagnam tuo nomine aufers. Fac idem in eo frumento, quod ad populum Romanum pertinet: exige eadem aestimatione pecuniam a civitatibus et refer, quam accepisti, iam refertius erit aerarium populi Romani, quam umquam fuit. 203. At enim istam rem in publico frumento Sicilia non ferret: hanc rem in meo frumento tulit. Proinde quasi aut aequior sit ista aestimatio in tuo quam in populi Romani commodo aut ea res, quam ego dico, et ea, quam tu fecisti, inter se genere iniuriae, non magnitudine pecuniae differat.

Verum istam ipsam cellam ferre nullo modo possunt: ut omnia remittantur, ut omnibus iniuriis et calamitatibus, quas te praetore tulerunt, in posterum liberentur, istam cellam atque istam aestimationem negant se ullo modo ferre posse. LXXXVIII. 204. Multa Sosippus Agrigentinus apud Cn. Pompeium consulem nuper homo disertissimus et omni doctrina et virtute ornatissimus pro tota Sicilia de aratorum miseriis graviter et copiose dixisse ac deplorassee dicitur: ex quibus hoc iis, qui aderant— nam magno conventu acta res est—, indignissimum videbatur, qua in re senatus optime ac beni-

gnissime cum aratoribus egisset, large liberaliterque aestimasset, in ea re praedari praetorem, bonis everti aratores, et id non modo fieri, sed ita fieri quasi liceat concessumque sit.

205. Quid ad haec Hortensius? Falsum esse crimen? Hoc numquam dicet. Non magnam hac ratione pecuniam captam? Ne id quidem dicet. Non iniuriam factam Siculis atque aratoribus? Qui poterit dicere? Quid igitur dicit? Fecisse alios. Quid est hoc? Utrum crimini defensio an comitatus exsilio quaeritur? Tu in hac re publica atque in hac hominum libidine et, ut adhuc habuit se status iudiciorum, etiam licentia non ex iure, non ex aequitate, non ex lege, non ex eo, quod oportuerit, non ex eo, quod licuerit, sed ex eo, quod aliqui fecerit, id, quod reprehenditur, recte factum esse defendes? 206. Fecerunt alii quidem alia quam multa: cur in hoc uno crimine isto genere defensionis uteris? Sunt quaedam omnino in te singularia, quae in nulum hominem alium dici neque convenire possint: quaedam tibi cum multis communia. Ergo, ut omittam tuos peculatus, ut ob ius dicendum pecunias acceptas, ut eius modi caetera, quae forsitan alii quoque etiam fecerint, illud, in quo te gravissime accusavi, quod ob iudicandam rem pecuniam accepisses, eadem ista ratione defendes, fecisse alios? Ut ego adsentiar orationi, defensionem tamen non probabo. Potius enim te damnato caeteris angustior locus improbitatis defendendae relinquatur quam te absoluto alii, quod audacissime fecerunt, recte fecisse existimentur.

LXXXIX. 207. Lugent omnes provinciae: queruntur omnes liberi populi: regna denique etiam omnia de nostris cupiditatibus et iniuriis expostulant: locus intra Oceanum iam nullus est neque tam longinquus neque tam reconditus, quo non per haec tempora nostrorum hominum libido iniquitasque pervaserit. Sustinere iam populus Romanus omnium nationum non vim, non arma, non bellum, sed luctum, lacrimas, querimonias non potest. In eius modi re ac moribus, si is, qui erit adductus in iudicium, quum manifestis in flagitiis tenebitur, alios eadem fecisse dicet, illi exempla non deerunt, rei publicae salus deerit, si improborum ex-

emplis improbi iudicio ac periculo liberabuntur. 208. Placent vobis hominum mores? placet ita geri magistratus, ut geruntur? placet socios sic tractari, quod restat, ut per haec tempora tractatos videtis? cur haec a me opera consumitur? quid sedetis? cur non in media oratione mea consurgitis atque disceditis? Vultis autem istorum audaciam ac libidines aliqua ex parte resecare? desinite dubitare utrum sit utilius propter multos improbos uni parcere an unius improbi supplicio multorum improbitatem coercere.

209. Tametsi quae ista sunt exempla multorum? Nam in causa tanta quum in crimine maximo dici a defensore coeptum est factitatum esse aliquid, exspectant ii, qui audiunt, exempla ex vetere memoria, ex monumentis ac litteris, plena dignitatis, plena antiquitatis. XC. Haec enim plurimum solent et auctoritatis habere ad probandum et iucunditatis ad audiendum. Africanos mihi et Catones et Laelios commemorabis? et eos fecisse idem dices? Quamvis mihi res non placeat, tamen contra hominum auctoritatem pugnare non potero. An, quum eos non poteris, proferes hos recentes, Q. Catulum patrem, C. Marium, Q. Scaevolam, M. Scaurum, Q. Metellum? qui omnes provincias habuerunt et frumentum cellae nomine imperaverunt. Magna est hominum auctoritas et tanta, ut etiam delicti suspicionem tegere possit. 210. Non habes ne ex his quidem hominibus, qui nuper fuerunt, ullum auctorem istius aestimationis. Quo me igitur aut ad quae me exempla revocas? Ab illis hominibus, qui tum versati sunt in re publica, quum et optimi mores erant et hominum existimatio gravis habebatur [et iudicia severa fiebant], ad hanc hominum libidinem ac licentiam me abducis? et in quos aliquid exempli populus Romanus statui putat oportere, ab iis tu defensionis exempla quaeris? Non fugio ne hos quidem mores, dum modo ex his ea, quae probat populus Romanus exempla, non ea, quae condemnat, sequamur. Non circumspiciam, non quaeram foris: habeo iudices tecum principes civitatis, P. Servilium et Q. Catulum: qui tanta auctoritate sunt, tantis rebus gestis, ut in illo antiquissimorum clarissimorumque hominum, de quibus antea dixi, numero reponantur. Exempla quaerimus et ea

non antiqua. Modo uterque horum exercitum habuit. 211. Quaere, Hortensi, quoniam te recentia exempla delectant, quid fecerint. Itane vero? Q. Catulus frumento est usus, pecuniam non coëgit. P. Servilius quinquennium exercitui quum praeesset et ista ratione innumerabilem pecuniam facere quum posset, non statuit sibi quidquam licere, quod non patrem suum, non avum Q. Metellum, clarissimum hominem, facere vidisset. C. Verres reperietur, qui, quidquid expediat, id licere dicat? quod nemo nisi improbus fecerit, id aliorum exemplo fecisse se defendat? At in Sicilia factitatum est. XCI. Quae est ista condicio Siciliae? cur, quae optimo iure propter vetustatem, fidelitatem propinquitatemque esse debet, huic praecipua lex iniuriae definitur? 212. Sed in ista ipsa Sicilia non quaeram exemplum foris: hoc ipso ex concilio utar exemplis. C. Marcelle, te appello. Siciliae provinciae, quum esses pro consule, praefuisti: num quae in tuo imperio pecuniae cellae nomine coactae sunt? Neque ego hoc in tua laude pono: alia sunt tua facta atque consilia summa laude digna, quibus illam tu provinciam afflictam et perditam erexisti atque recreasti: nam hoc de cella ne Lepidus quidem fecerat, cui tu successisti. Quae sunt tibi igitur exempla ex Sicilia cellae, si hoc crimen non modo Marcelli facti, sed ne Lepidi quidem potes defendere? 213. An me ad M. Antonii aestimationem frumenti exactionemque pecuniae revocaturus es? Ita, inquit, ad M. Antonii. Hoc enim mihi significasse et adnuisse visus est. Ex omnibus igitur praetoribus, consulibus, imperatoribus M. Antonium delegisti et eius unum improbissimum factum quod imitare! Et hic utrum mihi difficile est dicere an his existimare ita se in isto infinito imperio M. Antonium gessisse, ut multo isti perniciosius sit dicere se in re improbissima voluisse M. Antonium imitari, quam si posset defendere nihil in vita se M. Antonii simile fecisse. Homines in iudiciis ad crimen defendendum non quid fecerit quispiam proferre solent, sed quid probarit. Antonium, quum multa contra sociorum salutem, multa contra utilitatem provinciarum et faceret et cogitaret, in mediis eius iniuriis et cupiditatibus mors oppressit. Tu mihi, quasi eius omnia facta atque consilia senatus

populus, iudices comprobarint, ita M. Antonii exemplo istius audaciam defendis? XCII. 214. At idem fecit Sacerdos. Hominem innocentem et summa prudentia praeditum nominas, sed tum idem fecisse erit existimandus, si eodem consilio fecerit. Nam genus aestimationis ipsum a me numquam est reprehensum, sed eius aequitas aratorum commodo et voluntate perpenditur. Non potest reprehendi ulla aestimatio, quae aratori non modo incommoda non est, sed etiam grata est. Sacerdos, ut in provinciam venit, frumentum in cellam imperavit. Quum esset ante novum tritici modius denariis quinque, petierunt ab eo civitates, ut aestimaret. Remissior aliquanto eius fuit aestimatio quam annona: nam aestimavit denariis III. Vides eadem aestimationem propter temporis dissimilitudinem in illo laudis causam habere, in te criminis, in illo beneficii, in te iniuriae. 215. Eodem tempore [praetor] Antonius denariis III aestimavit, post messem, summa in vilitate, quum aratores frumentum dare gratis mallent. Et aiebat se tantidem aestimasse quanti Sacerdotem, neque mentiebatur, sed eadem aestimatione alter sublevarat aratores, alter everterat. Quod nisi omnis frumenti ratio ex temporibus esset et annona, non ex numero neque ex summa consideranda, numquam tam grati hi sesquimodii, Q. Hortensi, fuissent, quos tu quum ad mensurae tam exiguam rationem populo Romano in capita descripsisses, gratis omnibus fecisti. Caritas enim annonae facit, ut istud, quod re parvum videtur, tempore magnum videatur. Idem istuc si in vilitate populo Romano largiri voluisses, derisum tuum beneficium esset atque contemptum. XCIII. 216. Noli igitur dicere istum idem fecisse, quod Sacerdotem, quoniam non eodem tempore neque simili fecit annona: dicito potius, quoniam habes auctorem idoneum, quod Antonius uno adventu et vix menstruis cibariis fecerit, id istum per triennium fecisse, et istius innocentiam M. Antonii facto atque auctoritate defendito. Nam de Sex. quidem Peducaeo, fortissimo atque innocentissimo viro, quid dicetis? De quo quis umquam arator questus est? aut quis non ad hoc tempus innocentissimam omnium diligentissimamque praeturam illius hominis existimat? Biennium

provinciam obtinuit. Quum alter annus in vilitate, alter in summa caritate fuerit, num aut in vilitate numum arator quisquam dedit aut in caritate de aestimatione frumenti questus est? At uberiora cibaria facta sunt caritate. Credo: neque id est novum neque reprehendendum. 217. Modo C. Sentium vidimus, hominem vetere illa ac singulari innocentia praeditum, propter caritatem frumenti, quae fuerat in Macedonia, permagnam ex cibariis pecuniam deportare. Quam ob rem non ego invideo commodis tuis, si quae ad te lege venerunt: iniuriam queror, improbitatem coarguo, avaritiam in crimen et in iudicium voco.

Quodsi suspiciones iniicere velitis, ad plures homines, ad plures provincias crimen hoc pertinere, non ego istam defensionem vestram pertimescam, sed me omnium provinciarum defensorem esse profitebor. Etenim hoc dico et magna voce dico: ubicumque hoc factum est, improbe factum est: quicumque hoc fecit, supplicio dignus est. XCIV. 218. Nam, per deos immortales! videte, iudices, et prospicite animis quid futurum sit. Multi magnas pecunias ab invitis civitatibus atque ab invitis aratoribus ista ratione cellae nomine coegerunt: — omnino ego neminem video praeter istum, sed do hoc vobis et concedo esse multos. — in hoc homine rem adductam in iudicium videtis. Quid facere potestis? Utrum, quum iudices sitis de pecunia capta conciliata, tantam pecuniam captam negligere, an, quum lex sociorum causa rogata sit, sociorum querimonias non audire? 219. Verum hoc quoque vobis remitto: negligite praeterita, si vultis, sed ne reliquas spes turbetis atque omnes provincias evertatis, id providete, ne avaritiae, quae antehac occultis itineribus atque angustis uti solebat, auctoritate vestra viam patefaciatis illustrem atque latam. Nam si hoc probatis et si licere pecunias isto nomine capi iudicatis, certe hoc, quod adhuc nemo nisi improbissimus fecit, posthac nemo nisi stultissimus non faciet. Improbi sunt qui pecunias contra leges cogunt, stulti qui quod licere iudicatum est praetermittunt. 220. Deinde, iudices, videte quam infinitam istis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturi sitis. Si ternos denarios qui coegit erit absolutus, quaternos, quinos,

denos denique aut vicanos coget alius. Quae erit reprehensio? in quo primum iniuriae gradu resistere incipiet severitas iudicis? quotus erit iste denarius, qui non sit ferendus et in quo primum aestimationis iniquitas atque improbitas reprehendatur? Non enim a vobis summa, sed genus aestimationis erit comprobatum: neque hoc potestis iudicare, ternis denariis aestimare licere, denis non licere. Ubi enim semel ab annonae ratione et ab aratorum voluntate res ad praetorum libidinem translata est, non est iam in lege neque in officio, sed in voluntate hominum atque avaritia positus modus aestimandi. XCV. Quapropter si vos semel in iudicando finem aequitatis et legis transieritis, scitote vos nullum caeteris in aestimando finem improbitatis et avaritiae reliquisse. 221. Videte igitur quam multa simul a vobis postulentur. Absolvite eum, qui se fateatur maximas pecunias cum summa sociorum iniuria cepisse. Non est satis. Sunt alii quoque complures, qui idem fecerint. Absolvite etiam illos, si qui sunt, ut uno iudicio quam plurimos improbos liberetis. Ne id quidem satis est. Facite ut caeteris posthac idem liceat. Licebit. Adhuc parum est. Permittite ut liceat quanti quisque velit tanti aestimare. Permissum si id erit, stultissimus quisque posthac minimo aestimabit. Videtis iam profecto, iudices, hac aestimatione a vobis comprobata neque modum posthac avaritiae cuiusquam neque poenam improbitatis futuram. 222. Quam ob rem quid agis, Hortensi? Consul es designatus, provinciam sortitus es: de aestimatione frumenti quum dices, sic te audiemus, quasi id, quod ab isto recte factum esse defendes, te facturum profiteri et quasi, quod isti licitum esse dices, vehementer cupias tibi licere. Atqui, si id licebit, nihil est quod putetis quemquam posthac commissurum, ut de pecuniis repetundis condemnari possit. Quantam enim quisque concupierit pecuniam, tantam licebit per cellae nomen aestimationis magnitudine consequatur.

XCVI. 223. At enim est quiddam, quod, etiam si palam in defendendo non dicet Hortensius, tamen ita dicet, ut vos id suspicari et cogitare possitis, pertinere hoc ad commodum senatorium, pertinere ad utilitatem eorum, qui iudicent, qui in provinciis cum potestate aut legatione se futu-

ros aliquando arbitrentur. Praeclaros vero existimas iudices nos habere, quos alienis peccatis concessuros putes, quo facilius ipsis peccare liceat. Ergo id volumus populum Romanum, id provincias, [id] socios nationesque exteras existimare, si senatores iudicent, hoc certe unum genus infinitae pecuniae per summam iniuriam cogendae nullo modo posse reprehendi? Quod si ita est, quid possumus contra illum praetorem dicere, qui cotidie templum tenet, qui rem publicam sistere negat posse, nisi ad equestrem ordinem iudicia referantur? 224. Quodsi ille hoc unum agitare coeperit, esse aliquod genus cogendae pecuniae senatorum commune et iam prope concessum ordini, quo genere ab sociis maxima pecunia per summam iniuriam auferatur, neque id ullo modo senatoriis iudiciis reprehendi posse, idque, dum equester ordo iudicavit, numquam esse commissum, quis obstet? quis erit tam cupidus vestri, tam fautor ordinis, qui de transferendis iudiciis possit recusare?

XCVII. Atque utinam posset aliqua ratione hoc crimen; quamvis falsa, modo humana atque usitata defendere: minore periculo vestro, minore periculo provinciarum omnium iudicaretis. Negaret hac aestimatione se usum, vos id credidissetis, homini credidisse, non factum comprobasse videremini. Nullo modo negare potest: urgetur a tota Sicilia: nemo est ex tanto numero aratorum, a quo pecunia cellae nomine non sit exacta. 225. Vellem etiam hoc posset dicere, nihil ad se istam rationem pertinere, per quaestores rem frumentariam esse administratam. Ne id quidem ei licet dicere, propterea quod ipsius litterae recitantur, ad civitates de ternis denariis missae. Quae est igitur defensio? Feci quod arguis: coëgi pecunias maximas cellae nomine, sed hoc mihi licuit, vobis, si prospicitis, licebit. Periculosum provinciis genus iniuriae confirmari iudicio, perniciosum nostro ordini, populum Romanum existimare non posse eos homines, qui ipsi legibus teneantur, leges in iudicando religiose defendere. Atque isto praetore, iudices, non solum aestimandi frumenti modus non fuit, sed ne imperandi quidem. Neque enim id, quod debebatur, sed quantum commodum fuit, imperavit. Summam faciam vobis ex publicis

litteris ac testimoniis civitatum frumenti in cellam imperati: reperietis quinquens tanto, iudices, amplius istum quam quantum in cellam sumere ei licitum sit, civitatibus imperasse. Quid ad hanc impudentiam addi potest, si et aestimavit tanti, ut homines ferre non possent, et tanto plus, quam erat ei concessum legibus, imperavit?

226. Quapropter cognita tota re frumentaria, iudices, iam facillime perspicere poteritis amissam esse populo Romano Siciliam, fructuosissimam atque opportunissimam provinciam, nisi eam vos istius damnatione recuperatis. Quid est enim Sicilia, si agri cultionem sustuleris et si aratorum numerum ac nomen extinxeris? Quid autem potest esse in calamitate residui quod non ad miseros aratores isto praetore per summam iniuriam ignominiamque pervenerit? quibus quum decumas dare deberent, vix ipsis decumae relictæ sunt, quum pecunia deberetur, soluta non est, quum optima aestimatione senatus frumentum eos in cellam dare voluisset, etiam instrumenta agrorum vendere coacti sunt. XCVIII. 227. Dixi iam antea, iudices, ut has omnes iniurias tollatis, tamen ipsam rationem arandi spe magis et incunditate quadam quam fructu atque emolumento teneri. Etenim ad incertum casum et eventum certus quotannis labor et certus sumptus impenditur. Annona porro pretium nisi in calamitate fructuum non habet, si autem ubertas in percipiendis fructibus fuit, consequitur vilitas in vendendis, ut aut male vendendum intelligas, si bene processit, aut male perceptos fructus, si recte licet vendere. Totae autem res rusticae eius modi sunt, ut eas non ratio neque labor, sed res incertissimae, venti tempestatesque, moderentur. Hinc quum unæ decumae lege et consuetudine detrahantur, alterae novis institutis propter annonae rationem imperentur, ematur praeterea frumentum quotannis publice, postremo etiam in cellam magistratibus et legatis imperetur, quid aut quantum praeterea est quod aut liberum possit habere ille arator ac dominus in potestate suorum fructuum aut in ipsis fructibus solutum? 228. Quodsi haec ferunt omnia, si potius vobis ac rei publicae, quam sibi et suis commodis opera, sumptu, labore deserviunt, etiamne haec nova debent

edicta et imperia praetorum et Apronii dominationem et Veneriorum servorum furta rapinasque perferre? etiamne frumentum pro empto gratis dare? etiamne in cellam quum cupiant gratis dare, ultro pecuniam grandem addere? etiamne haec tot detrimenta atque damna cum maximis iniuriis contumeliisque perferre? Itaque haec, iudices, quae pati nullo modo potuerunt, non pertulerunt. Arationes omnes tota Sicilia desertas atque ab dominis relictas esse cognoscitis, neque quidquam aliud agitur hoc iudicio nisi ut antiquissimi socii et fidelissimi, Siculi, coloni populi Romani atque aratores, vestra severitate et diligentia me duce et auctore in agros atque in sedes suas revertantur.

---

M. TULLII CICERONIS

ACTIONIS IN C. VERREM SECUNDAE

SIVE

ACCUSATIONIS LIBER QUARTUS

QUI INSCRIBITUR

DESIGNIS.

---

ARGUMENTUM.

Hoc libro accusationis quarto accusator persequitur furta et maleficia a C. Verre in auferendis signis, tabulis pictis caeterisque ornamentis tota Sicilia commissa. In quibus rebus exsequendis orator hoc ordine utitur, ut primum hominum privatorum, deinde oppidorum et fanorum exspoliationes atque direptiones ostendat.

I. 1. Venio nunc ad istius, quem ad modum ipse appellat, studium, ut amici eius, morbum et insaniam, ut Siculi, latrocinium. Ego quo nomine appellem nescio: rem vo

bis proponam: vos eam suo, non nominis pondere penditote. Genus ipsum prius cognoscite, iudices: deinde fortasse non magno opere quaeritis quo id nomine appellandum putetis. Nego in Sicilia tota, tam locupleti, tam vetere provincia, tot oppidis, tot familiis tam copiosis, ullum argenteum vas, ullum Corinthium aut Deliacum fuisse, ullam gemmam aut margaritam, quidquam ex auro aut ebore factum, signum ullum aëneum, marmoreum, eburneum, nego ullam picturam neque in tabula neque in textili quin conquisierit, inspexerit, quod placitum sit abstulerit. 2. Magnum videor dicere: attendite etiam quem ad modum dicam. Non enim verbi neque criminis augendi causa complector omnia: quum dico nihil istum eius modi rerum in tota provincia reliquisse, Latine me scitote, non accusatorie loqui. Etiam planius: nihil in aedibus cuiusquam, ne in oppidis quidem: nihil in locis communibus, ne in fanis quidem: nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum, denique nihil istum quod ad oculos animumque acciderit neque privati neque publici, neque profani neque sacri tota in Sicilia reliquisse.

3. Unde igitur potius incipiam quam ab ea civitate, quae tibi una in amore atque in deliciis fuit? aut ex quo potius numero quam ex ipsis laudatoribus tuis? Facilius enim perspicietur qualis apud eos fueris, qui te oderunt, qui accusant, qui persequuntur, quum apud tuos Mamertinos invenire improbissima ratione esse praedatus. II. C. Heius est Mamertinus — omnes hoc mihi qui Messanam accesserunt facile concedunt — omnibus rebus illa in civitate ornatissimus. Huius domus est vel optima Messanae, notissima quidem certe et nostris hominibus apertissima maximeque hospitalis. Ea domus ante istius adventum ornata sic fuit, ut urbi quoque esset ornamento. Nam ipsa Messana, quae situ, moenibus portuque ornata est, ab iis rebus, quibus iste delectatur, sane vacua atque nuda est. 4. Erat apud Heium sacrarium magna cum dignitate in aedibus, a maioribus traditum, perantiquum, in quo signa pulcherrima quattuor, summo artificio, summa nobilitate, quae non modo istum hominem ingeniosum et intelligentem, verum etiam quemvis nostrum, quos iste idiotas appellat, delectare pos-

sent: unum Cupidinis marmoreum Praxiteli. Nimirum didici etiam, dum in istum inquiri, artificum nomina. Idem, opinor, artifex eiusdem modi Cupidinem fecit illum, qui est Thespiis, propter quem Thespieae visuntur: nam alia visendi causa nulla est. Atque ille L. Mummius, quum Thespiadas, quae ad aedem Felicitatis sunt, caeteraque profana ex illo oppido signa tolleret, hunc marmoreum Cupidinem, quod erat consecratus, non attigit. III. 5. Verum ut ad illud sacrarium redeam, signum erat hoc, quod dico, Cupidinis e marmore: ex altera parte Hercules, egregie factus ex aere. Is dicebatur esse Myronis, ut opinor, et certe. Item ante hos deos erant arulae, quae cuivis religionem sacrarii significare possent. Erant aënea duo praeterea signa, non maxima, verum eximia venustate, virginali habitu atque vestitu, quae manibus sublatis sacra quaedam more Atheniensium virginum reposita in capitibus sustinebant. Canephoroe ipsae vocabantur. Sed earum artificem, quem? quemnam? Recte admones, Polyclitum esse dicebant. Messanam ut quisque nostrum venerat, haec visere solebat: omnibus haec ad visendum patebant cotidie: domus erat non domino magis ornamento quam civitati. 6. C. Claudius, cuius aedilitatem magnificentissimam scimus fuisse, usus est hoc Cupidine tam diu, dum forum dis immortalibus populoque Romano habuit ornatum: et, quum hospes esset Heiorum, Mamertini autem populi patronus, ut illis benignis usus est ad commodandum, sic ipse diligens fuit ad reportandum. Nuper homines nobiles eius modi, iudices, et quid dico nuper? immo vero modo ac plane paullo ante vidimus, qui forum et basilicas non spoliis provinciarum, sed ornamentis amicorum, commodis hospitum, non furtis nocentium ornarent: qui tamen signa atque ornamenta sua cuique reddebant, non ablata ex urbibus sociorum atque amicorum, quadridui causa, per simulationem aedilitatis, domum deinde atque ad suas villas auferabant. 7. Haec omnia, quae dixi, signa, iudices, ab Heio e sacrario Verres abstulit: nullum, inquam, horum reliquit neque aliud ullum tamen praeter unum pervelus ligneum, Bonam Fortunam, ut opinor. Eam iste habere domi suae noluit.

IV. Pro deum hominumque fidem! quid hoc est? quae haec causa est? quae ista impudentia? Quae dico signa, ante quam abs te sublata sunt, nemo Messanam cum imperio venit quin viserit. Tot praetores, tot consules in Sicilia quum in pace tum etiam in bello fuerunt: tot homines cuiusque modi: non loquor de integris, innocentibus, religiosis: tot cupidi, tot improbi, tot audaces, quorum nemo sibi tam vehemens, tam potens, tam nobilis visus est qui ex illo sacrario quidquam poscere aut tollere aut attingere auderet. Verres quod ubique erit pulcherrimum auferet? nihil habere cuiquam praeterea licebit? tot domus locupletissimas istius domus una capiet? Ideirco nemo superiorum attingit, ut hic tolleret? ideo C. Claudius Pulcher rettulit, ut C. Verres posset auferre? At non requirebat ille Cupido lenonis domum ac meretriciam disciplinam: facile illo sacrario patrio continebatur. Heio se a maioribus relictum esse sciebat in hereditate sacrorum: non quaerebat meretricis heredem.

8. Sed quid ego tam vehementer invehor? Verbo uno repellar. Emi, inquit. Di immortales! praeclaram defensionem! Mercatorem in provinciam cum imperio ac securibus misimus, omnia qui signa, tabulas pictas, omne argentum, aurum, ebur, gemmas coemeret, nihil cuiquam relinqueret! Haec enim mihi ad omnia defensio pateferi videtur, emisse. Primum, si id, quod vis, tibi ego concedam, ut emeris, quoniam in toto hoc genere hac una defensione usus es, quaero cuius modi tu iudicia Romae putaris esse, si tibi hoc quemquam concessurum putasti, te in praetura atque imperio tot res, tam pretiosas, omnes denique res quae alicuius pretij fuerint tota ex provincia coemisse? V. 9. Videte maiorum diligentiam, qui nihildum etiam istius modi suspicabantur, verum tamen ea, quae parvis in rebus accidere poterant, providebant. Neminem, qui cum potestate aut legatione in provinciam esset profectus, tam amentem fore putaverunt, ut emeret argentum: dabatur enim de publico: ut vestem: praebatur enim legibus: mancipium putarunt, quo et omnes utimur et non praebetur a populo. Sanxerunt, NE QUIS EMERET NISI IN DEMORTUI LOCUM. Si qui Romae esset demortuus? Immo, si quis ibidem. Non enim te instruere

domum tuam voluerunt in provincia, sed illum usum provinciae supplere. 10. Quae fuit causa cur tam diligenter nos in provinciis ab emptionibus removerent? Haec, iudices, quod putabant ereptionem esse, non emptionem, quum venditori suo arbitrato vendere non liceret. In provinciis intelligebant, si is, qui esset cum imperio ac potestate, quod apud quemque esset emere vellet idque ei liceret, fore uti quod quisque vellet, sive esset venale sive non esset, quanti vellet auferret. Dicet aliquis: Noli isto modo agere cum Verre: noli eius facta ad antiquae religionis rationem exquirere: concede ut impune emerit, modo ut bona ratione emerit, nihil pro potestate, nihil ab invito, nihil per iniuriam. Sic agam. Si quid venale habuit Heius, si id, quanti aestimabat, tanti vendidit, desino quaerere cur emeris. VI. 11. Quid igitur nobis faciendum est? num argumentis utendum in re eius modi? Quaerendum, credo, est, Heius iste num aes alienum habuerit, num auctionem fecerit: si fecit, num tanta difficultas eum rei numariae tenuerit, tanta egestas, tanta vis presserit, ut sacrarium suum spoliaret, ut deos patrios venderet. At hominem video auctionem fecisse nullam, vendidisse praeter fructus suos nihil umquam, non modo in aere alieno nullo, sed in suis numis multis esse et semper fuisse. Si haec contra ac dico essent omnia, tamen illum haec, quae tot annos in familia sacrarioque maiorum fuissent, venditurum non fuisse. Quid, si magnitudine pecuniae persuasum est? Veri simile non est, ut ille homo tam locuples, tam honestus religioni suae monumentisque maiorum pecuniam anteponeret. 12. Sunt ista: verum tamen abducuntur homines non numquam etiam ab institutis suis magnitudine pecuniae. Videamus quanta ista pecunia fuerit quae potuerit Heium, hominem maxime locupletem, minime avarum, ab humanitate, a pietate, religione deducere. Ita iussisti, opinor, ipsum in tabulas referre: HAEC OMNIA SIGNA PRAXITELI, MYRONIS, POLYCLITI, HS SEX MILIBUS 10 VERRI VENDITA. Sic rettulit. Recita ex tabulis.

Iuvat me haec praeclara nomina artificum, quae isti ad caelum ferunt, Verris aestimatione sic concidisse. Cupidinem Praxiteli HS cloloc! Profecto hinc natum est: *Malo*

*emere quam rogare.* VII. 13. Dicet aliquis: Quid? tu ista permagno aestimas? Ego vero ad meam rationem usumque meum non aestimo, verum tamen a vobis ita arbitror spectari oportere, quanti haec eorum iudicio, qui studiosi sunt harum rerum, aestimentur, quanti venire soleant, quanti haec ipsa, si palam libereque venirent, venire possent, denique ipse Verres quanti aestimet. Numquam, si denariis quadringentis Cupidinem illum putasset, commisisset ut propter eum in sermonem hominum atque in tantam vituperationem veniret. 14. Quis vestrum igitur nescit quanti haec aestimentur? In auctione signum aëneum non maximum HS XL milibus venire non vidimus? Quid, si velim nominare homines qui aut non minoris aut etiam pluris emerint, nonne possum? Etenim qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est aestimationis. Difficile est enim finem facere pretio, si libidini non feceris. Video igitur Heium neque voluntate neque difficultate aliqua temporis nec magnitudine pecuniae adductum esse, ut haec signa venderet: teque ista simulatione emptionis vi, metu, imperio, fascibus ab homine eo, quem una cum caeteris sociis non solum potestati tuae, sed etiam fidei populus Romanus commiserat, eripuisse atque abstulisse.

15. Quid mihi tam optandum, iudices, potest esse in hoc crimine, quam ut haec eadem dicat ipse Heius? Nihil profecto: sed ne difficilia optemus. Heius est Mamertinus: Mamertina civitas istum publice communi consilio sola laudat: omnibus iste caeteris Siculis odio est, ab his solis amatur. Eius autem legationis, quae ad istum laudandum missa est, princeps est Heius — etenim est primus civitatis —, ne forte, dum publicis mandatis serviat, de privatis iniuriis reticeat. 16. Haec quum scirem et cogitarem, commisi tamen, iudices, Heio: produxi eum prima actione: neque id tamen ullo periculo feci. Quid enim poterat Heius respondere, si esset improbus, si sui dissimilis? Esse illa signa domi suae, non esse apud Verrem? Qui poterat quidquam eius modi dicere? Ut homo turpissimus esset impudentissimeque mentiretur, hoc diceret, illa se habuisse venalia eaque sese quanti voluerit vendidisse. Homo domi suae nobilissimus,

qui vos de religione sua ac dignitate vere existimare maxime vellet, primo dixit se istum publice laudare, quod sibi ita mandatum esset: deinde neque se habuisse illa venalia neque ulla condicione, si utrum vellet liceret, adduci unquam potuisse ut venderet illa, quae in sacrario fuissent a maioribus suis relicta et tradita. VIII. 17. Quid sedes, Verres? quid exspectas? quid te a Centuripina civitate, a Catinensi, ab Halaesina, Tyndaritana, Hennensi, Agyriensi caeterisque Siciliae civitatibus circumveniri atque opprimi dicis? Tua te altera patria, quem ad modum dicere solebas, Messana circumvenit: tua, inquam, Messana, tuorum adiutrix scelerum, libidinum testis, praedarum ac furtorum receptrix. Adest enim vir amplissimus eius civitatis, legatus huius iudicii causa domo missus, princeps laudationis tuae, qui te publice laudat: ita enim mandatum atque imperatum est: tametsi rogatus de cybaea tenetis memoria quid responderit: aedificatam publicis operis, publice coactis eique aedificandae publice Mamertinum senatorem praefuisse: idem ad vos privatim, iudices, confugit: utitur hac lege, qua iudicium est, communi arce sociorum: tametsi lex est de pecuniis repetundis, ille se negat pecuniam repetere, quam ereptam non tanto opere desiderat, sacra se maiorum suorum repetere abs te dicit: deos penates te patrios reposcit. 18. Ecqui pudor est? eequae religio, Verres? ecqui metus? Habitasti apud Heium Messanae: res illum divinas apud eos deos in suo sacrario prope cotidiano facere vidisti. Non movetur pecunia: denique quae ornamenti causa fuerunt, non requirit: tibi habe Canephoros: deorum simulacra restitue. Quae quia dixit, quia tempore dato modeste apud vos socius amicusque populi Romani questus est, quia religioni suae non modo in dis patriis repetendis, sed etiam in ipso testimonio ac iure iurando proximus fuit, hominem missum ab isto scitote esse Messanam de legatis unum, illum ipsum, qui navi istius aedificandae publice praefuit, qui a senatu peteret, ut Heius adficeretur ignominia.

IX. 19. Homo amentissime, quid putasti? impetratum te? quanti is a civibus suis fieret, quanti auctoritas eius haberetur ignorabas? Verum fac te impetravisse, fac ali-



quid gravius in Heium statuisset Mamertinos: quam putas auctoritatem laudationis eorum futuram, si in eum, quem constet verum pro testimonio dixisse, poenam constituerint? Tametsi quae est ista laudatio, quum laudator interrogatus laedat necesse est? Quid? isti laudatores tui nonne testes mei sunt? Heius est laudator: laesit gravissime. Producam caeteros: reticebunt quae poterunt libenter, dicent quae necesse erit ingratis. Negent isti onerariam navem maximam aedificatam esse Messanae? negent, si possunt. Negent ei navi senatorem Mamertinum publice praefuisse? utinam negent! Sunt etiam caetera, quae malo integra reservare, ut quam minimum dem illis temporis ad meditando confirmandumque periurium. 20. Haec tibi laudatio procedat in numerum: hi te homines auctoritate sua sublevant, qui te neque debent adiuvere, si possint, neque possunt, si velint, quibus tu privatim iniurias plurimas contumeliasque imposuisti, quo in oppido multas familias totas in perpetuum infames tuis stupris flagitiisque fecisti. At publice commodasti. Non sine magno quidem rei publicae provinciaeque Siciliae detrimento. Tritici modium LX milia empta populo Romano dare debebant et solebant, abs te solo remissum est. Res publica detrimentum fecit, quod per te imperii ius in una civitate imminutum est: Siculi, quod ipsum non de summa frumenti detractum est, sed translatum in Centuripinos et Halaesinos, immunes populos, et hoc plus impositum quam ferre possent. 21. Navem imperare ex foedere debuisti: remisisti in triennium: militem nullum umquam poposcisti per tot annos. Fecisti item, ut praedones solent: qui quum hostes communes sint omnium, tamen aliquos sibi inslituunt amicos, quibus non modo parcant, verum etiam praeda quos augeant, et eos maxime, qui habent oppidum opportuno loco, quo saepe adeundum sit navibus, non numquam etiam necessario. X. Phaselis illa, quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs antea Cilicum et praedonum: Lycii illam, Graeci homines, incolebant. Sed quod erat eius modi loco atque ita proiecta in altum, ut et exeuntes e Cilicia praedones saepe ad eam necessario devenirent, et, quum se ex hisce locis reciperent, eodem deferrentur, ascii-

verunt sibi illud oppidum piratae, primo commercio, deinde etiam societate. 22. Mamertina civitas improba antea non erat: etiam erat inimica improborum, quae C. Catonis, illius, qui consul fuit, impedimenta retinuit. At cuius hominis? clarissimi ac potentissimi: qui tamen quum consul fuisset, condemnatus est: [ita, C. Cato, duorum hominum clarissimorum nepos, L. Paulli et M. Catonis et P. Africani sororis filius, quo damnato tunc, quum iudicia fiebant, HS VIII milibus lis aestimata est.] Huic Mamertini irati fuerunt, qui maiorem sumptum, quam quanti Catonis lis aestimata est, in Timarchidi prandium saepe fecerunt. 23. Verum haec civitas isti praedoni ac piratae Siciliensi Phaselis fuit. Huc omnia undique deferebantur: apud istos relinquebantur: quod celari opus erat, habebant sepositum et reconditum: per istos quae volebat clam imponenda, occulte exportanda curabat: navem denique maximam, quam onustam furtis in Italiam mitteret, apud istos faciendam aedificandamque curavit: pro hisce rebus vacatio data est ab isto sumptus, laboris, militiae, rerum denique omnium per triennium: soli non modo in Sicilia, verum, ut opinio mea fert, his quidem temporibus in omni orbe terrarum vacui, expertes, soluti ac liberi fuerunt ab omni sumptu, molestia, munere. 24. Hinc illa Verria nata sunt, quod in convivium Sex. Cominium protrahi iussit, in quem scyphum de manu iacere conatus est, quem obtorta gula de convivio in vinela atque in tenebras abripi iussit. Hinc illa crux, in quam iste civem Romanum multis inspectantibus sustulit: quam non ausus est usquam defigere nisi apud eos, quibuscum omnia scelera sua ac latrocinia communicavit. XI. Laudatum etiam vos quemquam venitis? Qua auctoritate? utrum, quam apud senatum, an quam apud populum Romanum habere debetis? 25. Ecqua civitas est non in provinciis nostris, verum in ultimis nationibus aut tam potens aut tam libera aut etiam tam immanis ac barbara, rex denique equis est qui senatorem populi Romani tecto ac domo non invitet? qui honos non homini solum habetur, sed primum populo Romano, cuius beneficio nos in hunc ordinem venimus, deinde ordinis auctoritati, quae nisi gravis erit apud socios et exteras

nationes, ubi erit imperii nomen et dignitas? Mamertini me publice non invitarunt: me quum dico, leve est: senatorem populi Romani si non invitarunt, honorem debitum detraxerunt non homini, sed ordini. Nam ipsi Tullio patebat domus locupletissima et amplissima Cn. Pompeii Basilisci, quo, etiam si esset invitatus a vobis, tamen devertisset: erat etiam Percenniorum, qui nunc item Pompeii sunt, domus honestissima, quo L. frater meus summa illorum voluntate devertit. Senator populi Romani, quod in vobis fuit, in vestro oppido iacuit et pernoctavit in publico. Nulla hoc civitas umquam alia commisit. — Amicum enim nostrum in iudicium vocabas. — Tu quid ego privatim negotii geram interpretabere imminuendo honore senatorio? 26. Verum haec tum queremur, si quid de vobis per eum ordinem agetur, qui ordo a vobis adhuc solis contemptus est. In populi Romani quidem conspectum quo ore vos commisistis? nec prius illam crucem, quae etiam nunc civis Romani sanguine redundat, quae fixa est ad portum urbemque vestram, revelistis neque in profundum abiecistis locumque illum omnem expiastis, quam Romam atque in horum conventum adiretis? In Mamertinorum solo foederato atque pacato monumentum istius crudelitatis constitutum est. Vestrae urbs electa est, ad quam quum adirent ex Italia, crucem civis Romani prius quam quemquam amicum populi Romani viderent? quam vos Reginis quorum civitati invidetis, itemque incolis vestris, civibus Romanis, ostendere soletis, quo minus sibi adrogent minusque vos despiciant, quum videant ius civitatis illo supplicio esse mactatum.

XII. 27. Verum haec emisse te dicis. Quid? illa Atalica tota Sicilia nominata ab eodem Heio [peripetasmata] emere oblitus es? Licuit eodem modo, ut signa. Quid enim actum est? An litteris pepercisti? Verum hominem mentem hoc fugit: minus clarum putavit fore quod de armario quam quod de sacrario esset ablatum. At quo modo abstulit? Non possum dicere planius quam ipse apud vos dixit Heius. Quum quaesissem, num quid aliud de bonis eius pervenisset ad Verrem, respondit: istum ad se misisse, ut sibi mitteret Agrigentum peripetasmata. Quaesivi an mi

sisset. Respondit id, quod necesse erat scilicet, dicto audientem fuisse se praetori: misisse. Rogavi pervenissentne Agrigentum. Dixit pervenisse. Quaesivi quem ad modum revertissent. Negavit adhuc revertisse. Risus populi atque admiratio omnium vestrum facta est. 28. Hic tibi in mentem non venit iubere, ut haec quoque referret HS vi milibus Is se tibi vendidisse? Metuisti ne aes alienum tibi cresceret, si HS vi milibus Is tibi constarent ea, quae tu facile posses vendere HS cc milibus? Fuit tanti, mihi crede: haberes quod defenderes: nemo quaereret quanti illa res esset: si modo te posses docere emisse, facile cui velles tuam causam et factum probares: nunc de peripetasmatis quem ad modum te expedias non habes.

29. Quid? a Phylarcho Centuripino, homine locuplete ac nobili, phaleras pulcherrime factas, quae regis Hieronis fuisse dicuntur, utrum tandem abstulisti an emisti? In Sicilia quidem quum essem, sic a Centuripinis, sic a caeteris audiebam — non enim parum res erat clara —: tam te has phaleras a Phylarcho Centuripino abstulisse dicebant, quam alias item nobiles ab Aristo Panhormitano, quam tertias a Cratippo Tyndaritano. Etenim si Phylarchus vendidisset, non ei, postea quam reus factus es, redditurum te promississes. Quod quia vidisti plures scire, cogitasti, si ei reddidisses, te minus habiturum, rem nihilo minus testatam futuram: non reddidisti. Dixit Phylarchus pro testimonio se, quod nosset tuum istum morbum, ut amici tui appellant, cupisse te celare de phaleris: quum abs te appellatus esset, negasse habere sese: apud alium quoque eas habuisse depositas, ne qua invenirentur. Istius tantam fuisse sagacitatem, ut eas per illum ipsum inspiceret, ubi erant depositae: tum se deprehensum negare non potuisse: ita ab se invito phaleras ablatas gratis.

XIII. 30. Iam, ut haec omnia reperire ac perscrutari solitus sit, iudices, est operae pretium cognoscere. Cibyratae sunt fratres quidam, Tlepolemus et Hiero: quorum alterum fingere opinor e cera solitum esse, alterum esse pictorem. Hosce opinor, Cibyrae quum in suspicionem venissent suis civibus fanum expilasse Apollinis, veritos poenam

iudicii ac legis domo profugisse. Quod Verrem artificii sui cupidum cognoverant tum, quum iste, id quod ex testibus didicistis, Cibyram (cum inanibus syngraphis) venerat, domo fugientes ad eum se exsules, quum iste esset in Asia, contulerunt. Habuit eos secum illo tempore et in legationis praedis atque furtis multum illorum opera consilioque usus est. 31. (Hic sunt illi, quibus in tabulis refert sese Q. Tadius dedisse iussu istius Graecis pictoribus.) Eos iam bene cognitos et re probatos secum in Siciliam duxit. Quo postea quam venerunt, mirandum in modum — canes venaticos dices — ita odorabantur omnia et pervestigabant, ut ubi quidque esset aliqua ratione invenirent. Aliud minando, aliud pollicendo, aliud per servos, aliud per liberos, per amicum aliud, aliud per inimicum inveniebant: quidquid illis placuerat perdendum erat. Nihil aliud optabant quorum poscebatur argentum nisi ut id Hieroni et Tlepolemo displiceret. XIV. 32. Verum mehercule hoc, iudices, dicam. Memini Pamphilum Lilybaetanum, amicum et hospitem meum, nobilem hominem, mihi narrare, quum iste ab sese hydriam Boëthi manu factam, praeclaro opere et grandi pondere, per potestatem abstulisset, se sane tristem et conturbatum domum revertisse, quod vas eius modi, quod sibi a patre et a maioribus esset relictum, quo solitus esset uti ad festos dies, ad hospitem adventus, a se esset ablatum. Quum sederem, inquit, domi tristis, accurrit Venerius: iubet me scyphos sigillatos ad praetorem statim adferre. Permotus sum, inquit: binos habebam: iubeo promi utrosque, ne quid plus mali nasceretur, et mecum ad praetoris domum ferri. Eo quum venio, praetor quiescebat: fratres illi Cibyrae inambulabant. Qui me ubi viderunt: Ubi sunt, Pamphile, inquit, scyphi? Ostendo tristis. Laudant. Incipio queri me nihil habiturum quod alicuius esset pretii, si etiam scyphi essent ablati. Tum illi, ubi me conturbatum vident: Quid vis nobis dare, ut isti abs te ne auferantur? Ne multa, sestertios clo me, inquit, poposcerunt: dixi me daturum. Vocat interea praetor: poscit scyphos. Tum illos coepisse praetori dicere, putasse se, id quod audissent, alicuius pretii scyphos esse Pamphili: luteum negotium esse, non di-

gnum quod in suo argento Verres haberet. Ait ille idem sibi videri. Ita Pamphilus scyphos optimos aufert.

33. Et mehercule ego antea, tametsi hoc nescio quid nugatorium sciebam esse, ista intelligere, tamen mirari solebam istum in his ipsis rebus aliquem sensum habere, quem scirem nulla in re quidquam simile hominis habere. XV. Tum primum intellexi ad eam rem istos fratres Cibyratas fuisse, ut iste in furando manibus suis, oculis illorum uteretur. At ita studiosus est huius praeclarae existimationis, ut putetur in hisce rebus intelligens esse, ut nuper — videte hominis amentiam — postea quam est comperendinatus, quum iam pro damnato mortuoque esset, ludis Circensibus mane apud L. Sisennam, virum primarium, quum essent triclinia strata argentumque expositum in aedibus, quum pro dignitate L. Sisennae domus esset plena hominum honestissimorum, accessit ad argentum, contemplari unum quidque otiose et considerare coepit. Mirari stultitiam alii, quod in ipso iudicio eius ipsius cupiditatis, cuius insimularetur, suspicionem auget, alii amentiam, cui comperendinato, quum tam multi testes dixissent, quidquam illorum veniret in mentem. Pueri autem Sisennae, credo qui audissent quae in istum testimonio essent dicta, oculos de isto nusquam deicere neque ab argento digitum discedere. 34. Est boni iudicis parvis ex rebus coniecturam facere unius cuiusque et cupiditatis et continentiae. Qui reus et reus lege comperendinatus, re et opinione hominum paene damnatus, temperare non potuerit maximo conventu quin L. Sisennae argentum tractaret et consideraret, hunc praetorem in provincia quisquam putabit a Siculorum argento cupiditatem aut manus abstinere potuisse?

XVI. 35. Verum, uti Lilybaeum, unde digressa est oratio, revertamur, Diocles est, Pamphili gener illius, a quo hydria ablata est, Popillius cognomine. Ab hoc abaci vasa omnia, ut exposita fuerunt, abstulit. Dicat se licet emisse: etenim hic propter magnitudinem furti sunt, ut opinor, litterae factae. Iussit Timarchidem aestimare argentum. Quo modo? quo qui unquam tenuissime in donationem hi-

strionum aestimavit. Tametsi iam dudum ego erro, qui tam multa de tuis emptionibus verba faciam et quaeram, utrum emeris necne et quo modo et quanti emeris: quod verbo transigere possum. Ede mihi scriptum, quid [argenti] in provincia Sicilia pararis, unde quidque aut quanti emeris. 36. Quid fit? quamquam non debebam ego abs te has litteras poscere: me enim tabulas tuas habere et proferre oportebat. Verum negas te horum annorum aliquot confecisse. Compose hoc, quod postulo, de argento: de reliquo videro. Nec scriptum habeo nec possum edere. Quid futurum igitur est? Quid existimas hos iudices facere posse? Domus plena signorum pulcherrimorum iam ante praeturam: multa ad villas tuas posita, multa deposita apud amicos, multa aliis data atque donata: tabulae nullum indicant emptum. Omne argentum ablatum ex Sicilia est: nihil cuiquam quod suum dici vellet relictum. Fingitur improba defensio, praetorem omne id argentum coemisse: tamen id ipsum tabulis demonstrari non potest. Si, quas tabulas profers, in his quae habes quo modo habeas scriptum non est, horum autem temporum, quum te plurimas res emisse dicis, tabulas omnino nullas profers, nonne te et prolatis et non prolatis tabulis condemnari necesse est?

XVII. 37. Tu a M. Caelio, equite Romano, lectissimo adolescente quae voluisti Lilybaei abstulisti: tu C. Cacurii, prompti hominis et experientis et in primis gratiosi, suppellectilem omnem auferre non dubitasti: tu maximam et pulcherrimam mensam citream a Q. Lutatio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio ab L. Sulla civis Romanus factus est, omnibus scientibus Lilybaei abstulisti. Non tibi oblicio, quod hominem dignissimum tuis moribus, Apollonium, Niconis filium, Drepanitanum, qui nunc A. Clodius vocatur, omni argento optime facto spoliasti ac depeculatus es. Taceo. Non enim putat ille sibi iniuriam factam, propterea quod homini iam perdito et collum in laqueum inserenti subvenisti, quum pupillis Drepanitanis bona patria erepta cum illo partitus es. Gaudeo etiam, si quid ab eo abstulisti, et abs te nihil rectius factum esse dico. Ab Lysonne vero Lilybaetano, primo homine, apud quem deversa-

tus es, Apollinis signum ablatum certe non oportuit. Dices te emisse. Scio. HS clo; ita opinor. Scio, inquam. Proferam litteras. Tamen id factum non oportuit. A pupillo Heio, cui C. Marcellus tutor est, a quo pecuniam grandem eripueras, scaphia cum emblematis Lilybaei utrum empta esse dicis an confiteris erepta?

38. Sed quid ego istius in eius modi rebus mediocres iniurias colligo, quae tantum modo in furtis istius et damnis eorum, a quibus auferbat, versatae esse videantur? Accipite, si vultis, iudices, rem eius modi, ut amentiam singularem et furorem iam, non cupiditatem eius perspicere possitis. XVIII. Melitensis Diodorus est, qui apud vos antea testimonium dixit. Is Lilybaei multos iam annos habitat, homo et domi nobilis et apud eos, quo se contulit, propter virtutem splendidus et gratiosus. De hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata: in his pocula quaedam, quae Thericia nominantur, Mentoris manu summo artificio facta. Quod iste ubi audivit, sic cupiditate inflammatus est non solum inspiciendi, verum etiam auferendi, ut Diodorum ad se vocaret ac posceret. Ille, qui illa non invitus haberet, respondit Lilybaei se non habere: Melitae apud quemdam propinquum suum reliquisset. 39. Tum iste continuo mittit homines certos Melitam: scribit ad quosdam Melitenses, ut ea vasa perquirant: rogat Diodorum, ut ad illum propinquum suum det litteras: nihil ei longius videbatur quam dum illud videret argentum. Diodorus, homo frugi ac diligens, qui sua servare vellet, ad propinquum suum scribit, ut iis, qui a Verre venissent, responderet illud argentum se paucis illis diebus misisse Lilybaeum. Ipse interea recedit: abesse a domo paullisper maluit quam praesens illud optime factum argentum amittere. Quod ubi iste audivit, usque eo commotus est, ut sine ulla dubitatione insanire omnibus ac furere videretur. Quia non potuerat eripere argentum ipse Diodoro, erepta sibi vasa optime facta dicebat: minitari absentem Diodoro, vociferari palam, lacrimas interdum vix tenere. Eriphylam accepimus in fabulis ea cupiditate, ut, quum vidisset monile, ut opinor, ex auro et gemmis, pulcritudine eius incensa salutem viri proderet. Similis istius

cupiditas: hoc etiam acrior atque insanior, quod illa cupiebat id, quod viderat, huius libidines non solum oculis, sed etiam auribus excitabantur. XIX. 40. Conquiri Diodorum tota provincia iubet. Ille ex Sicilia iam castra commoverat et vasa collegerat. Homo, ut aliquo modo in provinciam illum revocaret, hanc excogitat rationem: si haec ratio potius quam amentia nominanda est. Apponit de suis canibus quemdam, qui dicat se Diodorum Melitensem rei capitalis reum velle facere. Primo mirum omnibus videri, Diodorum reum, hominem quietissimum, ab omni non modo facinoris, verum etiam minimi errati suspicione remotissimum: deinde esse perspicuum, fieri omnia illa propter argentum. Iste non dubitat iubere nomen deferri, et tum primum [ut] opinor istum absentis nomen recepisse. 41. Res clara Sicilia tota, propter caelati argenti cupiditatem reos fieri rerum capitalium neque solum reos fieri, sed etiam absentes. Diodorus Romae sordidatus circum patronos atque hospites cursare: rem omnibus narrare. Litterae mittuntur isti a patre vehementes, ab amicis item, videret quid ageret de Diodoro, quo progredere: rem claram esse et invidiosam: insanire hominem, periturum hoc uno crimine, nisi cavisset. Iste etiam tum patrem, si non in parentis, at in hominum numero putabat: ad iudicium nondum se satis instruxerat: primus annus erat provinciae: non ut in Sthenio, iam refertus pecunia. Itaque furor eius paullulum, non pudore, sed metu ac timore repressus est. Condemnare Diodorum non audet absentem: de reis eximit. Diodorus interea praetore isto prope triennium provincia domoque caruit. 42. Caeteri non solum Siculi, sed etiam cives Romani hoc statuerant: quoniam iste tantum cupiditate progredere, nihil esse quod quisquam putaret se, quod isti paullo magis placeret, conservare aut domi retinere posse. XX. Postea vero quam intellexerunt isti virum fortem, quem summe provincia exspectabat, Q. Arrium, non succedere, statuerunt nihil se tam clausum neque tam reconditum posse habere, quod non istius cupiditati apertissimum promptissimumque esset.

Tum iste ab equite Romano splendido et gratioso, Cn.

Calidio, cuius filium sciebat senatorem populi Romani et iudicem esse, eculeos argenteos nobiles, quique maximi fuerant, aufert. 43. Imprudens huc incidi, iudices: emit enim, non abstulit: nollem dixisse: iactabit se et in his equitabit eculeis. Emi: pecuniam solvi. Credo, etiam tabulae proferentur. Est tanti. Cedo tabulas. Dilue sane crimen hoc Calidianum, dum ego tabulas aspicere possim. Verum tamen quid erat quod Calidius Romae quereretur se, quum tot annos in Sicilia negotiaretur, a te solo ita esse contemptum, ita despectum, ut etiam una cum caeteris Siculis despoliaretur? Si emeris, quid erat quod confirmabat se abs te argentum esse repetiturum, si id tibi sua voluntate vendiderat: tu porro posses facere, ut Cn. Calidio non redderes? praesertim quum is L. Sisenna, defensore tuo, tam familiariter uteretur, et quum caeteris familiaribus Sisennae reddidisses? 44. Denique non opinor negaturum esse te homini honesto, sed non gratiosiori, quam Cn. Calidius est, L. Curidio, te argentum per Potamonem, amicum tuum, reddidisse. Qui quidem caeterorum causam apud te difficilior fecit. Nam quum te compluribus confirmasses redditurum, postea quam Curidius pro testimonio dixit te sibi reddidisse, finem reddendi fecisti, quod intellexisti praeda te de manibus amissa testimonium tamen effugere non posse. Cn. Calidio, equiti Romano, per omnes alios praetores licuit habere argentum bene factum, licuit posse domesticis copiis, quum magistratum aut aliquem superiorem invitasset, ornare et apparare convivium. Multi domi Cn. Calidii cum potestate atque imperio fuerunt: nemo inventus est tam amens qui illud argentum tam praeclarum ac tam nobile eriperet, nemo tam audax qui posceret, nemo tam impudens qui postuleret ut venderet. 45. Superbum est enim, iudices, et non ferendum dicere praetorem in provincia homini honesto, locupleti, splendido: *Vende mihi vasa caelata*. Hoc est enim dicere: non es dignus tu qui habeas quae tam bene facta sunt, meae dignitatis ista sunt. Tu dignior, Verres, quam Calidius? qui, ut non conferam vitam neque existimationem tuam cum illius: neque enim est conferenda: hoc ipsum conferam, quo tu te superiorem fingis: quod HS ccc milia di-

visoribus, ut praetor renuntiarere, dedisti, LXXX accusatori, ne tibi odiosus esset, ea re contemnis equestrem ordinem et despicias? ea re tibi indignum visum est quidquam quod tibi placeret Calidium potius habere quam te?

XXI. 46. Iactat se iam dudum de Calidio: narrat omnibus emisse se. Num etiam de L. Papinio, viro primario, locupleti honestoque equite Romano, turibulum emisti? qui pro testimonio dixit te, quum inspiciendum poposcisses, evulso emblemate remisisse: ut intelligatis in homine intelligentiam esse, non avaritiam, artificii cupidum, non argenti fuisse. Nec solum in Papinio fuit hac abstinentia: tenuit hoc institutum in turibulis omnibus, quaecumque in Sicilia fuerunt. Incredibile est autem quam multa et quam praeclara fuerint. Credo tum, quum Sicilia florebat opibus et copiis, magna artificia fuisse in ea insula. Nam domus erat ante istum praetorem nulla paullo locupletior, qua in domo haec non essent, etiam si praeterea nihil esset argenti, patella grandis cum sigillis ac simulacris deorum, patera, quae mulieres ad res divinas uterentur, turibulum. [Erant] autem haec omnia antiquo opere et summo artificio facta: ut hoc liceret suspicari, fuisse aliquando apud Siculos peraeque portione caetera, sed quibus multa fortuna ademisset, tamen apud eos remansisse ea, quae religio retinisset. 47. Dixi, iudices, multa fuisse fere apud omnes Siculos: ego idem confirmo, nunc ne unum quidem esse. Quid hoc est? quod hoc monstrum, quod prodigium in provinciam misimus? Nonne vobis id egisse videtur, ut non unius libidinem, non suos oculos, sed omnium cupidissimorum insanias, quum Romam revertisset, expleret? Qui simul atque in oppidum quoppiam venerat, immittebantur illi continuo Cibratici canes, qui investigabant et perscrutabantur omnia. Si quod erat grande vas et maius opus inventum, laeti adferebant: si minus eius modi quippiam venari potuerant, illa quidem certe pro lepusculis capiebantur, patellae, paterae, turibula. Hic quos putatis fletus mulierum, quas lamentationes fieri solitas esse in hisce rebus? quae forsitan vobis parvae esse videantur, sed magnum et acerbum dolorem commovent, mulierculis praesertim, quum eripiuntur e manibus ea, qui-

bus ad res divinas uti consuerunt, quae a suis acceperunt, quae in familia semper fuerunt.

XXII. 48. Hic nolite exspectare, dum ego haec crimina agam ostiatim, ab Aeschylo Tyndaritano istum pateram abstulisse, a Thrasone item Tyndaritano patellam, a Nymphodoro Agrigentino turibulum. Quum testes ex Sicilia dabo, quem volet ille eligat, quem ego interrogem de patellis, pateris, turibulis: non modo oppidum nullum, sed ne domus quidem ulla paullo locupletior expers huius iniuriae reperietur. Qui quum in convivium venisset, si quidquam caelati aspexerat, manus abstinere, iudices, non poterat. Cn. Pompeius est Philo, qui fuit Tyndaritanus. Is cenam isti dabat apud villam in Tyndaritano. Fecit quod Siculi non audebant: ille, civis Romanus quod erat, impunius id se facturum putavit. Apposuit patellam, in qua sigilla erant egregia. Iste continuo ut vidit, non dubitavit illud insigne penatium hospitaliumque deorum ex hospitali mensa tollere, sed tamen, quod ante de istius abstinentia dixeram, sigillis avulsis reliquum argentum sine ulla avaritia reddidit. 49. Quid? Eupolemo Calactino, homini nobili, Lucullorum hospiti ac perfamiliari, qui nunc apud exercitum cum L. Lucullo est, non idem fecit? Cenabat apud eum: argentum ille caeterum purum apposuerat, ne purus ipse relinqueretur: duo pocula non magna, verum tamen cum emblemate. Hic tanquam festivum acroama, ne sine corollario de convivio discederet, ibidem convivis spectantibus emblemata evellenda curavit.

Neque ego nunc istius facta omnia enumerare conor neque opus est nec fieri ullo modo potest: tantum unius cuiusque de varia improbitate generis indicia apud vos et exempla profero. Neque enim ita se gessit in his rebus, tanquam rationem aliquando esset redditurus, sed prorsus ita, quasi aut reus numquam esset futurus aut quo plura abstulisset, eo minore periculo in iudicium venturus esset: qui haec, quae dico, iam non occulte, non per amicos atque interpretes, sed palam de loco superiore ageret, pro imperio et potestate. XXIII. 50. Catinam quum venisset, oppidum locuples, honestum, copiosum, Dionysiarchum ad se proagorum, hoc est, summum magistratum, vocari iubet.

Ei palam imperat, ut omne argentum, quod apud quemque esset Catinae, conquirendum curaret et ad se adferendum. Phylarchum Centuripinum, primum hominem genere, virtute, pecunia, non hoc idem iuratum dicere audistis, sibi istum negotium dedisse atque imperasse, ut Centuripinis, in civitate totius Siciliae multo maxima et locupletissima, omne argentum conquireret et ad se comportari iuberet? Agyrio similiter istius imperio vasa Corinthia per Apollodorum, quem testem audistis, Syracusas deportata sunt. 51. Illa vero optima est, quod, quum Haluntium venisset praetor laboriosus et diligens, ipse in oppidum noluit accedere, quod erat difficili ascensu atque arduo, Archagathum Haluntinum, hominem non solum domi, sed tota Sicilia in primis nobilem, vocari iussit. Ei negotium dedit, ut quid Halunti esset argenti caelati aut si quid etiam Corinthiorum, ut omne statim ad mare ex oppido deportaretur. Ascendit in oppidum Archagathus. Homo nobilis, qui a suis amari et diligi vellet, ferebat graviter illam sibi ab isto provinciam datam nec quid faceret habebat: pronuntiat quid sibi imperatum esset: iubet omnes proferre quod haberent. Metus erat summus. Ipse enim tyrannus non discedebat longius: Archagathum et argentum in lectica cubans ad mare infra oppidum expectabat. 52. Quem concursum in oppido factum putatis? quem clamorem? quem porro fletum mulierum? qui videret, equum Troianum introductum, urbem captam diceret. Efferi sine thecis vasa, extorqueri alia de manibus mulierum, efringi multorum fores, revelli claustra. Quid enim putatis? Scuta si quando conquiruntur a privatis in bello ac tumultu, tamen homines inviti dant, etsi ad salutem communem dari sentiunt: ne quem putetis sine maximo dolore argentum caelatum domo quod alter eriperet protulisse. Omnia deferuntur. Cibratae fratres vocantur: pauca improbant: quae probarant, iis crustae aut emblemata detrahebantur. Sic Haluntini excussis deliciis cum argento puro domum revertuntur. XXIV. 53. Quod unquam, iudices, huiusce modi everriculum ulla in provincia fuit? Avertere aliquid de publico quam obscurissime per magistratum solebant, etiam quum aliquid a privato non-

numquam, occulte auferebant, et ii tamen condemnabantur. Et, si quaeritis, ut ipse de me detraham, illos ego accusatores puto fuisse, qui eius modi hominum furta odore aut aliquo leviter presso vestigio persequabantur. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto volutatum totius corporis vestigiis invenimus? Permagnus est in eum dicere aliquid, qui praeteriens, lectica paullisper deposita, non per praestigias, sed palam per potestatem, uno imperio, ostiatim totum oppidum compilaverit? Ac tamen, ut posset dicere se emisse, Archagatho imperat, ut illis aliquid, quorum argentum fuerat, numulorum dicis causa daret. Invenit Archagathus paucos qui vellent accipere: iis dedit. Eos numos tamen iste Archagatho non reddidit. Voluit Romae repetere Archagathus: Cn. Lentulus Marcellinus dissuasit, sicut ipsum dicere audistis. Recita Archagathi et Lentuli testimonium.

54. Et, ne forte hominem existimetis hanc tantam vim emblematum sine causa coacervare voluisse, videte quanti vos, quanti existimationem populi Romani, quanti leges et iudicia, quanti testes Siculos, negotiatores fecerit. Postea quam tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquisset, instituit officinam Syracusis in regia maximam. Palam artifices omnes, caelatores ac vasculares, convocari iubet, et ipse suos complures habebat. Eos concludit, magnam hominum multitudinem. Menses octo continuos his opus non defuit, quum vas nullum fieret nisi aureum. Tum illa, ex patellis et turibus quae evellerat, ita scite in aureis poculis illigabat, ita apte in scaphiis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata esse diceretis: ipse tamen praetor, qui sua vigilantia pacem in Sicilia dicit fuisse, in hac officina maiorem partem diei cum tunica pulla sedere solebat et pallio. XXV. 55. Haec ego, iudices, non auderem proferre, ni vererer ne forte plura de isto ab aliis in sermone quam a me in iudicio vos audivisse diceretis. Quis enim est qui de hac officina, qui de vasis aureis, qui de istius pallio pullo non audierit? Quem voles e conventu Syracusano virum bonum nominato: producam: nemo erit quin hoc se audisse aut vidisse dicat. 56. O tem-

pora, o mores! nihil nimium vetus proferam. Sunt vestrum aliquam multi, qui L. Pisonem cognorint, huius L. Pisonis, qui praetor fuit, patrem. Ei, quum esset in Hispania praetor, qua in provincia occisus est, nescio quo pacto, dum armis exercetur, anulus aureus, quem habebat, fractus et comminutus est. Quum vellet sibi anulum facere, aurificem iussit vocari in forum ad sellam Cordubae et palam appendit aurum: hominem in foro iubet sellam ponere et facere anulum omnibus praesentibus. Nimium fortasse dicet aliquis hunc diligentem. Hactenus reprehendet, si qui volet: nihil amplius. Verum fuit ei concedendum. Filius enim L. Pisonis erat, eius, qui primus de pecuniis repetundis legem tulit. 57. Ridiculum est me nunc de Verre dicere, quum de Pisone Frugi dixerim: verum tamen quantum intersit videte. Iste quum aliquot abacorum faceret vasa aurea, non laboravit quid non modo in Sicilia, verum etiam Romae in iudicio audiret: ille in auri semuncia totam Hispaniam scire voluit unde praetori anulus fieret. Nimirum ut hic nomen suum comprobavit, sic ille cognomen.

XXVI. Nullo modo possum omnia istius facta aut memoria consequi aut oratione complecti. Genera ipsa cupio breviter attingere, ut hic modo me commonuit Pisonis anulus, quod totum effluxerat. Quam multis istum putatis hominibus honestis de digitis anulos abstulisse? Numquam dubitavit, quotienscumque alicuius aut gemma aut anulo delectatus est. Incredibile dicam, sed ita clarum, ut ipsum negaturum non arbitrer. 58. Quum Valentio eius interpreti epistola Agrigento adlata esset, casu signum iste animum advertit in cretula. Placuit ei: quaesivit unde esset epistola. Respondit, Agrigento. Iste litteras ad quos solebat misit, ut is anulus ad se primo quoque tempore adferretur. Ita litteris istius patri familias, L. Titio, civi Romano, anulus de digito detractus est. Illa vero eius cupiditas incredibilis est. Nam ut in singula conclavia, quae iste non modo Romae, sed in omnibus villis habet, tricenos lectos optime stratos cum caeteris ornamentis convivii quaereret, nimium nulla comparare videretur. Nulla domus in Sicilia locuples fuit, ubi iste non textrinum instituerit. 59. Mulier est Segestana

perdives et nobilis, Lamia nomine: per triennium isti, plena domo telarum, stragulam vestem confecit, nihil nisi conchylio tinctum: Attalus, homo pecuniosus, Neti, Lyso Lilybaei, Critolaus Aetnae, Syracusis Aeschrio, Cleomenes, Theomnastus, Helori Archonidas. Dies me citius defecerit, quam nomina. Ipse dabat purpuram, tantum operam amici. Credo. Iam enim non libet omnia criminari: quasi hoc mihi non satis sit ad crimen, habuisse tam multum quod daret, voluisse deportare tam multa, hoc denique, quod concedit, amicorum operis esse in huiusce modi rebus usum. 60. Iam vero lectos aeratos et candelabra aenea num cui praeter istum Syracusis per triennium facta esse existimatis? Emebat. Credo. Sed tantum vos certiores, iudices, facio quid iste in provincia praetor egerit, ne cui forte negligens nimium fuisse videatur neque se satis, quum potestatem habuerit, instruxisse et ornasse.

XXVII. Venio nunc non iam ad furtum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, sed ad eius modi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi atque inesse videantur, in quo di immortales violati, existimatio atque auctoritas nominis populi Romani imminuta, hospitium spoliatum ac proditum, abalienati scelere istius a nobis omnes reges amicissimi nationesque, quae in eorum regno ac ditione sunt. 61. Nam reges Syriae, regis Antiochi filios pueros, scitis Romae nuper fuisse: qui venerant non propter Syriae regnum: nam id sine controversia obtinebant, ut a patre et a maioribus acceperant: sed regnum Aegypti ad se et ad Selenen matrem suam pertinere arbitrabantur. Ii postea quam temporibus rei publicae exclusi per senatum agere quae voverant non potuerunt, in Syriam in regnum patrium profecti sunt. Eorum alter, qui Antiochus vocatur, iter per Siciliam facere voluit. Itaque isto praetore venit Syracusas. 62. Hic Verres hereditatem sibi venisse arbitratus est, quod in eius regnum ac manus venerat is, quem iste et audierat multa secum praeclara habere et suspicabatur. Mittit homini munera satis large haec ad usum domesticum: olei, vini quod visum est: etiam tritici quod satis esset, de suis decumis. Deinde ipsum regem ad cenam vocavit: exornat ample



magnificeque triclinium: exponit ea, quibus abundabat, plurima et pulcherrima vasa argentea: nam haec aurea nondum fecerat: omnibus curat rebus instructum et paratum ut sit convivium. Quid multa? Rex ita discessit, ut et istum copiose ornatum et se honorifice acceptum arbitraretur. Vocat ad cenam deinde ipse praetorem: exponit suas copias omnes, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quae, ut mos est regius et maxime in Syria, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium ex una gemma pergrandi, trulla excavata manubrio aureo: de qua satis credo idoneum, satis gravem testem, Q. Minucium, dicere audistis. 63. Iste unum quodque vas in manus sumere, laudare, mirari. Rex gaudere praetori populi Romani satis iucundum et gratum illud esse convivium. Postea quam inde discessum est, cogitare nihil iste aliud, quod ipsa res declaravit, nisi quem ad modum regem ex provincia spoliatum expilatamque dimitteret. Mittit rogatum vasa ea, quae pulcherrima apud eum viderat: ait se suis caelatoribus velle ostendere. Rex, qui illum non nosset, sine ulla suspicione libentissime dedit. Mittit etiam trullam gemmeam rogatum: velle se eam diligentius considerare. Ea quoque ei mittitur.

XXVIII. 64. Nunc reliquum, iudices, attendite, de quo et vos audistis et populus Romanus non nunc primum audiet et in exteris nationibus usque ad ultimas terras pervagatum est. Candelabrum e gemmis clarissimis opere mirabili perfectum reges ii, quos dico, Romam quum attulissent, ut in Capitolio ponerent, quod nondum perfectum templum offenderant, neque ponere potuerunt neque vulgo ostendere ac proferre voluerunt, ut et magnificentius videretur, quum suo tempore in cella Iovis optimi maximi poneretur, et clarius, quum pulchritudo eius recens ad oculos hominum atque integra perveniret: statuerunt id secum in Syriam reportare, ut, quum audissent simulacrum Iovis optimi maximi dedicatum, legatos mitterent, qui cum caeteris rebus illud quoque eximium ac pulcherrimum donum in Capitolium adferrent. Pervenit res ad istius aures, nescio quo modo. Nam rex id celatum voluerat, non quo quidquam metueret aut suspicaretur, sed ut ne multi illud ante prae-

ciperent oculis quam populus Romanus. Iste petit a rege et eum pluribus verbis rogat, ut id ad se mittat: cupere se dicit inspicere neque se aliis videndi potestatem esse facturum. 65. Antiochus, qui animo et puerili esset et regio, nihil de istius improbitate suspicatus est: imperat suis, ut id in praetorium involutum quam occultissime deferrent. Quo postea quam attulerunt involucrisque reiectis constituerunt, clamare iste coepit, dignam rem esse regno Syriae, dignam regio munere, dignam Capitolio. Etenim erat eo splendore, qui ex clarissimis et pulcherrimis gemmis esse debebat: ea varietate operum, ut ars certare videretur cum copia: ea magnitudine, ut intelligi posset non ad hominum apparatus, sed ad amplissimi templi ornatum esse factum. Quum satis iam perspexisse videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iste ait se velle illud etiam atque etiam considerare: nequaquam se esse satiatum. Iubet illos discedere et candelabrum relinquere. Sic illi iam inanes ad Antiochum revertuntur.

XXIX. 66. Rex primo nihil metuere, nihil suspicari: dies unus, alter, plures: non referri. Tum mittit, si videatur, ut reddat. Iubet iste posterius ad se reverti. Mirum illi videri. Mittit iterum: non redditur. Ipse hominem appellat: rogat ut reddat. Os hominis insignemque impudentiam cognoscite. Quod sciret, quod ex ipso rege audisset in Capitolio esse ponendum, quod Iovi optimo maximo, quod populo Romano servari videret, id sibi ut donaret, rogare et vehementissime petere coepit. Quum ille se et religione Iovis Capitolini et hominum existimatione impediri diceret, quod multae nationes testes essent illius operis ac muneris, iste homini minari acerrime coepit. Ubi videt eum nihilo magis minis quam precibus removeri, repente hominem de provincia iubet ante noctem decedere: ait se comperisse ex eius regno piratas ad Siciliam esse venturos. 67. Rex maximo conventu Syracusis, in foro, ne quis forte me in crimine obscuro versari atque adfingere aliquid suspitioni hominum arbitretur, in foro, inquam, Syracusis flens ac deos hominesque contestans, clamare coepit, candelabrum factum e gemmis, quod in Capitolium missurus esset, quod

in templo clarissimo populo Romano monumentum suae societatis amicitiaeque esse voluisset, id ab se C. Verrem abstulisse: de caeteris operibus ex auro et gemmis, quae sua penes illum essent, se non laborare: hoc sibi eripi miserum esse et indignum. Id etsi antea iam mente et cogitatione sua fratrisque sui consecratum esset, tamen tum se, in illo conventu civium Romanorum, dare, donare, dicare, consecrare Iovi optimo maximo testemque ipsum Iovem suae voluntatis ac religionis adhibere.

XXX. Quae vox, quae latera, quae vires huius unius criminis querimoniam possunt sustinere? Rex Antiochus, qui Romae ante oculos omnium nostrum biennium fere comitatu regio atque ornata fuisset, is quum amicus et socius populi Romani esset, amicissimo patre, avo, maioribus, antiquissimis et clarissimis regibus, opulentissimo et maximo regno, praeceps provincia populi Romani exturbatus est. 68. Quem ad modum hoc accepturas nationes exterarum, quem ad modum huius tui facti famam in regna aliorum atque in ultimas terras perventuram putasti, quum audirent a praetore populi Romani in provincia violatum regem, spoliatum hospitem, eiectionem socium populi Romani atque amicum? Nomen vestrum populi Romani odio atque acerbitati scitote nationibus exteris, iudices, futurum, si istius haec tanta iniuria impunita discesserit. Sic omnes arbitrabuntur, praesertim quum haec fama de nostrorum hominum avaritia et cupiditate percrebruerit, non istius solius hoc esse facinus, sed eorum etiam, qui approbarint. Multi reges, multae liberae civitates, multi privati opulenti ac potentes habent profecto in animo Capitolium sic ornare, ut templi dignitas imperiique nostri nomen desiderat: qui si intellexerint interverso hoc regali dono graviter vos tulisse, grata fore vobis populoque Romano sua studia ac dona arbitrabuntur. Sin hoc vos in rege tam nobili, re tam eximia, iniuria tam acerba neglexisse audient, non erunt tam amentes, ut operam, curam, pecuniam impendant in eas res, quas vobis gratas fore non arbitrentur.

XXXI. 69. Hoc loco, Q. Catule, te appello. Loquor enim de tuo clarissimo pulcherrimoque monumento: non

iudicis solum severitatem in hoc crimine, sed prope inimici atque accusatoris vim suscipere debes. Tuus enim honos illo templo senatus populi Romani beneficio, tui nominis aeterna memoria simul cum templo illo consecratur, tibi haec cura suscipienda, tibi haec opera sumenda est, ut Capitolium, quem ad modum magnificentius est restitutum, sic copiosius ornatum sit quam fuit, ut illa flamma divinitus extitisse videatur, non quae deleat Iovis optimi maximi templum, sed quae praeclarius magnificentiusque deposceret. 70. Audisti Q. Minucium dicere domi suae deversatum esse Antiochum regem Syracusis: se illud scire ad istum esse delatum: se scire non redditum: audisti et audies cives e conventu Syracusano, qui ita dicant, sese audientibus illud Iovi optimo maximo dicatum esse ab rege Antiocho et consecratum. Si iudex non esses et haec ad te delata res esset, te potissimum hoc persequi, te petere, te agere oporteret. Quare non dubito quo animo iudex huius criminis esse debeas, qui apud alium iudicem multo acrior, quam ego sum, actor accusatorque esse deberes.

XXXII. 71. Vobis autem, iudices, quid hoc indignius aut quid minus ferendum videri potest? Verresne habebit domi suae candelabrum Iovis, e gemmis auroque perfectum? cuius fulgore collucere atque illustrari Iovis optimi maximi templum oportebat, id apud istum in eius modi conviviis constituetur, quae domesticis stupris flagitiisque flagrabunt? In istius lenonis turpissimi domo simul cum caeteris Chelidonis hereditariis ornamentis Capitolii ornamenta ponentur? Quid huic sacri umquam fore aut quid religiosi fuisse putatis, qui nunc tanto scelere se obstrictum esse non sentiat? qui in iudicium veniat, ubi ne precari quidem Iovem optimum maximum atque ab eo auxilium petere more omnium possit? a quo etiam di immortales sua repetunt in eo iudicio, quod hominibus ad suas res repetendas est constitutum. Miramur Athenis Minervam, Deli Apollinem, Iunonem Sami, Pergae Dianam, multos praeterea ab isto deos tota Asia Graeciaque violatos, qui a Capitolio manus abstinere non potuerit? quod privati homines de suis pecuniis ornant or-

naturique sunt, id C. Verres ab regibus ornari non passus est.

72. Itaque hoc nefario scelere concepto, nihil postea tota in Sicilia neque sacri neque religiosi duxit esse: ita sese in ea provincia per triennium gessit, ut ab isto non solum hominibus, verum etiam dis immortalibus bellum indictum putaretur. XXXIII. Segesta est oppidum pervetus in Sicilia, iudices, quod ab Aenea fugiente a Troia atque in haec loca veniente conditum esse demonstrant. Itaque Segestani non solum perpetua societate atque amicitia, verum etiam cognatione se cum populo Romano coniunctos esse arbitrantur. Hoc quondam oppidum, quum illa civitas cum Poenis suo nomine ac sua sponte bellaret, a Karthaginiensibus vi captum atque deletum est, omniaque, quae ornamento urbi esse possent, Karthaginem sunt ex illo loco deportata. Fuit apud Segestanos ex aere Dianae simulacrum, quum summa atque antiquissima praeditum religione tum singulari opere artificioque perfectum. Hoc translatum Karthaginem locum tantum hominesque mutarat, religionem quidem pristinam conservabat: nam propter eximiam pulcritudinem etiam hostibus digna quam sanctissime colerent videbatur. 73. Aliquot saeculis post P. Scipio bello Punico tertio Karthaginem cepit: qua in victoria — videte hominis virtutem et diligentiam, ut et domesticis praeclarissimae virtutis exemplis gaudeatis et eo maiore odio dignam istius incredibilem audaciam iudicetis — convocatis Siculis omnibus, quod diutissime saepissimeque Siciliam vexatam a Karthaginiensibus esse cognorat, iubet omnia conquiri: pollicetur sibi magnae curae fore, ut omnia civitatibus, quae cuiusque fuissent, restituerentur. Tum illa, quae quondam erant Himera sublata, de quibus antea dixi, Thermitanis sunt reddita: tum alia Gelenis, alia Agrigentinis: in quibus etiam ille nobilis taurus, quem crudelissimus omnium tyrannorum Phalaris habuisse dicitur, quo vivos supplicii causa demittere homines et subicere flammam solebat: quem taurum quum Scipio redderet Agrigentinis, dixisse dicitur aequum esse illos cogitare, utrum esset Agrigentinis utilius, suisne servire an populo Romano obtemperare, quum idem monumentum et domesti-

cae crudelitatis et nostrae mansuetudinis haberent. XXXIV. 74. Illo tempore Segestanis maxima cum cura haec ipsa Diana, de qua dicimus, redditur: reportatur Segestam: in suis antiquis sedibus summa cum gratulatione civium et laetitia reponitur. Haec erat posita Segestae, sane excelsa in basi, in qua grandibus litteris P. Africani nomen erat incisum eumque Karthagine capta restituisse perscriptum. Colebatur a civibus: ab omnibus advenis visebatur: quum quaestor essem, nihil mihi ab illis est demonstratum prius. Erat admodum amplum et excelsum signum cum stola: verum tamen inerat in illa magnitudine aetas atque habitus virginalis: sagittae pendebant ab humero: sinistra manu retinebat arcum: dextra ardentem facem praeferebat. 75. Hanc quum iste sacrorum omnium et religionum hostis praedoque vidisset, quasi illa ipsa face percussus esset, ita flagrare cupiditate atque amentia coepit. Imperat magistratibus, ut eam demoliantur et sibi dent: nihil sibi gratius ostendit futurum. Illi vero dicere sibi id nefas esse seseque quum summa religione tum summo metu legum et iudiciorum teneri. Iste tum petere ab illis, tum minari, tum spem, tum metum ostendere. Opponebant illi nomen interdum P. Africani: populi Romani illud esse dicebant: nihil se in eo potestatis habere, quod imperator clarissimus urbe hostium capta monumentum victoriae populi Romani esse voluisset. 76. Quum iste nihilo remissius atque etiam multo vehementius instaret cotidie, res agitur in senatu. Vehementer ab omnibus reclamatur. Itaque illo tempore ac primo istius adventu pernegatur. Postea, quidquid erat oneris in nautis remigibusque exigendis, in frumento imperando, Segestanis praeter caeteros imponebat, aliquanto amplius quam ferre possent. Praeterea magistratus eorum evocabat: optimum quemque et nobilissimum ad se arcessebat: circum omnia provinciae fora rapiebat: singillatim uni cuique calamitati fore se denuntiabat, universis se funditus eversurum esse illam civitatem minabatur. Itaque aliquando multis malis magnoque metu victi Segestani praetoris imperio parendum esse decreverunt. Magno cum luctu et gemitu totius civitatis, multis cum lacrimis et lamentationibus virorum mulierumque omnium simula-

crum Dianae tollendum locatur. XXXV. 77. Videte quanta religio fuerit: apud Segestanos repertum esse, iudices, scitote neminem neque liberum neque servum neque civem neque peregrinum qui illud signum auderet attingere: barbaros quosdam Lilybaeo scitote adductos esse operarios: ii denique illud, ignari totius negotii ac religionis, mercede accepta sustulerunt: quod quum ex oppido exportabatur, quem conventum mulierum factum esse arbitramini? quem fletum maiorum natu? quorum non nulli etiam illum diem memoria tenebant, quum illa eadem Diana Segestam Karthagine revecta victoriam populi Romani reditu suo nuntiasset. Quam dissimilis hic dies illi tempori videbatur! Tum imperator populi Romani, vir clarissimus, deos patrios reportabat Segestanis ex urbe hostium recuperatos: nunc ex urbe sociorum praetor eiusdem populi turpissimus atque impurissimus eosdem illos deos nefario scelere auferebat. Quid hoc tota Sicilia est clarius, quam omnes Segestae matronas et virgines convenisse, quum Diana exportaretur ex oppido, unxisse unguentis, complexse coronis et floribus, ture, odoribus incensis usque ad agri fines prosecutas esse? 78. Hanc tu tantam religionem si tum in imperio propter cupiditatem atque audaciam non pertimescebas: ne nunc quidem in tanto tuo liberorumque tuorum periculo perhorrescis? Quem tibi aut hominem invitis dis immortalibus aut vero deum tantis eorum religionibus violatis auxilio futurum putas? Tibi illa Diana in pace atque in otio religionem nullam attulit? quae quum duas urbes, in quibus locata fuerat, captas incensasque vidisset, bis ex duorum bellorum flamma ferroque servata est: quae Karthaginensium victoria loco mutato religionem tamen non amisit, P. Africani virtute religionem simul cum loco recuperavit. Quo quidem scelere suscepto quum inanis esset basis et in ea P. Africani nomen incisum, res indigna atque intoleranda videbatur omnibus, non solum religiones esse violatas, verum etiam P. Africani, viri fortissimi, rerum gestarum gloriam, memoriam virtutis, monumenta victoriae C. Verrem sustulisse. 79. Quod quum isti renuntiaretur de basi ac litteris, existimavit homines in oblivionem totius negotii esse venturos, si etiam basim tam-

quam indicem sui sceleris sustulisset. Itaque tollendam istius imperio locaverunt, quae vobis locatio ex publicis litteris Segestanorum priore actione recitata est.

XXXVI. Te nunc, P. Scipio, te, inquam, lectissimum ornatisimumque adolescentem appello: abs te officium tuum, debitum generi et nomini, requiro et flagito. Cur pro isto, qui laudem honoremque familiae vestrae depeculatus est, pugnas? cur eum defensum esse vis? cur ego tuas partes suscipio? cur tuum munus sustineo? cur M. Tullius P. Africani monumenta requirit, P. Scipio eum, qui illa sustulit, defendit? Quum mos a maioribus traditus sit, ut monumenta maiorum ita suorum quisque defendat, ut ea ne ornari quidem nomine aliorum sinat, tu isti aderis, qui non obstruxit aliqua ex parte monumento P. Scipionis, sed id funditus delevit ac sustulit? 80. Quisnam igitur, per deos immortales! tuebitur P. Scipionis memoriam mortui, quis monumenta atque indicia virtutis, si tu ea relinquis aut deseris, nec solum spoliata illa pateris, sed eorum etiam spoliatorem vexatoremque defendis? Adsunt Segestani, clientes tui, socii populi Romani atque amici: certiores te faciunt P. Africani Karthagine deleta simulacrum Dianae maioribus suis restituisse, idque apud Segestanos eius imperatoris nomine positum ac dedicatum fuisse: hoc Verrem demoliendum et asportandum nomenque omnino P. Scipionis delendum tollendumque curasse: orant te atque obsecrant, ut sibi religionem, generi tuo laudem gloriamque restituas, ut, quod per P. Africani ex urbe hostium recuperarint, id per te ex praedonis domo conservare possint. XXXVII. Quid aut tu his respondere honeste potes aut illi facere, nisi ut te ac fidem tuam implorent? Adsunt et implorant. Potes domesticae laudis amplitudinem, Scipio, tueri, potes: omnia sunt in te, quae aut fortuna hominibus aut natura largitur: non praecerpofructum officii tui, non alienam mihi laudem appeto, non est pudoris mei, P. Scipione, florentissimo adolescente, vivo et incolumi, me propugnatorem P. Scipionis defensoremque profiteri. 81. Quam ob rem si suscipis domesticae laudis patrocinium, me non solum silere de vestris monumentis oportebit, sed etiam laetari P. Africani eius modi fortunam esse

mortui, ut eius honos ab eis, qui ex eadem familia sint, defendatur neque ullum adventicium auxilium requiratur. Sin istius amicitia te impedit, si hoc, quod ego abs te postulo, minus ad officium tuum pertinere arbitrare, succedam ego vicarius tuo muneri, suscipiam partes, quas alienas esse arbitrabar. Deinde ista praeclara nobilitas desinat queri populum Romanum hominibus novis industriis libenter honores mandare semperque mandasse: non est querendum in hac civitate, quae propter virtutem omnibus nationibus imperat, virtutem plurimum posse. Sit apud alios imago P. Africani: ornentur alii mortui virtute ac nomine: talis ille vir fuit, ita de populo Romano meritus est, ut non uni familiae, sed universae civitati commendatus esse debeat. Est aliqua mea pars virilis, quod eius civitatis sum, quam ille amplam, illustrem claramque reddidit, praecipue quod in his rebus pro mea parte versor, quarum ille princeps fuit, aequitate, industria, temperantia, defensione miserorum, odio improborum: quae cognatio studiorum et artium prope modum non minus est coniuncta, quam ista, qua vos delectamini, generis et nominis.

XXXVIII. 82. Repeto abs te, Verres, monumentum P. Africani: causam Siculorum, quam suscepi, relinquo: iudicium de pecuniis repetundis ne sit hoc tempore: Segestanorum iniuriae negligantur: basis P. Scipionis restituatur: nomen invicti imperatoris incidatur, signum pulcherrimum Karthagine captum reponatur. Haec abs te non Siculorum defensor, non tuus accusator, non Segestani postulant, sed is, qui laudem gloriamque P. Africani tuendam conservandamque suscepit. Non vereor ne hoc officium meum P. Servilio iudici non probem, qui quum res maximas gesserit monumentaque suarum rerum gestarum quum maxime constituat atque in iis elaboret, profecto volet haec non solum suis posteris, verum etiam omnibus viris fortibus et bonis civibus defendenda, non spolianda improbis tradere. Non vereor ne tibi, Q. Catule, displiceat, cuius amplissimum orbi terrarum clarissimumque monumentum est, quam plurimos esse custodes monumentorum et putare omnes bonos alienae gloriae defensionem ad officium suum pertinere. 83. Equidem cae-

teris istius furtis atque flagitiis ita moveor, ut ea reprehendenda tantum *modo* putem: hic vero tanto dolore adficior, ut nihil mihi indignius, nihil minus ferendum esse videatur. Verres Africani monumentis domum suam plenam stupri, plenam flagitii, plenam dedecoris ornabit? Verres temperantissimi sanctissimique viri monumentum, Dianae simulacrum virginis, in ea domo collocabit, in qua semper meretricum lenonumque flagitia versantur?

XXXIX. 84. At hoc solum Africani monumentum violasti? Quid, a Tyndaritanis non eiusdem Scipionis beneficio positum simulacrum Mercurii pulcherrime factum sustulisti? At quem ad modum, di immortales! quam audacter, quam libidinose, quam impudenter! Audistis nuper dicere legatos Tyndaritanos, homines honestissimos ac principes civitatis, Mercurium, qui sacris anniversariis apud eos ac summa religione coleretur, quem P. Africanus Karthagine capta Tyndaritanis non solum suae victoriae, sed etiam illorum fidei societatisque monumentum atque indicium dedisset, huius vi, scelere imperioque esse sublatum. Qui ut primum in illud oppidum venit, statim, tamquam ita fieri non solum oporteret, sed etiam necesse esset, tamquam hoc senatus mandasset, populus Romanus iussisset, ita continuo, signum ut demolirentur et Messanam deportarent, imperavit. 85. Quod quum illis, qui aderant, indignum, qui audiebant, incredibile videretur, non est ab isto, primo illo adventu, perseveratum. Discedens mandat proagoro Sopatro, cuius verba audistis, ut demoliat. Quum recusaret, vehementer minatur, et statim ex illo oppido proficiscitur. Refert rem ille ad senatum: vehementer undique reclamatur. Ne multa, iterum iste ad illos aliquanto post venit, quaerit continuo de signo. Respondetur ei senatum non permittere: poenam capitis constitutam, si iniussu senatus quisquam attigisset: simul religio commemoratur. Tum iste: Quam mihi religionem narras? quam poenam? quem senatum? vivum te non relinquam: moriere virgis, nisi mihi signum traditur. Sopater iterum flens ad senatum rem defert, istius cupiditatem minasque demonstrat. Senatus Sopatro responsum nullum dat, sed commotus perturbatusque discedit. Ille praetoris arcessitus

nuntio rem demonstrat, negat ullo modo fieri posse. XL. 86. Atque haec — nihil enim praetermittendum de istius impudentia videtur — agebantur in conventu, palam, de sella ac de loco superiore. Erat hiems summa, tempestas, ut ipsum Sopatrum dicere audistis, perfrigida, imber maximus, quum iste imperat lictoribus, ut Sopatrum de porticu, in qua ipse sedebat, praecipitem in forum deiiciant nudumque constituent. Vix erat hoc plane imperatum, quum illum spoliatum stipatumque lictoribus videres. Omnes id fore putabant, ut miser atque innocens virgis caederetur: fefellit hic homines opinio. Virgis iste caederet sine causa socium populi Romani atque amicum? Non usque eo est improbus: non omnia sunt in uno vitia: numquam fuit crudelis. Leniter hominem clementerque accepit. Equestres sunt medio in foro Marcellorum statuae, sicut fere caeteris in oppidis Siciliae: ex quibus iste C. Marcelli statuam delegit, cuius officia in illam civitatem totamque provinciam recentissima erant et maxima. In ea Sopatrum, hominem quum domi nobilem tum summo magistratu praeditum, divaricari ac deligari iubet. 87. Quo cruciatu sit adfectus venire in mentem necesse est omnibus, quum esset vinetus nudus in aëre, in imbri, in frigore. Neque tamen finis huic iniuriae crudelitatiue fiebat, donec populus atque universa multitudo, atrocitate rei misericordiaque commota, senatum clamore coëgit, ut isti simulacrum illud Mercurii polliceretur. Clamabant fore, ut ipsi se di immortales ulciscerentur: hominem interea perire innocentem non oportere. Tum frequens senatus ad istum venit: pollicetur signum. Ita Sopater de statua C. Marcelli, quum iam paene obriguisset, vix vivus aufertur.

Non possum disposite istum accusare, si cupiam: opus est non solum ingenio, verum etiam artificio quodam singulari. XLI. 88. Unum hoc crimen videtur esse et a me pro uno ponitur, de Mercurio Tyndaritano: plura sunt, sed ea quo pacto distinguere ac separare possim nescio. Est pecuniarum captarum, quod signum ab sociis pecuniae magnae sustulit. Est peculatus, quod publicum populi Romani signum, de praeda hostium captum, positum imperatoris nostri nomine, non dubitavit auferre. Est maiestatis, quod imperii

nostri, gloriae, rerum gestarum monumenta evertere atque asportare ausus est. Est sceleris, quod religiones maximas violavit. Est crudelitatis, quod innocentem in hominem, in socium vestrum atque amicum, novum et singulare supplicii genus excogitavit. 89. Illud vero quid sit iam non queo dicere, quo nomine appellem nescio, quod in C. Marcelli statua. Quid est hoc? Patronusne quod erat? Quid tum? quo id spectat? Utrum ea res ad opem an ad calamitatem clientium atque hospitem valere debebat? an ut hoc ostenderes contra vim tuam in patronis praesidii nihil esse? Quis non hoc intelligeret, in improbi praesentis imperio maiorem esse vim quam in bonorum absentium patrocinio? An vero ex hoc illa tua singularis significatur insolentia, superbia, contumacia? Detrahere videlicet aliquid te de amplitudine Marcellorum putasti. Itaque nunc Siculorum Marcelli non sunt patroni: Verres in eorum locum substitutus est. 90. Quam in te tantam virtutem esse aut dignitatem arbitratus es, ut conarere clientelam tam splendidae, tam illustris provinciae traducere ad te, auferre a certissimis antiquissimisque patronis? Tu ista nequitia, stultitia, inertia non modo totius Siciliae, sed unius tenuissimi Siculi clientelam tueri potes? Tibi Marcelli statua pro patibulo in clientes Marcellorum fuit? tu ex illius honore in eos ipsos, qui honorem illi haberant, supplicia quaerebas? Quid postea? quid tandem tuis statuis fore arbitrabare? An vero id, quod accidit? Nam Tyndaritani statuam istius, quam sibi propter Marcellos altiore etiam basi poni iusserat, deturbarunt, simul ac successum isti audierunt. XLII. Dedit igitur tibi nunc fortuna Siculorum C. Marcellum iudicem, ut, cuius ad statuam Siculi te praetore adligabantur, eius religione te isti devinctum astrictumque dedamus. 91. Ac primo, iudices, hoc signum Mercurii dicebat iste Tyndaritanos M. Marcello huic Aesernino vendidisse, atque hoc sua causa etiam M. Marcellum ipsum sperabat esse dicturum: quod mihi numquam veri simile visum est, adolescentem illo loco natum, patronum Siciliae, nomen suum isti ad translationem criminis commodaturum. Verum tamen ita mihi res tota provisiva atque praecautata est, ut, si maxime esset inventus, qui in se suscipere istius cul-

pam crimenque cuperet, tamen is proficere nihil posset. Eos enim deduxi testes et eas litteras deportavi, ut de istius facto dubium esse nemini posset. 92. Publicae litterae sunt, deportatum Mercurium esse Messanam sumptu publico: dicent, quanti: praefuisse huic negotio publice legatum Poleam. Quid? is ubi est? Praesto est: testis est. Proagori Sopatri iussu. Quis est hic? qui ad statuam astrictus est. Quid? is ubi est? Vidistis hominem et verba eius audistis. Demolendum curavit Demetrius gymnasiarchus, quod is ei loco praeerat. Quid? hoc nos dicimus? Immo vero ipse praesens: Romae nuper ipsum istum esse pollicitum, sese id signum legis redditurum, si eius rei testificatio tolleretur cautumque esset eos testimonium non esse dicturos. Dixit hoc apud vos Zosippus et Ismenias, homines nobilissimi et principes Tyndaritanæ civitatis.

XLIII. 93. Quid? Agrigento nonne eiusdem P. Scipionis monumentum, signum Apollinis pulcherrimum, cuius in femore litteris minutis argenteis nomen Myronis erat inscriptum, ex Aesculapii religiosissimo fano sustulisti? Quod quidem, iudices, quum iste clam fecisset, quum ad suum scelus illud furtumque nefarium quosdam homines improbos duces atque adiutores adhibuisset, vehementer commota civitas est. Uno enim tempore Agrigentini beneficium Africani, religionem domesticam, ornamentum urbis, indicium victoriae, testimonium societatis requirebant. Itaque ab iis, qui principes in ea civitate erant, praecipitur et negotium datur quaestoribus et aedilibus, ut noctu vigiliam agerent ad aedes sacras. Etenim iste Agrigenti, credo propter multitudinem illorum hominum atque virtutem, et quod cives Romani, viri fortes atque honesti, permulti in illo oppido coniunctissimo animo cum ipsis Agrigentinis vivunt ac negotiantur, non audebat palam poscere aut tollere quae placebant. 94. Herculis templum est apud Agrigentinos, non longe a foro, sane sanctum apud illos et religiosum. Ibi est ex aere simulacrum ipsius Herculis, quo non facile dixerim quidquam me vidisse pulerius, tametsi non tam multum in istis rebus intelligo, quam multa vidi, usque eo, iudices, ut rictum eius ac mentum paullo sit attritius, quod in precibus et gratulationibus non solum id vene-

rari, verum etiam osculari solent. Ad hoc templum, quum esset iste Agrigenti, duce Timarchide, repente, nocte intempesta, servorum armatorum fit concursus atque impetus. Clamor a vigilibus fanique custodibus tollitur: qui primo quum obsistere ac defendere conarentur, male mulcati clavis ac fustibus repelluntur. Postea convulsis repagulis efractisque valvis demoliri signum ac vectibus labefactare conantur. Interea ex clamore fama tota urbe percrebruit, expugnari deos patrios non hostium adventu necopinato neque repentino praedonum impetu, sed ex domo atque ex cohorte praetoria manum fugitivorum instructam armatamque venisse. 95. Nemo Agrigenti neque aetate tam adfecta neque viribus tam infirmis fuit, qui non illa nocte eo nuntio excitatus surrexerit telumque, quod cuique fors offerebat, adripuerit. Itaque brevi tempore ad fanum ex urbe tota concurritur. Horam amplius iam in demoliendo signo permulti homines moliebantur: illud interea nulla lababat ex parte: quum alii vectibus subiectis conarentur commovere, alii deligatum omnibus membris rapere ad se funibus. Ac repente Agrigentini concurrunt: fit magna lapidatio: dant sese in fugam istius praeclari imperatoris nocturni milites: duo tamen sigilla perparvula tollunt, ne omnino inanes ad istum praedonem religionum revertantur. Numquam tam male est Siculis quin aliquid facete et commode dicant, velut in hac re aiebant in labores Herculis non minus hunc immanissimum verrem, quam illum aprum Erymanthium referri oportere.

XLIV. 96. Hanc virtutem Agrigentorum imitati sunt Assorini postea, viri fortes et fideles, sed nequaquam ex tam ampla neque tam ex nobili civitate. Chrysas est amnis, qui per Assorinorum agros fluit. Is apud illos habetur deus et religione maxima colitur. Fanum eius est in agro propter ipsam viam, qua Assoro itur Hennam. In eo Chrysaee simulacrum est, praeclare factum e marmore. Id iste poscere Assorinos propter singularem eius fani religionem non ausus est: Tlepolemo dat et Hieroni negotium. Illi noctu, facta manu armataque, veniunt: fores aedis effringunt: aeditumi custodesque mature sentiunt: signum, quod erat notum viciniae, bucina datur: homines ex agris concurrunt: eiicitur fugatur-

que Tlepolemus: neque quidquam ex fano Chrysaë praeter unum perparvulum signum ex aere desideratum est.

97. Matris magnaë fanum apud Enguinos est. Iam enim mihi non modo breviter de uno quoque dicendum, sed etiam praetereunda videntur esse permulta, ut ad maiora istius et illustriora in hoc genere furta et scelera veniamus. In hoc fano loricas galeasque aëneas, caelatas opere Corinthio hydriasque grandes, simili in genere atque eadem arte perfectas, idem ille Scipio, vir omnibus rebus praecellentissimus, posuerat et suum nomen inscripserat. Quid iam de isto plura dicam aut querar? Omnia illa, iudices, abstulit: nihil in religiosissimo fano praeter vestigia violatae religionis nomenque P. Scipionis reliquit: hostium spolia, monumenta imperatorum, decora atque ornamenta fanorum posthac, his praeclaris nominibus amissis, in instrumento atque in supellectile C. Verris nominabuntur. 98. Tu videlicet solus vasis Corinthiis delectaris: tu illius aeris temperationem, tu operum liniamenta sollertissime perspicis? Haec Scipio ille non intelligebat, homo doctissimus atque humanissimus: tu sine ulla bona arte, sine humanitate, sine ingenio, sine litteris, intelligis et iudicas? Vide ne ille non solum temperantia, sed etiam intelligentia te atque istos, qui se elegantes dici volunt, vicerit. Nam quia quam pulcra essent intelligebat, idcirco existimabat ea non ad hominum luxuriam, sed ad ornatum fanorum atque oppidorum esse facta, ut posteris nostris monumenta religiosa esse videantur.

XLV. 99. Audite etiam singularem eius, iudices, cupiditatem, audaciam, amentiam, in iis praesertim sacris polluentis, quae non modo manibus attingi, sed ne cogitatione quidem violari fas fuit. Sacrarium Cereris est apud Catinenses eadem religione qua Romae, qua in caeteris locis, qua prope in toto orbe terrarum. In eo sacrario intimo signum fuit Cereris perantiquum, quod viri non modo cuius modi esset, sed ne esse quidem sciebant: aditus enim in id sacrarium non est viris: sacra per mulieres ac virgines confici solent. Hoc signum noctu clam istius servi ex illo religiosissimo atque antiquissimo loco sustulerunt. Postridie sacerdotes Cereris atque illius fani antistitae, maiores natu, probatae ac nobiles

mulieres, rem ad magistratus suos deferunt. Omnibus acerbum, indignum, luctuosum denique videbatur. 100. Tum iste permotus illa atrocitate negotii, ut ab se sceleris illius suspicio demoveretur, dat hospiti suo cuidam negotium, ut aliquem reperiret, quem illud fecisse insimularet, daretque operam, ut is eo crimine damnaretur, ne ipse esset in crimine. Res non procrastinatur. Nam quum iste Catina profectus esset, servi cuiusdam nomen defertur. Is accusatur: ficti testes in eum dantur. Rem cunctus senatus Catinensium legibus iudicabat. Sacerdotes vocantur: ex iis quaeritur secreto in curia quid esse factum arbitrarentur, quem ad modum signum esset ablatum. Respondent illae, praetoris in eo loco servos esse visos. Res, quae esset iam antea non obscura, sacerdotum testimonio perspicua esse coepit. Itur in consilium: servus ille innocens omnibus sententiis absolvitur, quo facilius vos hunc omnibus sententiis condemnare possitis. 101. Quid enim postulas, Verres? quid speras? quid exspectas? quem tibi aut deum aut hominem auxilio futurum putas? Eone tu servos ad spoliandum fanum immittere ausus es, quo liberos adire ne orandi quidem causa fas erat? Iisne rebus manus adferre non dubitasti, a quibus etiam oculos cohibere te religionum iura cogebant? Tametsi ne oculis quidem captus in hanc fraudem tam sceleratam ac tam nefariam decidisti: nam id concupisti, quod numquam videras: id, inquam, adamasti, quod antea non aspexeras. Auribus tu tantam cupiditatem concepisti, ut eam non metus, non religio, non deorum vis, non hominum existimatio contineret. 102. At ex bono viro, credo, audieras et bono auctore. Qui id potes, qui ne ex viro quidem audire potueris? Audisti igitur ex muliere: quoniam id viri nec vidisse neque nosse poterant. Qualem porro illam feminam fuisse putatis, iudices? quam pudicam, quae cum Verre loqueretur? quam religiosam, quae sacrarii spoliandi rationem ostenderet? An minime est mirum, quae sacra per summam castimoniam virorum ac mulierum fiant, eadem per istius stuprum ac flagitium esse violata?

XLVI. Quid ergo? hoc solum auditione expetere coepit, quum id ipse non vidisset? Immo vero alia compluria: ex quibus eligam spoliationem nobilissimi atque antiquissimi



fani: de qua priore actione testes dicere audistis: nunc eadem illa, quaeso, audite et diligenter, sicut adhuc fecistis, attendite. 103. Insula est Melita, iudices, satis lato a Sicilia mari periculosoque diiuncta: in qua est eodem nomine oppidum, quo iste numquam accessit: quod tamen isti textrinum per triennium ad muliebrem vestem conficiendam fuit. Ab eo oppido non longe in promontorio fanum est Iunonis antiquum, quod tanta religione semper fuit, ut non modo illis Punicis bellis, quae in his fere locis navali copia gesta atque versata sunt, sed etiam haec praedonum multitudine semper inviolatum sanctumque fuerit. Quin etiam hoc memoriae proditum est, classe quondam Masinissae regis ad eum locum appulsa, praefectum regium dentes eburneos, incredibili magnitudine, e fano sustulisse et eos in Africam portasse Masinissaeque donasse. Regem primo delectatum esse munere: post, ubi audisset unde essent, statim certos homines in quinqueremi misisse qui eos dentes reponerent. Itaque in iis scriptum litteris Punicis fuit: REGEM MASINISSAM IMPUDENTEM ACCEPISSE, RE COGNITA REPORTANDOS [REPONENDOSQUE] CURASSE. Erat praeterea magna vis eboris, multa ornamenta, in quibus eburneae Victoriae, antiquo opere ac summa arte perfectae. 104. Haec iste omnia, ne multis morer, uno impetu atque uno nuntio per servos Venerios, quos eius rei causa miserat, tollenda atque asportanda curavit.

XLVII. Pro di immortales! quem ego hominem accuso? quem legibus aut iudiciali iure persequor? de quo vos sententiam per tabellam feretis? Dicunt legati Melitenses publice, spoliatum templum esse Iunonis, nihil istum in religiosissimo fano reliquisse, quem in locum classes hostium saepe accesserint, ubi piratae fere quotannis hiemare soleant, quod neque praedo violarit antea neque umquam hostis attigerit, id ab uno isto sic spoliatum esse, ut nihil omnino sit relictum. Hic nunc iste reus aut ego accusator aut hoc iudicium appellabitur? Criminibus enim coarguitur aut suspicionibus in iudicium vocatur. Di ablati, fana vexata, nudatae urbes reperiuntur: earum autem rerum nullam sibi iste neque infitiandi rationem neque defendendi facultatem reliquit: omnibus in rebus coarguitur a me, convincitur a testibus, urge-

tur confessione sua, manifestis in maleficiis tenetur et manet etiam ac tacitus facta mecum sua recognoscit.

105. Nimum mihi diu videor in uno genere versari criminum. Sentio, iudices, occurrendum esse satietati aurium animorumque vestrorum. Quam ob rem multa praetermittam: ad ea autem, quae dicturus sum, reficite vos, quaeso, iudices, per deos immortales, eos ipsos, de quorum religione iam diu dicimus, dum id eius facinus commemoro et profero, quo provincia tota commota est. De quo si paullo altius ordiri ac repetere memoriam religionis videbor, ignoscite: rei magnitudo me breviter perstringere atrocitatem criminis non sinit. XLVIII. 106. Vetus est haec opinio, iudices, quae constat ex antiquissimis Graecorum litteris ac monumentis, insulam Siciliam totam esse Cereri et Liberae consecratam. Hoc quum caeterae gentes sic arbitrantur, tum ipsis Siculis ita persuasum est, ut in animis eorum insitum atque innatum esse videatur. Nam et natas esse has in iis locis deas et fruges in ea terra primum repertas esse arbitrantur et raptam esse Liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Hennensium nemore: qui locus, quod in media est insula situs, umbilicus Siciliae nominatur. Quam quum investigare et conquirere Ceres vellet, dicitur inflammasse taedas iis ignibus, qui ex Aetnae vertice erumpunt: quas sibi quum ipsa praerferret, orbem omnem peragrasse terrarum. 107. Henna autem, ubi ea, quae dico, gesta esse memorantur, est loco perexcelso atque edito, quo in summo est aequata agri planities et aquae perennes, tota vero ab omni aditu circumcisa atque directa est: quam circa lacus lucique sunt plurimi atque laetissimi flores omni tempore anni, locus ut ipse raptum illum virginis, quem iam a pueris accepimus, declarare videatur. Etenim prope est spelunca quaedam, conversa ad aquilonem, infinita altitudine, qua Ditem patrem ferunt repente cum curru exstitisse abreptamque ex eo loco virginem secum asportasse, e subito non longe a Syracusis penetrasse sub terras lacumque in eo loco repente exstitisse: ubi usque ad hoc tempus Syracusani festos dies anniversarios agunt celeberrimo virorum mulierumque conventu. XLIX. Propter huius opinionis vetustatem, quod horum in iis locis vestigia ac prope in-

eunabula reperiuntur deorum, mira quaedam tota Sicilia privatim ac publice religio est Cereris Hennensis. Etenim multa saepe prodigia vim eius numenque declarant: multis saepe in difficillimis rebus praesens auxilium eius oblatum est, ut haec insula ab ea non solum diligi, sed etiam incolae custodiri que videatur. 108. Nec solum Siculi, verum etiam caeterae gentes nationesque Hennensem Cererem maxime colunt. Etenim si Atheniensium sacra summa cupiditate expetuntur, ad quos Ceres in illo errore venisse dicitur frugesque attulisse: quantum esse religionem convenit eorum, apud quos eam natam esse et fruges invenisse constat? Itaque apud patres nostros atroci ac difficili rei publicae tempore, quum Ti. Graccho occiso magnorum periculorum metus ex ostentis portenderetur, P. Mucio L. Calpurnio consulibus aditum est ad libros Sibyllinos: ex quibus inventum est, Cererem antiquissimam placari oportere. Tum ex amplissimo collegio decemvirali sacerdotes populi Romani, quum esset in urbe nostra Cereris pulcherrimum et magnificentissimum templum, tamen usque Hennam profecti sunt. Tanta erat enim auctoritas et vetustas illius religionis, ut, quum illuc irent, non ad aedem Cereris, sed ad ipsam Cererem proficisci viderentur. 109. Non obtundam diutius. Etenim iam dudum vereor ne oratio mea aliena ab iudiciorum ratione et a cotidiana dicendi consuetudine esse videatur. Hoc dico, hanc ipsam Cererem, antiquissimam, religiosissimam, principem omnium sacrorum, quae apud omnes gentes nationesque fiunt, a C. Verre ex suis templis ac sedibus esse sublatam. Qui accessistis Hennam, vidistis simulacrum Cereris e marmore et in altero templo Liberae. Sunt ea perampla atque praeclara, sed non ita antiqua. Ex aere fuit quoddam modica amplitudine ac singulari opere, cum facibus, perantiquum, omnium illorum, quae sunt in eo fano, multo antiquissimum. Id sustulit, ac tamen eo contentus non fuit. 110. Ante aedem Cereris in aperto ac propatulo loco signa duo sunt: Cereris unum, alterum Triptolemi, pulcherrima ac perampla. Pulchritudo periculo, amplitudo saluti fuit, quod eorum demolitio atque asportatio perdifficilis videbatur. Insistebat in manu Cereris dextra grande simulacrum pulcherrime factum Victo-

riae: hoc iste e signo Cereris avellendum asportandumque curavit.

L. Qui tandem istius animus est nunc in recordatione scelerum suorum, quum ego ipse in commemoratione eorum non solum animo commovear, verum etiam corpore perhorrescam? Venit enim mihi fani, loci, religionis illius in mentem: versantur ante oculos omnia: dies ille, quo quum ego Hennam venissem, praesto mihi sacerdotes Cereris cum infulis ac verbenis fuerunt: contio conventusque civium: in quo ego quum loquerer, tanti gemitus fletusque fiebant, ut acerbissimus tota urbe luctus versari videretur. 111. Non illi decumarum imperia, non bonorum direptiones, non iniqua iudicia, non importunas istius libidines, non vim, non contumelias, quibus vexati oppressique erant, conquerebantur: Cereris numen, sacrorum vetustatem, fani religionem, istius sceleratissimi atque audacissimi supplicio expiari volebant: omnia se caetera pati ac negligere dicebant. Hic dolor erat tantus, ut Verres alter Orcus venisse Hennam et non Proserpinam asportasse, sed ipsam abripuisse Cererem videretur. Etenim urbs illa non urbs videtur, sed fanum Cereris esse: habitare apud sese Cererem Hennenses arbitrantur: ut mihi non cives illius civitatis, sed omnes sacerdotes, omnes accolae atque antistites Cereris esse videantur. 112. Henna tu simulacrum Cereris tollere audebas? Henna tu de manu Cereris Victoriam deripere et deam deae detrahere conatus es? quorum nihil violare, nihil attingere ausi sunt, in quibus erant omnia, quae sceleri propiora sunt quam religioni. Tenuerunt enim P. Popilio P. Rupilio consulibus illum locum servi, fugitivi, barbari, hostes. Sed neque tam servi illi dominorum quam tu libidinum, neque tam fugitivi illi ab dominis quam tu ab iure et ab legibus, neque tam barbari lingua et natione illi quam tu natura et moribus, neque tam illi hostes hominibus quam tu dis immortalibus. Quae deprecatio est igitur ei reliqua, qui indignitate servos, temeritate fugitivos, scelere barbaros, crudelitate hostes vicerit? LI. 113. Audistis Theodorum et Numenium et Nicasionem, legatos Hennenses, publice dicere sese a suis civibus haec habere mandata, ut ad Verrem adirent et eum simulacrum Cereris et Victoriae reposcerent:

id si impetrassent, tum ut morem veterem Hennensium conservarent, publice in eum, tametsi vexasset Siciliam, tamen, quoniam haec a maioribus instituta acceperant, testimonium ne quod dicerent: sin autem ea non reddidisset, tum ut in iudicio adessent, tum ut de eius iniuriis iudices docerent, sed maxime de religione quererentur. Quas illorum querimonias nolite, per deos immortales, aspernari, nolite contemnere ac negligere, iudices. Aguntur iniuriae sociorum, agitur vis legum, agitur existimatio veritasque iudiciorum. Quae sunt omnia permagna, verum illud maximum: tanta religione obstricta tota provincia est, tanta superstitio ex istius factis mentes omnium Siculorum occupavit, ut, quaecumque accidant publice privalimque incommoda, propter eam causam sceleris istius evenire videantur. 114. Audistis Centuripinos, Agyrinenses, Catinenses, Aetnenses, Herbitenses compluresque alios publice dicere, quae solitudo esset in agris, quae vastitas, quae fuga aratorum, quam deserta, quam inculta, quam relicta omnia. Ea tametsi multis istius et variis iniuriis acciderunt, tamen haec una causa in opinione Siculorum plurimum valet, quod Cerere violata omnes cultus fructusque Cereris in iis locis interisse arbitrantur. Medemini religioni sociorum, iudices: conservate vestram. Neque enim haec externa vobis est religio neque aliena. Quodsi esset, si suscipere eam nolletis, tamen in eo qui violasset sancire vos velle oporteret. 115. Nunc vero in communi omnium gentium religione inque iis sacris, quae maiores nostri ab exteris nationibus ascita atque arcessita coluerunt, quae sacra, ut erant re vera, sic appellari Graeca voluerunt, negligentes ac dissoluti si cupiamus esse qui possumus?

LII. Unius etiam urbis omnium pulcherrimae atque ornatissimae, Syracusarum, direptionem commemorabo et in medium proferam, iudices, ut aliquando totam huius generis orationem concludam atque definiam. Nemo fere vestrum est quin quem ad modum captae sint a M. Marcello Syracusae saepe audierit, non numquam etiam in annalibus legerit. Conferte hanc pacem cum illo bello, huius praetoris adventum cum illius imperatoris victoria, huius cohortem impuram cum illius exercitu invicto, huius libidines cum

illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas, ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. 116. Ac iam illa omitto, quae disperse a me multis in locis dicentur ac dicta sunt: forum Syracusanorum, quod introitu Marcellipurum caede servatum est, id adventu Verris Siculorum innocentium sanguine redundasse: portum Syracusanorum, qui tum et nostris classibus et Karthaginensium clausus fuisset, eum isto praetore Cilicum myoparoni praedonibusque patuisse: mitto adhibitam vim ingenuis, matres familias violatas, quae tum in urbe capta commissa non sunt neque odio hostili neque licentia militari neque more belli neque iure victoriae: mitto, inquam, haec omnia, quae ab isto per triennium perfecta sunt: ea, quae coniuncta cum illis rebus sunt, de quibus antea dixi, cognoscite. 117. Urbem Syracusas maximam esse Graecarum, pulcherrimam omnium, saepe audistis. Est, iudices, ita, ut dicitur. Nam et situ est quum munito tum ex omni aditu, vel terra vel mari, praeclearo ad aspectum, et portus habet prope in aedificatione aspectuque urbis inclusos: qui quum diversos inter se aditus habeant, in exitu coniunguntur et confluunt. Eorum coniunctione pars oppidi, quae appellatur Insula, mari disiuncta angusto, ponte rursus adiungitur et continetur. LIII. 118. Ea tanta est urbs, ut ex quattuor urbibus maximis constare dicatur: quarum una est ea, quam dixi, Insula, quae duobus portibus cincta, in utriusque portus ostium aditumque proiecta est, in qua domus est, quae Hieronis regis fuit, quae praetores uti solent. In ea sunt aedes sacrae complures, sed duae quae longe caeteris antecellant, Dianae, et altera, quae fuit ante istius adventum ornatissima, Minervae. In hac insula extrema est fons aquae dulcis, cui nomen Arethusa est, incredibili magnitudine, plenissimus piscium, qui fluctu totus operiretur, nisi munitione ac mole lapidum disiunctus esset a mari. 119. Altera autem est urbs Syracusis, cui nomen Achradina est: in qua forum maximum, pulcherrimae porticus, ornatissimum prytanium, amplissima est curia templumque egregium Iovis Olympii caeteraque urbis partes, quae una via lata perpetua multisque transversis divisae privatis aedificiis continentur. Tertia est urbs,

quae, quod in ea parte Fortunae fanum antiquum fuit, Tyche nominata est, in qua gymnasium amplissimum est et complures aedes sacrae, coliturque ea pars et habitatur frequentissime. Quarta autem est, quae quia postrema coaedificata est, Neapolis nominatur: quam ad summam theatrum maximum, praeterea duo templa sunt egregia, Cereris unum, alterum Liberae signumque Apollinis, qui Temenites vocatur, pulcherrimum et maximum: quod iste si portare potuisset, non dubitasset auferre.

LIV. 120. Nunc ad Marcellum revertar, ne haec a me sine causa commemorata esse videantur: qui quum tam praeclaram urbem vi copiisque cepisset, non putavit ad laudem populi Romani hoc pertinere, hanc pulcritudinem, ex qua praesertim periculi nihil ostenderetur, delere et extinguere. Itaque aedificiis omnibus, publicis privatis, sacris profanis, sic pepercit, quasi ad ea defendenda cum exercitu, non oppugnanda venisset. In ornatu urbis habuit victoriae rationem, habuit humanitatis. Victoriae putabat esse multa Romam deportare, quae ornamento urbi esse possent, humanitatis non plane exspoliare urbem, praesertim quam conservare voluisset. 121. In hac partitione ornatus non plus victoria Marcelli populo Romano appetivit quam humanitas Syracusanis reservavit. Romam quae apportata sunt, ad aedem Honoris et Virtutis itemque aliis in locis videmus. Nihil in aedibus, nihil in hortis posuit, nihil in suburbano: putavit, si urbis ornamento domum suam non contulisset, domum suam ornamento urbi futuram. Syracusis autem per multa atque egregia reliquit: deum vero nullum violavit, nullum attigit. Conferte Verrem, non ut hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat iniuria, sed ut pacem cum bello, leges cum vi, forum et iuris dictionem cum ferro et armis, adventum et comitatum cum exercitu et victoria conferatis.

LV. 122. Aedis Minervae est in Insula, de qua ante dixi: quam Marcellus non attigit, quam plenam atque ornata reliquit: quae ab isto sic spoliata atque direpta est, non ut ab hoste aliquo, qui tamen in bello religionem et consuetudinis iura retineret, sed ut a barbaris praedonibus vexata

esse videatur. Pugna erat equestris Agathocli regis in tabulis picta: his autem tabulis interiores templi parietes vestiebantur. Nihil erat ea pictura nobilius, nihil Syracusis quod magis visendum putaretur. Has tabulas M. Marcellus, quum omnia victoria illa sua profana fecisset, tamen religionem impeditus non attigit: iste, quum illa iam propter diuturnam pacem fidelitatemque populi Syracusani sacra religiosaque accepisset, omnes eas tabulas abstulit: parietes, quorum ornatus tot saecula manserant, tot bella effugerant, nudos ac deformatos reliquit. 123. Et Marcellus, qui si Syracusas cepisset, duo templa se Romae dedicaturum voverat, is id, quod erat aedificaturus, iis rebus ornare, quas ceperat, noluit: Verres, qui non Honori neque Virtuti, quem ad modum ille, sed Veneri et Cupidini vota deberet, is Minervae templum spoliare conatus est. Ille deos deorum spoliis ornari voluit: hic ornamenta Minervae virginis in meretriciam domum transtulit. Viginti et septem praeterea tabulas pulcherrime pictas ex eadem aede sustulit: in quibus erant imagines Siciliae regum ac tyrannorum, quae non solum pictorum artificio delectabant, sed etiam commemoratione hominum et cognitione formarum. Ac videte quanto tetricior hic tyrannus Syracusanis fuerit quam quisquam superiorum, quum illi tamen ornarint templa deorum immortalium, hic etiam illorum monumenta atque ornamenta sustulerit.

LVI. 124. Iam vero quid ego de valvis illius templi commemorem? Vereor ne, haec qui non viderunt, omnia me nimis augere atque ornare arbitrentur: quod tamen nemo suspicari debet, tam esse me cupidum, ut tot viros primarios velim, praesertim ex iudicum numero, qui Syracusis fuerint, qui haec viderint, esse temeritati et mendacio meo conscios. Confirmare hoc liquido, iudices, possum, valvas magnificentiores, ex auro atque ebore perfectiores, nullas unquam in ullo templo fuisse. Incredibile dictu est quam multi Graeci de harum valvarum pulcritudine scriptum reliquerint. Nimum forsitan haec illi mirentur atque efferant. Esto: verum tamen honestius est rei publicae nostrae, iudices, ea, quae illis pulchra esse videantur, imperatorem nostrum in bello reliquisse quam praetorem in pace abstulisse. Ex ebore

diligentissime perfecta argumenta erant in valvis: ea detrahenda curavit omnia. Gorgonis os pulcherrimum, cinctum anguibus, revellit atque abstulit: et tamen indicavit se non solum artificio, sed etiam pretio quaestuque duci. Nam bullas aureas omnes ex iis valvis, quae erant multae et graves, non dubitavit auferre: quarum iste non opere delectabatur, sed pondere. Itaque eius modi valvas reliquit, ut, quae olim ad ornandum templum erant maxime, nunc tantum ad eludendum factae esse videantur. 125. Etiamne gramineas hastas — vidi enim vos in hoc nomine, quum testis diceret, commoveri, quod erant eius modi, ut semel vidisse satis esset: in quibus neque manu factum quidquam neque pulchritudo erat ulla, sed tantum magnitudo incredibilis, de qua vel audire satis esset, nimium videre plus quam semel: etiamne id concupisti?

LVII. 126. Nam Sappho, quae sublata de prytaenio est, dat tibi iustam excusationem, prope ut concedendum atque ignoscendum esse videatur. Silanionis opus tam perfectum, tam elegans, tam elaboratum quisquam non modo privatus, sed populus potius haberet quam homo elegantissimus atque eruditissimus, Verres? Nimirum contra dici nihil potest. Nostrum enim unus quisque qui tam beati, quam iste est, non sumus, tam delicati esse non possumus: si quando aliquid istius modi videre volet, eat ad aedem Felicitatis, ad monumentum Catuli, in porticum Metelli: det operam ut admittatur in alicuius istorum Tusculanum: spectet forum ornatum, si quid iste suorum aedilibus commodarit: Verres haec habeat domi, Verres ornamentis fanorum atque oppidorum habeat plenam domum, villas refertas? Etiamne huius operarii studia ac delicias, iudices, perfere-tis? qui ita natus, ita educatus est, ita factus et animo et corpore, ut multo appositior ad ferenda quam ad auferenda signa esse videatur. 127. Atque haec Sappho sublata quantum desiderium sui reliquerit dici vix potest. Nam quum ipsa fuit egregie facta tum epigramma Graecum pernobile incisum est in basi: quod iste eruditus homo et Graeculus, qui haec subtiliter iudicat, qui solus intelligit, si unam litteram Graecam scisset, certe una sustulisset. Nunc enim,

quod scriptum est inani in basi, declarat quid fuerit et id ablatum indicat.

Quid? signum Paeanis ex aede Aesculapii praeclare factum, sacrum ac religiosum, non sustulisti? quod omnes propter pulchritudinem visere, propter religionem colere solebant. 128. Quid? ex aede Liberi simulacrum Aristaei non tuo imperio palam ablatum est? Quid? ex aede Iovis religiosissimum simulacrum Iovis Imperatoris, quem Graeci *Οὐρανιον* nominant, pulcherrime factum nonne abstulisti? Quid? ex aede Liberae † parinum caput illud pulcherrimum, quod visere solebamus, num dubitasti tollere? Atque ille Paean sacrificiis anniversariis simul cum Aesculapio apud illos colebatur: Aristaeus, qui, ut Graeci ferunt, Liberi filius, inventor olei esse dicitur, una cum Libero patre apud illos eodem erat in templo consecratus. LVIII. 129. Iovem autem Imperatorem quanto honore in suo templo fuisse arbitrari? Coniicere potestis, si recordari volueritis quanta religione fuerit eadem specie ac forma signum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio posuerat Flamininus. Etenim tria ferebantur in orbe terrarum signa Iovis Imperatoris uno in genere pulcherrime facta: unum illud Macedonicum, quod in Capitolio vidimus: alterum in Ponti ore et angustiis: tertium, quod Syracusis ante Verrem praetorem fuit. Illud Flamininus ita ex aede sua sustulit, ut in Capitolio, hoc est, in terrestri domicilio Iovis poneret. 130. Quod autem est ad introitum Ponti, id, quum tam multa ex illo mari bella emerissent, tam multa porro in Pontum invecta sint, usque ad hanc diem integrum inviolatumque servatum est. Hoc tertium, quod erat Syracusis, quod M. Marcellus armatus et victor viderat, quod religioni concesserat, quod cives atque incolae Syracusani colere, advenae non solum visere, verum etiam venerari solebant, id Verres ex templo Iovis sustulit. 131. Ut saepius ad Marcellum revertar, iudices, sic habetote, plures esse a Syracusanis istius adventu deos, quam victoria Marcelli homines desideratos. Etenim ille requisisse etiam dicitur Archimedem illum, summo ingenio hominem ac disciplina, quem quum audisset interfectum, permolestè tulisse: iste omnia, quae requisivit, non

ut conservaret, verum ut asportaret requisivit. LIX. Iam illa, quae leviora videbuntur, ideo praeteribo: quod mensas Delphicas e marmore, crateras ex aere pulcherrimas, vim maximam vasorum Corinthiorum ex omnibus aedibus sacris abstulit Syracusis. 132. Itaque, iudices, ii, qui hospites ad ea, quae visenda sunt, solent ducere et unum quidque ostendere, quos illi mystagogos vocant, conversam iam habent demonstrationem suam. Nam, ut ante demonstrabant, quid ubique esset, item nunc quid undique ablatum sit ostendunt.

Quid tum? mediocrine tandem dolore eos adfectos esse arbitramini? Non ita est, iudices: primum, quod omnes religione moventur, et deos patrios, quos a maioribus acceperunt, colendos sibi diligenter et retinendos esse arbitrantur: deinde hic ornatus, haec opera atque artificia, signa, tabulae pietae, Graecos homines nimio opere delectant. Itaque ex illorum querimoniis intelligere possumus, haec illis acerbissima videri, quae forsitan nobis levia et contemnenda esse videantur. Mihi credite, iudices, — tametsi vosmet ipsos haec eadem audire certo scio —, quum multas acceperint per hosce annos socii atque exterae nationes calamitates et iniurias, nullas Graeci homines gravius ferunt ac tulerunt, quam huiusce modi spoliationes fanorum atque oppidorum. 133. Licet iste dicat emisse se, sicuti solet dicere: credite hoc mihi, iudices: nulla umquam civitas tota Asia et Graecia signum ullum, tabulam pictam, ullum denique ornamentum urbis, sua voluntate cuiquam vendidit: nisi forte existimatis, postea quam iudicia severa Romae fieri desierunt, Graecos homines haec venditare coepisse, quae tum non modo non venditabant, quum iudicia fiebant, verum etiam coëmebant: aut nisi arbitramini L. Crasso, Q. Scaevolae, C. Claudio, potentissimis hominibus, quorum aedilitates ornatissimas vidimus, commercium istarum rerum cum Graecis hominibus non fuisse: iis, qui post iudiciorum dissolutionem aediles facti sunt, fuisse.

LX. 134. Acerbiorem etiam scitote esse civitatibus falsam istam et simulatam emptionem, quam si qui clam surripiat aut eripiat palam atque auferat. Nam turpitudinem

summam esse arbitrantur, referri in tabulas publicas, pretio adductam civitatem et pretio parvo, ea, quae accepisset a maioribus, vendidisse atque abalienasse. Etenim mirandum in modum Graeci rebus istis, quas contemnimus, delectantur. Itaque maiores nostri facile patiebantur, haec esse apud illos quam plurima: apud socios, ut imperio nostro quam ornatissimi florentissimique essent, apud eos autem, quos vectigales aut stipendiarios fecerant, tamen haec relinquebant, ut illi, quibus haec iucunda sunt, quae nobis levia videntur, haberent haec oblectamenta et solacia servitutis. 135. Quid arbitramini Reginos, qui iam cives Romani sunt, merere velle, ut ab iis marmorea Venus illa auferatur? quid Tarentinos, ut Europam in tauro amittant? ut Satyrum, qui apud illos in aede Vestae est? ut caetera? quid Thespienses, ut Cupidinis signum, propter quod unum visuntur Thespieae? quid Cnidios, ut Venerem marmoream? quid, ut pictam, Coos? quid Ephesios, ut Alexandrum? quid Cyzicenos, ut Aiaceum aut Medeam? quid Rhodios, ut Ialysum? quid Athenienses, ut ex marmore Iacchum aut Paralum pictum aut ex aere Myronis buculam? Longum est et non necessarium commemorare, quae apud quosque visenda sint tota Asia et Graecia: verum illud est quam ob rem haec commemorem, quod existimare hoc vos volo, mirum quemdam dolorem accipere eos, ex quorum urbibus haec auferantur.

LXI. 136. Atque ut caeteros omittamus, de ipsis Syracusanis cognoscite: ad quos ego quum venissem, sic primum existimabam, ut Romae ex istius amicis acceperam, civitatem Syracusanam propter Heraclii hereditatem non minus esse isti amicam, quam Mamertinam propter praedarum ac furtorum omnium societatem: simul et verebar ne mulierum nobilium et formosarum gratia, quarum iste arbitrio praeturam per triennium gesserat, virorumque, quibuscum illae nuptae erant, nimia in istum non modo lenitudine, sed etiam liberalitate oppugnarer, si quid ex litteris Syracusanorum conquirem. 137. Itaque Syracusis cum civibus Romanis eram: eorum tabulas exquirebam, iniurias cognoscebam: quum diutius in negotio curaue fueram, ut requiescerem curamque animi remitterem, ad Carpinatii praeclaras tabu-

las revertabar, ubi cum equitibus Romanis, hominibus ex illo conventu honestissimis, illius Verrucios, de quibus ante dixi, explicabam: a Syracusanis prorsus nihil adiumenti neque publice neque privatim exspectabam neque erat in animo postulare. Quum haec agerem, repente ad me venit Heraclius, is qui tum magistratum Syracusis habebat, homo nobilis, qui sacerdos Iovis fuisset, qui honos est apud Syracusanos amplissimus. Agit mecum et cum [L.] fratre meo, ut, si nobis videretur, adiremus ad eorum senatum: frequentes esse in curia: se iussu senatus a nobis petere, ut veniremus. 138. Primo nobis fuit dubium quid ageremus: deinde cito venit in mentem non esse vitandum illum nobis conventum et locum. LXII. Itaque in curiam venimus. Honorifice sane consurgitur: nos rogatu magistratus adsedimus. Incipit is loqui, qui et auctoritate et aetate et, ut mihi visum est, usu rerum antecedebat; Diodorus Timarchidi, cuius omnis oratio hanc habuit primo sententiam: senatum et populum Syracusanum moleste graviterque ferre, quod ego, quum in caeteris Siciliae civitatibus senatum populumque docuissem quid iis utilitatis, quid salutis adferrem, et quum ab omnibus mandata, legatos, litteras testimoniaque sumpsissem, in illa civitate nihil eius modi facerem. Respondi neque Romae in conventu Siculorum, quum a me auxilium communi omnium legationum consilio petebatur causaque totius provinciae ad me deferebatur, legatos Syracusanorum adfuisse, neque me postulare, ut quidquam contra C. Verrem decerneretur in ea curia, in qua inauratam C. Verris statuam viderem. 139. Quod postea quam dixi, tantus est gemitus factus aspectu statuæ et commemoratione, ut illud in curia positum monumentum scelerum, non beneficiorum videretur. Tum pro se quisque, quantum dicendo adsequi poterat, docere me coepit ea, quae paullo ante commemoravi: spoliatam urbem, fana direpta: de Heraclii hereditate, quam palaestritis concessisset, multo maximam partem ipsum abstulisse: neque postulandum fuisse, ut ille palaestritas diligeret, qui etiam inventorem olei deum sustulisset: neque illam statuam esse ex pecunia publica neque publice datam, sed eos, qui hereditatis diripiendae participes fuissent, faciendam statuendam-

que curasse: eosdem Romae fuisse legatos, illius adiutores improbitatis, socios furtorum, conscios flagitiorum: eo minus mirari me oportere, si illi communi legatorum voluntati et saluti Siciliae defuissent. LXIII. 140. Ubi eorum dolorem ex istius iniuriis non modo non minorem, sed prope maiorem quam Siculorum caeterorum esse cognovi, tum meum animum in illos, tum mei consilii negotiique totius suscepti causam rationemque proposui, tum eos hortatus sum, ut causae communi salutique ne deessent, ut illam laudationem, quam se vi ac metu coactos paucis illis diebus decresse dicebant, tollerent. Itaque, iudices, Syracusani haec faciunt, istius clientes atque amici. Primum mihi litteras publicas, quas in aerario sanctiore conditas habebant, proferunt: in quibus ostendunt omnia, quae dixi ablata esse, perscripta et plura etiam quam ego potui dicere: perscripta autem hoc modo: *quod ex aede Minervae hoc et illud abesset: quod ex aede Iovis, quod ex aede Liberi*. Ut quisque iis rebus tuendis conservandisque praefuerat, ita perscriptum erat, quum rationem e lege redderent et quae acceperant tradere deberent, petisse, ut sibi, quod eae res abessent, ignosceretur: itaque omnes liberatos discessisse et esse ignotum omnibus: quas ego litteras obsignandas publico signo deportandasque curavi.

141. De laudatione autem ratio sic mihi reddita est. Primum quum a C. Verre litterae aliquanto ante adventum meum de laudatione venissent, nihil esse decretum: deinde, quum quidam ex illius amicis commonerent oportere decerni, maximo clamore esse et convicio repudiatos: postea quam meus adventus appropinquaret, imperasse eum, qui summam potestatem haberet, ut decernerent: decretum ita esse, ut multo plus illi laudatio mali quam boni posset adferre. Id adeo, iudices, ut mihi ab illis demonstratum est, sic vos ex me cognoscite.

LXIV. 142. Mos est Syracusis, ut, si qua de re ad senatum refertur, dicat sententiam qui velit: nominatim nemo rogatur, et tamen, ut quisque aetate et honore antecedit, ita primus solet sua sponte dicere: itaque a caeteris ei conceditur: sin aliquando tacent omnes, tum sortito cogun-

tur dicere. Quum hic mos esset, refertur ad senatum de laudatione Verris. In quo primum, ut aliquid esset morae, multi interpellant: de Sex. Peducaeo, qui de illa civitate totaque provincia optime meritus esset, sese antea, quum audissent, ei negotium facessitum, quumque eum publice pro plurimis eius et maximis meritis laudare cuperent, a C. Verre prohibitos esse: iniquum esse, tametsi Peducaeus eorum laudatione iam non uteretur, tamen non id prius decernere, quod aliquando voluissent, quam quod tum cogerentur. 143. Conclamant omnes et approbant ita fieri oportere. Refertur de Peducaeo. Ut quisque aetate et honore anteedebat, ita sententiam dixit ex ordine. Id adeo ex ipso senatus consulto cognoscite: nam principum sententiae perscribi solent. Recita. QUOD VERBA FACTA SUNT DE SEX. PEDUCAEO. Dicit qui primi suaserint. Decernitur. Refertur deinde de Verre. Dic, quaeso, quo modo? QUOD VERBA FACTA SUNT DE C. VERRE. Quid postea scriptum est? QUUM SURGERET NEMO NEQUE SENTENTIAM DICERET, Quid est hoc? SORS DUCITUR. Quam ob rem? Nemo erat voluntarius laudator praeturae tuae, defensor periculorum, praesertim quum inire a praetore gratiam posset? Nemo. Illi ipsi tui convivae, consilarii, conscii, socii verbum facere non audent. In qua curia statua tua stabat et nuda filii, in ea nemo fuit ne quem nudus quidem filius nudata provincia commoveret? 144. Atque etiam hoc me docent, eius modi senatus consultum fecisse laudationis, ut omnes intelligere possent non laudationem, sed potius irrisionem esse illam, quae commonefaceret istius turpem calamitosamque praeturam \*\*\* Etenim scriptum esse ita: QUOD IS VIRGIS NEMINEM CECIDISSET: a quo cognostis nobilissimos homines atque innocentissimos securi esse percussos: QUOD VIGILANTER PROVINCIAM ADMINISTRASSET: cuius omnes vigilias in stupris constat esse consumptas: [cuius modi constat]: hoc vero scriptum esse, quod proferre non auderet reus, accusator recitare non desineret: QUOD PRAEDONES PROCUL AB INSULA SICILIA PROHIBUISSET VERRIS: quos etiam intra Syracusanam insulam recepisset.

145. Haec postea quam ex illis cognovi, discessi cum fratre e curia, ut nobis absentibus si quid vellent decerne-

rent. LXV. Decernunt statim, primum, UT CUM L. FRATRE HOSPITIUM PUBLICE FIERET, quod is eandem voluntatem erga Syracusanos suscepisset quam ego semper habuissem. Id non modo tum scripserunt, verum etiam in aere incisum nobis tradiderunt. Valde hercule te Syracusani tui, quos crebro commemorare soles, diligunt: qui cum accusatore tuo satis iustam causam coniungendae necessitudinis putant, quod te accusaturus sit et quod inquisitum in te venerit. Postea decernitur ac non varie, sed prope cunctis sententiis: UT LAUDATIO, QUAE C. VERRI DECRETA ESSET, TOLLERETUR. 146. In eo, quum iam non solum discessio facta esset, sed etiam perscriptum atque in tabulas relatum, praetor appellatur. At quis appellat? Magistratus aliqui? Nemo. Senator? Ne id quidem. Syracusanorum aliqui? Minime. Quis igitur praetorem appellat? Qui quaestor istius fuerat, P. Caesetius. O rem ridiculam! o desertum hominem, desperatum, relictum! A magistratu Siculo, ne senatus consultum Siculi homines facere possent, ne suum ius suis moribus, suis legibus obtinere possent, non amicus istius, non hospes, non denique aliquis Siculus, sed quaestor populi Romani praetorem appellat. Quis hoc vidit? quis audivit? Praetor aequus et sapiens dimitti iubet senatum. Concurrit ad me maxima multitudo. Primum senatores clamare sibi eripi ius, eripi libertatem: populus senatum laudare, gratias agere: cives Romani a me nusquam discedere. Quo quidem die nihil aegrius factum est multo labore meo, quam ut manus ab illo appellatore abstinerentur. 147. Quum ad praetorem in ius adissemus, excogitat sane acute quid decernat. Nam ante quam verbum facerem, de sella surrexit atque abiit. Itaque tum de foro, quum iam advesperasceret, discessimus. LXVI. Postridie mane ab eo postulo, ut Syracusanis liceret senatus consultum, quod pridie fecissent, mihi reddere. Ille enim vero negat, et ait indignum facinus esse, quod ego in senatu Graeco verba fecissem: quod quidem apud Graecos Graece locutus essem, id ferri nullo modo posse. Respondi homini, ut potui, ut debui, ut volui. Quum multa tum etiam hoc me memini dicere, facile esse perspicuum quantum inter hunc et illum Numidicum, verum ac germanum Metel-



lum, interesset: illum noluisse sua laudatione iuvari L. Lucullum, sororis virum, quicum optime convenisset: hunc homini alienissimo a civitatibus laudationes per vim et metum comparare. 148. Quod ubi intellexi, multum apud illum reeentes nuntios, multum tabellas non commendaticias, sed tributarias valuisse, admonitu Syracusanorum ipsorum impetum in eas tabulas facio, in quibus senatus consultum perscripserant. Ecce autem nova turba atque rixa, ne tamen istum omnino Syracusis sine amicis, sine hospitibus, plane nudum esse ac desertum putetis, retinere incipit tabulas Theomnastus quidam, homo ridicule insanus, quem Syracusani Theoractum vocant: qui illic eius modi est, ut eum pueri sectentur, ut omnes, quum loqui coepit, irrideant. Huius tamen insania, quae ridicula est aliis, mihi tum molesta sane fuit: nam quum spumas ageret in ore, oculis arderet, voce maxima vim me sibi adferre clamaret, copulati in ius pervenimus. 149. Hic ego postulare coepi, ut mihi tabulas obsequiare ac deportare liceret. Ille contra dicere: negare esse illud senatus consultum, in quo praetor appellatus esset: negare id mihi tradi oportere. Ego legem recitare, omnium mihi tabularum et litterarum fieri potestatem. Ille furiosus urgere, nihil ad se nostras leges pertinere. Praetor intelligens negare sibi placere, quod senatus consultum ratum esse non deberet, id me Romam deportare. Quid multa? nisi vehementius homini minatus essem, nisi legis sanctionem poenamque recitasset, tabularum mihi potestas facta non esset. Ille autem insanus, qui pro isto vehementissime contra me declamasset, postquam non impetravit, credo, ut in gratiam mecum rediret, libellum mihi dat, in quo istius furta Syracusana perscripta erant: quae ego antea iam ab aliis cognoram et acceperam.

LXVII. 150. Laudent te iam sane Mamertini, quoniam ex tota provincia soli sunt qui te salvum velint: ita tamen laudent, ut Heius, qui princeps legationis est, adsit: ita laudent, ut ad ea, quae rogati erunt, mihi parati sint respondere. Ac ne subito a me opprimantur, haec sum rogaturus: Navem populo Romano debeantne? Fatebuntur. Praebuerintne praetore C. Verre? Negabunt. Aedificaverintne navem

onerariam maximam publice, quam Verri dederint? Negare non poterunt. Frumentum ab iis sumpserintne C. Verres, quod populo Romano mitteret, sicuti superiores? Negabunt. Quid militum aut nautarum per triennium dederint? Nullum datum dicent. Fuisse Messanam omnium istius furtorum ac praedarum recepticem negare non poterunt: permulta multis navibus illinc exportata, hanc navem denique maximam a Mamertinis datam, onustam cum isto profectam fatebuntur. 151. Quam ob rem tibi habe sane istam laudationem Mamertinorum: Syracusanam quidem civitatem, ut abs te adfecta est, ita in te esse animatam videmus: apud quos etiam Verria illa flagitiosa sublata sunt. Etenim minime conveniebat ei deorum honores haberi, qui simulacra deorum abstulisset. Etiam hercule illud in Syracusanis merito reprehenderetur, si, quum diem festum ludorum de fastis suis sustulissent celeberrimum et sanctissimum, quod eo ipso die Syracusae a Marcello captae esse dicuntur, iidem diem festum Verri nomine agerent, quum iste a Syracusanis, quae ille calamitosus dies reliquerat, ademisset. Ac videte hominis impudentiam atque adrogantiam, iudices, qui non solum Verria haec turpia ac ridicula ex Heraclii pecunia constituerit, verum etiam Marcellia tolli imperarit, ut ei sacra facerent quotannis, cuius opera omnium annorum sacra deosque patrios amiserant: eius autem familiae dies festos tollerent, per quam caeteros quoque festos dies recuperarant.

M. TULLII CICERONIS  
ACTIONIS IN C. VERREM SECUNDAE

SIVE  
ACCUSATIONIS LIBER QUINTUS

QUI INSCRIBITUR  
DE SUPPLICIIS.

ARGUMENTUM.

Quinto hoc accusationis libro M. Cicero, quod reum opinione rei militaris strenue administratae defendi et commendari iudicibus videbat, quae ad eam rem spectant, ea ita persequitur, ut non modo laudationem omnem tollere conetur, verum ex hoc ipso loco gravissima in Verrem crimina colligere studeat. Dein totam causam perorat.

I. 1. Nemini video dubium esse, iudices, quin aper-  
tissime C. Verres in Sicilia sacra profanaque omnia et pri-  
vatim et publice spoliavit versatusque sit sine ulla non modo  
religione, verum etiam dissimulatione in omni genere furan-  
di atque praedandi. Sed quaedam mihi magna et prae-  
clara eius defensio ostenditur, cui quem ad modum resistam  
multo mihi ante est, iudices, providendum. Ita enim causa  
constituitur, provinciam Siciliam virtute istius et vigilantia  
singulari, dubiis formidolosisque temporibus, a fugitivis at-  
que a belli periculis tutam esse servatam. 2. Quid agam,  
iudices? quo accusationis meae rationem conferam? quo me  
vertam? ad omnes enim meos impetus quasi murus quidam  
boni nomen imperatoris opponitur. Novi locum: video ubi  
se iactaturus sit Hortensius. Belli pericula, tempora rei pu-  
blica, imperatorum penuriam commemorabit: tum depreca-  
bitur a vobis, tum etiam pro suo iure contendet, ne patia-

mini talem imperatorem populo Romano Siculorum testimo-  
niis eripi, ne obteri laudem imperatoriam criminibus ava-  
ritiae velitis. 3. Non possum dissimulare, iudices: timeo ne  
C. Verres propter hanc eximiam virtutem in re militari om-  
nia, quae fecit, impune fecerit. Venit enim mihi in mentem,  
in iudicio M. Aquilii quantum auctoritatis, quantum mo-  
menti oratio M. Antonii habuisse existimata sit: qui, ut erat  
in dicendo non solum sapiens, sed etiam fortis, causa prope  
perorata, ipse adripuit M. Aquilium constituitque in con-  
spectu omnium tunicamque eius a pectore abscidit, ut cic-  
trices populus Romanus iudicesque aspicerent adverso cor-  
pore exceptas: simul et de illo vulnere, quod ille in capite  
ab hostium duce acceperat, multa dixit eoque adduxit eos,  
qui erant iudicaturi, vehementer ut vererentur ne, quem vi-  
rum fortuna ex hostium telis eripuisset, quum sibi ipse non  
pepercisset, hic non ad populi Romani laudem, sed ad iu-  
dicum crudelitatem videretur esse servatus. 4. Eadem nunc  
ab illis defensionis ratio viaque temptatur: idem quaeritur.  
Sit fur, sit sacrilegus, sit flagitiorum omnium vitiorumque  
princeps: at est bonus imperator ac felix et ad dubia rei  
publicae tempora reservandus. II. Non agam summo iure  
tecum: non dicam id, quod debeam forsitan obtinere, quum  
iudicium certa lege sit, non quid in re militari fortiter fece-  
ris, sed quem ad modum manus ab alienis pecuniis absti-  
nueris abs te doceri oportere: non, inquam, sic agam, sed  
ita quaeram, quem ad modum te velle intelligo, quae tua  
opera et quanta fuerit in bello.

5. Quid dicis? an bello fugitivorum Siciliam virtute tua  
liberatam? Magna laus et honesta oratio: sed tamen quo  
bello? Nos enim post illud bellum, quod M. Aquilius con-  
fecit, sic accepimus, nullum in Sicilia fugitivorum bellum  
fuisse. At in Italia fuit. Fateor, et magnum quidem ac ve-  
hemens. Num igitur ex eo bello partem aliquam laudis ap-  
petere conaris? num tibi illius victoriae gloriam cum M.  
Crasso aut Cn. Pompeio communicatam putas? Non arbitror  
hoc etiam tuae deesse impudentiae, ut quidquam eius modi  
dicere audeas. Obstitisti videlicet, ne ex Italia transire in  
Siciliam fugitivorum copiae possent. Ubi? quando? qua ex

parte? quum aut ratibus aut navibus conarentur accedere? Nos enim nihil umquam prorsus audivimus, sed illud audivimus, M. Crassi, fortissimi viri, virtute consilioque factum, ne ratibus coniunctis freto fugitivi ad Messanam transire possent, a quo illi conatu non tanto opere prohibendi fuissent, si ulla in Sicilia praesidia ad illorum adventum opposita putarentur. 6. At quum esset in Italia bellum tam prope a Sicilia, tamen in Sicilia non fuit. Quid mirum? ne quum in Sicilia quidem fuit, eodem intervallo pars eius belli in Italiam ulla pervasit. III. Etenim propinquitas locorum ad utram partem hoc loco profertur? utrum aditum facilem hostibus an contagionem imitandi belli periculosam fuisse? Aditus omnis hominibus sine ulla facultate navium non modo disiunctus, sed etiam clausus est: ut illis, quibus Siciliam propinquam fuisse dicis, facilius fuerit ad Oceanum pervenire quam ad Peloridem accedere. 7. Contagio autem ista servilis belli cur abs te potius quam ab istis omnibus, qui caeteras provincias obtinuerunt, praedicatur? An quod in Sicilia iam antea bella fugitivorum fuerunt? At ea ipsa causa est cur ista provincia minimo in periculo sit et fuerit. Nam postea quam illinc M. Aquilius decessit, omnium instituta atque edicta praetorum fuerunt eius modi, ut ne quis cum telo servus esset. Vetus est quod dicam et propter severitatem exempli nemini fortasse vestrum inauditum: L. Domitium praetorem in Sicilia, quum aper ingens ad eum adlatus esset, admiratum requisisse quis eum percussisset: quum audisset pastorem cuiusdam fuisse, eum vocari ad se iussisse: illum cupide ad praetorem quasi ad laudem atque ad praemium accucurrisse: quaesisse Domitium qui tantam bestiam percussisset: illum respondisse, venabulo. Statim deinde iussu praetoris in crucem esse sublatum. Durum hoc fortasse videatur: neque ego ullam in partem disputo: tantum intelligo, maluisse Domitium crudelem in animadvertendo quam in praetermittendo dissolutum videri. IV. 8. Ergo his institutis provinciae iam tum, quum bello sociorum tota Italia arderet, homo non acerrimus nec fortissimus, C. Norbanus, in summo otio fuit: perfacile enim sese Sicilia iam tuebatur, ut ne quod ex ipsa bellum posset exsistere. Et

enim quum nihil tam coniunctum sit quam negotiatores nostri cum Siculis usu, re, ratione, concordia, et quum ipsi Siculi res suas ita constitutas habeant, ut iis pacem expediat esse, imperium autem populi Romani sic diligant, ut id imminui aut commutari minime velint, quumque haec a servorum bello pericula et praetorum institutis et dominorum disciplina provisa sint, nullum est malum domesticum quod ex ipsa provincia nasci possit.

9. Quid igitur? nulline motus in Sicilia servorum Verre praetore, nullaene consensiones factae esse dicuntur? Nihil sane quod ad senatum populumque Romanum pervenerit, nihil quod iste publice Romam scripserit: et tamen coeptum esse in Sicilia moveri aliquot locis servitium suspicor. Id adeo non tam ex re quam ex istius factis decretisque cognosco. Ac videte quam non inimico animo sim acturus: ego ipse haec, quae ille quaerit, quae adhuc numquam audistis, commemorabo et proferam. 10. In Triocalino, quem locum fugitivi iam ante tenuerunt, Leonidae cuiusdam Siculi familia in suspicionem est vocata coniurationis. Res delata ad istum. Statim, ut par fuit, iussu eius homines, qui fuerant nominati, comprehensi sunt adductique Lilybaeum: domino denuntiatum est: causa dicta: damnati. V. Quid deinde? quid censetis? Furtum fortasse aut praedam expectatis aliquam. Nolite usque quaque idem quaerere. In metu belli furandi locus qui potest esse? etiam si qua fuit in hac re occasio, praetermissa est. Tum potuit a Leonida numorum aliquid auferre, quum denuntiavit, ut adesset. Fuit nundinatio aliqua et isti non nova, ne causam diceret: etiam alter locus, ut absolventur. Damnatis quidem servis quae praedandi posset esse ratio? produci ad supplicium necesse est. Testes enim sunt, qui in consilio fuerunt, testes publicae tabulae, testis splendidissima civitas Lilybaetana, testis honestissimus maximusque conventus civium Romanorum. Fieri nihil potest: producendi sunt. Itaque producuntur et ad palum adligantur. 11. Etiam nunc mihi expectare videmini, iudices, quid deinde factum sit, quod iste nihil umquam fecit sine aliquo quaestu atque praeda. Quid in eius modi re fieri potuit? quod commodum est expectate faci-

aus quam vultis improbum: vincam tamen expectationem omnium. Homines sceleris coniurationisque damnati, ad supplicium traditi, ad palum adligati repente multis milibus hominum inspectantibus soluti sunt et Triocalino illi domino redditi.

Quid hoc loco potes dicere, homo amentissime, nisi id, quod ego non quaero, quod denique in re tam nefaria, tametsi dubitari non potest, tamen, ne si dubitetur quidem, quaeri oporteat, quid aut quantum aut quo modo acceperis? Remitto tibi hoc totum atque ista te cura libero. Neque enim metuo ne hoc cuiquam persuadeatur, ut, ad quod facinus nemo praeter te ulla pecunia adduci potuerit, id tu gratis suscipere conatus sis. Verum de ista furandi praedandique ratione nihil dico: de hac imperatoria iam tua laude disputo. VI. 12. Quid ais, bone custos defensorque provinciae? Tu, quos servos arma capere et bellum facere in Sicilia voluisse cognoras et de consilii sententia iudicaras, hos ad supplicium iam more maiorum traditos ex media morte eripere ac liberare ausus es? ut, quam damnatis crucem servis fixeras, hanc indemnatis videlicet civibus Romanis reservares. Perditae civitates desperatis iam omnibus rebus hos solent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum restituantur, vinei solvantur, exsules reducantur, res iudicatae rescindantur. Quae quum accidunt, nemo est quin intelligat ruere illam rem publicam: haec ubi eveniunt, nemo est qui ullam spem salutis reliquam esse arbitretur. 13. Atque haec sicubi facta sunt, ita facta sunt, ut homines populares ac nobiles supplicio aut exsilio levarentur: at non ab iis ipsis, qui iudicassent, at non statim, at non eorum facinorum damnati, quae ad vitam et ad fortunas omnium pertinerent. Hoc vero novum et eius modi est, ut magis propter reum, quam propter rem ipsam credibile videatur, ut homines servos, ut ipse, qui iudicaret, ut statim e medio supplicio dimiserit, ut eius facinoris damnatos servos, quod ad omnium liberorum caput et sanguinem pertineret. 14. O praeclarum imperatorem nec iam cum M. Aquilio fortissimo viro, sed vero cum Paullis, Scipionibus, Mariis conferendum! Tantumne vidisse in metu periculoque provinciae!

quum servitorum animos in Sicilia suspensos propter bellum Italiae fugitivorum videret: ne quis se commovere auderet, quantum terroris iniecit! Comprehendi iussit: quis non pertimescat? Causam dicere dominos: quid servo tam formidolosum? FECISSE VIDERI pronuntiat: exortam videtur flammam paucorum dolore ac morte restinxisse. Quid deinde sequitur? Verbera atque ignes et illa extrema ad supplicium damnatorum, metum caeterorum, et cruciatus et crux. Hisce omnibus suppliciis sunt liberati. Quis dubitet quin servorum animos summa formidine oppresserit, quum viderent ea facilitate praetorem, ut ab eo servorum sceleris coniurationisque damnatorum vita vel ipso carnifice internuntio redimeretur?

VII. 15. Quid? hoc in Apolloniensi Aristodamo? quid? in Leonte Imacharensi non idem fecisti? Quid? iste motus servitorum bellique subita suspicio, utrum tibi tandem diligentiam custodiendae provinciae an novam rationem improbissimi quaestus attulit? Halicyensis Eumenidae, nobilis hominis et honesti, magnae pecuniae vilicus quum impulsu tuo insimulatus esset, HS  $\bar{\text{lx}}$  a domino accepisti: quod nuper ipse iuratus docuit quem ad modum gestum esset. Ab equite Romano C. Matrinio absente, quum is esset Romae, quod eius vilicos pastoresque tibi in suspicionem venisse dixeras, HS  $\bar{\text{ccc}}$  abstulisti. Dixit hoc L. Flavius, qui tibi eam pecuniam numeravit, procurator C. Matrinii: dixit ipse C. Matrinii: dicet vir clarissimus Cn. Lentulus censor, qui Matrinii honoris causa, recenti negotio, ad te litteras misit mittendasque curavit.

16. Quid? de Apollonio, Dioelis filio, Panhormitano, cui Gemino cognomen est, praeteriri potest? Ecquid hoc tota Sicilia clarius, ecquid indignius, ecquid manifestius proferri potest? quem ut Panhormum venit, ad se vocari et de tribunali citari iussit concursu magno frequentiaque conventus. Homines statim loqui: Mirabar quod Apollonius, homo pecuniosus, tam diu ab isto maneret integer: excogitavit nescio quid, attulit: profecto homo dives repente a Verre non sine causa citatur. Expectatio summa hominum quidnam id esset, quum exanimatus subito ipse accurrit cum

adolescente filio: nam pater grandis natu iam diu lecto tenebatur. 17. Nominat iste servum, quem magistrum pecoris esse diceret: eum dicit coniurasse et familias concitasse. Is omnino servus in familia non erat. Eum statim exhiberi iubet. Apollonius adfirmare se omnino nomine illo servum habere neminem. Iste hominem abripi a tribunali et in carcerem coniici iubet. Clamare ille, quum raperetur, nihil se miserum fecisse, nihil commisisse, pecuniam sibi esse in nominibus, numeratam in praesentia non habere. Haec quum maxime summa hominum frequentia testificaretur, ut quivis intelligere posset, eum, quod pecuniam non dedisset, ideo illa tam acerba iniuria affici: quum maxime, ut dico, hoc de pecunia clamaret, in vincla coniectus est. VIII. 18. Videte constantiam praetoris et eius praetoris, qui in iis rebus non ita defendatur ut mediocris praetor, sed ita laudetur ut optimus imperator. Quum servorum bellum metueretur, quo supplicio dominos indemnatos adficiebat, hoc servos damnatos liberabat: Apollonium, hominem locupletissimum, qui, si fugitivi bellum in Sicilia facerent, amplissimas fortunas amitteret, belli fugitivorum nomine, indicta causa, in vincla coniecit: servos, quos ipse cum consilio belli faciendi causa consensisse iudicavit, eos sine consilii sententia, sua sponte, omni supplicio liberavit. 19. Quid? si aliquid ab Apollonio commissum est, quam ob rem in eum iure animadverteretur, tamenne hanc rem sic agemus, ut crimini aut invidiae reo putemus esse oportere, si quo de homine severius iudicaverit? Non agam tam acerbe: non utar ista accusatoria consuetudine, si quid est factum elementer, ut dissolute factum criminer: si quid vindicatum est severe, ut ex eo crudelitatis invidiam colligam. Non agam ista ratione, tua sequar iudicia, tuam defendam auctoritatem, quoad tu voles, simul ac tute coeperis tua iudicia rescindere, mihi suscensere desinito: meo iure enim contendam, eum, qui suo iudicio damnatus sit, iuratorum iudicum sententiis damnari oportere. 20. Non defendam Apollonii causam, amici atque hospitis mei, ne tuum iudicium videar rescindere: nihil de hominis frugalitate, virtute, diligentia dicam: praetermittam illud etiam, de quo ante dixi, fortunas eius

ita constitutas fuisse familia, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini minus expediret ullum in Sicilia tumultum aut bellum commoveri: non dicam ne illud quidem, si maxime in culpa fuerit Apollonius, tamen in hominem honestissimae civitatis honestissimum tam graviter animadverti causa indicta non oportuisse. 21. Nullam in te invidiam ne ex illis quidem rebus concitabo, quum esset talis vir in carcere, in tenebris, in squalore, in sordibus, tyrannicis interdictis tuis, patri exacta aetate et adolescenti filio adeundi ad illum miserum potestatem numquam esse factam. Etiam illud praeteribo, quotienscumque Panhormum veneris illo anno et sex mensibus — nam tam diu fuit Apollonius in carcere —, totiens te senatum Panhormitanum adisse supplicem cum magistratibus sacerdotibusque publicis orantem atque obsecrantem, ut aliquando ille miser atque innocens calamitate illa liberaretur. Relinquo haec omnia: quae si velim persequi, facile ostendam tua crudelitate in alios omnes tibi aditus misericordiae iudicum iam pridem esse praeclosos. IX. 22. Omnia tibi ista concedam et remittam. Provideo enim quid sit defensurus Hortensius. Fatebitur apud istum neque senectutem patris neque adolescentiam filii neque lacrimas utriusque plus valuisse quam utilitatem salutemque provinciae: dicet rem publicam administrari sine metu ac severitate non posse: quaeret quam ob rem fasces praetoribus praeferantur, cur securae datae, cur carcer aedificatus, cur tot supplicia sint in improbos more maiorum constituta? Quae quum omnia graviter severeque dixerit, quaeram cur hunc eundem Apollonium Verres idem, repente, nulla re nova adlata, nulla defensione, sine causa de carcere emitti iusserit: tantumque in hoc crimine suspicionis esse adfirmabo, ut iam ipsis iudicibus sine mea argumentatione coniecturam facere permittam, quod hoc genus praedandi, quam improbum, quam indignum quamque ad magnitudinem quaestus immensum infinitumque esse videatur. 23. Nam quae iste in Apollonio fecit, ea primum breviter cognoscite, quot et quanta sint: deinde haec expendite atque aestimate pecunia: reperietis ideo haec in uno homine pecunioso tot constituta, ut caeteris formidines similium in-

commodorum atque exempla periculorum proponeret. Primum insimulatio est repentina capitalis atque invidiosi criminis: statuite quanti hoc putetis et quam multos redemisse: deinde crimen sine accusatore, sententia sine consilio, damnatio sine defensione: aestimate harum omnium rerum pretia et cogitate in his iniquitatibus unum haesisse Apollonium, caeteros profecto multos ex his incommodis pecunia se liberasse: postremo tenebrae, vincla, carcer, inclusum supplicium, [a complexu] atque conspectu parentum ac liberum, denique a libero spiritu atque a communi luce seclusum: haec vero, quae vel vita redimi recte possunt, aestimare pecunia non queo. 24. Haec omnia sero redemit Apollonius, iam maerore ac miseriis perditus, sed tamen caeteros docuit ante istius avaritiae scelerique occurrere, nisi vero existimatis hominem pecuniosissimum sine causa quaestus electum ad tam incredibile crimen aut sine eadem causa repente e carcere emissum aut hoc praedandi genus ab isto in illo uno adhibitum ac temptatum et non per illum omnibus pecuniosis Siculis metum propositum et iniectum.

X. 25. Cupio mihi ab ipso, iudices, subiici, quoniam de militari eius gloria dico, si quid forte praetereo. Nam mihi videor iam de omnibus rebus eius gestis dixisse, quae quidem ad belli fugitivorum suspicionem pertinerent: certe nihil sciens praetermisi. Habetis hominis consilia, diligentiam, vigilantiam, custodiam defensionemque provinciae. Summa illuc pertinet, ut sciatis, quoniam plura genera sunt imperatorum, ex quo genere iste sit, ne qui diutius in tanta penuria virorum fortium talem imperatorem ignorare possit. Non ad Q. Maximi sapientiam neque ad illius superioris Africani in re gerunda celeritatem neque ad huius, qui postea fuit, singulare consilium, neque ad Paulli rationem ac disciplinam neque ad C. Marii vim atque virtutem, sed aliud genus imperatoris sane diligenter retinendum et conservandum, quaeso, cognoscite. 26. Itinerum primum laborem, qui vel maximus est in re militari, iudices, et in Sicilia maxime necessarius, accipite quam facilem sibi iste et iucundum ratione consilioque reddiderit. Primum temporibus hibernis ad magnitudinem-frigorum et tempestatum vim ac flu-

minum praeclarum hoc sibi remedium compararat: urbem Syracusas elegerat, cuius hic situs atque haec natura esse loci caelique dicitur, ut nullus umquam dies tam magna ac turbulenta tempestate fuerit quin aliquo tempore eius diei solem homines viderint. Hic ita vivebat iste bonus imperator hibernis mensibus, ut eum non facile non modo extra tectum, sed ne extra lectum quidem quisquam videret: ita diel brevitatis conviviis, noctis longitudo stupris et flagitiis continebatur. 27. Quum autem ver esse coeperat, cuius initium iste non a Favonio neque ab aliquo astro notabat, sed, quum rosam viderat, tum incipere ver arbitrabatur, dabat se labori atque itineribus: in quibus eo usque se praebebat patientem atque impigrum, ut eum nemo umquam in equo sedentem viderit.

XI. Nam, ut mos fuit Bithyniae regibus, lectica octophoro ferebatur, in qua pulvinus erat perlucidus Melitensis, rosa fartus: ipse autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumque ad nares sibi admovebat tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosae. Sic confecto itinere, quum ad aliquod oppidum venerat, eadem lectica usque in cubiculum deferebatur. Eo veniebant Siculorum magistratus, veniebant equites Romani, id quod ex multis iuratis audistis: controversiae secreto deferebantur, paullo post palam decreta auferebantur. Deinde, ubi paullisper in cubiculo pretio, non aequitate iura descriperat, Veneri iam et Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur. 28. Quo loco non mihi praetermittenda videtur praeclari imperatoris egregia ac singularis diligentia. Nam scitote oppidum esse in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus consistere praetores et conventum agere soleant, quo in oppido non isti ex aliqua familia non ignobili delecta ad libidinem mulier esset. Itaque non nullae ex eo numero in convivium adhibebantur palam: si quae castiores erant, ad tempus veniebant, lucem conventumque vitabant. Erant autem convivia non illo silentio praetorum populi Romani atque imperatorum neque eo pudore, qui in magistratum conviviis versari soleat, sed cum maximo clamore atque convicio: non numquam etiam res ad pugnam atque ad manus vocabatur. Iste enim praetor.

tor severus ac diligens, qui populi Romani legibus numquam paruisset, illis legibus, quae in poculis ponebantur, diligenter obtemperabat. Itaque erant exitus eius modi, ut alius inter manus e convivio tamquam e proelio auferretur, alius tamquam occisus relinqueretur, plerique effusi sine mente ac sine ullo sensu iacerent, ut quisvis, quum aspexisset, non se praetoris convivium, sed ut Cannensem pugnam nequitiae videre arbitraretur. XII. 29. Quum vero aestas summa esse coeperat, quod tempus omnes Siciliae semper praetores in itineribus consumere consuerunt, propterea quod tunc putant obeundam esse maxime provinciam, quum in areis frumenta sunt, quod et familiae congregantur et magnitudo servitii perspicitur et labor operis maxime offendit, frumenti copia commonet, tempus anni non impedit: tum, inquam, quum concursant caeteri praetores, iste novo quodam genere imperator pulcherrimo Syracusarum loco stativa sibi castra faciebat. 30. Nam in ipso aditu atque ore portus, ut primum ex alto sinus ab littore ad urbem inflectitur, tabernacula carbaseis intenta velis collocabat. Huc ex illa domo praetoria, quae regis Hieronis fuit, sic emigrabat, ut eum per illos dies nemo extra illum locum videre posset. In eum autem ipsum locum aditus erat nemini, nisi qui aut socius aut minister libidinis esse posset. Huc omnes mulieres, quibuscum iste consuerat, conveniebant, quarum incredibile est quanta multitudo fuerit Syracusis: huc homines digni istius amicitia, digni vita illa conviviisque veniebant. Inter eius modi viros et mulieres adulta aetate filius versabatur, ut eum, etiam si natura a parentis similitudine abriperet, consuetudo tamen ac disciplina patris similem esse cogeret. 31. Huc Tertia illa perducta per dolum atque insidias ab Rhodio tibicine maximas in istius castris effecisse dicitur turbas, quum indigne pateretur uxor Cleomenis Syracusani, nobilis mulier, itemque uxor Aeschionis, honesto loco nata, in conventum suum mimi Isidori filiam venisse. Iste autem Hannibal, qui in suis castris virtute putaret oportere, non genere certari, sic hanc Tertiam dilexit, ut eam secum ex provincia deportaret. XIII. Ac per hos dies, quum iste cum pallio purpureo parique tunica versaretur in con-

viviis muliebribus, non offendebantur homines, neque moleste ferebant abesse a foro magistratum, non ius dici, non iudicia fieri, locum illum littoris pererepare totum mulierum vocibus cantuque symphoniae, in foro silentium esse summum causarum atque iuris, non ferebant homines moleste: non enim ius abesse videbatur a foro neque iudicia, sed vis et crudelitas et bonorum acerba et indigna direptio.

32. Hunc tu igitur imperatorem esse defendis, Hortensi? huius furta, rapinas, cupiditatem, crudelitatem, superbiam, scelus, audaciam rerum gestarum magnitudine atque imperatoriis laudibus tegere conaris? Hic scilicet est metuendum ne ad exitum defensionis tuae vetus illa Antoniana dicendi ratio atque auctoritas proferatur, ne excitetur Verres, ne denudetur a pectore, ne cicatrices populus Romanus aspiciat, ex mulierum morsu vestigia libidinis atque nequitiae. 33. Di faciant ut rei militaris, ut belli mentionem facere audeas! Cognoscentur enim omnia istius aera illa vetera, ut non solum in imperio, verum etiam in stipendiis qualis fuerit intelligatis. Renovabitur prima illa militia, quum iste e foro abduci, non, ut ipse praedicat, perduci solebat: aleatoris Placentini castra commemorabuntur, in quibus quum frequens fuisset, tamen aere dirutus est: multa eius in stipendiis damna proferentur, quae ab isto aetatis fructu dissoluta et compensata sunt. 34. Iam vero, quum in eius modi patientia turpitudinis aliena, non sua satietate obduruisset, qui vir fuerit, quot praesidia, quam munita pudoris et pudicitiae vi et audacia ceperit quid me attinet dicere ac coniungere cum istius flagitio cuiusquam praeterea dedecus? Non faciam, iudices: omnia vetera praetermittam: duo sola recentia sine cuiusquam infamia ponam, ex quibus coniecturam facere de omnibus possitis: unum illud, quod ita fuit illustre notumque omnibus, ut nemo tam rusticanus homo L. Lucullo et M. Cotta consulibus Romam ex ullo municipio vadimonii causa venerit quin sciret, iura omnia praetoris urbani nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculae gubernari: alterum, quod, quum paludatus exisset vota pro imperio suo communique re publica nuncupasset, noctu stupri causa lectica in urbem introferri solitus est

ad mulierem, nuptam uni, propositam omnibus, contra fas, contra auspicia, contra omnes divinas atque humanas religiones.

XIV. 35. O di immortales! quid interest inter mentes hominum et cogitationes! Ita mihi meam voluntatem spemque reliquae vitae vestra populique Romani existimatio comprobet, ut ego, quos adhuc mihi magistratus populus Romanus mandavit, sic eos accepi, ut me omnium officiorum obstringi religione arbitrarer! Ita quaestor sum factus, ut mihi illum honorem tum non solum datum, sed etiam creditum et commissum putarem: sic obtinui quaesturam in Sicilia provincia, ut omnium oculos in me unum coniectos esse arbitrarer, ut me quaesturamque meam quasi in aliquo terrarum orbis theatro versari existimarem, ut semper omnia, quae iucunda videntur esse, ea non modo his extraordinariis cupiditatibus, sed etiam ipsi naturae ac necessitati denegarem. 36. Nunc sum designatus aedilis: habeo rationem quid a populo Romano acceperim: mihi ludos sanctissimos maxima cum cura et caerimonia Cereri, Libero Liberaeque faciundos, mihi Floram matrem populo plebique Romanae ludorum celebritate placandam, mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani appellati sunt, cum dignitate maxima et religione Iovi, Iunoni Minervaeque esse faciundos, mihi sacerarum aedium procurationem, mihi totam urbem tuendam esse commissam: ob earum rerum laborem et sollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiae dicendae locum, togam praetextam, sellam curulem, ius imaginis ad memoriam posteritatemque prodendam. 37. Ex his ego omnibus rebus, iudices, ita mihi omnes deos propitios velim, etiam si mihi iucundissimus est honos populi, tamen nequaquam capio tantum voluptatis, quantum et sollicitudinis et laboris, ut haec ipsa aedilitas, non quia necesse fuerit, alicui candidato data, sed, quia sic oportuerit, recte collocata et iudicio populi in loco esse posita videatur.

XV. 38. Tu, quum esses praetor renunciatus, quoquo modo — mitto enim et praetereo quid tum sit actum —, sed quum esses renunciatus, ut dixi, non ipsa praeconis voce excitatus es, qui te totiens seniorum iuniorumque centuriis

illo honore adfici pronuntiavit, ut hoc putares, aliquam rei publicae partem tibi creditam? annum tibi illum unum domo carendum esse meretricis? Quum tibi sorte obtigisset, uti ius diceres, quantum negotii, quid oneris haberes numquam cogitasti? neque illud rationis habuisti, si forte expergefaceret te posses, eam provinciam, quam tueri singulari sapientia atque integritate difficile esset, ad summam stultitiam nequitiamque venisse? Itaque non modo a domo tua Chelidonem in praetura excludere noluisti, sed in Chelidonis domum praetoram [tuam] totam detulisti. 39. Secuta provincia est: in qua numquam tibi venit in mentem, non tibi idcirco faeces ac secures et tantam imperii vim tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam, ut earum rerum vi et auctoritate omnia repagula pudoris officiique perfringeres, ut omnium bona praedam tuam duceres, ut nullius res tuta, nullius domus clausa, nullius vita saepta, nullius pudicitia munita contra tuam cupiditatem et audaciam posset esse: in qua tu te ita gessisti, ut, omnibus quum tenere rebus, ad bellum fugitivorum confugas: ex quo iam intelligis non modo nullam tibi defensionem, sed maximam vim criminum exortam.

Nisi forte Italici fugitivorum belli reliquias atque illud Tempsanum incommodum proferes, ad quod recens quum te peropportune fortuna attulisset, si quid in te virtutis aut industriae habuisses, idem, qui semper fueras, inventus es. XVI. 40. Quum ad te Valentini venissent et pro iis homo disertus ac nobilis, M. Marius, loqueretur, ut negotium susciperes, ut, quum penes te praetorium [imperium ac] nomen esset, ad illam parvam manum exstinguendam ducem te principemque praeberes, non modo id refugisti, sed eo ipso tempore, quum esses in littore, Tertia illa tua, quam tu tecum deportaras, erat in omnium conspectu: ipsis autem Valentinis, ex tam illustri nobilique municipio, tantis de rebus responsum dedisti, quum esses cum tunica pulla et pallio. Quid hunc proficiscentem, quid in ipsa provincia fecisse existimatis, qui quum iam ex provincia non ad triumphum, sed ad iudicium decederet, ne illam quidem infamiam fugerit, quam sine ulla voluptate capiebat? 41. O divina senatus



frequentis in aede Bellonae admurmuratio! Memoria tene-  
tis, iudices, quum advesperasceret et paulo ante esset de  
hoc Tempsano incommodo nuntiatum, quum inveniretur ne-  
mo qui in illa loca cum imperio mitteretur, dixisse quemdam  
Verrem esse non longe a Tempa. Quam valde universi ad-  
murmuraverunt, quam palam principes dixerunt contra! Et  
his tot criminibus testimoniisque convictus in eorum tabella  
spem sibi aliquam proponit, quorum omnium palam, causa  
incognita, voce damnatus est?

XVII. 42. Esto: nihil ex fugitivorum bello aut suspi-  
cione belli laudis adeptus est, quod neque bellum eius modi  
neque belli periculum fuit in Sicilia neque ab isto provisum  
est ne quod esset: at vero contra bellum praedonum classem  
habuit ornatam diligentiamque [adhibuit] in eo singularem:  
itaque ab isto praeclare defensa provincia est. Sic de bello  
praedonum, sic de classe Siciliensi, iudices, dicam, ut hoc  
iam ante confirmem, in hoc uno genere omnes inesse culpas  
istius maximas avaritiae, maiestatis, dementiae, libidinis,  
crudelitatis. Haec dum breviter expono, quaeso, ut fecistis  
adhuc, diligenter attendite.

43. Rem navalem primum ita dico esse administratam,  
non uti provincia defenderetur, sed uti classis nomine pe-  
cunia quaereretur. Superiorum praetorum consuetudo quum  
haec fuisset, ut naves civitatibus certusque numerus nau-  
tarum militumque imperaretur, maximae et locupletissimae  
civitati Mamertinae nihil horum imperavisti. Ob hanc rem  
quid tibi Mamertini clam dederint pecuniae, post, si videbi-  
tur, ex ipsorum litteris testibusque quaeremus. 44. Navem  
vero [cybaeam] maximam, triremis instar, pulcherrimam  
atque ornatissimam cybaeam, palam aedificatam sumptu  
publico, tuo nomine, publice, sciente tota Sicilia, per magi-  
stratumque Mamertinum tibi datam donatamque esse dico.  
Haec navis, onusta praeda Siciliensi, quum ipsa quoque es-  
set ex praeda, simul quum ipse decederet, appulsa Veliam  
est cum plurimis rebus et iis, quas iste Romam mittere  
cum caeteris furtis noluit, quod erant carissimae maximeque  
eum delectabant. Eam navem nuper egomet vidi Veliae  
multique alii viderunt, pulcherrimam atque ornatissimam,

iudices. Quae quidem omnibus, qui eam aspexerant, prospe-  
ctare iam exsilium atque explorare fugam domini videbatur.  
XVIII. 45. Quid mihi hoc loco respondebis? nisi forte id,  
quod, tametsi probari nullo modo potest, tamen dici quidem  
in iudicio de pecuniis repetundis necesse est, de tua pecu-  
nia aedificatam esse navem. Aude hoc saltem dicere,  
quod necesse est. Noli metuere, Hortensi, ne quaeram, qui  
licuerit aedificare navem senatori. Antiquae sunt istae leges  
et mortuae, quem ad modum tu soles dicere, quae vetant.  
Fuit ista res publica quondam, fuit ista severitas in iudiciis,  
ut istam rem accusator in magnis criminibus obiiciendam  
putaret. Quid enim tibi navi? qui si quo publice proficisce-  
ris, praesidii et vecturae causa sumptu publico navigia prae-  
bentur: privatim autem nec proficisci quoquam potes nec  
arcessere res transmarinas ex iis locis, in quibus te habere  
nihil licet. 46. Deinde cur quidquam contra leges para-  
sti? Valeret hoc crimen in illa vetere severitate ac dignitate  
rei publicae. Nunc non modo te hoc crimine non arguo, sed  
ne illa quidem communi vituperatione reprehendo: tu tibi  
hoc numquam turpe, numquam criminis, numquam invi-  
diosum fore putasti, celeberrimo loco palam tibi aedificari  
onerariam navem in provincia, quam tu cum imperio ob-  
tinebas? Quid eos loqui, qui videbant, quid existimare eos,  
qui audiebant, arbitrabare? inanem te navem esse illam in  
Italiam adducturum? naviculariam, quum Romam venisses,  
esse facturum? Ne illud quidem quisquam poterat suspicari,  
te in Italia maritimum habere fundum et ad fructus deportan-  
dos onerariam navem comparare. Eius modi voluisti de te  
sermonem esse omnium, palam ut loquerentur te illam na-  
vem parare, quae praedam ex Sicilia deportaret et ad ea  
furta, quae reliquisses, commearet? 47. Verum haec omnia,  
si doces navem de tua pecunia aedificatam, remitto atque  
concedo. Sed hoc, homo amentissime, non intelligis priore  
actione ab ipsis istis Mamertinis, tuis laudatoribus, esse sub-  
latum? Nam dixit Heius, [princeps civitatis,] princeps istius  
legationis, quae ad tuam laudationem missa est, navem tibi  
operis publicis Mamertinorum esse factam eique faciendae  
senatorem Mamertinum publice praefuisse. Reliqua est ma-

teries. Hanc Reginis, ut ipsi dicunt — tametsi tu negare non potes — publice, quod Mamertini materiem non habent, imperavisti. XIX. Si et ex quo fit navis et qui faciunt, imperio tibi tuo, non pretio praesto fuerunt, ubi tandem istud latet, quod tu de tua pecunia dicis impensum? 48. At Mamertini in tabulis nihil habent. Primum video potuisse fieri, ut ex aerario nihil darent: etenim vel Capitolium, sicut apud maiores nostros factum est, publice coactis fabris operisque imperatis, gratis exaedificari atque effici potuit: deinde, id quod perspicio et quod ostendam, quum ipsos produxero, ipsorum ex litteris, multas pecunias isti erogatas in operum locationes falsas atque inanes esse perscriptas. Iam illud minime mirum est, Mamertinos, a quo summum beneficium acceperant, quem sibi amiciorem esse quam populo Romano cognoverant, eius capiti litteris suis pepercisse. Sed si argumento est Mamertinos tibi pecuniam non dedisse, quia scriptum non habent, sit argumento tibi gratis stare navem, quia quid emeris aut quid locaris scriptum proferre non potes.

49. At enim idcirco navem Mamertinis non imperasti, quod sunt foederati. Di approbent! Habemus hominem in fetialium manibus educatum, unum praeter caeteros in publicis religionibus foederum sanctum ac diligentem: omnes qui ante te fuerunt praetores dedantur Mamertinis, quod iis navem contra pactionem foederis imperarint. Sed tamen tu, sancte homo ac religiose, cur Tauromenitanis item foederatis navem imperasti? An hoc probabis, in aequa causa populorum sine pretio varium ius et disparem condicionem fuisse? 50. Quid, si eius modi esse haec duo foedera duorum populorum, iudices, doceo, ut Tauromenitanis nominatim cautum et exceptum sit foedere, NE NAVEM DARE DEBEANT, Mamertinis in ipso foedere sanctum atque praescriptum sit, UT NAVEM DARE NECESSE SIT, istum autem contra foedus et Tauromenitanis imperasse et Mamertinis remisisse, num quid dubium poterit esse quin Verre praetore plus Mamertinis cybaea quam Tauromenitanis foedus opitulatum sit? Recitentur foedera. XX. Isto igitur tuo, quem ad modum ipse praedicat, beneficio, ut res indicat, pretio atque mercede,

minuisti maiestatem rei publicae, minuisti auxilia populi Romani, minuisti copias maiorum virtute ac sapientia comparatas: sustulisti ius imperii, condicionem sociorum, memoriam foederis. Qui ex foedere ipso navem vel usque ad Oceanum, si imperassemus, sumptu periculoque suo armatam atque ornatam mittere debuerunt, ei, ne in frelo ante sua tecta et domos navigarent, ne sua moenia portusque defenderent, pretio abs te ius foederis et imperii condicionem redemerunt. 51. Quid censetis in hoc foedere faciendo voluisse Mamertinos impendere laboris, operae, pecuniae, ne haec biremis ascriberetur, si id ullo modo possent a nostris maioribus impetrare? Nam quum hoc munus imponebatur tam grave civitati, inerat nescio quo modo in illo foedere societatis quasi quaedam nota servitutis. Quod tum recentibus suis officiis, integra re, nullis populi Romani difficultatibus a maioribus nostris foedere adsequi non potuerunt, id nunc, nullo [novo] officio suo, tot annis post, iure imperii nostri quotannis usurpatum ac semper retentum, summa in difficultate navium, a C. Verre pretio adsecuti sunt, ac non hoc solum adsecuti, ne navem darent: ecquem nautam, ecquem militem qui aut in classe aut in praesidio esset te praetore per triennium Mamertini dederunt?

XXI. 52. Denique quum ex senatus consulto itemque ex lege Terentia et Cassia frumentum aequabiliter emi ab omnibus Siciliae civitatibus oporteret, id quoque munus leve atque commune Mamertinis remisisti. Dices frumentum Mamertinos non debere. Quo modo non debere? an, ut ne venderent? non enim erat hoc genus frumenti ex eo genere quod exigeretur, sed ex eo quod emeretur. Te igitur auctore et interprete ne foro quidem et commeatu Mamertini iuvare populum Romanum debuerunt. 53. Quae tandem civitas fuit quae deberet? Qui publicos agros arant certum est quid e lege censoria debeant: cur his quidquam praeterea ex alio genere imperasti? Quid decumani, num quid praeter singulas decumas ex lege Hieronica debent? cur his quoque statuisti quantum ex hoc genere frumenti empti darent? Quid immunes? hi certe nihil debent. At eis non modo imperasti, verum etiam, quo plus darent quam poterant, haec sexa-

gena milia modium, quae Mamertinis remiseras, addidisti. Neque hoc dico caeteris non recte imperatum, sed Mamertinis, qui erant in eadem causa et quibus superiores omnes [praetores] item ut caeteris imperarant pecuniamque ex senatus consulto et ex lege dissolverant, his dico non recte remissum. Et ut hoc beneficium, quem ad modum dicitur, trabali clavo figeret, cum consilio causam Mamertinorum cognoscit et de consilii sententia Mamertinis se frumentum non imperare pronuntiat. 54. Audite decretum mercennarii praetoris ex ipsius commentario et cognoscite quanta in scribendo gravitas, quanta in constituendo iure sit auctoritas. Recita commentarium. *D. C. S. Libenter ait se facere*: itaque perscribit. Quid, si hoc verbo non esses usus, *libenter*, nos videlicet invitum te quaestum facere putaremus? *Ac de consilii sententia*. Praeclarum recitari consilium, iudices, audistis. Utrum vobis consilium tandem praetoris recitari videbatur, quum audiebatis nomina, an praedonis improbissimi societas atque comitatus? 55. En foederum interpretes, societatis pactores, religionis auctores! Numquam in Sicilia frumentum publice est emptum quin Mamertinis pro portione imperaretur, ante quam hoc delectum praeclarumque consilium iste dedit, ut ab his numos acciperet ac sui similis esset. Itaque tantum valuit istius decreti auctoritas, quantum debuit eius hominis, qui, a quibus frumentum emere debuisset, iis decretum vendidisset. Nam statim L. Metellus, ut isti successit, ex C. Sacerdotis et ex Sex. Peducaei instituto ac litteris frumentum Mamertinis imperavit. XXII. 56. Tum illi intellexerunt se id, quod a malo auctore emissent, diutius obtinere non posse. Age porro, tu, qui tam religiosum existimari te voluisti interpretem foederum, cur Tauromenitanis frumentum, cur Netinis imperasti? quarum civitatum utraque foederata est. Ac Netini quidem sibi non defuerunt ac simul pronuntiasti libenter te Mamertinis remittere, te adierunt et eandem suam causam foederis esse docuerunt. Tu aliter decernere eadem in causa non potuisti. Pronuntias Netinos frumentum dare non debere: et ab his tamen exigis. Cedo mihi eiusdem praetoris litteras et rerum decretarum et frumenti imperati. LITTERAE RERUM DECRETARUM. Quid potius

in hac tanta et tam turpi inconstantia suspicari possumus, iudices, quam id, quod necesse est, aut isti a Netinis pecuniam quum posceret, non datam, aut id esse actum, ut intelligerent Mamertini bene se apud istum tam multa pretia ac munera collocasse, quum idem alii iuris ex eadem causa non obtinerent?

57. Hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertinae laudationis, in qua quam multa sint vulnera quis est vestrum, iudices, quin intelligat? Primum, ut in iudiciis, qui decem laudatores dare non potest, honestius est ei nullum dare quam illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere. Tot in Sicilia civitates sunt, quibus tu per triennium praefuisti: arguunt caeterae, paucae et parvae et metu repressae silent: una laudat. Hoc quid est nisi intelligere quid habeat utilitatis vera laudatio, sed tamen ita provinciae praefuisse, ut hac utilitate necessario sit carendum? 58. Deinde, quod alio loco antea dixi, quae est ista tandem laudatio, cuius laudationis legati et principes et publice tibi navem aedificatam et privatim se ipsos abs te spoliatos expilatosque esse dixerunt? Postremo quid aliud isti faciunt, quum te soli ex Sicilia laudant, nisi testimonio nobis sunt omnia te sibi esse largitum, quae tu de re publica nostra detraxeris? Quae colonia est in Italia tam bono iure, quod tam immune municipium quod per hosce annos tam comoda vacatione omnium rerum sit usum quam Mamertina civitas per triennium? Soli, ex foedere quod debuerunt, non dederunt: soli isto praetore omnium rerum immunes fuerunt: soli in istius imperio ea condicione vixerunt, ut populo Romano nihil darent, Verri nihil negarent.

XXIII. 59. Verum, ut ad classem, quo ex loco sum digressus, revertar, accepisti a Mamertinis navem contra leges: remisisti contra foedera. Ita in una civitate bis improbus fuisti, quum et remisisti quod non oportebat et accepisti quod non licebat. Exigere te oportuit navem, quae contra praedones, non quae cum praeda navigaret, quae defenderet ne provincia spoliaretur, non quae provinciae spolia portaret. Mamertini tibi et urbem, quo furta undique deportares, et navem, in qua exportares, praebuerunt. Illud

tibi oppidum receptaculum praedae fuit, illi homines testes custodesque furtorum: illi tibi et locum furtis et furtorum vehiculum comparaverunt. Itaque ne tum quidem, quum classem avaritia ac nequitia tua perdidisti, Mamertinis navem imperare ausus es: quo tempore in tanta inopia navium tantaque calamitate provinciae, etiam si precario essent rogandi, tamen ab iis impetraretur. Reprimebat enim tibi et imperandi vim et rogandi conatum praeclara illa, non populo Romano reddita biremis, sed praetori donata cybaea. Ea fuit merces imperii, auxilii, iuris, consuetudinis, foederis.

60. Habetis unius civitatis firmum auxilium amissum ac venditum pretio: cognoscite nunc novam praedandi rationem, ab hoc primum excogitam. XXIV. Sumptum omnem in classem frumento, stipendio caeterisque rebus suo quaeque nauarcho civitas semper dare solebat. Is neque ut accusaretur a nautis committere audebat et civibus suis rationes ferre debebat et in illo omni negotio non modo labore, sed etiam periculo suo versabatur. Erat hoc, ut dico, factitatum semper, nec solum in Sicilia, sed in omnibus provinciis, etiam in sociorum et Latinorum stipendio ac sumptu, tum quum illorum auxiliis uti solebamus. Verres post imperium constitutum primus imperavit, ut ea pecunia omnia a civitatibus sibi adnumeraretur, ut is eam pecuniam tractaret, quem ipse praefecisset. 61. Cui potest esse dubium quam ob rem et omnium consuetudinem veterem primus immutatis et tantam utilitatem per alios tractandae pecuniae neglexeris et tantam difficultatem cum crimine, molestiam cum suspitione susceperis? Deinde alii quaestus instituntur ex uno genere navali videte quam multi: accipere a civitatibus pecuniam, ne nautas darent: pretio certo missos facere nautas: missorum omne stipendium lucrari: reliquis quod deberet non dare. Haec omnia ex civitatum testimoniis cognoscite. Recita testimonia [civitatum]. XXV. 62. Huncine hominem! huncine impudentiam, iudices! hanc audaciam! civitatibus pro numero militum pecuniarum summas describere: certum pretium, sescenos numos nautarum missionis constituere: quos qui dederat commeatum totius aetatis abstulerat, iste, quod eius nautae nomine pro stipendio

frumentoque acceperat, lucrabatur. Ita quaestus duplex unius missionis fiebat. Atque haec homo amentissimus in tanto praedonum impetu tantoque periculo provinciae sic palam faciebat, ut et ipsi praedones scirent et tota provincia testis esset.

63. Quum propter istius hanc avaritiam nomine classis esset in Sicilia, re quidem vera naves inanes, quae praedam praetori, non quae praedonibus metum adferrent, tamen quum P. Caesetius et P. Tadius decem navibus suis semiplenis navigarent, navem quandam piratarum, praeda referatam, non ceperunt, sed abduxerunt, onere suo plane captam atque depressam. Erat ea navis plena iuventutis formosissimae, plena argenti facti atque signati, multa cum stragula veste. Hanc una navis a classe nostra non capta est, sed inventa ad Megaridem, qui locus est non longe a Syracusis. Quod ubi isti nuntiatum est, tametsi in acta cum mulierculis iacebat ebrius, erexit se tamen et statim quaestori legatoque suo custodes misit complures, ut omnia sibi integra quam primum exhiberentur. 64. Appellitur navis Syracusas: expectatur ab omnibus supplicium. Iste, quasi praeda sibi advecta, non praedonibus captis, si qui senes aut deformes erant, eos in hostium numero ducit: qui aliquid formae, aetatis artificiique habebant, abducit omnes, non nullos scribis, filio cohortique distribuit: symphonicos homines sex cuidam amico suo Romam muneri misit. Nox illa tota in exinaniunda nave consumitur. Archipiratam ipsum videt nemo, de quo supplicium sumi oportuit. Hodie omnes sic habent—quid eius sit vos coniectura adsequi debetis—, istum clam a piratis ob hunc archipiratam pecuniam accepisse. XXVI. 65. Coniectura est. Iudex esse bonus nemo potest, qui suspitione certa non movetur. Hominem nostis, consuetudinem omnium tenetis, qui ducem praedonum aut hostium ceperit, quam libenter eum palam ante oculos omnium esse patiat. Hominem in tanto conventu Syracusis vidi neminem, iudices, qui archipiratam captum sese vidisse diceret, quum omnes, ut mos est, ut solet fieri, concurrerent, quaererent, videre cuperent. Quid accidit cur tanto opere iste homo occultaretur, ut eum ne casu quidem

quisquam aspicere posset? Homines maritimi Syracusis, qui saepe istius ducis nomen audissent, saepe timuissent, quum eius cruciatu atque supplicio pascere oculos animumque exsaturare vellent, potestas aspiciendi nemini facta est. 66. Unus plures praedonum duces vivos cepit P. Servilius quam omnes antea: ecquando igitur isto fructu quisquam caruit, ut videre piratam captum non liceret? At contra, quacumque iter fecit, hoc iucundissimum spectaculum omnibus victorum captorumque hostium praebebat. Itaque ei concursus fiebant undique, ut non modo ex iis oppidis, qua ducebantur, sed etiam ex finitimis visendi causa convenirent. Ipse autem triumphus quam ob rem omnium triumphorum gratissimus populo Romano fuit et iucundissimus? Quia nihil est victoria dulcius, nullum est autem testimonium victoriae certius quam, quos saepe metueris, eos te victos ad supplicium duci videre. 67. Hoc tu quam ob rem non fecisti? quam ob rem ita pirata iste occultatus est, quasi eum aspici nefas esset? quam ob rem supplicium non sumpsisti? quam ob causam hominem reservasti? ecquem scis in Sicilia antea captum archipiratam qui non securi percussus sit? Unum cedo auctorem tui facti: unius profer exemplum. Vivum tu archipiratam servabas: quo? Per triumphum, credo, quem ante currum tuum duceres. Neque enim quidquam erat reliquum, nisi uti, classe populi Romani pulcherrima amissa provinciaque lacerata, triumphus tibi navalis decerneretur.

XXVII. 68. Age porro, custodiri ducem praedonum novo more quam securi feriri omnium exemplo magis placuit. Quae sunt istae custodiae? apud quos homines? quem ad modum est adservatus? Lautumias Syracusanas omnes audistis: plerique nostis. Opus est ingens, magnificum, regum ac tyrannorum: totum est ex saxo in mirandam altitudinem depresso et multorum operis penitus exciso: nihil tam clausum ad exitum, nihil tam saeptum undique, nihil tam tutum ad custodiam nec fieri nec cogitari potest. In has lautumias, si qui publice custodiendi sunt, etiam ex caeteris oppidis Siciliae deduci imperantur. 69. Eo quod multos captivos cives Romanos coniecerat, quod eodem caeteros piratas condi

imperarat, intellexit, si hunc subditivum archipiratam in eandem custodiam dedisset, fore, ut a multis in lautumiis verus ille dux quaereretur. Itaque hominem huic optimae tutissimaeque custodiae non audet committere: denique Syracusas totas timet: amendat hominem. . . . quo? Lilybaeum fortasse. Video: tamen homines maritimos non plane reformidat. Minime, iudices. Panhormum igitur? Audio: quamquam Syracusis, quoniam in Syracusano captus erat, maxime, si minus supplicio adfici, at custodiri oportebat. Ne Panhormum quidem. 70. Quo igitur? quo putatis? Ad homines a piratarum metu et suspicione alienissimos, a navigando rebusque maritimis remotissimos, ad Centuripinos, homines maxime mediterraneos, summos aratores: qui nomen numquam timuissent maritimi praedonis, unum te praetore horruissent Apronium, terrestrem archipiratam. Et, ut quivis facile perspiceret id ab isto actum esse, ut ille suppositus facile et libenter se illum, qui non erat, esse simularet, imperat Centuripinis, ut is victu caeterisque rebus quam liberalissime commodissimeque adhiberetur.

XXVIII. 71. Interea Syracusani, homines periti et humani, qui non modo ea, quae perspicua essent, videre, verum etiam occulta suspicari possent, habebant rationem omnes cotidie piratarum, qui securi ferirentur: quam multos esse oporteret ex ipso navigio quod erat captum et ex remorum numero coniciebant. Iste, quod omnes, qui artificii aliquid habuerant aut formae, [removerat atque] abduxerat, reliquos si, ut consuetudo est, universos ad palum adligasset, clamorem populi fore suspicabatur, quum tanto plures abducti essent quam relictis. Propter hanc causam quum institisset alios alio tempore producere, tamen in tanto conventu nemo erat quin rationem numerumque haberet et reliquos non desideraret solum, sed etiam posceret et flagigaret. 72. Quum magnus numerus deesset, tum iste homo nefarius in eorum locum, quos domum suam de piratis abduxerat, substituere et supponere coepit cives Romanos, quos in carcerem antea coniecerat: quorum alios Sertorianos milites fuisse insimulabat et ex Hispania fugientes ad Siciliam appulsos esse dicebat: alios, qui a praedonibus erant capti,

quum mercaturas facerent aut aliquam ob causam navigarent, sua voluntate cum piratis fuisse arguebat. Itaque tum alii cives Romani, ne cognoscerentur, involutis e carcere capitibus ad palum atque ad necem rapiabantur: alii, quum a multis civibus Romanis cognoscerentur, ab omnibus defenderentur, securi feriebantur. Quorum ego de acerbissima morte crudelissimoque cruciatu dicam, quum eum locum tractare coepero, et ita dicam, ut, si me in ea querimonia, quam sum habiturus de istius crudelitate et de civium Romanorum indignissima morte, non modo vires, verum etiam vita deficiat, id mihi praeclarum et iucundum putem. 73. Haec igitur est gesta res, haec victoria praeclara: myoparone piratico capto, dux liberatus, symphoniaci Romam missi: formosi homines et adolescentes et artifices domum abducti: in eorum locum et ad eorum numerum cives Romani hostilem in modum cruciati et necati: omnis vestis ablata, omne aurum et argentum ablatum et aversum.

XXIX. At quem ad modum ipse se induit priore actione? Qui tot dies tacuisset, repente in M. Anni, hominis splendidissimi, testimonio, quum is civem Romanum dixisset, archipiratam negasset securi esse percussum, exsiluit: conscientia sceleris et furore ex maleficiis concepto excitatus dixit se, quod sciret sibi crimini datum iri pecuniam accepisse neque de vero archipirata sumpsisse supplicium, ideo se securi non percussisse: domi esse apud sese archipiratas dixit duos. 74. O clementiam populi Romani seu potius patientiam miram ac singularem! Civem Romanum securi esse percussum M. Annius, eques Romanus, dicit: taces. Archipiratam negat: fateris. Fit gemitus omnium et clamor, quum tamen a praesenti supplicio tuo continuit populus Romanus se et repressit et salutis suae rationem iudicum severitati reservavit. Quid? sciebas tibi crimini datum iri? Quam ob rem sciebas? quam ob rem etiam suspicabare? Inimicum habebas neminem. Si haberes, tamen non ita viveras, ut metum iudicii propositum habere deberes. An te, id quod fieri solet, conscientia timidum suspiciosumque faciebat? Qui igitur, quum esses cum imperio, iam tum crimen et iudicium horrueris, hic quum tot testibus coarguare, po-

tes de damnatione dubitare? 75. Verum, si crimen hoc metuebas, ne quis suppositum abs te esse diceret qui pro archipirata securi feriretur, utrum tandem tibi ad defensionem firmiter fore putasti, in iudicio, coactu atque efflagitatu meo, producere tum ad ignotos tanto post eum, quem archipiratam esse diceres, an recenti re, Syracusis, apud notos, inspectante Sicilia paene tota, securi ferire? Vide quid intersit utrum faciendum fuerit. In illo reprehensio nulla esse potuit: hic defensio nulla est. Itaque illud semper omnes fecerunt: hoc quis ante te, quis praeter te fecerit quaero. — Piratam vivum tenuisti. Quem ad finem? Dum cum imperio fuisti. Quam ob causam? quo exemplo? cur tam diu? cur, inquam, civibus Romanis, quos piratae ceperant, securi statim percussis, ipsis piratis lucis usuram tam diuturnam dedisti? 76. Verum esto: sit tibi illud liberum omne tempus, quoad cum imperio fuisti: etiamne privatus, etiamne reus, etiamne paene damnatus hostium duces privata in domo retinisti? Unum, alterum mensem, prope annum denique, domi tuae piratae, a quo tempore capti sunt, quoad per me licitum est, fuerunt: hoc est, quoad per M. Glabronem licitum est, qui, postulante me, produci atque in carcerem conditi imperavit. XXX. Quod est huiusce rei ius? quae consuetudo? quod exemplum? Hostem acerrimum atque infestissimum populi Romani seu potius communem hostem gentium nationumque omnium quisquam omnium mortalium privatus intra moenia domi suae retinere poterit? 77. Quid, si pridie, quam a me tu coactus es confiteri, civibus Romanis securi percussis, praedonum ducem vivere, habitare apud te: si, inquam, pridie domo tua profugisset, si aliquam manum contra rem publicam facere potuisset, quid diceres? Apud me habitavit, mecum fuit: ego illum ad iudicium meum, quo facilius crimen inimicorum diluere possem, vivum atque incolumem reservavi. Itane vero? tu tua pericula communi periculo defendes? tu supplicia, quae debentur hostibus victis, ad tuum, non ad rei publicae tempus conferes? populi Romani hostis privati hominis custodiis adservabitur? At etiam qui triumphant eoque diutius vivos hostium duces reservant, ut his per triumphum ductis, pul-

cherrimum spectaculum fructumque victoriae populus Romanus percipere possit, tamen quum de foro in Capitolium currus flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent, idemque dies et victoribus imperii et victis vitae finem facit. 78. Et nunc cuiquam credo esse dubium quin tu id commissurus non fueris, praesertim quum statuisses, ut ais, tibi causam esse dicendam, ut ille archipirata non potius securi feriretur, quam, quod erat ante oculos positum, tuo periculo viveret! Si enim esset mortuus, tu, qui crimen ais te metuisse, quaero cui probares? quum constaret istum Syracusis a nullo visum esse archipiratam, ab omnibus desideratum: quum dubitaret nemo quin abs te pecunia liberatus esset, quum vulgo loquerentur suppositum in eius locum, quem pro illo probare velles, quum tu te fassus esses id crimen tanto ante metuisse, si eum diceres esse mortuum, quis te audiret? 79. Nunc, quum vivum nescio quem istum producis, tamen te derideri vides: quid, si aufugisset, si vincula rupisset ita, ut Nico illo, nobilissimus pirata, fecit, quem P. Servilius, qua felicitate ceperat, eadem recuperavit, quid diceres? Verum hoc erat: si ille semel verus pirata securi percussus esset, pecuniam illam non haberes, si hic falsus esset mortuus aut profugisset, non esset difficile alium in suppositi locum supponere. Plura dixi quam volui de illo archipirata: et tamen ea, quae certissima sunt huius criminis argumenta, praetermisi. Volo enim esse totum mihi crimen hoc integrum. Est certus locus, certa lex, certum tribunal, quo hoc reservetur.

XXXI. 80. Hac tanta praeda auctus, mancipiis, argento, veste locupletatus, nihilo diligentior ad classem ornandam, milites revocandos alendosque esse coepit: quum ea res non solum provinciae saluti, verum etiam ipsi praedae posset esse. Nam aestate summa, quo tempore caeteri praetores obire provinciam et concursare consuerunt aut etiam in tanto praedonum metu et periculo ipsi navigare, eo tempore ad luxuriam libidinesque suas domo sua regia, quae regis Hieronis fuit, qua praetores uti solent, contentus non fuit: tabernacula, quem ad modum consuerat temporibus aestivis, quod antea demonstravi, carbaseis intenta velis col-

locari iussit in littore: quod est littus in Insula Syracusis post Arethusae fontem, propter ipsum introitum atque ostium portus, amoeno sane et ab arbitris remoto loco. 81. Hic dies aestivos [iam continuos] populi Romani praefor, custos defensorque provinciae, sic vixit, ut muliebria cotidie conviviva essent, vir accumberet nemo praeter ipsum et praetextatum filium, tametsi recte sine exceptione dixeram virum, quum isti essent, neminem fuisse: non numquam etiam libertus Timarchides adhibebatur: mulieres autem nuptae nobiles praeter unam mimi Isidori filiam, quam iste propter amorem ab Rhodio tibicine abduxerat: erat Pipa quaedam, uxor Aeschrionis Syracusani, de qua muliere plurimi versus, qui in istius cupiditatem facti sunt, tota Sicilia percelebrantur: 82. erat Nice, facie eximia, ut praedicatur, uxor Cleomenis Syracusani. Hanc vir Cleomenes amabat: verum tamen huius libidini adversari nec poterat nec audebat: et simul ab isto donis beneficiisque multis devinciebatur. Illo autem tempore iste, tametsi ea est hominis impudentia, quam nostis, ipse tamen quum vir esset Syracusis, uxorem eius parum poterat animo soluto ac libero tot in acta dies secum habere. Itaque excogitat rem singularem: naves, quibus legatus praefuerat, Cleomeni tradit: classi populi Romani Cleomenem Syracusanum praeesse iubet atque imperare. Hoc eo facit, ut ille non solum abesset a domo dum navigaret, sed etiam libenter cum magno honore beneficioque abesset: ipse autem, remoto atque ablegato viro, non liberius, quam antea — quis enim umquam istius libidini obstitit? —, sed paullo solutiore animo tamen secum illam haberet, si non tamquam virum, at tamquam aemulum removisset.

83. Accipit naves sociorum atque amicorum Cleomenes Syracusanus. XXXII. Quid primum, iudices, aut accuserem aut querar? Siculone homini legati, quaestoris, praetoris denique potestatem, honorem, auctoritatem dari? Si te impediabat ista conviviorum mulierumque occupatio, ubi quaestores? ubi legati? ubi ternis denariis aestimatum frumentum? ubi muli? ubi tabernacula? ubi tot tantaque ornamenta magistratibus et legatis a senatu populoque Romano per-

missa et data? denique ubi praefecti, ubi tribuni tui? Si civis Romanus dignus isto negotio nemo fuit, quid civitates, quae in amicitia fideque populi Romani perpetuo manserant? ubi Segestana, ubi Centuripina civitas? quae quum officiis, fide, vetustate, tum etiam cognatione populi Romani nomen attingunt. 84. O di immortales! Quid? si harum ipsarum civitatum militibus, navibus, nauarchis Syracusanus Cleomenes iussus est imperare, non omnis honos ab isto dignitatis, aequitatis officiique sublatus est? Ecquod in Sicilia bellum gessimus quin Centuripinis sociis, Syracusanis hostibus uteremur? Atque ego haec ad memoriam vetustatis, non ad contumeliam civitatis referri volo. Itaque ille vir clarissimus summusque imperator, M. Marcellus, cuius virtute captae, misericordia conservatae sunt Syracusae, habitare in ea parte urbis, quae in insula est, Syracusanum neminem voluit. Hodie, inquam, Syracusanum in ea parte habitare non licet. Est enim locus, quem vel pauci possent defendere. Committere igitur eum non fidelissimis hominibus noluit, simul quod ab illa parte urbis navibus aditus ex alto est. Quam ob rem qui nostros exercitus saepe excluserant, iis claustra loci committenda non existimavit. 85. Vide quid intersit inter tuam libidinem maiorumque auctoritatem, inter amorem furoremque tuum et illorum consilium atque prudentiam. Illi aditum littoris Syracusanis ademerunt: tu imperium maritimum concessisti. Illi habitare in eo loco Syracusanum, qua naves accedere possent, noluerunt: tu classi et navibus Syracusanum praeesse voluisti. Quibus illi urbis suae partem ademerunt, iis tu nostri imperii partem dedisti, et, quorum sociorum opera Syracusani nobis dicto audientes sunt, eos Syracusano dicto audientes esse iussisti.

XXXIII. 86. Egreditur in Centuripina quadriremi Cleomenes e portu: sequitur Segestana navis, Tyndaritana, Herbitensis, Heracliensis, Apolloniensis, Haluntina, praeclara classis in speciem, sed inops et infirma propter dimissionem propugnatorum atque remigum. Tam diu in imperio suo classem iste praetor diligens vidit, quam diu convivium eius flagitiosissimum praetervecta est: ipse autem, qui visus multis diebus non esset, tum se tamen in conspe-

ctum nautis paullisper dedit. Stetit soleatus praetor populi Romani cum pallio purpureo tunicaque talari, muliercula nixus, in littore. Iam hoc istum vestitu Siculi eivesque Romani permulti saepe viderunt. 87. Postea quam paullum provecta classis est et Pachynum quinto die denique appulsa, nautae coacti fame radices palmarum agrestium, quarum erat in illis locis, sicuti in magna parte Siciliae, multitudo, colligebant et iis miseri perditique alebantur. Cleomenes autem, qui alterum se Verrem quum luxuria ac nequitia tum etiam imperio putaret, similiter totos dies in littore, tabernaculo posito, perpotabat. XXXIV. Ecce autem repente, ebrio Cleomene, esurientibus caeteris, nuntiatur piratarum esse naves in portu Odysseae: nam ita is locus nominatur: nostra autem classis erat in portu Pachyni. Cleomenes autem, quod erat terrestre praesidium non re, sed nomine, speravit iis militibus, quos ex eo loco deduxisset, explere se numerum nautarum et remigum posse. Reperta est eadem istius hominis avarissimi ratio in praesidiis quae in classibus: nam erant perpauci reliqui, caeteri dimissi. 88. Princeps Cleomenes in quadriremi Centuripina malum erigi, vela fieri, praecidi ancoras imperavit, et simul, ut se caeteri sequerentur, signum dari iussit. Haec Centuripina navis erat incredibili celeritate velis: nam scire isto praetore nemo poterat quid quaeque navis remis facere posset: etsi in hac quadriremi, propter honorem et gratiam Cleomenis, minime multi remiges et milites deerant. Evolarat iam e conspectu fere fugiens quadriremis, quum etiam tum caeterae naves uno in loco moliebantur. 89. Erat animus in reliquis. Quamquam erant pauci, quoquo modo res se habebat, pugnare tamen se velle clamabant, et, quod reliquum vitae viriumque fames fecerat, id ferro potissimum reddere volebant. Quodsi Cleomenes non tanto ante fugisset, aliqua tamen ad resistendum ratio fuisset. Erat enim sola illa navis constrata et ita magna, ut propugnaculo caeteris posset esse: quae, si in praedonum pugna versaretur, urbis instar habere inter illos piraticos myoparones videretur, sed tum inopes, relictis ab duce praefectoque classis, eundem necessario cursum tenere coeperunt. 90. Helorum versus,



ut ipse Cleomenes, ita caeteri navigabant: neque ii tam praedonum impetum fugiebant, quam imperatorem sequebantur. Tum ut quisque in fuga postremus, ita in periculo princeps erat: postremam enim quamque navem piratae primam adoriebantur. Ita prima Haluntinorum navis capitur, cui praeerat Haluntinus, homo nobilis, Phylarchus, quem ab illis praedonibus Locrenses postea publice redemerunt: ex quo vos priore actione iurato rem omnem causamque cognostis. Deinde Apolloniensis navis capitur et eius praefectus Anthropinus occiditur. XXXV. 91. Haec dum aguntur, interea Cleomenes iam ad Helori littus pervenerat: iam sese in terram e navi eiecerat quadrirememque fluctuantem in salo reliquerat. Reliqui praefecti navium, quum in terram imperator exisset, quum ipsi neque repugnare neque mari effugere ullo modo possent, appulsis ad Helorum navibus, Cleomenem persecuti sunt. Tum praedonum dux Heraclio, repente, praeter spem, non sua virtute, sed istius avaritia nequitiaeque victor, classem pulcherrimam populi Romani, in littus expulsam et eiectam, quum primum invesperasceret, inflammari incendiique iussit. 92. O tempus miserum atque acerbum provinciae Siciliae! o casum illum multis innocentibus calamitosum atque funestum! o istius nequitiam ac turpitudinem singularem! Una atque eadem nox erat, qua praetor amoris turpissimi flamma, classis populi Romani praedonum incendio conflagravit. Adfertur nocte intempesta gravis huiusce mali nuntius Syracusas: curritur ad praetorium, quo istum ex illo praeclaro convivio reduxerant paullo ante mulieres cum cantu atque symphonia. Cleomenes, quamquam nox erat, tamen in publico esse non audent: includit se domi: neque aderat uxor, quae consolari hominem in malis posset. 93. Huius autem praeclari imperatoris ita erat severa domi disciplina, ut in re tanta et tam gravi nuntio nemo admitteretur, nemo esset qui auderet aut dormientem excitare aut interpellare vigilantem. Iam vero, re ab omnibus cognita, concursabat urbe tota maxima multitudo. Non enim, sicut erat antea semper consuetudo, praedonum adventum significabat ignis ex specula sublatus aut tumulto, sed flamma ex ipso incendio navium et calamitatem

acceptam et periculum reliquum nuntiabat. XXXVI. Quum praetor quaereretur et constaret neminem ei nuntiasse, fit ad domum eius cum clamore concursus atque impetus. 94. Tum iste excitatus audit rem omnem ex Timarchide: sagum sumit. Lucebat iam fere: procedit in medium, vini, somni, stupri plenus. Excipitur ab omnibus eius modi clamore, ut ei Lampsaceni periculi similitudo versaretur ante oculos. Hoc etiam maius hoc videbatur, quod in odio simili multitudo hominum haec erat maxima. Tum istius actae commemorabantur, tum flagitiosa illa convivia: tum appellabantur a multitudine mulieres nominatim: tum quaerebant ex isto palam, tot dies continuos, per quos numquam visus esset, ubi fuisset, quid egisset? tum imperator ab isto praepositus Cleomenes flagitabatur, neque quidquam propius est factum, quam ut illud Uticense exemplum de Hadriano transferretur Syracusas, ut duo sepulera duorum praetorum improborum duabus in provinciis constituerentur. Verum habita est a multitudine ratio temporis, habita tumultus, habita etiam dignitatis existimationisque communis, quod is est conventus Syracusis civium Romanorum, ut non modo illa provincia, verum etiam hac re publica dignissimus existimetur. 95. Confirmant ipsi se, quum hic etiam tum semisomnus stuperet: arma capiunt: totum forum atque Insulam, quae est urbis magna pars, complent. Unam illam noctem solam praedones ad Helorum commorati, quum fumantes etiam nostras naves reliquissent, accedere incipiunt ad Syracusas. Qui videlicet saepe audissent nihil esse pulerius quam Syracusarum moenia ac portus, statuerant se, si ea Verre praetore non vidissent, numquam esse visuros. XXXVII. 96. Ac primo ad illa aestiva praetoris accedunt, ipsam illam ad partem littoris, ubi iste per eos dies, tabernaculis positus, castra luxuriae collocarat. Quem postea quam inanem locum offenderunt et praetorem commosse ex eo loco castra senserunt, statim sine ullo metu in ipsum portum penetrare coeperunt. Quum in portum dico, iudices, — explanandum est enim diligentius eorum causa, qui locum ignorant — in urbem dico atque in urbis intimam partem venisse piratas. Non enim portu illud oppidum clauditur, sed urbe

portus ipse cingitur et continetur, ut non adluantur mari moenia extrema, sed ipse influat in urbis sinum portus. 97. Hic, te praetore, Heracleo pirata cum quattuor parvis myoparonibus ad arbitrium suum navigavit. Pro di immortales! piraticus myoparo, quum imperii populi Romani nomen ac fascēs essent Syracusis, usque ad forum Syracusanum et ad omnes crepidines urbis accessit: quo neque Karthaginiensium gloriosissimae classes, quum mari plurimum poterant, multis bellis saepe conatae, umquam aspirare potuerunt, neque populi Romani invicta ante te praetorem gloria illa navalis umquam tot Punicis Siciliensibusque bellis penetrare potuit: qui locus eius modi est, ut ante Syracusani in moenibus suis, in urbe, in foro hostem armatum ac victorem quam in portu ullam hostium navem viderint. 98. Hic, te praetore, praedonum naviculae pervagatae sunt, quo Atheniensium classis sola post hominum memoriā ccc navibus vi ac multitudine invasit: quae in eo ipso portu, loci ipsius [portusque] natura, victa atque superata est. Hic primum opes illius civitalis comminutae depressaeque sunt: in hoc portu Atheniensium nobilitatis, imperii, gloriae naufragium factum existimatur. XXXVIII. Eone pirata penetravit, quo simul atque adisset, non modo a latere, sed etiam a tergo magnam partem urbis relinqueret? Insulam totam praerectus est, quae est urbs Syracusis suo nomine ac moenibus, quo in loco maiores, ut ante dixi, Syracusanum habitare vetuerunt, quod, qui illam partem urbis tenerent, in eorum potestatem portum futurum intelligebant. 99. At quem ad modum est pervagatus? Radices palmarum agrestium, quas in nostris navibus invenerant, iactabant, ut omnes istius improbitatem et calamitatem Siciliae possent cognoscere. Siculosne milites, aratorumne liberos, quorum patres tantum labore suo frumenti exarabant, ut populo Romano totique Italiae suppeditare possent, eosne in insula Cereris natos, ubi primum fruges inventae esse dicuntur, eo cibo esse usos, a quo maiores eorum caeteros quoque frugibus inventis removerunt? Te praetore Siculi milites palmarum stirpibus, piratae Siculo frumento alebantur? 100. O spectaculum miserum atque acerbum: ludibrio esse urbis

gloriam, populi Romani nomen, hominum conventum atque multitudinem piratico myoparoni: in portu Syracusano de classe populi Romani triumphum agere piratam, quum praetoris inertissimi nequissimique oculos praedonum reni respergerent!

Postea quam e portu piratae non metu aliquo adfecti, sed satietate exierunt, tum coeperunt quaerere homines causam illius tantae calamitatis. Dicere omnes et palam disputare, minime esse mirandum, si, remigibus militibusque dimissis, reliquis egestate et fame perditis, praetore tot dies cum mulierculis perpotante, tanta ignominia et calamitas esset accepta. 101. Haec autem istius vituperatio atque infamia confirmabatur eorum sermone, qui a suis civitatibus illis navibus praepositi fuerant. Qui ex illo numero reliqui Syracusas, classe amissa, refugerant, dicebant, quot ex sua quisque nave missos sciret esse. Res erat clara, neque solum argumentis, sed etiam certis testibus istius audacia tenebatur. XXXIX. Homo certior fit agi nihil in foro et conventu toto die, nisi hoc quaeri ex nauarchis, quem ad modum classis sit amissa: illos respondere et docere unum quemque, missione remigum, fame reliquorum, Cleomenis timore et fuga. Quod postea quam iste cognovit, hanc rationem habere coepit. Causam sibi dicendam esse statuerat iam ante, quam hoc usu venit, ita ut ipsum priore actione dicere audistis. Videbat illis nauarchis testibus tantum hoc crimen sustinere se nullo modo posse. Consilium capit primo stultum, verum tamen clemens. 102. Nauarchos ad se vocari iubet. Veniunt. Accusat eos, quod eius modi de se sermones habuerint: rogat ut [id facere desistant et] in sua quisque dicat navi se tantum habuisse nautarum, quantum oportuerit, neque quemquam esse dimissum. Illi enim vero se ostendunt, quod vellet, esse facturos. Iste non procrastinat. Advocat amicos statim. Quaerit ex illis singillatim quot quisque nautas habuerit. Respondet unus quisque, ut erat praeceptum. Iste in tabulas refert: obsignat signis amicorum providens homo, ut contra hoc crimen, si quando opus esset, hac videlicet testificatione uteretur. 103. Derisum esse credo hominem amentem a suis consiliariis et admoni-

tum hasce ei tabulas nihil profuturas: etiam plus ex nimia praetoris diligentia suspicionis in eo crimine futurum. Iam iste erat hac stultitia multis in rebus usus, ut publice quoque, quae vellet, in litteras civitatum [tollit et] referri iuberet: quae omnia nunc intelligit sibi nihil prodesse, postea quam certis litteris, testibus auctoritatibusque convincitur. XL. Ubi hoc videt, illorum confessionem, testificationem suam, tabellas sibi nullo adiumento futuras, inquit consilium, non improbi praetoris — nam id quidem esset ferendum —, sed importuni atque amentis tyranni. Statuit, si hoc crimen extenuari vellet — nam omnino tolli posse non arbitratur — nauarchos omnes, testes sui sceleris, vita esse privandos. 104. Occurrebat illa ratio: Quid de Cleomene fiet? poterone animum advertere in eos, quos dicto audientes esse iussi: missum facere eum, cui potestatem imperiumque permisi? poterone eos adficere supplicio, qui Cleomenem secuti sunt: ignoscere Cleomeni, qui secum fugere et se consequi iussit? poterone esse in eos vehemens, qui naves non modo inanes habuerunt, sed etiam apertas: in eum dissolutus, qui solus habuerit constrictam navem et minus exinamitam? Pereat Cleomenes una! Ubi fides? ubi execrationes? ubi dexterarum complexusque? ubi illud contubernium mulieris militariae in illo delicatissimo littore? Fieri nullo modo poterat quin Cleomeni parceretur. 105. Vocat Cleomenem: dicit ei se statuisse animum advertere in omnes nauarchos: ita sui periculi rationes ferre ac postulare. Tibi uni parcam et potius istius culpae crimen vituperationemque inconstantiae suscipiam quam aut in te sim crudelis aut tot tam graves testes vivos incolumesque esse patiar. Agit gratias Cleomenes, approbat consilium: dicit ita fieri oportere. Admonet tamen illud, quod istum fugerat, in Phalacrum, Centuripinum nauarchum, non posse animum adverti, propterea quod secum una fuisset in Centuripina quadriemi. Quid? ergo iste homo ex eius modi civitate, adolescens nobilissimus, testis relinquetur? In praesentia, inquit Cleomenes, quoniam ita necesse est: sed post aliquid videbimus, ne iste nobis obstare possit.

XLI. 106. Haec postea quam acta et constituta sunt,

procedit iste repente e praetorio, inflammatus scelere, furore, crudelitate: in forum venit: nauarchos ad se vocari iubet. Qui nihil metuerent, nihil suspicarentur, statim accurrunt. Iste hominibus miseris innocentibus iniici catenas imperat. Implorare illi fidem praetoris et qua re id faceret rogare. Tum iste hoc causae dicit, quod classem praedonibus prodidissent. Fit clamor et admiratio populi, tantam esse in homine impudentiam atque audaciam, ut aut aliis causam calamitatis attribueret, quae omnis propter avaritiam ipsius accidisset, aut, quum ipse praedonum socius [iure] putaretur, aliis proditoris crimen inferret: deinde hoc quinto decimo die crimen esse natum, postquam classis esset amissa. 107. Quum haec ita fierent, quaerebatur ubi esset Cleomenes: non quo illum ipsum, cuiusmodi est, quisquam supplicio propter illud incommodum dignum putaret: nam quid Cleomenes facere potuit? non enim possum quemquam insimulare falso: quid, inquam, magno opere potuit Cleomenes facere, istius avaritia navibus exinanitis? Atque eum vident sedere ad latus praetoris et ad aurem familiariter, ut solitus erat, insurrare. Tum vero omnibus indignissimum visum est, homines honestissimos, electos ex suis civitatibus, in ferrum atque in vincla coniectos: Cleomenem propter flagitiorum ac turpitudinum societatem familiarissimum esse praetori. 108. Apponitur eis tamen accusator Naevius Turpio quidam, qui C. Sacerdote praetore iniuriarum damnatus est, homo bene appositus ad istius audaciam: quem iste in decumis, in rebus capitalibus, in omni calumnia praecursorem habere solebat et emissarium.

XLII. Veniunt Syracusas parentes propinque miserorum adolescentium, hoc repentino calamitatis suae nuntio commoti: vinctos aspiciunt catenis liberos suos, quum istius avaritiae poenam collo et cervicibus suis sustinerent: adsunt, defendunt, proclamant, fidem tuam, quae nusquam erat neque umquam fuerat, implorant. Pater aderat Dexo Tyndaritanus, homo nobilissimus, hospes tuus, cuius tu domi fueras, quem hospitem appellaras. Eum quum illa auctoritate miseria videres praeditum, non te eius lacrimae, non senectus, non hospitii ius atque nomen ab scelere aliquam ad

partem humanitatis revocare potuit? 109. Sed quid ego hospitii iura in hac immani belua commemoro? Qui Sthenium Thermitanum, hospitem suum, cuius domum per hospitium exhausit et exinanivit, absentem in reos rettulerit, indicta causa capite damnarit: ab eo nunc hospitiorum iura atque officia quaeramus? Cum homine enim crudeli nobis res est an cum fera atque immani belua? Te patris lacrimae de innocentis filii periculo non movebant: quum patrem domi reliquisses, filium tecum haberes, te neque praesens filius de liberum caritate neque absens pater de indulgentia patria commonebat? 110. Catenas habebat hospes tuus, Aristeus, Dexonis filius. Quid ita? Prodiderat classem: quod ob praemium? Deseruerat [exercitum]: quid Cleomenes? Ignavus fuerat: at eum tu ob virtutem corona ante donaras. Dimiserat nautas: ab omnibus tu mercedem missionis acceperas. Alter parens ex altera parte erat Herbitensis Ebulida, homo domi suae clarus et nobilis: qui quia Cleomenem in defendendo filio laeserat, nudus paene est destitutus. Quid erat autem quod quisquam diceret aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. At causa cogit. Moriere, si appellaris: numquam enim iste cuiquam est mediocriter minatus. At remiges non erant. Praetorem tu accusas? Frange cervices. Si neque praetorem neque praetoris aemulum appellari licebit, quum in his duobus tota causa sit, quid futurum est? XLIII. 111. Dicit etiam causam Heraclius Segestanus, homo domi suae nobilis, summo loco natus. Audite, ut vestra humanitas postulat, iudices: audietis enim de magnis incommodis iniuriisque sociorum. Hunc scitote fuisse Heraclium in ea causa, qui propter gravem morbum oculorum suorum tum non navigavit et iussu eius, qui potestatem habuit, in comeatu Syracusis remanserit. Is certe neque classem prodidit neque metu perterritus fugit neque exercitum deseruit. Etenim tunc esset hoc animum advertendum, quum classis Syracusis proficiscebatur. Is tamen in eadem causa fuit, quasi esset in aliquo manifesto scelere deprehensus: in quem ne falsi quidem causa conferri criminis potuit. 112. Fuit in illis nauarchis Heracliensis quidam Furius — nam habent illi non nulla huiusce modi Latina nomina —

homo, quam diu vixit, non domi suae solum, post mortem tota Sicilia clarus et nobilis. In quo homine tantum animi fuit, non solum ut istum libere laederet — nam id quidem, quoniam moriundum videbat, sine periculo facere se intelligebat —, verum, morte proposita, quum lacrimans in carcere mater noctes diesque adsideret, defensionem causae suae scripsit: quam nunc nemo est in Sicilia quin habeat, quin legat, quin tui sceleris et crudelitatis ex illa oratione commonefiat. In qua docet quot a civitate sua nautas acceperit, quot et quanti quemque dimiserit, quot secum habuerit, item de caeteris navibus dicit: quae quum apud te diceret, virgis oculi verberabantur. Ille morte proposita facile dolorem corporis patiebatur: clamabat, id quod scriptum reliquit: *Facinus esse indignum, plus impudicissimae mulieris apud te de Cleomenis salute quam de sua vita lacrimas matris valere.* 113. Deinde etiam illud video esse dictum, quod, si recte vos populus Romanus cognovit, non falso ille de vobis iam in morte ipsa praedicavit: *Non posse Verrem testes interficiendo totos extinguere: graviolem apud sapientes iudices se fore ab inferis testem, quam si vivus in iudicium produceretur: tum avaritiae solum, si viveret: nunc, quum ita esset necatus, sceleris, audaciae, crudelitatis testem fore.* Iam illa praeclara: *Non testium modo catervas, quum tua res ageretur, sed ab dis manibus innocentium Poenas sceleris tui atque Furias in tuum iudicium esse venturas: sese ideo leviolem suum casum fingere, quod iam ante aciem securium tuarum Sextiique tui carnificis vultum et manum vidisset, quum in conventu civium Romanorum iussu tuo securi cives Romani ferirentur.* 114. Ne multa, iudices: libertate, quam vos sociis dedistis, haec ille in acerbissimo supplicio miserrimae servitutis abusus est.

XLIV. Condemnat omnes de consilii sententia: tamen neque iste in tanta re tot hominum T. Vectium ad se arcessit, quaestorem suum, cuius consilio uteretur, neque P. Cervium, talem virum, legatum, qui, quia legatus isto praetore in Sicilia fuit, primus ab isto iudex reiectus est, sed de la tronum, hoc est, de comitum suorum sententia condemnat omnes. 115. Hic cuncti Siculi, fidelissimi atque antiquissimi

socii, plurimis adfecti beneficiis a maioribus nostris, graviter commoventur et de suis periculis fortunisque omnibus pertimescunt. Indigne ferunt illam elementiam mansuetudinemque nostri imperii in tantam crudelitatem inhumanitatemque esse conversam: condemnari tot homines uno tempore nullo crimine: defensionem suorum furtorum praetorem improbum ex indignissima morte innocentium quaerere. Nihil addiam videtur, iudices, ad hanc improbitatem, amentiam crudelitatemque posse: et recte nihil videtur. Nam si cum aliorum improbitate certet, longe omnes multumque superabit: 116. sed secum ipse certat: id agit, ut semper superius suum facinus novo scelere vincat. Phalaerum Centuripinum dixeram exceptum esse a Cleomene, quod in eius quadriemi Cleomenes vectus esset: tamen, quia pertimuerat adolescens, quod eandem suam causam videbat esse quam illorum, qui innocentes peribant, accedit ad hominem Timarchides: a securi negat esse ei periculum: virgis ne caederetur monet ut caveat. Ne multa, ipsum dicere adolescentem audistis se ob hunc metum pecuniam Timarchidi numerasse. 117. Levia sunt haec in hoc reo. Metum virgarum nauarchus nobilissimae civitatis pretio redemit. Humanum est. Alius, ne condemnaretur, pecuniam dedit. Usitatum est. Non vult populus Romanus obsoletis criminibus accusari Verrem: nova postulat, inaudita desiderat, non de praetore Siciliae, sed de nefario tyranno fieri iudicium arbitratur. XLV. Includuntur in carcerem condemnati: supplicium constituitur in illos, sumitur de miseris parentibus nauarchorum: prohibentur adire ad filios, prohibentur liberis suis cibum vestitumque ferre. 118. Patres hi, quos videtis, iacebant in limine matresque miserae pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo conspectu liberum exclusae: quae nihil aliud orabant, nisi ut filiorum suorum postremum spiritum ore excipere liceret. Aderat ianitor carceris, carnifex praetoris, mors terrorque sociorum et civium Romanorum, lictor Sextius, cui ex hominum gemitu doloreque certa merces comparabatur. Ut adeas, tantum dabis: ut tibi cibum vestitumque intro ferre liceat, tantum. Nemo recusabat. Quid? ut uno ictu securis adferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne saepius

feriatur? ne cum sensu doloris aliquo spiritus auferatur? Etiam ob hanc causam pecunia lictori dabatur. 119. O magnum atque intolerandum dolorem! o gravem acerbamque fortunam! Non vitam liberum, sed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipsi etiam adolescentes cum Sextio de plaga et de uno illo ictu loquebantur, idque postremum parentes suos liberi orabant, ut levandi cruciatus sui causa lictori pecunia daretur. Multi et graves dolores inventi parentibus et propinquis, multi: verum tamen mors sit extrema. Non erit. Estne aliquid ultra quo crudelitas progredi possit? Reperietur. Nam illorum, quum erunt securi percussi ac necati, corpora feris obiciuntur. Hoc si luctuosum est parentibus, redimant pretio sepeliendi potestatem. 120. Onasum Segestanum, hominem nobilem, dicere audistis se ob sepulturam Heraclii nauarchi pecuniam Timarchidi numerasse, ne hoc posses dicere: *Patres enim veniunt amissis filiis irati*: vir primarius, homo nobilissimus, dicit, neque de filio dicit. Iam hoc quis tum fuit Syracusis quin audierit, quin sciat, has Timarchidi pactiones sepulturae cum vivis etiam illis esse factas? Non palam cum Timarchide loquebantur? non omnes omnium propinqui adhibebantur? non palam vivorum funera locabantur? Quibus omnibus rebus actis atque decisis producuntur e carcere, deligantur. XLVI. 121. Quis tam fuit illo tempore ferreus, quis tam inhumanus praeter unum te, qui non illorum aetate, nobilitate, miseria commoveretur? equis fuit quin lacrimaret? quin ita calamitatem illam putaret illorum, ut fortunam tamen non alienam, periculum autem commune arbitraretur? Feriuntur securi: laetaris tu in omnium gemitu et triumphas: testes avaritiae tuae gaudes esse sublato. Errabas, Verres, et vehementer errabas, quum te maculas furtorum et flagitiorum tuorum sociorum innocentium sanguine eluere arbitrare: praeceps amentia ferebare, qui te existimares avaritiae vulnera crudelitatis remediis posse sanare. Etenim quamquam illi sunt mortui sceleris tui testes, tamen eorum propinqui neque illis neque tibi desunt: tamen ex illo ipso numero nauarchorum aliqui vivunt et adsunt: quos, ut mihi videtur, ad illorum innocentium poenas fortuna et ad hanc

causam reservavit. 122. Adest Phylarchus Haluntinus, qui, quia cum Cleomene non fugit, oppressus a praedonibus et captus est: cui calamitas saluti fuit: qui nisi captus a piratis esset, in hunc praedonem sociorum incidisset. Dicit is pro testimonio de missione nautarum, de fame, de Cleomenis fuga. Adest Centuripinus Phalacrus, in amplissima civitate amplissimo loco natus: eadem dicit: nulla in re discrepat.

123. Per deos immortales! quo tandem animo sedetis, iudices? aut haec quem ad modum auditis? Utrum ego desipio et plus quam satis doleo tanta calamitate miseriaque sociorum an vos quoque hic acerbissimus innocentium cruciatus et maeror pari sensu doloris adficit? Ego enim quum Herbitensem, quum Heracliensem securi percussum esse dico, versatur mihi ante oculos indignitas calamitatis. XLVII. Eorumne populorum cives, eorum agrorum alumnos, ex quibus maxima vis frumenti quotannis plebi Romanae illorum operis ac laboribus quaeritur, qui a parentibus spe nostri imperii nostraeque aequitatis suscepti educatique sunt, ad C. Verris nefariam immanitatem et ad eius funestam securem esse servatos? 124. Quum mihi Tyndaritani illius venit in mentem, quum Segestani, tum iura simul civitatum atque officia considero. Quas urbes P. Africanus etiam ornandas esse spoliis hostium arbitratus est, eas C. Verres non solum illis ornamentis, sed etiam viris nobilissimis nefario scelere privavit. En quod Tyndaritani libenter praedicent: *Nos in septemdecim populis Siciliae numeramur: nos semper omnibus Punicis Siciliensibusque bellis amicitiam fidemque populi Romani secuti sumus: a nobis omnia populo Romano semper et belli adiumenta et pacis ornamenta administrata sunt.* Multum vero haec iis iura profuerunt in istius imperio ac potestate! 125. Vestros quondam nautas contra Karthaginem Scipio duxit: at nunc navem contra praedones paene inanem Cleomenes ducit. Vobiscum Africanus hostium spolia et praemia laudis communicavit: at nunc, per hunc spoliata navi a praedonibus abducta, ipsi in hostium loco numeroque ducemini. Quid vero? illa Segestanorum non solum litteris tradita neque commemorata verbis, sed

multis officiis illorum usurpata et comproba cognatio, quos tandem fructus huiusce necessitudinis in istius imperio tulit? Nempe hoc iure fuit, iudices, ut ex sinu patrio nobilissimus adolescens et ex complexu matris ereptus innocens illius istius carnifici Sextio dederetur. Cui civitati maiores nostri maximos agros atque optimos concesserunt, quam immunem esse vulerunt, haec apud te cognationis, fidelitatis, vetustatis, auctoritatis ne hoc quidem iuris obtinuit, ut unius honestissimi atque innocentissimi civis mortem ac sanguinem deprecaretur.

XLVIII. 126. Quo confugient socii? quem implorabunt? qua spe denique ut vivere velint tenebuntur, si vos eos deseretis? Ad senatumne venient. Quid, ut de Verre supplicium sumant? Non est usitatum, non est senatorium. Ad populum Romanum confugient? Facilis est causa populi Romani: legem enim se sociorum causa iussisse et ei vos legi custodes ac vindices praeposuisse dicet. Hic locus igitur est unus quo perfugiant: hic portus, haec arx, haec ara sociorum: quo quidem nunc non ita confugiunt, ut antea in suis repetundis rebus solebant. Non aurum, non argentum, non vestem, non mancipia repetunt: non ornamenta, quae ex urbibus fanisque erepta sunt: metuunt homines imperili, ne iam haec populus Romanus concedat et ita fieri velit. Patimur enim multos iam annos et silemus, quum videamus ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias pervenisse. Quod eo magis ferre animo aequo et concedere videmur, quia nemo istorum dissimulat, nemo laborat ut obscura sua cupiditas esse videatur. 127. In urbe nostra pulcherrima atque ornatissima quod signum, quae tabula picta est quae non ab hostibus victis capta atque deportata sit? At istorum villae sociorum fidelissimorum plurimis et pulcherrimis spoliis ornatae refertaeque sunt. Ubi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quae nunc omnes egent, quum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam Asiam denique, Achaiam, Graeciam, Siciliam tam in paucis villis inclusas esse videatis? Sed haec, ut dico, omnia iam socii vestri relinquunt et negligunt, iudices. Ne publice a populo Romano spoliarentur, officiis ac

fide providerunt: paucorum cupiditati tum, quum obsistere non poterant, tamen sufficere aliquo modo poterant: nunc vero iam adempta est non modo resistendi, verum etiam suppeditandi facultas. Itaque res suas negligunt: pecunias, quo nomine iudicium hoc appellatur, non repetunt, relinquunt. Hoc iam ornatu ad vos confugiunt. 128. Aspiciate, aspiciate, iudices, squalorem sordesque sociorum!

XLIX. Sthenius hic Thermitanus cum hoc capillo atque veste, domu sua tota expilata, mentionem tuorum furto- rum non facit: sese ipsum abs te repetit, nihil amplius: totum enim tua libidine et scelere ex sua patria, in qua multis virtutibus ac beneficiis princeps fuit, sustulisti. Dexo hic, quem videtis, non quae publice Tyndaride, non quae privatim sibi eripuisti, sed unicum miser abs te filium optimum atque innocentissimum flagitat. Non ex litibus aestimatis tuis pecuniam domum, sed ex tua calamitate cineri atque ossibus filii sui solacium vult aliquod reportare. Hic tam grandis natu Ebulida hoc tantum exacta aetate laboris itinerisque suscepit, non ut aliquid de suis bonis recuperaret, sed ut, quibus oculis cruentas cervices filii sui viderat, iisdem te condemnatum videret. 129. Si per L. Metellum licitum esset, iudices, matres illorum miserorum sororesque veniebant: quarum una, quum ego ad Heracliam noctu accederem, cum omnibus matronis eius civitatis et cum multis facibus mihi obviam venit, et ita, me suam salutem appellans, te suum carnificem nominans, filii nomen implorans, mihi ad pedes misera iacuit, quasi ego eius excitare ab inferis filium possem. Faciebant hoc idem caeteris in civitatibus grandes natu matres et item parvi liberi miserorum: quorum utrumque aetas laborem et industriam meam, fidem et misericordiam vestram requirebat. 130. Itaque ad me, iudices, hanc querimoniam praeter caeteras Sicilia detulit: lacrimis ego huc, non gloria inductus accessi: ne falsa damnatio, ne carcer, ne catenae, ne verbera, ne secures, ne cruciatus sociorum, ne sanguis innocentium, ne denique etiam exsanguia corpora mortuorum, ne maeror parentum ac propinquorum magistratibus nostris quaestui posset esse. Hunc ego si metum Siciliae damnatione istius per vestram fidem et veritatem de-

iecero, iudices, satis officio meo, satis illorum voluntati, qui a me hoc petiverunt, factum esse arbitrabor.

L. 131. Quapropter si quem forte inveneris qui hoc navale erimen conetur defendere, is ita defendat: illa communia, quae ad causam nihil pertinent, praetermittat: me culpa fortunam adsignare, calamitatem crimini dare: me amissionem classis obicere, quum multi viri fortes in communi incertoque periculo belli et terra et mari saepe offenderint. Nullam tibi obicio fortunam: nihil est quod caeterorum res minus commode gestas proferas: nihil est quod multorum naufragia fortunae colligas. Ego naves inanes fuisse dico, remiges nautasque dimissos: reliquos stirpibus vixisse palmarum: praefuisse classi populi Romani Siculum, perpetuo sociis atque amicis Syracusanum, te illo tempore ipso superioribusque diebus omnibus in littore cum muliereculis perpotasse dico: harum rerum omnium auctores testesque produco. 132. Num tibi insultare in calamitate, num intercludere perfrugia fortunae, num casus bellicos exprobrare aut obicere videor? Tametsi solent ii fortunam sibi obici nolle, qui se fortunae commiserunt, qui in eius periculis sunt ac varietate versati. Istius quidem calamitatis tuae fortuna particeps non fuit. Homines enim in proeliis, non in conviviiis, belli fortunam periclitari solent: in illa autem calamitate non Martem fuisse communem, sed Venerem possumus dicere. Quodsi fortunam obici tibi non oportet, cur tu fortunae illorum innocentium veniam ac locum non dedisti? 133. Etiam illud praecidas licet, te, quod supplicium more maiorum sumpseris securique percusseris, idcirco a me in crimen et in invidiam vocari. Non in supplicio crimen meum vertitur: non ego nego securi quemquam feriri oportere: non ego metum ex re militari, non severitatem imperii, non poenam flagitii tolli dico oportere. Fateor non modo in socios, sed etiam in cives militesque nostros persaepe esse severe ac vehementer vindicatum. LI. Qua re haec quoque praetermittas licet. Ego culpam non in nauarchis, sed in te fuisse demonstro: te pretio remiges militesque dimisisse arguo. Hoc nauarchi reliqui dicunt: hoc Netinorum foederata civitas publice dicit: hoc Amestratini, hoc Herbitenses, hoc Hennenses,

Agyrinenses, Tyndaritani publice dicunt: tuus denique testis, tuus imperator, tuus aemulus, tuus hospes Cleomenes hoc dicit, sese in terram esse egressum, ut Pachyno e terrestri praesidio milites colligeret, quos in navibus collocaret. Quod certe non fecisset, si suum numerum naves haberent: ea est enim ratio instructarum ornatarumque navium, ut non modo plures, sed ne singuli quidem possint accedere. 134. Dico praeterea illos ipsos reliquos nautas fame atque inopia rerum omnium confectos fuisse ac perditos: dico aut omnes extra culpam fuisse aut, si uni attribuenda culpa sit, in eo maximam fuisse, qui optimam navem, plurimos nautas haberet, summum imperium obtineret, aut, si omnes in culpa fuerint, non oportuisse Cleomenem constitui spectatorem illorum mortis atque cruciatus. Dico etiam in ipso supplicio mercedem lacrimarum, mercedem vulneris atque plagae, mercedem funeris ac sepulturae constitui nefas fuisse. 135. Quapropter si mihi respondere voles, haec dicito: classem instructam atque ornatam fuisse, nullum propugnatorem afuisse, nullum vacuum tractum esse remum, rem frumentariam esse suppeditatam, mentiri nauarchos, mentiri tot tam graves civitates, mentiri etiam Siciliam totam: proditum esse te a Cleomene, qui se dixerit exisse in terram, ut Pachyno deduceret milites: animum illis, non copias defuisse: Cleomenem acerrime pugnans ab iis relictum esse atque desertum: numum ob sepulturam datum nemini. Quae si dices, tenebere: sin alia dices, ea, quae a me dicta sunt, non refutabis.

LII. 136. Hic tu etiam dicere audebis: *Est in iudiciis ille familiaris meus, est paternus amicus ille.* Non ut quisque maxime est, quicum tibi aliquid sit, ita te in huiusce modi crimine maxime eius pudet? *Paternus amicus est.* Ipse pater si iudicaret, per deos immortales, quid facere posset? Quum tibi haec diceret: Tu in provincia praetor, quum tibi maritimum bellum esset administrandum, Mamertinis ex foedere quam deberent navem per triennium remisisti: tibi apud eosdem privata navis oneraria maxima publice est aedificata: tu a civitatibus pecunias classis nomine coegisti: tu pretio remiges dimisisti: tu, navis quum esset ab quaestore et ab legato

capta praedonum, archipiratam ab oculis omnium removisti: tu, qui cives Romani esse dicerentur, qui a multis cognoscerentur, securi ferire potuisti: tu tuam domum piratas abducere, tu in iudicium archipiratam domo producere ausus es: 137. tu in provincia tam splendida, apud socios fidelissimos, cives Romanos honestissimos, in metu periculoque provinciae, dies continuos complures in littore convivis iacisti: te per eos dies nemo tuae domi convenire, nemo in foro videre potuit: tu sociorum atque amicorum ad ea convivia matres familias adhibuisti: tu inter eius modi mulieres praetextatum tuum filium, nepotem meum, collocavisti, ut aetate maxime lubricae atque incertae exempla nequitiae parentis vita praeberet: tu praetor in provincia cum tunica pallioque purpureo visus es: tu propter amorem libidinemque tuam imperium navium legato populi Romani ademisti, Syracusano tradidisti: tui milites in provincia Sicilia frugibus frumentoque caruerunt: tua luxurie atque avaritia classis populi Romani a praedonibus capta et incensa est: 138. post Syracusas conditas quem in portum numquam hostis accesserat, in eo te praetore primum piratae navigaverunt: neque haec tot et tanta dedecora dissimulatione tua neque oblivione hominum ac taciturnitate tegere voluisti, sed etiam navium praefectos sine ulla causa de complexu parentum suorum, hospitem tuorum, ad mortem cruciatumque rapuisti: neque te in parentum luctu atque lacrimis mei nominis commemoratio mitigavit: tibi hominum innocentium sanguis non modo voluptati, sed etiam quaestui fuit: — LIII. haec si tibi tuus parens diceret, posses ab eo veniam petere? posses, ut tibi ignosceret, postulare?

139. Satis est factum Siculis, satis officio ac necessitudini, iudices, satis promisso nostro ac recepto. Reliqua est ea causa, iudices, quae iam non recepta, sed innata, neque delata ad me, sed in animo sensuque meo penitus affixa atque insita est: quae non ad sociorum salutem, sed ad civium Romanorum, hoc est, ad unius cuiusque nostrum, vitam et sanguinem pertinet. In qua nolite a me, quasi dubium sit aliquid, argumenta, iudices, exspectare: omnia, quae dicam, sic erunt illustria, ut ad ea probanda totam Siciliam



testem adhibere possem. Furor enim quidam, sceleris et audaciae comes, istius effrenatum animum importunamque naturam tanta oppressit amentia, ut numquam dubitaret in conventu palam supplicia, quae in convictos maleficii servos constituta sunt, ea in cives Romanos expromere. 140. Virgis quam multos ceciderit quid ego commemorem? Tantum brevissime, iudices, dico: nullum fuit omnino civitatis isto praetore in hoc genere discrimen. Itaque iam consuetudine ad corpora civium Romanorum etiam sine istius nutu ferebatur manus ipsa lictoris.

LIV. Num potes hoc negare, Verres, in foro Lilybaei, maximo conventu, C. Servilium, civem Romanum e conventu Panormitano, veterem negotiatorem, ad tribunal, ante pedes tuos, ad terram virgis et verberibus abiectum? Aude hoc primum negare, si potes: nemo Lilybaei fuit quin viderit, nemo in Sicilia quin audierit. Plagis confectum dico a lictoribus tuis civem Romanum ante oculos tuos concidisse. 141. At quam ob causam, di immortales! tametsi iniuriam facio communi causae et iuri civitatis: quasi enim ulla possit esse causa cur hoc cuiquam civi Romano iure accidat, ita quaero quae in Servilio causa fuerit. Ignoscite in hoc uno, iudices: in caeteris enim non magno opere causas requirem. Locutus erat liberius de istius improbitate atque nequitia. Quod isti simul ac renuntiatum est, hominem iubet Lilybaeum vadimonium Venerio servo promittere. Promittit. Lilybaeum venit. Cogere eum coepit, quum ageret nemo, nemo postularet, sponsionem [duorum] milium numum facere cum lictore suo, NI FURTIS QUAESTUM FACERET. Recuperatores se de cohorte sua dicebat daturum. Servilius et recusare et deprecari, ne iniquis iudiciis, nullo adversario, iudicium capitis in se constitueretur. 142. Haec quum maxime loqueretur, sex lictores circumstant valentissimi et ad pulsandos verberandosque homines exercitatissimi: caedunt acerrime virgis: denique proximus lictor, de quo iam saepe dixi, Sextius, converso baculo, oculos misero tundere vehementissime coepit. Itaque ille, quum sanguis os oculosque compleret, concidit: quum illi nihilo minus iacenti latera tunderent, ut aliquando spondere se diceret. Sic ille

adfectus illum tum pro mortuo sublatus perbrevis postea est mortuus. Iste autem homo Venerius, adfluens omni lepore ac venustate, de bonis illius in aede Veneris argenteum Cupidinem posuit. Sic etiam fortunis hominum abutebatur ad nocturna vota cupiditatum suarum.

LV. 143. Nam quid ego de caeteris civium Romanorum suppliciiis singillatim potius quam generalim atque universe loquar? Carcer ille, qui est a crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis, quae lautumiae vocantur, in istius imperio domicilium civium Romanorum fuit. Ut quisque istius animum aut oculos offenderat, in lautumias statim coniciebatur. Indignum [enim] hoc video videri omnibus, iudices, et id iam priore actione, quum haec testes dicerent, intellexi. Retineri enim putatis oportere iura libertatis non modo hic, ubi tribuni plebis sunt, ubi caeteri magistratus, ubi forum plenum iudiciorum, ubi senatus auctoritas, ubi existimatio populi Romani et frequentia, sed ubicumque terrarum et gentium violatum ius civium Romanorum est, statuitis id pertinere ad communem causam libertatis et dignitatis. 144. In externorum hominum maleficorum sceleratorumque, in praedonum hostiumque custodias tu tantum numerum civium Romanorum includere ausus es? Numquamne tibi iudicii, numquam contionis, numquam huius tantae frequentiae, quae nunc te animo iniquissimo infestissimoque intuetur, venit in mentem? numquam tibi populi Romani absentis dignitas, numquam species ipsa huiusce multitudinis in oculis animoque versata est? numquam te in horum conspectum rediturum, numquam in forum populi Romani venturum, numquam sub legum et iudiciorum potestatem casurum esse duxisti?

LVI. 145. At quae erat ista libido crudelitatis exercendae? quae tot scelerum suscipiendorum causa? Nulla, iudices, praeter praedandi novam singularemque rationem. Nam ut illi, quos a poetis accepimus, qui sinus quosdam obsedis maritimos aut aliqua promontoria aut praerupta saxa tenuisse dicuntur, ut eos, qui essent appulsi navigiis, interficere possent: sic iste in omnia maria infestus ex om-

nibus Siciliae partibus imminebat. Quaecumque navis ex Asia, quae ex Syria, quae Tyro, quae Alexandria venerat, statim certis indicibus et custodibus tenebatur: vectores omnes in lautumias coniciebantur: onera atque merces in praetoriam domum deferebantur. Versabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionysius ille nec Phalaris — tulit enim illa quondam insula multos et crudeles tyrannos —, sed quoddam novum monstrum ex vetere illa immanitate, quae in iisdem locis versata esse dicitur. 146. Non enim Charybdim tam infestam neque Scyllam nautis quam istum in eodem freto fuisse arbitror: hoc etiam iste infestior, quod multo se pluribus et immanioribus canibus succinxerat. Cyclops alter, multo importunior: hic enim totam insulam obsidebat: ille Aetnam solam et eam Siciliae partem tenuisse dicitur. At quae causa tum subiiciebatur ab ipso, iudices, huius tam nefariae crudelitatis? Eadem, quae nunc in defensione commemorabitur. Quicumque accesserant ad Siciliam paullo pleniore, eos Sertorianos milites esse atque a Dianio fugere dicebat. Illi ad deprecandum periculum proferebant, alii purpuram Tyriam, tus alii atque odores vestemque linream, gemmas alii et margaritas, vina non nulli Graeca venalesque Asiaticos, ut intelligeretur ex mercibus, quibus ex locis navigarent. Non providerant eas ipsas sibi causas esse periculi, quibus argumentis se ad salutem uti arbitrabantur. Iste enim haec eos ex piratarum societate adeptos esse dicebat: ipsos in lautumias abduci imperabat: naves eorum atque onera diligenter adservanda curabat. LVII. 147. His institutis quum completus iam mercatorum carcer esset, tum illa fiebant, quae L. Suetium, equitem Romanum, lectissimum virum, dicere audistis, et quae caeteros audistis. Cervices in carcere frangebantur indignissime civium Romanorum, ut iam illa vox et illa imploratio: CIVIS ROMANUS SUM, quae saepe multis in ultimis terris opem inter barbaros et salutem tulit, ea mortem illis acerbiorum et supplicium maturius ferret. Quid est, Verres? quid ad haec cogitas respondere? num mentiri me? num fingere aliquid? num augere crimen? num quid horum dicere istis defensoribus tuis audes? Cedo mihi, quaeso, ex ipsius sinu litteras Sy-

racusanorum, quas iste ad arbitrium suum confectas esse arbitrat: cedo rationem carceris, quae diligentissime conficitur, quo quisque die datus in custodiam, quo mortuus, quo necatus sit. LITTERAE SYRACUSANORUM. 148. Videtis cives Romanos gregatim coniectos in lautumias: videtis indignissimo in loco coacervatam multitudinem vestrorum civium. Quaerite nunc vestigia, quibus exitus eorum ex illo loco compareant. Nulla sunt. Omnesne mortui? Si ita posset defendere, tamen fides huic defensionem non haberetur. Sed scriptum exstat in iisdem litteris, quod iste homo barbarus ac dissolutus neque attendere umquam neque intelligere potuit: *ΕΛΚΑΙΩΘΗΣΑΝ*, inquit, hoc est, ut Siculi loquuntur, supplicio adfecti ac necati sunt. LVIII. 149. Si qui rex, si qua civitas exterarum gentium, si qua natio fecisset aliquid in cives Romanos eius modi, nonne publice vindicaremus? nonne bello persequeremur? possemus hanc iniuriam ignominiamque nominis Romani inultam impunitamque dimittere? Quot bella maiores nostros et quanta suscepisse arbitramini, quod cives Romani iniuria adfecti, quod navicularii retenti, quod mercatores spoliati dicerentur? At ego iam retentos non queror: spoliatos ferendum puto: navibus, mancipiis, mercibus ademptis, in vincula mercatores esse coniectos et in vinculis cives Romanos necatos esse arguo. 150. Si haec apud Scythas dicerem, non hic in tanta multitudine civium Romanorum, non apud senatores lectissimos civitatis, non in foro populi Romani, de tot et tam acerbis suppliciis civium Romanorum, tamen animos etiam barbarorum hominum permoverem. Tanta enim huius imperii amplitudo, tanta nominis Romani dignitas est apud omnes nationes, ut ista in nostros homines crudelitas nemini concessa esse videatur. Nunc tibi ego ullam salutem, ullum perfugium putem, quum te implicatum severitate iudicium, circumretitum frequentia populi Romani esse videam? 151. Si mehercule — id quod fieri non posse intelligo — ex his te laqueis exueris ac te aliqua via ac ratione explicaris, in illas tibi maiores plagas incidendum est, in quibus te ab eodem me superiore ex loco confici et concidi necesse est. Cui si etiam id, quod defendit, velim concedere, tamen

ipsa illa falsa defensio non minus esse ei perniciose quam mea vera accusatio debeat.

Quid enim defendit? Ex Hispania fugientes se excepisse et supplicio adfecisse dicit. Quis tibi id permisit? quo iure fecisti? quis idem fecit? qui tibi id facere licuit? 152. Forum plenum et basilicas istorum hominum videmus et animo aequo videmus. Civilis enim dissensionis et seu amentiae seu fati seu calamitatis non est iste molestus exitus, in quo reliquos saltem cives incolumes licet conservare. Verres, ille vetus proditor consulis, translator quaesturae, aversor pecuniae publicae, tantum sibi auctoritatis in re publica suscepit, ut, quibus hominibus per senatum, per populum Romanum, per omnes magistratus, in foro, in suffragiis, in hac urbe, in re publica versari liceret, iis omnibus mortem acerbam crudelemque proponeret, si fortuna eos ad aliquam partem Siciliae detulisset. 153. Ad Cn. Pompeium, clarissimum virum et fortissimum, permulti, occiso Perperna, ex illo Sertoriano numero militum confugerunt. Quem non ille summo cum studio salvum incolumemque servavit? cui civi supplicii non illa dextera invicta fidem porrexit et spem salutis ostendit? Itane vero? quibus fuit portus apud eum, quem contra arma tulerant, iis apud te, cuius nullum in re publica momentum umquam fuit, mors et cruciatus erat constitutus? LIX. Vide quam commodam defensionem excogitaris! Malo mehercule id, quod tu defendis, his iudicibus populoque Romano quam id, quod ego insimulo, probari: malo, inquam, te isti generi hominum quam mercatoribus et naviculariis inimicum atque infestum putari. Meum enim crimen avaritiae te nimiae coarguit: tua defensio furoris cuiusdam et immanitatis et inauditae crudelitatis et paene novae proscriptio- nis. 154. Sed non licet me isto tanto bono, iudices, uti: non licet. Adsunt enim Puteoli toti: frequentissimi venerunt ad hoc iudicium mercatores, homines locupletes atque honesti, qui partim socios suos, partim libertos, partim colibertos ab isto spoliatos, in vincla coniectos, partim in vinculis necatos, partim securi percussos esse dicunt. Hic vide quam me sis usurus aequo. Quum ego P. Granium testem produxero, qui suos libertos abs te securi percussos esse

dicat, qui abs te navem suam mercesque repetat, refellito, si poteris: meum testem deseram, tibi favebo: te, inquam, adiuvabo: ostendito illos cum Sertorio fuisse, ab Dianio fugientes ad Siciliam esse delatos. Nihil est quod te mallem probare: nullum enim facinus quod maiore supplicio dignum sit reperiri neque proferri potest. 155. Reducam iterum equitem Romanum, L. Flavium, si voles: quoniam priore actione, ut patroni tui dicitant, nova quadam sapientia, ut omnes intelligunt, conscientia tua atque auctoritate meorum testium, testem nullum interrogasti. Interrogetur Flavius, si voles, quinam fuerit L. Herennius, is, quem ille argentariam Lepti fecisse dicit: qui quum amplius centum cives Romanos haberet ex conventu Syracusano qui eum non solum cognoscerent, sed etiam lacrimantes ac te implorantes defenderent, tamen inspectantibus omnibus Syracusanis securi percussus est. Hunc quoque testem meum refelli et illum Herennium Sertorianum fuisse abs te demonstrari et probari volo. LX. 156. Quid de illa multitudine dicemus eorum, qui capitibus involutis in piratarum captivorum numero producebantur, ut securi ferirentur? Quae ista nova diligentia, quam ob causam abs te excogitata? an te L. Flavii caeterorumque de L. Herennio vociferatio commovebat? an M. Annii, gravissimi atque honestissimi viri, summa auctoritas paullo diligentiore et timidiore fecerat? qui nuper pro testimonio non advenam nescio quem nec alienum, sed eum civem Romanum, qui omnibus in illo conventu notus, qui Syracusis natus esset, abs te securi percussus esse dixit. 157. Post hanc illorum vociferationem, post hanc communem famam atque querimoniam non mitior in supplicio, sed diligentior esse coepit. Capitibus involutis cives Romanos ad necem producere instituit: quos tamen idcirco necabat palam, quod homines in conventu — id quod antea dixi — nimium diligenter praedonum numerum requirebant. Haecine plebi Romanae te praetore est constituta condicio? haec negotii gerendi spes? hoc capitis vitaeque discrimen? Parumne multa mercatoribus sunt necessario pericula subeunda fortunae, nisi etiam hae formidines ab nostris magistratibus atque in nostris provinciis impendebunt? Ad eamne

rem feiit haec suburbana ac fidelis Sicilia, plena optimorum sociorum honestissimorumque civium, quae cives Romanos omnes suis ipsa sedibus libentissime semper accepit, ut, qui usque ex ultima Syria atque Aegypto navigarent, qui apud barbaros propter togae nomen in honore aliquo fuissent, qui ex praedonum insidiis, qui ex tempestatum periculis profugissent, in Sicilia securi ferirentur, quum se iam domum venisse arbitrarentur?

LXI. 158. Nam quid ego de P. Gavio, Consano muni-  
cipe, dicam, iudices? aut qua vi vocis, qua gravitate ver-  
borum, quo dolore animi dicam? tametsi dolor me non de-  
ficit: ut caetera mihi in dicendo digna re, digna dolore meo  
suppetant, magis laborandum est. Quod crimen eius modi  
est, ut, quum primum ad me delatum est, usurum me illo  
non putarem: tametsi enim verissimum esse intelligebam,  
tamen credibile fore non arbitrabar. Coactus lacrimis omnium  
civium Romanorum, qui in Sicilia negotiantur, adductus Va-  
lentinorum, hominum honestissimorum omniumque Regi-  
norum testimoniis multorumque equitum Romanorum, qui  
casu tum Messanae fuerunt, dedi tantum priore actione te-  
stium, res ut nemini dubia esse posset. 159. Quid nunc  
agam? Quum iam tot horas de uno genere ac de istius ne-  
faria crudelitate dicam, quum prope omnem vim verborum  
eius modi, quae scelere istius digna sint, aliis in rebus con-  
sumperim, neque hoc providerim, ut varietate criminum  
vos attentos tenerem: quem ad modum de tanta re dicam?  
Opinor, unus modus atque una ratio est. Rem in medio pon-  
nam: quae tantum habet ipsa gravitatis, ut neque mea, quae  
nulla est, neque cuiusquam ad inflammandos vestros animos  
eloquentia requiratur. 160. Gavio hic, quem dico, Consanus,  
quum in illo numero civium Romanorum ab isto in vincla con-  
iectus esset et nescio qua ratione clam e lautumiis profugis-  
set Messanamque venisset: qui tam prope iam Italiam et moe-  
nia Reginorum civium Romanorum videret et ex illo metu  
mortis ac tenebris quasi luce libertatis et odore aliquo legum  
recreatus revixisset, loqui Messanae et queri coepit, se civem  
Romanum in vincla esse coniectum, sibi recta iter esse Ro-  
mam, Verri se praesto adveniendi futurum. LXII. Non intellige-

bat miser nihil interesse, utrum haec Messanae an apud istum  
in praetorio loqueretur. Nam, ut antea vos docui, hanc sibi  
iste urbem delegerat, quam haberet adiutricem scelerum,  
furtorum receptricem, flagitiorum omnium consciam. Itaque  
ad magistratum Mamertinum statim deducitur Gavio: eoque  
ipso die casu Messanam Verres venit. Res ad eum defer-  
tur: esse civem Romanum, qui se Syraeosis in lautumiis  
fuisse quereretur, quem iam ingredientem in navem et Verri  
nimis atrociter minitanti ab se retractum esse et adserva-  
tum, ut ipse in eum statueret quod videretur. 161. Agit  
hominibus gratias et eorum benevolentiam erga se diligen-  
tiamque collaudat. Ipse inflammatus scelere et furore in fo-  
rum venit. Ardebant oculi: toto ex ore crudelitas eminebat.  
Expectabant omnes quo tandem progressurus aut quidnam  
acturus esset, quum repente hominem proripi atque in foro  
medio nudari ac deligari et virgas expediri iubet. Clamabat  
ille miser se civem esse Romanum, municipem Consanum:  
meruisse cum L. Raecio, splendidissimo equite Romano, qui  
Panhormi negotiaretur, ex quo haec Verres scire posset.  
Tum iste, se comperisse eum speculandi causa in Siciliam  
a ducibus fugitivorum esse missum: cuius rei neque index  
neque vestigium aliquod neque suspicio cuiquam esset ulla:  
deinde iubet undique hominem vehementissime verberari.  
162. Caedebatur virgis in medio foro Messanae civis Roma-  
nus, iudices, quum interea nullus gemitus, nulla vox alia  
illius miseri inter dolorem crepitumque plagarum audiebatur,  
nisi haec: *Civis Romanus sum*. Hac se commemoratione ci-  
vilitatis omnia verbera depulsurum cruciatumque a corpore  
deiecturum arbitrabatur. Is non modo hoc non perfecit, ut  
virgarum vim deprecaretur, sed, quum imploraret saepius  
usurparetque nomen civitatis, crux, crux, inquam, infelici et  
aerumnoso, qui numquam istam pestem viderat, compara-  
batur.

LXIII. 163. O nomen dulce libertatis! o ius eximium no-  
strae civitatis! o lex Porcia legesque Semproniae! o graviter  
desiderata et aliquando reddita plebi Romanae tribunicia po-  
testas! Hucine tandem haec omnia reciderunt, ut civis Ro-  
manus in provincia populi Romani, in oppido foederatorum

ab eo, qui beneficio populi Romani fascēs et securēs haberet, deligatus in foro virgīs caederetur? Quid? quum ignes ardentēque laminae caeterique cruciatu admovebantur, si te illius acerba imploratio et vox miserabilis non inhibebat, ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu et gemitu maximo commovebare? In crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret? Noli tam vehementer agere hoc prima actione, iudices: nolui. Vidistis enim, ut animi multitudinis in istum dolore et odio et communis periculi metu concitarentur. Statui egomet mihi tum modum et orationi meae et C. Numitorio, equiti Romano, primo homini, testi meo, et Glabronem, id quod sapientissime fecit, facere laetatus sum, ut repente consilium in medio testimonio dimitteret. Etenim verebatur ne populus Romanus ab isto eas poenas vi repetisse videretur, quas veritus esset ne iste legibus ac vestro iudicio non esset persoluturus. 164. Nunc quoniam exploratum est omnibus, quo loco causa tua sit et quid de te futurum sit, sic tecum agam. Gavium istum, quem repentinum speculatorem fuisse dicis, ostendam in lautumias Syracusis abs te esse coniectum: neque id solum ex litteris ostendam Syracusanorum, ne possis dicere me, quia sit aliqui in litteris Gavius, hoc fingere et eligere nomen, ut hunc illum esse possim dicere, sed ad arbitrium tuum testes dabo, qui istum ipsum Syracusis abs te in lautumias coniectum esse dicant. Producam etiam Consanos municipes illius ac necessarios, qui te nunc sero doceant, iudices non sero, illum P. Gavium, quem tu in crucem egisti, civem Romanum, municipem Consanum, non speculatorem fugitivorum fuisse.

LXIV. 165. Quum haec omnia, quae polliceor, cumulate tuis proximis plana fecero, tum istuc ipsum tenebo, quod abs te mihi datur: eo contentum me esse dicam. Quid enim nuper tu ipse, quum populi Romani clamore atque impetu perturbatus exsiluisti, quid, inquam, locutus es? Illum, quod moram supplicio quaereret, ideo clamitasse se esse civem Romanum: sed speculatorem fuisse. Iam mei testes veri sunt. Quid enim dicit aliud C. Numitorius? quid M. et P. Cottii, nobilissimi homines, ex agro Tauromenitano? quid

Q. Luceius, qui argentariam Regli maximam fecit? quid caeteri? Adhuc enim testes ex eo genere a me sunt dati, non qui novisse Gavium, sed se vidisse dicerent, quum is, qui se civem Romanum esse clamaret, in crucem ageretur. Hoc tu, Verres, idem dicis: hoc tu confiteris illum clamitasse, se civem esse Romanum: apud te nomen civitatis ne tantum quidem valuisse, ut dubitationem aliquam crucis, ut crudelissimi taeterrimique supplicii aliquam parvam moram saltem posset adferre. 166. Hoc teneo, hic haereo, iudices, hoc sum contentus uno: omitto ac negligo caetera: sua confessione induatur ac iuguletur necesse est. Qui esset ignorabas: speculatorem esse suspicabare: non quaero qua suspicione, tua te accuso oratione: civem Romanum se esse dicebat. Si tu apud Persas aut in extrema India deprehensus, Verres, ad supplicium ducerere, quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum? et, si tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros, apud homines in extremis atque ultimis gentibus positos, nobile et illustre apud omnes nomen civitatis tuae profuisset: ille, quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi esset ignotus, quum civem se Romanum esse diceret, apud te praetorem, si non effugium, ne moram quidem mortis mentione atque usurpatione civitatis adsequi potuit? LXV. 167. Homines tenues, obscuro loco nati, navigant, adeunt ad ea loca, quae numquam antea viderunt, ubi neque noti esse iis, quo venerunt, neque semper cum cognitoribus esse possunt. Hac una tamen fiducia civitatis non modo apud nostros magistratus, qui et legum et existimationis periculo continentur, neque apud cives solum Romanos, qui et sermonis et iuris et multarum rerum societate iuncti sunt, fore se tutos arbitrantur, sed, quocumque venerint, hanc sibi rem praesidio sperant futuram. 168. Tolle hanc spem, tolle hoc praesidium civibus Romanis: constitue nihil esse opis in hac voce: *Civis Romanus sum*: posse impune praetorem aut alium quemlibet supplicium quod velit in eum constituere, qui se civem Romanum esse dicat, quod eum quis ignoret: iam omnes provincias, iam omnia regna, iam omnes liberas civitates, iam omnem orbem terrarum, qui semper nostris hominibus maxime patuit, civibus Romanis

ista defensione praecluseris. Quid, si L. Raecium, equitem Romanum, qui tum in Sicilia erat, nominabat? etiamne id magnum fuit, Panhormum litteras mittere? Adservasses hominem, custodiis Mamertinorum tuorum vinetum, elausum habuisses, dum Panhormo Raecius veniret: cognosceret hominem: aliquid de summo supplicio remitteres: si ignoraret, tum, si ita tibi videretur, hoc iuris in omnes constitueres, ut, qui neque tibi notus esset neque cognitorem locupletem daret, quamvis civis Romanus esset, in crucem tolleretur.

LXVI. 169. Sed quid ego plura de Gavio? quasi tu Gavio tum fueris infestus ac non nomini, generi, iuri civium hostis. Non illi, inquam, homini, sed causae communi libertatis inimicus fuisti. Quid enim attinuit, quum Mamertini more atque instituto suo crucem fixissent post urbem in via Pompeia, te iubere in ea parte figere, quae ad fretum spectaret, et hoc addere, quod negare nullo modo potes, quod omnibus audientibus dixisti palam, te idcirco illum locum deligere, ut ille, quoniam se civem Romanum esse diceret, ex cruce Italiam cernere ac domum suam prospicere posset? Itaque illa crux sola, iudices, post conditam Messanam illo in loco fixa est. Italiae conspectus ad eam rem ab isto deletus est, ut ille in dolore cruciatuque moriens perangusto fretu divisa servitutis ac libertatis iura cognosceret, Italia autem alumnum suum servitutis extremo summoque supplicio adfixum videret. 170. Facinus est vincire civem Romanum, scelus verberare, prope parricidium necare: quid dicam in crucem tollere? verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Non fuit his omnibus iste contentus: spectet, inquit, patriam: in conspectu legum libertatisque moriatur. Non tu hoc loco Gavium, non unum hominem nescio quem, civem Romanum, sed communem libertatis et civitatis causam in illum cruciatum et crucem egisti. Iam vero videte hominis audaciam. Nonne eum graviter tulisse arbitramini, quod illam civibus Romanis crucem non posset in foro, non in comitio, non in rostris defigere? Quod enim his locis in provincia sua celebritate simillimum, regione proximum potuit, elegit: monumentum

sceleris audaciaeque suae voluit esse in conspectu Italiae, vestibulo Siciliae, praetervectione omnium, qui ultro citroque navigarent.

LXVII. 171. Si haec non ad cives Romanos, non ad aliquos amicos nostrae civitatis, non ad eos, qui populi Romani nomen audissent, denique, si non ad homines, verum ad bestias, aut etiam, ut longius progrediar, si in aliqua desertissima solitudine ad saxa et [ad] scopulos haec conqueri ac deplorare vellem, tamen omnia muta atque inanima tanta et tam indigna rerum acerbitate commoverentur. Nunc vero quum loquar apud senatores populi Romani, legum et iudiciorum et iuris auctores, timere non debeo ne non unus iste civis Romanus illa cruce dignus, caeteri omnes simili periculo indignissimi iudicentur. 172. Paulo ante, iudices, lacrimas in morte misera atque indigna nauarchorum non tenebamus et recte ac merito sociorum innocentium miseria commovebamur: quid nunc in nostro sanguine tandem facere debemus? Nam civium Romanorum omnium sanguis coniunctus existimandus est, quoniam et salutis omnium ratio et veritas postulat. Omnes hoc loco cives Romani et qui adsunt et qui ubique sunt vestram severitatem desiderant, vestram fidem implorant, vestrum auxilium requirunt: omnia sua iura, commoda, auxilia, totam denique libertatem in vestris sententiis versari arbitrantur. 173. A me, tametsi satis habent, tamen, si res aliter acciderit, plus habebunt fortasse, quam postulant. Nam si qua vis istum de vestra severitate eripuerit, id quod neque metuo, iudices, neque ullo modo fieri posse video: sed si in hoc me ratio fefellerit, Siculi causam suam perisse querentur et mecum pariter moleste ferent: populus quidem Romanus brevi, quoniam mihi potestatem apud se agendi dedit, ius suum, me agente, suis suffragiis ante Kal. Februarias recuperabit. Ac, si de mea gloria atque amplitudine quaeritis, iudices, non est alienum meis rationibus istum mihi ex hoc iudicio ereptum ad illud populi Romani iudicium reservari. Splendida est illa causa: probabilis mihi et facilis, populo grata atque iucunda. Denique, si videor hic, id quod ego non quaesivi, de uno isto

voluisse crescere: isto absoluto, quod sine multorum scelere fieri non potest, de multis mihi crescere licebit.

LXVIII. Sed meherecule vestra rei publicae causa, iudices, nolo in hoc delecto consilio tantum flagitium esse commissum: nolo eos iudices, quos ego probarim atque delegerim, sic in hac urbe notatos, isto absoluto, ambulare, ut non cera, sed caeno obliti esse videantur. 174. Quam ob rem te quoque, Hortensi, si qui monendi locus ex hoc loco est, moneo: videas etiam atque etiam et consideres quid agas, quo progrediare, quem hominem et qua ratione defendas. Neque de illo tibi quidquam praefinio, quo minus ingenio mecum atque omni dicendi facultate contendas: caetera si qua putas te occultius extra iudicium, quae ad iudicium pertineant, facere posse, si quid artificio, consilio, potentia, gratia, copiis istius moliri cogitas, magno opere censeo desistas, et illa, quae temptata iam et coepta sunt ab isto, a me autem pervestigata et cognita, moneo ut exstinguas et longius progredi ne sinas. Magno tuo periculo peccabitur in hoc iudicio, maiore quam putas. 175. Quod enim te liberatum iam existimationis metu, defunctum honoribus, designatum consulem cogites, mihi crede, ornamenta ista et beneficia populi Romani non minore negotio retinentur quam comparantur. Tulit haec civitas, quoad potuit, quoad necesse fuit, regiam istam vestram dominationem in iudiciis et in omni re publica, tulit: sed quo die populo Romano tribuni plebi restituti sunt, omnia ista vobis, si forte nondum intelligitis, adempta atque erepta sunt. Omnium nunc oculi coniecti sunt hoc ipso tempore in unum quemque nostrum, qua fide ego accusem, qua religione hi iudicent, qua tu ratione defendas. 176. De omnibus nobis, si qui tantulum de recta regione deflexerit, non illa tacita existimatio, quam antea contemnere solebatis, sed vehemens ac liberum populi Romani iudicium consequetur. Nulla tibi, Quinte, cum isto cognatio, nulla necessitudo: quibus excusationibus antea nimium in aliquo iudicio studium tuum defendere solebas, earum habere in hoc homine nullam potes. Quae iste in provincia palam dictitabat, quum ea, quae fa-

ciebat, tua se fiducia facere dicebat, ea ne vera putentur tibi maxime est providendum. LXIX. 177. Ego mei rationem iam officii confido esse omnibus iniquissimis meis persolutam: nam istum paucis horis primae actionis omnium mortalium sententiis condemnavi. Reliquum iudicium iam non de mea fide, quae perspecta est, nec de istius vita, quae damnata est, sed de iudiciis et, vere ut dicam, de te futurum est. At quo tempore futurum est? — nam id maxime providendum est: etenim quum omnibus in rebus tum in re publica permagni momenti est ratio atque inclinatio temporum —: nempe eo, quum populus Romanus aliud genus hominum atque alium ordinem ad res iudicandas requirit: nempe lege de iudiciis iudicibusque novis promulgata: quam non is promulgavit, quo nomine proscriptam videtis, sed hic reus: hic, inquam, sua spe atque opinione, quam de vobis habet, legem illam scribendam promulgandamque curavit. 178. Itaque quum primo agere coepimus, lex non erat promulgata: quum iste, vestra severitate permotus, multa signa dederat, quam ob rem responsurus non videretur, mentio de lege nulla fiebat: postea quam iste recreari et confirmari visus est, lex statim promulgata est. Cui legi quum vestra dignitas vehementer adversetur, istius spes falsa et insignis impudentia maxime suffragatur. Hic si quid erit commissum a quoquam vestrum, quod reprehendatur, aut populus Romanus iudicabit de eo homine, quem iam ante iudiciis indignum putavit, aut ei, qui propter offensionem iudiciorum de veteribus iudicibus lege nova novi iudices erunt constituti. LXX. 179. Mihi porro, ut ego non dicam, quis omnium mortalium non intelligit quam longe progredi sit necesse? Potero silere, Hortensi, potero dissimulare, quum tantum res publica vulnus acceperit, ut expilatae provinciae, vexati socii, di immortales spoliati, cives Romani cruciati et necati impune me actore esse videantur? potero ego hoc onus tantum aut in hoc iudicio deponere aut diutius tacitus sustinere? Non agitanda res erit? non in medium proferenda? non populi Romani fides imploranda? non omnes, qui tanto se scelere obstrinxerunt, ut aut fidem suam corrumpi paterentur aut iudicium corrumperent, in

discrimen aut iudicium vocandi? 180. Quæret aliquis fortasse: tantumne igitur laborem, tantas inimicitias tot hominum suscepturus es? Non studio quidem hercule ullo neque voluntate: sed non idem licet mihi, quod iis, qui nobili genere nati sunt, quibus omnia populi Romani beneficia dormientibus deferuntur: longe alia mihi lege in hac civitate et condicione vivendum est. Venit mihi in mentem M. Catonis, hominis sapientissimi et vigilantissimi: qui quum se virtute, non genere, populo Romano commendari putaret, quum ipse sui generis initium ac nominis ab se gigni et propagari vellet, hominum potentissimorum suscepit inimicitias et maximis in laboribus usque ad summam senectutem summam gloria vixit. 181. Postea Q. Pompeius, humili atque obscuro loco natus, nonne plurimis inimiciis maximisque suis periculis ac laboribus amplissimos honores est adeptus? Modo C. Fimbriam, C. Marium, C. Caelium vidimus non mediocribus inimiciis ac laboribus contendere, ut ad istos honores pervenirent, ad quos vos per ludum et per negligentiam pervenistis. Haec eadem est nostrae rationis regio et via: horum nos hominum sectam atque instituta persequimur. LXXI. Videmus quanta sit in invidia quantoque in odio apud quosdam nobiles homines novorum hominum virtus et industria, si tantulum oculos deiecerimus, praesto esse insidias: si ullum locum aperuerimus suspicioni aut crimini, accipiendum statim vulnus esse: semper nobis vigilandum, semper laborandum videmus. 182. Inimicitiae sunt: subeantur. Labor: suscipiatur. Etenim tacitae magis et occultae inimicitiae timendae sunt quam indictae atque apertae. Hominum nobilium non fere quisquam nostrae industriae favet: nullis nostris officiis benevolentiam illorum adlicere possumus: quasi natura et genere disiuncti sint, ita dissident a nobis animo ac voluntate. Qua re quid habent eorum inimicitiae periculi, quorum animos iam ante habueris inimicos et invidos, quam ulla inimicitias susceperis? 183. Quam ob rem mihi, iudices, optatum illud est, in hoc reo finem accusandi facere, quum et populo Romano satis factum et receptum officium Siculis, necessariis meis, erit persolutum. Deliberatum autem est, si res opinionem

meam, quam de vobis habeo, fefellerit, non modo eos persequi, ad quos maxime culpa corrupti iudicii, sed etiam illos, ad quos conscientiae contagio pertinebit. Proinde si qui sunt, qui in hoc reo aut potentes aut audaces aut artifices ad corrumpendum iudicium velint esse, ita sint parati, ut, disceptante populo Romano, mecum sibi rem videant futuram: et, si me in hoc reo, quem mihi inimicum Siculi dederunt, satis vehementem, satis perseverantem, satis vigilantem esse cognorunt, existiment in iis hominibus, quorum ego inimicitias populi Romani salutis causa suscepero, multo graviolem atque acriorem futurum.

LXXII. 184. Nunc te, Iuppiter optime maxime, cuius iste donum regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio atque ista arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum ab regibus, tibi dicatum atque promissum, per nefarium scelus de manibus regis extorsit, cuiusque sanctissimum et pulcherrimum simulacrum Syracusis sustulit: teque, Iuno regina, cuius duo fana duabus in insulis posita sociorum, Melitae et Sami, sanctissima et antiquissima, simili scelere idem iste omnibus donis ornamentisque nudavit: teque, Minerva, quam item [iste] duobus in clarissimis et religiosissimis templis expilavit, Athenis, quum auri grande pondus, Syracusis, quum omnia praeter tectum et parietes abstulit: 185. teque, Latona et Apollo et Diana, quorum iste Deli non fanum, sed, ut hominum opinio et religio fert, sedem antiquam divinumque domicilium nocturno latrocinio atque impetu compilavit: etiam te, Apollo, quem iste Chio sustulit: teque etiam atque etiam, Diana, quam Pergae spoliavit, cuius simulacrum sanctissimum Segestae, bis apud Segestanos consecratum, semel ipsorum religione, iterum P. Africani victoria, tollendum asportandumque curavit: teque, Mercuri, quem Verres in domo et in privata aliqua palaestra posuit, P. Africanus in urbe sociorum et in gymnasio Tyndaritanorum iuventutis illorum custodem ac praesidem voluit esse: 186. teque, Hercules, quem iste Agrigenti, nocte intempesta, servorum instructa et comparata manu, convellere ex suis sedibus atque auferre conatus



est: teque, sanctissima mater Idaea, quam apud Enguinos augustissimo et religiosissimo in templo sic spoliata relinquit, ut nunc nomen modo Africani et vestigia violatae religionis maneant, monumenta victoriae fanique ornamenta non exstant: vosque, omnium rerum forensium, consiliorum maximorum, legum iudiciorumque arbitri et testes, celeberrimo in loco populi Romani locati, Castor et Pollux, quorum e templo quaestum iste sibi et praedam improbissimam comparavit: omnesque di, qui vehiculis tensors sollennes coetus ludorum initis, quorum iter iste ad suum quaestum, non ad religionum dignitatem faciendum exigendumque curavit: 187. teque, Ceres et Libera, quarum sacra, sicut opiniones hominum ac religiones ferunt, longe maximis atque occultissimis caerimoniis continentur, a quibus initia vitae atque victus, morum, legum, mansuetudinis, humanitatis hominibus et civitatibus data ac dispersita esse dicuntur, quarum sacra populus Romanus a Graecis ascita et accepta tanta religione et publice et privatim tuetur, non ut ab illis huc adlata, sed ut caeteris hinc tradita esse videantur, quae ab isto uno sic polluta ac violata sunt, ut simulacrum Cereris unum, quod a viro non modo tangi, sed ne aspici quidem fas fuit, e sacratio Catina convellendum auferendumque curaverit, alterum autem Henna ex sua sede ac domo sustulerit, quod erat tale, ut homines, quum viderent, aut ipsam videre se Cererem aut effigiem Cereris non humana manu factam, sed de caelo lapsam arbitrantur: 188. vos etiam atque etiam imploro et appello, sanctissimae deae, quae illos Hennenses lacus lucosque incolitis, cunctaeque Siciliae, quae mihi defendenda tradita est, praesidetis, a quibus, inventis frugibus et in orbem terrarum distributis, omnes gentes ac nationes vestri religione numinis continentur: caeteros item deos deasque omnes imploro et obtestor, quorum templis et religionibus iste, nefario quodam furore et audacia instinctus, bellum sacrilegum semper impiumque habuit indictum, ut, si in hoc reo atque in hac causa omnia mea consilia ad salutem sociorum, dignitatem populi Romani, fidem meam spectaverunt, si nullam ad rem nisi ad officium et virtutem omnes meae curae, vigiliae cogitationesque elaborarunt,

quae mea mens in suscipienda causa fuit, fides in agenda, eadem vestra sit in iudicanda: 189. deinde uti C. Verrem, si eius omnia sunt inaudita et singularia facinora sceleris, audaciae, perfidiae, libidinis, avaritiae, crudelitatis, dignus exitus eius modi vita atque factis vestro iudicio consequatur, utique res publica meaque fides una hac accusatione mea contenta sit, mihi posthac bonos potius defendere liceat quam improbos accusare necesse sit.

Partis secundae volumine primo continentur:

Prooemium editoris . . . . .	p. III sqq.
Pro P. Quinctio oratio . . . . .	p. 1-28.
Pro Sex. Roscio Amerino oratio . . . . .	p. 29-70.
Pro Q. Roscio Comoedo oratio . . . . .	p. 71-86.
In Q. Caecilium divinatio . . . . .	p. 87-106.
In C. Verrem actio prima . . . . .	p. 106-122.
Actionis in C. Verrem secundae sive accusationis . . . . .	
liber primus, qui inscribitur de praetura urbana . . . . .	p. 123-174.
liber secundus, qui inscribitur de iudiciis sive de praetura Siciliensi . . . . .	p. 174-237.
liber tertius, qui inscribitur de frumento . . . . .	p. 237-319.
liber quartus, qui inscribitur de signis . . . . .	p. 319-375.
liber quintus, qui inscribitur de suppliciis . . . . .	p. 376-439.